

rura. Nec immerito vicarii illius cui pascendas oves Dominus ore proprio commendavit compastoralis officii socium, capiosa gregi dominico de pratis Scripturarum, pabula procurantem, peramplius dilexerunt: suum verissime putantes bonum, quod per fraternam scientiam gratulabantur inventum. Scientes hunc intelligibilem ad condendos animos saltem etiam pecoribus abjectissimis profuturum, quorum omnium ego prorsus abjectior, ex aliquantis ejusdem beati viri præclaris operibus perpauca ruminando quodammodo lambendoque decerpei, quæ stantibus amicis integra legeram. Nam omnia illius habere vel invenire quis possit? Nonnulla ergo legenti mihi atque habere cupienti quia facultas minime suppetebat, idecirco quædam, velut ex ingenti prato floribus asperso celestibus, ex librorum ejus quæ data est copia inops ægerque collegi: inops scilicet peritua, æger offensa, vel informari tanta doctrina cupiens, vel sanari. Veritatem namque sententiæ Salomonis qui ait: *Favus mellis verba prudentiæ, dulcedo animæ, sanctas ossium*, in supradicti viri dulcissima et sanissima eruditione persensi. Pauca proinde quæ congesti, non solum mihi qui sensu censuque sum pauper, sed etiam his qui utroque præditi sunt munere, profutura confido. Nam cum in manus eorum hæc eadem excerpta pervenerint, aut ardore mendicantis accensi, aut inordinata, ut assolet, congestionem permoti, dabunt operam, vel plura studiosius habere, vel ex his optiora decerpere, atque in unum corpus redacta sæpius lectitare. Ita forsitan imperiti desiderium compendiis poterit militare doctorum. Plerumque enim quod ineptius a parvis arripitur, a magnis aptius adimpletur. Certe si nullus

A magnorum id vel facere vel habere dignatur, saltem illi quibus plenaria tanti desunt operis, his fortasse delectabuntur Excerptis, quia facilius unum endicem quis poterit sibi parare quam multos. A singulis sane capitulis diversæ res, vel etiam quæstiones atque sententiæ, de quo opere vel libro sint, indicantur, ut si quis ignorat, ubi eas plene possit invenire cognoscat. Integrum vero librum visum est Excerptorum debere esse principium, et ille potissimum mihi præponendus occurrit, quem idem beatus Augustinus antistes ad sanctum Hieronymum, post primam de animæ quæstione, noscitur scripsisse presbyterum, solvens illam ex Epistola Jacobi apostoli, quam in primo prænotavi capitulo, quæstionem: in quo libro, quatuor illas virtutes, id est, prudentiam, temperantiam, fortitudinem, atque justitiam, ad illud geminæ dilectionis Dei et proximi latum mandatum nimis, in quo tota lex pendet et prophetæ, mirifice retulit. Ob hoc itaque congruam potavi atque conveniens, ut his Excerptis charitas, quæ dispersa solent adunari integritate, libri daret exordium, quæ et virtutum omnium perfectio, et supernæ legis est plenitudo: ipsa quoque finem dedit operi, quæ non habet finem. Nam penultimus numeri titulus, ordinem nutriendæ, ultimus eamtrita laudem continet charitatis. Per quam adjuro lecturos, ut mihi indigno veniam dignanter tribuant, et orationum præsidia clementer impendant. Si quis sane transferens hoc opus, his quæ congesta sunt alia addere forte voluerit, congruis adjiciat locis, ut prædicti duo de charitate tituli finem semper teneant Excerptorum.

D. EUGYPTII ABBATIS AFRICANI THESAURUS *Ex S. Augustini operibus.*

I CAPUT PRIMUM.

De sententia Jacobi apostoli, qua dicit: Si totam quis legem servaverit, offendit autem in uno, factus est omnium reus, cum idem dicat: In multis offendimus omnes. Et de charitate ac quatuor virtutibus: prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis et justitiæ. Liber ad Hieronymum presbyterum integer.

Quod ad te scripsi, honorande mihi in Christo frater Hieronymus, quærens de anima humana, si nascentibus singulis, novæ singulæ nunc usque sunt, ubi peccati vinculum contrahant, quod per sacramentum gratiæ Christi, etiam in infantibus recens natis non dubitamus esse solvendum, cum in non parvum volumen procederet, notui ulla alia onerare quæstione; sed quod urget acrius, multo minus est negligendum. Proinde quæso et per Dominum obsecro ut expias mihi, quod multis existimo profuturum, aut si jam vel abs te, vel ab alio aliquo expositum habes, di-

rigas nobis quomodo accipiendum sit quod in Epistola Jacobi apostoli scriptum est: Quicumque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Quæ res talis ac tanta est, ut quod hinc tibi jam non olim scripsi, meo multum poeniteat: de agenda namque præsentis vitæ, quomodo ad vitam perveniamus æternam, non de præterita perscrutanda, quam penitus demersit oblivio, sicuti est illud quod de anima quærendum putavi, hæc vertitur quæstio. Eleganter autem dictum esse narratur, quod huic rei satis apte convenit: Cum quidam ruisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet ne moreretur, quam suffocaret ne loqueretur, accessit alius, coque viso, miserans ait: Quomodo huc cecidisti? At ille: Obsecro, inquit, cogita quomodo hinc me liberares, non quomodo huc ceciderim quæras. Ita quoniam fatemur et fide ca hu-

lica tenemus, de reatu peccati tanquam de puteo, etiam parvuli infantis animam Christi gratia liberandam, satis est ei quod modum quomodo salva fiat novimus, etiamsi nunquam quomodo in malum illud devenerit noverimus. Sed ideo potavi esse querendum, ne forte ex illis opinionibus incarnationis animæ, aliquam teneamus incautius, quæ liberandam prorsus animam parvuli contradicat, negans eam esse in isto malo. Hoc igitur firmissime retento, quod anima parvuli de reatu peccati liberanda est, nec alio modo liberanda, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum; si possumus etiam ipsius mali causam et originem nosse, vaniloquis, non disputatoribus, sed litigatoribus, paratius instructiusque resistimus; si autem non possumus, non quia latet miseræ principium, ideo pigrescere misericordiæ debet officium. Adversus eos autem qui sibi videntur scire quod nesciunt, hoc tutiores sumus, quod hanc ignorantiam nostram non ignoramus. aliud est enim quod nesciri malum est, aliud quod sciri vel non potest, vel non opus est, vel ad vitam quam querimus indifferens est. Hoc vero, quod de litteris apostoli Jacobi nunc requiro, in hac ipsa qua vivimus, et, ut semper vivamus, Deo placere studemus, actione versatur. Quomodo ergo intelligendum est, obsecro te: Quicumque totam legem servaverit, offendet autem in uno, factus est omnium reus? Itane qui furtum fecerit, imo vero qui dixerit diviti, illic sede, pauperi autem, Tu sta illic, et homicidii, et adulterii, et sacrilegii reus est? Quod si non est, quomodo qui in uno offendet factus est omnium reus? An illud, quod dixit de divite et paupere, ad ista non pertinet, quorum si quis in uno offenderit, fiet omnium reus? Sed recolendum unde venerit ista sententia, et quæ illam superiora pepererint, quibus connexa dependeat. Fratres mei, inquit, nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi gloriæ. Etenim si introierit in conventum vestrum vir aureum anulum habens, in veste candida, introierit autem et pauper in sordido habitu, et intendatis in eum qui indutus est veste præclara, et dicatis: Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis, Tu sta illic, aut, Sede sub scabello pedum meorum, nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis iudices cogitationum iniquarum? Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni quod repromisit Deus diligentibus se? Vos autem exhorastis pauperem: propter illum scilicet cui dictum est, Tu sta illic, cum habenti anulum aureum dictum esset, Tu sede hic bene. Ac deinde sequitur, eandem ipsam sententiam latius versans et explicans: Nonne, inquit, divites per potentiam opprimunt vos, et ipsi attrahunt vos ad iudicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super vos? siquidem legem perficitis regalem, secundum Scripturas: Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis; si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege, quasi transgressores. Vide quemadmodum transgressores legis ap-

pellet qui dicunt diviti, Sede hic, et pauperi, Sta illic. Unde, ne putarent contemptibile esse peccatum in hac una re legem transgredi, secutus adunxit: Quicumque autem totam legem servaverit, offendet autem in uno, factus est omnium reus. Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit et, Non occides. Quod si non mœcheris, occides autem, factus es transgressor legis, propter illud quod dixerat, redarguti a lege, quasi transgressores. Quæcumque ita sint, consequens videtur, nisi alio modo intelligendum ostendatur, ut qui dixerit diviti, Sede hic, et pauper, Sta illic, huic honorem ampliorum quam illi deferens, et idololatra, et blasphemus, et adulter, et homicida, et ne, quod longum est, cuncta commemorem, reus omnium criminum iudicandus sit. Offendens quippe in uno, factus est omnium reus. At enim qui unam virtutem habet, omnes habet, et qui unam non habet, nullam habet (Cicero)? Hoc si verum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi volo, non confirmari, quæ per se ipsam est apud nos omnibus philosophorum auctoritatibus firmiter: et illud quidem de virtutibus et de vitiis si veraciter dicitur, non est consequens ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate virtutum, etsi forsitan faller, tamen, si verum memini, quod vix memini, omnibus philosophis placuit, qui easdem virtutes agendæ vitæ necessarias esse dixerunt. Hoc autem de paritate peccatorum soli Stoici ausi sunt disputare, contra omnem sensum generis humani. Quam eorum vanitatem in Jo-
 C
 viniano illo, qui in hac sententia Stoicus erat, in aucupandis autem et defensandis voluptatibus Epicureus, de Scripturis sanctis dilucidissime convicisti. In qua tua suavissima et præclarissima disputatione satis evidenter apparuit non placuisse auctoribus nostris, vel ipsi potius, quæ per eos locuta est, Veritati, omnia paria esse peccata. Quomodo autem fieri possit ut, etiamsi hoc de virtutibus verum est, non tamen ideo cogamur fateri æqualitatem omnium peccatorum, quantum possum, adjuvante Domino, aperire conabor. Quod si effecero, approbabis; ubi causæ defuero, tu supplebis. Certe hinc persuadent qui unam virtutem habuerit, habere omnes, et omnes deesse cui una defuerit, quod prudentia, nec ignava, nec injusta, nec intemperans potest esse; nam si aliquid horum defuerit, prudentia non erit. Porro si prudentia tunc erit, si et fortis et justa et temperans sit, profecto ubi fuerit, secum habet et cæteras. Sic et fortitudo imprudens esse non potest, vel intemperans, vel injusta; sic temperantia necesse est ut prudens, fortis et justa sit; sic iustitia non est, si non sit prudens, fortis et temperans. Ita ubi vera est aliqua earum, et aliæ similiter sunt; ubi autem aliæ desunt, vera illa non est, etiam si aliquo modo similis esse videatur. Sunt enim, ut scis, quædam vitia virtutibus aperta discretionem contraria, ut imprudentia prudentiæ. Sunt autem quædam tantum quia vitia sunt, ideo contraria, quadam tamen specie fallaci similia, ut eisdem prudentiæ, non imprudentiæ, sed astutiæ. Nunc enim

qui gravius peccat, minus qui levius, et hoc ipso quod admittit sit quidem omnium reus, sed gravius peccans, vel in pluribus peccans, magis reus; levius autem vel in paucioribus peccans, minus reus: tanto majore scilicet reatu, quanto amplius; tanto minore, quantum minus peccaverit: tamen etiam si in uno offenderit, reus omnium est, quia contra eam facit in qua pendent omnia? Quæ si vera sunt, eo modo et illud absolvitur, quod ait homo etiam apostolicæ gratiæ: In multis offendimus omnes. Omnes enim offendimus, sed alius gravius, alius levius, quanto quisque magis minusve peccaverit, tanto in peccato committendo major, quanto in diligendo Deo et proximo minor: et rursus tanto & minor in peccati perpetrato, quanto major in Dei et proximi dilectione. Tanto itaque plenior iniquitatis, quanto inanius charitatis; et tunc perfectissimus in charitate, quando nihil restat ex infirmitate. Nec sane, quantum arbitrator, putandum est leve esse peccatum, in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi, si illam distantiam sedendi et standi ad honores ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi divitem ad sedem honoris Ecclesiæ, contempto paupere instructiore atque sanctorum? Si autem de quotidianis consensibus loquitur, quis non hinc peccat, si tamen peccat, nisi cum apud seipsum intus ita judicat, ut ei tanto melior quanto ditior illo esse videatur? Hoc enim videtur significasse dicendo: Nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis iudices cogitationum iniquarum? Lex itaque libertatis, lex charitatis est, de qua dicit: Si tamen legem perferis regalem, secundum Scripturas, diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege quasi transgressores. Et post illam sententiam, ad intelligendum difficillimam, de qua satis dixi quod dicendum putavi, eandem legem libertatis commemorans: Sic loquimini, inquit, et sic facite, sicut per legem libertatis, incipientes judicari. Et quoniam quid paulo ante dixerit, novit, Quoniam in multis offendimus omnes, suggerit dominicam, tanquam quotidianam quotidianis, etsi levioribus, tamen vulneribus, medicinam. Judicium enim, inquit, sine misericordia illi qui non facit misericordiam. Hinc enim et Dominus: Dimitte, inquit, et dimittetur vobis; date et dabitur vobis. Superexaltat autem misericordiam iudicio. Non dictum est, vincit misericordiam iudicium, non enim est adversa iudicio, sed superexaltat, quia plures per misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam præstiterunt. Beati enim misericordes, quia ipsorum miserabitur Deus. Et hoc utique iustum est, ut dimittatur eis, quia dimiserunt, et detur eis, quia dederunt. Inest quippe Deo et misericordia iudicanti, et iudicium miseranti: propter quod ei dicitur: Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine; nam quisquis velut nimium iustus iudicium sine misericordia quasi securus exspectat, iram justissimam provocat, quam timens ille dicit: Ne intres in iudicio cum servo tuo. Unde dicitur populo contumaci: Quid vultis mecum iudicio contendere? Cum enim

A Rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Quæ igitur spes est, nisi superexaltet misericordiam iudicio? sed erga illos qui misericordiam fecerunt veraciter dicendo: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus, et sine murmuratione dando. Hilarem enim datorem diligit Deus. Denique sanctus Jacobus jam ex isto loco de misericordiarum operibus loquitur, ut quos vehementer illa sententia terruerat consoletur; cum admonet quomodo etiam peccata quotidiana, sine quibus non hic vivitur, quotidianis remediis expientur, ne homo, qui cum in uno offenderit sit omnium reus, in multis offendendo (quia in multis offendimus omnes) magnam aggerem reatus sui minutatim collectam ad tribunal tanti iudicis pervehat, et eam quam non fecit misericordiam non inveniat, sed potius dimittendo atque dando mereatur sibi dimitti debita, reddique promissa. Multa dixi quibus tibi tandem fortassis inferrem, qui hæc, quæ tam approbas, non exspectas discere, quia ea docere consuesti. Si quid autem est in eis, quantum ad res ipsas pertinet (nam quali eloquio explicata sint non nimis curo), si quid ergo est in eis quod eruditionem offendant tuam, quaeso ut rescribendo admoneras, et me corrigere non graveris. Infelix est enim qui non tantos et tam sanctos tuorum studiorum labores et digne honorat, et de his Domino Deo nostro, cujus munere talis es, gratias agit. Unde cum libentius debeam a quolibet discere quod inutiliter ignoro, quam promptis quoslibet docere quod scio, quanto justius abs te hoc charitatis debitum flagito, cujus doctrina, in nomine et adiutorio Domini, tantum in Latina lingua ecclesiasticæ litteræ adjunctæ sunt, quantum numquam antea potuerunt! Maxime tamen istam sententiam: Quicumque totam legem servaverit, offendet autem in uno, factus est omnium reus, si quo alio modo melius exponi posse novit dilectio tua, per Dominum obsecro ut id nobiscum communicare digneris.

CAPUT II.

De prædictis quatuor virtutibus, quas in superiori libro distinxit. In Libro de Moribus Ecclesiæ catholicæ disputans, ad unum eas mandatam retulit, charitati.

Nihil igitur aliud est optimum hominis, cui hæerere beatissimum sit, nisi Deus. Cui hæerere recte non valeamus nisi dilectione: namque illud quæ quadripartita dicitur virtus, ex ipsius amoris vario quodam affectu dicitur, ut temperantia sit amor integrum se præbens ei quod amatur; fortitudo, amor facile tolerans omnia propter quod amatur; iustitia, amor soli amato serviens, et propterea recte dominans: prudentia, amor ea quibus adjuvatur ab eis quibus impeditur sagaciter eligens: sed hunc amorem non cujuslibet, sed Dei esse diximus, id est, summi boni, summæ sapientiæ, summæque concordiæ. Quare definire etiam sic licet, ut temperantiam dicamus esse amorem Deo se integrum incorruptumque servantem; fortitudinem amorem, omnia propter Deum facile perferentem; iustitiam, amorem Deo tantum servantem, et ob hoc bene impotentem ca-

infat : quod vero illa edificando impleverit, nihil ibi ista inane quod inflet inveniet. Utilem porro scientiam definiendo sic monstravit, ubi cum dixisset : Ecce pietas est sapientia, continuo subjunxit : Abstinere vero a malis scientia est. Cur ergo non dicimus qui hanc virtutem habet habere omnes, cum plenitudo legis sit charitas? an quanto magis est in homine, tanto magis est virtute præditus; quanto autem minus, tanto minus inest ei virtus, quia ipsa est virtus, et quanto minus inest virtus, tanto magis est vitium? Ubi ergo illa plena et perfecta fuerit, nihil ex vitio remanebit. Proinde mihi videntur Stoici ideo falli, quia proficientem hominem in sapientia nolunt omnino habere sapientiam, sed tunc habere cum in ea fuerit omnino perfectus : non quia illum provectum negant, sed nisi ex profundo quodam emergendo repente emicet in auras sapientie liberis, nulla ex parte esse sapientem. Sicut enim nihil interest ad hominem præfocandum, utrum aquam stadiis multis super se habeat altam, an unum palmum vel digitum, sic illos qui tendunt ad sapientiam, proficere quidem dicunt, tanquam ab imo gurgitis surgentes in aerem, sed nisi totam stultitiam velut opprimentem aquam proficundo, velut emergendo, evaserint, non habere virtutem, nec esse sapientes : ubi autem evaserint, mox habere totam, nec quidquam stultitiam remanere, unde omnino ullum peccatum possit existere. Hæc similitudo, ubi stultitia velut aqua, et sapientia velut aer ponitur, ut animus a præfocatione stultitiæ tanquam emergens in sapientiam repente respiciat, non mihi videtur satis accommodata nostrarum Scripturarum auctoritati, sed illa potius, ut vitium vel stultitia tenebris, luci autem virtus vel sapientia comparetur, quantum ista similia de corporalibus ad intelligibilia duci possunt. Non itaque sicut de aquis in aerem surgens, ubi earum summum transierit, repente quantum sufficit inspiratur, sed sicut de tenebris in lucem procedens, paulatim progrediendo illuminatur, quod donec plenissime fiat, jam tamen eum dicimus tanquam de abditissima spelunca egredientem, vicinia lucis afflatum : tanto magis quanto magis propinquat egressui; ut illud quod in eo lucet, sit utique ex lumine quo progreditur, illud autem quod adhuc obscurem est, sit ex tenebris unde egreditur : itaque et non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens, et tamen justus ex fide vivit : et induti sunt sancti justitia, alius magis, alius minus, et nemo hic vivit sine peccato, et hoc alius magis, alius minus : optimus autem est, qui minimum. Sed quid ego, tanquam oblitus cui loquor, doctori similis factus sum, cum proposuerim quid a te discere velim? Sed quia de peccatorum paritate, unde in id quod agebam incidit questio, examinandam tibi sententiam meam promerere stateram, jam eam tandem affirmando concludam : quia etsi verum est, eum qui habet unam, omnes habere virtutes, eum qui unam non habet, nullam habere; nec sic peccata sunt paria : quia ubi virtus nulla est, nihil quidem rectum est; nec tamen idem non est pravo pravus, distortoque distortus. Si autem, quod peto esse

A verius sacrisque litteris congruentius, ita sunt animæ intentiones ut corporis membra, non quod videantur locis, sed quod sentiantur affectibus, et aliud illuminatur amplius, aliud minus, aliud omnino caret lumine, et tenebroso inumbratur obstaculo, profecto, ita ut quisque illustratione pia charitatis affectus est, in alio actu magis, in alio minus, in alio nihil, sic potest dici habere aliam, et aliam non habere, aliam magis aliam minus habere virtutem. Nam et « Major est in isto charitas quam in illo » recte possumus dicere, et « Aliqua in isto, nulla in illo », quantum pertinet ad charitatem, quæ pietas est; et in ipso uno homine, quod majorem habeat pudicitiam quam patientiam, et majorem hodie quam heri, si proficit, et adhuc non habeat continentiam, et habeat non parvam misericordiam. Et ut generaliter breviterque complectar quam de virtute habeo notionem, quod ad recte vivendum attinet, virtus est charitas, quæ id quod diligendum est diligitur : hæc in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla est; plenissima vero quæ jam non possit augeri, quandiu hic homo vivit, est in nemine; quandiu autem augeri potest, profecto illud quod minus est quam debet, ex vitio est. Ex quo vitio non est justus in terra qui faciat bonum et non peccet; ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens; propter quod vitium, si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est; propter quod etiam quantumlibet profecerimus, necessarium est nobis dicere : Dimitte nobis debita nostra, cum jam omnia in baptismo dicta, facta, cogitata, dimissa sint. Videt itaque qui recte videt, ubi, quando et unde speranda sit illa perfectio, cui non sit quod adjici possit. Si autem præcepta non essent, non utique esset ubi se homo certius inspiceret, et videret unde averteretur, quo conaretur, quare gratularetur, quid precaretur. Magna est ergo utilitas præceptorum, si libero arbitrio tantum detur ut gratia Dei amplius honoretur. Quæ si ita se habent, unde fiet omnium reus, si in uno offendat, qui totam legem servaverit? An forte quia plenitudo legis charitas est, quæ Deus proximusque diligitur, in quibus præceptis charitatis tota lex pendet et prophetæ, merito sit reus omnium, qui contra illam facit in qua pendent omnia? Nemo autem peccat, nisi adversus illam faciendo : quia. Non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, in eo quod est, Diliges proximum tuum tanquam te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur; plenitudo autem legis, charitas. Nemo autem diligit proximum, nisi diligens Deum, ut hoc, quantum potest, proximo impendat, quem diligit tanquam seipsum, ut et ille diligit Deum; quem si ipse non diligit, nec se nec proximum diligit; ac per hoc, qui totam legem servaverit, si in uno offenderit, sit omnium reus : quia contra charitatem facit, unde tota lex pendet; reus itaque sit omnium, faciendo contra præceptum, in quo pendent omnia. Cur ergo non dicantur paria peccata? an forte quia magis facit contra charitatem,

plus peccat, minus qui levius, et hoc ipso
 admittit sit quidem omnium reus, sed gravior
 reus, vel in pluribus peccans, magis reus; levius
 vel in paucioribus peccans, minus reus: tanto
 est scilicet reatu, quanto amplius; tanto minore,
 minus peccaverit: tamen etiamsi in uno offen-
 dens omnium est, quia contra eam facit in qua
 est omnia? Quæ si vera sunt, eo modo et illud absol-
 quod ait homo etiam apo- tolicæ gratiæ: In multis
 imus omnes. Omnes enim offendimus, sed alius
 reus, alius levius, quanto quisque magis minus ve-
 rerit, tanto in peccato committendo major,
 in diligendo Deo et proximo minor: et rur-
 sus minor in peccati perpetrato, quanto
 in Dei et proximi dilectione. Tanto itaque
 est iniquitatis, quanto levior charitatis; et tunc
 est in charitate, quando nihil restat ex
 parte. Nec sane, quantum arbitror, putandum
 esse peccatum, in personarum acceptione
 a fidei Domini nostri Jesu Christi, si illam
 tiam sedendi et standi ad honores ecclesiasti-
 feramus. Quis enim ferat eligi divitem ad sedem
 in Ecclesiæ, contempto paupere instructione
 sanctorum? Si autem de quotidianis concessi-
 quitur, quis non hinc peccat, si tamen peccat,
 non apud seipsum intus ita judicat, ut ei tanto me-
 merito ditior illo esse videatur? Hoc enim videtur
 esse dicendo: Nonne judicatis apud vosmet-
 et facti estis iudices cogitationum iniquarum?
 aque libertatis, lex charitatis est, de qua dicit:
 ten legem perfici is regalem, secundum Scri-
 pturas. Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene-
 dicis. Si autem personas accipitis, peccatum ope-
 ri, redarguti a lege quasi transgressores. Et
 illam sententiam, ad intelligendum difficillimam,
 et satis dixi quod dicendum putavi, eandem
 libertatis commemorans: Sic loquimini, in-
 ter se sic facite, sicut per legem libertatis, inci-
 piunt judicari. Et quoniam quid paulo ante dixerit,
 Quoniam in multis offendimus omnes, sugge-
 nimus, tanquam quotidianam quotidianis, etsi
 libus, tamen vulneribus, medicinam. Judi-
 cium enim, inquit, sine misericordia illi qui non
 misericordiam. Hinc enim et Dominus: Dimit-
 tite, et dimittetur vobis; date et dabitur vo-
 bis. Superexaltat autem misericordiam iudicio. Non
 est, vincit misericordiam iudicium, non enim
 versa iudicio, sed superexaltat, quia plures per
 misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam
 iterunt. Beati enim misericordes, quia ipsorum
 est Deus. Et hoc utique iustum est, ut di-
 tur eis, quia dimiserunt, et detur eis, quia de-
 dit. Inest quippe Deo et misericordia iudicanti,
 licet misericordiam; propter quod et dicitur: Mi-
 sericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine; nam
 alio velut nimium iustus iudicium sine miseri-
 cordia quasi securus expectat, iram iustissimum
 est, quam timens ille dicit: Ne intres in judi-
 cium servo tuo. Unde dicitur populo contumaci:
 vultis mecum iudicio contendere? Cum enim

Rex justus sederit in throno, quis gloriabitur ca-
 stum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se
 esse a peccato? Quæ igitur spes est, nisi superexaltet
 misericordiam iudicio? sed erga illos qui miseri-
 cordiam fecerunt veraciter dicendo: Dimitte nobis debi-
 ta nostra, sicut et nos dimittimus, et sine murmura-
 tione dando. Nilarem enim datorem diligit Deus. De-
 nique sanctus Jacobus jam ex isto loco de miseri-
 cordiæ operibus loquitur, ut quos vehementer illa sen-
 tentia terruerat consoletur; cum admonet quo-
 modo etiam peccata quotidiana, sine quibus non hic
 vivitur, quotidianis remediis experitur, ne homo,
 qui cum in uno offenderit sit omnium reus, in
 multis offendendo (quia in multis offendimus omnes)
 magnum aggerem reatus sui minutatim collectum ad
 tribunal tanti iudicis pervehat, et eam quam non
 fecit misericordiam non inveniat, sed potius dimit-
 tendo atque dando mereatur sibi dimitti debita,
 reddique promissa. Multa dixi quibus tibi tedium
 fortassis inferrem, qui hæc, quæ tam approbas, non
 expectas discere, quia ea docere consuevi. Si quid
 autem est in eis, quantum ad res ipsas pertinet (nam
 quali eloquio explicata sint non nimis curo), si quid
 ergo est in eis quod eruditionem offendant tuam, quæ-
 so ut rescribendo admoneras, et me corrigere non
 graveris. Infelix est enim qui non tantos et tam
 sanctos tuorum studiorum labores et digne honorat,
 et de his Domino Deo nostro, cujus munere talis es,
 gratias agit. Unde cum libentius debeam a quolibet
 discere quod inutiliter ignoro, quam promptis
 quoslibet docere quod scio, quanto iustius abs te
 hoc charitatis debitum flagito, cujus doctrina, in no-
 mine et adiutorio Domini, tantum in Latina lingua
 ecclesiasticæ litteræ adjuvæ sunt, quantum nunquam
 antea potuerunt! Maxime tamen istam sententiam
 Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in
 uno, factus est omnium reus, si quo alio modo me-
 lius exponi posse novit dilectio tua, per Dominum
 obsecro ut id nobiscum communicare digneris.

CAPUT II.

*De prædictis quatuor virtutibus, quas in superiori libro
 distinxit. In Libro de Moribus Ecclesiæ catholicæ
 disputans, ad unum eas mandatum retulit, charitati.*

Nihil igitur aliud est optimum hominis, cui hæerere
 beatissimum sit, nisi Deus. Cui hæerere recte non va-
 lemus nisi dilectione: namque illud quæ quadripar-
 tita dicitur virtus, ex ipsius amoris vario quodam
 affectu dicitur, ut temperantia sit amor integrum
 se præbens ei quod amat; fortitudo, amor facile
 tolerans omnia propter quod amat; iustitia amor
 soli amato serviens, et propterea recte dominans:
 prudentia, amor ea quibus adjuvatur ab eis quibus
 impeditur sagaciter eligens: sed hunc amorem non
 cuiuslibet, sed Dei esse diximus, id est, summi
 boni, summæ sapientiæ, summæque concordiæ.
 Quare desinere etiam sic licet, ut temperantiam di-
 camus esse amorem Deo se integrum incorruptum-
 que servantem; fortitudinem amorem, omnia propter
 Deum facile perferentem; iustitiam, amorem Deo
 tantum servantem, et ob hoc bene impaventem ca-

toris quæ homini subjecta sunt; prudentiam, amorem A bene discernentem ea quibus adjuvetur in Deum ab his quibus impediri potest. Quid amplius de moribus disputem? Si enim Deus est summum bonum bonum, quod negari non potest, sequitur quoniam summum bonum appetere est bene vivere, ut nihil sit aliud bene vivere quam toto corde, tota anima, tota mente diligere Deum a quo existit, ut incorruptus in eo amor atque integer custodiatur, quod est temperantiæ; nullis frangatur incommodis, quod est fortitudinis; nulli alii seruiat, quod est justitiæ; vigilet in discernendis rebus, ne fallacia paulatim dolusve subrepat, quod est prudentiæ. Hæc est hominis una perfectio, quæ sola impetrat ut veritatis sinceritate perfruat. Hæc nobis Testamento utroque conciuntur, hæc nobis hinc atque inde suadet. Diligamus igitur Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, quicumque ad vitam æternam pervenire proposuimus. Hæc est, inquit Salvator, vita æterna, ut cognoscant te verum Deum, et quem misisti Jesum Christum. Æterna igitur vita est ipsa cognitio veritatis; quamobrem quam perversi atque præposterii sunt, qui se arbitrantur Dei cognitionem tradere ut perfectissimus, cum perfectorum ipsa sit præmium! Quid ergo agendum, nisi ut eum ipsum quem cognoscere volumus, prius sincera charitate diligamus?

5 CAPUT III.

An virtutes quibus ad æternitatem tenditur, desinitur sint, cum ad æterna perduxerint; ex libro de Trinitate XIV inter cætera.

Utrum autem etiam virtutes tunc, quibus in hac mortalitate bene vivitur, quia et ipsæ incipiunt esse in animo, qui cum sine illis prius esset, tamen animus erat, desinant esse cum ad æterna perduxerint, nonnulla quæstio est. Quibusdam enim visum est, quædam, et bonos animos sola beatos esse cognoscere et scientia, hoc est contemplatione naturæ, in qua nihil est melius et amabilius ea natura quæ creavit cæteras omnes instituitque naturas. Cui regenti esse subditum si justitia est, immortalis est omnino justitia, nec in illa esse beatitudine desinet, sed talis ac tanta erit, ut perfectior et major esse non possit. Fortassis et aliæ tres virtutes, prudentia sine jam ullo periculo erroris, fortitudo sine molestia tolerandorum malorum, temperantia sine repugnatione libidinum, erunt in illa felicitate. Ut prudentiæ sit nullum bonum Deo præponere vel æquare; fortitudinis, ei firmissime cohærere; temperantiæ, nullo defectu noxio delectari. Nunc autem quod agit justitia in subveniendo miseris, quod prudentia in præcavendis insidiis, quod fortitudo in perferendis molestiis, quod temperantia in coercendis delectationibus pravis, non ibi erit ubi nihil omnino mali erit. Ac per hoc, ista virtutum opera quæ huic mortali vitæ sunt necessaria, sicut fides, ad quam referenda in præteritis habebuntur, et aliam nunc faciunt trinitatem, cum ea præsentia tenemus, amamus, aspicimus, aliam tunc factura sunt, cum ea non esse sed suis e, per quædam eorum vestigia,

quæ prætereundo in memoria derelinquent, reperimus: quia et tunc trinitas erit, cum illud quæcumque vestigium, et memoriter retinebitur, et agnosceatur veraciter, et hoc utrumque tertia voluntate jungetur.

CAPUT IV.

De quatuor affectionibus, quas a Cicerone perturbatio-nes, ab aliis passiones appellatas, Virgilius homini propter carnem inesse dixit; ex libro XIV de Civitate Dei.

Aggravamur ergo corruptibili corpore, et ipsius aggravationis causam, non naturam substantiamque corporis, sed ejus corruptionem scientes, nolimus corpore exspoliari, sed ejus immortalitate vestiri: et tunc enim erit, sed quia corruptibile non erit, non gravabit. Aggravat ergo nunc animam corpus corruptibile, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Verumtamen qui omnia mala animæ ex corpore putant accidisse, in errore sunt. Quamvis enim Virgilius Platonicam videatur luculentis versibus explicare sententiam, dicens:

*Igneus est illis [ollis] vigor, et cælestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus moribundaque membra;*

omnesque illas notissimas quatuor animi perturbationes, cupiditatem, timorem, lætitiâ, tristitiâ, quas origines omnium peccatorum atque vitiorum volens intelligi ex corpore accidere, subjungat et dicat:

*Hinc metuunt, capiuntque, dolent gaudentque, nec
Suscipiunt [respiciunt] clausæ tenebris, et carcere*

tamen aliter se habet fides nostra: nam corruptio corporis quæ aggravat animam non peccati primi est causa, sed pœna. Nec caro corruptibilis animam peccatricem, sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. Ex qua corruptione carnis, licet existant quædam incitamenta vitiorum, et ipsa desideria vitiosa, non tamen omnia iniquæ vitæ vitia tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolum, qui non habet carnem. Etsi enim diabolus, [qui non habet carnem*] fornicator vel ebriosus, vel si quid hujusmodi mali est quod ad carnis pertinet voluptates, non potest dici, cum sit etiam talium peccatorum suator et instigator occultus, est tamen maxime superbus atque invidus: quæ illum vitiositas sic obtinuit, ut propter hanc esset in carceribus caliginosi hujus aeris æterno supplicio destinatus. Hæc autem vitia, quæ tenent in diabolo principatum, carni tribuit Apostolus, quam certum est diabolus non habere. Dicit enim, inimicitias, contentiones, æmulationes, animositates, invidias, opera esse carnis; quorum omnium malorum caput atque origo superbia est, quæ sine carne regnat in diabolo. Quis autem illo est inimicior, animosior, et magis æmulus atque invidus invenitur? Et hæc omnia cum habeat sine carne, quomodo sunt ista opera carnis, nisi quia opera sunt hominis, quem, sicut dixi, nomine carnis appellat? Non enim habendo carnem, quam

* Uncinis inclusa desunt in S. Aug. edit. Bened. Edit.

non habet diabolus, sed vivendo secundum seipsum, A hoc est, secundum hominem, factus est homo similis diabolo, quia et ille secundum seipsum vivere voluit, quando in veritate non stetit, ut non de Dei, sed de suo mendacium loqueretur, qui non solum mendax, verum etiam mendacii pater est: primus est quippe mentitus, et a quo peccatum, ab illo coepit esse mendacium. Cum ergo vivit homo secundum hominem, non secundum Deum, similis est diabolo. Non ex carae tantum afficitur anima, ut cupiat, metuat, lætetur, ægrescat, verum etiam ex seipsa his potest motibus agitari. Interest autem qualis sit voluntas hominis, quia si perversa est, perversos habebit hos motus; si autem recta est, non solum inculpabiles, verum etiam laudabiles erunt; voluntas quippe est in omnibus, imo omnes nihil aliud quam voluntates sunt. Nam quid est cupiditas et lætitia, nisi voluntas in eorum consensione quæ volumus? et quid est metus atque tristitia, nisi voluntas in dissensione ab his quæ volumus? Sed cum consentimus appetendo ea quæ volumus, cupiditas; cum autem consentimus fruendo his quæ volumus, lætitia vocatur. Itemque cum dissentimus ab eo quod accidere nolumus, talis voluntas metus est; cum autem dissentimus ab eo quod nolentibus accidit, talis voluntas tristitia est; et omnino, pro varietate rerum quæ appetuntur atque fugiuntur, sicut allicitur vel offenditur voluntas hominis, ita in hos vel in illos affectus mutatur et vertitur. Quapropter homo, qui secundum Deum, non secundum hominem vivit, oportet ut sit amator boni, unde fit consequens ut malum oderit: et quoniam nemo natura, sed quisquis malus est, vitio malus est, perfectum odium debet malis qui secundum Deum vivit, ut nec propter vitium oderit hominem, nec amet vitium propter hominem, sed oderit vitium et amet hominem; sanato enim vitio, totum quod amare, nihil autem quod debeat odisse, remanebit. Nam cujus propositum est amare Deum, et non secundum hominem, sed secundum Deum amare proximum, sicut etiam seipsum, proculdubio propter hunc amorem dicitur voluntatis bonæ, quæ usitatius in Scripturis sanctis charitas appellatur; sed amor quoque secundum eandem sacras litteras dicitur. Nonnulli arbitrantur aliud esse dilectionem, sive charitatem, aliud amorem: dicunt enim dilectionem accipiendam in bono, amorem in malo. Sic autem nec ipsos auctores sæcularium litterarum locutos esse certissimum est. Recta itaque voluntas est bonus amor, et voluntas perversa malus amor. **A**mor ergo inhians habere quod amatur, cupiditas est; id autem habens atque fruens, lætitia est: fugiens quod ei adversatur, timor est: idque si acciderit sentiens, tristitia est. Proinde mala sunt ista, si malus amor est; bona, si bonus. Verum his philosophis, quod ad istam questionem de animi perturbationibus attinet, jam respondimus in nono hujus operis libro, ostendentes eos non tam de rebus quam de verbis, cupidiores esse contentionis quam veritatis. Apud nos autem, juxta Scripturas sanctas

sanamque doctrinam, cives sanctæ civitatis Dei in hujus vitæ peregrinatione, secundum Deum viventes, metuunt cupiuntque, dolent gaudentque; et quia rectus est amor eorum, istas omnes affectiones rectas habent: metuunt pœnam æternam, cupiunt vitam æternam, dolent in re, quia ipsi in semetipsis adhuc ingemiscunt, adoptionem expectantes, redemptionem corporis sui; gaudent in spe, quia fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam. Item metuunt peccare, cupiunt perseverare, dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis. Ut enim metuunt peccare, audiunt: Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Ut cupiant perseverare, audiunt quod scriptum est: Qui perseveraverit usque in finem, salvus erit. Ut doleant in peccatis, audiunt: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsums seducimus, et veritas in nobis non est. Ut gaudeant in operibus bonis, audiunt: Hilarem datorem diligit Deus. Item, sicuti se infirmitas eorum firmitasque habuerit, metuunt tentari, cupiunt tentari: dolent in tentationibus, gaudent in tentationibus. Ut enim metuant tentari, audiunt: Si quis præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis, intendens temetipsum, ne et tu tenteris. Ut autem cupiant tentari, audiunt virum quemdam fortem civitatis Dei dicentem: Proba me, Domine, et tenta me; ure renes meos et cor meum. Ut doleant in tentationibus, vident Petrum fientem; ut gaudeant in tentationibus, audiunt Jacobum dicentem: Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis. Non solum autem propter seipsos his moventur affectibus, verum etiam propter eos quos liberari cupiunt, et non pereant metuunt, et dolent si pereant, et gaudent si liberantur. Illum quippe optimum et fortissimum virum, qui in suis infirmitatibus gloriatur, ut cum potissimum commemoramus, qui in Ecclesiam Christi ex gentibus venimus, Doctorem gentium in fide et veritate, qui et plus omnibus suis coapostolis laboravit, ex pluribus Epistolis populos Dei, non eos tantum qui præsentibus ab illo videbantur, verum etiam illos qui futuri prævidebantur instruxit; illum, inquam, virum, athletam Christi, doctum ab illo, unctum de illo, crucifixum cum illo, gloriosum in illo, in theatro hujus mundi, cui spectaculum factus est angelis et hominibus, legitime magnum agonem certantem, et palmam supernæ vocationis in anteriora sectantem, oculis fidei libentissime spectant, gaudere cum gaudentibus, flere cum fientibus, foris habentem pugnas, intus timores, cupientem dissolvi et esse cum Christo, desiderantem videre Romanos, ut aliquem fructum habeat et in illis, sicut et in cæteris gentibus, æmulantem Corinthios, et ipsa æmulatione metuentem, ne seducantur eorum mentes a castitate quæ in Christo est, magnam tristitiam et continuum dolorem cordis sui de Israelitis habentem, quod ignorantes Dei justitiam, et suam volentes statuere, justitiæ Dei non sint subjecti, nec solum dolorem, verum etiam luctum suum denuntiantem de

quibusdam qui ante peccaverunt et non egerunt poenitentiam : super immunditia et fornicationibus suis. Hi motus, hi affectus, de amore boni et de sancta charitate venientes, si vitia vocanda sunt, sinamus ut ea quæ vere vitia sunt virtutes vocentur : sed cum rectam rationem sequantur istæ affectiones, quando ubi oportet adhibentur, quis eas morbidas seu vitiosas passiones audeat dicere? Quamobrem etiam ipse Dominus in forma Dei agere vitam dignatus est humanam, sed nullum habens omnino peccatum, adhibuit eas ubi adhibendas esse iudicavit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus, et verus hominis animus, falsus erat humanus affectus. Cum ergo ejus in Evangelio ista referuntur, quod super duritiam cordis Judæorum cum ira contristatus sit; quod dixerit: Gaudeo propter vos ut credatis; quod Lazarum susciaturus etiam lacrymas fuderit; quod concupiverit cum discipulis suis manducare pascha; quod propinquante passione tristis fuerit anima ejus, non falso utique referuntur. Verum ille hos motus certæ dispensationis gratia, ita, cum voluit, suscepit animo humano, ut, cum voluit, factus est homo. Proinde, quod fatendum est, etiam cum rectas et secundum Deum habemus has affectiones, hujus vitæ est, non illius quam futuram speramus, et sæpe illis etiam inviti cedimus. Itaque aliquando, quamvis non culpabili cupiditate, sed laudabili charitate moveamur, etiam dum nolumus flecti. Habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate: non autem ita Dominus Jesus, cujus et infirmitas fuit ex potestate; sed dum vitæ hujus infirmitatem gerimus, si eas omnino nullas habeamus, tunc potius non recte vivimus. Vituperabat enim et detestabatur Apostolus (Rom. 1) quosdam, quos etiam esse dixit sine affectione. Culpavit etiam illos sacer Psalmus, de quibus ait: Sustinui, qui simul contristaretur, et non fuit. Nam omnino non dolere, dum sumus in hoc loco miseriæ, profecto, sicut quidam etiam apud sæculi hujus litteratos sensit et dixit, non sine mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. Quocirca, illa quæ ἀπάθεια Græce dicitur, quæ, si Latine posset, impassibilitas diceretur, si ita intelligenda est (in animo quippe, non in corpore accipitur), ut sine his affectionibus vivatur quæ contra rationem accidunt mentemque perturbant, bona plane et maxime optanda est, sed nec ipsa hujus est vitæ. Non enim qualiumcumque hominum vox est, sed maxime piorum multumque justorum atque sanctorum: Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, nosipos seducimus, et veritas in nobis non est. Tunc itaque ἀπάθεια ista erit, quando peccatum in homine nullum erit. Nunc vero satis bene vivitur, si sine crimine; sine peccato autem qui se vivere existimat, non id agit ut peccatum non habeat, sed ut veniam non accipiat.

CAPUT V.

De quinque corporis sensibus, ex libro 1 Confessionum.

Domine, amo te; percussisti cor meum verbo tuo,

A et amavi te. Sed et cælum et terra, et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut te amem, nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusabiles. Altitus autem tu misereberis cui misertus eris, et misericordiam præstabis cui misericors fueris; alioquin cælum et terra surdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo, cum te amo? non speciem corporis, nec decus temporis, non candorem lucis ecce istis amicis oculis, non dulces melodias cantilenarum omnimodarum, non florum et unguentorum et aromatum suaveolentiam, non manna et mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus; non hæc amo, cum amo Deum meum. **7** Et tamen amo quandam lucem, et quandam vocem, et quemdam odorem, et quemdam cibum, et quemdam amplexum, cum amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei: ubi fulget animæ meæ quod non capit locus, et ubi sonat quod non rapit tempus, et ubi olet quod non spargit flatus, et ubi sapit quod non minuit edacitas, et ubi hæret quod non divellit satietas; hoc est quod amo, cum Deum meum amo. Et quid est hoc? Interrogavi terram, et dixit: Non sum, et quæcunque in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogavi mare et abyssos, et reptilia animarum vivarum, et responderunt: Non sumus Deus tuus, quære super nos. Interrogavi auras flabiles, et inquit universus aer cum incolis suis: Fallitur Anaximenes, non sum Deus. Interrogavi cælum, solem, lunam, stellas: Neque nos sumus Deus quem quæris, inquit. Et dixi omnibus his quæ circumstant fores carnis meæ: Dicite mihi de Deo meo, quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamaverunt voce magna: Ipse fecit nos. Interrogatio mea, intentio mea; et responsio eorum, species eorum. Et direxi me ad me, et dixi mihi: Tu quis es? Et respondi, Homo: et ecce corpus et anima in me mihi præsto sunt, unum exterius, et alterum interius: quid horum est unde quære debui Deum meum, quem jam quæsiveram per corpus a terra usque ad cælum, quousque potui mittere nuntios, radios oculorum meorum? Sed melius quod interius, ei quippe renuntiabant omnes nuntii corporales, præsidenti et judicanti de responsionibus cæli et terræ, et omnium quæ in eis sunt dicebant: Non sumus Deus, sed ipse fecit nos. Homo interior cognovit hæc per exterioris ministerium: ego interior cognovi hæc, ego, ego animus, per sensum corporis mei. Interrogavi mundi molem de Deo meo, et respondit mihi: Non ego sum, sed ipse me fecit. Nonne omnibus quibus integer sensus est, apparet hæc species? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia pusilla et magna vident eam, sed Interrogare nequeunt, non enim præposita est in eis nuntiantibus sensibus iudex ratio. Homines autem possunt interrogare, ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciant; sed amore subduntur eis, et subditi judicare non possunt; nec respondent ista interrogantibus nisi judicantibus, nec vocem suam mutant, id est speciem suam, si alius

tantum videat, alius autem videns interroget, ut aliter illi appareat, aliter huic : sed eodem modo utriusque apparet, illi muta est, huic loquitur ; imo vero omnibus loquitur, sed illi intelligunt qui ejus vocem acceptam foris, intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi, Non est Deus tuus terra et caelum.

CAPUT VI.

De iisdem quinque corporis sensibus oratio pulchra atque proliza, ex libro x Confessionum.

Ecce quantum spatiosus sum in memoria mea, quaerens te, Domine, et non te inveni extra eam; neque enim de te aliquid inveni quod non meminisssem ex quo didici te. Nam ex quo didici te, non sum oblitus tui. Ubi enim inveni veritatem, ibi inveni Deum meum ipsam veritatem, quam ex quo didici non sum oblitus. Itaque ex quo te didici manes in memoria mea, et illic te inenio, cum reminiscor tui et delector in te. Hæ sunt sanctæ deliciae meæ quas donasti mihi misericordia tua, respiciens paupertatem meam. Sed ubi manes in memoria mea, Domine, ubi illic manes? quale cubile fabricasti illic tibi? quale sanctuarium ædificasti tibi? Tu dedisti hanc dignationem memoriæ meæ, ut maneam in ea, sed in qua ejus parte maneam hoc considero : transcendendi partes ejus, quas habent et bestie, cum te recordarer, quia ibi non te inveniebam inter imagines rerum corporalium : et veni ad partes ejus, ubi commendavi affectiones animi mei, nec illic inveni te; et intravi ad ipsius animi mei sedem, quæ illi est in memoria mea, quoniam sui quoque meminit animus, nec ibi tu eras : quia sicut non es imago corporalis nec affectio viventis, qualis est cum lætamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliviscimur, et quidquid hujusmodi est, ita nec ipse animus es, quia Dominus Deus animi tu es, et commutantur hæc omnia, tu autem incommutabilis manes super omnia, et dignatus es habitare in memoria mea, ex quo te didici. Et quid quaero quo loco ejus habites, quasi vero loca ibi sint? habitas certe in ea, quoniam tui memini, ex quo te didici, et in ea te inenio cum recordor te. Ubi ergo te inveni ut discerem te? neque enim jam eras in memoria mea priusquam te discerem. Ubi ergo te inveni ut discerem te, nisi in te supra me? et nusquam locus, et recedimus et accedimus, et nusquam locus. Veritas ubique præses omnibus consulentibus te, simulque respondens omnibus, etiam diversa consulentibus; liquide tu respondes, sed non liquide omnes audiunt. Omnes unde volunt consulunt, sed non semper quod volunt audiunt. Optimus tuus minister est, qui non magis intuetur hoc a te audire quod ipse voluerit, sed potius hoc velle quod a te audierit. Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi ! et ecce intus eras, et ego foris, et tibi te quaerebam, et in ista formosa quæ fecisti deformis irruēbam; tecum eras, et tecum non eram, et ea me tenebant longe a te, quæ si in te non essent, non essent. Vocasti, et clamasti, et rupisti sarditatem meam; coruscasti, splenduisti, et fugasti

A excitatem meam : flagrasti, et duxi spiritum, et auhelelo tibi; gustavi, et esurio et sitio; letigiati me, et exarsi in pacem tuam. Cum inhæsero tibi ex omni me, nusquam erit mihi dolor et labor, et viva erit vita mea, tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu impleas sublevas eum, quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. Contendunt lætitiæ meæ stendæ cum lætandis mœroribus, et ex qua parte stet victoria nescio. Contendunt mœrores mei mali cum gaudiis bonis, et ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi ! Domine, miserere mei : hei mihi ! ecce vulnera mea non abscondo ; medicus es, æger sum : misericors es, miser sum. Nunquid non tentatio est vita humana super terram? quis velit molestias et difficultates? tolerari jubes eas, non amari. Nemo quod tolerat amat, et si tolerare amat; quamvis enim gaudeat se tolerare, mavult tamen non esse quod toleret. Prospera in adversis desidero, adversa in prosperis timeo; quis inter hæc mediis locus, ubi non sit humana vita tentatio? Væ prosperitatibus sæculi semel et iterum, a timore adversitatis et a corruptione lætitiæ ! Væ adversitatibus sæculi semel et iterum et tertio, a desiderio prosperitatis ! et quia ipsa adversitas dura est, et ne frangat tolerantiam. Nunquid non tentatio est vita humana super terram sine ullo interstitio? Et tota spes mea non nisi in magna valde misericordia tua. Da quod jubes, et jube quod vis. Imperas nobis continentiam, et cum scirem, aut quidam, quia nemo potest esse continens nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientiæ scire cujus esset hoc donum. Per continentiam quippe colligimur et redigimur in unum, a quo in multa defluximus : minus enim te amat, qui tecum aliquid amat quod non propter te amat. O amor qui semper ardes et nunquam exstingueris, charitas Deus meus, accede me. Continentiam jubes, da quod jubes, et jube quod vis. Jubes certe ut continentiam a concupiscentia carnis, et concupiscentia oculorum, et ambitione sæculi. Jussisti a concubitu, et de ipso conjugio melius aliquid quam concessisti, monuisti. Et quoniam dedisti factum est, et antequam dispensator sacramenti tui fierem : sed adhuc vivunt in memoria mea, de qua multa locutus sum, talium rerum imagines, quas ibi consuetudo mea fixit; et occurrunt mihi vigilantibus quidem carentibus viribus, in somnis autem non solum usque ad delectationem, sed etiam usque ad consensionem factumque simillimum; et tantum valet imaginis illusio in anima mea et in carne mea, ut dormienti falsa visa persuadeant, quod vigilantibus vera non possunt. Nunquid tunc ego non sum, Domine Deus meus? et tamen tantum interest inter meipsum et meipsum intra momentum quo hinc ad soporem transeo, vel huc inde retranseo! Ubi est tunc oratio [ratio], qua talibus suggestionibus resistit vigilans? et si res ipsæ ingerantur, inconcussus maneo? Nunquid clauditur cum oculis? nunquid sopitur cum sensibus corporis? et unde sæpe etiam in somnis resistimus, nostrisque propositi memores, atque in eo castissime permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus assensum? et tamen tantum interest, ut cum aliter accidit, evigilantes ad cou-

scientiæ requiem redeamus, ipsaque distantia reperiamus nos non fecisse, quod tamen in nobis quomodo factum esse doleamus. Nunquid non potens est manus tua, Deus omnipotens, sanare omnes languores animæ meæ, atque abundantiore gratia tua lascivos motus etiam mei corporis extinguere? Augēbis, Domine, magis magisque in me munera tua, ut anima mea sequatur me ad te, concupiscentiæ visco expedita, ut non sit rebellis sibi, atque ut in somnis etiam non solum non perpetret istas corruptelarum turpitudines, per imagines animales usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem: nam ut nihil tale vel tantulum libeat quantum possit nutu cohiberi, etiam in casto dormientis affectu, non tantum in hac vita, sed etiam in hac ætate, non magnum est Omnipotentii, qui vales facere supra quam petimus et intelligimus. Nunc tamen, quid adhuc sibi in hoc genere mali mei, dixi bono Domino meo, exultans cum tremore in eo quod donasti mihi, et lugens in eo quod inconsummatus sum, sperans perfecturum te in me misericordias tuas, usque ad pacem plenariam, quam tecum habebant interiora et exteriora mea, cum absorpta fuerit mors in victoria. Est alia malitia diet, quæ utinam sufficiat ei! Reheimus enim quotidianas ruinas corporis edendo et bibendo, priusquam escas et ventrem destruas, cum occideris indigentiam meam satietate mirifica, et corruptibile hoc indueris incorruptione sempiterna. Nunc autem saavis est mihi necessitas, et adversus istam suavitatem pugne, ne capiar, et quotidianum bellum gero, in jejuniis sapiens, in servitute redigens corpus meum, et dolores mei voluptate pelluntur: nam fames et sitis quidam dolores sunt, urunt, et sicut febris necant, nisi alimenterum medicina succurrat. Quæ quoniam præsto est, ex consolatione munerum tuorum, in quibus nostræ infirmitati terra et aqua et cælum serviunt, calamitates deliciæ vocantur. Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentia molestia transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiæ; ipse enim transitus voluptas est, et non est alius quo transeat quo transire cogit necessitas; et cum salus sit causa edendi ac bibendi, adjungit se tanquam pedisequa periculosa jucunditas, et plerumque præire conatur, ut ejus causa fiat quod salutis causa me facere vel dico vel volo. Nec modus idem utriusque est, nam quod saluti satis est, delectationi parum est; et sæpe incertum sit utrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptuaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat. Ad hoc incertum hilarescit infelix anima, et in eo præparat excusationis patrocinium, gaudens non apparere quid satis sit moderationi valetudinis, ut obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. His tentationibus quotidie conor resistere, et invoco dexteram tuam ad salutem meam, et ad te refero æsus meos, quia consilium mihi de hac re nondum stat. Audio vocem jubentis Dei mei: Non graventur corda vestra in crapula et ebrietate. Ebrietas longe est a me; misereberis, ne appropinquet mihi. Cra-

pula autem nonnunquam subrepat servo tuo; misereberis, ut longe fiat a me. Nemo enim potest esse continens, nisi tu des; multa nobis orantibus tribuis, et quidquid boni antequam orarem accepimus, a te accepimus. Et ut hoc postea cognosceremus, a te accepimus. Ebriosus nunquam fui, sed ebriosos a te factos sobrios ego novi; ergo a te factum est ut hoc non essent qui nunquam fuerunt, a quo factum est ut hoc non semper essent qui fuerunt, a quo etiam factum est ut scirent utrique a quo factum est. Audivi aliam vocem tuam: Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua vetare. Audivi et illam ex munere tuo, quam multum amavi. Neque si manducaverimus abundabimus, neque si manducaverimus deerit nobis. Hoc est dicere, Nec illa res me copiosum faciet, nec illa ærumnosum. Audivi et alteram: Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse, et abundare novi et penuriam pati. Omnia possum in eo qui me confortat. Ecce miles castrorum cælestium, non pulvis quod nos sumus, et de pulvere fecisti hominem, et perierat et inventus est. Nec ille in se potuit, quia idem pulvis fuit, quem talia dicentem afflata tuæ inspirationis adamavi: Omnia possum, inquit, in eo qui me confortat. Conforta me ut possim, da quod jubes, et jube quod vis. Iste se accepisse constituitur, et qui gloriatur in Domino gloriatur. Audivi alium rogantem ut accipiat: Aufer a me, inquit, concupiscentias ventris. Unde apparet, sancte Deus meus, te dare, cum sit quod imperas fieri. Docuisti me, Pater bone: Omnia munda mundi sunt, sed malum esse homini qui per offensionem manducat, et omnem creaturam tuam bonam esse, nihilque abficiendum quod cum gratiarum actione percipitur. Et quia esca nos non commendat Deo, et ut nos nemo judicet in cibo et potu, et qui manducat non manducantem non spernat, et qui manducat manducantem non judicet. Didici hæc, gratias tibi, laudes tibi Deo meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, illustratori cordis mei, eripe me ab omni tentatione. Non ego immunditiam obsonii timeo, sed immunditiam cupiditatis. Scio Noe omne carnis genus quæ in cibo esset usui manducare permissum; Etiam cibo carnis refectum; Joannem, mirabili abstinentia præditum, animalibus, hæc est locustia, in escam cedentibus, non fuisse pollutum: et scio Esau lenticiulæ concupiscentia deceptum, et David propter aquæ desiderium a se ipso reprehensum, et Regem nostrum non de carne, sed de pane tentatum. Ideoque et populus in eremo, non quia carnes desideravit, sed quia esca desiderio adversus Dominum murmuravit, meruit improbari. In his ergo tentationibus positus, certo quotidie adversus concupiscentiam manducandi et bibendi. Non enim est quod semel præcidere et ulterius non attingere decernam, sicut de concubitu potui. Itaque freni gutturis, temperata relaxatione et constrictione, tenendi sunt: et quis est, Domine, qui non rapiatur aliquantum extra metas necessitatis? quisquis est, magnus est, magnifacit nomen tuum: ego autem non sum, quia pec-

causor **Q** homo sum; sed et ego magui eo nomen
 tuum, et interpellat te pro peccatis meis qui vicit
 sæculum, numerans me inter infirma membra cor-
 poris sui, quia et imperfectum ejus viderunt oculi
 tui, et in libro tuo omnes scribentur. De illecebra
 odorum non satago nimis: cum absunt non requiro,
 cum adsunt non respuo, paratus eis etiam semper
 carere. Ita mihi videor, forsitan fallor; sunt enim et
 istæ plangendæ tenebræ, in quibus me latet facultas
 mea quæ in me est: ut animus meus de viribus suis
 ipse se interrogans non facile sibi credendum existi-
 met, quia et quod inest plerumque occultum est, nisi
 experientia manifestetur; et nemo securus esse debet
 in ista vita, quæ tota tentatio nominatur, utrum qui
 fieri potuit ex deteriore melior, non fiat etiam ex
 meliore deterior. Una spes, una fiducia, una firma
 promissio, misericordia tua. Voluptates aurium ten-
 nacius me implicaverant et subjugaverant, sed resol-
 visti et liberasti me. In sonis nunc, quos animant elo-
 quia tua, cum suavi et artificiosa voce cantantur,
 fatcor, aliquantulum acquiesco, non quidem ut hæ-
 ream, sed ut surgam cum volo. Attamen cum ipsis
 sententiis quibus vivunt, ut admittantur ad me, quæ-
 runt in corde meo nonnullius dignitatis locum, et
 vix eis præbeo congruentem. Aliquando enim plus
 mihi videor honoris eis tribuere quam decet, dum
 ipsis sanctis dictis religiosius et ardentius sentio
 moveri animos nostros in flammam pietatis, cum ita
 cantantur, quam si [quasi] non ita cantarentur, et
 omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate ha-
 bere proprios modos in voce atque cantu, quorum
 nescio qua occulta familiaritate excitentur. Sed de-
 lectatio carnis meæ, cui mentem enervandam non
 oportet dari, sæpe me fallit, dum rationem sensus non
 ita comitatur, ut patienter sit posterior, sed tantum
 quia propter illam meruit admitti, etiam præcurrere
 ac ducere conatur: ita in his pecco non sentiens, sed
 postea sentio. Aliquando autem hanc ipsam fallaciam
 immoderatus cavens erro nimia severitate, sed valde
 interdum, ut melos omne cantilenarum suavium,
 quibus Davidicum Psalterium frequentatur, ab auribus
 meis removeri velim atque ipsius Ecclesiæ; tutius-
 que mihi videtur, quod de Alexandrino episcopo
 Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam
 modico flexu vocis faciebat sonare lectorem Psalmi,
 et pronuntianti vicinior esset quam canenti. Verum-
 tamen cum reminiscor lacrymas meas quas fudi ad
 cantus Ecclesiæ tuæ in primordiis recuperatæ fidei
 meæ, et nunc ipse commoveor, non cantu, sed rebus
 quæ cantantur, cum liquida voce et convenientissi-
 ma inodulatione cantantur, magnam instituti hujus
 utilitatem rursus agnosco; ita fluctuo inter periculum
 voluptatis, et experimentum salubritatis, magisque
 adducor, non quidem irretractabilem sententiam
 proferens, cantandi consuetudinem approbare in Ec-
 clesia, ut per oblectamenta aurium infirmior animus
 in affectum pietatis assurgat: tamen eum mihi acci-
 dit ut me amplius cantus quam res quæ canitur mo-
 veat, pœnaliter me peccare confiteor, et tunc malle
 non audire cantantem. Ecce ubi sum, flete mecum,

A et pro me flete, qui aliquid boni volucum intus agi-
 tis, unde facta procedunt. Nam qui non agit, non
 vos hæc movent; tu autem Domine Deus meus,
 exaudi, respice, et vide, et miserere, et sana me, in
 cujus oculis mihi quæstio factus sum, et ipse est lan-
 guor meus. Restat voluptas oculorum istorum carnis
 meæ, de qua loquar confessiones quas audiant aures
 templi tui, aures fraternæ ac piæ, ut concludamus
 tentationes concupiscentiæ carnis, quæ me adhuc
 pulsant ingemiscentem et habitaculum meum quod
 de coslo est superindui cupientem. Pulchras formas
 et varias, nitidos et amœnos colores amant oculi;
 non teneant hæc animam meam, teneat eam Deus
 qui fecit hæc, bona quidem valde, sed ipse est ho-
 num meum, non hæc: et tangunt me vigilantem totis
 diebus, nec requies ab eis datur mihi, sicut datur a
 vocibus canoris, aliquando ab omnibus, in silentio;
 ipsa enim regina colorum lux ista perfundens cuncta
 quæ cernimus, ubiubi per diem fuero, multimodo
 allapsu blanditur mihi aliud agentis et eam non adver-
 tenti: insinuat autem se ita vehementer, ut si repente
 subtrahatur, cum desiderio requiratur; et si diu absit,
 contristat animum. O lux, quam videbat Tobias cum
 clausis istis oculis filium docebat vitæ viam, et ei
 præibat pede charitatis nusquam errans; aut quam
 videbat Isaac prægravatis et operis senectute car-
 neis luminibus, cum filios non agnoscere benedi-
 cere, sed benedicendo agnoscere meruit; aut quam
 videbat Jacob cum et ipse præ grandi ætate captus
 oculis, in filiis præsignata futuri populi genera lu-
 minoso corde radiavit, et nepotibus suis ex Joseph
 divexas mystice manus, non sicut pater eorum foris
 corrigebat, sed sicut ipse intus discernebat, impo-
 suit. Ipsa est lux, una est, et unum omnes qui vi-
 dent et amant eam. At ista corporalis de qua loque-
 bar, illecebrosa ac periculosa dulcedine condit vitam
 sæculi cæcis amatoribus. Qui autem et de ipsa
 laudare te norunt, Deus creator omnium, assumunt
 eam in hymno tuo, non assumuntur ab ea in somno
 suo, sicut esse cupio; resisto seductionibus oculo-
 rum, ne implicentur pedes mei quibus ingredior viam
 tuam, et erigo ad te invisibiles oculos, ut tu evellas
 de laqueo pedes meos. Tu subinde evellis eos, nam
 illaqueantur. Tu non cessas evellere, ego autem cre-
 bro hæreo in ubique sparsis insidiis, quoniam non
 dormies, neque dormitabis qui custodis Israel. Quam
 innumerabilia variis artibus et opificiis, in vestibus,
 calciamentis, vasis et hujuscemodi fabricationibus,
 picturis etiam diversisque signentis, atque his usum
 necessarium atque modestum et piam significatio-
 nem longe transgredientibus, addiderunt homines ad
 illecebras oculorum, foras sequentes quod faciunt,
 intus relinquentes a quo facti sunt, et exterminantes
 quod facti sunt! At ego, Deus meus, et decus meum,
 etiam hinc tibi dico hymnum, et sacrificio laudem
 sacrificatori meo. Quam pulchra trajectory per ani-
 mas in manus artificiosas, ab illa pulchritudine ve-
 niunt, quæ super animas est, cui suspirat anima mea
 die ac nocte; sed pulchritudinum exteriorum opera-
 tores et sectatores inde trahunt approbandi modum,

non autem inde trahunt utendi modum; et tibi est et non videat eum, ut non eant longius, et fortitudinem suam ad te custodiant, nec eam spargant in delicias lassitudines. Ego autem hæc loquens atque discernens, etiam istis pulchris gressum innecto; sed tu evellis, Domine, evellis tu, quoniam misericordia tua ante oculos meos est.

CAPUT VII.

10 *De sacramento mediatoris ad purgationem animarum; ex eodem libro x Confessionum, inter cætera et ad locum.*

Tu es veritas super omnia præsidens, at ego per avaritiam meam non amittere te volui, sed volui tecum possidere mendacium: sicut nemo vult ita falsum dicere, ut nesciat ipse quid verum sit. Itaque amisi te, quia non dignaris cum mendacio possideri. Quem invenirem qui me reconciliaret tibi? ambiendum mihi fuit ad angelos? qua prece, quibus sacramentis? Multi conantes ad te redire, neque per seipsos valentes, sicut audio, tentaverunt hæc, et inciderunt in desiderium curiosarum visionum, et digni habiti sunt illusionibus. Elati enim te quærebant doctrinæ fastu, exerentes potius quam tundentes pectora, et adduxerunt sibi per similitudinem cordis sui conspirantes et socias superbiæ suæ potestates aeris hujus, a quibus per potentias magicas deciperentur: quærentes mediatorum, per quem purgarentur, et non erat; diabolus enim erat transfigurans se in angelum lucis, et multum illexit superbam carnem, quod carneo corpore ipse non esset. Erant enim illi mortales et peccatores. Tu autem, Domine, cui reconciliari superbe quærebant, immortalis et sine peccato. Mediator inter Deum et homines, oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus, ne in utroque hominibus similis longe esset a Deo, aut in utroque similis Deo longe esset ab hominibus, atque mediator non esset. Fallax itaque ille mediator, quo per secreta judicia tua superbia mereretur illudi, unum cum hominibus habet, id est peccatum: aliud videri vult habere cum Deo, ut quia carnis mortalitate non tegitur, pro immortalis se ostendet. Sed quia stipendium peccati mors est, hoc habet commune cum hominibus, unde simul damnatur in mortem. Verax autem mediator, quem secreta tua misericordia demonstrasti humilibus, et misisti ut ejus exemplo etiam ipsam discerent humilitatem, mediator ille Dei et hominum homo Jesus Christus inter mortales peccatores et immortalem justum apparuit: mortalis cum hominibus, justus cum Deo, ut quoniam stipendium justitiæ vita et pax est, per justitiam conjunctam Deo evacuaret mortem justificatorum impiorum, quam cum illis voluit habere communem. Hic demonstratus est antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futuræ passionis ejus, sicut nos per fidem præteritæ, salvi fierent. In quantum enim homo, in tantum mediator; in quantum autem Verbum, non medius, quia æqualis Deo, et Deus apud Deum, et simul unus Deus. Quomodo nos amasti, Pater bone, qui Filio tuo unico non pepercisti, sed pro nobis im-

pro nobis tradidisti enim! Quomodo amasti nos, pro quibus ille non rapinam arbitratus esse æqualis tibi, factus est subditus usque ad mortem crucis! unus ille in mortuis liber, potestatem habens ponendi animam suam, et potestatem habens iterum sumendi eam; pro nobis victor et victima, et ideo victor, quia victima; pro nobis tibi sacerdos et sacrificium, et ideo sacerdos, quia sacrificium; faciens tibi nos de servis filios, de te nascendo, nobis serviendo! Merito mihi spes valida in illo est quod sanabis omnes languores meos per eum qui sedet ad dexteram tuam, et te interpellat pro nobis; alioquin desperarem. Multi enim et magni sunt lidem languores mei, multi sunt et magni, sed amplior est medicina tua. Potuimus putare Verbum tuum remotum esse a conjunctione hominis, et desperare de nobis, nisi caro fieret, et habitaret in nobis.

CAPUT VIII.

De eodem sacramento; ex libro ix de Civitate Dei, tit. 15.

Omnes homines, quoadiu mortales sunt, etiam miseri sint necesse est; quærendus est medius, qui non solum homo, verum etiam Deus sit, ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem hujus mediæ beatæ mortalitatis interveniendo perducatur. Quem neque non fieri mortalem oportebat, neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est, non infirmata Verbi divinitate, sed carnis infirmitate suscepta. Non autem permansit in ipsa carne mortalis, quam resuscitavit a mortuis, quoniam ipse est fructus mediationis ejus, ut nec ipsi propter quos liberandos mediator effectus est in perpetua vel carnis morte remaneret. Proinde mediatorem inter nos et Deum, et mortalitatem habere oportuit transeuntem, et beatitudinem permanentem, ut per quod transit congrueret morituris, et ad id quod permanet transferretur ex mortuis. Boni igitur angeli inter miseros mortales et beatos immortales mediæ esse non possunt, quia ipsi quoque et beati et immortales sunt; possunt autem mediæ esse angeli mali, quia immortales sunt cum illis, miseri cum istis. His contrarius est mediator bonus, qui adversus eorum immortalitatem et miseriam, et mortalis esse ad tempus voluit, et beatus in æternitate persistere potuit. Ac sic eos et immortales superbos, et miseros noxios, ne immortalitatis jactantia seducerent ad miseriam, et suæ mortis humilitate, et suæ beatitudinis benignitate destruxit in eis, quorum corda per lidem suam mundans, ab illorum immundissima dominatione liberavit. Homo itaque mortalis et miser, sejunctus longe ab immortalibus et beatis, quid eligat medium, per quod immortalitati et beatitudini copuletur? Quod possit delectare in dæmonum immortalitate miserum est; quod possit offendere in Christi mortalitate jam non est. Ibi ergo cavenda est miseria sempiterna, hic mors timenda non est, quæ esse non potuit sempiterna, et beatitudo amanda est sempiterna. Ad hoc se quippe interponit medius immortalis et miser, ut ad immortalitatem beatam transire non sinat, quoniam persistit quod impedit, id est, ipsa miseria. Ad hoc autem

se interponit mortalis et beatus, ut, mortalitate transacta, et ex mortuis facere immortales, quod in se resurgendo monstravit, et ex miseris beatos, unde nunquam ipse discessit. Alius est ergo medius malus, qui separat amicos, alius bonus, qui reconciliat inimicos, et ideo multi sunt medii separatores: quia multitudo quæ beata est, unius Dei participatione fit beata, cujus participatiouis privatione, misera multitudo angelorum materum, quæ se opponit potius ad impedimentam, quam interponit ad beatitudinis adiutorium, et ipsa multitudinem obstrepit quodammodo, ne possit ad illum unum beatificum perveniri. Ad quod et perducemur non multis, sed uno mediatore opus erat: et hoc eo ipso, cujus participatione simus beati, hoc est, Verbo Dei non facto, per quem facta sunt omnia: nec tamen ob hoc mediator est, quia Verbum. Maxime beatum Verbum longe est a mortalibus miseris, sed mediator per quod homo, eo ipso utique ostendens, ad illum non solum beatum, verumetiam beatificum bonum, non oportere quæri alios mediatores, per quos arbitremur nobis pervenitionis gradus esse molliendos, quæ beatus et beatificus Deus, factus particeps humanitatis nostræ, compendium præbuit participandæ divinitatis suæ. ¶ Neque enim nos a mortalitate et miseria liberans, ad angelos immortales beatosque ita perducit, ut eorum participatione etiam nos immortales et beati simus, sed ad illam Trinitatem cujus et angeli participatione beati sunt. Ideo quando in forma servi, ut mediator esset, infra angelos esse voluit, in forma Dei supra angelos mansit. Idem in inferioribus via vitæ, qui in superioribus vita. Non enim verum est quod idem Platonius ait Platonem dixisse: Nullus deus miscetur homini; et hoc præcipuum eorum sublimitatis ait esse specimen, quod nulla attractione hominum contaminantur. Ergo demones contaminari fatetur, et ideo eos a quibus contaminantur mundare non possunt, omnesque immundi pariter fiunt, et demones contractione hominum, et homines cultu demonum.

CAPUT IX.

De miraculis quæ magicis artibus fiunt, ex libro III de Trinitate, cap. 7.

Hic video quid infirmi cogitationi possit occurrere, cur scilicet ista miracula etiam magicis artibus fiant. Nam et magi Pharaonis similiter serpentes fecerunt et alia similia. Sed et illud amplius est admirandum, quomodo magorum illa potentia quæ serpentes facere potuit, ubi ad muscas minutissimas tantum est, omnino defecit. Sciniphes enim musculæ sunt brevissimæ, qua tertia plaga superbus Ægyptus populus cedebatur. Ibi certe deficientes magi dixerunt: *Digitus Dei est hoc.* Unde et intelligi datur, ne ipsos quidem transgressores angelos, et aereas potestates, in manifestam [Ed. Ben., in imam istam] caliginem tanquam in sui generis carcerem, ab illius sublimis æthereæ puritatis habitatione detrusas, per quas magicæ artes possunt, quidquid possunt, valere aliqui nisi data de super potestate. Datur autem vel

PATROL. LXXII.

ad fallendos fallaces, sicut in Ægyptios, et in ipsos etiam magos data est, ut iniquorum spirituum seductione viderentur admirandi, a quibus fiebant, a Dei veritate damnandi; vel ad admonendos fideles ne tale aliquid facere pro magno desiderant, propter quod etiam nobis Scripturæ auctoritate sunt prodita; vel ad exercendam, probandam manifestandamque iustorum patientiam. Neque enim parva visibilium miraculorum potentia. Job cuncta quæ habuit amisit, et filios, et ipsam corporis sanitatem. Nec ideo putandum est istis transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilium rerum materiam, sed Deo potius, a quo hæc potestas datur, quantum in sublimi et spiritali sede incommutabilis iudicat. Nam et damnatis iniquis etiam in metallo servit aqua, et ignis, et terra, ut faciant inde quod volunt, sed quantum sinitur; nec sane creatores illi mali angeli dicendi sunt, quia per illos magi resistentes famulo Dei ranas et serpentes fecerunt, non enim eas ipsi creaverunt. Omnium quippe rerum quæ corporaliter visibiliterque nascuntur occulta quædam semina in istis corporeis mundi huius elementis latent. Alia sunt enim hæc jam conspicua oculis nostris, ex fructibus et animantibus; alia vero illa occulta istorum seminum semina. Unde iubente Creatore produxit aqua prima natatilia et volatilia. Terra autem prima sui generis germina et prima sui generis animalia. Neque enim tunc in huiusmodi fetus ita producta sunt, ut in eis quæ producta sunt vis illa consumpta sit; sed plerumque desunt congruæ temperamentorum occasiones quibus erumpunt, et species suas peragunt. Ecce enim brevissimus surculus semen est; nam convenienter mandatus terræ, arborem facit: huius autem surculi subtilius semen aliquod ejusdem generis granum est, et huc usque nobis visibile. Jam vero huius etiam grani semen, quamvis oculis videre nequeamus, ratione tamen conijcere possumus, quia nisi talis aliqua vis esset in istis elementis, non plerumque nascerentur ex terra, quæ ibi seminata non essent. Nec animalia tam multa, nulla marium feminarumque comixtione præcedente, sive in terra, sive in aqua, quæ tamen crescunt, et coeundo alia pariunt, cum illa nullis coeuntibus parentibus orta sint; et certe apes semina filiorum non coeundo concipiunt, sed tanquam sparsa per terras ore colligunt. Invisibilium enim seminum creator, ipse creator est omnium rerum. Quoniam quæcunque nascendo ad oculos nostros exeunt, et ex occultis seminibus accipiunt progrediendi primordia, et incrementa debite magnitudinis, distinctionesque formarum, ab originalibus tanquam regulis sumunt. Sicut ergo nec parentes dicimus creatores hominum, nec agricolas creatores frugum, quamvis eorum extrinsecus adhibitis motibus ista creanda Dei virtus interius operetur; ita non solum malos, sed nec bonos angelos fas est putare creatores, si pro subtilitate sui sensus et corporis semina rerum istarum nobis occultiora noverunt, et ea per congruas temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita gignendarum rerum et accelerandorum incrementorum præbent occasio-

19

nes. Sed nec boni hæc, nisi quantum Deus jubet, nec mali hæc injuste faciunt, nisi quantum juste ipse permittit; nam iniqui malitia voluntatem suam habent injustam, potestatem autem non nisi juste accipiunt, sive ad pœnam suam, sive ad aliorum, vel pœnam malorum, vel laudem bonorum. Itaque Apostolus discernens interius Deum creatorem atque formantem ab operibus creaturæ quæ admoventur extrinsecus, et de agricultura similitudinem assumens ait: Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Sicut ergo in ipsa vita nostra mentem justificando formare non potest, nisi Deus, prædicare autem extrinsecus Evangelium, et homines possunt, non solum boni per veritatem, sed etiam mali per occasionem, ita creationem rerum visibilium Deus interius operatur, exteriores autem operationes sive bonorum, sive malorum, vel angelorum, vel hominum, sive etiam quorumcumque animalium, secundum imperium suum, et a se impertitas distributiones potestatum, et appetitiones commoditatum, ita rerum naturæ adhibet in qua creat omnia, quemadmodum terræ agriculturam. Quapropter ita non possum dicere angelos malos magicis artibus evocatos, creatores fuisse ranarum atque serpentium, sicut non possum dicere homines malos segetis esse creatores, quam per eorum operam video exortam. Sicut nec Jacob creator colorum in pecoribus fuit, quia, bibentibus in conceptu matribus, variatas virgas quas intuerentur apposuit. Sed nec ipsæ pecudes creatrices fuerunt varietatis proles suæ, quia inhaerent animæ illarum discolor phantasia, ex contuitu variarum virgarum per oculos impressa, quæ non potuit nisi corpus, quod sic affecto spiritu animabatur, ex compassione commixtionis afficere, unde teneris fetuum primordiis colore tenuis aspergetur; ut enim sic ex semetipsis afficiantur, vel anima ex corpore, vel corpus ex anima, congruentes rationes id faciunt, quæ incommutabiliter vivunt in ipsa summa Dei Sapientia, quam nulla spatia locorum capiunt; et cum sit ipsa incommutabilis, nihil eorum quæ vel commutabiliter sunt deserit, quia nihil eorum nisi per ipsam creatum est. Ut enim de pecoribus non virgæ, sed pecora nascerentur, fecit hoc incommutabilis et invisibilis ratio Sapientiae Dei, per quam creata sunt omnia. Ut autem de varietate virgarum, pecorum conceptorum color aliquid duceret, fecit hoc anima gravidæ pecudis per oculos affecta forinsecus, et interius secum pro suo modulo formandi regulam trahens, quam de intima potentia sui Creatoris accepit. Sed quanta vis sit animæ, ad afficiendam atque mutandam materiam corporalem, cum tamen creatrix corporis dici non possit, quia omnis causa mutabilis sensibilisque substantiæ, omnisque modus et numerus, et pondus ejus, unde efficitur ut et sit et natura ita vel ita sit, ab intelligibili et incommutabili vita, quæ super omnia est, existit, et pervenit usque ad extrema atque terrena. Multus sermo est neque nunc necessarius, verum propterea factum Jacob de pecoribus commemorandum arbitratus sum, ut intelligeretur, si homo qui virgas

A illas sic posuit, dici non potest creator colorum in ignis et in hædis, nec ipsæ matrum animæ, quæ conceptam per oculos corporis phantasiam varietatis seminibus carne conceptis quantum natura passa est asperserunt, multo minus dici posse ranarum serpentiumque creatores angelos malos, per quos magi Pharaonis tunc illa fecerunt.

CAPUT X.

De causis originalibus creaturarum naturalium, quas mundo Creator inseruit, ex libro in de Trinitate, tit. 8.

Sed de animalibus quasi diversa ratio moveat, quod habent spiritum vitæ cum sensu appetendi quæ secundum naturam sunt, vitandique contraria, etiam hoc est videre, quam multi homines noverint ex quibus herbis aut carnibus, aut quarumcumque rerum quibuslibet succis aut humoribus, vel ita positis, vel ita obrutis, vel ita contritis, vel ita commixtis, quæ animalia nasci soleant: quorum se quis tam demens audeat dicere auctorem? Quid ergo mirum si, quemadmodum potest nosse quilibet nequissimus homo unde illi vel illi vermes muscæque nascantur, ita mali angeli pro subtilitate sui sensus in occultioribus elementorum seminibus norunt unde ranæ serpentesque nascantur, et hæc, per certas et notas temperationum opportunitates occultis motibus adhibendo, faciunt creari, non creant? Sed illa homines quæ solent ab hominibus fieri non mirantur. Quod si quisquam celeritates incrementorum forte miratur, quod illa animantia tam cito facta sunt, attendat quemadmodum et ista pro modulo facultatis humanæ ab hominibus procurentur. Unde enim sit ut eadem corpora citius vermescant æstate quam hieme, citius in calidioribus quam in frigidioribus locis? Sed hæc ab hominibus tanto difficilius adhibentur, quanto desunt sensuum subtilitates, et corporum mobilitates in membris terrenis et pligris. Unde qualibuscumque angelis vicinas causas ab elementis contrahere, quanto facilius est, tanto mirabiliores in hujusmodi operibus eorum existunt celeritates, sed non est creator, nisi qui principaliter ista format; nec quisquam hoc potest nisi ille penes quem primitiva sunt omnium quæ sunt mensuræ, numeri et pondera, et ipse est unus creator Deus, ex cujus ineffabili potentatu sit etiam ut quod possent hi angeli, si permitterentur, ideo non possunt, quia non permittantur. Neque enim occurrit alia ratio cur non potuerint facere minutissimas muscas, qui ranas serpentesque fecerunt, nisi quia major aderat dominatio prohibentis Dei, per Spiritum sanctum, quod etiam ipsi magi confessi sunt dicentes: Digitus Dei est hoc. Quid autem possint per naturam, nec possint per prohibitionem, et quid per ipsam naturæ suæ conditionem facere non sinantur, homini explorare difficile est, imo vero impossibile, nisi per illud donum Dei, quod Apostolus commemorat dicens: Alii judicatio spirituum. Novimus hominem posse ambulare, et neque hoc posse si non permittatur; volare autem non posse, etiam si permittatur. Sic et illi angeli quædam possunt facere si permittantur ab eis.

gelis potentioribus, ex imperio Dei; quædam vero non possunt, nec si ab eis permittantur, quia ille non permittit, a quo illis est talis naturæ modus, qui etiam per angelos suos et illa plerumque non permittit, quæ concessit ut possint.

CAPUT XI.

De simplo Salvatoris nostri, quod ad duplum nostrum concurrat et congruit, ex libro IV de Trinitate, cap. 3.

Verum quod instat in præsentia, quantum donat Deus, edisserendum est: quemadmodum simplum Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi duplum nostrum congruat, et quodammodo concinat ad salutem. Nos certe, quod nemo Christianus ambigit, et anima et corpore mortui sumus: anima propter peccatum, corpore propter peccatum, ac per hoc et corpore, propter peccatum. Utrique autem rei nostræ, id est, et animæ et corpori, medicina et resurrectione opus erat, ut in melius renovaretur quod erat in deterius commutatum. Mors autem animæ impietas est, et mors corporis corruptibilitas, per quam fit et animæ a corpore abscessus. Sicut enim anima, deserente Deo, sic corpus anima deserente moritur: unde illa fit insipiens, hoc exanime. Resuscitatur ergo anima per penitentiam, et in corpore adhuc mortali renovatio vitæ inchoatur a fide, qua creditur in eum qui justificat impium, bonisque moribus augetur et roboratur de die in diem, cum magis magisque renovatur interior homo. Corpus vero tantum homo exterior, quanto est hæc vita diuturnior, tanto magis magisque corrumpitur vel a tate, vel a morbo, vel variis afflictionibus, donec veniat ad ultimam, quæ ab hominibus mors vocatur: ejus autem resurrectio differtur in finem, cum et ipsa justificatio nostra perficietur ineffabiliter. Tunc enim ei similes erimus, quoniam videbimus eum sicuti est, nunc vero quamdiu corpus quod corrumpitur aggravat animam, et vita humana super terram tota tentatio est, non justificabitur in conspectu ejus omnis vivens, in comparatione justitiæ quæ æquabimur angelis, et gloriæ quæ revelabitur in nobis. De morte autem animæ, a morte corporis distinguenda, quid plura commemorem, cum Dominus in Evangelica sententia utramque mortem cuius facile discernendam posuerit, ubi ait: Sine mortuos sepelire mortuos suos? Sepeliendum quippe corpus mortuum erat, sepultores autem ejus, per infidelitatem impietatis in anima, mortuos intelligi voluit, quales excitantur cum dicitur: Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus. Detestatur autem quamdam mortem Apostolus dicens de vidua: Quæ autem in deliciis agit, vivens mortua est. Anima igitur jam pia quæ fuit impia, propter justitiam fidei dicitur ex morte resurrectisse, atque vivere, corpus autem non tantum moriturum propter animæ abscessum qui futurus est, sed propter tantam infirmitatem carnis et sanguinis quodam loco in Scripturis etiam moriturum dicitur, loquente Apostolo: Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter justitiam. Hæc vita ex fide facta

est, quoniam justus ex fide vivit. Sed quid sequitur? **13** Si autem spiritus ejus qui suscitavit Jesum Christum ex mortuis habitat in vobis, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, per inhabitantem spiritum ejus in vobis. Huic ergo duplæ mortis nostræ Salvator impendit simplam suam, et ad faciendam utramque resurrectionem nostram, in sacramento et exemplo præposuit et proposuit unam suam. Neque enim fuit peccator aut impius, ut ei, tanquam spiritu mortuo, in interiore homine renovari opus esset, et tanquam respiscendo ad vitam justitiæ revocari: sed indutus carne mortali, et sola moriens, sola resurgens, ea sola nobis ad utrumque concinuit, cum in ea fieret interioris hominis sacramentum, exterioris exemplum; interioris enim hominis nostri sacramento data est illa vox, pertinens ad mortem animæ nostræ significandam, non solum in psalmo, verum etiam in cruce: Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? Cui voci congruit Apostolus dicens: Scientes quia et vetus homo noster simul crucifixus est, ut evacuetur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato: crucifixio quippe interioris hominis penitentiæ dolores intelliguntur, et continentia quidem salubris cruciatus, per quam mortem mors impletatis perimitur, in qua nos non reliquit Deus. Et ideo per talem crucem evacuetur corpus peccati, ut jam non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccati, quia et interior homo, si utique renovatur de die in diem, profecto vetus est, antequam renovetur; intus namque agitur, quod idem Apostolus dicit: Exuite vos veterem hominem et induite novum, quod ita consequenter exponit: Quapropter deponentes mendacium, loquimini veritatem. Ubi autem deponitur mendacium, nisi intus ut inhabitet, in monte sancto Dei, qui loquitur veritatem in corde suo? Resurrectio vero corporis Domini ad sacramentum interioris resurrectionis nostræ pertinere ostenditur, ubi postquam resurrexit ait mulieri: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum. Cui mysterio congruit Apostolus dicens: Si autem resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est, ad dexteram Dei sedens; quæ sursum sunt sapite: hoc est enim Christum non tangere, nisi cum ascenderit ad Patrem, non de Christo carnaliter sapere. Jam vero a t exemplum mortis exterioris hominis nostri Domini carnis mors pertinet, quia per talem passionem maxime hortatus est servos suos, ut non timeant eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Propter quod dicit Apostolus: Ut suppleam quæ desunt pressurarum Christi in carne mea. Et ad exemplum resurrectionis exterioris hominis nostri pertinere invenitur resurrectio corporis Domini, quia discipulis ait: Palpate et videte, quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere: et unus ex discipulis etiam cicatrices ejus contractans, exclamavit dicens: Dominus meus et Deus meus! et cum illius carnis tota integritas appareret, demonstratum est in ea quod suos exhortans dixerat: Capillus capitis vestri non peribit. Unde enim primo,

Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum? et unde, antequam ascendat ad Patrem, a discipulis tangitur, nisi quia illic insinabatur interioris hominis sacramentum, hic præbatur exterioris exemplum? An forte quisquam ita est absurdus atque aversus a vero, ut audeat dicere a viris eum tactum, antequam ascenderet, a mulieribus autem eum ascendisset? Propter hoc exemplum futuræ nostræ resurrectionis in corpore quod præcessit in Domino, dicit Apostolus: Initium Christus, deinde qui sunt Christi. De corporis enim resurrectione illo loco agebatur, propter quam etiam dicit: Transfiguravit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ suæ. Una ergo mors nostri Salvatoris duabus mortibus nostris saluti fuit, et una ejus resurrectio duas nobis resurrectiones præstitit, cum corpus ejus in utraque re id est, et in morte, et in resurrectione, et in sacramento interioris hominis nostri, et exemplo exterioris medicinali quadam convenientia ministratum est.

CAPUT XII.

De mediatore ad mortem diabolo, et mediatore ad vitam Christo Jesu, ex eodem libro iv.

Deinde id ipsum quod mediator est, per quem reconciliamur Deo, sic indicat: Ego, inquit, in eis, et tu in me, ut sint connummati in unum. Hæc est vera pax, et cum creatore nostro nobis firma connexio, purgatis et reconciliatis per mediatorem vitæ: sicut maculati et alienati ab eo recesseramus, per mediatorem mortis. Sicut enim diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem, ita Christus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam, quia sicut ille elatus cecidit, et dejecit consentientem, sic iste humiliatus surrexit, et erexit credentem; quia enim non pervenerat diabolus quo ipse perduxerat (mortem quippe spiritus in impietate gestabat, sed mortem carnis non subierat, quia nec indumentum suscepserat), magnus homini videbatur princeps in legionibus demonum, per quos fallaciarum regnum exercet, sic hominem per elationis typhum, potentiam quam justitiam cupidioram, aut per falsam philosophiam magis inflans, aut per sacra sacrilegia irretiens, in quibus etiam magicæ fallaciæ curiosiores superbiorumque animas deceptas illusasque præcipitans, subditum tenet, pollicens etiam purgationem animæ, per eas quas *τελεταις* appellant, transfigurando se in angelum lucis, per multiformem machinationem in signis et prodigiis mendacii.

CAPUT XIII.

De facilitate ludificationum quibus homines inmundi spiritus fallunt, ex eodem libro iv, cap. 11.

Facile est enim spiritibus nequissimis per aëria corpora facere multa quæ mirentur animæ terrenis corporibus aggravatæ, etiam melioris affectus. Si enim corpora ipsa terrena, nonnullis artibus et exercitationibus modificata, in spectaculis theatricis tanta miracula hominibus exhibent, ut hi qui nunquam talia viderunt narrata vix credant, quid magnum est diabolo et angelis ejus de corporeis elementis per

aëria corpora facere quæ caro miretur, aut etiam occultis inspirationibus, ad illudendum humanos sensus, phantasmata imaginum machinari, quibus vigilantes dormientesque decipiat, vel furentes exagitet? Sed si fieri potest ut homo vita ac moribus melior spectet nequissimos homines, vel in fune ambulantes, vel multimodis motibus corporum multa incredibilia facientes, nec ullo modo tale aliquid facere concupiscat, nec eos propterea sibi præponendos existimet; sic anima fidelis et pia, non solum si videat, verumetiam si, propter fragilitatem carnis, exhorreat miracula demonum, non ideo tamen, non se posse talia dolere, aut ob hoc illos melior esse judicabit, cum sint, præsertim in societate sanctorum, qui per virtutem Dei, omnia cuncta subjungunt, et minime fallacia, et multo majora fecerunt, sive homines, sive angeli boni.

CAPUT XIV.

De falsis et deceptoris purgationibus, ex eodem libro iv.

Nequaquam igitur per sacrilegas similitudines, et impias curiositates, et magicas consecrationes animæ purgantur et reconciliantur Deo, quia falsus mediator non traficit ad superiora, sed potius obsidens intercludit viam per affectus, quos tanto maligniores, quanto superbiores suæ societati inspirat, qui non possunt ad evolandum pennas nutrire virtutum, sed potius ad demergendum pondera exaggerare vitiorum, tanto gravius anima cultura, quanto sibi videtur erecta sublimius.

CAPUT XV.

De his qui sibi purgationem de virtute propria pollicentur, eodem libro iv.

Sunt autem qui se putant ad contemplandum Deum et inhærendum Deo virtute propria posse purgari, quos ipsa superbia maxime maculat. Nullum enim vitium est cui magis divina lege resistatur, et in quod majus accipiat dominandi jus ille superbissimus spiritus, ad ima mediator, ad summa interclusor, nisi (aut occulte insidians alia via deviteatur, aut per populum deficientem, quod interpretatur Amalech, aperte sæviens, et ad terram repromissionis repugnando transitum negans) per crucem Domini, quam Moyi manibus extensis est præfigurata, superetur. Hinc enim sibi purgationem isti virtute propria pollicentur, quia nonnulli eorum potuerunt aciem mentis ultra omnem creaturam transmittere, et lucem incommutabilis veritatis quantumque ex parte contingere, quod Christianos multos ex fide interim sola viventes nondum potuisse derident. Sed qui prodest superbienti et ob hoc erubescenti figuram conscendere, de longinquo prospicere patriam transmarinam? Aut quid obest humili de tanto intervallo non eam videre in illo ligno, ad eam vententi, quo dedignatur ille portari?

CAPUT XVI.

De sacramento Mediatoris, de fide qua credimus temporaliter gesta, et veritate qua reddit æterna, ex libro iv de Trinitate, tit. 18.

Quia igitur ad æterna capessenda idonei non sunt

mus, sordesque peccatorum nos prægravabant temporalium rerum amore contractæ, et de propagine mortalitatis tanquam naturaliter inolitæ, purgandieramus. Purgari autem ut contemperaremur æternis, non nisi per temporalia possemus, qualibus jam contemperati tenebamur. Sanitas enim a morbo plurimum distat, sed modica curatio, nisi morbo congruat, non perducit ad sanitatem; inutilia temporalia decipiunt ægrotos, vitia temporalia suscipiunt sanandos, et trahunt ad æterna sanatos. Mens autem rationalis, sicut purgata contemplationem debet rebus æternis, sic purganda temporalibus fidem. Dixit quidam, et illorum quiquecundam apud Græcos sapientes habiti sunt: Quantum ad id quod ortum est æternitas valet, tantum ad fidem veritas. Et profecto est vera sententia; quod cum nos temporale dicimus, hoc ille, quod ortum est, appellavit, ex quo genere etiam nos sumus, non tantum secundum corpus, sed etiam secundum animi mutabilitatem. Non enim proprie vocatur æternum, quod aliqua ex parte mutatur; in quantum igitur mutabilis sumus, in tantum ab æternitate distamus. Promittitur autem nobis vita æterna, per veritatem, a cujus perspicuitate rursus tantum distat fides nostra, quantum ab æternitate mortalitas. Nunc ergo adhibemus fidem rebus temporaliter gestis propter nos, et per ipsam mundamur, ut cum ad speciem venerimus, quemadmodum succedit fidei veritas, ita mortalitati succedat æternitas. Quapropter, quoniam fides nostra fiet veritas, cum ad id quod nobis credentibus promittitur venerimus (promittitur autem nobis vita æterna, et dixit Veritas, non quæ fiet, sicut futura est fides nostra, sed quæ semper est Veritas, quia ibi est æternitas, dixit autem Veritas: Ilæc est autem vita æterna ut cognoscant te unum verum, et quem misisti Jesum Christum), cum fides nostra videndo fiet veritas, tunc mortalitatem nostram commutatam tenebit æternitas. Quod donec fiat (quia rebus ortis accommodamus fidem credulitatis, sicut in æternis operamus veritatem contemplationis), ne fides mortali vitæ dissonaret a veritate æternæ vitæ, ipsa Veritas Patri cœterna de terra orta est, cum Filius Dei sic venit, ut fieret filius hominis, et ipso in se exciperet fidem nostram qua nos perduceret ad veritatem suam, qui sic suscepit mortalitatem nostram, ut non amitteret æternitatem suam. Quantum enim ad id quod ortum est æternitas valet, tantum ad fidem veritas. Ita ergo nos purgari oportebat, ut ille nobis fieret ortus, qui maneret æternus, ne alter nobis esset in fide, aliter in veritate. Nec ab eo quod orti sumus, ad æterna transire possemus, nisi æterno per ortum nostrum nobis sociati, ad æternitatem ipsius arajiceremur. Nunc itaque illuc quodammodo secuta est fides nostra quæ ascendit in quem credimus ortus, mortuus, resuscitatus, assumptus. Horum quatuor duo priora neveramus in nobis, scimus enim homines et oriri et mori; duo autem reliqua, id est resuscitari et assumi, juste in nobis futura speramus, quia in illo facta credidimus. Itaque in illo quæ id quod ortum erat transiit ad æternitatem, transiturum est et nostrum, cum fides pervenerit ad veritatem;

A jam enim credentibus ut in verbo fidei manerent, et inde ad veritatem, ac per hoc ad æternitatem perducti a morte liberarentur, ita loquitur: Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei eritis. Et quasi quærerent quo fructu, secutus ait: Et cognoscetis veritatem. Et rursus, quasi dicerent: Quid prodest mortalibus veritas? Et veritas, inquit, liberabit vos: unde, nisi a morte, a corruptione, a mutabilitate? Veritas quippe immortalis, incorrupta, incommutabilis permanet: vera autem immortalitas, vera incorruptibilitas, vera incommutabilitas ipsa est æternitas.

CAPUT XVII.

Quod testimonia quædam venturum Christum prænuntiaverint, quædam venisse testata sint, ex libro IV de Trinitate, tit. 19.

Ecce ad quod missus est Filius Dei, imo vero, ecce quod est missum esse Filium Dei. Quæcumque propter faciendam fidem qua mundaremur, ad contemplandam veritatem in rebus ortis ab æternitate prelati et ad æternitatem relatis, temporaliter gesta sunt, testimonia missionis hujus fuerunt, aut ipsa missio Filii Dei. Sed testimonia quædam venturum prænuntiaverunt, quædam venisse testata sunt. Factum quippe creaturam, per quem factæ omnes creaturæ, omnem creaturam testem habere oportebat. Nisi enim multis missis prædicaretur unus, non multis dimissis teneretur unus, et nisi talia essent testimonia quæ parvis magna viderentur, non crederetur ut magnos faceret magnus, qui ad parvos missus est parvus. Incomparabiliter enim majora Filii Dei facta sunt (cœlum, et terra, et omnia quæ in eis sunt, quia omnia per ipsum facta sunt) quam signa atque potentia quæ in ejus testimonium proruperunt.

CAPUT XVIII.

De eodem Mediatoris sacramento, ex libro I de Consensu evangelistarum.

Quapropter cum sit ipse Christus Sapia Dei per quam creata sunt omnia, cumque nullas mentes rationales [rationabiles], sive angelorum, sive hominum, nisi participatione ipsius sapientes fiant, cui per Spiritum sanctum, per quem charitas in cordibus nostris diffunditur, in hæremus, quæ Trinitas unus Deus est, consultum est divina providentia mortalibus, quorum temporalis vita in rebus orientibus et occidentibus occupata tenebatur, ut eadem ipsa Dei Sapia ad unitatem personæ suæ homine assumpto in quo temporaliter nasceretur, viveret, moreretur, resurgeret, congrua saluti nostræ dicendo et faciendo, patiendo et sustinendo, fieret et deorsum hominibus exemplum redeundi, qui sursum est [et eis qui sursum sunt] angelis exemplum manendi. Nisi enim et in animæ rationalis natura temporaliter aliquid oriretur, id est, inciperet esse quod non erat, nunquam ex vita pessima et stulta ad sapientem atque optimam perveniret. Ac per hoc cum rebus æternis contemplantium veritas perfruatur, rebus autem ortis fides credentium debeatur, purgatur homo per rerum temporalium fidem, ut æternarum percipere

veritatem. Nam et quidam eorum nobilissimus philosophus Plato, in eo libro quem Timæum vocant, sic ait: Quantum ad id quod ortum est aeternitas valet, tantum ad fidem veritas. Duo illa sursum sunt, aeternitas et veritas, duo ista deorsum, quod ortum est et fides: ut ergo ab imis ad summa revocemur, atque id quod ortum est recipiat aeternitatem, per fidem veniendum est ad veritatem. Et quia omnia quæ in contrarium pergunt per aliquid medium reducuntur, et ab æterna justitia temporalia iniquitas pos aliqñabat: opus ergo erat media justitia temporali, quæ mediæ temporalis esset de imis, justa de summis, atque ita se nec abruptens a summis, et temperans imis, inia redderet summis. Ideo Christus mediator Dei et hominum dictus est, inter Deum immortalem et hominem mortalem, Deus et homo, reconcilians hominem Deo, manens id quod erat, factus quod non erat: ipse est nobis fides in rebus ortis, qui est veritas in æternis. Hoc magnum et inenarrabile sacramentum, hoc regnum et sacerdotium, antiquis per prophetiam revelabatur, posteris eorum per Evangelium prædicatur. Oportebat enim ut aliquando in omnibus gentibus redderetur, quod diu per unam gentem promittebatur. Proinde qui prophetas ante descensionem suam præmisit, ipse et apostolos post ascensionem suam misit.

CAPUT XVIII bis.

Quot genera apostolatus, vel quale nomen apostolus; et quomodo possumus scire qui mittatur a Deo, ex libro Resolutionum ad Orosium.

Apostolus interpretatur missus. Apostolorum sunt genera quatuor: A Deo non per hominem, a Deo sed per hominem, per hominem tantum, et ex se. A Deo enim missus est Moyses, a Deo et per hominem Jesus Nave; per hominem tantum, sicut nostris temporibus multi, favore vulgi, in sacerdotium subrogati sunt; ex se autem, sicut sunt ipsi pseudoprophetae; illum autem cognosce missum a Deo, quem non paucorum hominum laudatio vel potius aduatio eligit, sed illum quem et vita et mores optimi et apostolicorum etiam actio commendat sacerdotum, vel etiam qui universorum populorum iudicio comprobatur, qui non appetit præse e, qui nec pecuniam dat ut episcopatus honorem acquirat. Nam eum qui præesse festinat quidam Patrum eleganter expressit dicens: Sciat se non esse episcopum, qui præesse euit, non prodesse.

CAPUT XIX.

Quid Plato posset, si vivens interrogaretur, de Christiana religione respondere, ex libro de vera Religione.

Fidentissime dixerim, pace horum omnium qui eorum libros pervicaciter diligunt, Christianis temporibus quænam religio potissimum tenenda sit, et quæ ad veritatem ac beatitudinem via est, non esse dubitandum. Si enim Plato ipse viveret et me interrogantem non aspernaretur, vel potius, si quis ejus discipulus eo ipso tempore quo vivebat eum inerrugaret, cum sibi ab illo persuaderetur, non corporalis

A oculis, sed pura mente veritatem videri, cui, quocunque anima inhæsisset, eam beatam fieri atque perfectam, ad quam percipiendam nihil magis impedire quam vitam libidinibus deditam, et salvas imagines rerum sensibilibus, quæ nobis ab hoc sensibili mundo per corpus impressæ varias opinionibus erroresque generarent: quæ nobis sanandum esse animum, ad intuendam incommutabilem rerum formam, et eodem modo semper se habentem, atque undique sui similem pulchritudinem, nec distentam locis, nec tempore variatam, sed unam atque idem omni ex parte servantem, quam non crederent esse homines, cum ipsa vere summaque sit; cetera nati, occidere, fluere, labi, et tamen in quantum sunt ab illo æterno Deo, per ejus veritatem fabricata constare, in quibus animæ tantum rationali et intellectuali datum est ut ejus aeternitatis contemplatione perfruat, atque afficiatur ornaturque ex ea, æternamque vitam possit mereri: sed dum nascentium atque transeuntium rerum amore ac dolore auocatur, et dedita consuetudini hujus vitæ atque sensibus corporis, inanibus vanescit [evanescit] imaginibus, irridet eos qui dicunt esse aliquid quod neque istis videatur oculis, nec ullo phantasmate cogitatur, sed mente sola et intelligentia carni queat, cum hoc ergo sibi a magistro persuaderentur, si ex eo quereret ille discipulus utrum si quisquam existeret vir magnus atque divinus, qui talia populis persuaderet credenda, saltem si percipere non valerent, aut si qui possent percipere non pravis opinionibus multitudinis implicati, vulgaribus obruerentur erroribus, cum divinis honoribus dignum judicaret; respondeat, credo, ille non posse hoc ab homine fieri, nisi quem forte ipsa Dei virtus atque sapientia ab ipsa rerum natura exceptum, nec hominum magisterio, sed in ultima illuminatione, ab incunabulis illustratum, tanta honestaret gratia, tanta firmitate roboraret, tanta denique majestate subvaleret, ut omnia contemnendo quæ pravi homines cupiunt, et omnia perpetuando quæ horrescunt, et omnia faciendo quæ mirantur, genus humanum ad I6 tam salutem fidem summo amore atque auctoritate converteret; de honoribus vero ejus frustra se consuli, cum facile possit existimari quanti honores debeantur Sapientia Dei, qua gestans et gubernante, ille pro vera salute generis humani magnum aliquid proprium et quod supra homines esset mereretur. Quæ si facta sunt, si literis monumentisque celebrantur, si ab una regione terrarum in qua sola unus colebatur Deus, et alii talem nasci oportebat, per totum orbem terrarum in sui electi viri, virtutibus atque sermonibus divini amoris incendia excitarunt; si, confirmata inalterabili disciplina, illuminatas terras posteris reliquerunt; et, ne de præteritis loquar, quæ nec cuique non credere, si hodie per gentes populosque prædicatur: in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Si ad hoc percipiendum, diligendum, perfructum, et anima sanatum, et tunc

Acies [loci] hærendam mentis acies convalescat, dicitur avaris : Nolite vobis condere thesauros in terra, ubi tinea et rubigo [æруга] exterminant, et ubi fures effodiunt et furantur; sed thesaurizate vobis thesauros in caelo, ubi neque tinea, neque rubigo exterminant, neque fures effodiunt neque furantur; ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum. Dicitur luxuriosis : Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem; qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Dicitur superbia : Qui se exultat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur. Dicitur iracundis : Accipisti alapam, para et alteram maxillam. Dicitur discordiosis : Diligite inimicos vestros. Dicitur superstitiosis : Regnum Dei intra vos est. Dicitur cariosis : Nolite querere quæ videntur, sed quæ non videntur; quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt. Postremo dicitur omnibus : Nolite diligere mundum, quoniam ea quæ in mundo sunt concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi. Si hæc per totum orbem jam populis leguntur, et cum veneratione libentissime audiuntur; si post tantum sanguinem, tantos ignes, tot cruces martyrum, tanto fecitius et uberius usque ad barbaras nationes Ecclesiæ pullularunt; si tot juvenum et virginum millia continentium nuptias castique continentiam jam nemo miratur; quod cum fecisset Plato, usque adeo perversam temporum suorum timuit opinionem, ut perhibeatur sacrificasse Naturæ, tanquam naturam exsecratus, ut peccatum illud aboleretur; si hæc sic accipiuntur, ut quomodo autem talia disputare, sic nunc contra disputare monstruosum sit; si tali pollicitationi atque sponsioni, per omnes terrarum partes quas homines incolunt, sacra Christiana traduntur; si hæc quotidie leguntur in ecclesiis, et a sacerdotibus exponuntur; si tundunt pectora qui hæc implere conantur; si tam innumerabiles aggrediuntur hanc viam, ut, desertis divitiis et honoribus hujus mundi, ex omni hominum genere uni Deo summo totam vitam dicere volentium desertæ quondam insulæ ac multarum terrarum solitudo compleatur; si denique per urbes atque oppida, castella, vicus, agros etiam villasque privatas, in tantum aperte suadet et appetitur a terrenis aversio, et in unum Deum verumque conversio, ut quotidie per universum orbem humanum genus una pone voce respondeat sursum cor habere se ad Deum [Dominum]; quid adhuc oscitamus crapulam hæteriam, et in mortuis pecudibus divina eloquia perstruamur? Si quando autem ad disputationem venitur, Platonicæ nominis ora crepitantia quam pectus vero [vero Deo] plenum magis habere gestimus? Qui ergo sensibilem istum mundum contemnere, et animam virtute purgandam summo Deo subicere atque subjungere [subjungere] vanum aut malum putant, alia ratione refellendi sunt, si tamen cum his dignum est disputare. Qui autem bonum et appetendum fatentur, cognoscant Deum, et cedant [credant] Deo, per quem populis jam omnibus hæc credenda persuasa sunt. Quod utique ab ipsis fieret, si tantum

A valeret, aut si non floret, crimen invidentiam vitæ non possent. Ergo cedant ei et a quo [ci a quo] factum est, nec curiositate aut inani jactantia impediuntur quominus agnoscant quid intersit inter paucorum timidæ [timidas] conjecturas et manifestam salutem correctionemque populorum. Illi enim si reviviscerent quorum isti in hominibus gloriantur, et invenirent refertas ecclesias, templaque deserta, et a cupiditate honorum temporalium atque fluentium, ad spem vitæ æternæ et bona spiritalia et intelligibilia vocari et currere humanum genus, dicerent fortasse (si tales essent quales fuisse memorantur): Hæc sunt quæ nos persuadere populis non ausi sumus, et eorum potius consuetudini cessimus, quam illos in nostram fidem voluntatemque traduximus. Itaque si hanc vitam illi [isti] viri nobiscum rursus agere potuissent, viderent profecto cujus auctoritate facilius consuleretur hominibus, et, paucis mutatis verbis atque sententiis, Christiani fierent, sicut plerique recentiorum nostrorum temporum Platonici fecerunt. Aut si hoc non faterentur, nec facerent, in superbia et invidia remanentes, nescio utrum possent ad ea ipsa quæ appetenda et desideranda esse dixerant cum istis sordibus viscoque revolare. Nam tertio vitæ curiositatis in percunctandis demonibus, quo isti maxime cum quibus nunc agitur pagani a Christiana salute revocantur (quia nimis puerile est), nescio utrum tales illi [isti] præpediretur viri: sed quoquo modo se habeat philosophorum jactantia, illud cujus [cuivis] intelligere facile est: religionem ab eis non esse quærendam, qui eadem sacra suscipiant cum populis, et de suorum deorum natura ac summo bono diversas contrariasque sententias in scholis suis eadem res e multitudine personabant. Quod si hoc unum tantum vitium Christiana disciplina sanatum videremus, ineffabili laude prædicandum esse neminem negare oporteret; hæreses namque tam innumerabiles, a regula Christianitatis aversæ, testes sunt non admitti ad communicanda sacramenta eos qui de Patre Deo, et Sapientia ejus, et munere divino, aliter sentiunt, et hominibus persuadere conantur, quam veritas postulat. Sic enim creditur et docetur, quod est humanæ salutis caput, non alium esse philosophicæ, id est sapientiæ studium, et aliam religionem, cum hi quorum doctrinam non approbamus, nec sacramenta nobiscum communicant. Quod in illis minus mirandum est, qui eorum quoque sacramentorum ritu dispares esse voluerunt: sicut nescio qui Serpentina appellantur, sicut Manichæi, sicut alii nonnulli; sed in illis magis animadvertendum hoc magisque prædicandum, qui paria sacramenta celebrantes, tamen quia sententiæ dispares sunt, et errores suos animosius defendere quam cautius corrigere maluerunt, exclusi a catholica communione et a participatione, quamvis parium sacramentorum propria vocabula propriosque conventus non in sermone tantum, sed etiam in superstitione meruerunt, ut Photiniani, et Arianæ, multique præterea: nam de his qui schismata fecerunt alia quæstio est: posset enim eos archidominica, usque

ad tempus ultimæ ventilationis velut paleas sustinere, nisi vento **17** superbiæ, nimia levitate cossissent, et sese a nobis ultro separassent. Judæi vero, quamvis uni omnipotenti Deo supplicent, sola tamen temporalia et visibilia bona de illo exspectantes, rudimenta novi populi ab humilitate surgentia in ipsis suis Scripturis nimia securitate noluerunt advertere, atque ita in veteri homine remanserunt. Quæ cum ita sint, neque in confusione paganorum, neque in purgamentis hæreticorum, neque in languore schismaticorum, neque in cæcitate Judæorum querenda religio est, sed apud eos solos qui Christiani catholici, vel orthodoxi nominantur, id est, integritatis custodes et recta sectantes. Hæc enim Ecclesia catholica, per totum orbem valde lateque diffusa, omnibus errantibus utiliter ad proteotas suos, et ad eorum correctionem, cum evigilare voluerint. Utiliter enim gentilibus ad materiam operationis suæ, hæreticis ad probationem doctrinæ suæ, schismaticis ad documentum stabilitatis suæ, Judæis ad comparationem pulchritudinis suæ. Alios ergo invitat, alios excludit, alios relinquit, alios antecedit, omnibus tamen gratiæ Dei participandæ dat potestatem, sive illi formandi sint adhuc, sive reformandi, sive recolligendi, sive admittendi; carnales autem suos, id est viventes aut sentientes carnaliter, tanquam paleas tolerat, quibus in area frumenta tutiora sunt, donec talibus tegminibus exuantur.

CAPUT XX.

Quam congrue hominibus Sapientia Dei Christus humanitate subvenit, item ex eodem libro de vera Religione.

Nulla modo beneficentius consuluit generi humano, quam cum ipsa Dei Sapientia, id est unicus Filius, consubstantialis Patri et cœternus, totum hominem suscipere dignatus est, et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Ita enim demonstravit carnalibus, et non valentibus intueri mente veritatem, corporeisque sensibus deditis, quam excelsum locum inter creaturas habeat humana natura, quod non solum visibiliter (nam id poterat et in aliquo æthereo corpore, ad nostrorum aspectum tolerantiam temperato), sed hominibus in vero homine apparuit. Ipsa enim natura suscipienda erat quæ liberanda. Et ne quis forte sexus a suo creatore se contemptum putaret, virum suscipit, natus ex femina. Nihil egit vi, sed omnia suadendo, monendo, licet vendentes et omentes flagellando eiecerit e templo. Sed hoc quid aut quantum est, quamvis et dæmones nolentes ab hominibus non sermone suasionis, sed vi potestatis eiecerit? Vetere quippe servitute transacta, tempus libertatis illuxerat, et oportune jam homini suadebatur atque salubriter quam libero esset creatus arbitrio: miraculis conciliavit fidem Deo qui erat, passione homini quem gerebat. Itaque loquens ad turbas ut Deus, nuntiatam sibi matrem negavit; et tamen, ut Evangelium loquitur, Pater parentibus subditus erat. Doctrina

A omni Deo apparebat, ætatibus homo. Item aquam in vinum conversurus ut Deus, dicit: Recede a me, mulier; mihi et tibi quid est? nondum venit hora mea. Cum autem venisset hora qua ut homo moretur, de cruce cognitam matrem commendavit discipulo quem præ cæteris diligebat. Satellites voluptatum divitiis perniciose populi appetebant, pauper esse voluit; honoribus et imperiis inhiabant, rex fieri noluit; carnales filios magnum bonum putabant, tale conjugium prolemque contempsit; contumelias superbissime horrebant, omne genus contumeliarum sustinuit; injurias intolerabiles esse arbitrabantur, quæ major injuria quam justum innocentemque damnari? Dolores corporis exsecrabantur, flagellatus atque cruciatus est; mori metuebant, morte multatus est; ignominiosissimum mortis genus crucem patabant, crucifixus est: omnia quæ habere cupientes non recte vivebamus, carendo vilefecit; omnia quæ vitare cupientes a studio deviamus veritatis, perpetiundo dejecit. Non enim ullum peccatum committi potest, nisi aut dum appetantur ea quæ illi contempsit, aut fugiantur quæ ille sustinuit. Totæ itaque ejus vitæ, in terra per hominem quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. Resurrectio vero ejus a mortuis, nihil hominis perire naturam, cum omnia salva sunt Deo, satis indicavit, et quemadmodum cuncta serviant creatori suo, sive ad vindictam peccatorum sive ad hominis liberationem, quamque facile corpus animæ serviat, cum ipsa subicitur Deo, quibus perfectis non solum nulla substantia malum est, quod fieri nunquam potest, sed etiam nullo malo afficitur, quod fieri per peccatum et vindictam potuit. Et hæc est disciplinæ naturalis Christianis minus intelligentibus plena fide digna, intelligentibus autem omni errore purgata. Jam vero ipse totius doctrinæ modus partim apertissimus, partim similitudinibus in dictis, in factis, in sacramentis ad omnem animæ instructionem exercitationemque accommodatus, quid aliud quam rationalis disciplinæ regulam implevit? Nam et mysteriorum expositio ad ea dirigitur quæ apertissime dicta sunt, et si ea tantum essent quæ facillime intelliguntur, nec studiose quæreretur, nec suaviter inveniretur veritas. Neque si essent in Scripturis sacramenta, et in sacramentis non essent signacula veritatis, satis cum cognitione actio conveniret. Nunc vero quoniam pietas timore inchoatur, charitate perficitur, populus timore constrictus, tempore servitutis in veteri lege, multis sacramentis onerabatur. Hoc enim utile talibus erat ad desiderandam gratiam Dei, quæ per prophetas ventura cæcebatur: quæ ubi venit ab ipsa Dei Sapientia homine assumpto, a quo in libertatem vocati sumus, pauca sacramenta saluberrima constituta sunt, quæ societatem Christiani populi, hoc est sub uno Deo liberam multitudinem, constituerent. Multa vero quæ populo Hebræo, hoc est, sub eodem uno Deo compeditæ multitudini imposita erant, ab actione remota sunt; in fide atque interpretatione manserunt. Ita nunc nec serviliter alligant, et exercent liberatè animam.

CAPUT XXI.

Arguit voluptuosos, curiosos, superbos, ex eodem libro de vera Religione.

Nego esse quemquam istorum qui nihil colendum existimant, qui non aut carnalibus gaudiis subditus sit, aut potentiam vanam foveat, aut aliquo spectaculo delectatus insauiat. Ita nescientes diligunt temporalia, ut inde beatitudinem expetant. His autem rebus quibus quisque beatus vult effici, seruiat necesse est, velit nolit. Nam quocumque duxerint sequitur, et quisquis ea visus fuerit auferre posse, metuitur. Possunt autem **I**g auferri ista, et scintilla ignis, et aliqua parva bestiola. Postremo, ut omnium innumerabiles adversitates, tempus ipsum auferat necesse est omnia transeuntia. Itaque cum omnia temporalia mundus iste concludat, omnibus mundi partibus seruiant, qui propterea putant nihil colendum esse, ne seruiant. Verumtamen quanquam in hac rerum extremitate miseri jaceant, ut vitia sua sibi dominari patiantur, vel libidine, vel superbia, vel curiositate damnati, vel duobus horum, vel omnibus, quandiu sunt in hoc stadio vitæ humanæ, licet eis congruere et vincere, si prius credant quod intelligere nondum valent, et non diligant mundum. Quoniam omne quod in mundo est, sicut divinitus dictum est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi. Hoc modo tria ista sunt notata. Nam concupiscentia carnis, voluptatis infamæ amatores significat; concupiscentia oculorum, curiosos; ambitio sæculi, superbos. Triplex etiam tentatio in homine quem veritas ipsa suscepit cavenda monstrata est. Dic, inquit tentator, lapidibus istis ut panes fiant. Ait illi [*al. at ille*] unus et solus magister: Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei. Ita enim dormitam docuit esse oportere cupiditatem voluptatis, ut nec fami cedendum sit. Sed forte dominationis temporalis fastu decipi poterat, qui carnis voluptate non potuit? Omnia ergo mundi regna monstrata sunt, et dictum est: Omnia tibi dabo, si prostratus adoraveris me. Cui responsum est: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Ita calcata superbia est. Subjecta est autem extrema etiam curiositatis illecebra; non enim ut se de fastigio templi præcipitaret urgebat, atque causa tantum aliquid experiendi; sed neque hic victus est, et ideo sic respondit, ut intelligeremus non opus esse ad cognoscendum Deum tentationibus visibiliter divina explorare molientibus: Non tentabis, inquit, Dominum Deum tuum. Quamobrem, quisquis intus Dei verbo pacitur, non querit in ista creta voluptatem. Qui uni Deo tantum subjectus est, non querit in monte, id est, in terrena elatione, jactantiam. Quisquis aeterno spectaculo incommentabilis veritatis adhaerescit, non per fastigium hujus corporis, id est, per hos oculos præcipitatur, ut temporalia et inferiora cognoscat.

CAPUT XXII.

Quod melius sit ab homine quam a vitio vinci, ex eodem libro de vera Religione.

Nos in terra laboramus, et cum magno dedecore

A superamur ab omnibus quæ nos commovere ac perturbare poterint. Itaque nolumus ab hominibus vinci, et iram non possumus vincere. Quæ turpitudine quid execrabilius dici potest? Fatemur hominem hoc esse quod nos sumus, qui tamen, etsi habeat vitia, non est tamen ipse vitium. Quanto igitur honestius homo nos vincit quam vitium? Quis autem dubitet immane vitium esse invidentiam? Quæ necesse est torqueatur et subjiciatur, qui non vult in rebus temporalibus vinci. Melius est ergo ut homo nos vincat quam invidentia, vel quodlibet aliud vitium; sed nec ab homine vinci potest, qui vitia sua vicerit. Non enim vincitur, nisi cui eripitur ab adversario quod amat. Qui ergo id amat solum quod amanti eripi non potest, ille indubitante invictus est, nec ulla cruciatur invidia. Id enim diligit quod diligendum et percipiendum; quanto plures venerint, tanto eis uberius gratulatur. Diligit enim Deum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente; et diligit proximum tanquam seipsum. Non illi ergo invidet, ut ait quod ipse est, imo adjuvat etiam quantum potest. Nec potest amittere proximum quem diligit tanquam seipsum, quia neque in seipso ea diligit quæ oculis subjacent, aut ullis aliis corporis sensibus; ergo apud seipsum habet quem diligit tanquam seipsum: ea est autem regula dilectionis, ut quæ sibi vult bona provenire, et illi velit et quæ accidere sibi mala non vult, et illi nolit. Hanc voluntatem erga omnes homines servat, nam erga neminem operandum est malum, et dilectio proximi malum non operatur. Diligamus ergo, ut præceptum est, etiam inimicos nostros, si vere invicti esse volumus. Non enim per seipsum quisquam hominum invictus est, sed per illam incommutabilem legem, cui quicumque seruiant, soli sunt liberi; sic enim eis quod diligunt auferri non potest, quæ res una invictos facit et perfectos viros. Nam si vel ipsum hominem homo dilexerit, non tanquam seipsum, sed tanquam jumentum, aut balneas, aut aviculam pictam vel garrulam, id est, ut ex eo aliquid temporalis voluptatis aut commodi capiat, seruiat necesse est non homini, sed, quod turpius, tam fædo et detestabili vitio, quo non amat hominem sicut homo amandus est, quo vitio dominante usque ad extremam vitam vel potius mortem perducitur. Sed ne sic quidem ab homine homo diligendus est, ut diliguntur carnales fratres, vel filii, vel conjuges, vel quique cognati, aut affines, aut cives, nam et ista dilectio temporalis est. Itaque ad pristinam perfectamque naturam nos ipsa Veritas vocans, præcipit ut carnali consuetudini resistamus, docens neminem aptum esse regno Dei, qui non istas carnales necessitudines oderit: neque hoc cuiquam inhumanum videri debet: magis enim est inhumanum non amare in homine quod homo est, sed amare quod filius est; hoc est enim non in eo amare illud quod ad Deum pertinet, sed amare illud quod ad se pertinet. Quid ergo mirum si ad regnum non pervenit, qui non communem sed privatam rem diligit? Imo utrumque, ait quispiam, imo illud unum, dicit Deus. Dicit enim

verissime Veritas : Nemo potest duobus dominis servire : nemo enim potest perfecte diligere quo vocatur, nisi oderit unde revocatur. Vocatur autem ad perfectam naturam humanam, qualem autem peccatum nostrum Deus fecit, revocatur autem ab ejus dilectione quam peccando meruimus. Quare oderimus ergo temporales necessitudines, si aeternitatis charitate flagramus. Diligat homo proximum tanquam seipsum. Certe enim sibi ipse nemo est pater, aut filius, aut affinis, aut aliquid hujusmodi, sed tantum homo. Qui ergo diligit aliquem tanquam seipsum, hoc in eo debet diligere quod sibi ipse est. Corpora vero non sunt quod nos sumus, non ergo in homine corpus est expetendum, aut desiderandum. Valet enim ad hoc etiam quod praeceptum est : Ne concupiscas rem proximi tui ; quapropter quisquis in proximo aliud diligit quam sibi ipse est, non cum diligit tanquam seipsum ; ipsa igitur natura humana sine carnali conditione diligenda est, sive sit perficienda, sive perfecta. Omnes sub uno Deo patre cognati sunt qui eum diligunt et faciunt voluntatem ipsius, et invicem sibi sunt, et patres cum sibi consulunt, et filii cum sibi obtemperant, **¶** Et fratres maxime, quia eos unus pater testamento suo ad unam hereditatem vocat. Quapropter cur iste non sit invictus hominem diligendo, cum in eo nihil praeter hominem diligit, id est, creaturam Dei, ad ejus imaginem factam, nec ei possit deesse perfecta natura quam diligit cum ipse perfectus est ? Sicut enim, verbi gratia, si quisquam diligit bene cantantem, non hunc, aut illum, sed tantum bene cantantem quemlibet, cum sit cantor [cantor] ipse perfectus ; ita vult omnes tales esse, ut tamen ei non desit quod diligit [diligit], quia ipse bene cantat. Nam si cuiquam invidet bene cantanti, non jam illud diligit, sed aut laudem, aut aliquid aliud, quo bene cantando vult pervenire, et potest ei minui vel auferri si et alius bene cantaverit. Qui ergo invidet bene cantanti, non amat bene cantantem ; sed rursus qui eo indiget, non cantat bene. Quod multo accommodatius de bene vivente dici potest, quia et invidere nulli potest : quo enim perveniunt bene viventes, tantumdem est omnibus, nec minus fit cum plures habuerint. Et potest esse tempus quo bonus cantor cantare non decenter queat, et indigeat voce alterius qua sibi exhibeatur quod diligit, tanquam si alicubi convivetur, ubi eum cantare turpe sit, sed deceat audire cantantem, bene autem vivere semper decet. Quare quisquis hoc diligit et facit, non solum non invidet imitantibus, sed eis se praebet libentissime atque humanissime quantum potest, nec eis tamen indiget. Nam quod in illis diligit, in se ipso habet totum atque perfectum : ita cum diligit proximum tanquam seipsum, non invidet ei, quia nec sibi ipsis, praestat ei quod potest, quia et sibi ipsi ; non [nec] eo indiget, quia nec se ipso ; tantum Deo indiget, cui adhaerendo beatus est. Nemo autem illi eripit Deum ; ille ergo verissime atque certissime invictus homo est, qui cohaeret Deo, non

A ut ab eo aliquid boni extra mereatur, sed cui nihil aliud quam ipsum adhaerere Deo bonum est. Illic vir quandiu est in hac vita utitur amico ad rependendam gratiam, utitur inimico ad patientiam, utitur quibus potest ad beneficentiam, utitur omnibus ad benevolentiam : et quanquam temporalia non diligit ipse, recte utitur temporalibus, et pro eorum sorte hominibus consulit, si aequaliter non potest omnibus. Quare si aliquem familiarium suorum promptius quam quemlibet alloquitur, non eum magis diligit, sed ad eum habet majorem fiduciam, et apertiore temporis janua. Tractat enim tempori deditos tanto melius, quanto ipse minus obligatus est tempori. Cum itaque omnibus quos pariter diligit prodesse non possit, nisi conjunctioribus prodesse malit, **B** injustus est. Animi autem conjunctio major est quam locorum aut temporum, quibus in hoc corpore jungimur, sed ea maxima est quae omnibus praevalet. Non ergo iste affligitur morte cujusquam, quoniam qui toto animo Deum diligit, novit nec sibi perire, qui Deo non perit. Deus autem Dominus est et vivorum et mortuorum. Non cujusquam miseria miser est, quia nec cujusquam iniustitia sit injustus ; et ut nemo illi justitiam et Deum [deitatem], sic nemo auferat beatitudinem ; et si quando forte alicujus periculo, vel errore, vel dolore commovetur, usque ad illius auxilium, aut correctionem, aut consolationem, non usque ad suam subversionem valere patitur. In omnibus autem officiosis laboribus futurae quietis certa expectatione non frangitur. Quid enim ei nocebit, qui bene uti etiam inimico potest ? Ejus enim praesidio atque munimento inimicitias non pertimescit, cujus praeccepto et dono diligit inimicos, huic viro in tribulationibus parum est non contristari, nisi etiam gaudeat, sciens quod tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spes, spes autem non confundit, quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis ; quis huic nocebit ? quis huic subjugabit ? homo qui prosperis rebus proficit, asperis quid profecerit discat [discit]. Cum enim mutabilium bonorum adest copia, non eis confidit ; sed cum subtrahuntur, agnoscitur [agnoscit] utrum cum non ceperint, quia plerumque cum adsunt nobis, putamus quod non ea diligamus ; sed cum abesse coeperint, invenimus qui simus. Hoc enim sine amore nostro aderat, quod sine dolore discedet [discedit]. Videtur ergo vincere cum vincatur, qui superando ad id pervenit quod cum dolore amissurus est ; et vincit cum vinci videatur, quisquis cedendo ad id pervenit quod non amittit invitus. Quem delectat ergo libertas, ab amore mutabilium rerum liber esse appetat ; et quem regnare delectat, uni omnium regnatori Deo subditus haereat, plus cum diligendo quam seipsum : et haec est perfecta justitia, qua potius potiora, et minus minora diligimus ; sapientem animam atque perfectam talem diligit, qualem illam videat [videt], stultam non talem, sed quia esse perfecta et sapientis potest, quia nec seipsum debet stultum diligere. Nam qui se diligit stultum, non proficiet ad sapientiam,

nec fiet quisque qualis cupit esse, nisi se oderit qualis est. Sed donec ad sapientiam perfectionemque veniatur, eo animo ferat stultitiam proximi, quod quam ferret si stultus esset, et amaret sapientiam. Quapropter si et ipsa superbia veræ libertatis et veri regni umbræ est, etiam per ipsam nos commemorat divina providentia, quid significemur vitiosi, et quo debeamus redire correcti. Jam vero cuncta spectacula, et omnis illa quæ appellatur curiositas, quid aliud querit quam de rerum cognitione lætitiæ? Quid ergo admirabilius, quid speciosius ipsa veritate, ad quam spectator omnis pervenire se cupere constituitur, cum vehementer ne fallatur invigilat?

CAPUT XXIII.

Quæ Dei lex alta quædam disciplina sit, ex libro 11 de Ordine, et cætera, et ad locum.

Cum omnes cernerem studiosissime ac pro suis quemque viribus Deum querere, sed ipsi de quo ægelamus ordinem non tenere, quo ad illius ineffabilis majestatis intelligentiam pervenitur, oro vos, inquam, si, ut video, multum diligitis ordinem, ne nos præposteros et inordinatos esse patiamini. Quamquam enim occullissima ratio se demonstraturam pullicetur nihil præter divinum ordinem fieri, tamen si quempiam ludimagistrum audiremus conantem docere puerum syllabas quem prius litteras nemo docuisset, non dico ridendum tanquam stultum, sed vincendum tanquam furiosum putarem: non ob aliud, opinor, nisi quod docendi ordinem non teneret. At multa talia et imperitos quæ a doctis reprehendantur ac derideantur, et dementes homines quæ nec stultorum iudicium fugiunt, facere nemo ambigit, et tamen etiam ista omnia quæ fatemur esse perversa, non esse præter divinum ordinem. Alta quædam et a multitudinis vel suspitione remotissima disciplina, se ita studiosis, et Deum atque animas tantum amantibus animis, manifestaturam esse promittit, ut non nobis summæ numerorum possint esse certiores. Hæc autem disciplina ipsa Dei lex est, quæ apud eum fixa et inconcussa semper manens, in sapientes animas quasi transcribitur, ut tanto se sciant vivere melius, tantoque sublimius, quanto et perfectius eam contemplantur intelligendo, et vivendo custodiant diligentius. Hæc igitur disciplina eis qui illam nosse desiderant simul geminum ordinem sequi jubet, cujus una pars vitæ, altera eruditionis est. Adolescentibus ergo studiosis ejus ita vivendum est, ut a veneris rebus, ab illecebris ventris et gutturis, ab immodesto corporis cultu et ornatu, ab inanibus negotiis ludorum, a torpore somni atque pigritiæ, ab æmulatione, obtreccatione, invidentiâ, ab honorum potestatumque ambitionibus, ab ipsius etiam laudis immodica cupiditate se abtineant. Amorem autem pecuniæ totius sui spei certissimum venenum esse credant. Nihil enerviter faciant, nihil audacter; in peccatis autem suorum vel pellant omnino iram, vel ita frenent, ut sit pulsæ similis; neminem oderint, nulla vitæ non curare velint. Magnopere observent cum vindicant, ne nimiam

sit, cum ignoscunt, ne parum. Nihil puniant quod non valeat ad melius, nihil indulgeant quod vertatur in pejus, suos putent omnes in quos sibi potestas data fuerit; ita serviant, ut eis dominari pudeat; ita dominantur, ut eis servire delectet. In alienorum autem peccatis molesti non sint invito. Inimicitias vivunt cautissime, ferunt æquissime, finiant citissime. In omni vero contractu atque conversatione cum hominibus, satis est servare unum hoc vulgare proverbium: Nemini faciant quod pati nolunt. Republicam nolint administrare nisi perfecti. Perfecti autem vel intra ætatem senatoriam festinent, vel certe intra juventutem; sed quisquis sero se ad ista converterit, non arbitretur nihil sibi esse præceptum, nam ista utique facilius decocta ætate servabit. In omni autem vita, loco, tempore, amicos aut habeant aut habere iustent. Obsequantur dignis, etiam non hoc expectantibus, superbos minus curent, minima sint, apte congruenterque vivant. Deum colant, erigunt, querant fide, spe, charitate subnixi, optent tranquillitatem atque certum cursum studiis suis omniumque sociorum, et sibi quibusque possunt mentem bonam pacatamque vitam. Sequitur ut dicam quomodo studiosi erudiri debeant, qui, sicut dictum est, vivere instituerunt ad discendum. Item necessario dupliciter ducimur, auctoritate atque ratione; tempore auctoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo anteponitur, aliud quod pluris in appetendo æstimatur. Itaque quamquam honorum auctoritas imperitiæ multitudini videatur esse salubrior, ratio vero aptior, eruditus tamen (quia nullus hominum nisi ex imperito peritus sit, nullus autem imperitus novit qualem se debeat præbere docentibus, et quasi vita esse docibilia possit) evenit ut omnibus bona magna et occulta discere cupientibus non aperiat nisi auctoritas januam, quam quisque ingressus, sine ulla dubitatione vitæ optimæ præcepta sectatur, per quæ, cum doctis factus fuerit, tum demum discet et quanta ratione prædita sint ea ipsa quæ secutus est ante rationem, et quid sit ipsa ratio, quæ [quam] post auctoritatis cunabula firmus et idoneus jam sequitur atque comprehendit. Et quid intellectus in quo universa sunt, vel ipse potius universa, et quid præter universa universorum principium? Ad quam cognitionem in hac vita pervenire [pervenire] pauci, ultra quam vero etiam post hanc vitam nemo progredi potest. Qui autem sola auctoritate contenti, bonis tantum moribus rectisque votis constanter operam dederint, aut contemnentem, aut non valentes disciplinis liberalibus atque optimis erudiri, beatos eos quidem, cum inter homines vivant, æscio quomodo appellem, tamen inconcussa credo, mox ut hoc corpus relinquunt, eos qui bene magis minusve vixerunt, eo facilius aut difficiliter liberari. Auctoritas autem partim divina est, partim humana; sed vera, firma, summa ea est, quæ divina nominatur. In qua metuenda est æriorum animalium mira fallacia, quæ per rerum ad istos sensus corporis pertinentium quædam divisiones nonnullasque potestatis deco-

perere animas facillime consuerunt, aut periturarum A fortunarum cario-as, aut fragilium cupiditas potestatum, aut inanium formidolositas miraculorum. Illa ergo auctoritas divina dicenda est, quæ non solum in sensibilibus signis transcendit omnem humanam facultatem, sed et ipsam hominem agens ostendit ei quousque se propter ipsum depresserit, et non teneri sensibus quibus videntur illa miranda, sed ad intellectum jubet evolare: simul de monstrans, et quanta hic possit, et cur hæc faciat, et quam parvipendat. Doceat enim oportet et factis potestatem suam, et humilitate clementiam, et præceptione naturam. Quæ omnia sacris quibus initiatur secretius firmiterque traduntur, in quibus honorum vita facillime non disputationum ambagibus, sed mysteriorum auctoritate purgatur. Humana vero auctoritas plerumque fallit. In eis tamen jure videtur excellere, qui, quantum imperitorum sensus capit, multa dant iudicia doctrinarum suarum, et non vivunt aliter quam vivendum esse præcipiunt: quibus si aliqua etiam fortunæ munera accesserint, quorum appareant usu magni, contemptoque majores, difficillimum omnino est ut eis quisque vivendi præcepta dantibus credens recte vituperetur.

CAPUT XXIV.

De locutione serpentis ad Evam, et de incantationibus Marsorum, ex libro 21 de Genesi ad litteram.

Ab illo ergo cujus super omnia quæ creavit summa potestas est, per angelos sanctos [suos], a quibus illuditur diabolus, cum et de ipsius malevolentia consulitur Ecclesie Dei, non est permissus tentare feminam nisi per serpentem, nec virum nisi per feminam. Sed in serpente ipse locutus est, utens eo velut organo, movensque ejus naturam eo modo quo movere ille [quomodo vere ille movere] et moveri illa potuit ad exprimendos verborum sonos, et signa corporalia, per quæ mulier suadentis intelligeret voluntatem. In ipsa vero muliere, quia illa rationalis creatura erat, quæ motu suo posset uti ad verba faciendâ, non ipse locutus est, sed ejus operatio atque persuasio, quamvis occulto instinctu adjuvaret interioris quod exterioris egerat per serpentem. Quod quidem si solo instinctu occultus ageret, sicut egit in Juda ut traderet Christum, posset efficere in anima superbo amore suæ potestatis inducta. Sed, sicut jam dixi, tentandi voluntatem habet diabolus, in potestate autem nec ut faciat habet, nec quomodo faciat. Quia permissus est ergo tentavit, et quomodo permissus est, ita tentavit. Quod autem generi humano prodesset quod faciebat, neque sciebat, neque volebat, et eo ipso illudabatur ab angelis. Non itaque serpens verborum sonos intelligebat qui ex illo fiebant ad mulierem, neque enim conversa credenda est anima ejus in naturam rationalem. Quandoquidem nec ipsi homines, quarum rationalis natura est, cum demon in eis loquitur, ea passione cum [eui] ex ore ista requiritur sciunt quid loquantur, quanto minus intelligeret ille verborum sonos, quos per eum et ex eo diabolus illo modo faciebat,

qui hominem loquentem non intelligeret, si eum a diabolica passione immunis audiret. Nam et quod audire putantur et intelligere serpentes verba Marsorum, ut eis incantantibus prosiliant plerumque de latebris, etiam illic diabolica vis operatur, ad agnoscendam ubique providentiam, quam rem cui rei naturali ordine subjiciat, et [ut] quid etiam voluntatibus malis sapientissima potestate permittat. Ut hoc magis habeat usus serpentes moveri carminibus hominum, quam ullum aliud genus animantium, etiam hæc [hoc] enim non parva 21 testatio est, naturam primitus humanam serpentis seductam esse colloquio. Gaudent enim demones hæc sibi potestatem dari, ut ad incantationem hominum serpentes moveant, ut quolibet modo fallant quos possunt: B hoc autem permittantur ad primi facti memoriam commendandam, quod sit eis quædam cum hoc genere familiaritas. Porro ipsum primum factum ad hoc permissum est, ut per naturam serpentis significaretur generi hominum, cui erudiendo hæc gesta conscribi oportebat, omnis diabolicæ tentationis similitudo: quod apparebit, cum in serpentem proferri cœperit divina sententia. Proinde prudentissimus omnium bestiarum, hoc est, astutissimus ita dictus est serpens, propter astutiam diaboli, quæ in illo et de illo agebat dolum: quemadmodum dicitur prudens vel astuta lingua quam prudens vel astutus movet ad aliquid prudenter astutoque suadendum (non enim est hæc vis seu virtus membri corporalis, quod vocatur lingua, sed utique mentis quæ utitur C ea), ita etiam dictus est stylus mendax scribarum. Neque enim esse mendacem pertinet nisi ad viventem atque sentientem; sed stylus mendax dicitur est, quod per eum mendax mendaciter operetur, quemadmodum si et iste serpens mendax diceretur, quod eo diabolus tanquam stylo mendaciter uteretur. Hoc ideo commendandum putavi ne quisquam existimans animantia rationis expertia humanum habere intellectum, vel in animal rationale repente mutari, seducatur in illam opinionem ridiculam et noxiam, revolutionis animarum vel hominum in bestias, vel in homines bestiarum. Sic ergo locutus est serpens homini, sicut asina in qua sedebat Balsam inventa est homini, nisi quod illud opus fuit diabolicum, hoc angelicum. Habent enim quædam boni et mali D angeli opera similia, sicut Moyses et magi Pharaonis, verum in his etiam boni angeli potentiores sunt: nec mali angeli etiam talium operum quidquam possunt, nisi quod per bonos angelos permiserit Deus, ut retribuatur unicuique secundum cor ejus, vel secundum gratiam Dei, utrumque juste ac benigne, per altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei.

CAPUT XXV.

Quod amore se sequentibus Deus auctoritatis viam simpliciter muniverit, ex libro de Moribus Ecclesie catholicæ.

Queramus quemadmodum sit homini vivendum. Beate certe omnes vivere volumus: beatus autem ne-

que ille dici potest qui non habet quod amat, quale-
 enque sit, neque qui habet quod amat, si noxium
 sit, neque qui non amat quod habet, etiamsi optimum
 sit. Nam et qui appetit quod adipisci non potest, cru-
 ciatur; et qui adeptus est quod appetendum non es-
 set [est] fallitur; et qui non appetit quod adipiscen-
 dum esset, aegrotat. Nihil autem istorum animo con-
 tingit sine miseria, nullus igitur illorum beatus est.
 Quantum restat ubi beatæ vita inveniri queat, cum
 id quod est hominis optimum et amatur et habetur.
 Quid est enim aliud quod dicimus frui, nisi præsto
 habere quod diligis? Præsto ergo nobis esse debet
 optimum nostrum, si beate vivere cogitamus. Nam
 quisquis quod seipso est deterius sequitur, fit et ipse
 deterior. Oportet autem omnem hominem id quod
 optimum est sequi, sed tale esse debet, quod non
 amittat invitus, quippe nemo potest confidere de tali
 bono, quod sibi eripi posse sentit, etiam si retinere
 id amplectique voluerit. Quisquis autem de bono quo
 fruatur non confidit, in tanto timore amittendi beatus
 esse quis potest? Quis vero dubitet hominem sapien-
 tem, si sequi satis putaverimus, auferri a nobis [cun-
 ctandum patet hominem sapientem, si eum sequi pu-
 taverimus, auferri a nobis, non modo recusantibus,
 sed] etiam repugnantibus posse? Deus igitur restat,
 quem si sequimur bene, si assequimur, non tantum
 bene, sed etiam beate vivimus. Secutio Dei est bea-
 titatis appetitus; consecutio, ipsa beatitas. Sed quo
 pacto sequimur quem non videmus? aut quomodo vi-
 demus [videbimus], qui non solum homines, sed
 etiam insipientes sumus homines? Confugiendum est
 igitur ad eorum præcepta quos sapientes fuisse pro-
 babile est, ut in lucem veritatis aciem titubantem
 velut ramis humanitatis opacata inducat auctoritas:
 quam viam nobis Deus et patriarcharum segregatio-
 ne, et legis vinculo, et prophetarum præsigio, et
 suscepti hominis sacramento, et apostolorum testi-
 monio, et martyrum sanguine, et gentium occupa-
 tione tenuit; quare ratione nostras divinis sub-
 mittamus affectibus. Audiamus ergo quem finem
 honorum nobis, Christe, præscribas, quo nos summo
 amore tendere jubes. Diliges, inquit, Dominum Deum
 tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex
 tota mente tua. Quid vis amplius? Et Paulus: Dili-
 gentibus, inquit, Deum omnia procedunt in bonum.
 Dicit etiam ipse dilectionis modum: Quis ergo sepa-
 rat nos a charitate Christi? et cætera. Et post pauca:
 Certus sum enim quia neque mors, neque vita, et reli-
 qua. Si ergo nulla res ab ejus charitate nos sepa-
 rat, quid esse non solum melius, sed etiam certius
 hoc bono potest? Nemo nos inde separat minando
 mortem, id ipsum enim quod diligimus Deum, mori
 non potest, nisi dum non diligit Deum, cui [cum]
 mors ipsa est, non diligere Deum, quod nihil est
 aliud quam ei quidquam in diligendo atque sequendo
 præponere. Nemo inde separat pollicendo vitam,
 nemo enim ab ipso fonte separat aquam pollicendo.
 Non separat angelus, non enim est angelus, cum in-
 hæremus Deo, nostra mente potentior. Non separat
 virtus, si illa virtus hic nominata est quæ aliquam

A potestatem in hoc mundo tenet [habet], toto mundo
 est omnino sublimior mens inhærendo Deo; si illa
 virtus dicta est quæ ipsius animi nostri rectissima
 affectio est: si in alio est, favet ut jungamur Deo,
 si in vobis est, ipsa conjungit. Non separant instantes
 molestiæ, hoc enim leviores eas sentimus, quo ei
 [unde] a quo nos separare moliantur acrius inhære-
 mus. Non separat promissio futurorum, nam et quid-
 quid boni futurum est, certius promittit Deus, et
 nihil est ipso Deo melius, qui jam profecto bene sibi
 inhærentibus præsens est.

CAPUT XXVI.

*De principio Genesis a Moyse magno mysterio inchoato,
 ac quod multiplex sensuum prolatio non sit contra
 fidem, ex libro XII Confessionum.*

B Nemo jam mihi molestus sit, dicendo mihi: Non
 hoc sensit Moyses quod tu dicis, sed hoc sensit
 ego dico. Si enim mihi diceret: Unde scis hoc sensis-
 se Moysen, quod de his verbis ejus eloqueris? æque
 animo ferre deberem, et respondere fortasse quæ su-
 perius respondi, vel aliquanto uberius, si esset du-
 rior. Cum vero dicit: Non hoc ille sensit quod tu di-
 cis, sed quod ego dico, neque tamen negat quod
 uterque nostrum dicit utrumque verum esse; o vita
 pauperum, Deus meus, in cujus sinu non est contra-
 dictio, plue mihi mitigationes in cor, et patienter ta-
 les feras! Qui non mihi hoc dicunt, quia divini sunt,
 et in corde famuli tui viderunt quod dicant, sed quia
 superbi sunt, nec noverunt Moysis sententiam, sed
 amant suam; non quia vera est, sed quia sua est: alio-
 quin et illam veram pariter amarent, sicut ego amo
 quod dicunt, quando verum inducant; non quia ipso-
 rum est, sed quia verum. Et ideo jam nec ipsorum
 est, quia verum est. Si autem ideo amant illud quia
 verum est, jam et ipsorum est et meum est, quoniam in
 commune omnium est veritatis amatorum. Illud au-
 tem quod contendunt, non hoc sensit Moysen quod
 ego dico, sed quod ipsi dicunt, nolo, non amo, quia
 etsi ita est, tamen ista temeritas non scientiam, sed
 audaciam est, nec visam, sed typhum eam peperit.
 Ideoque, Domine, tremenda sunt judicia tua, quoniam
 veritas tua nec mea est, nec illius aut illius, sed om-
 nium nostram quos ad ejus communionem publice
 vocas, terribiliter admonens nos ut eam nolimus
 D habere privatam, ne privemur ea. Nam quisquis illud
 quod tu omnibus ad fruendum proponis sibi proprie
 vindicat, et suum vult esse quod omnium est, a
 communi propellitur ad sua, hoc est a veritate ad
 mendacium; qui enim loquitur mendacium, de suo
 loquitur. Attende, iudex optime Deus, ipsa Veritas,
 attende quid dicam, contradictori huic, attende; co-
 ram te enim dico, et coram fratribus meis, qui legi-
 time utuntur lege, usque ad finem charitatis. At-
 tende, et vide quid ei dicam, si placet tibi; hanc enim
 vocem huic refero fraternam et pacificam. Si
 ambo videmus verum esse quod dicis, et ambo vidi-
 mus verum esse quod dico, ubi, quaeso, id videmus?
 nec ego utique in te, nec tu in me, sed ambo in ipsa,
 quæ supra mentes nostras est, incommutabili veri-

late. Cum ergo de ipsa Domini Dei nostri luce non contēdamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam sic videre non possumus, ut videtur incommutabilis veritas, quando [quoniam] si ipse Moyses apparet nobis, sique dixisset: Hoc cogitavi, nec sic eam videremus, sed crederemus? Non itaque supra quam scriptum est unus pro altero infletur adversus alterum; diligamus Dominum Deum nostrum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente nostra, et proximum nostrum sicut nosmetipsos. Propter quod duo præcepta charitatis sensit Moysen quidquid in illis libris sensit, nisi crediderimus, mendacem faciemus Dominum, cum de animo conservi aliter quam ille docuit opinamur. Jam vide quam stultum sit, in tanta copia verissimarum sententiarum, quæ de illis verbis erui possunt, temere affirmare quam earum Moyses potissimum senserit, et perniciosis contentionibus ipsam offendere charitatem, propter quam dixit omnia, cujus dicta conamur exponere. Sicut enim fons in parvo loco uberius est, pluribusque rivis in ampliora spatia fluxum ministrat, quam quilibet eorum rivorum qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur, ita narratio dispensatoris tui sermocinatoris pluribus profutura parvo sermonis modulo scaturientia liquidæ veritatis, unde sibi quisque verum, quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per longiores loquularum anfractus trahat. Alii enim cum hæc verba legunt vel audiunt, cogitant Deum quasi hominem, aut quasi aliquam molem immensa præditi potestate, novo quodam et repentino placito, extra seipsam tanquam locis distantibus fecisse cælum et terram: duo magna corpora supra et infra, quibus omnia continerentur; et cum audiunt, Dixit Deus, Fiat illud, et factum est illud, cogitant verba cœpta et finita, sonantia temporibus atque transeuntia, post quorum transitum statim existere quod iussum est ut existeret, et ei quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc parvulis animalibus, dum isto humillimo genere verborum tanquam materno sine eorum gestatu infirmitas, salubriter edificatur fides qua certum habent et tenent Deum fecisse omnes naturas, quas eorum sensus mirabili varietate circumspicit. Quorum si quisquam, quasi vilitatem dictorum spernatus, extra auditorias curas superba imbecillitate se extendit, heu! cadet miser, et, Domine Deus, miserere, ne impleatur pullum conculcent qui transeunt viam, et misse angelum tuum qui eum reponat in nidum, et vivat donec volet. Alii vero quibus hæc verba non jam nidus, sed opaca fructuosa sunt, vident in eis latentem fructum, volitant lætantes et garrunt scrutantes, et carpunt eos: vident enim, cum hæc verba legunt vel audiunt, tua, Deus, æterna et stabili per-mansione cuncta præterita et futura tempora superari, nec tamen quidquam esse temporalis creatoræ quod tu non feceris, cuius voluntas quia id est quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuisset exorta voluntate fecisti omnia: non de te similitudinem tuam formam omnium, sed de nibilo dissimilitudinem inæternam, quæ formaretur per similitudinem

tuam, recurrens in te unam, pro capta ordinata quantum cuique rerum in suo genere datum est, et florent omnia bona valde, sive maneat circa te, sive gradatim remotiore distantia per tempora et loca polehras narrationes faciant, aut patiantur. Vident hæc, et gaudent in luce veritatis tuæ, quantum hic valent, et alius eorum intendit in id quod dictum est, in principio fecit Deus, et respicit sapientiam principium, quia et loquitur ipsa nobis: alius itidem intendit in eadem verba, et principium intelligit exordium rerum conditarum, et sic accipit, in principio fecit, ac si diceretur primo fecit, atque in eis intelligunt, in principio, quod in sapientia fecisti cælum et terram, alius eorum ipsam cælum et terram, creabilem materiam cœli et terræ sic esse credit æconomatam. Alius jam formatas distinctasque naturas, alius unam formatam eandemque spiritalem cœli nomine, aliam informem corporalis materiam terræ nomine. Qui autem intelligunt in omnibus cœli et terræ adhuc informem materiam, de qua formaretur cælum et terra, nec ipsi uno modo id intelligunt, sed alius unde consummaretur intelligibilis sensibilisque creatura, alius, tantum unde sensibilis moles ista corpora sine grandi continens perspicuas promptasque naturas: nec illi uno modo, qui jam dispositas digestasque creaturas cælum et terram vocari hoc loco credunt, sed alius invisibilem atque visibilem, alius solam visibilem, in qua lumen cælum suspicimus, et terram caliginosam quæque in eis sunt. At ille qui non aliter accipit, in principio fecit, quam si diceretur primo fecit, non habet quomodo veraciter intelligat cælum et terram, nisi materiam cœli et terræ intelligat, videlicet universam, id est intelligibilis corporalisque creaturæ: si enim jam formatam velit universam, recte ab eo quæri poterit, si hoc primo fecit Deus, quid fecerit deinceps? et post universitatem non inveniet; ac per hoc audiet invitatus, quomodo illud primo si postea nihil? Cum vero dicit, primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discernere quid præcedat æternitate, quid tempore, quid electione, quid origine: æternitate, sicut Deus omnia; tempore, sicut flos fructum; electione, sicut fructus florem; origine, sicut sonus cantum. In his quatuor, primum et ultimum quæ commemoravi, difficillime intelliguntur, deo media facillime; namque rara visio est et minus ardua conspiciere, Domine, æternitatem tuam, incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acutum æterni animo, ut sine labore magno dignoscere valeat quomodo prior sit sonus quam cantus? Ideo qui [quia] cantus est formatus sonus, et esse utique aliquid non formatum potest, formari autem quod non est non potest; sic est prior materiam quam id quod ex ea fit. Non ideo prior quia ipse efficit, cum potius fiat, nec prior intervallo temporis, neque enim priore tempore sonus edimus informes sine cantu, et eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, sicut lignum quibus arca, vel argentum quo vasculum fabricatur; tales quippe materiam tempore etiam præcedant formas rerum quæ sunt ex eis. At

non ita est; cum enim cantatur, auditur **A** jus, non prius informiter sonat, et deinde in cantum. Quod enim primo utcumque præterit, nec ex eo quidquam reperies assumptum arte componas, et ideo cantus suo vertitur: qui sonus materies ejus est, ut ipse formatur ut cantus sit, et ideo, sicut prior materies sonandi, quam formata, non perficiendi potentia prior; neque magis est cantandi artifex, sed cantanti anijacet ex corpore, de quo tantum **23** facte tempore prior, simul enim cum cantu edite prior electione, non enim potior sonus cantus, quandoquidem cantus est non tantus, verumetiam [sonus] speciosissimus; prior est origine, quia non cantus formatur ut sit, sed sonus formatur ut cantus sit. Hoc quoque qui potest intelligat materiam rerum primo et appellatam cælum et terram, quia inde int cælum et terra, nec tempore primo forma rerum exserunt tempora. Illa erat informis, jamque in temporibus simul vertitur. Nec tamen de illa narrari aliquid nisi velut tempore prior sit, cum pendatur prior, quia profecto meliora sunt formata quam a, et præcedatur [præcedunt] æternitate Creatæ ut esset de nihilo, unde aliquid fieret. In hac parte sententiarum verarum concordiam pariter Veritas, et Deus noster misereatur nostri, me lege utamur, præcepti sine, pura charitate. hoc si quis quærit ex me quid horum Moyse **C** ille famulus senserit, non sunt hi sermones ionum mearum, si tibi non confiteor nescio, tamen illas esse veras sententias exceptis illis, de quibus quantum exlatini locutus sum, de quibus tamen bonæ spei parvulos hæc verba non terrent, alta humiliter, et pauca cæsed omnes quos in eis verbis vera cernere re fateor, diligamus nos invicem, pariterque us te Deum nostrum fontem veritatis, si non ad ipsum [ipsam] sitimus, eumdenique famulum Scripturæ hujus dispensatorem, spiritu num ita honoremus, ut hoc eum te revelante scriberet attendisse credamus, quod in **D** time et luce veritatis et fruge utilitatis exta cum alius dixerit, hoc sensit quod ego, et mo illud quod ego, religiosius me arbitror dicitur non utrumque potius, si utrumque verum si quid tertium, et si quid quartum, et si aliud omnino verum quis [quispiam] in his verbis? cur non illa omnia vidisse credatur, per se unus sacras litteras vera et diversa vultorum sensibus temperavit? Ego certe strepidus de meo corde pronuntio, si ad cultoritatibus aliquid scriberem, sic mallet scribit quod veri quisque de his rebus capere potest ea verba resonarent, quam ut unam veram iam ad hoc apertius ponerem, ut excluderem quarum falsitas me non posset offendere. que, Deus meus, tam præceptum esse, ut hoc

illum virum de te meruisse non credam; sensit ille omnino in his verbis atque cogitavit cum ea scriberet, quidquid hic veri potuimus invenire, et quidquid nos non potuimus aut nondum possumus, et tamen in eis inveniri potest. Postremo, Domine, qui Deus es et non caro et sanguis, si quid homo minus videt, nunquid et spiritum tuum bonum, qui deducet me in terram rectam, latere potuit quidquid eras in eis verbis tu ipse revelaturus legentibus posteris, etiamsi ille per quem dicta sunt unam fortassis ex multis viris sententiam cogitavit. Quod si ita est, sit igitur illa quam cogitavit cæteris excelsior. Nobis autem, Domine, aut ipsam demonstra, aut quam placet alteram veram, ut sive nobis hoc quod etiam illi homini tuo, sive aliud ex eorundem verborum occasione pat-facias, tu tamen nos pascas, non error illudat.

CAPUT XXVII.

Principium libri de Genesi ad litteram.

Omnis divina Scriptura bipartita est, secundum id quod Dominus significavit dicens: Scribam eruditum in regno Dei similem esse patrifamilias, proferenti de thesauro suo nova et vetera, quæ duo Testamenta dicuntur. In libris autem omnibus sanctis intueri oportet, quæ ibi æterna intimentur, quæ facta narrentur, quæ futura prænuntientur, quæ agenda præcipiantur vel moneantur. In narratione ergo rerum factarum quæritur utrum omnia secundum figurarum tantummodo intellectum accipiantur, an etiam secundum fidem rerum gestarum asserenda et defendenda sint. Nam non esse accipienda figuratim nullus Christianus dicere audebit, attendens Apostolum dicentem: Omnia autem hæc in figura contingebant illis, et illud quod in Genesi scriptum est, Et erunt duo in carne una, magnum sacramentum commendantem in Christo et in Ecclesia. Si ergo utroque modo illa Scriptura scrutanda est, quomodo dictum est præter allegoricam significationem: In principio fecit Deus cælum et terram; utrum in principio temporis? an quia primo omnium facta sint? an in principio quod est Verbum Dei unigenitus Filius? Et quomodo possit ostendi Deum sine ulla sui commutatione operari mutabilia et temporalia? et quid significetur nomine cæli et terræ? utrum spiritalis corporalisque creatura cæli et terræ vocabulum acceperit? an tantummodo corporalis ut in hoc libro de spiritali tacuisse intelligatur, atque ita dixisse cælum et terram, ut omnem creaturam corpoream superiorem atque inferiorem significare voluerit? an utriusque informis materia dicta est, cælum et terra, spiritalis videlicet vita, sicuti esse potest in se non conversa ad Creatorem? tali enim conversione formatur atque perficitur, si autem non convertatur informis est. Corporalis autem si possit intelligi per privationem omnis corporeæ qualitatis, quæ apparet in materia formata, cum jam sunt species corporum, sive visu, sive alio quolibet sensu corporis perceptibiles. An cælum intelligendum est creatura spiritalis, ab exordio quo facta est perfecta illa et beata semper, terra vero corporalis materies adhuc imperfecta? quæ

tate. Cum ergo de ipsa Domini Dei nostri luce non contentamur, cur de proximi cogitatione contendimus, quam sic videre non possumus, ut videtur incommutabilis veritas, quando [quoniam] si ipse Moyses apparuisset nobis, atque dixisset: Hoc cogitavi, nec sic eam videremus, sed crederemus? Non itaque supra quam scriptum est unus pro altero infletur adversus alterum; diligamus Dominum Deum nostrum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente nostra, et proximum nostrum sicut nosmetipsos. Propter quod duo præcepta charitatis sensit Moyses quidquid in illis libris sensit, nisi crediderimus, mendacem facimus Dominum, cum de animo conservi aliter quam ille docuit opinamur. Jam vide quam stultum sit, in tanta copia verissimarum sententiarum, quæ de illis verbis erui possunt, temere affirmare quam earum Moyses potissimum senserit, et perniciosis contentionibus ipsam offendere charitatem, propter quam dixit omnia, cujus dicta conamur exponere. Sicut enim fons in parvo loco uberius est, pluribusque rivis in ampliora spatia fluxum ministrat, quam quilibet eorum rivorum qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur, ita narratio dispensatoris tui sermocinatoris pluribus profutura parvo sermonis modulo scaturientia liquidæ veritatis, unde sibi quisque verum, quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per longiores loquelarum anfractus trahat. Alii enim cum hæc verba legunt vel audiunt, cogitant Deum quasi hominem, aut quasi aliquam molem immensa præditam potestate, novo quodam et repentino placito, extra seipsam tanquam locis distantibus fecisse cælum et terram: duo magna corpora supra et infra, quibus omnia continerentur; et cum audiunt, Dixit Deus, Fiat illud, et factum est illud, cogitant verba cœpta et finita, sonantia temporibus atque transeuntia, post quorum transitum statim existere quod iustum est ut existeret, et si quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc parvulis animalibus, dum isto humillimo genere verborum tanquam materno sine eorum gestatu infirmitas, salubriter edificatur fides qua certum habeat et teneat Deum fecisse omnes naturas, quas eorum sensus mirabili varietate circumspicit. Quorum si quisquam, quasi vilitatem dictorum spernatus, extra nutritorias curas superba imbecillitate se extendit, heu! cadet miser, et, Domine Deus, miserere, ne implerem pullum conculcent qui transeunt viam, et mitte angelum tuum qui eum reponat in nidum, et vivat donec volet. Alii vero quibus hæc verba non jam nidus, sed opaca fruteta sunt, vident in eis latentes fructus, volitant lætantes et garrunt scrutantes, et carpunt eos: vident enim, cum hæc verba legunt vel audiunt, tua, Deus, æterna et stabili permansione cuncta præterita et futura tempora superari, nec tamen quidquam esse temporalis creaturæ quod tu non feceris, cujus voluntas quia id est quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuisset exorta voluntate fecisti omnia: non de te similitudinem tuam formam omnium, sed de nihilo dissimilitudinem informem, quæ formaretur per similitudinem

A tuam, recurrens in te unam, pro capta ordinato quantum cuique rerum in suo genere datum est, et fierent omnia bona valde, sive maneat circa te, sive gradatim remotiore distantia per tempora et loca pulchras narrationes faciant, aut patiantur. Vident hæc, et gaudent in luce veritatis tuæ, quantum hic valent, et alius eorum intendit in id quod dictum est, in principio fecit Deus, et respicit sapientiam principium, quia et loquitur ipsa nobis: alius item intendit in eadem verba, et principium intelligit exordium rerum conditarum, et sic accipit, in principio fecit, ac si diceretur primo fecit, atque in eis intelligunt. In principio, quod in sapientia fecisti cælum et terram, alius eorum ipsum cælum et terram, creabilem materiam cæli et terræ sic esse credit cognominatam. Alius jam formatam distinctasque naturas, alius unam formatam eandemque spiritalem cæli nomine, aliam informem corporalis materiam terræ nomine. Qui autem intelligunt in omnibus cæli et terræ adhuc informem materiam, de qua formaretur cælum et terra, nec ipsi uno modo id intelligunt, sed alius unde consummaretur intelligibilis sensibilisque creatura, alius, tantum unde sensibilis moles ista corporea sine grandi continens perspicuas promptasque naturas: nec illi uno modo, qui jam dispositas digestasque creaturas cælum et terram vocari hoc loco credunt, sed alius invisibilem atque visibilem, alius solam visibilem, in qua lumen cælum suspicimus, et terram caliginosam quæque in eis sunt. At ille qui non aliter accipit, in principio fecit, quam si diceretur primo fecit, non habet quomodo veraciter intelligat cælum et terram, nisi materiam cæli et terræ intelligat, videlicet universam, id est intelligibilis corporalisque creaturæ: si enim jam formatam velit universam, recte ab eo queri poterit, si hoc primo fecit Deus, quid fecerit deinceps? et post universitatem non inveniet; ac per hoc audiet invitatus, quomodo illud primo si postea nihil? Cum vero dicit, primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discernere quid præcedat æternitate, quid tempore, quid electione, quid origine: æternitate, sicut Deus omnia; tempore, sicut nos fructum; electione, sicut fructus florem; origine, sicut sonus cantum. In his quatuor, primum et ultimum quæ commemoravi, difficillime intelliguntur, deo media facillime; namque rara visio est et nimis ardua conspiceri, Domine, æternitatem tuam, incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acutum eernat animo, ut sine labore magno dignoscere valeat quomodo prior sit sonus quam cantus? Ideo qui [quia] cantus est formatus sonus, et esse utique aliquid non formatum potest, formari autem quod non est non potest; sic est prior materiam quam id quod ex ea fit. Non ideo prior quia ipsa efficit, cum potius fiat, nec prior intervallo temporis, neque enim priore tempore sonos edimus informes sine cantu, et eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, sicut ligna quibus arca, vel argentum quo vasculum fabricatur; tales quippe materiam tempore etiam præcedant formas rerum quæ fiunt ex eis. At

non sicut hoc e. t ei esse quod vivere, ita [nec] hoc vivere quod sapienter ac beate vivere. Adversa [Aversa] enim a sapientia incommutabili, stulte ac misere vivit, quæ informitas ejus est. Formatur autem conversa ad incommutabile lumen sapientiæ Verbum Dei; a quo enim existit [existit] ut sit utcumque ac vivat, ad illum convertitur ut sapienter ac beate vivat. Principium quippe creaturæ intellectualis est æterna Sapientia, quod principium manens in se incommutabiliter nullo modo cessaret [cessabit], occulta inspiratione vocationis, loqui ei creaturæ, cui principium est ut convertatur ad id ex quo est, quod aliter formata ac perfecta esse non possit. Ideoque interrogatus [Dominus] quis esset, respondit: Principium, qui loquor vobis. Quod autem Filius loquitur, Pater loquitur: quia Patre loquente dicitur Verbum quod Filius est æterno more, si more dicendum est loquente Deo Verbum cœternum. Inest enim Deo benignitas summa, et sancta, et justa, et quidem non ex indigentia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Propterea priusquam scriberetur, dixit Deus, Fiat lux, præcessit Scriptura dicens, Et spiritus Dei superferebatur [ferebatur] super aquam. Quia sive aquæ homine appellare voluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinueret unde facta et formata sint omnia quæ in suis generibus jam dignoscere possumus, appellans aquam, quæ ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari atque concrecere; sive spiritalem vitam quamdam ante formam conversionis quasi fluentem: superferebatur utique spiritus Dei, quia subjacebat scilicet bonæ voluntati Creatoris quidquid illud erat quod formandum perficiendumque inchoaverat, ut dicente Deo in Verbo suo, Fiat lux, in bona voluntate, hoc est in beneplacito ejus pro modo [modulo] sui generis maneret quod factum est, et ideo dictum est quod placuerit Deo, Scriptura dicente: Et facta est lux. Et vidit Deus lucem quia bona est: ut quemadmodum in ipso exordio inchoatæ creaturæ, quæ cœli et terræ nomine, propter id quod de illa perficiendum erat, commemorata est, Trinitas insinuat Creatoris; nam dicente Scriptura, In principio fecit Deus cœlum et terram, intelligimus Patrem in Dei nomine et Filium in principii nomine, qui non Patris, sed per seipsum creatæ primitus ac potissimum spiritali creaturæ, et consequenter etiam universæ creaturæ, principium est; dicente autem Scriptura, Et spiritus Dei superferebatur super aquam, completam commemorationem Trinitatis agnoscimus; ita et in conversione atque perfectione creaturæ, ut species rerum digerantur, eadem Trinitas insinuat, Verbum Dei scilicet, et Verbi generator, cum dicitur, Dixit Deus, et sancta bonitas, in qua Deo placet quidquid ei pro suæ naturæ modulo perfectum placet, cum dicitur: Vidit Deus quia bonum est. Sed cur commemorata prius quamvis imperfecta creatura postea commemoratur spiritus Dei, prius dicente Scriptura: Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum, ac deinde inferente:

PATROL. LXII.

A Et spiritus Dei superferebatur super aquam? An quia [quoniam] egenus atque indigus [indigens] amor ita diligit, ut rebus quas diligit subjiciatur, propterea cum memoratur spiritus Dei, in quo sancta ejus benevolentia dilectioque intelligitur, superferri dictus est, ne facienda opera sua per indigentiam 25 necessitatem potius, quam per abundantiam beneficentiæ Deus amare putaretur? Cujus rei memor Apostolus, dicturus de charitate, supereminenter viam demonstraturum se ait, et in alio loco supereminenter, inquit, scientiæ charitatem Christi. Cum ergo sic operaretur insinuari spiritum Dei ut superferri diceretur, commodius factum est ut prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur; non enim loco, sed omnia superante ac præcellente potentia. Ita etiam rebus ex illa inchoatione perfectis atque formatis, vidit Deus quia bonum est, placuit enim quod factum est in ea benignitate qua placuit ut fieret. Duo quippe sunt propter quæ amat Deus creaturam suam, ut sit et ut maneat. Ut esset ergo quod maneret, spiritus Dei superferebatur super aquam; ut autem maneret, vidit Deus quia bonum est; et quod de luce dictum est, hoc de omnibus. Manent enim quædam supergressa omnem temporalem volubilitatem, in amplissima sanctitate sub Deo; quædam vero secundum sui temporis modum, dum per discessionem successioneque rerum sæculorum pulchritudo contexitur.

CAPUT XXVIII.

Contra eos qui dicunt: Nunquid ibi fuit Moyses quando fecit Deus cœlum et terram, ut credatur? ex libro xi de Civitate Dei.

C Visibile omnium maximus mundus est, invisibile omnium maximus Deus est: sed mundum esse conspicimus, Deum esse credimus. Quod autem Deus fecerit mundum, nulli tutius credimus quam ipsi Deo. Ubi eum audivimus? nusquam interim nos melius quam in Scripturis sanctis, ubi dixit propheta ejus: In principio fecit Deus cœlum et terram. Nunquidnam ibi fuit iste propheta quando fecit Deus cœlum et terram? Non, sed ibi fuit sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quæ in animas etiam sanctas se transfert, amicos Dei et prophetas constituit, eisque opera sua sine strepitu intus enarrat. Loquantur eis quoque angeli Dei, qui semper vident faciem Patris, voluntatemque ejus quibus oportet annuntiant. Ex his unus erat iste propheta qui dixit et scripsit: In principio fecit Deus cœlum et terram; qui tam idoneus testis est per quem Deo credendum, ut eodem spiritu Dei quo hæc sibi revelata cognovit etiam ipsam fidem nostram futuram tanto ante prædixerit. Sed quid placuit æterno Deo tunc facere cœlum et terram quæ antea non fecisset? Qui hoc dicunt, si mundum æternum sine ullo initio, et ideo nec a Deo factum videri volunt, nimis aversi sunt a veritate, et lethali morbo impietatis insaniant. Exceptis enim prophetis vocibus, mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate et mobilitate et visibile omnium pulcherrima specie, quodammodo tacitus, et factum esse, et non nisi a Deo ineffabiliter atque invisibili-

non sicut hoc est ei esse quod vivere, ita [nec] hoc vivere quod sapienter ac beate vivere. Adversa [Aversa] enim a sapientia incommutabili, stulte ac misere vivit, quæ informitas ejus est. Formatur autem conversa ad incommutabile lumen sapientiæ Verbum Dei; a quo enim existit [existit] ut sit utcumque ac vivat, ad illum convertitur ut sapienter ac beate vivat. Principium quippe creaturæ intellectualis est æterna Sapientia, quod principium manens in se incommutabiliter nullo modo cessaret [cessabit], occulta inspiratione vocationis, loqui ei creaturæ, cui principium est ut convertatur ad id ex quo est, quod aliter formata ac perfecta esse non possit. Ideoque interrogatus [Dominus] quis esset, respondit: Principium, qui loquor vobis. Quod autem Filius loquitur, Pater loquitur: quia Patre loquente dicitur Verbum quod Filius est æterno more, si more dicendum est loquente Deo Verbum cœternum. Inest enim Deo benignitas summa, et sancta, et justa, et quidem non ex indigentia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Propterea priusquam scriberetur, Dixit Deus, Fiat lux, præcessit Scriptura dicens, Et Spiritus Dei superferebatur [ferebatur] super aquam. Quia sive aqua homine appellare voluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinuaret unde facta et formata sint omnia quæ in suis generibus jam dignoscere possumus, appellans aquam, quia ex humiditate natata videmus omnia in terra per species varias formari atque condescere; sive spiritalem vitam quamdam ante formam conversionis quasi fluentem: superferebatur utique spiritus Dei, quia subiacebat scilicet bonæ voluntati Creatoris quicquid illud erat quod formandum perficiendumque inchoaverat, ut dicente Deo in Verbo suo, Fiat lux, in bona voluntate, hoc est in beneplacito ejus pro modo [modulo] sui generis maneret quod factum est, et ideo dictum est quod placuerit Deo, Scriptura dicente: Et facta est Lux. Et vidit Deus lucem quia bona est: ut quemadmodum in ipso exordio inchoatæ creaturæ, quæ cœli et terræ nomine, propter id quod de illa perficiendum erat, commemorata est, Trinitas insinuat Creatoris; nam dicente Scriptura, In principio fecit Deus Cœlum et terram, intelligimus Patrem in Dei nomine et Filium in principii nomine, qui non Patris, sed per seipsum creatæ primitus ac potissimum spiritali creaturæ, et consequenter etiam universæ creaturæ, principium est; dicente autem Scriptura, Et Spiritus Dei superferebatur super aquam, completam commemorationem Trinitatis agnoscimus; ita et in conversione atque perfectione creaturæ, ut species rerum digerantur, eadem Trinitas insinuat, Verbum Dei scilicet, et Verbi generator, cum dicitur, Dixit Deus, et sancta bonitas, in qua Deo placet quicquid ei pro suæ naturæ modulo perfectum placet, cum dicitur: Vidit Deus quia bonum est. Sed cur commemorata prius quamvis imperfecta creatura postea commemoratur spiritus Dei, prius dicente Scriptura: Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum, ac deinde inferente:

PATROL. LXII.

A Et spiritus Dei superferebatur super aquam? An quia [quoniam] egenus atque indigus [indigens] amor ita diligit, ut rebus quas diligit subjiciatur, propterea cum memoratur spiritus Dei, in quo sancta ejus benevolentia dilectioque intelligitur, superferrī dictus est, ne faciendæ opera sua per indigentiam necessitatem potius, quam per abundantiam beneficentiæ Deus amare putaretur? Cujus rei memor Apostolus, dicturus de charitate, supereminenter viam demonstraturum se ait, et in alio loco supereminenter, inquit, scientiæ charitatem Christi. Cum ergo sic oporteret insinuari spiritum Dei ut superferrī diceretur, commodius factum est ut prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferrī diceretur; non enim loco, sed omnia superante ac præcellente potentia. Ita etiam rebus ex illa inchoatione perfectis atque formatis, vidit Deus quia bonum est, placuit enim quod factum est in ea benignitate qua placuit ut fieret. Duo quippe sunt propter quæ amat Deus creaturam suam, ut ait et ut maneat. Ut esset ergo quod maneret, spiritus Dei superferebatur super aquam; ut autem maneret, vidit Deus quia bonum est; et quod de luce dictum est, hoc de omnibus. Manent enim quædam supergressa omnem temporalem volubilitatem, in amplissima sanctitate sub Deo; quædam vero secundum sui temporis modum, dum per discessionem successioneque rerum sæculorum pulchritudo contexitur.

CAPUT XXVIII.

Contra eos qui dicunt: Nunquid ibi fuit Moyses quando fecit Deus cœlum et terram, ut credatur? ex libro XI de Civitate Dei.

C Visibilium omnium maximus mundus est, invisibilium omnium maximus Deus est: sed mundum esse conspicimus, Deum esse credimus. Quod autem Deus fecerit mundum, nulli tutius credimus quam ipsi Deo. Ubi eum audivimus? nusquam interim nos melius quam in Scripturis sanctis, ubi dixit propheta ejus: In principio fecit Deus cœlum et terram. Nunquidnam ibi fuit iste propheta quando fecit Deus cœlum et terram? Non, sed ibi fuit sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quæ in animas etiam sanctas se transfert, amicos Dei et prophetas constituit, eisque opera sua sine strepitu intus enarrat. Loquuntur eis quoque angeli Dei, qui semper vident faciem Patris, voluntatemque ejus quibus oportet annuntiant. Ex his unus erat iste propheta qui dixit et scripsit: In principio fecit Deus cœlum et terram; qui tam idoneus testis est per quem Deo credendum, ut eodem spiritu Dei quo hæc sibi revelata cognovit etiam ipsam fidem nostram futuram tanto ante prædixerit. Sed quid placuit æterno Deo tunc facere cœlum et terram quæ antea non fecisset? Qui hoc dicunt, si mundum æternum sine ullo initio, et ideo nec a Deo factum videri volunt, nimis aversi sunt a veritate, et lethali morbo impietatis insaniant. Exceptis enim prophetis vocibus, mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate et mobilitate et visibilium omnium pulcherrima specie, quodammodo tacitus, et factum esse, et non nisi a Deo ineffabiliter atque invisibili-

Itē magno et ineffabiliter atque invisibiliter pulchro fieri se potuiss. proclamat.

CAPUT XXIX.

Quod calumpnantes de mundi tempore refelli possint de mundi loco, de eodem libro xi.

Cum igitur unum mundum ingenti quidem mole corporea, finitum tamen, et loco suo determinatum, et operante Deo factum esse dicant, quod respondent de insipitis extra mundum locis, cur in eis ab opere Deus cesset, hoc sibi respondeant de infinitis ante mundum temporibus. Cur in eis ab opere Deus cessaverit, et sicut non est consequens ut fortuito potius quam ratione divina Deus, non alio, sed isto in quo est loco mundum constituerit, cum pariter infinitis ubique partibus pullo excellentiore merito posset hic eligi, quamvis eandem divinam rationem, qua id factum est, nulla posset humana comprehendere natura; ita non est consequens ut Deo aliquid existimemus accidisse fortuito, quod illo potius quam anteriore tempore condidit mundum, cum aequaliter anteriora tempora per infinitum retro spatium praeterissent, nec fuisset aliqua differentia unde tempus tempori eligendo praeponebatur. Quod si dicunt inanes esse hominum cogitationes, quibus infinita imaginantur loca, cum locus nullus sit praeter mundum, respondetur eis isto modo: inane homines cogitare praeterita tempora vacationis Dei, cum tempus nullum sit ante mundum: si enim recte discernuntur aeternitas et tempus, quod tempus sine aliqua mutabilitate non est, in aeternitate autem nulla mutatio est, quis non videat quod tempora non fuissent, nisi creatura fieret quae aliquid aliqua motione mutaret? Cujus motionis et mutationis cum aliud atque aliud quae simul esse non possunt cedit atque succedit in brevioribus vel productioribus morarum intervalis, tempus sequeretur. Cum igitur Deus, in cuius aeternitate nulla est omnino mutatio, creator sit temporum et ordinator, quomodo dicatur post temporum spatia mundum creasse, non video, nisi dicatur ante mundum aliquam fuisse creaturam, cujus motibus tempora currerent. Porro si litterae sacrae maximeque veraces ita dicunt, in principio fecisse Deum caelum et terram, ut nihil antea fecisse intelligatur, quia hoc potius in principio fecisse diceretur, si quid fecisset ante caetera cuncta quae fecit, proculdubio non est mundus factus in tempore, sed cum tempore. Quod enim fit in tempore, et post aliquod fit, et ante aliquod tempus, post id quod praeteritum est, ante id quod futurum est. Nullum autem posset esse praeteritum, quia nulla erat creatura, cujus mutabilibus motibus ageretur. Cum tempore autem factus est mundus, si in ejus conditione factus est mutabilis motus, sicut videtur se habere etiam ordo ille primorum sex vel septem dierum in quibus mane et vespero nominantur, donec omnia quae his diebus Deus fecit sexto perficiantur die, septimoque in magno mysterio Dei vacatio commendetur; qui dies cujusmodi sint, aut perdifficile nobis, aut etiam impossibile est cogitare, quanto magis dicere! Vide-

mus quippe istos dies notos non habere vesperam nisi de solis occasu, nec mane nisi de solis exortu; illorum autem priores tres dies sine sole peracti sunt, qui die quarto factus refertur. Et primitus quidem lux verbo Dei facta, atque inter ipsam et tenebras Deus separasse narratur, et eandem lucem vocasse diem, tenebras autem noctem. Sed qualis illa sit lux, et quo alternante motu, qualemque vesperam et mane fecerit, remotum est a sensibus nostris: nec ita ut est intelligi a nobis potest, quod tamen sine ulla haesitatione credendum est. Aut enim aliqua lux corporata est, sive in superioribus mundi partibus longe a conspectibus nostris, sive unde sol postmodum accensus est, aut lucis nomine significata est sancta civitas, in sanctis angelis et spiritibus beatis, de qua dicit Apostolus: Quae sursum est Jerusalem mater nostra aeterna in caelis, et filii dei, non sumus noctis neque tenebrarum. Si tamen et vesperam diei hujus et mane aliquatenus congruenter intelligere valeamus, quoniam scientia creaturae in comparatione scientiae Creatoris quodammodo vesperascit: itemque lucescit et mane fit, cum et ipsa refertur ad laudem dilectionemque Creatoris, nec in noctem vergitur, ubi non Creator creaturae dilectione relinquitur. Denique Scriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine, nusquam interposuit **26** vocabulum noctis: non enim ait alicubi: Facta est nox, sed: Facta est vespera, et factum est mane dies unus, ita dies secundus et caeteri. Cognitio quippe creaturae in seipsa decoloratior est, ut ita dicam, quam cum in Dei sapientia cognoscitur, velut in arte qua facta est: ideo vespera congruentius quam nox dici potest: quae tamen, ut dixi, cum ad laudandum et amandum refertur Creatorem, recurrit in mane, et hoc cum facit in cognitione sui ipsius, dies unus est: cum in cognitione firmamenti, quod inter aquas inferiores et superiores caelum appellatum est, dies secundus: cum in cognitione terrae ac maris, omniumque gignentium quae radicibus continuata sunt terrae, dies tertius; cum in cognitione luminarium majoris et minoris, omniumque siderum, dies quartus; cum in cognitione omnium ex aquis animalium patatiliū atque volatiliū, dies quintus; cum in cognitione omnium animalium terrenorum atque ipsius hominis, dies sextus; cum vero in die septimo requiescit Deus ab omnibus operibus suis, et sanctificat eum, nequaquam est accipiendum pueriliter, tanquam Deus laboraverit operando (qui dixit et facta sunt, verbo intelligibili et sempiterno, non sonabili et temporali); sed requies Dei requiem significat eorum qui requiescunt in Deo, sicut latitia domus laetitiam significat eorum qui latantur in domo, etiamsi non eos domus ipsa, sed alia res aliquos laetos facit: quanto magis si eadem domus pulchritudine sua faciat laetos habitatores, ut non solum eloquendi modo laeta dicatur, quo significamus per id quod continet id quod continetur, sicut theatra plaudunt, prae mugiant, cum in illis homines plaudant, in his boves mugiant; sed

Interpres ausus est dicere. Quapropter licet Latine A
 sæculum cum aliquo fine intelligatur, æternum vero
 nisi id quod sine fine est non soleat appellari; αἰών
 autem Græce, aliquando æternum, aliquando sæculum
 significare intelligatur, tamen quod ex hoc nomine de-
 rivatur et appellatur αἰώνιον, ipsi Græci, quantum exi-
 stimo, non solent intelligere nisi id quod non habet fi-
 nem : nos autem sive αἰῶνα sive αἰώνιον non solemus di-
 cere nisi æternum, sed αἰῶνα dicimus et sæculum, αἰώ-
 νιον autem non nisi æternum. Quamvis quidam interdum
 etiam 28 æternale audeant dicere, ne Latinæ linguæ
 deesse videatur ab eodem nomine derivatio, et fortasse
 quidem secundum morem Scripturarum inveniant
 is i aliquid etiam αἰώνιον dictum, quod sine fine non
 sit : sicut Deus in libris Veteris Testamenti assidue
 dicit : Hoc vobis erit legitimum æternum, quod Græ-
 cus habet αἰώνιον, cum de talibus sacramentis eo
 modo sæpe præciperet quæ finem fuerant habitura.
 Quæ si diligentius dicta intelligantur, ea fortasse quæ
 illis sacramentis significabantur finem non erant habi-
 tura ; ita enim, ne longius abeam, dicimus æternum
 Deum, non utique istas duas brevissimas syllabas,
 sed quod eis significatur. Et dixit Apostolus tempora
 æterna, priora et antiqua, quod in Græco legitur
 pro χρόνον αἰώνιον. Ad Titum enim scribens sit :
 Spem vitæ æternæ quam promisit non mendax Deus
 ante tempora æterna. Cum autem retrorsum tempora
 a constitutione mundi habere videantur initium, quo-
 modo sunt æterna, nisi quia æterna dixit, quæ ante
 se non habent ullum tempus ? Sed quisquis pruden-
 ter advertit quod dictum est, Ite in ignem æternum,
 illud esse dictum quod non habet finem, a contrario
 probat eo ipso loco evangelico de vita æterna, quam
 justii accepturi sunt, non enim et ipsa habet finem.
 Ita enim conclusit : Sic ibunt illi in ambustionem
 æternam, justii autem in vitam æternam, in utroque
 Græcus αἰώνιον habet. Si misericordia nos provocat
 credere non futurum impiorum sine fine supplicium,
 quid de præmio justorum credituri sumus, cum in
 utraque parte, eodem loco, eadem sententia, eodem
 verbo pronuntietur æternitas ? An iterum etiam justos
 ex illa sanctificatione et vita æterna in peccatorum
 immunditiam atque in mortem relapsuros esse di-
 cemus ? Absit hoc a Christianæ fidei sanitate. Utrum-
 que igitur sine fine dictum est æternum, hoc est
 αἰώνιον, ne cum diaboli poenas doleamus, et de regno
 Christi dubitemus. Postremo si æternum et æternale,
 hoc est αἰών et αἰώνιον, sub utroque intellectu in
 Scripturis poni solet, aliquando sine fine, aliquando
 cum fine, quid de illis prophetæ verbis responsuri
 sumus, ubi scriptum est : Vermis eorum non morietur,
 et ignis eorum non exstinguetur ? qualiscunque
 poena significata sit nomine vermis atque ignis, certe
 si non morietur nec exstinguetur, sine fine prædicta
 est.

CAPUT XXXIII.

Quomodo accipiendum sit: Omnis creatura ingemiscit et
 parturit usque adhuc. Ex eodem libro Responsionis
 ad Orosium presbyterum.

Porro de sole et luna cæterisque sideribus quod

cœlestia sint corpora videmus, quod animata sint
 non videmus : de divinis hoc libris legatur et cre-
 dimus : nam testimonium ex Apostoli Epistola quod
 ab eis dici solere posuisti, etiam de solis hominibus
 intelligi potest ; quoniam in unoquoque homine est
 omnis creatura, non universaliter sicut est cœlum et
 terra, et omnia quæ in eis sunt, sed generatim quo-
 dammodo : quia et rationalis in illo est, quam vel pro-
 bantur habere angeli vel creduntur, et ut ita dicam
 sensualis, qua et bestię non carent ; utuntur enim
 sensibus et sensualibus motibus ad appetenda utilia
 et vitanda contraria : et vitalis privata sensu, qualis
 adverti in arboribus potest. Nam et in nobis sine sensu
 nostro fiunt corporis incrementa, et capilli nec cum
 præcidiunt sentiunt, et tamen crescunt. Jam vero
 ipsa corporalis creatura evidentius apparet in nobis,
 quæ licet exterra facta atque formata sit, insunt tamen
 illi ex omnibus hujus corporei mundi elementis quæ-
 dam particulæ ad temperiem valetudinis (nam et calore
 membra vegetantur qui est ab igne, cujus etiam lux
 per oculos emicat, et aere venarum discursus quas
 arterias vocant atque spiramenta pulmonis implentur,
 et humor nisi esset, nulla sputamenta conflue-
 rent, vitamque absumeret siccitas, nam et ipse
 sanguis humido lapsu alias venas replens, quasi rivis
 et fluminibus, per cuncta diffunditur) ; ita nullum est
 creaturæ genus quod non in homine possit agnosci.
 Ac sic omnis creatura in eo congemiscit et dolet,
 revelationem filiorum Dei exspectans, quæ per cor-
 poris etiam resurrectionem, etsi non in omnibus
 hominibus, omnis tamen a corruptionis servitute li-
 berabitur, quia et in singulis omnis est, et si quo alio
 modo melius, potest idem locus apostolicarum litte-
 rarum intelligi. Non tamen ex iisdem verbis conse-
 quens est ut solem et lunam et sidera congemiscere
 credamus, donec in sæculi fine a corruptionis servi-
 tute liberentur. Sane quoniam dixi de divinis libris
 legatur et credimus : ne te forsitan fallat quod de
 libro sancti Job proferre assolent, qui hæc asserunt,
 ubi scriptum est : Quomodo erit homo justus coram
 Domino ? vel quomodo se mundabit natus de mu-
 liere ? si lunæ præcipit et non lucet, nec stellæ sunt
 mundæ ante eum, quanto magis putredo homo et
 filius hominis vermis ! Hinc enim volunt intelligi, et
 rationalem spiritum habere stellas, et mundas non
 esse a peccato, sed ideo in cœlis esse, quia majore
 vel meliorem locum minor culpa promeruerit.
 Non pro auctoritate divina istam sententiam reci-
 piendam esse : existimo : non enim eam ipse Job
 enuntiavit, cui singulare quodammodo testi-
 onium divinitus perhibetur quod non peccaverit labiis suis
 ante Dominum, sed unus ex ejus amicis qui consola-
 tores malorum dicti sunt, omnes et divina sententia
 reprobati. Sicut autem in Evangelio quamvis verum
 sit omnino quod dicta sint, non tamen omnia quæ
 dicta sunt vera esse ereduntur, quoniam multa a
 Judæis falsa et impia dicta esse verax Evangelii
 Scriptura testatur, sic in hoc libro ubi multæ per-
 sonæ locutæ esse narrantur, non solum quid dicantur,

D. EUGYPTII ABBATIS AFRICANI

a quo etiam dicatur considerandum est, ne pas-
 que in sancto libro quolibet scripta sunt reci-
 entes cogamur fateri, quod ab illis, vera et justa
 esse quam marito sancto mulier insipiens suggere-
 t, ut, aliquid adversus Deum loquens ab illa
 tolerabili poena moriendo liberaretur. Quod non
 leo dixerim, quia illi amici a Domino reprohati, et
 a ipso sancto Dei servo merito culpanti, nihil veri
 nqui potuerunt, sed quia non omnia quae locuti
 sunt vera putanda sunt. Quamvis enim adversum
 Job nihil verum dixerint, potest tamen etiam ex
 eorum verbis aliquam sanam sententiam in testimo-
 nium veritatis assumere, qui novit sapienter dicta
 discernere. Sed quando inquirentes probari nobis
 aliquid volumus testimonio sanctorum eloquiorum,
 non nobis dicatur credendum esse etiam quod in
 Evangelio scriptum est, si forte evangelista eum hoc
 dixisse commemorat cui fides habenda non est. Nam
 dictum est illic a Judaeis Domino Christo: Nonne
 verum dicimus, quia Samaritanus es, et daemone
 habes? quam vocem tanto amplius detestamur, quanto
 nobis Christus est charior: emissam tamen esse a
 Judaeis dubitare non possumus, qui evangelicam
 narrationem verissimam credimus; ita nec evange-
 lista derogamus fidem scribenti, et Judaei vocem
 blasphemantis horremus. Nec solum impiis et nefan-
 dis hominibus, sed nec ipsis in fide parvulis adhuc
 rudibus et indoctis qui forte ibi loquentes commemo-
 rantur tanquam canonice **29** auctoritati accom-
 modamus fidem. Neque enim quia ille cujus caeci
 nati oculos Dominus aperuerat ait, Scimus quia pec-
 catores Deus non exaudit, ideo istam sententiam pro
 evangelica auctoritate sic debemus accipere, ut ipsis
 in Evangelio verbis Domini resistamus, qui eum qui
 dixit, Domine, propitius esto mihi peccatori, magis
 justificatum descendisse de templo quam phari-
 saeum justitias suas commemorantem atque jactan-
 tem divina voce firmavit. Nec succenseat iste recens
 illuminatus in carne quod eum diximus in suae fidei
 tirocinio, quando adhuc quis esset qui eum sanaverat
 ne ciebat, minus circumspectam protulisse senten-
 tiam quia peccatores Deus non exaudit, cum ipsi
 apostoli praeter ceteros electi, et Domini lateribus co-
 haerentes, ejusque ore pudentes, multa reperiantur
 improbanda dixisse, quae commemorare prolixum
 est: ita ut beatus Petrus de quibusdam verbis suis,
 non solum reprehendi, sed etiam Satanas appellari
 meruerit. Quamquam in comparatione justitiae Dei,
 sic nec sancti in caelis angeli justii esse dicantur,
 non mihi videtur importuna sententia, non quia ut
 hoc essent a justitia lapsi sunt, sed quia facti sunt et
 Deus non sunt, tantumque spiritualis luminis habere
 non possunt, quantum habet ipse a quo facti sunt.
 Ubi enim summa justitia, ibi summa sapientia, et
 hoc Deus est, de quo dictum est: Soli sapienti Deo.
 Sed alia quaestio est, quantum justitiae ipsius capiant
 angeli, quantumque non capiant. Cujus enim parti-
 cipatione justii sunt, ejus comparatione nec justii
 sunt. Sed alia est, ut dixi, ista quaestio, alia de si-

deribus, et sole et luna, utrum vel rationales habeant
 spiritus in his conspicuis corporibus, lucidisque, quae
 corpora esse qui dubitat, quid sit omnino corpus,
 ignorat. Neque ista multum ad nos pertinent, ut ea
 summo studio indagare curemus quae remota sunt a
 sensibus nostris et ab intellectu infirmitatis humanae,
 nec in ipsis Scripturis ita posita, ut nobis eorum sit
 mandata cognitio; imo vero ne praecipiti suspitione,
 in fabulas sacrilegas irruamus, clamat Scriptura di-
 vina: Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scruta-
 tus fueris, Sed quae tibi praecipit Dominus, illa co-
 gita semper: ut magis in istis temeraria praesumptio,
 quam cauta ignorantio culpanda videatur. Certe ait
 Apostolus: Sive sedes, sive dominationes, sive prin-
 cipatus, sive potestates, Esae itaque sedes, sive domi-
 nationes, principatus, potestates in caelestibus appa-
 ratibus firmissime credo, et differre inter se aliquid
 indubitata fide teneo. Sed quo me contempnas, quem
 magnum putas esse doctorem, quamquam ista sint, et
 quid inter se differant nescio, nec ea sane ignorantia
 periclitari me puto, sicut in obedientia, si Domini
 praecipita nelexero, et ideo puto spiritu Dei per
 auctores nostros scriptores sanctorum eloquiorum,
 non plene exposita, sed raptim tacta atque perstri-
 eta, ut si cui forte tali quales nos sumus per alio-
 rem revelationem aliquid hujusmodi fuerit demon-
 stratum, non se inferiores fuisse credat eos per quos
 nobis canonicarum Scripturarum sancta praepo-
 ministrata sunt. Quantum enim quisque sciendo pro-
 fecerit, tanto se infra illas litteras inveniet, quas Deus
 tanquam firmamentum supra omnia humana corda
 constituit.

CAPUT XXXIV.

Item ex libro de Haeresibus, de errore Origenis.

Alios autem Origenianos continuo subiiciens Epi-
 phanius: Origeniani, inquit, alii, qui etiam et Ada-
 mantii tractatoris qui et mortuorum resurrectionem
 repellunt, Christum autem creaturam et spiritum sanctum
 introducentes [illius qui et mortuorum resurrex-
 tionem negant: Christum autem, et Spiritum
 sanctum creaturam dicunt]; paradisum autem, et
 caelos, et alia omnia allegorizantes. Haec quidem de
 Origene Epiphanius, sed qui eum defendunt, unquam
 ejusdemque substantiae esse dicunt docuisse. Patre u-
 et Filium et Spiritum sanctum; neque resurrectionem
 repulisse mortuorum, quamvis eum et in istis
 convincere studeant qui ejus plura legerunt. Sed
 sunt hujus Origenis alia dogmata, quae catholica
 Ecclesia omnino non recipit, in quibus nec ipsa
 falso arguit, nec potest ab ejus defensoribus falli.
 Maxime de Purgatione et Liberatione, ac rursus
 post longum tempus ad eadem mala revolutione ra-
 tionalis universae creaturae. Quis enim catholicus
 Christianus vel indoctus non vehementer exhorreat
 eam quam dicit purgationem malorum, id est etiam
 eos qui hanc vitam in flagitiis et facinoribus et sa-
 crilegiis atque impietatibus quamlibet maximis finie-
 runt, ipsum etiam postremo diabolum et angelos

Ejus, quamvis post longissima tempora, purgatos atque liberatos regno Dei lucique restitui; et rursus post longissima tempora omnes qui liberati sunt ad hæc mala demerelabi et reverti, et has vices alternantes beatitudinum et miseriarum rationalis creature uræ semper fuisse, semper fore? De qua vanissima impietate adversum philosophos a quibus ista dicit Origenes in libris de Civitate Dei diligentissime disputavi, ac idem in duodecimo.

CAPUT XXXV.

Contra eos qui revolutionis circuitus induxerunt, ex libro XII de Civitate Dei.

Quapropter quod nos modo quærimus post quinque millia, et quod [quod amplius] excurrit, annorum, possent et posteri etiam post annorum sexcenties millic eadem curiositate requirere, si in tantum hæc mortalitas hominum exoriendo et obcubando [occumbendo], et imperita perseveraret infirmitas. Potuerunt et qui fuerunt ante nos ipsis recentibus hominis creati temporibus istam movere quæstionem. Ipse denique primus homo vel post pridie [postritæ], vel eodem die, posteaquam factus est, potuit inquirere cur non ante sit factus, et quandocumque antea factus esset, non vires tunc alias, et alias nunc, vel etiam postea, ista definitio rerum temporalium controversia reperiret. Hanc autem se philosophi mundi hujus non aliter putaverunt posse vel debere dissolvere, nisi ut circuitus temporum inducerent, quibus eadem semper fuisse novata atque repetita in rerum natura, atque ita deinceps fore sine cessatione asseverarent volumina venientium et præterentium sæculorum, sive in mundo permanente isti circuitus fierent, sive certis intervallis oriens et occidens mundus eadem semper, quasi nova quæ transacta et ventura sunt exhiberet. A quo ludibrio prorsus immortalem animam, etiam cum sapientiam perceperit, liberare non possunt, euntem sine cessatione ad falsam beatitudinem, et ad veram miseriam sine cessatione redeuntem. Quomodo enim vera beatitudo est, de cujus nunquam æternitate confunditur [confiditur], dum anima venturam miseriam, aut imperiissime in veritate nescit, aut infelicissime in beatitudine pertimescit? Aut si ad miseriam nunquam ulterius reditura, ex his ad beatitudinem pergit, sit ergo aliquid novi in tempore quod finem non habet temporis. Cur ergo non et mundus, cur non et homo factus in mundo, ut illi nescio qui falsi circuitus, a falsis sapientibus fallacibusque comperiti, in doctrina falsa, tramite recti itineris vitentur? Nam quidam et illud quod legitur in libro Salomonis qui vocatur Ecclesiastes: « Quid est quod fuit? ipsum quod erit; 30 et quid est quod factum est? ipsum quod fiet; et non est omne recens sub sole: quis loquatur et dicat: Ecce hoc novum est, jam fuit in sæculis quæ fuerunt ante nos; » propter hos circuitus in eadem redeuntes et in eadem cuncta revocantes dictum intelligi volunt, quod ille aut de his rebus dixit de quibus superius loquebatur, hoc est de generationibus aliis euntibus, aliis venientibus, de solis anfractibus, de torrentium

lapsibus, aut certe de omnium rerum generibus quæ oriuntur atque occidunt. Puerunt enim homines ante nos, sunt et nobiscum, erunt et post nos. Itaque animalia, vel arboræ, merita quæque ipsa quæ immutata nascuntur, quamvis inter se diversa sibi, et quædam coruin semel facta narrentur, tamen secundum id quod generaliter miracula et monstra sunt, utique et fuerunt et erunt, nec recens et novum est ut monstrum sub sole nascatur. Quamvis hæc verba quidem sic intellexerint, tanquam in prædestinatione Dei jam facta fuisse omnia, sapiens ille voluisset intelligi: et ideo nihil recens esse sub sole. Absit autem a recta fide ut his Salomonis verbis illos circuitus significatos esse credamus, quibus illi putant sic eadem temporum temporaliumque rerum volumina repeti, ut verbi gratia, sicut isto sæculo Plato philosophus in urbe Atheniensi, et in ea schola quæ Academia dicta est, discipulos docuit, ita per innumerabilia retro sæcula, multum quidem prolixis intervallis, sed tamen certis, et idem Plato, et eadem civitas, et eadem schola, iidemque discipuli repetiti, et per innumerabilia deinde sæcula repetendi sint. Absit, inquam, ut nos ista credamus. Semel enim Christus mortuus est pro peccatis nostris; surgens jam non moritur, mors ei ultra non dominabitur, et nos post resurrectionem semper cum Domino erimus; cui modo dicimus quod sacer admonet psalmus: Tu, Domine, servabis nos; et custodies nos a generatione hac in æternum. Satis autem istis existimo convenire quod sequitur: In circuitu impii ambulabunt, non quia per circulos quos opinantur eorum vita est recursura, sed quia modo talis est erroris eorum via, id est falsa doctrina. Quid autem mirum est si in his circuitibus errantes, nec aditum nec exitum inveniunt, quia genus humanum atque ista nostra mortalitas, nec quo initio cæpta sit sciunt, nec quo sine claudatur, quandoquidem altitudinem Dei penetrare non possunt, quia cum ipse sit æternus et sine initio, ab aliquo tamen initio exorsus est tempora, et hominem quem nunquam antea fecerat, fecit in tempore, non tamen novo et repentino, sed immutabili æternoque consilio? Quis hanc valeat altitudinem investigabilem investigare, et inscrutabilem perscrutari, secundum quam Deus hominem temporalem, ante quem nemo unquam hominum fuit, non mutabili voluntate in tempore condidit, et genus humanum ex uno multiplicavit, quandoquidem psalmus ipse, cum præmisisset atque dixisset: Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione hac in æternum, ac deinde percussisset eos in quorum stulta impiaque doctrina nulla liberationis et beatitudinis animæ servatur æternitas, continuo subjiciens: In circuitu impii ambulabunt, tanquam ei diceretur: Quid ergo tu credis, sentis, intelligis? Nunquidnam existimandum est subito Deo placuisse hominem facere quem nunquam antea ininita retro æternitate fecisset, cui nihil novi accidere potest, in quo mutabile aliquid non est? continuo respondit, ad ipsam Deum loquens: Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum. Secu-

tiant, inquit, homines quod putant, et quod eis placet opinentur et disputent, secundum altitudinem tuam quam nullus hominum potest nosse multiplicasti filios hominum. Valde quippe alium est et semper Deum fuisse, et hominem quem nunquam fecerat ex aliquo tempore primum facere voluisse, nec consilium voluntatemque mutasse.

CAPUT XXXVI.

Contra id quod dicunt: Unde diabolo primum voluntas mala, cum bonus a Deo creatus esset. Item ex libro XII de Civitate Dei.

Deus qui summe est, atque ob hoc ab illo facta est omnis essentia quæ non summe est, quia neque illi æqualis esse deberet, quæ de nihilo facta esset, neque ullo modo esse posset, si ab illo facta non esset, nec ullorum vitiorum offensione vituperandus, et omnium naturarum consideratione laudandus est; proinde causa beatitudinis angelorum bonorum ea verissima reperitur, quod ei adhærent qui summe est. Cum vero causa miseræ malorum angelorum quaeritur, ea merito occurrit, quod ab illo qui summe est aversi ad seipsos conversi sunt qui non summe sunt, et hoc vitium quid aliud quam superbia nuncupatur? Initium quippe omnis peccati superbia. Noluerunt ergo ad illum custodire fortitudinem suam, et qui magis essent, si ei qui summe est adhærent, se illi præferendo, id quod minus est prætulerunt. Illic primus defectus et prima inopia, primumque vitium ejus naturæ quæ ita creata est, ut nec summe esset, et tamen ad beatitudinem habendam eo qui summe est frui posset, a quo aversa, non quidem nulla, sed tamen minus esset, atque ob hoc miseraretur. Hujus porro malæ voluntatis causa efficiens si quaeratur, nihil invenitur. Quid est enim quod facit voluntatem malam, cum ipsa faciat opus malum? ac per hoc mala voluntas efficiens est operis mali. Malæ autem voluntatis efficiens nihil est: quoniam si res aliqua est, aut habet aut non habet aliquam voluntatem; si habet, aut bonam profecto habet aut malam: si bonam, quis ita desipiat ut dicat quod bona voluntas faciat voluntatem malam? Erit enim, si ita est, bona voluntas causa peccati, quo absurdus putari nihil potest; si autem res ista quæ putatur facere voluntatem malam, ipsa quoque habet voluntatem malam, etiam eam quæ fecerit res consequenter interrogo. Atque ut sit aliquis inquirendi modus, causam primæ malæ voluntatis inquiri. Non est enim prima voluntas mala, quam fecit voluntas mala, sed illa prima est quam nulla fecit. Nam si præcessit a qua fieret, illa prior est quæ alteram fecit: si responderetur quod eam nulla res fecerit, et ideo semper fuerit, quaero utrum in al qua natura fuerit? si enim in nulla fuit, omnino non fuit; si autem in aliqua, vitabat eam et corrumpibat, eratque illi noxia, ac per hoc bono privabat, et ideo in mala natura voluntas mala esse non poterat, sed in bona, mutabili tamen, cui vitium hoc nocere posset; si enim non nocuit, non utique vitium fuit. Ac per hoc nec mala voluntas fuisse dicenda est: porro si nocuit bonum auferendo

vel minuendo, utique nocuit. Non igitur esse potuit sempiterna voluntas mala in ea re in qua bonum naturale præcesserat quod mala voluntas nocendo posset adimere. Si ergo non erat sempiterna, quis eam fecerit quaero? Restat ut dicatur quod ea res fecerit malam voluntatem, in qua nulla voluntas fuit. Hæc utrum superior sit requiro, an inferior, an æqualis, sed si superior utique melior: quomodo ergo nullius, ac non potius bonæ voluntatis? hoc idem profecto et æqualis: duo quippe, quando sunt pariter voluntatis bonæ, non facit alter in altero voluntatem malam. Relinquitur ut inferior res, cui nulla voluntas est, fecerit anglicæ naturæ quæ prima peccavit voluntatem malam. Sed etiam res ipsa quæcunque est inferior usque ad infimam terram, quoniam natura et essentia est, proculdubio bona est, habens modum et speciem suam in genere atque ordine suo. Quomodo ergo res bona efficiens est voluntatis malæ? Quomodo ergo, inquam, bonum est causa mali? Cum enim se voluntas relicto superiore ad inferiora convertit, efficitur mala, non quia malum est quo se convertit, sed quia perversa est ipsa conversio: idcirco non res inferior voluntatem malam facit, sed rem inferiorem prave atque inordinate ipsa, quia [quæ] facta est, appetivit. Si enim aliqui duo, æqualiter affecti animo et corpore, videant unius corporis pulchritudinem, qua visa unus eorum ad illicite fruendum moveatur, alter in voluntate pudica stabilis perseveret, quid putamus esse causæ ut in illo fiat, in illo non fiat voluntas mala, quæ illam res [rem] fecit in quo facta est? Neque enim pulchritudo illa corporis, nam eam non fecit in ambobus (quandoquidem amborum non dispariliter occurrit aspectibus). An caro intuentis causa est (intuentis in causa est)? cur non et illius? An vero animus? cur non utriusque? ambos enim et animo et corpore æqualiter affectos fuisse prædiximus? An dicendum est alterum eorum occulta maligni spiritus suggestionem tentatum, quasi non eidem suggestioni et qualicumque suasioni propria voluntate consenserit? Hanc igitur consensionem, hanc malam quam male suadenti adhibuit voluntatem, quæ in eo res fecerit quaerimus. Nam ut hoc quoque impedimentum absit, a quaestione tollatur, si eadem tentatione ambo tententur, et unus ei cedat atque consentiat, alter idem qui fuerat perseveret, quid aliud apparet, nisi unum noluisse, alterum voluisse a castitate deficere? Unde? nisi propria voluntate, ubi eadem fuerat in utroque corporis et animi affectio, amborum oculis pariter visa est eadem pulchritudo, ambobus pariter institit occulta tentatio. Propriam igitur in uno eorum voluntatem malam quæ res fecerit scire volentibus, si bene intueantur nihil occurrit: si enim dixerimus quod ipse eam fecerit, quid erat ipse ante voluntatem malam, nisi natura bona, cujus auctor Deus [bonus] qui est immutabile [incommutabile] bonum? Qui ergo dicit eum qui consentit tentanti atque suadenti, cui non consentit alius, ad illicite utendum pulchro corpore, quod videndo ambobus pariter adfuit (cum ante

tiant, inquit, homines quod putant, et quod eis placet opinentur et disputent, secundum altitudinem tuam quam nullus hominum potest nosse multiplicasti filios hominum. Valde quippe alium est et semper Deum fuisse, et hominem quem nunquam fecerat ex aliquo tempore primum facere voluisse, nec consilium voluntatemque mutasse.

CAPUT XXXVI.

Contra id quod dicunt: Unde diabolo primum voluntas mala, cum bonus a Deo creatus esset. Item ex libro XII de Civitate Dei.

Deus qui summe est, atque ob hoc ab illo facta est omnis essentia quæ non summe est, quia neque illi æqualis esse deberet, quæ de nihilo facta esset, neque ullo modo esse posset, si ab illo facta non esset, nec ullorum vitiorum offensione vituperandus, et omnium naturarum consideratione laudandus est; proinde causa beatitudinis angelorum bonorum ea verissima reperitur, quod ei adhærent qui summe est. Cum vero causa miseræ malorum angelorum quæritur, ea merito occurrit, quod ab illo qui summe est aversi ad seipsos conversi sunt qui non summe sunt, et hoc vitium quid aliud quam superbia nuncupatur? Initium quippè omnis peccati superbia. Noluerunt ergo ad illum custodire fortitudinem suam, et qui magis essent, si ei qui summe est adhærent, se illi præferendo, id quod minus est prætulerunt. Hic primus defectus et prima inopia, primumque vitium ejus naturæ quæ ita creata est, ut nec summe esset, et tamen ad beatitudinem habendam eo qui summe est frui posset, a quo aversa, non quidem nulla, sed tamen minus esset, atque ob hoc miseraveret. Hujus porro malæ voluntatis causa efficiens si quærat, nihil invenitur. Quid est enim quod facit voluntatem malam, cum ipsa faciat opus malum? ac per hoc mala voluntas efficiens est operis mali. Malæ autem voluntatis efficiens nihil est: quoniam si res aliqua est, aut habet aut non habet aliquam voluntatem; si habet, aut bonam profecto habet aut malam: si bonam, quis ita desipiat ut dicat quod bona voluntas faciat voluntatem malam? Erit enim, si ita est, bona voluntas causa peccati, quo absurdius putari nihil potest; si autem res ista quæ putatur facere voluntatem malam, ipsa quoque habet voluntatem malam, etiam eam quæ fecerit res consequenter interrogo. Atque ut sit aliquis inquirendi modus, causam primæ malæ voluntatis inquiri. Non est enim prima voluntas mala, quam fecit voluntas mala, sed illa prima est quam nulla fecit. Nam si præcessit a qua fieret, illa prior est quæ alteram fecit: si responderetur quod eam nulla res fecerit, et ideo semper fuerit, quæro utrum in al qua natura fuerit? si enim in nulla fuit, omnino non fuit; si autem in aliqua, vitiatam eam et corrumpentem, eratque illi noxia, ac per hoc hono privabat, et ideo in mala natura voluntas mala esse non poterat, sed in bona, mutabili tamen, cui vitium hoc nocere posset; si enim non nocuit, non utique vitium fuit. Ac per hoc nec mala voluntas fuisse dicenda est: porro si nocuit bonum auferendo

vel minuendo, utique nocuit. Non igitur esse potuit sempiterna voluntas mala in ea re in qua bonum naturale præcesserat quod mala voluntas nocendo posset adimere. Si ergo non erat sempiterna, quis eam fecerit quæro? Restat ut dicatur quod ea res fecerit malam voluntatem, in qua nulla voluntas fuit. Hæc utrum superior sit requiro, an inferior, an æqualis, sed si superior utique melior: quomodo ergo nullius, ac non potius bonæ voluntatis? hoc idem profecto et æqualis: duo quippe, quandiu sunt pariter voluntatis bonæ, non facit alter in altero voluntatem malam. Relinquitur ut inferior res, cui nulla voluntas est, fecerit angelicæ naturæ quæ prima peccavit voluntatem malam. Sed etiam res ipsa quæcunque est inferior usque ad infimam terram, quoniam natura et essentia est, proculdubio bona est, habens modum et speciem suam in genere atque ordine suo. Quomodo ergo res bona efficiens est voluntatis malæ? Quomodo ergo, inquam, bonum est causa mali? Cum enim se voluntas relicto superiore ad inferiora convertit, efficitur mala, non quia malum est quo se convertit, sed quia perversa est ipsa conversio: idcirco non res inferior voluntatem malam facit, sed rem inferiorem prave atque inordinate ipsa, quia [quæ] facta est, appetivit. Si enim aliqui duo, æqualiter affecti animo et corpore, videant unius corporis pulchritudinem, qua visa unus eorum ad illicite fruendum moveatur, alter in voluntate pudica stabilis perseveret, quid putamus esse causæ ut in illo fiat, in illo non fiat voluntas mala, quæ illam res [rem] fecit in quo facta est? Neque enim pulchritudo illa corporis, nam eam non fecit in ambobus (quandoquidem amborum non dispariter occurrit aspectibus). An caro intuitus causa est (intuentis in causa est)? cur non et illius? An vero animus? cur non utriusque? ambos enim et animo et corpore æqualiter affectos fuisse prædiximus? An dicendum est alterum eorum occulta maligni spiritus suggestionem tentatum, quasi non eidem suggestioni et qualicumque suasioni propria voluntate consenserit? Hanc igitur consensionem, hanc malam quam male suadenti adhibuit voluntatem, quæ in eo res fecerit quærimus. Nam ut hoc quoque impedimentum absit, a questione tollatur, si eadem tentatione ambo tententur, et unus ei cedat atque consentiat, alter idem qui fuerat perseveret, quid aliud apparet, nisi unum noluisse, alterum voluisse a castitate deficere? Unde? nisi propria voluntate, ubi eadem fuerat in utroque corporis et animi affectio, amborum oculis pariter visa est eadem pulchritudo, ambobus pariter iustitiam occulta tentatio. Propriam igitur in uno eorum voluntatem malam quæ res fecerit scire volentibus, si bene intueantur nihil occurrit: si enim dixerimus quod ipse eam fecerit, quid erat ipse ante voluntatem malam, nisi natura bona, cujus auctor Deus [bonus] qui est immutabile [incommutabile] bonum? Qui ergo dicit eum qui consentit tentanti atque suadenti, cui non consentit alius, ad illicite utendum pulchro corpore, quod videndo ambobus pariter adfuit (cum ante

non sit bonum, sed defectus a bono, aut minorem acceperunt amoris divini gratiam, quam illi qui in eadem persisterunt: aut si utrique boni aequaliter creati sunt, istis mala voluntate cadentibus, illi amplius adjuvi ad eam beatitudinis plenitudinem unde se nunquam casuros certissimam sperant pervenerunt; sicut jam etiam in libro quem sequitur iste, tractavimus. Constatendum est igitur cum debita laude Creatoris, non ad solos sanctos homines pertinere, verum etiam de sanctis angelis posse dici, quod charitas Dei diffusa sit in eis, per Spiritum sanctum qui datus est eis: nec tantum hominum, sed primitus præcipueque angelorum bonum esse quod scriptum est: *Mihi autem adherere Deo bonum est. Hoc bonum quibus committitur est, habent et cum illo cui adherent, et inter se sanctam societatem, et sunt una civitas Dei, eademque vivum sacrificium ejus, vivumque templum ejus, cujus pars quæ conjungenda immortalibus angelis ex mortalibus hominibus congregatur, et nunc mutabiliter [mortaliter] peregrinatur in terris, vel in eis qui morte obire secretis animarum receptaculis sedibusque requiescit.*

CAPUT XXXVII.

Diabolum ab ipso primordio creaturæ a suo creatore per superbiam apostatasse, ex libro xi de Genesi ad litteram.

Quando ergo deiecerit superbia diabolum, ut naturam suam bonam prava voluntate perverteret, Scriptura non dicit: antequam factum fuisse, et ex hæc cum homini invidisse, ratio manifesta declarat: In prompta est enim omnibus hæc [hoc] intentibus, non ex invidentia superbiam nasci, sed ex superbia potius invidentiam: Non autem frustra putari potest ab initio temporis diabolum superbia cecidisse, nec fuisse ullum antea tempus quo cum angelis sanctis peccatus vixerit et beatus: sed ab ipso primordio creaturæ a suo Creatore apostatasse, ut illud quod Dominus ait: *Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, utrumque ab initio intelligamus, non solum quod homicida fuit, sed etiam quod in veritate non stetit.* Et homicida quidem, ab illo initio ex quo homo potuit occidi, non autem potuit occidi antequam esset qui occideretur; ab initio ergo homicida diabolum, quia ipse occidit hominem primum, ante quem nullus hominum fuit. In veritate autem non stetit, et hoc ab initio, ex quo ipse creatus est, qui staret; si stare voluisset.

CAPUT XXXVIII.

Qualiter intelligendum sit illud Isaia: Quomodo cecidit de caelo Lucifer, etc. Item ex eodem libro xi de Genesi ad litteram.

Quod [quomodo] ergo putatur nunquam diabolum in veritate stetit, nunquam cum angelis beatam duxisse vitam, sed ab ipso suæ conditionis initio cecidisse, non sic accipiendum est, ut non propria voluntate depravatus, sed malus a bono Deo creatus putetur: alioquin non ab initio cecidisse diceretur: neque enim cecidit si talis est factus. Sed factus continuo [continuo pro statim] se a luce veritatis

avertit superbia tumidus, et propriæ potestatis delectatione corruptus, unde bonas atque angelicæ vite dulcedinem non gustavit, quam non utique acceptam fastidivit, sed nolendo accipere deseruit et amisit: Proinde nec sui casus præsciens esse potuit, quoniam sapientia pietatis est fructus: Ille autem continuo impius; consequenter et mente carus, non ex eo quod acceperat cecidit, sed ex eo quod acciperet si subdi-voluisset Deo: quod profecto quia noluit, et ab eo quod acceperat erat cecidit, et potestatem illius sub quo esse noluit non evasit: factumque in illo est pondere meritorum, ut nec justitiæ possit lumine delectari; nec ab ejus sententia liberari. Quod ergo per Isaiam prophetam in eum dicitur, *Quomodo cecidit de caelo Lucifer mane oriens, contritus est in terram qui mirabat: ad omnes gentes? Tu autem dixisti sensu tuo: In caelum ascendam, super sidera caeli ponam thronum meum, sedeo in monte excelso; super montes excelsos qui sunt ab aequilone; ascendam super nubes, ero similis Altissimo; nunc autem ab inferis descendes, et cætera quæ in signa regis velut Babylonis in diabolum dicta intelliguntur. Pars in ejus corpus conveniunt; quod etiam de humano genere congregat [congruebat], et in eos maxime quæ ei per superbiam cohererent, apostatando a mandatis Dei. Sicut enim qui erat diabolus, homo dictus est, ut in Evangelio, inimicus homo hoc fecit; ita qui homo erat, diabolus dictus est, ut iterum in Evangelio: Nonne ego vos duodecim elegi; et unus ex vobis diabolus est? Et sicut corpus Christi, quod est Ecclesia; dicitur Christus, sicut illud est: Vos Abrahæ semen estis, cum paulo superius dixisset: Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus; non dicit ex [in] seminibus tanquam in multis; sed tanquam in uno, et semine tuo, quod est Christus; et iterum: Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa; omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum est corpus, ita et Christus; eodem modo etiam corpus diaboli, cui caput est diabolus, id est ipsa impiorum multitudo, maximeque eorum qui a Christo vel de Ecclesia sicut de caelo decidunt, dicitur diabolus. Et in ipsam corpus figurate multa dicuntur; quæ non tam capit quam corpori membrisque conveniunt. Itaque Lucifer, qui mane oriebatur et cecidit, potest intelligi apostatarum genus vel a Christo, vel ab Ecclesia, quod ita convertitur ad tenebras, amissa lucem quam portabat: quemadmodum qui convertuntur ad Deum de tenebris ad lucem transeunt, id est qui fuerunt tenebræ lux fiunt. Item in signa principis Tyri per Ezechiel prophetam, in diabolum dicta intelliguntur: Tu es signaculum similitudinis, et corona decoris; in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso ornatus es; etc. Quæ non tam in ipsum principem spiritum nequitie quam in corpus ejus dicta conveniunt. Paradisus enim dicta est Ecclesia, sicut legitur in Cantico canticorum: Hortus conclusus, fons signatus, patens aquæ vivæ, paradisus cum fructu pomorum. Inde cecidere, vel aperta et corporali separatione omnes hæretici, vel occulte*

et spiritali, quamvis in ea corporaliter esse videantur, omnes conversi ad vomitum suum, cum post remissionem peccatorum paululum ambulassent in via iustitiæ, in quibus facta sunt posteriora deteriora prioribus, et quibus expediebat non cognoscere viam iustitiæ, quam cognoscentes retrorsum reflecti a tradito sibi sancto mandato. Hanc pessimam generationem Dominus describit cum dicit spiritum nequam exire ab homine, et cum aliis septem redire, et in domum quam mundatam jam invenerat intrare, ut sint novissima hominis illius pejora prioribus. Tali enim generi hominum, quod jam factum est corpus diaboli, possent hæc verba congruere: A die qua creatus est [es tu] cum Cherub, id est cum sede Dei, quæ interpretatur multiplicata scientia, et posui te in monte sancto Dei, hoc est in Ecclesia; unde est: Et exaudivit me de monte sancto suo; fuisti in medio lapidum flammearum, id est sanctorum spirituum ferventium, lapidum vivorum; ambulasti sine vitio tu in diebus tuis ex quo die creatus est [es tu], donec inventa sunt delicta tua in te.

CAPUT XXXIX.

Contra eos qui dicunt: Cur creaverit Deus hominem quem peccaturum esse præscierat? ex eodem libro xi de Genesi ad litteram.

Si ergo quaeritur cur Deus tentari permisit hominem, quem tentatori consensurum esse præsciebat, altitudinem quidem consilii ejus penetrare non possum, et longe supra vires meas hoc esse confiteor. Est ergo aliqua causa fortassis occultior, quam melioribus sanctioribusque referatur [reservatur], cuius gratia potius quam meritis eorum: sed tamen quantum vel donat sapere, vel sinit dicere, non mihi videtur magnæ laudis futurum fuisse hominem, si propterea posset bene vivere, quia nemo male vivere cederet: cum et in natura posse, et in potestate haberet [habeat] velle non consentire suadenti, adversante tamen illo qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Cur itaque tentari non sinneret, quem consensurum esse [ipso] præsciebat? Cur id facturus esset propria voluntate per culpam, et ordinandus esset illius æquitate per poenam, ut etiam sic tenderet animæ superbiæ, ad eruditionem futurorum sanctorum, quam recte ipse uteretur animarum voluntatibus etiam malis, cum illæ perverse uterentur naturis bonis. Nec arbitrandum est quod esset hominem dejecturus iste tentator, nisi præcessisset anima hominis quædam elatio comprimenda, ut per humiliationem peccati, quam de se falso præsumperit disceret. Verissime quippe dictum est: Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur, et hujus forte hominis vox est in psalmo: Ego dixi in abundantia mea: Non movebor in sæculum [æternum]. Deinde jam expertus quid mali habeat superba præsumptio propriæ potestatis, et quid boni adiutorium gratiæ Dei: Domine, inquit, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem, avertisti autem faciem tuam a me, et factus sum conturbatus; sed sive illud de hoc homine, sive de alio dictum est [sit],

A extolenti se tamen animæ, et nimium tanquam de propria virtute præfidenti, etiam experimento poenæ fuerat demonstrandum quam non bene se habeat facta natura, si afficientur cessarit [a faciente recesserit]. Hinc enim etiam maxime commendatur quale bonum sit Deus, quando nulli ab eo recedenti bene est, quia et qui gaudent in mortiferis voluptatibus, esse sine dolorum timore non possunt. Et qui omnino malum desertionis suæ, majore superbiæ stupore non sentiunt, miseres prorsus apparent [aliis qui hæc discernere noverunt], ut si nolunt recipere medicinam talia devitandi, valeant ad exemplum quo possint talia devitari. Sicut enim apostolus Jacobus dicit: Unusquisque tentatur a concupiscentia sua, abstractus et illectus; deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum, peccatum autem cum consummatum fuerit, generat mortem. Unde sanato superbiæ timore resurgitur, si voluntas quæ ante experimentum defuit ut peruaneretur cum Deo saltem post experimentum adsit ut redeatur ad Deum. Si autem quidam moyentur de hac primi hominis tentatione, quod eam fieri permisit Deus, quasi nunc non videant universum genus humanum diaboli insidiis sive cessatione tentari, cum et hoc permittit Deus? an quia probatur et exercetur virtus, et est palma gloriosior non consensisse tentatum, quam non potuisse tentari, cum etiam ipsi, qui deserto Creatore eunt post tentatorem, magis magisque tentent eos qui in verbo Dei permanent præbentque illis contra cupiditatem devitationis exemplum, et incutiant contra superbiam timorem pium? Unde dicit Apostolus: Intendens te ipsum ne et tu tenteris. Mirum est enim quantum istum [cur tamen istum] humilitas qua subdimur Creatori, ne tanquam ejus adiutorio non egentes de nostris viribus præsumamus, per Scripturas omnes divinas cura continua [omnibus] commendatur. Cum ergo etiam per injustos justis ac per impios pii proficiant, frustra dicitur, non crearet Deus quos præsciebat [malos futuros, nec enim non crearet quos præsciebat] bonis profuturos, ut et inutiles [utiles] eorum bonis voluntatibus exercendis admonendisque nascantur, et juste pro sua mala voluntate puniantur; talem, inquit, faceret hominem, qui nollet omnino peccare. Ecce nos concedimus meliorem esse naturam quæ omnino peccare nolit, concedant et ipsi non esse malam naturam quæ sic facta est ut posset non peccare si nollet, et justam esse sententiam qua punita est quæ voluntate, non necessitate, peccavit. Sicut ergo ratio vera docet meliorem esse creaturam quam prorsus nihil delectat illicitum, ita ratio vera nihilominus docet etiam illam bonam esse quæ habet in potestate illicitam delectationem si exstiterit ita cohibere, ut non solum de cæteris licitis recteque factis, verum etiam de ipsius pravæ delectationis cohibitione letetur. Cum ergo hæc natura bona sit, illa melior, cur illam solam et non utramque potius faceret Deus? Ac per hoc qui parati erant [paraverant] de illa sola Deum laudare, uberius cum debet laudare de utraque: illa quippe

est in sanctis angelis, hæc in sanctis hominibus. Qui autem sibi partes iniquitatis elegerunt, laudabilemque naturam culpabili voluntate depravarunt, non quia præsciti sunt, ideo creari minime debuerunt, habent enim et ipsi locum suum, quem in rebus impleant pro utilitate sanctorum; nam Deus nec justitia cujusquam recti hominis eget, quanto minus iniquitate perversi? Quis autem sobria consideratione dicat melius non creari quem præsciebat ex alterius iniquitate posse corrigi, quam crearet etiam quem præsciebat pro sua iniquitate debere damnari? Hoc est enim dicere: Melius non esset qui alterius malo bene utendo misericorditer coronaretur, quam esset etiam malus qui pro suo merito juste puniretur. Cum enim ratio certa demonstrat duo quedam non æqualia bona, sed unum superius, alterum inferius, non intelligunt tardi corde cum dicunt utrumque tale esse, nihil se aliud dicere, quam solum illum [illud] esset. Ac sic cum æquare volunt genera, bonorum numerum minuunt: et immoderate augendo unum genus, alterum tollunt. Quis autem hos audiret, si dicerent quoniam excellentior sensus est videndi quam audiendi, quatuor oculi essent et aures non essent? Ita si excellentior est creatura illa rationalis, quæ sine ullius pænæ comparatione, sine ulla superbia Deo subditur: alia [aliqua] vero in hominibus ita creata est, ut in se Dei beneficium non possit agnoscere, nisi alterius videndo supplicium, ut non autem sapiat, sed timeat, idem non de se prædat, sed confidat in Deum; quis recte intelligens dicat talis esse ista qualis illa, nec videat se nihil aliud dicere quam non esset ista, sed sola esset illa? Quod si inerudite atque insipienter dicitur, cur ergo non crearet Deus etiam quos malos futuros esse præsciebat, volens ostendere iram et demonstrare potentiam suam, et ob hoc sustinens in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem, ut notas **34** faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ paravit in gloriam, sic enim qui gloriatur, non nisi in Domino gloriatur, cum cognoscit non suum sed illius esse, non solum ut sit, verumetiam ut non nisi ab illo bene sibi sit, a quo habet ut sit? Nimis itaque importune dicitur: Non essent quibus Deus tantam beneficentiam misericordiæ suæ tribueret, si aliter esse non possent nisi essent et hi in quibus vindictæ justitiam demonstraret. Cur enim non utrique potius essent, quando in utrisque et bonitas Dei et æquitas jure prædicatur? At enim si Deus vellet, etiam isti boni essent; quanto melius hoc Deus voluit ut quod vellet essent: sed boni non infructuose, mali autem impune non essent, et in eo ipso aliis utiles essent! Sed præsciebat quod eorum futura [factura] esset voluntas mala. Præsciebat sane, et quia falli non potest ejus præscientia, ideo non ipsius, sed eorum est voluntas mala. Cur ergo eos creavit quos tales futuros esse præsciebat? Quia, sicut prævidit quid mali essent facturi, sic etiam prævidit de malis factis eorum quid boni esset ipse factururus: sic enim eos fecit, ut eis relinqueret

unde et ipsi aliquid facerent, quo quidquid etiam culpabiliter eligerent, illum de se laudabiliter operante invenirent, a se quippe habent voluntatem malam, ab illo autem, et naturam bonam, et justam pœnam, sibi debitum locum, aliis exercitationis adminiculum et timoris exemplum. Sed posset, inquit, etiam ipsorum voluntatem in bonum convertere, quoniam omnipotens est. Cur ergo non fecit? quia noluit. Cur noluerit penes ipsum est: debemus enim non plus sapere quam oportet sapere. Puto tamen paulo ante hæc nos ostendisse non parvi boni esse rationalem creaturam, etiam istam quæ malorum comparatione cavet malum. Quod genus bonæ creaturæ utique non esset, si omnium malas voluntates Deus in bonum convertisset, et nulli iniquitati pœnam debitam infligeret, ac sic non esset nisi solum illud genus quod nullo vel peccati vel supplicii malorum comparatione proficeret: ita velut aucta numerositate excellentioris generis, ipsorum generum bonorum numerus minueretur. Ergo, inquit, est aliquid id operibus Dei quod alterius malo indigeat quo proficiat ad bonum? Itane absurduerunt et excæcati sunt homines, nescio quo studio contentiones, ut non audiant vel videant quibusdam punitis quam plurimi corrigantur? Quis enim paganus, quis Judæus, quis hæreticus, non hoc in domo sua quotidie probet? Verum cum venit ad disputationem inquisitionemque veritatis, nolunt advertere sensus suos homines, ex quo opere divinæ providentiæ in eos veniat imponendæ commotio disciplinæ, ut si non corrigantur qui puniuntur, eorum tamen exemplo cæteri metuant, valeatque ad eorum salutem justa pernicios aliorum. Num [Nūquid] enim malitiæ eorum vel nequitia Deus auctor est, de quorum justa pœna consulit, quibus hoc modo consulendum esse constituit? non utique, sed cum eos vitii propriis malos futuros esse præsciret, non eos tamen creare destitit, utilitati deputans eorum quos in hoc genere [ita] creavit, ut ad bonum proficere nisi malorum comparatione non possent. Si enim non essent, nulli rei utique prodesse: parumne boni actum est, ut sint qui certe illi generi utiles sunt? Quod genus quisquis non vult ut sit, nihil aliud agit, nisi ut ipse in eo non sit. Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus. Prævidet bonos futuros, et creat; prævidet malos futuros, et creat, seipsum ad fruendum præbens bonis, multa munerum suorum largiens, et malis misericorditer ignoscens, justè ulciscens itemque misericorditer ulciscens, justè ignoscens, nihil metuens de cujusquam malitia, nihil indigens de cujusquam justitia, nihil sibi consulens etiam de pœnis malorum. Cur ergo non permetteret tentari hominem, illa tentatione prodendum [probandum], convincendum, puniendum, cum superba concupiscentia propriæ potestatis quod conceperat pareret, suoque fetu confunderetur, justoque supplicio a superbis atque inobedienciæ malo posteros deerreret, quibus ea scribenda et annuntianda parabantur? Si autem quæratur cur potissimum per serpentem diabolus tentare permis-

, jam hoc significandi gratia factum esse, A
 non admonet Scriptura tantæ auctoritatis,
 divinitatis documentis agens in prophetando,
 effectis jam mundus impletus est? Non quo
 aliquid ad instructionem nostram significare
 , sed cum accederet ad tentandum, non pos-
 permissus, num per aliud posset nisi per quem
 ebatur accedere? Quidquid igitur serpens ille
 vult, ei providentiæ tribuendum est, sub qua
 diabolus suam quidem habet cupiditatem no-
 scultatem autem non nisi quæ datur ad sub-
 a ac perdenda vasa i.e. ad humilianda sive
 la vasa misericordiæ. Natura itaque serpen-
 le sit novimus. Produxit terra in verba Dei
 pecora et bestias et serpentes, quæ universa
 a habens in se animam vivam, irrationalem, B
 æ rationali creaturæ, sive bonæ, sive malæ
 tis, legi divini ordinis subdita est; quid ergo
 si per serpentem aliquid agere permissus est
 s, cum dæmonia in porcos intrare Christus
 misisset? Magis de ipsa natura diaboli scrupu-
 lusari solet, quam totam quidem hæretici, of-
 fensitiam malæ voluntatis ejus, alienare conan-
 entura summi et veri Dei, et alterum ei dare
 imm, quod sit contra Deum; non enim valent
 re omne quod est, in quantum aliqua sub-
 est, et bonum esse, et nisi ab illo vero Deo a-
 æ bonum est esse non posse; malam vero
 tem inordinate moveri, bona inferiora supe-
 r; præponendo, atque ita factum esse ut ra-
 creaturæ spiritus, sua potestate propter ex-
 am delectatus, tumesceret superbia, prius-
 aderet a beatitudine spiritalis paradisi, et in-
 a contabesceret. In quo tamen bonum est hoc
 quod vivit, et vivificat corpus, sive aerium,
 nis diaboli vel dæmonum spiritus; sive ter-
 , sicut hominis anima cujusvis etiam maligni
 xerversi. Ita dum nolunt [volunt] aliquid quod
 fecerit propria voluntate peccare, ipsius Dei
 atlam dicunt primo necessitate et post inexpli-
 voluntate corruptam atque perversam; sed de
 n dementissimo errore alias jam multa dixi-
 n hoc autem opere querendum est secundum
 m Scripturam quid de diabolo dicendum sit. Pri-
 um ab initio ipsius mundi, sua potestate delect-
 biterit ab illa societate et charitate, qua beati
 ngeli qui fruuntur Deo, an aliquo tempore in
 cœtu fuerit angelorum etiam ipse pariter ju-
 pariter beatus. Nonnulli enim dicunt ipsum ei
 casum a supernis sedibus, quod inviderit ho-
 xeto ad imaginem Dei. Porro autem invidia se-
 superbiæ, non præcedit. Non enim causa su-
 ndi est invidia [invidentia], sed causa invidendi
 ia. Cum igitur superbia sit amor excellentiæ
 æ, invidia vero sit odium felicitatis alienæ, quid
 nascatur satis in promptu est: amando enim
 æ excellentiam suam, vel paribus invidet, quod
 quentur; vel inferioribus, ne sibi cœquentur;
 prioribus, quod eis non cœquetur. Super-

biendo igitur invidus, non invidendo quisque su-
 perbus est. Merito initium omnis peccati superbiæ
 Scriptura defluvit dicens: Initium omnis peccati su-
 perbia. Cui testimonio non inconvenienter aptatur
 etiam illud quod Apostolus ait: Radix omnium malo-
 rum est avaritia, si avaritiam generalem intelliga-
 mus, qua quisque appetit aliquid amplius quam oportet
 propter excellentiam suam, et quemdam propriæ
 rei amorem. Cui sapienter nomen Latina lingua indi-
 dit, cum appellavit privatam, quod potius a detri-
 35 mento quam ab incremento dictum elucet. Om-
 nis enim privatio minuit; unde itaque vult eminere
 superbia, inde in angustias egestatemque contrudi-
 tur, cum ex communi ad proprium damno: amore
 redigitur. Specialis autem avaritia, quæ usitatus ap-
 pellatur amor pecuniæ, cujus nomine Apostolus per
 speciem genus significans, universalem avaritiam vo-
 lebat intelligi dicendo: Radix omnium malorum est
 avaritia; hæc [hinc] enim et diabolus cecidit, qui
 utique non amavit pecuniam, sed propriam potesta-
 tem. Proinde perversus sui amor privat sancta so-
 cietate turgidum spiritum, eumque coarctat miseria,
 jam per iniquitatem satiari cupientem. Hinc alio loco
 cum dixisset: Erunt enim homines seipsos amantes,
 continuo subiecit amatores pecuniæ, ab illa generali
 avaritia, cujus superbia caput est, ad hanc specialem
 descendens, quæ propria hominum est. Neque enim
 essent etiam homines amatores pecuniæ, nisi eo se
 putarent excellentiores, quo ditiores. Cui morbo
 contraria charitas non quærit quæ sua sunt, id est
 C non privata excellentia lætatur; merito ergo et non
 inflatur. Hi duo amores quorum alter sanctus est,
 alter immundus; alter socialis, alter privatus; alter
 communi utilitati consulens propter supernam socie-
 tatem, alter etiam rem communem in potestatem
 propriam redigens propter arrogantem dominationem;
 alter subditus; alter æmulus Deo; alter tran-
 quillus, alter turbulentus; alter pacificus, alter sedi-
 tiosus; alter veritatem laudibus errantium præferens,
 alter quoquomodo laudis avidus; alter amicalis, alter
 invidus; alter hoc volens proximo quod sibi, alter
 subjicere proximum sibi; alter propter proximi utili-
 tatem regens proximum, alter propter suam, et hi
 duo ordines præcesserunt in angelis; alter in bonis,
 alter in malis, et distinxerunt conditas in genere
 humano civitates duas, sub admirabili et ineffabili
 providentia Dei cuncta quæ creat [creata sunt] admi-
 nistrantis, alteram justorum, alteram iniquorum:
 quarum etiam quadam temporali commixtione peragi-
 tur sæculum, donec ultimo judicio separentur: et
 altera conjuncta angelis bonis, in regno [cum rege]
 suo vitam consequatur æternam, altera conjuncta
 angelis malis, in ignem cum rege suo mittatur æternum.

CAPUT XL.

De ligno scientiæ boni et mali, ex libro VIII de Genesi ad litteram.

Sequitur ut videamus de ligno scientiæ dignoscendi bonum et malum: prorsus et hoc lignum erat visibile

et corporale, sicut arbores ceteræ: quod ergo lignum esset non est dubitandum, sed cur hoc nomen accepit requirendum. Mihi autem etiam atque etiam consideranti dici non potest, quantum placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiam; neque enim qui fecerat omnia bona valde, in paradiso instruerit aliquid mali; sed malum fuisse homini transgressionem præcepti. Oportebat autem ut homo, sub Domino Deo positus, alicunde prohiberetur, ut ei promerendi Dominum suum virtus esset ipsa obedientia, quam possum verissime dicere solam esse virtutem omni creaturæ rationali agenti sub Dei potestate: primumque esse et maximum vitium tumoris, ad ruinam suam potestate velle uti, cuius vitii nomen est inobedientia. Non esset ergo unde se homo Dominum habere cogitaret atque sentiret, nisi ei aliquid juberetur. Arbor itaque illa non erat mala, sed appellata est scientiæ digno cendi bonum et malum, quia si post prohibitionem ex illa homo videret, in illa erat præcepti futura transgressio, in qua homo per experimentum poenæ disceret quid interesset inter obedientiæ bonum et inobedientiæ vitium. Proinde et hoc non in figura dictum, sed vere quoddam lignum accipiendum est; cui non de fructu vel pomis quod inde nasceretur, sed ex ipsa re nomen impositum est quæ illo contra vetitum tacto fuerat secutura.

CAPUT XLII.

Item de eodem ligno, ex eodem libro viii de Genesi ad litteram.

Si aliquid mali esset lignum illud, unde prohibuit hominem Deus, ejus ipsius mali natura venenatum videretur ad mortem. Quia vero ligna omnia in paradiso bona plantaverat, qui fecit omnia bona valde, nec ulla ibi natura mali erat, quia nusquam est mali ulla natura: quod diligentius si Dominus voluerit disseremus, cum de illo serpente dicere cœperimus. Ab eo ligno quod malum non erat prohibitus est, ut ipsa per se præcepti conservatio bonum illi esset, et transgressio malum. Nec potuit melius et diligentius demonstrari [commendari] quantum malum sit sola inobedientia, cum ideo reus iniquitatis factus est homo, quia eam rem tetigit contra prohibitionem, quam si non prohibitus tetigisset, non utique peccasset. Nam qui dicit, verbi gratia, Noli tangere hanc herbam, si forte venenosa est, mortemque prænuntians si tetigerit, sequitur quoque [quidem] mors contemptorem præcepti, sed etiam si nemo prohibuisset atque ille tetigisset, nihilominus utique moreretur: illa quippe res contraria salutis vitæque ejus non esset, sive inde vetaretur, sive non vetaretur: item cum quisque prohibet eam rem tangi, quæ non quidem tangenti, sed illi qui prohibuit obsesset, velut, si quisquam in alienam pecuniam misisset manum prohibito peccatum, quia prohibenti poterat esse damnosum. Cum vero illud tangitur quod nec tangenti obsesset, si non prohiberetur ne cuiquam alteri

A quando libet tangeretur, quare prohibitum est, nisi ut ipsius per se bonum obedientiæ et ipsius malum per se inobedientiæ monstraretur? denique a peccante nihil aliud appetitum est, nisi non esse sub dominatione, quando illud amissum est in quo ne amitteretur sola deberet jussio dominantis attendi, quæ si sola attenderetur quid aliud quam Dei voluntas attenderetur? quid aliud quam Dei voluntas amaretur? quid aliud quam Dei voluntas voluntati præponeretur? Dominus quidem cur jussit viderit, faciendum est a serviente quod jussit et tunc forte videndum est a promerente cur jussit. Sed tamen ut causam jussionis hujus non diutius requiramus, si hæc ipsa magna est utilitas homini quod Deo servit, jubendo Deus utile facit quicquid

B jubere voluerit, de quo metuendum non est ne juberè quod inutile est possit. Nec fieri potest ut voluntas propria non grandi ruinæ pondere super hominem cadat, si eam voluntati superioris excellendo præponat. Hoc expertus est homo contemnens præceptum Dei, et hoc experimento didicit quid interesset inter bonum et malum, bonum scilicet obedientiæ, malum autem inobedientiæ, id est superbiæ, contumaciæ, perversæ imitationis Dei, et noxiæ libertatis. Hoc autem in quo ligno accidere potuit, ex ipsa re, ut jam supra dictum est, nomen accepit. Malum enim nisi experimento non sentirent, quia nullum esset si non fecissemus. Neque enim ulla natura mali est, sed amissio boni hoc nomen accepit. Bonum quippe incommutabile Deus est, homo autem, quantum ad ejus naturam in qua cum Deus condidit pertinet, bonum est quidem, sed incommutabile non est ut Deus. Mutabile autem bonum quod est post incommutabile bonum, melius bonum fit cum bono incommutabili adhæserit, amando atque serviendo rationabili et propria voluntate. Ideo quippe et hæc [hoc] magni boni natura est, quia

C et hoc accepit ut possit summi boni adhærere naturæ, quod si noluerit, bono se privat, et hoc ei malum est, unde per justitiam Dei etiam cruciatus consequitur. Quid enim tam iniquum, quam ut bene sit desertori boni? Neque ullo modo fieri potest ut ita sit, sed aliquando amissi superioris boni non sentitur malum, cum habetur quod amatum est inferius bonum. Sed divina justitia est ut qui voluntate amisit quod amare debuit, amittat eum dolore quod amavit, dum naturarum creator ubique laudetur. Adhuc enim est bonum, quod dolet amissum bonum, nam nisi aliquid bonum remansisset in natura, nihil boni amissi dolor esset in poenâ. Cui autem sine mali experimento placet bonum, id est [ut] antequam boni amissionem sentiat, eligat tenere ne amittat, supra [-uper] omnes homines prædicandus est. Sed hoc nisi cujusdam singularis laudis esset, non illi pro tribueretur qui ex genere Israel factus Emmanuel nobiscum Deus, reconciliavit nos Deo hominum et Dei homo mediator; Verbum apud Deum, caro autem apud nos; Verbum caro inter Deum et nos. De illo quippe propheta dicit: Priusquam sciat

D

bonum aut malum, contemnet malitiam, ut
 bonum. Quomodo quod nascit aut contemnit
 A, nisi quia hæc duo sciuntur, aliter per
 am boni, aliter per experientiam mali? Per
 quod boni malum scitur, etsi non sentitur.
 enim bonum ne amissione ejus sentitur
 bonum per experientiam mali scitur bonum,
 quid amissionis sentit, cui de bono amisso
 sit. Priusquam sciret ergo puer experientia
 [experientiam] aut bonum quo careret, aut ma-
 li boni amissione sentiret, contempsit malum
 et bonum, id est voluit amittere quod habebat,
 ne [Ed. Ben., ne sentiret] amittendo quod amit-
 tere debebat [debebat]. Singulare exemplum obe-
 quippe, qui non venit facere voluntatem suam,
 statem ejus a quo amissus est, non sicut ille qui
 eere voluntatem suam, non ejus a quo factus
 ito sicut per unius inobedientiam peccatores
 i sunt multi, ita et per unius obelientiam
 stantur multi. Quia sicut in Adam omnes
 ur, sic et in Christo omnes vivificabuntur.
 antem nonnulli acute obtusi sunt, cum re-
 quomodo potuerit appellari lignum digno-
 boni et mali, antequam in eo transgressus
 ante præceptum, atque ipsa experientia di-
 ct quid int-resset inter bonum quod amisit
 n quod admisit. Lignum enim tale nomen
 ut eo secundum prohibitionem non tacto ca-
 quod eo contra prohibitionem tacto sentire-
 que enim quia inde contra præceptum man-
 u t, ideo factum est illud lignum digno-
 boni et mali, sed utique etiamsi obelientes
 i nihil inde contra præceptum usurpassent,
 i vocaretur quod ibi eis accideret si usur-
 ; quemadmodum si vocaretur arbor saturita-
 i inde possent homines saturari, nunquid si
 cessisset, ideo nomen illud esset incongruum.
 idem, cum accederent et saturarentur, tunc
 nt quando hoc [quam hæc] recte arbor illa
 ir? Et quomodo, inquit, intelligeret homo
 dicebatur lignum dignoscencie boni et mali,
 ipsum malum quid esset omnino nesciebat?
 i sapiunt parum attendunt quemadmodum a
 is motis sic pleraque intelligantur ignota, ut
 erba rerum quæ non sunt cum in loquendo
 untur nullus caliget auditor (hoc enim quod
 non est, nihil vocatur), et has duas syllabas
 om intelligit qui Latine audit et loquitur
 ist cum sensus intuetur id quod est, et ejus
 ne quid etiam non sit agnoscit), sic et inane
 itur, Intuendo corporis plenitudinem, priva-
 us tanquam contraria quid dicatur inane in-
 as, sicut audiendi sensu, non solum de
 , verum etiam de silentio judicamus. Se ex
 e inerat homini posset ejus cavere contra-
 l est vitæ privationem, quæ mors vocatur, et
 osam qua perderet quod amabat, id est quod-
 tum suum quo fieret ut amitteret vitam, qui-
 syllabis appellaretur, quemadmodum Latine

A cum dicitur peccatum, vel malum, tanquam signum
 ejus intelligeret quod mente discerneret. Nos enim
 quomodo intelligimus cum dicitur resurrectio, quam
 nunquam experti sumus? Nonne quia sentimus quid
 sit vivere, ejus rei privationem vocamus mortem,
 unde reditus ad id quod sentimus, resurrectionem
 appellamus, et si quo alio nomine in quacunque
 lingua id ipsum appellatur? Menti utique signum in-
 sinuatur in voce loquentium, quo sonante agnos. at
 quod etiam sine signo cogitaret: mirum est enim
 quemadmodum rerum quas habet amissionem etiam
 in experta natura devitet; quis enim pecora docent
 devitationem mortis, nisi sensus vitæ? Quis parvulum
 puerum adhaerescere bajulo suo si eum fuerit ex alto
 jacere minatus [minutus]? Quod ex quodam tem-
 B pore incipit, sed tamen antequam aliquid hujusmodi
 expertus sit. Sic ergo filii primis hominibus tam
 vita erat dulcis, quam profecto amittere devitabant,
 idque ipsum quibuscunque modis vel sonis signi-
 ficantem Deum intelligere poterant. Nec aliter eis pos-
 set persuaderi peccatum, nisi prius persuaderetur eos
 ex illo facto non esse meritorios: id est illud quod
 habebant et se habere gaudebant non amissuros. Unde
 suo loco loquendum est. Advertant itaque, si quis
 movet quomodo poterint intelligere in experta no-
 minantem vel minantem Deum, et vident nos om-
 nium in expertorum nomina, non nisi ex contrariis
 quæ jam nominamus, si privationum sunt, aut ex simi-
 libus, si specterem sunt, sine illo actu dubitationis
 agnoscere.

CAPUT XLII.

*De bipertito opere providentiæ Dei, et in ipso homine
 eadem gemina divini moderaminis operatione, ex
 libro viii de Genesi ad litteram.*

Hinc jam in ipsum mundum velut in quendam
 magnam arborem rerum cœculus cogitationis attolli-
 tur, atque in ipso quoque gemina operatio Providen-
 tiæ reperitur: partim naturalis, partim voluntaria.
 Naturalis quidem per occultam Dei administratio-
 nem, qua etiam lignis et herbis dat incrementum;
 voluntaria vero per angelorum opera et hominum.
 Secundum illam primam cœlestia superius ordinari,
 inferiusque terrestria luminaria sideraque fulgere,
 diei noctisque vices agitari, aquis terram fundatam
 D interlui atque circumlui, aerem latius superfundi,
 arbusta et animalia concipi et nasci, et crescere,
 senescere, occidere, et quidquid aliud in rebus in-
 teriore naturali que motu geritur. In hac autem al-
 tera signa dari, doceri, et disci [discere], agros coli,
 societates administrari, artes exercere [exerceri], et
 quæque alia sive in superna societate aguntur, sive
 in hac terrena atque mortali, ita ut bonis consula-
 tur, et per nescientes malos, inque ipso homine eam-
 dem geminam Providentiæ vigere potentiam: primo
 erga corpus 37 naturalem, scilicet eo motu quo fit,
 quo crescit, qua senescit; voluntariam vero qua illi
 ad victum, tegumentum curationemque con ulitur.
 Similiter erga animam naturaliter agitur ut vivat, ut

sentia: voluntarie vero ut discat, ut consentiat. Sicut autem in arbore id agit agricultura forinsecus, ut illud proficiat quod geritur intrinsecus, sic in homine secundum corpus ei quod intrinsecus agit natura servit, extrinsecus medicina. Itemque secundum animam ut natura beatificetur intrinsecus, doctrina ministratur extrinsecus. Quod autem ad arborem colendi negligentia, hoc ad corpus medendi incuria, hoc ad animam discendi segnitia: et quod ad arborem humor inutilis, hoc ad corpus victus exiliabilis, hoc ad animam persuasio iniquitatis. Deus itaque super omnia qui condidit omnia, et regit omnia, omnes naturas bonus [bonas] creat, omnes voluntates justus ordinat. Quid ergo abhorret a vero, si credamus hominem ita in paradiso constitutum, ut operaretur agriculturam, non labore servili, sed honesta animi voluptate? Quid enim hoc opere innocentius vacantibus? et quid plenius magna consideratione prudentibus?

CAPUT XLIII.

Quod aeterna Divinitas, nec pro temporibus nec pro loco mota, moveat creaturam, ex libro VII de Genesi ad litteram.

Dicimus itaque summum ipsum, verum, unum ac solum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum, vel est Deum Verbumque ejus, et utriusque Spiritum, Trinitatem ipsam, neque confusam, neque separatam, Deum qui solus habet immortalitatem et lucem habitat inaccessibleem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest, nec locorum vel finito, vel infinito spatio contineri, nec temporum vel finito vel infinito volumine variari; neque enim est in ejus substantia quae Deus est, quod brevius sit in parte quam in toto, sicut necesse est esse [de his] quae in locis sunt, aut fuit in ejus substantia quod jam non est, vel erit quod nondum est, sicut in naturis quae possunt temporis mutabilitatem pati. Ille ergo incommutabili aeternitate vivens, creavit omnia simul. Ex quibus currebant tempora, et implebantur loca, temporalibusque et localibus rerum motibus saecula volverentur. In quibus rebus quaedam spiritalia, quaedam corporalia condidit, formans materiam, quam nec alius, nec ullus, sed omnino ipse informem ac formabilem instituit, ut formationem suam non tempore sed origine praeveneret. Spiritalem autem creaturam corporali praeposuit, quod spiritalis tantummodo per tempora mutari posset, corporalis autem per tempora et loca. Exempli enim gratia, per tempus movetur animus, vel reminiscendo quod oblitus erat, vel discendo quod nesciebat, vel volendo quod volebat: per loca autem corpus, vel a terra in caelum, vel a caelo in terram, vel ab oriente ad [in] occidentem, vel si quo alio simili modo. Omne autem quod movetur per locum, non potest nisi et per tempus simul moveri. At non omne quod movetur per tempus, necesse est etiam per locum moveri. Sicut ergo substantiam quae movetur per tempus et locum praecedit substantia quae tantum per tempus, ita ipsam praecedit illa quae nec per locum nec per tempus, ac per hoc sicut per

A tempus et locum movet corpus, ipse tantum per motus conditus spiritus, ita per tempus conditum spiritum ipse nec per tempus nec cum motus conditur spiritus: sed spiritus movet seipsum per tempus, et per tempus cum corpus: spiritus autem creator movet a sine tempore ac loco, movet conditum spiritum sine loco, movet corpus per tempus cum. Quocirca quisquis intelligere conatur admodum aeternus vere et vere immortalis incommutabilis Deus ipse, nec per locum et tempus motus, moveat temporaliter et localiter creaturam suam, non eum puto posse assequi prius intellexerit quemadmodum anima, hoc ritus creatus, non per locum, sed tantum per motus, moveat corpus per tempus et locum.

B quod in se ipso agitur capere nondum potest, minus illud quod supra est? Affecta quippe carnalium sensuum consuetudine, etiam seipsum corpore per locum moveri putat, dum id per movet. Quae si possit diligenter inspicere cardines membrorum corporis sui, quemadmodum articulatim dispositi sint, a quibus initia emanantur, inveniet ea quae per spatia locorum movetur nisi ab eis quae loco fixa sunt non enim movetur solus digitus, nisi manus a cuius articulo velut inmoto cardine moveatur tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab humeri, humerus a scapula commovetur: sicut utique cardinibus quibus motio nitatur, ita spatium quod movetur: sic plantae in talo estus, quo ante movetur; sic cruris in genu: pedis in coxa: et nullius membri motus omnem quem voluntas movet, nisi ab aliquo articulo cardine quem nutus ejusdem voluntatis figit, ut ab eo quod loci spatio non movetur a quod movetur. Denique nec jam in ambulatio levatur, nisi alius fixus totum corpus ferat ille qui motus est a loco unde fertur, ad locum fertur imo [immoto] articulo sui cardinis in. Porro si in corpore nullum membrum per locum movet, nisi ab eo membri articulo quod movet, cum et illa pars corporis quae movetur qua fixa sit, ut moveantur corporeas habentitates suas, quibus occupent spatia locorum quanto magis ipsae animae nutus cui membra vivunt, ut quod placuerit ligatur, unde id quod vendum est innitatur, cum anima non sit naturalis corporea, nec locali spatio corpus impleat, sicut utrem sive spongiam, sed miris modis ipse porro nutu commixta sit vivificando corpore [quo] et imperat corpori quadam intentione mole; quanto magis, inquam, nutus ipse vultus ejus, non per locum movetur ut corpus per locum moveat, quando totum per partes movet, nec loco movet, nisi per illas quas loco non movet si intelligere difficile est, utrumque credatur. creatura spiritalis, non per locum mota, movetur per locum, et quod Deus, non per tempus

moveat creaturam spiritalem per tempus. Quod si de anima quisque non vult hoc credere, quod quidem sine dubio non solum crederet, verumetiam intelligeret, si eam posset sicuti est incorpoream cogitare; cui enim non facile occurrat, quod per locum non movetur, quæ per loci spatia non distenditur? (quidquid autem per loci spatia distenditur, corpus est, ac per hoc consequens est ut anima per locum moveri non possit, si corpus esse non credatur;) sed, ut dicere cœperam, si de anima quisque hoc non vult credere, non urgendus est; substantiam vero Dei nisi credat nec per tempus, nec per locum moveri, nondum perfecte incommutabilem credit. Verum quia omnino incommutabilis est illa natura Trinitatis, et ob hoc ita æterna ut ei aliquid cœternum esse non possit, ipsa apud seipsam et in seipsa, sine ullo tempore ac loco, movet tamen per tempus et locum sibi subditam creaturam, naturas creans bonitate, voluntates ordinans potestate, ut in naturis nulla sit quæ non ab illo **38** sit, in voluntatibus autem, nulla bona cui sit non prosit [*F. l. præsit*], nulla mala sit qua bene uti non possit. Sed quia non omnibus naturis dedit voluntatis arbitrium, illæ autem quibus dedit potentiores ac superiores sunt, illæ naturæ quæ non habent voluntatem subditæ sine necessitate est illi quæ habet: et hoc ordinatione Creatoris, qui nunquam ita punit voluntatem malam, ut naturæ perimat dignitatem. Cum igitur omne corpus et omnis anima irrationalis non habeat voluntatis arbitrium, subdita ista sunt eis naturis quæ præditæ sunt arbitrio voluntatis, nec omnibus omnia, sed sicut distribuit justitia Creatoris. Ergo Dei providentia, regens atque administrans universam creaturam, et naturas, et voluntates, naturas ut sint, voluntates autem ut nec infructuose bonæ, nec impunitæ malæ sint, subdit primitus omnia sibi, deinde creaturam corporalem creaturæ spiritali, irrationalem rationali, terrestrem cœlesti, femineam masculinæ, minus valentem valentiori, indigentiorum copiosiori. In voluntatibus autem bonas sibi, cæteras vero ipsis servientibus sibi, ut hoc patiat voluntas mala quod ex jussu Dei fecerit bona: sive per seipsam, sive per malam in rebus duntaxat quæ naturaliter sunt etiam malis voluntatibus subditæ, id est in corporibus. Nam in seipsis voluntates malæ habent interiorem pœnam suam, eandem ipsam iniquitatem suam, ac per hoc sublimibus angelis Deo subditæ fruuentibus, et Deo beate servientibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis voluntas, vel infirma, vel prava: ut hoc de subditis vel cum subditis agant quod naturæ ordo poseit, in omnibus jubente illo cui subjecta sunt omnia. Proinde illi in illo veritatem incommutabilem vident, et secundum eam suas dirigunt voluntates. Fiunt ergo illi participes æternitatis, veritatis, voluntatis ejus semper [voluntatem ejus semper facientes], sine tempore et loco, moventur autem ejus imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto: nec ita ut ab ejus contemplatione resiliant aut defluant, sed simul et illum sine loco ac tempore contemplan-

atur, et ejus in inferioribus jussa perficiunt, moventes se per tempus, corpus autem per tempus et locum, quantum eorum congruit actioni.

CAPUT XLIV.

Quod non per ipsam Dei substantiam, sed per subditam creaturam, et locutio divina ad Adam, et deambulatio in paradiso debeat incunctanter intelligi. Item ex libro viii Genes. ad litteram.

Quod autem attinet ad creaturæ angelicæ actionem, per quam universarum rerum generibus maximeque humano providentia Dei prospicitur, ipsa extrinsecus adjuvat, et per illa visa quæ similia sunt corporalibus, et per ipsa corpora quæ angelicæ subjacent potestati. Quæ cum ita sint, cum Deus omnipotens et omnipotens, incommutabili æternitate, veritate, voluntate, semper idem, non per tempus nec per locum motus, movet per tempus creaturam spiritalem, movet etiam per tempus et locum creaturam corporalem, ut eo motu naturas quas intrinsecus substituit etiam extrinsecus administret, et per voluntates sibi subditas, quas per tempus, et per corpora sibi atque illis voluntatibus subdita, quæ per tempus et locum movet, eo tempore ac loco, cujus ratio in ipso Deo vita est sine tempore ac loco. Cum ergo tale aliquid Deus agit, non debemus opinari ejus substantiam, qua Deus est, temporibus locisque commutabilem, aut per tempora et loca mobilem: sed in opere divinæ providentiæ ista cognoscere, non in illo opere quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas etiam extrinsecus administrat: cum sit ipse nullo locorum vel intervallo, vel spatio, incommutabili excellentique potentia, et interior omni re, quia in ipso sunt omnia, et exterior omni re, quia ipse est super omnia. Item nullo tempore, intervallo vel spatio, incommutabili æternitate, et antiquior est omnibus, quia ipse est ante omnia, et novior omnibus, quia idem ipse est post omnia. Quapropter cum audimus dicentem Scripturam: Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens: Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes, de ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis de illo: qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini. Si modum quærimus quomodo ista locutus sit Deus, modus quidem ipse a nobis proprie comprehendere non potest. Certissime tamen tenere debemus Deum, aut per suam substantiam loqui, aut per sibi subditam creaturam, sed per substantiam suam non loqui, nisi ad creandas omnes naturas; ad spirituales vero atque intellectuales non solum creandas, sed etiam illuminandas, cum jam possunt capere locutionem ejus, qualis est in Verbo ejus quod in principio erat apud Deum, et Deus erat Verbum, per quod facta sunt omnia. Illis autem qui eam capere non possunt cum loquitur Deus, non nisi per creaturam loquitur, aut tantummodo spiritalem, sive in somnia, sive in exstasi, in similitudine rerum corporalium, aut etiam per seipsam [*F. l. per ipsam*] corporalem, dum sensibus corporis, vel aliqua species apparet, vel insonant voces. Si ergo Adam talis erat ut posset capere illam locutionem Dei, quam mentibus angelicis per suam

tiant, inquit, homines quod putant, et quod eis placet opinentur et disputent, secundum altitudinem tuam quam nullus hominum potest nosse multiplicasti filios hominum. Valde quippe alium est et semper Deum fuisse, et hominem quem nunquam fecerat ex aliquo tempore primum facere voluisse, nec consilium voluntatemque mutasse.

CAPUT XXXVI.

Contra id quod dicunt: Unde diabolo primum voluntas mala, cum bonus a Deo creatus esset. Item ex libro XII de Civitate Dei.

Deus qui summe est, atque ob hoc ab illo facta est omnis essentia quæ non summe est, quia neque illi æqualis esse deberet, quæ de nihilo facta esset, neque ullo modo esse posset, si ab illo facta non esset, nec ullorum vitiorum offensione vituperandus, et omnium naturarum consideratione laudandus est; proinde causa beatitudinis angelorum honorum ea verissima reperitur, quod ei adhærent qui summe est. Cum vero causa miseræ malorum angelorum quaeritur, ea merito occurrit, quod ab illo qui summe est aversi ad seipsos conversi sunt qui non summe sunt, et hoc vitium quid aliud quam superbia nuncupatur? Initium quippe omnis peccati superbia. Noluerunt ergo ad illum custodire fortitudinem suam, et qui magis essent, si ei qui summe est adhærent, se illi præferendo, id quod minus est prætulerunt. Illic prius defectus et prima inopia, primumque vitium ejus naturæ quæ ita creata est, ut nec summe esset, et tamen ad beatitudinem habendam eo qui summe est frui posset, a quo aversa, non quidem nulla, sed tamen minus esset, atque ob hoc misera fieret. Hujus porro malæ voluntatis causa efficiens si quaeratur, nihil invenitur. Quid est enim quod facit voluntatem malam, cum ipsa faciat opus malum? ac per hoc mala voluntas efficiens est operis mali. Malæ autem voluntatis efficiens nihil est: quoniam si res aliqua est, aut habet aut non habet aliquam voluntatem; si habet, aut bonam profecto habet aut malam: si bonam, quis ita desipiat ut dicat quod bona voluntas faciat voluntatem malam? Erit enim, si ita est, bona voluntas causa peccati, quo absurdus putari nihil potest; si autem res ista quæ putatur facere voluntatem malam, ipsa quoque habet voluntatem malam, etiam eam quæ fecerit res consequenter interrogo. Atque ut sit aliquis inquirendi modus, causam primæ malæ voluntatis inquirō. Non est enim prima voluntas mala, quam fecit voluntas mala, sed illa prima est quam nulla fecit. Nam si præcessit a qua fieret, illa prior est quæ alteram fecit: si responderetur quod eam nulla res fecerit, et ideo semper fuerit, quaero utrum in al qua natura fuerit? si enim in nulla fuit, omnino non fuit; si autem in aliqua, vitiatam eam et corrumpentem, eratque illi noxia, ac per hoc bono privabat, et ideo in mala natura voluntas mala esse non poterat, sed in bona, mutabili tamen, cui vitium hoc nocere posset; si enim non nocuit, non utique vitium fuit. Ac per hoc nec mala voluntas fuisse dicenda est: porro si nocuit bonum auferendo

vel minuendo, utique nocuit. Non igitur esse potuit sempiterna voluntas mala in ea re in qua bonam naturalem præcesserat quod mala voluntas nocendo posset adimere. Si ergo non erat sempiterna, quis eam fecerit quaero? Restat ut dicatur quod ea res fecerit malam voluntatem, in qua nulla voluntas fuit. Hæc utrum superior sit requiro, an inferior, an æqualis, sed si superior utique melior: quomodo ergo nullius, ac non potius bonæ voluntatis? hoc idem profecto et æqualis: duo quippe, quandiu sunt pariter voluntatis bonæ, non facit alter in altero voluntatem malam. Relinquitur ut inferior res, cui nulla voluntas est, fecerit angelicæ naturæ quæ prima peccavit voluntatem malam. Sed etiam res ipsa quæcumque est inferior usque ad infimam terram, quoniam natura et essentia est, proculdubio bona est, habens modum et speciem suam in genere atque ordine suo. Quomodo ergo res bona efficiens est voluntatis malæ? Quomodo ergo, inquam, bonum est causa mali? Cum enim se voluntas relicto superiore ad inferiora convertit, efficitur mala, non quia malum est quo se convertit, sed quia perversa est ipsa conversio: idcirco non res inferior voluntatem malam facit, sed rem inferiorem prave atque inordinate ipsa, quia [quæ] facta est, appetivit. Si enim aliqui duo, æqualiter affecti animo et corpore, videant unius corporis pulchritudinem, qua visa unus eorum ad illicite fruendum moveatur, alter in voluntate pudica stabilis perseveret, quid putamus esse causæ ut in illo fiat, in illo non fiat voluntas mala, quæ illam res [rem] fecit in quo facta est? Neque enim pulchritudo illa corporis, nam eam non fecit in ambobus (quandoquidem amborum non dispariliter occurrit aspectibus). An caro intuitus causa est (intuentis in causa est)? cur non et illius? An vero animus? cur non utriusque? ambos enim et animo et corpore æqualiter affectos fuisse prædiximus? An dicendum est alterum eorum occulta maligni spiritus suggestionem tentatum, quasi non eidem suggestioni et qualicumque suasioni propria voluntate consenserit? Hanc igitur consensionem, hanc malam quam male suadenti adhibuit voluntatem, quæ in eo res fecerit quaerimus. Nam ut hoc quoque impedimentum absit, a quaestione tollatur, si eadem tentatione ambo tententur, et unus ei cedat atque consentiat, alter idem qui fuerat perseveret, quid aliud apparet, nisi unum noluisse, alterum voluisse a castitate deficere? Unde nisi propria voluntate, ubi eadem fuerat in utroque corporis et animi affectio, amborum oculis pariter visa est eadem pulchritudo, ambobus pariter institit occulta tentatio. Propriam igitur in uno eorum voluntatem malam quæ res fecerit scire volentibus, si bene intueantur nihil occurrit: si enim dixerimus quod ipse eam fecerit, quid erat ipse ante voluntatem malam, nisi natura bona, cujus auctor Deus [bonus] qui est immutabile [incommutabile] bonum? Qui ergo dicit cum qui consentit tentanti atque suadenti, cui non consentit alius, ad illicite utendum pulchro corpore, quod videndo ambobus pariter adfuit (cum ante

tionem ac tentationem, similes ambo animo A
 re fuerint) ipsum sibi fecisse voluntatem
 quia utique bonus ante voluntatem malam
 uerat cur eam fecerit, utrum quia natura
 uia ex nihilo facta est, et inueniet volunta-
 um non ex eo esse incipere quod natura est,
 quod de nihilo facta natura est. Nam si na-
 sa est voluntatis malæ, quid aliud cogimur
 nisi a bono fieri malum, et bonum esse cau-
 i? Siquidem a natura bona sit voluntas mala,
 de fieri potest ut natura bona, quamvis mu-
 latequam habeat voluntatem malam, faciat
 mali, hoc est ipsam voluntatem malam? Nemo
 uerat efficientem causam malæ voluntatis :
 n est efficiens, sed deficiens, quia nec illa
 sed defectio : deficere namque ab eo quod B
 est ad id quod minus est, hoc est incipere
 oluntatem malam. Causas porro defectionum
 cum efficientes non sint, ut dixi, sed defi-
 uelle in venire, tale est ac si quisquam uellet
 emebrias vel audire silentium, quod tamen
 e nobis notum est. Neque illud nisi per ocu-
 re hoc nisi per aures, non sane in specie, sed
 si privatione. Nemo ergo ex me scire quærat
 e nescire scio, nisi forte ut nescire discat
 re non posse sciendum est. Ea quippe quæ
 pecie, sed in ejus privatione sciuntur, si dici
 ligi potest, quodammodo nesciendo sciuntur,
 lo nesciantur. Cum enim acies etiam oculi
 is currit per species corporales, nusquam te-
 ridet, nisi ubi cæperit non videre : ita etiam C
 liquem alium sensum, sed ad solas aures per-
 ad sentire silentium, quod tamen nullo modo
 audiendo sentitur ; sic species intelligibiles
 idem nostra intelligendo conspicit, sed ubi
 nesciendo condiscit, Delicta enim quis intel-
 e scio, naturam Dei, nunquam, nusquam, nul-
 rte posse deficere, et ea posse deficere quæ
 facta sunt, quæ tamen quando magis sunt,
 faciunt, tunc enim aliquid faciunt [cum] cau-
 ent efficientes, in quantum autem deficient
 e mala faciunt (quid enim tunc faciunt nisi
 causas habent deficientes. Itemque scio, in
 mala voluntas, id in eo fieri quod, si nollet,
 et, et ideo non necessarios sed voluntarios
 iusta pœna consequitur. Deficitur enim non D
 , sed male, id est non ad malas naturas, sed
 le, quia contra ordinem naturarum ab eo
 nime est ad id quod minus est. Neque enim
 um est avaritia [vel cupiditas], sed hominis
 i amantis aurum, justitia derelicta, quæ in-
 biliter auro debuit anteponi. Nec luxuria vi-
 pulchrorum suauumque corporum, sed ani-
 ueræ amantis corporeas voluptates, negle-
 xerantia, qua rebus spiritaliter pulchrioribus
 reptibiliter superioribus coaptatur. Nec ja-
 ritium est laudis humane, sed animæ per-
 nantis laudari ab hominibus, spreto testimo-
 cientiæ. Nec superbia vitium est dantis po-

testatem, vel ipsius etiam pote-
 tatis, sed animæ
 perverse amantis potestatem suam, potentioris jus-
 tiore [justitia] contempta. Ac per hoc qui perverse
 amat eujuslibet naturæ bonum, etiam adipiscatur,
 ipse sit in bono malus, et miser meliore privatus.
 Cum ergo malæ voluntatis efficiens naturalis, vel, si
 dici potest, essentialis nulla sit causa, ab ipsa quippe
 incipit spirituum mutabilium malum, quo minuitur
 atque depravatur naturæ bonum, nec talem volunta-
 tem facit, nisi defectio qua deseritur Deus, cujus de-
 fectionis etiam causa utique deficit : si dixerimus
 nullam esse efficientem causam, etiam voluntatis bo-
 næ, cavendum est ne voluntas bona bonorum ange-
 lo-um non facta, sed Deo cœterna esse credatur.
 Cum ergo [enim] ipsi facti sint, quomodo nou
 ita facta esse dicitur : porro quia facta est, utrum cum
 ipsis facta est an sine illa fuerunt prius? Sed si cum
 ipsis, non dubium quod ab illo facta sit a quo et i, si,
 simulque ut facti sunt, ei a quo facti sunt amore cum
 quo facti sunt [quo facti sunt] adhæserunt, eoque
 sunt isti ab illorum societate discreti, quod illi in
 eadem bona voluntate manserunt, isti ab ea deficien-
 do mutati sunt, mala scilicet voluntate, hoc ipso
 quod a bona defecerunt, a qua non defecissent, nisi
 utique uoluissent. Si autem boni angeli fuerunt prius
 sine voluntate bona, eandemque in se ipsis Deo non
 operante fecerunt, ergo meliores a se ipsis quam ab
 illo facti sunt? Absit. Quid enim erant sine bona vo-
 luntate, nisi mali? Aut si propterea non mali quia nec
 mala voluntas eis inerat (neque enim ab ea quam
 nondum cœperant habere defecerant), certe nondum
 tales, nondum tam boni quam esse cum bona volun-
 tate cœperunt. Aut si non potuerunt seipso facere
 meliores quam eos ille fecerat (quo nemo melius
 quidquam facit), profecto et bonam voluntatem, qua
 meliores essent, nisi operante adiutorio Creatoris,
 habere non possent. Et cum id egit eorum voluntas
 bona, ut non ad seipso qui minus erant, sed ad illum
 qui summe est converterentur, eique adhærentes
 magis essent, ejusque participatione sapienter bea-
 teque viverent, quid aliud ostenditur, 32 nisi volun-
 tatem bonam, quamlibet bonam, inopem fuisse, in
 solo desiderio remansuram, nisi ille qui bonam na-
 turam ex nihilo sui capacem fecerat, ex seipso face-
 ret, implendo meliorem prius faciens, excitando avi-
 diorem? nam et hoc discutiendum est, si boni angeli
 ipsi in se fecerunt voluntatem bonam, utrum aliqua
 eam, a nulla voluntate fecerunt? Si nulla, utique
 nec fecerunt ; si aliqua, utrum mala an bona? si
 mala, quomodo esse potuit mala voluntas bonæ vo-
 luntatis effectrix? si bona, jam ergo habebant, et
 istam quis fecerat, nisi ille qui eos cum bona vo-
 luntate, id est cum amore casto quo illi adhærent
 creavit, simul [in] eis et condens naturam et largiens
 gratiam? unde nisi [sine] bona voluntate, hoc est Dei
 amore, nunquam sanctos angelos fuisse credendum
 est. Isti autem qui cum boni creati essent, tamen mali
 sunt, mala propria voluntate, quam bona natura non
 fecit, nisi cum a bono sponte defecit, ut mali causa

non sit bonum, sed defectus a bono, aut minorem accepere amoris divini gratiam, quam illi qui in eadem persisterunt: aut si utrique boni aequaliter creati sunt, ista mala voluntate cadentibus, illi amplius ad eam bestitudinis plenitudinem unde se nunquam casuros certissimè ferent pervenerunt, sicut jam etiam in libro quem sequitur isto, tractavimus. Constat enim est igitur cum debita laude Creatoris, non ad solos sanctos homines pertinere, verumetiam de sanctis angelis posse dici, quod charitas Dei diffusa sit in eis, per Spiritum sanctum qui datus est eis: nec tantum hominum, sed primitus præcipue angelorum bonum esse quod scriptum est: *Mibi autem adhærere Deo bonum est. Hoc bonum quibus commens est, habent et cum illo cui adhærere, et inter se sanctam societatem, et sunt una civitas Dei, eademque vivum sacrificium ejus, vivumque templum ejus, cujus pars quæ conjungenda immortalibus angelis ex mortalibus hominibus congregatur, et nunc mutabiliter [mortaliter] peregrinatur in terris, vel in eis qui morte obiere secretis animarum receptaculis sedibusque requiescit.*

CAPUT XXXVII.

Diabolum ab ipso primordio creaturæ a suo creatore per superbiam apostatasse, ex libro xi de Genesi ad litteram.

Quando ergo dejecerit superbia diabolum, ut naturam suam bonam prava voluntate perverteret, Scriptura non dicit: antequam factum fuisse, et ex hac cum homini invidisse, ratio manifesta declarat. In prompta est enim omnibus hæc [hoc] intuentibus, non ex invidentia superbiam nasci, sed ex superbia potius invidentiam: Non autem frustra putari potest ab initio temporis diabolum superbia cecidisse, nec fuisse ullum antea tempus quo cum angelis sanctis pacatus vixerit et beatus: sed ab ipso primordio creaturæ a suo Creatore apostatasse, ut illud quod Dominus ait: Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, utrumque ab initio intelligamus, non solum quod homicida fuit, sed etiam quod in veritate non stetit. Et homicida quidem, ab illo initio ex quo homo potuit occidi, non autem potuit occidi antequam esset qui occideretur; ab initio ergo homicida diabolus, quia ipse occidit hominem primum, ante quem nullus hominum fuit. In veritate autem non stetit, et hoc ab initio, ex quo ipse creatus est, qui stare; si stare voluisset.

CAPUT XXXVIII.

Qualiter intelligendum sit illud Isaia: Quomodo cecidit de caelo Lucifer, etc. Item ex eodem libro xi de Genesi ad litteram.

Quod [quomodo] ergo putatur nunquam diabolus in veritate stetisse, nunquam cum angelis beatam duxisse vitam, sed ab ipso suæ conditionis initio cecidisse, non sic accipiendum est, ut non propria voluntate depravatus, sed malus a bono Deo creatus putetur: alioquin non ab initio cecidisse diceretur: neque enim cecidit si talis est factus. Sed factus continuo [continuo pro statim] se a luce veritatis

avertit superbia tumidus, et propriæ potestatis delatione corruptus, unde beatæ atque angelicæ vitæ dulcedinem non gustavit, quam non utique acceptam fastidivit, sed nolendo accipere deseruit et amisit. Proinde nec sui casus præsciens esse potuit, quoniam sapientia pietatis est fructus: Ille autem continuo impius; consequenter et mente caecus, non ex eo quod acceperat cecidit, sed ex eo quod acciperet si subdi- voluisset Deo: quod profecto quia noluit, et ab eo quod accepturus erat cecidit, et potestatem illius sub quo esse noluit non evasit: factumque in illo est pondere meritorum, ut nec justitiæ possit lumine delectari, nec ab ejus sententia liberari. Quod ergo per Isaiam prophetam in eum dicitur, *Quomodo cecidit de caelo Lucifer mane oriens, contritus est in terram: qui mirabat: ad omnes gentes? Tu autem dixisti sensu tuo: In caelum ascendam, super sidera caeli ponam thronum meum, sedebam in monte excelso, super montes excelsos qui sunt ab aequilone; ascendam super nubes, ero similis Altissimo; nunc autem ad inferos descendes, et cetera quæ in figura regni velut Babylonis in diabolum dicta intelliguntur. Pars in ejus corpore conveniunt, quod etiam de humano genere congregat [congruebat], et in eos maxime qui ei per superbiam coherent, apostatando a mandatis Dei. Sicut enim qui erat diabolus, homo dictus est, ut in Evangelio, inimicus homo hoc fecit; ita qui homo erat, diabolus dictus est, ut rursus in Evangelio: Nonne ego vos duodecim elegi; et unus ex vobis diabolus est? Et sicut corpus Christi, quod est Ecclesia, dicitur Christus, sicut illud est: Vos Abraham semen estis, cum paulo superius dixisset: Abraham dicta sunt promissiones et semini ejus; non dicit ex [in] seminibus tanquam in multis, sed tanquam in uno, et semini tuo, quod est Christus; et iterum: Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum est corpus, ita et Christus; eodem modo etiam corpus diaboli, cui caput est diabolus, id est ipsa impiorum multitudo, maximeque eorum qui a Christo vel de Ecclesia sicut de caelo decidunt, dicitur diabolus, et in ipsum corpus figurate multa dicuntur, quæ non tam capit quam corpori membrisque conveniunt. Itaque Lucifer, qui mane oriatur et cecidit, potest intelligi apostatarum genus vel a Christo, vel ab Ecclesia, quod ita convertitur ad tenebras, amissa lucem quam portabat: quemadmodum qui convertuntur ad Deum de tenebris ad lucem transeunt, id est qui fuerunt tenebræ lux fiunt. Item in figura principis Tyri per Ezechiel prophetam, in diabolum dicta intelliguntur: Tu es signaculum similitudinis, et corona decoris; in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso ornatus es; etc. Quæ non tam ipsum principem spiritum nequitie quam in corpus ejus dicta conveniunt. Paradisus enim dicta est Ecclesia, sicut legitur in Cantico canticorum: Hortus conclusus, fons signatus, puteus aque vivæ, paradisus cum fructu pomorum. Inde cecidere, vel aperta et corporali separatione omnes hæretici, vel occulte*

ali, quamvis in ea corporaliter esse videantur conversi ad vomitum suum, cum post opem peccatorum paululum ambulassent in illa, in quibus facta sunt posteriora deteriora oribus, et quibus expediebat non cognoscere utilitatem, quam cognoscentes retrorsum reflecti o sibi sancto mandato. Hanc pessimam generam Dominus describit cum dicit spiritum venire ab homine, et cum aliis septem redire, et iam quam mundatam jam invenerat intrare, ut visissima hominis illius pejora prioribus. Tali eneri hominum, quod jam factum est corpus, possent hæc verba congruere: A die qua est [es tu] cum Cherub, id est cum sede Dei, interpretatur multiplicata scientia, et posui te e sancto Dei, hoc est in Ecclesia; unde est: Et B venit me de monte sancto suo; fuisti in medio flammearum, id est sanctorum spirituum ium, lapidum vivorum; ambulasti sine vitio tu is tuis ex quo die creatus est [es tu], donec sunt delicta tua in te.

CAPUT XXXIX.

eos qui dicunt: Cur creaverit Deus hominem peccaturum esse præscierat? ex eodem libro XI quæsi ad litteram.

go queritur cur Deus tentari permisit hunc quem tentatori consensurum esse præscientiam quidem consilii ejus penetrare non, et longe supra vires meas hoc esse consistit ergo aliqua causa fortassis occultior, quæ us sanctioribusque referatur [reservatur], C talia potius quam meritis eorum: sed tamen non vel donat sapere, vel sinit dicere, non mihi magnæ laudis futurum fuisse hominem, si ea posset bene vivere, quia nemo male vivere potest: cum et in natura posse, et in potestate [habeat] velle non consentire suadenti, ad tamen illo qui superbis resistit, humilibus dat gratiam. Cur itaque tentari non sineret, consensurum esse [ipse] præsciebat? Cur id ei esset propria voluntate per culpam, et ordines illius æquitate per poenam, ut etiam sic tentaret animæ superbiæ, ad eruditionem futuro-ictorum, quam recte ipse uteretur, animarum libus etiam malis, cum illæ perverse uterentur bonis. Nec arbitrandum est quod esset in dejecturus iste tentator, nisi præcessisset a hominis quædam elatio comprimenda, ut nullationem peccati, quam de se falso prærit disceret. Verissime quippe dictum est: inam exaltatur cor, et ante gloriam humiliabujus forte hominis vox est in psalmo: Ego abundanter in mea: Non movebor in sæculum m]. Deinde jam expertus quid mali habeat præsumptio potestatis, et quid boni um gratiæ Dei: Domine, inquit, in voluntate stitisti decori meo virtutem, avertisti autem tuam a me, et factus sum conturbatus; sed d de hoc homine, sive de alio dictum est [sit],

A extolenti se tamen animæ, et nimium tanquam de propria virtute præfidenti, etiam experimento poenæ fuerat demonstrandum quam non bene se habeat facta natura, si afficientur cesset [a faciente recesserit]. Hinc enim etiam maxime commendatur quale bonum sit Deus, quando nulli ab eo recedenti bene est, quia et qui gaudent in mortiferis voluptatibus, esse sine dolorum timore non possunt. Et qui omnino malum desertionis suæ, majore superbiæ stupore non sentiunt, miseriore prorsus apparent [aliis qui hæc discernere noverunt], ut si nolunt recipere medicinam talia devitandi, valeant ad exemplum quo possint talia devitari. Sicut enim apostolus Jacobus dicit: Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus; deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum, peccatum autem cum consummatum fuerit, generat mortem. Unde sanato superbiæ timore resurgitur, si voluntas quæ ante experimentum defuit ut permaneret cum Deo saltem post experimentum adsit ut redeatur ad Deum. Si autem quidam moventur de hac primi hominis tentatione, quod eam fieri permisit Deus, quasi nunc non videant universum genus humanum diaboli insidijs sive cessatione tentari, cur et hoc permittit Deus? an quia probatur et exercetur virtus, et est palma gloriosior non consensisse tentatum, quam non potuisse tentari, cum etiam ipsi, qui deserto Creatore eunt post tentatorem, magis magisque tentent eos qui in verbo Dei permanent præbentque illis contra cupiditatem devitationis exemplum, et incutiant contra superbiam timorem poenæ? Unde dicit Apostolus: Intendens te ipsum ne et tu tenteris. Mirum est enim quantum istum [cur tamen ista] humilitas qua subdimur Creatori, ne tanquam ejus adjutorio non egentes de nostris viribus præsumamus, per Scripturas omnes divinas cura continua [omnibus], commendatur. Cum ergo etiam per injustos justis ac per impios pii proficiant, frustra dicitur, non crearet Deus quos præsciebat [malos futuros, nec enim non crearet quos præsciebat] bonis profuturos, ut et inutiles [utiles] eorum bonis voluntatibus exercendis admonendisque nascentur, et juste pro sua mala voluntate puniantur; talem, inquit, faceret hominem, qui nollet omnino peccare. Ecce nos concedimus meliorem esse naturam quæ omnino peccare nollet, D concedant et ipsi non esse malam naturam quæ sic facta est ut posset non peccare si nollet, et justam esse sententiam qua punita est quæ voluntate, non necessitate, peccavit. Sicut ergo ratio vera docet meliorem esse creaturam quam prorsus nihil delectat illicitum, ita ratio vera nihilominus docet etiam illam bonam esse quæ habet in potestate illicitam delectationem si exstiterit ita cohibere, ut non solum de cæteris licitis recteque factis, verum etiam de ipsius pravæ delectationis cohibitione latetur. Cum ergo hæc natura bona sit, illa melior, cur illam solam et non utramque potius faceret Deus? Ac per hoc qui parati erant [paraverant] de illa sola Deum laudare, uberius cum debet laudare de utraque: illa quippe

est in sanctis angelis, hæc in sanctis hominibus. Qui autem sibi partes iniquitatis elegerunt, laudabilemque naturam culpabili voluntate depravarunt, non quia præsciti sunt, ideo creari minime debuerunt, habent enim et ipsi locum suum, quem in rebus impleant pro utilitate sanctorum; nam Deus nec justitia cujusquam recti hominis eget, quanto minus iniquitate perversi? Quis autem sobria consideratione dicat melius non creari quem præsciebat ex alterius iniquitate posse corrigi, quam crearet etiam quem præsciebat pro sua iniquitate debere damnari? Hoc est enim dicere: Melius non esset qui alterius malo bene utendo misericorditer coronaretur, quam esset etiam malus qui pro suo merito juste puniretur. Cum enim ratio certa demonstrat duo quædam non æqualia bona, sed unum superius, alterum inferius, non intelligunt tardi corde cum dicunt utrumque tale esse, nihil se aliud dicere, quam solum illum [illud] esset. Ac sic cum æquare volunt genera, bonorum numerum minuunt: et immoderate augendo unum genus, alterum tollunt. Quis autem hos audiret, si dicerent quoniam excellentior sensus est videndi quam audiendi, quatuor oculi essent et aures non essent? Ita si excellentior est creatura illa rationalis, quæ sine ullius pænæ comparatione, sine ulla superbia Deo subditur: alia [aliqua] vero in hominibus ita creata est, ut in se Dei beneficium non possit agnoscere, nisi alterius videndo supplicium, ut non autem sapiat, sed timeat, idem non de se prædat, sed confidat in Deum; quis recte intelligens dicat talis esse ista qualis illa, nec videat se nihil aliud dicere quam non esset ista, sed sola esset illa? Quod si inerudite atque insipienter dicitur, cur ergo non crearet Deus etiam quos malos futuros esse præsciebat, volens ostendere iram et demonstrare potentiam suam, et ob hoc sustinens in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem, ut notas **34** faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ paravit in gloriam, sic enim qui gloriatur, non nisi in Domino gloriatur, cum cognoscit non suum sed illius esse, non solum ut sit, verum etiam ut non nisi ab illo bene sibi sit, a quo habet ut sit? Nimis itaque importune dicitur: Non essent quibus Deus tantam beneficentiam misericordiæ suæ tribueret, si aliter esse non possent nisi essent et hi in quibus vindictæ justitiam demonstraret. Cur enim non utriusque potius essent, quando in utrisque et bonitas Dei et æquitas jure prædicatur? At enim si Deus vellet, etiam isti boni essent; quanto melius hoc Deus voluit ut quod vellent essent: sed boni non infructuose, mali autem impune non essent, et in eo ipso aliis utiles essent! Sed præsciebat quod eorum futura [factura] esset voluntas mala. Præsciebat sane, et quia falli non potest ejus præscientia, ideo non ipsius, sed eorum est voluntas mala. Cur ergo eos creavit quos tales futuros esse præsciebat? Quia, sicut prævidit quid mali essent facturi, sic etiam prævidit de malis factis eorum quid boni esset ipse facturus: sic enim eos fecit, ut eis relinqueret

A unde et ipsi aliquid facerent, quo quidquid etiam culpabiliter eligerent, illum de se laudabiliter operante invenirent, a se quippe habent voluntatem malam, ab illo autem, et naturam bonam, et justam pœnam, sibi debitum locum, aliis exercitationis adminiculum et timoris exemplum. Sed posset, inquit, etiam ipsorum voluntatem in bonum convertere, quoniam omnipotens est. Cur ergo non fecit? quia noluit. Cur noluerit penes ipsum est: debemus enim non plus sapere quam oportet sapere. Puto tamen paulo ante scitis nos ostendisse non parvi boni esse rationalem creaturam, etiam istam quæ malorum comparatione cavet malum. Quod genus bonæ creaturæ utique non esset, si omnium malas voluntates Deus in bonum convertisset, et nulli iniquitati pœnam debitam indigeret, ac sic non esset nisi solum illud genus quod nullo vel peccati vel supplicii malorum comparatione proficeret: ita velut aucta numerositate excellentioris generis, ipsorum generum bonorum numerus minueretur. Ergo, inquit, est aliquid in operibus Dei quod alterius malo indigeat quo proficiat ad bonum? Itane absurdum est et excæcati sunt homines, nescio quo studio contentiones, ut non audiant vel videant quibusdam punitis quam plurimi corriguntur? Quis enim paganus, quis Judæus, quis hæreticus, non hoc in domo sua quotidie probet? Verum cum venit ad disputationem inquisitionemque veritatis, nolunt advertere sensus suos homines, ex quo opere divinæ providentiæ in eos veniat imponendæ commotio disciplinæ, ut si non corriguntur qui puniuntur, eorum tamen exemplo cæteri metuant, valeatque ad eorum salutem justa pernicities aliorum. Num [Nūquid] enim malitiæ eorum vel nequitia Deus auctor est, de quorum justa pœna consulit, quibus hoc modo consulendum esse constituit? non utique, sed cum eos vitis propriis malos futuros esse præsciret, non eos tamen creare destitit, utilitati deputans eorum quos in hoc genere [ita] creavit, ut ad bonum proficere nisi malorum comparatione non possent. Si enim non essent, nulli rei utique prodessent: parumne boni actum est, ut sint qui certe illi generi utiles sunt? Quod genus quisquis non vult ut sit, nihil aliud agit, nisi ut ipse in eo non sit. Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus. Prævidet bonos futuros, et creat; prævidet malos futuros, et creat, seipsum ad fruendum præbens bonis, multa munerum suorum largiens, et malis misericorditer ignoscens, juste ulciscens itemque misericorditer ulciscens, juste ignoscens, nihil metuens de cujusquam malitia, nihil indigens de cujusquam justitia, nihil sibi consulens etiam de pœnis malorum. Cur ergo non permitteret tentari hominem, illa tentatione prodendum [probandum], convincendum, puniendum, cum superba concupiscentia propriæ potestatis quod conceperat pareret, suoque fetu confunderetur, justoque supplicio a superbis atque inobedientiæ malo posteros dererreret, quibus ea scribenda et annuntianda parabantur? Si autem quæritur cur potissimum per serpentem diabolus tentare permis-

sus sit, jam hoc significandi gratia factum esse, quem non admoneat Scriptura tantæ auctoritatis, tantæ divinitatis documentis agens in prophetando, quantis effectis jam mundus impletus est? Non quo diabolus aliquid ad instructionem nostram significare voluerit, sed cum accederet ad tentandum, non posset nisi permissus, num per aliud posset nisi per quem permittebatur accedere? Quidquid igitur serpens ille significavit, ei providentiæ tribuendum est, sub qua et ipse diabolus suam quidem habet cupiditatem nocendi, facultatem autem non nisi quæ datur ad subverteuda ac perdeuda vasa i. e. ad humilianda sive probanda vasa misericordiæ. Natura itaque serpentis unde sit novimus. Produxit terra in verba Dei omnia pecora et bestias et serpentes, quæ universa creatura habens in se animam vivam, irrationalem, universæ rationali creaturæ, sive bonæ, sive malæ voluntatis, legi divini ordinis subdita est; quid ergo mirum, si per serpentem aliquid agere permissus est diabolus, cum dæmonia in porcos intrare Christus ipse permississet? Magis de ipsa natura diaboli scrupulosius quæri solet, quam totam quidem hæretici, offensi molestia malæ voluntatis ejus, alienare conantur a creatura summi et veri Dei, et alterum ei dare principium, quod sit contra Deum; non enim valent intelligere omne quod est, in quantum aliqua substantia est, et bonum esse, et nisi ab illo vero Deo a quo omne bonum est esse non posse; malam vero voluntatem inordinate moveri, bona inferiora superioribus præponendo, atque ita factum esse ut rationalis creaturæ spiritus, sua potestate propter excellentiam delectatus, tumesceret superbia, priusquam caderet a beatitudine spiritalis paradisi, et invidentia contabesceret. In quo tamen bonum est hoc ipsum quod vivit, et vivificat corpus, sive aerium, sicut ipsius diaboli vel dæmonum spiritus; sive terrenum, sicut hominis anima cujusvis etiam maligni atque perversi. Ita dum nolunt [volunt] aliquid quod Deus fecerit propria voluntate peccare, ipsius Dei substantiam dicunt primo necessitate et post inexpiabiliter voluntate corruptam atque perversam; sed de istorum dementissimo errore alias jam multa diximus. In hoc autem opere quærendum est secundum sanctam Scripturam quid de diabolo dicendum sit. Primo utrum ab initio ipsius mundi, sua potestate delectatus abstiterit ab illa societate et charitate, qua beati sunt angeli qui fruuntur Deo, an aliquo tempore in sancto cœtu fuerit angelorum etiam ipse pariter justus et pariter beatus. Nonnulli enim dicunt ipsum ei fuisse casum a supernis sedibus, quod inviderit homini facta ad imaginem Dei. Porro autem invidia sequitur superbiam, non præcedit. Non enim causa superbiendi est invidia [invidentia], sed causa invidendi superbia. Cum igitur superbia sit amor excellentiæ propriæ, invidia verosimiliter odium felicitatis alienæ, quid unde nascatur satis in promptu est: amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus invidet, quod ei cœquentur; vel inferioribus, ne sibi cœquentur; vel superioribus, quod eis non cœquetur. Super-

biendo igitur invidus, non invidendo quisque superbus est. Merito initium omnis peccati superbiam Scriptura definiit dicens: Initium omnis peccati superbia. Cui testimonio non inconvenienter aptatur etiam illud quod Apostolus ait: Radix omnium malorum est avaritia, si avaritiam generalem intelligamus, qua quisque appetit aliquid amplius quam oportet propter excellentiam suam, et quemdam propriæ rei amorem. Cui sapienter nomen Latina lingua indidit, cum appellavit privatam, quod potius a detrimento quam ab incremento dictum elucet. Omnis enim privatio minuit; unde itaque vult eminere superbia, inde in angustias egrestatemque contruditur, cum ex communi ad proprium damno amo redigitur. Specialis autem avaritia, quæ usitatius appellatur amor pecuniæ, cujus nomine Apostolus per speciem genus significans, universalem avaritiam volebat intelligi dicendo: Radix omnium malorum est avaritia; hac [hinc] enim et diabolus cecidit, qui utique non amavit pecuniam, sed propriam potestatem. Proinde perversus sui amor privat sancta societate turgidum spiritum, eumque coarctat miseria, jam per iniquitatem satiari cupientem. Hinc alio loco cum dixisset: Erunt enim homines seipsum amantes, continuo subjecit amatores pecuniæ, ab illa generali avaritia, cujus superbia caput est, ad hanc specialem descendens, quæ propria hominum est. Neque enim essent etiam homines amatores pecuniæ, nisi eo se putarent excellentiores, quo ditiores. Cui morbo contraria charitas non quærit quæ sua sunt, id est non privata excellentia lætatur; merito ergo et non inflatur. Hi duo amores quorum alter sanctus est, alter immundus; alter socialis, alter privatus; alter communi utilitati consulens propter supernam societatem, alter etiam rem communem in potestatem propriam redigens propter arrogantem dominationem; alter subditus; alter æmulus Deo; alter tranquillus, alter turbulentus; alter pacificus, alter seditiosus; alter veritatem laudibus errantium præferens, alter quoquomodo laudis avidus; alter amicalis, alter invidus; alter hoc volens proximo quod sibi, alter subicere proximum sibi; alter propter proximi utilitatem regens proximum, alter propter suam, et hi duo ordines præcesserunt in angelis; alter in bonis, alter in malis, et distinxerunt conditas in genere humano civitates duas, sub admirabili et ineffabili providentia Dei cuncta quæ creat [creata sunt] administrantis, alteram justorum, alteram iniquorum: quarum etiam quadam temporali commixtione peragitur sæculum, donec ultimo judicio separentur: et altera conjuncta angelis bonis, in regno [cum rege] suo vitam consequatur æternam, altera conjuncta angelis malis, in ignem cum rege suo mittatur æternum.

CAPUT XL.

De ligno scientiæ boni et mali, ex libro viii de Genesi ad litteram.

Sequitur ut videamus de ligno scientiæ dignoscendi bonum et malum: prorsus et hoc lignum erat visibile

et corporale, sicut arbores ceteræ: quod ergo lignum esset non est dubitandum, sed cur hoc nomen accepit requirendum. Mihi autem etiam atque etiam consideranti dici non potest, quantum placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiam; neque enim qui fecerat omnia bona valde, in paradiso instituerit aliquid mali; sed malum fuisse homini transgressionem præcepti. Oportebat autem ut homo, sub Domino Deo positus, aliquid prohiberetur, ut ei promerendi Dominum suum virtus esset ipsa obedientia, quam possum verissime dicere solam esse virtutem omni creaturæ rationali agenti sub Dei potestate: primumque esse et maximum vitium tumoris, ad salutem suam potestate velle uti, cuius vitii nomen est inobedientia. Non esset ergo unde se homo Dominum habere cogitaret atque sentiret, nisi ei aliquid juberetur. Arbor itaque illa non erat mala, sed appellata est scientiæ digno cendi bonum et malum, quia si post prohibitionem ex illa homo ederet, in illa erat præcepti futura transgressio, in qua homo per experimentum poenæ disceret quid interesset inter obedientiæ bonam et inobedientiæ iratum. Proinde et hoc non in figura dictum, sed vere quoddam lignum accipiendum est; cui non de fructu vel pomis quod inde nasceretur, sed ex ipsa re nomen impositum est quæ illo contra vetitam tacto fuerat secutura.

CAPUT XLII.

Item de eodem ligno, ex eodem libro viii de Genesi ad litteram.

Si aliquid mali esset lignum illud, unde prohibuit hominem Deus, ejus ipsius mali natura venenatum videretur ad mortem. Quia vero ligna omnia in paradiso bona plantaverat, qui fecit omnia bona valde, nec ulla ibi natura mali erat, quia nusquam est mali ulla natura: quod diligentius si Dominus voluerit disseremus, cum de illo serpente dicere cœperimus. Ab eo ligno quod malum non erat prohibitum est, ut ipsa per se præcepti conservatio bonum illi esset, et transgressio malum. Nec potuit melius et diligentius demonstrari [commendari] quantum malum sit sola inobedientia, cum ideo reus iniquitatis factus est homo, quia eam rem tetigit contra prohibitionem, quam si non prohibitus tetigisset, non utique peccasset. Nam qui dicit, *vehi gratia, Noli tangere hanc herbam*, si forte venenosa est, mortemque prænuntians si tetigerit, sequitur quoque [quidem] mors contemptorem præcepti, sed etiam si nemo prohibuisset atque ille tetigisset, nihilominus utique moreretur: illa quippe res contraria salutis vitæque ejus non esset, sive inde vetaretur, sive non vetaretur: item cum quisque prohibet eam rem tangi, quæ non quidem tangenti, sed illi qui prohibuit obsesset, velut, si quisquam in alienam pecuniam misisset manum prohibitus ab eo cuius erat illa pecunia, ideo esset prohibito peccatum, quia prohibenti poterat esse damnosum. Cum vero illud tangitur quod nec tangenti obsesset, si non prohiberetur ne cuiquam alteri

A quando libet tangeretur, quare prohibitum ut ipsius per se bonum obedientiæ et ipsius per se inobedientiæ monstraretur? denique tante nihil aliud appetitum est, nisi non dominatione, quando illud amissum est. Si amitteretur sola deberet jussio dominantis quæ si sola attendetur quid aliud quam luntas attendetur? quid aliud quam Dei amaretur? quid aliud quam Dei voluntas voluntati præponeretur? Dominus quidem erit viderit, faciendum est a serviente quod et tunc forte videndum est a promerente erit. Sed tamen ut causam jussionis hujus non requiramus, si hæc ipsa magna est utilitas quod Deo servit, jubendo Deus utile facit

B jubere voluerit, de quo metendum non haberet quod inutile est possit. Nec fieri poterat luntas propria non grandi ruinæ pondere viminem cadat, si eam voluntati superioris exponat. Hoc expertus est homo contemptum ceptum Dei, et hoc experimento didicit quod esset inter bonum et malum, bonum obedientiæ, malum autem inobedientiæ, id est si contumaciæ, perversæ imitationis Dei, et libertatis. Hoc autem in quo ligno accidere per ipsa re, ut jam supra dictum est, nomen Malum enim nisi experimento non sentirent nullum esset si non fecissemus. Neque et natura mali est, sed amissio boni hoc nomen Bonum quippe incommutabile Deus est, et

C tem, quantum ad ejus naturam in qua est condidit pertinet, bonum est quidem, sed incommutabile non est ut Deus. Mutabile autem quod est post incommutabile bonum, melius fit cum bono incommutabili adhæserit, aut que serviendo rationabili et propria voluntati quippe et hæc [hoc] magni boni natura est. Sed et hoc accepit ut possit summi boni a naturæ, quod si noluerit, bono se privat, et malum est, unde per justitiam Dei etiam et consequitur. Quid enim tam iniquum, quam sit desertori boni? Neque ullo modo fieri potest, sed aliquando amissi superioris boni titur malum, cum habetur quod amatum est bonum. Sed divina justitia est ut qui volent sit quod amare debuit, anhilat curâ dolo amavit, dum naturarum creator ubique est. Adhuc enim est bonum, quod dolo amissum nam nisi aliquid bonum remansisset in nullus boni amissus dolor esset in poena. Cui autem mali experimento placet bonum, id est [ut] a boni amissionem sentiat, eligat tenere ne supra [-uper] omnes homines prædicandus et hoc nisi cujusdam singularis laudis esset, pro quo tribueretur qui ex genere Israel factus est manus nobiscum Deus, reconciliavit nos mundum et Dei homo mediator; Verbum apud carum autem apud nos; Verbum caro inter nos. De illo quippe propheta dicit: Priusquam

per bonum aut malum, contemnet malitiam, ut eligat bonum. Quomodo quod nescit aut contemnit aut eligit, nisi quia hæc duo sciuntur, aliter per prudentiam boni, aliter per experientiam mali? Per prudentiam boni malum scitur, etsi non sentitur. Tenetur enim bonum ne amissione ejus sentiat malum. Item per experientiam mali scitur bonum, quoniam quid amiserit sentit, cui de bono amisso male fuerit. Priusquam sciret ergo per experientiam [per experientiam] aut bonum quo careret, aut malum quod boni amissione sentiret, contempsit malum ut eligeret bonum, id est voluit amittere quod habebat, nec sentire [Ed. Ban., ne sentiret] amittendo quod amittere non debeat [debebat]. Singulare exemplum obedientie, quippe qui non venit facere voluntatem suam, sed voluntatem ejus a quo missus est, non sicut ille qui elegit facere voluntatem suam, non ejus a quo factus est. Merito sicut per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justii constituntur multi. Quia sicut in Adam omnes vivificantur, sic et in Christo omnes vivificantur. Frustra autem nonnulli acute obtusi sunt, cum requirunt quomodo potuerit appellari lignum dignoscencie boni et mali, antequam in eo transgressus esset homo præceptum, atque ipsa experientia dignosceret quid interesset inter bonum quod amisit et malum quod admisit. Lignum enim tale nomen accepit, ut eo secundum prohibitionem non tacto careretur quod eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Neque enim quia inde contra præceptum manducaverit, ideo factum est illud lignum dignoscencie boni et mali, sed utique etiamsi obediens esset, ut et nihil inde contra præceptum usurpasset, illi recte vocaretur quod ibi eis accideret si usurpasset; quemadmodum si vocaretur arbor saturatis, quod inde possent homines saturari, nunquid si verus accessisset, ideo nomen illud esset incongruum. quandoquidem, cum accederent et saturarentur, tunc probarent quando hoc [quam hæc] recte arbor illa vocaretur? Et quomodo, inquirunt, intelligeret homo quod ei dicebatur lignum dignoscencie boni et mali, quando ipsum malum quid esset omnino nesciebat? Hoc qui sapiunt parum attendunt quemadmodum a contrariis notis sic pleraque intelligantur ignota, ut etiam verba rerum quæ non sunt cum in loquendo interponuntur nullus caliget auditor (hoc enim quod omnino non est, nihil vocatur), et has duas syllabas nemo non intelligit qui Latine audit et loquitur. Unde nisi cum sensus intuetur id quod est, et ejus privatione quid etiam non sit agnoscit), sic et inane cum dicitur, Intuendo corporis plenitudinem, privatione ejus tanquam contraria quid dicatur inane intelligimus, sicut audiendi sensu, non solum de vocibus, verum etiam de silentio judicamus. Sic et vita quæ inerat homini posset ejus cavere contrarium, id est vitæ privationem, quæ mors vocatur, et ipsam causam qua perderet quod amabat, id est quodlibet factum suum quo fieret ut amitteret vitam, quodlibet syllabis appellaretur, quemadmodum Latine

A cum dicitur peccatum, vel malum, tanquam signum ejus intelligeret quod mente discerneret. Nos enim quomodo intelligimus cum dicitur resurrectio, quam nunquam experti sumus? Nonne quia sentimus quid sit vivere, ejus rei privationem vocamus mortem, unde reditus ad id quod sentimus, resurrectionem appellamus, et si quo alio nomine in quacunque lingua id ipsum appellatur? Mentis utique signum insinuat in voce loquentium, quo sonante agnoscat quod etiam sine signo cogitaret: mirum est enim quemadmodum rerum quas habet amissionem etiam in experta natura devitet; quis enim pecora docuit devitationem mortis, nisi sensus vitæ? Quis parvulum puerum adhærescere bajulo suo si eum fuerit ex alto jacere minatus [minutus]? Quod ex quodam tempore incipit, sed tamen antequam aliquid hujusmodi expertus sit. Sic ergo illis primis hominibus tam vita erat dulcis, quam profecto amittere devitabant, idque ipsum quibuscunque modis vel sonis significantem Deum intelligere poterant. Nec aliter eis posset persuaderi peccatum, nisi prius persuaderetur eos ex illo facto non esse mortuos: id est illud quod habebant et se habere gaudebant non amissuros. Unde suo loco loquendum est. Advertant itaque, si quis movet quomodo potuerint intelligere in experta nominantem vel minantem Deum, et vident nos omnium in expertorum nomina, non nisi ex contrariis quæ jam novimus, si privationum sunt, aut ex similibus, si specieum sunt, sine illo actu dubitationis agnoscere.

CAPUT XLII.

De bipertito opere providentiæ Dei, et in ipso homine eadem gemina divini moderaminis operatione, ex libro viii de Genesi ad litteram.

Illic jam in ipsum mundum velut in quondam magnam arborem rerum cœlus cogitationis attollitur, atque in ipso quoque gemina operatio Providentiæ reperitur: partim naturalis, partim voluntaria. Naturalis quidem per occultam Dei administrationem, qua etiam lignis et herbis dat incrementum; voluntaria vero per angelorum opera et hominum. Secundum illam primam cœlestia superius ordinari, inferiusque terrestria luminaria sideraque fulgere, diei noctisque vices agitari, aquis terram fundatam interlui atque circumlui, aerem latius superfundi, arbusta et animalia concipi et nasci, et crescere, senescere, occidere, et quidquid aliud in rebus interiore naturalique motu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri, et disci [discere], agros colli, societates administrari, artes exercere [exerceri], et quæque alia sive in superna societate aguntur, sive in hac terrena atque mortali, ita ut bonis consulatur, et per nescientes malos, inque ipso homine eandem geminam Providentiæ vigere potentiam: primo erga corpus 37 naturalem, scilicet eo motu quo fit, quo crescit, qua senescit; voluntariam vero qua illi ad victum, tegumentum curationemque ulitur. Similiter erga animam naturaliter agitur ut vivat, ut

sentiat: voluntarie vero ut discat, ut consentiat. Sicut autem in arbore id agit agricultura forinsecus, ut illud proficiat quod geritur intrinsecus, sic in homine secundum corpus ei quod intrinsecus agit natura servit, extrinsecus medicina. Itemque secundum animam ut natura beatificetur intrinsecus, doctrina ministratur extrinsecus. Quod autem ad arborem colendi negligentia, hoc ad corpus medendi incuria, hoc ad animam discendi segnitia: et quod ad arborem humor inutilis, hoc ad corpus victus exitiabilis, hoc ad animam persuasio iniquitatis. Deus itaque super omnia qui condidit omnia, et regit omnia, omnes naturas bonus [bonas] creat, omnes voluntates justus ordinat. Quid ergo abhorret a vero, si credamus hominem ita in paradiso constitutum, ut operaretur agriculturam, non labore servili, sed honesta animi voluptate? Quid enim hoc opere innocentius vacantibus? et quid plenius magna consideratione prudentibus?

CAPUT XLIII.

Quod æterna Divinitas, nec pro temporibus nec pro loco mota, moveat creaturam, ex libro VII de Genesi ad litteram.

Dicimus itaque summum ipsum, verum, unum ac solum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum, id est Deum Verbumque ejus, et utriusque Spiritum, Trinitatem ipsam, neque confusam, neque separatam, Deum qui solus habet immortalitatem et locum habitat inaccessibleem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest, nec locorum vel finito, vel infinito spatio contineri, nec temporum vel finito vel infinito volumine variari; neque enim est in ejus substantia qua Deus est, quod brevius sit in parte quam in toto, sicut necesse est esse [de his] quæ in locis sunt, aut fuit in ejus substantia quod jam non est, vel erit quod nondum est, sicut in naturis quæ possunt temporis mutabilitatem pati. Ille ergo incommutabili æternitate vivens, creavit omnia simul. Ex quibus currebant tempora, et implebantur loca, temporalibusque et localibus rerum motibus sæcula volverentur. In quibus rebus quædam spiritalia, quædam corporalia condidit, formans materiam, quam nec alius, nec ullus, sed omnino ipse informem ac formabilem instituit, ut formationem suam non tempore sed origine præveniret. Spiritalem autem creaturam corporali præposuit, quod spiritalis tantummodo per tempora mutari posset, corporalis autem per tempora et loca. Exempli enim gratia, per tempus movetur animus, vel reminiscendo quod oblitus erat, vel discendo quod nesciebat, vel volendo quod volebat: per loca autem corpus, vel a terra in cælum, vel a cælo in terram, vel ab oriente ad [in] occidentem, vel si quo alio simili modo. Omne autem quod movetur per locum, non potest nisi et per tempus simul moveri. At non omne quod movetur per tempus, necesse est etiam per locum moveri. Sicut ergo substantiam quæ movetur per tempus et locum præcedit substantia quæ tantum per tempus, ita ipsam præcedit illa quæ nec per locum nec per tempus, ac per hoc sicut per

A tempus et locum movet corpus, ipse tantum motus conditus spiritus, ita per tempus conditum spiritum ipse nec per tempus nec cum motus conditur spiritus: sed spiritus movet seipsum per tempus, et per tempus cum corpus: spiritus autem creator movet sine tempore ac loco, movet conditum spiritum sine loco, movet corpus per tempus cum. Quocirca quisquis intelligere conatur admodum æternus vere et vere immortalis incommutabilis Deus ipse, nec per locum tempus motus, moveat temporaliter et creaturam suam, non eum puto posse aspicius intellexerit quemadmodum anima, horitus creatus, non per locum, sed tantum per motus, moveat corpus per tempus et locum quod in se ipso agitur capere nondum potest minus illud quod supra est? Affecta quippe carnalium sensuum consuetudine, etiam seipsum corpore per locum moveri putat, dum id per movet. Quæ si possit diligenter inspicere cardines membrorum corporis sui, quem articulatim dispositi sint, a quibus initia nitantur, inveniet ea quæ per spatia locorum tur nisi ab eis quæ loco fixa sunt non moventur enim movetur solus digitus, nisi manus cujus articulo velut immoto cardine moveatur tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab humeri, humerus a scapula commovetur: utique cartilinis quibus motio nitatur, et spatium quod movetur: sic plantæ in talo et lus, quo s' ante movetur; sic cruris in genu pedis in coxa: et nullius membri motus omnem quem voluntas movet, nisi ab aliquo articulo [lari] cardine quem nutus ejusdem voluntatis figit, ut ab eo quod loci spatio non movetur: quod movetur. Denique nec jam in ambulatu levatur, nisi alius fixus totum corpus ferat ille qui motus est a loco unde fertur, ad locum fertur imo [immoto] articulo sui cardinis. Porro si in corpore nullum membrum per locum movet, nisi ab eo membri articulo quod movet, cum et illa pars corporis quæ movetur qua fixa sit, ut moveantur corporeas habentitates suas, quibus occupent spatia locorum quanto magis ipsæ animæ nutus cui membra vivunt, ut quod placuerit ligatur, unde id quod vendum est immitatur, cum anima non sit natura, nec locali spatio corpus impleat, ab utrum sive spongiam, sed miris modis ipse porro nutu commixta sit vivificando corpore [quo] et imperat corpori quadam intentione mole; quanto magis, inquam, nutus ipse vultus ejus, non per locum movetur ut corpus per locum moveat, quando totum per partes movet, nec loco movet, nisi per illas quas loco non movet si intelligere difficile est, utrumque credatur creatura spiritalis, non per locum mota, movetur per locum, et quod Deus, non per tempus

moveat creaturam spiritalem per tempus. Quod si de anima quisque non vult hoc credere, quod quidem sine dubio non solum crederet, verumetiam intelligeret, si eam posset sicuti est incorporatam cogitare; cui enim non facile occurrat, quod per locum non movetur, quæ per loci spatia non distenditur? (quidquid autem per loci spatia distenditur, corpus est, ac per hoc consequens est ut anima per locum moveri non possit, si corpus esse non credatur;) sed, ut dicere cœperam, si de anima quisque hoc non vult credere, non urgendus est; substantiam vero Dei nisi credat nec per tempus, nec per locum moveri, nondum perfecte incommutabilem credit. Verum quia omnino incommutabilis est illa natura Trinitatis, et ob hoc ita æterna ut ei aliquid cœternum esse non possit, ipsa apud seipsam et in seipsa, sine ullo tempore ac loco, movet tamen per tempus et locum sibi subditam creaturam, naturas creans bonitate, voluntates ordinans potestate, ut in naturis nulla sit quæ non ab illo **38** sit, in voluntatibus autem, nulla bona cui sit non prosit [*F. l. præsit*], nulla mala sit qua bene uti non possit. Sed quia non omnibus naturis dedit voluntatis arbitrium, illæ autem quibus dedit potentiores ac superiores sunt, illæ naturæ quæ non habent voluntatem subditæ sunt necesse est illi quæ habet: et hoc ordinatione Creatoris, qui nunquam ita punit voluntatem malam, ut naturæ perimat dignitatem. Cum igitur omne corpus et omnis anima irrationalis non habeat voluntatis arbitrium, subdita ista sunt eis naturis quæ præditæ sunt arbitrio voluntatis, nec omnibus omnia, sed sicut distribuit justitia Creatoris. Ergo Dei providentia, regens atque administrans universam creaturam, et naturas, et voluntates, naturas ut sint, voluntates autem ut nec infructuose bonæ, nec impunitæ malæ sint, subdit primitus omnia sibi, deinde creaturam corporalem creaturæ spiritali, irrationalem rationali, terrestrem cœlesti, femineam masculinæ, minus valentem valentiori, indigentiorum copiosiori. In voluntatibus autem bonas sibi, cæteras vero ipsis servientibus sibi, ut hoc patiat voluntas mala quod ex jussu Dei fecerit bona: sive per seipsam, sive per malam in rebus duntaxat quæ naturaliter sunt etiam malis voluntatibus subditæ, id est in corporibus. Nam in seipsis voluntates malæ habent interiorem pœnam suam, eandem ipsam iniquitatem suam, ac per hoc sublimibus angelis Deo subditæ fruentibus, et Deo beate servientibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis voluntas, vel infirma, vel prava: ut hoc de subditis vel cum subditis agant quod naturæ ordo poscit, in omnibus jubente illo cui subjecta sunt omnia. Proinde illi in illo veritatem incommutabilem vident, et secundum eam suas dirigunt voluntates. Fiunt ergo illi participes æternitatis, veritatis, voluntatis ejus semper [voluntatem ejus semper facientes], sine tempore et loco, moventur autem ejus imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto: nec ita ut ab ejus contemplatione resiliant aut defluant, sed simul et illum sine loco ac tempore contemplan-

tur, et ejus in inferioribus jussa perficiunt, moventes se per tempus, corpus autem per tempus et locum, quantum eorum congruit actioni.

CAPUT XLIV.

Quod non per ipsam Dei substantiam, sed per subditam creaturam, et locutio divina ad Adam, et deambulatio in paradiso debeat incunctanter intelligi. Item ex libro VIII Genes. ad litteram.

Quod autem attinet ad creaturæ angelicæ actionem, per quam universarum rerum generibus maximeque humano providentia Dei prospicitur, ipsa extrinsecus adjuvat, et per illa visa quæ similia sunt corporalibus, et per ipsa corpora quæ angelicæ subjacent potestati. Quæ cum ita sint, cum Deus omnipotens et omnitenens, incommutabili æternitate, veritate, voluntate, semper idem, non per tempus nec per locum motus, movet per tempus creaturam spiritalem, movet etiam per tempus et locum creaturam corporalem, ut eo motu naturas quas intrinsecus substituit etiam extrinsecus administret, et per voluntates sibi subditas, quas per tempus, et per corpora sibi atque illis voluntatibus subdita, quæ per tempus et locum movet, eo tempore ac loco, cujus ratio in ipso Deo vita est sine tempore ac loco. Cum ergo tale aliquid Deus agit, non debemus opinari ejus substantiam, qua Deus est, temporibus locisque commutabilem, aut per tempora et loca mobilem: sed in opere divinæ providentiæ ista cognoscere, non in illo opere quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas etiam extrinsecus administrat: cum sit ipse nullo locorum vel intervallo, vel spatio, incommutabili excellentique potentia, et interior omni re, quia in ipso sunt omnia, et exterior omni re, quia ipse est super omnia. Item nullo tempore, intervallo vel spatio, incommutabili æternitate, et antiquior est omnibus, quia ipse est ante omnia, et novior omnibus, quia idem ipse est post omnia. Quapropter cum audimus dicentem Scripturam: Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens: Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes, de ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis de illo: qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini. Si modum quærimus quomodo ista locutus sit Deus, modus quidem ipse a nobis proprie comprehendere non potest. Certissime tamen tenere debemus Deum, aut per suam substantiam loqui, aut per sibi subditam creaturam, sed per substantiam suam non loqui, nisi ad creandas omnes naturas; ad spirituales vero atque intellectuales non solum creandas, sed etiam illuminandas, cum jam possunt capere locutionem ejus, qualis est in Verbo ejus quod in principio erat apud Deum, et Deus erat Verbum, per quod facta sunt omnia. Illis autem qui eam capere non possunt cum loquitur Deus, non nisi per creaturam loquitur, aut tantummodo spiritalem, sive in somnis, sive in exstasi, in similitudine rerum corporalium, aut etiam per seipsam [*F. l. per ipsam*] corporalem, dum sensibus corporis, vel aliqua species apparet, vel insonant voces. Si ergo Adam talis erat ut posset capere illam locutionem Dei, quæ in mentibus angelicis per suam

præbet substantiam, non dubitandum est quod ejus mentem per tempus moverit miro et ineffabili modo, non motu-ipse per tempus, eique utique hoc salubre [utile ac salubre] præceptum veritatis impresserit, et quæ transgressori poena deberetur, ea ipsa ineffabiliter veritate monstraverit, sicut audiuntur vel videntur omnia bona præcepta in ipsa incommutabili sapientia, quæ in animas sanctas se transfert ex aliquo tempore, cum ipsius nullus sit motus in tempore. Si autem ad eum modum Adam justus erat, ut ei ad hoc opus esset alterius creaturæ sanctioris et sapientioris auctoritas, per quam cognosceret Dei voluntatem atque jussionem, sicut nobis prophetæ, sicut ipsis angeli, cur ambigamus per aliquam ejusmodi creaturam ei esse locutum Deum, talibus vocum signis quæ intelligere posset? Illud enim quod postea scriptum est, cum peccassent, eos audisse vocem Domini Dei ambulantis [F. ambulantis] in paradiso, quia non per ipsam Dei substantiam, sed per subditam ei creaturam factum est, nullo modo dubitat qui fidem catholicam sapit. Ab hoc enim et aliquanto latius de hac re disserere volui, quia nonnulli hæretici putant substantiam Filii Dei, nullo assumpto corpore, per seipsam esse visibilem, et ideo antequam ex virgine corpus acciperet, ipsum visum esse patribus opinantur, tanquam de solo Deo Patre dictum sit, Quem nemo hominum vidit, nec videre potest, quia Filius visus sit ante acceptam servi formam, etiam per ipsam substantiam suam; quæ impietas procul a catholicis mentibus repellenda est.

39 CAPUT XLV.

De quæstione annorum Mathusalæ, ex lib. Quæstionum de Genesi.

Quæri solet quomodo Mathusalem secundum annorum computationem vivere post diluvium potuerit, cum omnes præter eos qui in arcam ingressi sunt periisse dicantur? Sed hanc quæstionem plurimum codicum mendositas peperit. Non solum quippe in Hebræis aliter invenitur, verumetiam in Septuaginta interpretatione Mathusalem, in codicibus paucioribus sed veracioribus, sex annos ante diluvium reperitur fuisse defunctus.

CAPUT XLVI.

De eo quod scriptum est, angelos Dei cum filiabus hominum concubuisse, ex eodem libro Quæstionum de Genesi.

Item quæritur quemadmodum potuerint angeli cum filiabus hominum concubere, unde gigantes nati esse perhibentur, quamvis nonnulli et Latini et Græci codices, non angelos habeant, sed filios Dei, quos quidam, ad solvendam istam quæstionem, justos homines fuisse crediderunt, qui potuerunt etiam angelorum nomine nuncupari. Nam de homine Joanne scriptum est: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. Sed hoc movet, quomodo vel ex hominum concubitu nati sint gigantes, vel feminis misceri potuerint, si non homines sed angeli fuerunt. Sed de gigantibus, id est nimium grandibus atque fortibus, puto non esse mirandum quod ex homi-

nibus nasci potuerint, quia et post diluvium quidam tales fuisse reperiuntur, et quædam corpora hominum in incredibilem modum ingentia nostris quoque temporibus extiterunt, non solum virorum, verumetiam feminarum. Unde credibilis est homines justos, appellatos vel angelos vel filios Dei, concupiscentia lapsos peccasse cum feminis, quam angelos carnem non habentes usque ad illud peccatum descendere potuisse. Quamvis de quibusdam dæmonibus qui sint improbi mulieribus a multis tam multa dicantur, ut non facile sit de hac re definienda sententia [L. delivre sententiam].

CAPUT XLVII.

De arca Noe: utrum animalia omnia cum escis eorum ferre potuerit, de eodem Quæstionum in Genesi libro.

De arca Noe quæri solet utrum tanta capacitate quanta describitur animalia omnia quæ in eam ingressa dicuntur et escas eorum ferre potuerit. Quam quæstionem cubito geometrico solvit Origenes, asserens non frustra Scripturam dixisse quod Moses omni sapientia Ægyptiorum fuerit eruditus, qui geometricam dilexerunt. Cubitum autem geometricum dicit tantum valere, quantum nostra cubita sex valent. Si ergo tam magna cubita intelligebant, nulla quæstio est tantæ capacitatis arcam fuisse ut posset illa omnia continere.

CAPUT XLVIII.

Quod recogitatio Dei mutandarum rerum sit immutabilis ratio, et de mensura arcæ in qua propter Christi corpus probabiliter metitur humanum, ex libro xv de Civitate Dei.

Et recogitavit et dixit Deus: Deleam hominem quem feci a facie terræ, ab homine usque ad pecus, et a reptantibus usque ad volatilia cœli, quia iratus sum quoniam feci eos. Ira Dei non perturbatio animi ejus est, sed judicium quo irrogatur poena peccato. Cogitatio vero ejus irrecogitatio [et recogitatio] mutandarum rerum est immutabilis ratio. Neque enim sicut hominem, ita Deum cujusquam facti sui poenitet, cujus est de omnibus omnino rebus tam fixa sententia, quam certa præscientia. Sed si non utatur Scriptura talibus verbis, non se quodammodo familiariter insinuat [insinuabit] omni generi hominum quibus vult esse consultum, ut prætereat [Ed. Ben., ut et perterreat] superbientes, et excitet negligentes, et exerceat quærentes, et alat intelligentes, quod non faceret, si non se prius inclinaret, et quodammodo descenderet ad jacentes. Quod autem etiam interitum omnium animalium terrenorum volatiliumque denuntiat, magnitudinem futuræ cladis effatur, non animantibus rationis expertibus tanquam et ipsa peccaverint minatur exitium. Jam vero quod Noe homini justo, et sicut de illo Scriptura veridica loquitur, in sua generatione perfecto, non utique sicut perficiendi sunt cives civitatis Dei in illa immortalitate qua æquabuntur angelis Dei, sed sicut esse potuit [possunt] in hac peregrinatione perfecto [perfecti], imperat Deus ut arcam faciat, in qua [Supp. cum] suis, id est uxore, et filiis, et nuribus, et cum animalibus quæ ad illum ex Dei præcepto in arcam in-

grossa sunt, liberaretur diluvii vastitate, proculdubio **A** figura est peregrinantis in hoc sæculo civitatis Dei, hoc est Ecclesiæ, quæ sit salva per lignum in quo pependit mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus. Nam et mensuræ ipsæ longitudinis, et altitudinis, ejus latitudinis ei [F. et latitud. ejus] significant corpus humanum, in cujus veritate ad homines prænuntiatus est venturus et venit. Humani quippe corporis longitudo a vertice usque ad vestigia sexies tantum habet quam latitudo, quæ est ab uno latere ad alterum latus, et decies tantum [quam] altitudo, cujus altitudinis mensura est in latere, a dorso ad ventrem. Velut si jacentem hominem metiaris supinum seu pronum, sexies tantum longus est, a capite [usque] ad pedes, quam latus a dextra in sinistram, vel a sinistra in dextram, et decies quam altus a terra. Unde facta est arca trecentorum in longitudine cubitorum, et quinquaginta in latitudine, et triginta in altitudine, et quod ostium in latere accepit, profecto illud est vulnus, quando latus Crucifixi lancea perforatum est. Hac quippe ad illum venientes ingrediuntur, quia inde sacramenta manarunt quibus credentes initiantur. Et quod de lignis quadratis fieri jubetur, undique stabilem vitam sanctorum significat; quacunquē enim verteris, quadratum stabit, et cætera quæ, cum in ejusdem arcæ constructione dicuntur, ecclesiasticarum signa sunt rerum. Sed ea nunc persequi longum est, et hoc jam fecimus in opere quod adversus Faustum Manichæum scripsimus, negantem in Hebræorum libris aliquid de Christo esse prophetatum. Et fieri quidem potest ut et nobis quispiam, et alius alio exponat hæc aptius, dum tamen ea quæ dicuntur ad hanc de qua loquimur Dei civitatem, in hoc sæculo maligno tanquam in diluvio peregrinantem, omnia referantur, si ab ejus [sensu] qui ista conscripsit, non vult longe aberrare qui exponit: exempli gratia, velut si quispiam quod hic scriptum est [arcæ] inferiora bicamerata et tricamerata facies eam [ea], non quod ego in illo opere dixi vel intellexi [Ed. Ben., velut intelligi], quia ex omnibus gentibus congregatur Ecclesia, bicameratam dictam, propter duo genera hominum, circumcisionem scilicet et præputium, quod Apostolus alio modo dicit, Judæos et Græcos, tricameratam vero, eo quod omnes gentes de tribus filiis Noe post diluvium reparatæ sunt; sed aliud dicat aliquid quod fide [a fidei] regula non sit alienum. Nam quoniam non solas in inferioribus mansiones **40** habere arcam voluit, verumetiam in superioribus: et hæc dixit bicamerata, et in superioribus superiorum, et hæc appellavit tricamerata, ut ab imo sursum versus tertia consurgeret habitatio, possunt hic intelligi et tria illa quæ commendat Apostolus, fides, spes, charitas. Possunt etiam multo convenientius tres illæ ubertates evangelicæ, tricena, sexagena, centena, ut in infimo habitet pudicitia conjugalis, supra vidualis, atque hac superior virginalis, et si quid melius secundum fidem civitatis hujus intelligi et dici potest. Hoc etiam de cæteris quæ hic exponenda sunt dixerim, quia etsi non uno disseruntur modo, ad unam tamen catholicæ a dei concordiam revocanda sunt.

CAPUT XLIX.

Qualiter intelligendum sit: Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, ex libro xi de Genesi ad litteram.

Et dixit Deus: Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis in cognoscendo bonum et malum. Quoniam hoc, per quodlibet et quomodolibet dictum sit, Deus tamen dixit, non aliter intelligendum est, quod ait [unus ex nobis,] nisi propter Trinitatem numerus pluralis accipiatur, sicut dictum erat: Faciamus hominem, sicut etiam Dominus de se et Patre: Veniemus ad eum et mansionem apud eum faciemus. Replacatum est igitur in caput superbi quo exitu concupiverit quod a serpente suggestum est: Eritis sicut dii. Ecce, inquit, Adam factus est tanquam unus ex nobis. Verba enim Dei sunt non tam huic insultantis, quam cæteros ne ita superbiant deterrentis, propter quos ista conscripta sunt: Factus est, inquit, tanquam unus ex nobis. In cognoscendo bonum et malum. Quid aliud intelligendum nisi exemplum timoris inveniendi esse propositum, quod non solum non fuerit factus qualis fieri valuit [F. voluit], sed nec illud quod factus fuerat conservavit? Et nunc, inquit Deus, ne aliquando extendat manum, et sumat de ligno vite, et edat, et vivat in æternum, et dimisit illum Dominus Deus de paradiso voluptatis operari terram ex qua sumptus est. Superiora verba Dei sunt, hoc autem factum propter ipsa verba secutum est. Alienatus enim a vita, non solum quam fuerat, si præceptum servasset, cum angelis accepturus, sed ab illa etiam **C** quam ducebat in paradiso, felici quodam corporis statu, separari utique debuit a ligno vite, sive quod ex ipso illi subsisteret felix ille ipse status corporis, ex re visibili virtute invisibili, sive quod in eos [L. eo] esset sacramentum visibile invisibilis sapientiæ. Alienandus inde utique fuerat, vel jam moriturus, vel etiam tanquam excommunicatus, sicut etiam in hoc paradiso, id est Ecclesia, solent a sacramentis altaris visibilibus homines disciplina ecclesiastica removeri. Et ejecit Adam, et collocavit eum contra paradisum voluptatis: et hoc significandi gratia factum est, sed tamen factum ut contra paradisum, quod beata vita etiam spiritaliter significabatur, habitaret peccator, utique in miseria; et ordinavit cherubin et flammeam rhombicam quæ vertitur custodire viam ligni vite. Hoc per cælestes utique potestates etiam in paradiso visibili factum esse credendum est, ut per angelicum ministerium esset illic ignea quædam custodia, non tamen frustra factum esse, nisi quia significat aliquid etiam de spiritali paradiso, non est utique dubitandum.

CAPUT L.

Quomodo Adam non sit seductus, ut dicit Apostolus, cum idem dicat eum prævaricatorem, ex eodem libro xi.

Illud magis movet, si jam spiritalis erat Adam, quamvis mente, non corpore, quomodo credere poterit quod per serpentem dictum est, ideo Deum prohibuisse ne fructu ligni illius vescerentur, quia sciebat eos, si fecissent, futuros esse ut deos, propter

dignoscantiam boni et mali, tanquam hoc tantum A bonum creaturæ suæ Creator inviderit. Hoc mirum si homo spiritali mente præditus credere potuisset, an quia hoc credere ipse non posset, propterea mulier addita est, quæ parvi intellectus esset, et adhuc fortasse secundum sensum carnis, non secundum spiritum mentis viveret, et hoc est quod Apostolus ei non tribuit imaginem Dei? Sic enim ait: Vir quidem non debet velare caput suum, cum sit imago et gloria Dei, mulier autem gloria viri est: non quod mens feminæ eandem imaginem capere non possit, cum in illa gratia nos dicat nec masculinum esse nec feminam, sed quod fortassis illa hoc nondum percepserat quod sit in agnitione Dei, et viro regente ac dispensante paulatim fuerat perceptura. Neque enim frustra et illud Apostolus ait: Adam enim primus B formatus est, deinde Eva: et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione facta est, id est ut per illam etiam vir prævaricaretur. Nam et ipsum dicit prævaricatorem ubi ait: In similitudinem prævaricationis Adæ qui est forma futuri; seductum tamen negat. Nam et interrogatus non ait: Mulier quam dedisti mecum seduxit me, et manducavi; sed: Ipsa mihi, inquit, dedit a ligno et manducavi. Illa vero: Serpens, inquit, seduxit me. Ita Salomon vir tantæ sapientiæ, nunquidnam credendum est quod in simulacrorum cultu credidit esse aliquid utilitatis? sed mulierum amori ad hoc malum trahenti resistere non valuit, faciens quod sciebat non esse faciendum, ne suas quibus deperiebat [deperibat] atque defuebat mortiferas delicias contristaret. Ita et C Adam, posteaquam de ligno prohibito seducta mulier manducavit, ei que dedit ut simul ederent, noluit eam contristare, quam credebatur posse sine suo solatio contabescere si ab ejus alienaretur animo, et omnino illa interire discordia. Non quidem carnis victus concupiscentia, quam nondum senserat in resistente lege membrorum legi mentis suæ, sed amicali quadam benevolentia, qua plerumque fit ut offendantur Deus, ne homo ex amico fiat inimicus, quod eum non facere [quod eum facere non debuisse] divinæ sententiæ justus exitus indicavit. Ergo alio modo quodam etiam ipse deceptus est, sed dolo illo serpentino quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci. Hanc autem proprie seductionem appellavit Apostolus, quia [qua] id quod suadebatur, D cum falsum esset, verum putatum est, id est quod Deus ideo lignum illud tangere prohibuerit, quod sciebat eos, si tetigissent, velut deos futuros, tanquam eis divinitatem invideret, qui eos homines fecerat. Sed etiam si virum propter aliquam mentis elationem, quæ Deum interiorum scrutatorem latere non poterat, sollicitavit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea quæ superius tractavimus, non tamen cum arbitror, si jam spiritali mente præditus erat, ullo modo credere potuisse quod eos Deus ab esca illius ligni invidendo retuisset.

41 CAPUT LI.

De creatione primi hominis, et de causalibus rationibus, vel quomodo additi sint anni quindecim Ezechiel regi ad vitam, quem prædixerat non victurum, ex libro vi de Genesi ad litteram.

In illa prima conditione mundi, cum Deus creavit omnia, simul homo factus est [cum Deus omnia simul creavit, homo factus est], qui esset futurus. Ratio creandi hominis, non actio creati, sed hæc aliter in verbo Dei, ubi ista non facta sed æterna sunt; aliter in elementis mundi, ubi omnia simul omnia facta, futura sunt; aliter in rebus quæ secundum causas simul creatas non jam simul, sed suo quæque [quoque] tempore creantur, in quibus Adam jam formatus ex limo et Dei flatu animatus, sicut fenum exortum; aliter in seminibus, in quibus rursus quasi primordiales causæ repetuntur, de rebus ductæ quæ secundum causas quas primum condidit exstiterunt, velut herba ex terra, semen ex herba, in quibus omnibus ea jam facta modos et actus sui temporis acceperunt, quæ ex occultis atque visibilibus rationibus, quæ in creatura causaliter latent, in manifestas formas naturasque prodierunt, sicut herba exorta est super terram, et homo factus in animam vivam, et cætera hujusmodi, sive fruteta, sive animalia, ad illam operationem Dei pertinentia, qua usque nunc operatur. Sed etiam ista secum gerunt, tanquam iterum seipsa invisibiliter in occulta quadam vi generandi, quam traxerunt de illis primordiis causarum suarum, in quibus, creato mundo, cum factus est dies, antequam in manifestam speciem sui generis exorirentur inserta sunt. Si enim prima illa opera Dei, cum simul omnia creavit, in suo modo perfecta non essent, ea proculdubio post adderentur, quæ illis perficiendis defuissent, ut quædam universitatis perfectio [ex] utrisque constaret singulis quasi semis, velut alicujus totius partes essent, quarum conjunctione ipsum totum, cujus partes fuerant, compleretur. Rursus si ita essent illa perfecta, sicut perficiuntur cum suis quæque temporibus in manifestas formas actusque procreantur, profecto aut nihil ex eis postea per tempora fieret, aut hoc fieret quod ex istis quæ suo quæque jam tempore oriuntur Deus non cessat operari. Nunc autem quia et [jam] consummata et quodammodo inchoata sunt ea ipsa quæ consequentibus evolvenda temporibus, primitus Deus omnia simul creavit, cum faceret mundum: consummata quidem, quia nihil habent illa in naturis propriis, quibus suorum temporum cursus agunt, quod non in istis causaliter factum sit; inchoata vero quoniam quædam erant quasi semina futurorum per sæculi tractum, ex occulto in manifestum Scripturæ [quoniam quædam erant quasi semina futurorum per sæculi tractum ex occulto in manifestum locis congruis exerenda: ipsius etiam Scripturæ] verba satis ad hoc admonendum insigniter vigent, si quis in eis evigilet. Nam [ea] et consummata dicit et inchoata. Nisi enim consummata essent, non scriptum esset: Et consummata sunt cælum et terra, et omnis consummatio [compositio] eorum, et: Consummavit Deus [in] die sexto

opera sua quæ fecit, et benedixit Deus diem septimum, et sanctificavit eum. Rursusque nisi inchoata essent, non ita sequeretur, quia: In illa die requievit ab omnibus operibus suis quæ inchoavit Deus facere. Hic igitur si quis inquirat quomodo consummavit et quomodo inchoavit, neque enim alia consummavit, alia inchoavit, sed eadem ipsa, utique a quibus in die septimo requievit, ex his quæ supra diximus clarum est. Consummasse quippe ista intelligimus Deum, cum creavit omnia simul, ita perfecto, ut nihil et [ei] adhuc in ordine temporum creandum esset, quod non ab eo jam in ordine causarum creatum esset. Inchoasse autem, ut quod hic præfixerat causis post impleret effectis. Proinde formavit Deus hominem pulverem terræ, vel limum terræ, hoc est de pulvere vel limo terræ: et inspiravit, sive inflavit [insufflavit] in ejus faciem, spiritum vitæ, et factus est homo in animam vivam. Non tunc prædestinatus, hoc enim ante sæculum in præscientia Creatoris, neque tunc causaliter, vel inconsummate inchoatus, vel inchoate consummatus, hoc enim a sæculo in rationibus primordialibus, cum simul omnia crearentur, sed creatus in tempore suo, visibiliter in corpore, invisibiliter in anima, constans ex anima et corpore. Jam ergo videamus quomodo eum fecerit Deus: primum de terra corpus ejus, post etiam de anima videbimus, si quid valebimus. Quod enim manibus corporalibus Deus de limo finxit hominem, nimium puerilis cogitatio est, ita ut si hoc Scriptura dixisset, magis eum qui scripsit translato verbo usum credere deberemus, quam Deum talibus membrorum lineamentis determinatum, qualia videmus in corporibus nostris. Dictum est enim: Manus tua gentes disperdidit, et eduxit populum tuum in manu forti et brachio excelso; sed pro potestate et virtute Dei positum hujus membri nomen, quis usque adeo desipit, ut non intelligat? Nec illud audiendum est, quod nonnulli putant, ideo præcipuum Dei opus esse hominem, quia cætera dixit et facta sunt, hunc autem ipse fecit, sed ideo potius, quia hunc ad imaginem suam fecit. Nam illa quæ dixit et facta sunt, ideo sic scriptum est, quia per verbum ejus facta sunt, sicut per hominem hominibus dici potuit verbis quæ temporaliter cogitantur et voce proferuntur. Non sic autem loquitur Deus, nisi cum per creaturam corporalem loquitur, sicut Abraham, sicut Mosi, sicut per nubem de Filio suo. Ante vero omnem creaturam, ut esset ipsa creatura, eo Verbo dictum est, quod In principio erat Deus apud Deum; et quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, utique et homo per ipsum factus est. Certe enim cælum verbo fecit, quia dixit et factum est, scriptum est tamen: Et opera manuum tuarum sunt cæli; et de hoc imo quasi fundo mundi scriptum est: Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus ejus finxerunt. Non igitur hoc in honorem hominis deputetur, velut cætera Deus dixerit et facta sint, hunc autem ipse fecerit; aut verbo cætera, hunc autem manibus fecerit. Sed hoc excellit in homine, quia Deus hominem

A ad imaginem suam fecit, propter hoc quod ei dedit mentem intellectualem, qua præstat pecoribus: unde jam superiore loco disseruimus. In quo honore positus, si non intellexerit ut bene agat, iisdem ipsis pecoribus quibus prælatus est comparabitur. Sic enim et scriptum est: Homo in honore positus non intellexit; comparatus est pecoribus insensatis, et similis factus est eis. Nam et pecora Deus fecit, sed non ad imaginem suam. Nec dicendum est: Hominem ipse fecit, pecora vero jussit et facta sunt; et hunc enim et illa per Verbum suum fecit, per quod facta sunt omnia. Sed quia idem Verbum, et sapientia, et virtus ejus est, dicitur et manus ejus, [Supp. non] visibile membrum, sed efficiendi potentia. Nam eadem Scriptura quæ dicit quod Deus hominem de limo terræ finxit, dicit etiam quod et **42** bestias agri de terra finxit; quando eas cum volatilibus cæli adduxit ad Adam, ut videret quid ea vocaret. Sic enim scriptum est: Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias. Si ergo [enim] et hominem de terra et bestias de terra ipse formavit, quid habet homo excellentius in hac re, nisi quod ipse ad imaginem Dei creatus est? nec tamen hoc secundum corpus, sed secundum intellectum mentis, de quo post loquebamur. Quanquam et in ipso corpore habeat quendam proprietatem quæ hoc indicet, quod erecta statura factus est, ut hoc ipso admoneretur non sibi terrena esse sectanda, velut pecora, quorum voluptas omnis ex terra est, unde in alvum cuncta prona atque prostrata sunt. Congruit ergo et corpus ejus animæ rationali, non secundum lineamenta figuræque membrorum, sed potius secundum id quod in cælum erectum est ad intuenda quæ in corpore ipsius mundi superna sunt, sicut anima rationalis in ea debet erigi quæ in spiritali natura maxime excellent, ut quæ sursum sunt sapiat, non quæ super terram. Sed quomodo eum fecit eum Deus de limo terræ, utrum repentina [repente] ætate perfecta, hoc est virili atque juvenili, an sicut nunc usque format in uteris matrum? Neque enim alius hæc fecit quam ille qui dixit: Priusquam te formarem in utero, novi te; ut illud tantum proprium habuerit Adam, quod non ex parentibus natus est, sed factus ex terra, eo tamen modo ut in hoc proficiendo et per ætates augendo, in [F. leg. ii] temporum numeri complerentur, quos naturale [F. leg. naturæ] humani generis attributos videmus. An potius non est hoc requirendum? utrumlibet enim fecerit, hoc fecit quod Deum et omnipotentem et sapientem posse et facere congruebat. Ita enim certas temporum leges generibus qualitatibusque rerum in manifestum eis abdito producendis attribuit, ut ejus voluntas sit super omnia. Potentia quippe sua numeros creaturæ dedit, non ipsam potentiam eisdem numeris alligavit. Nam spiritus ejus ita faciendo mundo superferebatur, ut et facto superferatur, non corporalibus locis, sed excellentia potestatis. Quis enim nescit aquam concretam terræ, cum ad radices vitis venerit, duci in saginam ligni illius, atque in eo sumere qualitatem qua in uvam procedat paulatim erumpentem, atque in ea grandescente vinum fiat, maturumque dulce-

scat, quod adhuc fervereat expressum, et quadam ve-
 gustate firmatum, ad usum bibendi utilius jucundiusque
 perveniat? Num ideo Dominus lignum quæsit, aut
 terram, aut has temporum moras, cum a quam miro
 compendio convertit in vinum, et tale vinum quod
 ebrius etiam conviva laudaret? Nunquid adjutorio
 temporis eguit conditor temporum? nonne certis die-
 rum numeris suo cuique generi accommodatis om-
 nis natura serpentium coalescit, formatur, nascitur,
 roboratur? Num expectati sunt hi dies, ut in draco-
 nem virga converteretur de manu Mosi et Aaron?
 nec ista cum sunt contra naturam sunt nisi nobis,
 quibus alter naturæ cursus innotuit, non autem Deo,
 cui hoc est natura quod fecerit. Quæri autem merito
 potest, causales illæ rationes quas mundo indidit,
 cum primum simul omnia creavit, quomodo sint
 institutæ? utrum ut quemadmodum videmus cuncta
 nascentia, vel fruticum, vel animantium [animalium],
 in suis conformationibus atque incrementis, sua pro
 diversitate generum diversa spatia peragerent tempo-
 rum? An ut quemadmodum creditur factus Adam sine
 ullo progressu incrementorum virili ætate continuo
 conformarentur? Sed cur non utrumque illas credi-
 mus habuisse, ut hoc ex eis futurum esset quod fac-
 tori placuisset? Si enim illo modo dixerimus, inci-
 pit contra ipsas factum videri, non solum etiam illud
 de aqua vinum, sed et omnia miracula quæ contra
 naturæ usitatum cursum fiunt; si autem isto modo,
 multo erit absurdus istas ipsas quotidianas naturæ
 formas et species contra illas primarias omnium na-
 scentium causales rationes suorum temporum pera-
 gere spatia. Restat ergo ut ad utrumque modum ha-
 bilis creatæ sint, sive ad istum quo usitatissime
 temporalia transcurrunt, sive ad illum quo rara et
 mirabilia fiunt, sicut Deo facere placuerit quod tem-
 pori congruat. Verumtamen sic factus est homo,
 quemadmodum illæ primæ causæ habebant ut fieret
 primus homo, quem non ex parentibus nasci, cui
 nulli præcesserant, sed de limo formari oportebat,
 secundum causalem rationem in qua primitus factus
 erat. Nam si aliter factus est, non eum Deus in illo-
 rum sex dierum operibus fecerat, in quibus cum di-
 citur factus, ipsam causam utique fecerat Deus, qua
 erat suo tempore homo futurus, et secundum quam
 [quod] fuerat ab illo faciendus qui simul et consum-
 maverat inchoata, propter perfectionem causalium
 rationum, et inchoaverat consummanda propter ordi-
 nem temporum. Si ergo in illis primis rerum cau-
 sis, quas mundo primitus Creator inseruit, non
 tantum posuit quod de limo formaturus erat homi-
 nem, sed etiam quemadmodum formaturus, utrum
 sicut in matris utero, an in forma juvenili, procul-
 dubio sic fecit ut illic præfixerat, neque enim con-
 tra dispositionem suam faceret. Si autem vim tan-
 tum ibi posuit possibilitatis, ut homo fieret quoquo
 modo fieret, ut et sic et sic posset, id est ut id quo-
 que ibi esset, quia et sic et sic posset, unum autem
 ipsum modum quo erat facturus, in sua voluntate
 servavit, non mundi constitutioni [cum mundi con-

stitutionem] contextit. Manifestum est enim, sic non
 factum esse hominem, contra quam erat illa prima
 [contra quod erat in illa prima] conditione causa-
 rum, quia ibi erat etiam sic fieri posse, quamvis
 non ibi erat ita fieri necesse esse. Hoc enim non erat
 in conditione creaturæ, sed in placito Creatoris,
 cujus voluntas rerum est necessitas. Nam et nos pro
 captu infirmitatis humanæ, jam in ipsis rebus tem-
 pore exortis, possumus nosse quid in cujusque natu-
 ra sit, quod [quam] experimento perceperimus
 sed utrum etiam futurum sit ignoramus. Est quippe
 in natura hujus, verbi gratia, juvenis ut senescat:
 sed utrum hoc sit etiam in Dei voluntate nescimus;
 sed nec in natura esset, nisi in Dei voluntate prius
 fuisset, qui condidit omnia. Et utique occultatio est
 senectutis in corpore juvenili, vel juventutis in cor-
 pore puerili: neque enim oculis cernitur, sicut ipsa
 in puero pueritia, sicut juvenus in juvene, sed alia
 quadam notitia colligitur inesse in natura quidam
 [quoddam] latens, quo educantur in promptu numeri
 occulti, vel juventutis a pueritia, vel senectutis a ju-
 ventute. Occulta est ergo ista ratio, qua fit ut hoc
 esse possit, sed oculis, menti autem non est occulta.
 Utrum autem hoc etiam necesse sit, omnimodo ne-
 scimus. Et illam quidem nota fit ut esse possit esse in
 natura ipsius corporis novimus. Illam vero qua fit ut
 necesse sit manifestum est illic non esse. Sed fortas-
 sis in mundo est, ut necesse sit istum hominem se-
 necere: si autem nec in mundo est, in Deo est. Hoc
 enim necessario futurum est quod ille vult, et ea vere
 futura sunt quæ ille præscivit. Nam multa secundum
 inferiores causas futura sunt, sed si ita sunt et in
 præscientia Dei, vere futura sunt. Si autem ibi aliter
 sunt, ita potius futura sunt sicut ibi sunt; ubi qui
 præscit falli non potest. Nam futura dicitur senectus
 in juvene, sed tamen futura non est, si ante mori-
 turus est. Hoc autem ita erit sicut se habent aliæ
 causæ, sive [in] mundo contextæ, sive in Dei præ-
 scientia reservatæ. Nam secundum quasdam futuro-
 rum causas, moriturus erat 43 Ezechias, cui Deus
 addidit quindecim annos ad vitam: id utique faciens
 quod ante constitutionem mundi se facturum esse
 præsciebat, et in sua voluntate servabat. Non ergo
 id faciebat quod futurum non erat, hoc enim magis
 erat futurum quod se facturum esse præsciebat. Nec
 tamen illi anni additi recte dicerentur, nisi aliquid
 adderetur quod se aliter in aliis causis habuerat: se-
 cundum aliquas igitur causas inferiores, jam vitam
 finierat, secundum illas autem quæ sunt in voluntate
 et præscientia Dei, qui ex æternitate noverat quia
 illo tempore facturum erat, et hoc vere futurum erat.
 Tunc erat finiturus vitam, quando finivit vitam, quid
 etsi [quia et sic] oranti concessum est, etiam sic eum
 oraturum, ut tali orationi concedi oporteret, ille uti-
 que præsciebat, cujus præscientia falli non poterat,
 et ideo quod præsciebat necessario futurum erat.
 Quapropter si omnium futurorum causæ mundo sunt
 insitæ, cum ille factus est dies quando Deus creavit
 omnia simul, non aliter Adam factus est cum de

fimo terræ formatus est, sicut est credibilis jam perfectæ virilitatis, quam erat in illis causis, ubi Deus hominem in sex dierum operibus fecit. Ibi enim erat non solum ut ita fieri posset, verum etiam ut ita eum fieri necesse esset; tam enim non facit Deus contra causam quam sine dubio volens præstituit, quam contra voluntatem suam non facit. Si autem non omnes causas in creatura primitus condita præfixit, sed aliquas in sua voluntate servavit, non sunt illæ quidem quas, in sua voluntate servavit, ex istarum quas creavit necessitate pendentes, non tamen possunt esse contrariæ quas in sua voluntate servavit illis quas sua voluntate constituit, quia Dei voluntas non potest sibi esse contraria. Ista ergo sic condidit, ut ex illis esse illud cuius causæ sunt, possit, sed non necesse sit. Illas autem sic abscondit, ut ex eis esse necesse sit hoc quod ex ipsis fecit, ut esse possit.

CAPUT LII.

De stella quam Magi secuti sunt Christi famula non fatali, ex libro II contra Faustum.

Nos quidem sub fato stellarum nullius hominis genus imponimus, et liberum voluntatis arbitrium, quæ vel bene vel male vivitur, propter justum iudicium Dei, ab omni necessitatis vinculo vindicamus; quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum conditione credimus factam, qui est æternus universorum creator et Dominus! Itaque illa stella quam viderunt Magi Christo secundum carnem nato, non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur, nec eum subiciebat imperio, sed indicabat obsequio. Proinde non ex illis erat hæc stellis quæ ab initio creaturæ itinerum suorum ordinem sub Creatoris lege custodiunt, sed novo virginis partu, novum sidus apparuit, quod ministerium officii sui etiam ipsis Magis quærentibus Christum, cum ante faciem præiret, exhibuit, donec eos usque ad ipsum locum ubi Dei Verbum infans erat perduceret. Qui tandem astrologi ita constituerunt hominum nascentium fata sub stellis, ut aliquam stellarum, homine aliquo nato, circuitus sui ordinem reliquisset, et ad eum qui natus est perrexisset asseverent? Sortem quippe nascentis astrorum ordinem [L. ordini] colligari arbitrantur, non astrorum ordinem ad hominis nati diem posse mutari. Quapropter si stella illa de his erat quæ in cælo peragunt ordines suos, quomodo poterat decernere quod natus Christus acturus erat, quæ nato Christo iussa est relinquere quod agebat? Si autem, ut probabilis creditur, ad demonstrandum Christum quæ non erat exorta est, non ideo Christus natus est, quia illa exstitit, sed ideo illa exstitit, quia Christus natus est. Unde, si dici oporteret, non stellam Christo, sed Christum stellæ factam fuisse diceremus. Ipse quippe illi, non illa huic nascendi attulit e-usam. Si ergo sunt facta quæ a fando, id est, a dicendo appellata sunt, quoniam Christus Verbum Dei est, in quo antequam essent dicta sunt omnia, non consortium siderum fatum Christi est, sed fatum sidera etiam Christus est, qui et ipsam carnem sub cælo creatam ea voluntate assumpsit, qua etiam

A cælum creavit, ea potestate deposuit et recepit, qua etiam sideribus imperavit.

CAPUT LIII.

De præceptis agendæ vitæ et præceptis significandæ vitæ, ex libro VI contra Faustum.

Quemadmodum et quare accipiatur Testamentum Vetus ab hæredibus Testamenti Novi jam supra diximus: sed quia paulo ante de promissis ejus Faustus egit, nunc autem de præceptis agere voluit, respondeo istos omnino nescire quid intersit inter præcepta vitæ agendæ et præcepta vitæ significandæ. Exempli gratia, Non concupisces, præceptum est agendæ vitæ: Circumcides omne masculinum octavo die, præceptum est significandæ vitæ. Ex hac quippe imperitia Manichæi, et omnes quibus displicent litteræ Veteris Testamenti, quidquid Deus mandavit proprio [priori] populo, ad celebrandam umbram futurorum non intelligentes, et ea modo non observari animadvertentes, ex more præsentis temporis illa reprehendunt, quæ utique illi temporis congruebant quo ista quæ nunc manifesta sunt ventura significarentur. Sed quid dicturi sunt adversus Apostolum qui ait: Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit? Ecce ipse aperuit cur illæ litteræ accipiuntur a nobis, et cur illa rerum signa jam necesse non sit ut observentur a nobis. Cum enim dicit, Scripta sunt propter nos, proculdubio demonstrat quænta nobis cura legenda et intelligenda, et in quanta auctoritate habenda sint, quia propter nos utique scripta sunt. Cum vero dicit, Figuræ nostræ fuerunt, et in figura contingebant illis, ostendit jam non opus esse ut, cum res ipsas manifestas agimus, figurarum prænuntiantium celebrationi serviamus. Unde dicit alio loco, Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quod est [quæ sunt] umbra futurorum. Hic [hinc] etiam cum dicit, Nemo vos in eis iudicet, declarat quam non sit necesse ut jam hæc observentur. Cum autem dicit, Quod est [quæ sunt] umbra futurorum, ostendit quam oportuerit ut illo tempore observarentur, quo ista quæ jam nobis manifestata eluxerunt per tales umbras figurarum futura prædicebantur. Proinde si Manichæi resurrectione Domini justificarentur, cuius resurrectionis dies, ex die quidem passionis tertius, post diem tamen sabbati, hoc est post septimum octavus fuit, profecto exspoliarentur carnali velamento mortalium desideriorum, et cordis circumcissione gaudentes, non eam in carne adumbratam figuratamque deriderent tempore Veteris Testamenti, quamvis jam tempore Novi Testamenti fieri observarique non cogent [cogerentur]. In quo enim membro congruentius exspoliatio carnalis et mortalis concupiscentiæ figuraretur, quam unde carnalis et mortalis fetus exoritur? Sed, sicut dicit Apostolus, Omnia munda mundis.

CAPUT LIV.

Cur in Testamento Veteri quidam cibi carnum vesci

prohibeantur, quibus vel animæ immundæ significatæ sunt, vel doctrinæ, ex eodem libro contra Faustum.

Testamento autem Veteri, ubi quidam cibi carniū prohibentur, cur non sit contraria ista sententia, qua dicit Apostolus : Omnia munda mundis, et omnis creatura Dei bona est, si possunt, intelligant hoc Apostolum de ipsis dixisse naturis; illas autem litteras, propter quasdam præfigurationes tempori congruentes, animalia quædam non natura, sed significatione immunda dixisse. Itaque, verbi gratia, si de porco et agno requiratur, utrumque natura mundum est, quia omnis creatura Dei bona est, quadam vero significatione agnus mundus, porcus immundus est, tanquam si stultum et sapientem diceret, utrumque hoc verbum, natura vocis et litterarum et syllabarum quibus constat : ique mundum est, significatione autem unum horum verbum quod dicitur stultus, immundum dici potest, non natura sui, sed quoniam quiddam immundum significat, et fortasse quod est in rerum figuris porcus, hoc est in rerum genere stultus, et tam illud animal quam istæ duæ syllabæ quod dicitur stultus, quiddam unum idemque significat. Immundum quippe illud animal in lege positum est, eo quod non ruminet, non autem hoc ejus vitium, sed natura est. Sunt autem homines qui per hoc animal significantur, immundi proprio vitio, non natura : qui cum libenter audiant verba sapientiæ, postea de his omnino non cogitant. Quod enim utile audieris, velut ab intestino memoriæ, tanquam ad os cogitationis, recordandi dulcedine revocare, quid est aliud quam spiritaliter quodammodo ruminare? quod qui non faciunt, illorum animalium genere figurantur, unde et ipsa a talibus carnibus abstinencia tale vitium nos cavere præmonuit. Cum enim thesaurus desiderabilis sit ipsa sapientia, de hac munditia ruminandi alio loco ita scriptum est : *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis, vir autem stultus glutit illum : hæ autem similitudines rerum, in locutionibus, vel observationibus figuratis, propter quærendi et comparandi exercitationem, rationales mentes utiliter et suaviter movent*, sed priori populo multa talia non tantum audienda, verum etiam observanda, præcepta sunt. Tempus enim erat quo non tantum dictis, sed etiam factis prophetari oporteret ea quæ posteriore tempore fuerant revelanda : quibus per Christum atque in Christo revelandis fidei gentium vera observationum non sunt imposita, prophetiæ tamen auctoritas commendata.

CAPUT LV.

De azymis, scenopegia vel cæteris, ex libro vi contra Faustum.

Non manducare azymum per statutos septem dies, tempore Veteris Testamenti peccatum fuit, tempore autem Novi Testamenti non est peccatum, sed in spe futuri sæculi quam habemus in Christo, qui et animam nostram induens justitia, et corpus nostrum induens immortalitate, totos nos innovat. Credere aliquid ex

A veteris corruptionis necessitate atque indigentia nos passuros vel acturos semper peccatum est, quandiu voluntur isti septem dies quibus peragitur tempus. Sed hoc Veteris Testamenti temporibus in figura occultatum a quibusdam sanctis intelligebatur, tempore autem Novi Testamenti in manifestatione revelatum populis prædicatur. Unde Scriptura ipsa tunc erat præceptum, nunc testimonium. Scenopegia non celebrare aliquando peccatum fuit, nunc non est peccatum; tabernaculo autem Dei, quod est Ecclesia, non compaginari, semper peccatum est : sed tunc agebatur sub præcepto figurato, nunc legitur in testimonio revelato. Nam et illud quod tunc factum est non diceretur tabernaculum testimonii, nisi alicui veritati quæ suo tempore declaranda erat, quadam congruentia significationis attestaretur. Lineis vestibibus miscere purpuram et linostima veste indui aliquando peccatum fuit, nunc non est peccatum; sed inordinate vivere et diversi generis professiones velle miscere, ut vel sanctimonialis habeat ornamenta nuptiarum, vel ea quæ se non continens nupsit speciem virginis gerat, omnimodo peccatum est, et si quid inconvenienter ex diverso genere in vita cujusque contextitur. Verum illud tunc figurabatur in vestibibus quod nunc declaratur in moribus : illud enim erat tempus significandi, hoc manifestandi. Ergo ipsa Scriptura quæ tunc fuit exactrix operum significantium, nunc testis est rerum significatarum, et quæ tunc observabatur ad prænuntiationem, nunc recitatur ad confirmationem. Bovem et asinum ad operandum jungere tunc non licebat, nunc licet. Declaratum est enim per Apostolum, cum de bove triturante non infrenando Scripturam reoleret dicentem : *Nunquid de bobus cura est Deo? Quare ergo nunc legitur quando id quod prohibuit jam licet, quia idem ipse ibi secutus Apostolus ait : Propter nos Scriptura dicit, et utique impium est ut non legamus nos quod scriptum est propter nos, magis enim propter nos quibus manifestatur, quam propter illos in quibus figurabatur. Bovem quippe et asinum, si necesse sit, unusquisque sine detrimento operis jungit, sapientem vero et stultum non ut unus præcipiat et alter obtemperet, sed pariter ex æquali potestate ut annuntient verbum Dei, non sine scandalo quisque comites facit. Itaque eandem Scripturam tenemus, et tunc potestate præcipientem umbris tegendum quod nunc aperiretur, et nunc auctoritate attestantem luce apertum quod tunc tegebatur.*

CAPUT LVI.

Etsi noveramus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus, ex libro xi contra Faustum.

Etsi noveramus Christum secundum carnem, sed jam nunc non novimus. Ea ipsa circumstantia Scripturæ loci ejus satis ostendit quid loquatur Apostolus, suo quippe more vitam nostram futuram, quæ jam in ipso homine mediatore Christo Jesu capite nostro resurgente completa est, ita spe certa meditatur, tanquam jam sit præsensquæ teneatur. Quæ utique vita

Testamento carnaliter inhaerentem, et adhæsisse uxori suæ sanctæ Ecclesiæ : ut pace Novi Testamenti essent duo in carne una. Quia cum sit Deus apud Patrem per quem facti sumus, factus est per carnem particeps nostri, ut illius capitis corpus esse possemus.

CAPUT LVIII.

Quod Cain et Abel duos populos figuraverint, et qui occiderit Cain septem vindictas exsolvet; vel de signo quod posuit Deus in Cain; ex eodem libro XII contra Faustum.

Itaque occiditur Abel minor natu a fratre in jure natu : occiditur Christus, caput populi minoris natu, a populo Judæorum majore natu. Ille in campo, iste in Calvarie loco. Interrogat Deus Cain, non tanquam ignorans eum a quo discat, sed tanquam judex reum quem puniat, ubi sit frater ejus. Respondit ille nescire se, nec ejus esse se custodem. Usque adhuc quid nobis respondent Judæi, cum eos Dei voce, hoc est sanctorum Scripturarum voce interrogamus de Christo, nisi nescire se Christum quem dicimus? Fallax enim Cain ignoratio Judæorum est falsa negatio; essent autem ipsi quodammodo Christi custodes, si Christianam fidem accipere et custodire voluissent. Nam qui custodit in corde suo Christum, non dicit quod Cain : Nunquid ego custos sum fratris mei? Dicit Deus ad Cain : Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Sic arguit in Scripturis sanctis vox divina Judæos. Habet enim magnam vocem Christi sanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus respondetur Amen. Hæc est clara vox sanguinis, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum. Dicit Deus ad Cain : Et nunc maledictus tu a terra quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua, quoniam operaberis terram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi : gemens et tremens eris in terra. Non dixit maledicta terra, sed maledictus tu a terra, quæ aperuit os suum excipere [accipere] sanguinem fratris tui de manu tua. Maledictus enim est populus Judaicus infidelis a terra, id est ab Ecclesia, quæ aperuit os suum in confessione peccatorum accipere sanguinem Christi, qui fusus est in remissionem peccatorum de manu persecutoris, nolentis esse sub gratia, sed sub lege, ut esset ab Ecclesia maledictus, id est ut eum intelligeret et ostenderet Ecclesia maledictum, dicente Apostolo : Quicumque enim ex operibus legis sunt sub maledicto sunt legis. Deinde cum dixisset : Maledictus tu a terra quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua, non dixit : Quoniam operaberis eam, sed ait : Quoniam operaberis terram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi. **¶** Unde non est necesse eandem terram intelligere operari Cain quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris de manu ejus. Sed ideò maledictus intelligitur ab hac terra, quoniam operatur terram quæ non [nondum] adjiciet virtutem suam dare illi. Id est, ideo populum Judæorum maledictum agno-

scit et ostendit Ecclesia, quoniam occiso Christo adhuc operatur terrenam circumcisionem, terrenum sabbatum, terrenum azymum, terrenum pascha, quæ omnis terrena operatio habet occultam virtutem intelligendæ gratiæ Christi, quæ non datur Judæis in impietate et infidelitate perseverantibus, quia Novo Testamento revelata est, et non transeuntibus ad Dominum : non eis aufertur [auferretur] velamen quod in lectione Veteris Testamenti manet, quia in solo Christo evacuat, non ipsa lectio Veteris Testamenti quæ habet absconditam virtutem, sed velamen quo absconditur. Unde Christo in cruce passo, velum templi conscissum est, ut per Christi passionem revelentur secreta sacramentorum fidelibus, ad bibendum ejus sanguinem ore aperto in confessione transeuntibus. Propterea populus ille sicut Cain adhuc operatur terram, adhuc exercet operationem legis carnaliter, quæ non ei dat virtutem suam, quia in ea non intelligit gratiam Christi; propterea et in ipsa terra quam Christus portavit, id est in ejus carne ipsi operati sunt salutem nostram crucifigendo Christum, qui mortuus est propter delicta nostra. Nec eis dedit eadem terra virtutem suam, quia non justificati sunt virtute resurrectionis ejus, qui resurrexit propter justificationem nostram. Quia etsi crucifixus est in infirmitate, sed vivit in virtute Dei, sicut dicit Apostolus. Hæc ergo est virtus terræ illius quam non ostendit impiis et incredulis, unde nec resurgens eis a quibus erat crucifixus apparuit, tanquam Cain operanti terram, ut granum illud seminaretur, non ostendens eadem terra fructum virtutis suæ. Quoniam operaberis, inquit, terram, et non adjiciet virtutem suam dare tibi; gemens et tremens eris in terra. Nunc ecce quis non videat, quis non agnoscat in tota terra quacunquæ dispersus est ille populus quomodo gemat mœnore amissi regni, et tremat timore sub innumerabilibus populis Christianis? Ideoque respondit Cain et dixit : Major est causa mea; si ejicis me hodie a facie terræ, et a facie tua abscondar, et ero gemens et tremens super terram, et erit, omnis qui invenerit me, occidet me. Vere inde gemit et tremat, regno etiam terreno perduto, ista visibili morte occidatur. Hanc dicit majorem causam, quam illam quod ei terra non dat virtutem suam, ne spiritaliter moriatur : carnaliter enim sapit, et abscondi a facie Dei, id est iratum habere Deum, grave non putat, nisi ne inveniatur et occidatur. Carnaliter enim sapit tanquam operans terram cujus virtutem non accipit. Sapere autem secundum carnem mors est, quam ille non intelligens, amisso regno gemit, et corporalem mortem tremit. Sed quid ei respondit Deus? Non sic, inquit, omnis qui occiderit Cain septem vindictas exsolvet, id est non sic quomodo dicis, non corporali morte interibit genus impium carnalium Judæorum : quicumque enim eos ita perdiderit, septem vindictas exsolvet, id est, auferet ab eis septem vindictas quibus alligati sunt propter reatum occisi Christi, ut hoc toto tempore quod septenario dierum numero volvitur, magis quia non inter-

huc moriturus esset, jam tamen non noverat, quia A
 eum resurrexisse noverat, et ultra ei mortem non
 dominaturam, et quia omnes in illo etsi nondum re,
 jam tamen spe hoc sumus. Sequitur et dicit: Si qua
 igitur in Christo nova creatura, vetera transierunt,
 ecce facta sunt [omnia] nova, omnia autem ex Deo
 qui reconciliavit nos sibi per Christum. Omnis ergo
 nova creatura, id est populus innovatus per fidem,
 ut habeat interim in spe quod in re postea perficia-
 tur, in Christo habet jam [etiam] quod in se sperat.
 Itaque nunc vetera transierunt secundum spem, quia
 modo jam non est tempus Veteris Testamenti quo
 temporale atque carnale regnum expectetur a Deo,
 et facta sunt omnia nova secundum eandem spem,
 ut regnum cœlorum ubi nulla erit mors atque cor-
 ruptio promissum teneamus, in resurrectione autem B
 mortuorum non jam secundum spem, sed secundum
 rem, et vetera transibunt, cum inimica novissima
 destruetur mors, et fient omnia nova, cum corrupti-
 bile hoc induerit incorruptionem et mortale hoc
 induerit immortalitatem. Quod jam factum est in
 Christo quem secundum rem, jam non noverat Pau-
 lus secundum carnem. Eorum vero pro quibus mor-
 tuus est et resurrexit, nondum secundum rem, sed
 secundum spem, neminem noverat secundum car-
 nem, quia illius gratia, sicut idem ad Ephesios dicit,
 sumus salvi facti. Nam et ipse locus huic sententiæ
 sic attestatur: Deus autem, inquit, qui dives est in
 misericordia, propter multam dilectionem qua dilexit
 nos, et cum essemus mortui peccatis, convivificavit
 nos Christo, cujus gratia sumus salvi facti. Quod C
 enim hic dixit, convivificavit nos Christo, hoc dixit
 ad Corinthios, ut qui vivunt jam non sibi vivant,
 sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit; et
 quod hic dicit, ejus gratia sumus salvi facti, jam
 velut perfectum sit loquitur quod in spe tenet. Nam,
 quod paulo ante commemoravi, apertissime alibi di-
 cit, spe enim salvi facti sumus. **46** Ideoque et hic
 sequitur, et tanquam perfectum enumerat quod futu-
 rum est. Et simul, inquit, suscitavit, et simul sedere
 fecit in cœlestibus in Christo Jesu. Certe enim in
 cœlestibus Christus jam sedet, nondum autem nos,
 sed quia spe certa quod futurum est jam tenemus,
 simul sedere nos dixit in cœlestibus, nondum in no-
 bis, sed jam in illo: namque ne putares jam nunc
 esse perfectum quod in spe ita dicitur tanquam per-
 D
 fectum sit, atque ut intelligas adhuc futurum, sequi-
 tur et dicit: Ut ostenderet in supervenientibus sæ-
 culis superabundantes divitias gratiæ suæ, in veritate
 [benignitate] super nos, in Christo Jesu. Hinc est et
 illud: Cum enim essemus in carne, passiones pec-
 catorum quæ per legem sunt operabantur in mem-
 bris nostris ut fructum ferrent morti. Ita enim dixit,
 cum essemus in carne, quasi jam non esset in carne,
 quod ita intelligitur: Cum essemus in spe rerum car-
 naliū, quando lex quæ impleri non potest nisi per
 charitatem spiritalem ad hoc super eos erat, per
 prævaricationem ut abundaret delictum, ut postea,
 revelato Novo Testamento, per indulgentiam super-

abundaret gratia. Hinc similiter alibi dicit: Qui au-
 tem in carne sunt, Deo placere non possunt. Et ne
 putaret quisquam eos dictos qui nondum mortui sunt,
 statim subiecit: Vos autem non estis in carne, sed in
 spiritu, id est, qui in spe carnalium bonorum sunt,
 Deo placere non possunt; vos autem non estis in spe
 carnalium, sed in spe spiritualium, id est regni cœlo-
 rum, ubi et ipsum corpus per illam mutationem, in
 suo quodam genere spiritale erit, quod modo ani-
 male est. Seminatur enim corpus animale (sicut ad
 Corinthios idem dicit), resurget corpus spiritale. Si
 ergo neminem eorum jam noverat secundum carnem
 Apostolus, qui propterea dicebantur non esse in
 carne, quia non erant in spe rerum carnalium,
 quamvis adhuc corruptibilem carnem mortalemque
 portarent, quanto expressius de Christo diceret
 quod eum jam non noverat secundum carnem, in
 cujus corpore etiam re ipsa jam perfectum erat
 quod illi in spe promissum tenebant?

CAPUT LVII.

*De sex diebus in Genesi et sex ætatibus, vel de conjugio
 facta ex viri latere dormientis, ex libro XII contra
 Faustum.*

Sex diebus in Genesi consummavit Deus omnia
 opera sua, et septimo requievit. Sex ætatibus huma-
 num genus in hoc sæculo per successiones tempo-
 rum Dei opera insigunt. Quarum prima est ab Adam
 usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham;
 tertia ab Abraham usque ad David; quarta a David
 usque ad transmigrationem Babylonis [in Babylo-
 niam]; quinta deinde usque ad humilem adventum
 Domini nostri Jesu Christi; sexta quæ nunc agitur
 donec Excelsus veniat ad judicium. Septima vero
 intelligitur in requie sanctorum non in hac vita, sed
 in alia, ubi vidit requiescentem pauperem dives ille
 cum apud inferos torqueretur, ubi non fit vespera,
 quia nullus ibi rerum defectus est. Sexto die in Ge-
 nesi formatur homo ad imaginem Dei: sexta ætate
 sæculi manifestatur reformatio nostra, in novitate
 mentis secundum imaginem ejus qui creavit nos,
 sicut dicit Apostolus. Fuit viro dormiente conjux de
 latere, fuit Christo moriente Ecclesia de sacramento
 sanguinis, qui de latere mortui profluxit. Vocatur
 Eva vita, mater vivorum, quæ de viri sui latere facta
 est; et dicit Dominus in Evangelio: Si quis non
 manducaverit carnem meam et biberit sanguinem
 meum, non habebit in se vitam, et omnia quæ
 illic intelliguntur, enucleate minutatimque tractata,
 Christum et Ecclesiam præloquuntur sive in bonis
 Christianis sive in malis. Neque enim frustra dixit
 Apostolus: Adam qui est forma futuri, ut illud,
 Relinquet homo patrem et matrem et adhærebit uxori
 suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc,
 inquit, magnum est; ego autem dico in Christo et in
 Ecclesia; quis enim non cognoscat Christum eo
 modo reliquisse Patrem, qui cum in forma Dei esset,
 non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed se-
 metipsum exinanivit formam servi accipiens, reli-
 quisse etiam matrem synagogam Judæorum Veteri

Testamento carnaliter inhaerentem, et adhaerisse uxori suae sanctae Ecclesiae : ut pace Novi Testamenti essent duo in carne una. Quia cum sit Deus apud Patrem per quem facti sumus, factus est per carnem particeps nostri, ut illius capitis corpus esse possemus.

CAPUT LVIII.

Quod Cain et Abel duos populos figuraverint, et qui occiderit Cain septem vindictas exsolvet; vel de signo quod posuit Deus in Cain; ex eodem libro XII contra Faustum.

Itaque occiditur Abel minor nati a fratre in jure nati : occiditur Christus, caput populi minoris nati, a populo Judaeorum majore nati. Ille in campo, iste in Calvariae loco. Interrogat Deus Cain, non tanquam ignorans eum a quo discat, sed tanquam iudex reum quem puniat, ubi sit frater ejus. Respondit ille nescire se, nec ejus esse se custodem. Usque adhuc quid nobis respondent Judaei, cum eos Dei voce, hoc est sanctarum Scripturarum voce interrogamus de Christo, nisi nescire se Christum quem dicimus? Fallax enim Cain ignoratio Judaeorum est falsa negatio; essent autem ipsi quodammodo Christi custodes, si Christianam fidem accipere et custodire voluissent. Nam qui custodit in corde suo Christum, non dicit quod Cain : Nunquid ego custos sum fratris mei? Dicit Deus ad Cain : Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Sic arguit in Scripturis sanctis vox divina Judaeos. Habet enim magnam vocem Christi sanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus respondetur Amen. Haec est clara vox sanguinis, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum. Dicit Deus ad Cain : Et nunc maledictus tu a terra quae aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua, quoniam operaberis terram, et non adjicies virtutem suam dare tibi : gemens et tremens eris in terra. Non dixit maledicta terra, sed maledictus tu a terra, quae aperuit os suum excipere [accipere] sanguinem fratris tui de manu tua. Maledictus enim est populus Judaicus infidelis a terra, id est ab Ecclesia, quae aperuit os suum in confessione peccatorum accipere sanguinem Christi, qui fusus est in remissionem peccatorum de manu persecutoris, nolentis esse sub gratia, sed sub lege, ut esset ab Ecclesia maledictus, id est ut eum intelligeret et ostenderet Ecclesia maledictum, dicente Apostolo : Quicumque enim ex operibus legis sunt sub maledicto sunt legis. Deinde cum dixisset : Maledictus tu a terra quae aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua, non dixit : Quoniam operaberis eam, sed ait : Quoniam operaberis terram, et non adjicies virtutem suam dare tibi. **47** Unde non est necesse eandem terram intelligere operari Cain quae aperuit os suum accipere sanguinem fratris de manu ejus. Sed ideo maledictus intelligitur ab hac terra, quoniam operatur terram quae non [nondum] adjiciet virtutem suam dare illi. Id est, ideo populum Judaeorum maledictum agno-

scit et ostendit Ecclesia, quoniam occiso Christo adhuc operatur terrenam circumcisionem, terrenum sabbatum, terrenum azymum, terrenum pascha, quae omnis terrena operatio habet occultam virtutem intelligendae gratiae Christi, quae non datur Judaeis in impietate et infidelitate perseverantibus, quia Novo Testamento revelata est, et non transeuntibus ad Dominum : non eis auferitur [auferretur] velamen quod in lectione Veteris Testamenti manet, quia in solo Christo evacuat, non ipsa lectio Veteris Testamenti quae habet absconditam virtutem, sed velamen quo absconditur. Unde Christo in cruce passo, velum templi conscissum est, ut per Christi passionem revelentur secreta sacramentorum fidelibus, ad bibendum ejus sanguinem ore aperto in confessione transeuntibus. Propterea populus ille sicut Cain adhuc operatur terram, adhuc exercet operationem legis carnaliter, quae non ei dat virtutem suam, quia in ea non intelligit gratiam Christi; propterea et in ipsa terra quam Christus portavit, id est in ejus carne ipsi operati sunt salutem nostram crucifigendo Christum, qui mortuus est propter delicta nostra. Nec eis dedit eadem terra virtutem suam, quia non justificati sunt virtute resurrectionis ejus, qui resurrexit propter justificationem nostram. Quia etsi crucifixus est in infirmitate, sed vivit in virtute Dei, sicut dicit Apostolus. Haec ergo est virtus terrae illius quam non ostendit impiis et incredulis, unde nec resurgens eis a quibus erat crucifixus apparuit, tanquam Cain operanti terram, ut granum illud seminaretur, non ostendens eadem terra fructum virtutis suae. Quoniam operaberis, inquit, terram, et non adjicies virtutem suam dare tibi; gemens et tremens eris in terra. Nunc ecce quis non videat, quis non agnoscat in tota terra quacumque dispersus est ille populus quomodo gemat moerore amissi regni, et tremat timore sub innumerabilibus populis Christianis? Ideoque respondit Cain et dixit : Major est causa mea; si ejicis me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondar, et ero gemens et tremens super terram, et erit, omnis qui invenerit me, occidet me. Vere inde gemit et tremat, regno etiam terreno perduto, ista visibili morte occidatur. Hanc dicit majorem causam, quam illam quod ei terra non dat virtutem suam, ne spiritaliter moriatur : carnaliter enim sapit, et abscondi a facie Dei, id est iratum habere Deum, grave non putat, nisi ne inveniatur et occidatur. Carnaliter enim sapit tanquam operans terram cujus virtutem non accipit. Sapere autem secundum carnem mors est, quam ille non intelligens, amisso regno gemit, et corporalem mortem tremit. Sed quid ei respondit Deus? Non sic, inquit, omnis qui occiderit Cain septem vindictas exsolvet, id est non sic quomodo dicis, non corporali morte interibit genus impium carnalium Judaeorum : quicumque enim eos ita perdiderit, septem vindictas exsolvet, id est, auferet ab eis septem vindictas quibus alligati sunt propter reatum occisi Christi, ut hoc toto tempore quod septenario dierum numero volvitur, magis quia non inter-

it gens Judæa, satis appareat fidelibus Christianis quam subjectionem meruerunt [meruerint] qui superbo regno Dominum interfecerunt. Et posuit Deus in Cain signum, ne eum occidat omnis qui invenerit. Hoc revera multum mirabile est quemadmodum omnes gentes quæ a Romanis subjugatæ sunt in ritum Romanorum sacrorum transierint, eaque sacri-legia observanda et celebranda susceperint, gens autem Judæa, sive sub paganis regibus, sive sub Christianis, non amiserit signum legis suæ quo a cæteris gentibus populisque distinguitur, et omnis imperator vel rex qui eos in regno suo invenit, cum ipso signo eos invenit nec occidit, id est non efficit ut non sint Judæi: certo quodam et proprio suæ observationis signo a cæterarum gentium communione discreti, nisi quicumque eorum ad Christum transierit, ut jam non inveniatur Cain, nec exeat a facie Dei, nec habitet in terra Naim; quod dicitur interpretari commotio, contra quod malum Deus rogatur in Psalmo: Ne dederis in motum pedes meos, et manus peccatorum non moveant me.

CAPUT LIX.

Quod diversis modis possit intelligi: Si recte offeras, recte autem non dividas, peccasti, ex libro xv de Civitate Dei.

Cum Deus locutus est ad Cain eo more quo cum primis hominibus per creaturam subjectam velut eorum socius forma congrua loquebatur, quid ei profuit? Nonne conceptum scelus in necando fratre etiam post verbum divinæ admonitionis implevit? Nam cum sacrificia discrevisset amborum, in illius respiciens, hujus despiciens, quod non dubitandum est potuisse cognosci signo aliquo attestante visibili, et hoc ideo fecisset Deus quia mala erant opera ejus, fratris vero ejus bona, contristatus est Cain valde, et concidit facies ejus. Sic enim scriptum est: Et dixit Deus ad Cain: Quare tristis factus es, et quare concidit facies tua? Nonne si recte offeras, recte autem non dividas, peccasti? quiesce, ad te enim conversio ejus, et tu dominaberis illius. In hac admonitione vel monitu quem Deus protulit ad Cain, illud quidem quod dictum est, « Nonne si recte offeras, recte autem non dividas peccasti? » quia non elucet cur vel unde sit dictum, multos sensus peperit ejus obscuritas, cum divinarum Scripturarum quisque tractor secundum fidei regulam id conatur exponere. Recte quippe offertur sacrificium cum offertur Deo vero, cui uni tantummodo sacrificandum est. Non autem recte dividitur dum non discernuntur recte vel loca, vel tempora, vel res ipsæ quæ offeruntur, vel qui offert, et cui offertur, vel hi quibus ad vescendum distribuitur quod oblatum est, ut divisionem hic discretionem intelligamus, sive cum offertur ubi non oportet, aut quod non ibi, sed alibi oportet, sive cum offertur quando non oportet, aut quod non tunc sed alias oportet, sive cum id offertur quod nusquam et nunquam penitus debuit, sive cum electiora, sibi ejusdem generis rerum tenet homo quam sunt ea quæ offert Deo, sive cum ejus rei quæ oblata est

fit particeps profanus aut quilibet quem fas non exseri. In quo autem horum Deo displicerit Cain, facile non potest inveniri, sed quoniam Joannes apostolus cum de his fratribus loqueretur: Non sicut Cain, inquit, qui ex maligno erat et occidit fratrem suum, et cujus rei gratia occidit, quia opera illius maligna fuerunt, fratris autem ejus justa, datur intelligi propterea Deum non respexisse in munus ejus, quia hoc ipso male dividebat, datus Deo aliquid suum, sibi autem, seipsum, quod omnes facti sunt [fecerunt] qui non Dei, sed suam sectantes voluntatem, id est non recto sed perverso corde viventes, offerunt tamen Deo munus quo putant eum redimi, ut eorum non opituletur sanandis pravis cupiditatibus, sed explendis. Et hoc est terrenæ proprium civitatis Deum vel deos colere: quibus adjuvantibus regat in victoriis et pace terrena, non charitate consulendi, sed dominandi cupiditate. Boni quippe ad hoc utuntur mundo ut fruuntur Deo, mali autem contra ut fruuntur mundo uti volunt Deo, qui tamen eum vel esse vel res humanas curare jam credunt; sunt enim multo deteriores qui ne hoc quidem credunt. Cogitatio itaque Cain quod super ejus germani sacrificium, nec super suum respexerit Deus, utique fratrem bonum mutatus imitari, non elatus debuit æmulari, sed contristatus est, et concidit vultus ejus. Hoc peccatum maxime arguit Deus, tristitiam de alterius bonitate, et hoc fratris; hoc quippe arguendo interrogavit dicens: Quare tristatus es, et quare concidit facies tua? quia enim fratri invidebat, Deus videbat et hoc arguebat. Nam hominibus quibus absconditum est cor alterius, esse posset ambiguum et prorsus incertum utrum illa tristitia malignitatem suam, in qua se Deo displicuisse didicerat, an fratris doluerit bonitatem, quæ Deo placuit cum in sacrificium ejus respexisset [aspexit], sed rationem reddens Deus cur ejus oblationem accipere noluerit, ut sibi ipse potius merito quam ei frater immerito displiceret, cum esset injustus non recte dividendo, hoc est non recte vivendo, et indignus cujus approbaretur oblatio, quam esset injustior quod fratrem justum gratis occidisset [odisset] ostendit, non tamen eum dimittens sine mandato sancto, justo et bono: Quiesce, inquit, ad te enim conversio ejus, et tu dominaberis illius. Numquid fratris? absit. Cujus igitur nisi peccati? Dixerat enim, peccasti, tum deinde addidit: Quiesce, ad te enim conversio ejus, et tu dominaberis illius. Potest quidem ita intelligi ad ipsum hominem conversionem esse debere peccati, ut nulli alii quam sibi sciat tribuere debere quod peccat. Hæc enim est salubris pœnitentiæ medicina et veniæ petitio non incongrua, ut ubi ait, ad te enim conversio ejus, non subaudiatur, erit, sed sit, præcipientis videlicet, non prædicentis modo. Tunc enim dominabitur quisque peccato, si id sibi non defendendo præposuerit [proposuerit], sed pœnitendo subjecerit. Alioquin et illi serviet dominanti, si patrocinium adhibuerit accidenti. Sed ut peccatum intelligatur concupiscentia ipsa carnalis, de qua dicit Apostolus: Caro concu-

versus spiritum. In cujus carnis fructibus et a commemorat, qua utique Cain stimulabatur debatur in fratris exitium, bene subaudiatur itur erit], id est ad te enim conversio ejus erit, naberis illius; cum enim commota fuerit pars malis quam peccatum appellat Apostolus, ubi non ego operor illud, sed quod habitat in me: quam partem animi etiam philosophi dicit vitiosam, non quæ mentem debeat trahere, mens debeat imperare eamque ab illicitis ratione cohibere. Cum ergo cominota fuerit id perperam committendum, si quiescatur et eretur, dicente Apostolo: Ne exhibueritis vestra arma iniquitatis peccato; ad mentem et victa convertitur, ut subditæ ratio domine: præcepit Deus huic qui facibus invidiæ in B atur in fratrem, et quem debuerat imitari auferri: Quiesce, inquit, manus a scelere non regnet peccatum in mortali tuo corpore endum desideriis ejus; nec exhibeas membra sitatis arma peccato, ad te enim conversio non adjuvatur relaxando, sed quiescendo, et tu dominaberis illius, ut cum forinsecus mittitur operari, sub potestate mentis regenevolentis assuescat etiam intrinsecus non. Dicitur est tale aliquid in eodem divino li de muliere quando post peccatum Deo inter atque judicante damnationis sententiam [sen ceperant, in serpente diabolus et in se ip et maritus. Cum enim dixisset ei: Multipli stuplicabo tristitias tuas et gemitum tuum, et C la paries filios, deinde addidit: Et ad virum versio tua, et ipse tui dominabitur. Quod est ad Cain de peccato vel de vitiosa carnis æntia, hoc isto loco de peccatrice femina. Illegendum est virum ad regendam uxorem rrem regenti similem esse oportere; propter it Apostolus: Qui diligit uxorem suam, se iligit, nemo enim unquam carnem suam odio Sananda enim sunt hæc sicut nostra, non ana damnanda. Sed illud Dei præceptum at prævaricator accepit: invalescente quippe iæ vitio, fratrem insidiatus occidit. Talls erat conditor civitatis. Quomodo autem significa am Judæos a quibus Christus occisus est pas iam hominum, quem pastor ovium pecorum D abat Abel, quia in allegoria prophetica res eo nunc dicere, et quædam hinc adversus Manichæum dixisse me recolo (*Contra Fau. xii*), quod post septem dies ex quo ingres in arcam factum est diluvium, quia in spe quietis [spe futuræ quietis] quæ septimo die la est baptizamus; quod præter arcam omnis m terra sustentabat diluvio consumpta [con i] est, quia præter Ecclesiæ societatem aqua, quamvis eadem sit, non solum non valet ad, sed valet potius ad perniciem; quod qua diebus et quadraginta noctibus pluit, quia atus peccatorum qui in decem præceptis le-

gis admittitur per universum orbem terrarum qui qua tuor partibus continetur. Decem quippe quater ducta quadraginta sunt. Sive ille reatus quod ad dies per tinet ex rerum prosperitate, sive quod ad noctes ex rerum adversitate contractus sit, sacramento baptismi cælestis abluitur.

CAPUT LX.

De septenario requiei et octonario resurrectionis numero, vel de emissionem corvi et columbæ: item ex libro xii contra Faustum.

Et quod vicesimus et septimus dies mensis commem oratur ad ejusdem quadraturæ significationem per tinet, quæ jam ex [in] quadratis lignis exposita est. Sed hic evidentius quia nos ad omne opus bonum para tos, id est quodammodo conquadros, Trinitas per ficit in memoria qua Deum recolimus, in intelligentia qua cognoscimus, in voluntate qua diligimus: tria enim ter et hoc ter sunt viginti septem, qui est nu meri ternarii quadratus. Quod septimo mense arca sedit, hoc est requievit, ad illam septimam requiem significatio recurrit, et quia perfecti requiescunt, ibi quoque illius quadraturæ numerus iteratur. Nam vi cesima septima die secundi mensis commendatum est hoc sacramentum. Et rursus vicesima septima die septimi mensis eadem commendatio confirmata est, cum arca requievit. Quod enim promittitur in spe, hoc exhibetur in re. Porro quia ipsa septima re quies cum octava resurrectione conjungitur (neque enim reddito corpore finitur requies quæ post hanc vitam excipit sanctos, sed potius totum hominem non adhuc spe, sed jam re ipsa, omni ex parte et spiritus et corporis perfecta immortalis [immortalita tis] salute renovatum in æternæ vitæ 49 munus assumit); quia ergo septima requies cum octava re surrectione conjungitur, et hoc in sacramento rege nerationis nostræ, id est in baptismo altum profun dumque mysterium est: quindecim cubitis supercre vit aqua excedens altitudinem montium, id est hoc sacramentum transcendit omnem sapientiam super borum. Septem quippe et octo conjuncta quindecim sunt, et quia septuaginta a septem, et octoginta ab octo denominantur, conjuncto utroque numero cen tum quinquaginta diebus exaltata est aqua, eam dem nobis commendans atque confirmans altitudi nem baptismi in consecrando novo homine, ad ten endam quietis et resurrectionis fidem. Quod post dies quadraginta emissus corvus, non est reversus, aut aquis utique interceptus, aut aliquo superna tante cadavere illectus, significat homines immun ditia cupiditatis teterrimos, et ubi hoc ad ea quæ foris sunt in hoc mundo nimis intentos, aut rebap tizati, aut ab his quos præter arcam, id est præter Ecclesiam baptizamus occidit, seduci et teneri. Quod columba emissa non inventa requie reversa est, ostendit per Novum Testamentum requiem sanctis in hoc mundo non esse promissam, post quadraginta enim dies emissa est, qui numerus vitam quæ in hoc mundo agitur significat; denique post septem dies dimissa, propter illam septenariam operationem

spiritalem, olivæ fructuosum surculum retulit, quo significaret nonnullos etiam extra Ecclesiam baptizatos, si eis pinguedo non defuerit charitatis, posteriore tempore, quasi vespere, in ore columbæ tanquam in osculo pacis, ad unitatis societatem posse perducere; quod post alios septem dies dimissa reversa non est, significat finem sæculi, quando erit sanctorum requies: non adhuc in sacramento spei quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quandiu bibitur quod de Christi latere manavit, sed jam in ipsa perfectione salutis æternæ, cum tradetur regnum Deo et Patri, ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysteriis corporalibus egeamus.

CAPUT LXI.

De mandatis Dei ad Noe post diluivum, ex eodem libro XII contra Faustum.

Cur animalia quamvis et munda et immunda in arca fuerint, tamen post egressum de arca non offerantur Deo in sacrificium nisi munda? Quid sibi deinde velit Deo loquente ad Noe, et tanquam rursus ab exordio, quia multis modis eadem significari oportebat figuram Ecclesiæ, commendante, quod progenies ejus benedicatur, ad implendam terram, quod dantur eis in escam cuncta animalia, sicut in illo disco Petro dicitur: Macta et manduca.

CAPUT LXII.

Ne caro cum sanguine manducetur.

Quod ejecto sanguine jubentur manducare, ne vita pristina quasi suffocata in conscientia teneatur, sed habeat tanquam effusionem per confessionem. Quod testamentum posuit Deus inter se et homines, atque omnem animam vivam ne perdat eam diluio, arcum qui apparet in nubibus, qui nunquam nisi de sole resplendet. Illi enim non pereunt diluio separati ab Ecclesia, qui in Prophetis et omnibus divinis Scripturis tanquam in Dei nubibus agnoscunt Christi gloriam, non quærunt suam. Verum ne adoratores hujus solis amplius intumescant, sciant ita significari Christum aliquando per solem, sicut per leonem, per agnum, per lapidem, cujusdam similitudinis causa, non proprietatis substantia. Jam vero illud quod de vinea quam plantavit inebriatus Noe, nudatus est in domo sua, cui non appareat Christus in gente sua passus? Tunc enim nudata est mortalitas carnis ejus, Judæis scandalum, gentibus stultitia, ipsis autem vocatis Judæis et gentibus, tanquam Sem et Japhet, Dei virtus et Dei sapientia, quia quod stultum est Dei, sapientius est quam homines, et quod infirmum est Dei, fortius est quam homines. Proinde in duobus filiis maximo et minimo, duo populi figurati, unam vestem a tergo portantes, sacramentum scilicet jam præteritæ atque transactæ dominicæ passionis, nuditatem patris neque intuentur, quia in Christi necem non consentiunt; et tamen honorant velamento tanquam scientes unde sint nati. Medius autem filius, id est populus Judæorum, ideo medius, quia nec primatum apostolorum tenuit, nec ultimus in gentibus

credidit. Vidit nuditatem patris, quia consensit in necem Christi et nuntiavit foras fratribus. Per eum quippe manifestatum est et quodammodo publicatum quod erat in prophetia secretum, ideoque fit servus fratrum suorum. Quid est enim aliud hodieque gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorum bajulans Legem et Prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiæ, ut nos honoremus per sacramentum quod nuntiat illa per litteram? Quem non autem excitet quem non vel informet vel confirmet in fide? Quod ita benedicuntur duo illi qui nuditatem patris honoraverunt, quamvis aversi, velut quibus factum sceleratæ vineæ displicuerit. Benedictus, inquit, Dominus Deus Sem. Quanquam enim sit Deus omnium gentium, quodammodo tamen proprio vocabulo, et in ipsis jam gentibus dicitur Deus Israel; et unde hoc factum est, nisi ex benedictione Japhet? In populo enim gentium totum orbem terrarum occupavit Ecclesia. Hoc prorsus prænuntiabatur cum diceretur: Lætificet Deus Japhet, et habitet in domibus Sem.

CAPUT LXIII.

De Abraham exeunte de terra sua, de Joseph vendito et honorato, de exitu Israelis ex Ægypto. Contra Faustum libro XII.

Christum dicitis ab Israeliticis prophetis non esse prædictum, cui prædicendo omnes illæ paginæ vigilant, si eas perscrutari pietate, quam exagitare levitate molletis. Quis alius in Abraham exiit de terra sua et de cognatione, ut apud externos ditaretur et locupletaretur, nisi qui, relicta terra et cognatione Judæorum, unde secundum carnem natus est, apud gentes ita præpollet et prævalet ut videmus? Quis alius in Isaac lignum sibi portaret [portabat] ad victimam, nisi qui crucem sibi ad passionem ipse portavit? Quis alius aries immolandus in vepre cornibus adhærebat, nisi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affligebatur? Quis alius in angelo cum Jacob luctatus, cum sibi prævalentem quasi fortiolem infirmior victusque victorem, partim benedixit, partim latitudinem femoris ejus claudam reddidit, nisi qui prævalere adversum se passus populum Israel quosdam qui crediderunt benedixit in eis, latitudo autem femoris Jacob in multitudine carnalis populi claudicavit? Quis alius lapis positus ad caput Jacob ut nominatim quodammodo exprimeretur etiam unctus est nisi caput viri Christus? Quis enim Christum nescimus ab unctione appellari? Qui etiam hoc ipsum in Evangelio commemorans, et de se figuratum apertissime testificans, cum quemdam Nathanaelem dixisset verum Israelitam in quo dolus non esset, et cum ille, tanquam lapidem illum habens ad caput, confessus esse [F. esse] Filium Dei et regem Israel, ista confessione quodammodo ungens lapidem, id est ipsum esse confitens Christum, ibi opportune Dominus etiam illum commemoravit quod vidit Jacob qui per benedictionem appellatus est Israel. Amen dico vobis, inquit, videbitis cælum apertum et angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis. Hoc enim Israel viderat, cum illum lapidem ad caput habebat a terra i-

cælum, scalas per quas ascendebant et descendebant angeli Dei, in quibus significati sunt evangelistæ prædicatores Christi. Ascendentes utique cum ad intelligendam ejus supereminentissimam divinitatem excedunt universam creaturam, ut eum inveniant, in principio Deum apud Deum, per quem facta sunt omnia. Descendentes autem, ut eum inveniant factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret; in illo enim scala a terra usque in [ad] cælum, a carne [usque] ad spiritum, quia in illo carnales proficiendo velut ascendendo spiritales fiunt. Ad quos lacte nutriendos etiam ipsi spiritales descendunt quodammodo cum eis non possunt loqui, quasi spiritalibus sed quasi carnalibus: sic et ascenditur et descenditur super Filium hominis. Filius enim hominis sursum in capite nostro, quod est ipse Salvator, et filius hominis deorsum in corpore suo, quod est Ecclesia. Ipsum et scalas intelligimus, quia ipse dixit: Ego sum via. Ad ipsum ergo ascenditur ut in excelsis intelligatur, et ad ipsum descenditur, ut in membris suis parvulis nutriatur [ut in membris suis parvuli nutriantur]; et per illam ascenditur et descenditur: exemplum quippe ejus sequentes prædicatores ejus, non solum se erigunt ut eum sublimerent spectent [expectent], sed etiam humiliant, ut eum temperanter annuntient. Videte Apostolum ascendentem: Sive, inquit, mente excessimus Deo, et videte descendentem: Sive, inquit, temperantes sumus vobis. Dicat per quem ascendit et descendit. Charitas, inquit, Christi compellit nos judicantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro eis mortuus est et resurrexit. Hæc in Scripturis sanctis sancta spectacula quem non delectant, sanam doctrinam non sustinet [sustinens], ad fabulas convertitur, et illæ quidem fabulæ animos [animas] in qualibet corporis ætate pueriles varia quædam delectatione sollicitant. Sed nos jam corpus Christi agnoscimus [agnoscamus], in Psalmo vocem nostram, ut dicamus ei: Narraverunt mihi injusti delectationes, sed non sicut lex tua, Domine. Christus mihi ubique illorum librorum, ubique illarum Scripturarum peragranti et anhelanti in sudore illo damnationis humanæ, sive ex aperto, sive ex occulto occurrit et reficit. Ipse mihi et ex nonnulla difficultate inventionis suæ desiderium inflammat, ut quod [quo id quod] invenero avide sorbeam medullisque reconditum salubriter teneam. Ipse mihi in Joseph innuit [innuitur], qui persequentibus et vendentibus fratribus in Ægypto post labores honoratur. Didicimus enim labores Christi in orbe gentium, quem significabat Ægyptus, per varias passiones martyrum, et nunc videmus honorem Christi in eodem orbe terrarum erogatione frumenti sui sibi omnia subjugantis. Ipse mihi innuit [innuitur] in virga Mosi, quæ, in terra serpens effecta, ejus mortem figuravit a serpente venientem; sed quod apprehensa cauda, significat posterius, peractis jam omnibus in fructu actionibus [actionis], ad id quod fuerat resurgendo

revertitur, ubi per vitæ reparationem morte consumpta nihil serpentis apparet. Nos quoque corpus ejus in eadem mortalitate per lubrica temporum volvitur, sed sine novissimo velut cauda sæculi per manum, id est per potestatem judicii, ne ultra prolabatur, apprehensa reparabimur, et novissima inimica morte destructa resurgentes in dextra [dextera Dei] virga regni erimus. Jam de exitu Israel ex Ægypto, non ego sed Apostolus loquitur: Nolo autem vos ignorare, fratres, quia [quoniam] patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Mose baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt: bibebant autem de spiritali sequente [consequente] petra, petra autem erat Christus. Exponendo unum, in cætera introduxit intellectum. Si enim petra Christus propter firmitatem, cur non et manna Christus, tanquam panis vivus, qui de cælo descendit? quo vere qui vescuntur spiritaliter vivunt: nam illi veterem figuram carnaliter accipientes mortui sunt. Sed cum dicit Apostolus, eundem cibum spiritalem manducaverunt, ostendit et illud spiritaliter intelligi in Christo, sicut et potum, cur spiritalem dixisset, aperuit cum subjunxit, Petra autem erat Christus; quo aperto cuncta fulserunt. Cur non ergo et nubes Christus et columna, quia rectus, et firmus, et fulciens infirmitatem nostram, per noctem lucens, per diem non lucens, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant? Rubet [Nubes] et mare Rubrum, baptismus utique Christi sanguine consecratus, hostes sequentes a tergo moriuntur, peccata præterita. Ducitur populus per desertum: baptizati omnes nondum perfruentes promissa patria, sed quod non vident sperando et per patientiam expectando, tanquam in deserto sunt, et illic laboriose et periculose tentationes ne revertantur corde in Ægyptum, nec ibi tamen Christus deserit, nam et illa columna non recedit. Et amaræ aquæ ligno dulcescunt, quia inimici populi, signo crucis Christi honorificato, mansuescunt, et duodecim fontes, septuaginta palmæ arbores irrigantes apostolicam gratiam præfigurant populos in septenario numero decuplato rigantem, ut per septiformis spiritus donum legis Decalogus impleatur. Et hostis intercludere molitus viam, extentis Mosis manibus, signo crucis dominicæ superatur; et morsus mortiferi serpentum, exaltato et respectu æneo serpente sanatur [sanantur], quod verbis Domini declaratur: Sicut exaltavit, inquit, Moses serpentem in eremo, sic oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Itane etiam ista non clamant? tantane est surditas? Fit pascha in occisione ovis, occiditur Christus de quo in Evangelio dicitur: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Prohibentur qui pascha faciunt ossa frangere, non franguntur in cruce ossa Domini; attestatur evangelista hinc esse dictum: Ossa ejus non comminuetis. Sanguine illiniuntur postes, ut perulcibus depellatur: signantur signo dominicæ passionis

in frontibus populi, ad tutelam salutis. Datur ibi lex i. A die post actum pascha, venit Spiritus sanctus i. d'ie post Domini passionem. Dicitur illic scripta lex digito Dei, dicit Dominus de Spiritu sancto: Si in digito Dei ejicio dæmonia. Et clamat Faustus, oculis clausis, nihil se in illis litteris invenisse quod ad Christi prænuntiationem pertineat! Quid autem mirum, si oculos habeat ad legendum, et cor ad intelligendum non habeat, qui positus ante ostium clausum divini secreti, non fide pietatis pulsatur, sed elatione impletatis insultat? plane ita sit, ita fiat. Justum est enim claudatur superbis janua salutis; veniat mansuetus quem docet Dominus vias suas. Videat et hæc illis in libris, et cætera, vel omnia, vel quædam qualia credat in omnibus; videat introducendum populum in terram promissionis. Neque enim hoc temere ab initio vocabatur, sed ex ipsa dispensatione nomine mutato Jesus appellatus est. Videat botrum de terra promissionis in ligno pendentem. Videat in Jericho tanquam in hoc mortali sæculo meretricem, de qualibus ait Dominus quod præcedant superbos in regno cælorum, per fenestram domus suæ tanquam per os corporis sui coccum mittentem, quod est utique sanguinis signum propter remissionem peccatorum confiteri ad salutem. Videat muros ipsius civitatis, tanquam munitiones mortalis sæculi septies circumacta Testamenti arca, cecidisse, sicut nunc per tempora quæ septem dierum vicissitudine dilabuntur, Testamentum Dei circuit totum orbem terrarum, ut in fine temporum mors novissima **S**i inimica destruat, et ex impiorum perditione unica domus, tanquam unica Ecclesia, liberetur, mundata turpitudine fornicationis per fenestram confessionis in sanguine remissionis. Videat tempora primo Judicium, postea Regum, sicut erit primo judicium, postea regnum, inque ipsis temporibus iudicium et regnum iterum atque iterum multis et variis modis Christum Ecclesiamque figurari. Quis erat in Samson obvium leonem necans, cum, petendæ uxoris causa, ad alienigenas tenderet, nisi qui Ecclesiam vocaturus ex gentibus dixit: Gaudete, quia ego vici sæculum? Quid sibi vult in ore ipsius leonis occisi fævus extructus, nisi quia ecce conspicimus leges ipsas regni terreni, quæ adversus Christum ante fremuerant, nunc jam perempta feritate dulcedini evangelicæ prædicandæ etiam munimenta præbere? Quid [Quæ] est illa mulier plena fiducia, hostis tempora ligno transfigens, nisi fides Ecclesiæ cruce Christi regna diaboli perimens? Quid vellus complutum area sicca, et postea compluta area sicco vellere, nisi primo una gens Hebræorum habens occulte in sanctis mysterium Dei quod est Christus, quo mysterio totus orbis vacuus erat? Nunc autem in manifestatione, totus orbis id habet, illa vacuata est. Quid jam regum temporibus, ut inde pauca commemorer? nonne ab ipso exordio commutatum sacerdotium in Samuelem reprobato Heli, et commutatum regnum in David reprobato Saule, clamat prænuntiatori [prænuntiar] novum sacerdotium novumque regnum re-

probato veteri, quod umbra erat futuri, in nostro Jesu Christo venturum [regnum et sacerdotium]? Nonne ipse David, cum panes prope manducavit, quod non licebat manducare nisi dotibus, in una persona utrumque futurum, in uno Christo Jesu regnum et sacerdotium? Nonne cum decem tribus a templo separatæ duæ derelictæ, satis indicat quod de tota ipsa Apostolus ait: Reliquiæ per electionem grati factæ sunt? Pascitur Elias tempore famis: mane afferentibus panem et ad vesperam ea Manichæi non intelligunt in illis libris Christi quodammodo salutem nostram esurienti committunt peccatores fidem primitias spiritus nunc habent in fine autem velut ad vesperam sæculi etiam resurrectionem. Mittitur Elias pascendus a genam viduam quæ volebat duo ligna colligere quam moreretur: non hic solo ligni nomi etiam numero lignorum signum crucis exprimitur benedicitur farina ejus et oleum, fructus et charitatis, quæ impenditur, non deficit. Hilaritatem diligit Deus. Eliseo pueros insultu clamantes, Calve, calve! bestię comedunt stultitia peridentes Christum in loco Calvarie cisternam invasi a dæmonibus pereunt. Mittit per servum haculum super mortuum, et non viscit, venit ipse, conjungit et coaptat se morti et reviviscit: misit sermo Dei legem per suum, nec profuit in peccatis mortuo generi quæ tamen non sine causa missa est. Ille enim qui sciret eam prius esse mittendam. Verum conformavit se nobis factus particeps mortis et vivificati sumus. Cum securibus ligna cæci de ligno ferrum exsiliens in profundum fluminis sum est, atque in lignum desuper ab Eliseo per reversum est. Ita cum impios Judæos per operata præsentia Christi tanquam infructuosos crateret, quia de illo Joannes dixerat securis ad radices arborum posita est, ab ipso veniente passione corpus ipsum deseruit in profunda descendens, quo in sepultura desecratis, tanquam ad manubrium suum spiritus surrexit. Quam multa præteream, brevitate tate constrictus, norunt qui legunt. Jam ipsa byloniam transmigratio, quo etiam spiritus Jeremiam prophetam jubet ut pergant et ceteris eis ipsis, in quorum regno peregrinantur, illorum pace etiam pax esset istorum, et ædificios, et novellarent vineas, et plantarent quis non agnoscat quid præfiguraverit qui a veros Israelitas, in quibus dolus non est, per licam dispensationem cum evangelico sacramento ad regnum gentium transmigrasse. Unde et notolus, tanquam Jeremiam replicans, dicit: ' primum [primo] omnium fieri deprecationem rum actiones pro omnibus hominibus, pro rebus his qui in sublimitate sunt, uti quietam et vitam agamus in omni pietate et charitate enim bonum et acceptum est coram Salvatore

Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. Ex hoc quippe etiam illis credentibus constructa sunt domicilia pacis; basilicæ Christianorum congregationum, et novellatæ vineæ populi fidei et plantatio horti, ubi etiam inter omnia olera granum illud sinapis regnat, sub cuius umbraculis longe lateque porrectis, etiam altipetax superbia gentium, tanquam in cœli volatilibus confugiendo requiescit. Nam quod etiam post septuaginta annos secundum eisdem Jeremiæ prophetiam reditur ex captivitate, et templum renovatur, quis fidelis Christianus non intelligat post evoluta tempora, quæ septuaginta dierum numeri repetitione transcurrunt, etiam nobis, id est Ecclesiæ Dei, ad illam cœlestem Jerusalem ex hujus sæculi peregrinatione redeundum? per quem, nisi per Jesum Christum vere sacerdotem magnum, cujus figuram gerebat ille Jesus sacerdos magnus illius temporis quo templum ædificatum est post captivitatem, quem propheta Zacharias vidit in sordido habitu, devictoque diabolo, qui ad ejus accusationem stabat, ablatam illi sordidam vestem, et datum indumentum honoris et gloriæ: sicut corpus Jesu Christi quod est Ecclesia, adversario in fine temporum per judicium superato, a luctu peregrinationis in gloriam sempiternæ salutis assumitur, quod etiam in psalmo dedicationis Domus apertissime canitur: Convertisti luctum meum in gaudium mihi, contidisti saccum meum, et accinxisti me lætitia ut canes tibi gloria mea, et non compungar.

CAPUT LXIII.

Quædam peccata manifesta ex pœna venire quorundam occultorum comprobant peccatorum: ex libro xiii contra Faustum.

Quid ergo peccaverunt Judæi si Deus illos excæcavit, ne Christum agnoscerent, quantum possemus, imbuendo rudi homini ostenderemus ex aliis occultis peccatis Deo cognitis venire justam pœnam hujus cæcitatibus, quod non solum dixisse Apostolum de quibusdam: Propter hoc tradidit illos Deus in concupiscentia cordis eorum, vel in reprobum sensum, ut faciant quæ non conveniunt, volentem ostendere quædam peccata manifesta ex pœna venire quorundam occultorum, sed nec ipsos hoc tacuisse prophetis demonstrarem. Nam ne pergam longius, idem Jeremias eo ipso loco ubi ait: Et homo est, et quis agnosceret eum? ne quasi hoc ipso excusati essent Judæi quia non cognoverunt; si enim cognovissent, sicut Apostolus dicit, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent; sequitur: Et ostendit oculi eorum meriti fuisse [occulti eorum meriti fuisse] ut non agnoscerent. Ait enim: Ego Dominus interrogans corda, probans renes ut dem unicuique secundum viam ejus, et secundum fructum studiorum ejus.

CAPUT LXIV.

De eo quod scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno. Contra Faustum.

Videamus ex occasione calumniantium hæreticorum quomodo illud sacramentum fidelibus exponatur. Mors hominis ex pœna peccati est, unde et ipsa

peccatum dicitur. Non quia peccat homo dum moritur, sed quia ex peccato factum est ut moriatur, sicut alio modo dicitur lingua **52** proprie caro, quæ intra dentes sub palato movetur, et alio modo dicitur lingua quod per linguam fit, secundum quem modum dicitur alia lingua Græca, alia Latina. Et manus alio modo dicuntur ipsum proprie corporis membrum quod movemus ad operandum, et alio modo manus dicit [dicitur] scriptura, quæ fit per manum. Dicimus enim probata est manus ejus, lecta est adversus eum manus ejus, habeo manum tuam, recipe manum tuam. Manus utique proprie membrum est hominis. Non autem opinor illam scripturam membrum esse hominis, et tamen dicitur manus eo quod manu facta sit: sic et peccatum, non tantum ipsum opus malum quod pœna dignum est, sed etiam ipsa mors quæ peccato facta est, peccatum appellata est. Illud itaque peccatum quo reus esset mortis non commisit Christus, in lud autem alterum, id est mortem quæ peccato inflicta est humanæ naturæ suscepit pro nobis. Hoc suspendit in ligno, hoc maledictum est per Moysen ubi mors damnata est ne regnaret, et maledicta est ut periret. Quapropter per Christi tale peccatum damnatum est et nostrum peccatum ut nos liberaremur, ne regnante peccato nos damnati remaneremus. Quid ergo miratur Faustus maledictum esse peccatum, maledictam esse mortem, maledictam esse mortalitatem carnis sine peccato Christi, ex peccato tamen hominis etiam in Christo factam? ex Adam quippe corpus assumpsit, quia ex Adam Virgo Maria quæ peperit Christum. Dixerat autem Deus in paradiso, Quod die tetigeritis, morte moriemini. Hoc est maledictum quod pependit in ligno. Ille negat Christum maledictum, qui negat et mortuum, qui autem confitetur mortuum, et negare non potest mortem de peccato esse, et ob hoc etiam ipsam peccatum vocari. Audiat Apostolum dicentem quoniam vetus homo noster simul cum illo crucifixus est, et intelligat quem maledictum Moyses dixerit. Ideoque secutus Apostolus ait de Christo, Factus pro nobis maledictum, sicut non timuit dicere Pro omnibus mortuus est. Hoc est enim, mortuus est quod maledictus, quia mors ipsa ex maledicto est, et maledictum est omne peccatum, sive ipsum quod fit ut sequatur supplicium, sive ipsum supplicium quod alio modo vocatur peccatum, quia fit ex peccato. Suscepit autem Christus sine reatu supplicium nostrum ut inde solveret reatum nostrum, et finiret etiam supplicium nostrum. Ex ingenio meo ista dixerim, si non Apostolus toties hoc inculcat ut et dormientes excitet et calumniantes suffocet. Misit Deus, inquit, Filium suum in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne. Non erat illa ergo caro peccati, quia non de truce mortalitatis in Mariam per masculum venerat, sed tamen quia de peccato est mors. Illa autem caro quamvis ex Virgine tamen mortalis fuit, eo ipso quo mortalis erat, similitudinem habebat carnis peccati. Hoc appellat etiam peccatum consequenter dicens, Ut de peccato damnaret peccatum in carne. Item alio loco: Eum, inquit, qui non nove-

rat peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos simus A
 iustitia Dei in ipso. Cur ergo timeret Moyses, dicere
 maledictum, quod Paulus non timuit dicere peccatum?
 Plane hoc Propheta et prævidere debuit et prædicere
 paratus ab hæreticis cum Apostolo reprehendi. Quis-
 quis enim reprehenderit Prophetam dixisse maledi-
 ctum, cogitur reprehendere Apostolum dixisse pec-
 catum. Nam utique maledictum comes peccati est,
 nec ideo major invidia est, quod addiderit Deo ut
 diceret: Maledictus Deo omnis qui pependit in ligno.
 Nisi enim Deus odisset peccatum et mortem nostram
 non ad suscipiendam atque delendam Filium suum
 mitteret. Quid ergo mirum si maledictum est Deo quod
 odit Deus? Tanto enim libentius nobis donat immor-
 talitatem, quæ futura est Christo veniente, quanto
 misericordius odit mortem nostram quæ in ligno pe- B
 pendit Christo moriente. Quod autem additum est,
 omnis, ut diceretur Maledictus omnis qui in ligno
 pependit [pependerit], non sane Moses minus præ-
 vidit etiam justos in cruce futuros, sed bene prævi-
 dit hæreticos veram mortem Domini negaturos, et
 ideo volentes ab hoc maledicto Christum sejungere,
 ut a mortis etiam veritate sejungerent. Si enim vera
 illa mors non erat, nullum maledictum Christo cru-
 cifixo pependit in ligno, quia nec vere crucifixus est.
 Sed contra longe futuros hæreticos quam de longe
 clamat Moyses, sine causa tergiversamini, quibus dis-
 plicet veritas mortis Christi: Maledictus omnis qui pe-
 pendit in ligno: non ille aut ille, sed omnis omnino!
 Etiamne et Filius Dei? etiam prorsus. Nam hoc est
 quod non vultis: inde satagitis, inde seducitis. Dis- C
 plicet enim vobis maledictus pro nobis, quia displicet
 mortuus pro nobis. Tunc enim extra maledictum
 illius Adam si extra illius mortem. Cum vero ex ho-
 mine et pro homine mortem suscepit ex illo et pro
 illo, etiam maledictum, quod morti comitatur, susci-
 pere non dedignatus est, etiam ille prorsus, etiam ille
 Filius Dei semper vivus in sua iustitia, mortuus au-
 tem propter delicta nostra, in carne suscepta ex pœ-
 na nostra, ac per hoc additum est, omnis, ne Chris-
 tus ad veram mortem non pertinere diceretur, si a
 maledicto, quod morti conjunctum est, insipienti
 honorificentia separaretur. Quia autem ex veritate
 evangelica fidelis est, intelligit tam non esse con-
 tumeliam Christi ex ore Moysi, cum eum dixit maledi-
 ctum non ex divinitate majestatis suæ, sed ex condi- D
 tione pœnæ nostræ, ex qua in ligno suspensus est;
 quam non est laus Christi ex ore Manichæorum, cum
 eum negarent [negant] carnem habuisse mortalem,
 in qua veram mortem pateretur? quia ex illo pro-
 phetico maledicto laus intelligitur humilitatis, ex
 isto hæretico quasi honore crimen objicitur falsitatis.
 Si ergo negas maledictum, nega mortuum; si negas
 mortuum, non jam contra Moysen, sed contra Aposto-
 los dimicas. Si autem confiteris mortuum, confitere
 suscepisse pœnam peccati nostri sine peccato nostro.
 Jam vero ubi audis pœnam peccati, aut ex benedi-
 ctione crede venientem, aut ex maledictione. Si ex
 benedictione venit pœna peccati, opta esse semper

in pœna peccati; si autem optas inde lilerari, crede
 per divinæ sententiæ justitiam ex maledictione ve-
 nisse. Confitere ergo maledictum suscepisse pro nobis
 quem confiteris mortuum esse pro nobis, nec aliud
 significare voluisse Moysen cum diceret: Maledictus
 omnis qui in ligno pependit. Poterat enim dicere, maledi-
 ctus omnis mortalis, aut maledictus omnis moriens,
 sed hoc est quod asserit prophetia, quia sciebat Christi
 mortem in cruce pensuram, et futuros hæreticos qui
 dicerent: Pependit quidem in ligno, sed specie qua-
 dam, non ut vere moreretur. Clamando ergo Maledi-
 ctus, nihil aliud clamavit, nisi quia vere mortuus est,
 sciens mortem hominis peccatoris, quam sine pecca-
 to ipse suscepit, de illo maledicto venientem quod
 dictum est: Si tetigeritis, morte moriemini. Ad hoc
 pertinet et serpens ille in ligno suspensus, quo si ni-
 ficaretur, non falsam mortem Christum finxisse, sed
 illam veram in ligno passionis suæ suspendisse,
 in quam serpens ille hominem malesudendo dejecit.
 Quam veram mortem nolunt isti conspicerere, et ideo
 non sanantur a veneno serpentis, sicut in eremo qui-
 cunque illum attenderet sanabatur. Itaque fatemur ab
 imperitis dici aliud esse affigi ligno, aliud in ligno pen-
 dere. Sic enim quidam putant solvendam esse istam
 quæstionem, ut Judæi dicant a Mose maledictum,
 qui laqueo se suspendit, quasi primo [primum] nove-
 rint utrum ex ligno an ex lapide se ille suspenderit.
 Sed verum est quod et Faustus commemoravit Apo-
 stolum non sinere aliud intelligere quam de Christo
 esse prædictum: sed talis imperitia nonnullorum
 catholicorum venatio Manichæorum est. Tales enim
 53 solent insectari, talis suis fallacis irretire, tales
 in eos cecideramus, tales hæseramus, tales non
 viribus nostris, sed Dei misericordia eruti sumus.

CAPUT LXV.

*De eo quod ait Moyses, Videbis vitam tuam penden-
 tem, et non credes vitæ tuæ, ex libro XVI contra
 Faustum.*

Quasi vero quidquam sit pejus inter maledicta quæ
 Judæis pro merito superbæ impietatis acciderunt,
 quam videre vitam suam, id est Filium Dei penden-
 tem, et non credere vitæ suæ. Maledicta enim cum
 ex prophetia dicuntur, non sunt de malo voto im-
 precantis, sed præscio spiritu denuntiantis. Nam illa
 quæ de malo voto sunt prohibentur cum dicitur:
 Benedicite et nolite maledicere. Hæc autem sæpe
 D inveniuntur in sermone sanctorum, sicut apostolus
 Paulus: Alexander, inquit, ærarius multa mala mihi
 ostendit, reddet illi Dominus secundum opera sua.
 Nam et illud tanquam stomachatus et indignatus,
 etiam male optasse videtur Apostolus: Utinam ab-
 scindantur qui vos conturbant! Quod utique, si
 consideres personam scribentis, magis eum eleganti-
 ssimo ambiguo bene optasse intelliges. Sunt enim
 spadones qui se ipsos abscederunt propter regnum
 cælorum. Quod in his quoque verbis Faustus sa-
 pisset, si pium palatum ad escas dominicas attu-
 lisset, sic enim sonuit fortasse Judæis quod dictum
 est, Videbis vitam tuam pendentem, et non credes

vita tuæ, ut inter minas et dolos hostium suorum vitam suam videntes ex incerto pendere, victores esse non crederent. Sed filius Evangelii cum audit, Ille enim de me scripsit, in hac ipsa ambiguitate sententiæ videt quid prophetæ porcis projiciant, quid hominibus innuant, statimque illi occurrit vita hominum Christus pendens, eique non credentes Judæi ob hoc ipsum quia pendentem vident. Et alius quidem aliquis cito diceret inter cætera maledicta, quæ in lectione ad aliquid de Christo intelligendum non pertinent, hoc solum ibi esse de Christo quod scriptum est: Videbis vitam tuam pendentem, et non credes vitæ tuæ. Neque enim fieri non posset ut inter diversa maledicta quæ impio populo propheticæ prænuntiabantur, hoc quoque poneretur. Sed ego et qui mecum aliquanto auctentius cogitant evangelicam illam dominicamque sententiam qua non ait: Ille enim et de me scripsit, ut et alia quæ ad Christum non pertinent scripsisse crederetur, sed ait, De me ille scripsit, ut omnem Scripturæ illius intentionem nonnisi ad intelligendam Christi gratiam perscrutando consuleremus; etiam cætera in ista lectione maledicta propter Christum prædicta cognoscimus.

CAPUT LXVI.

Quare quies sabbati etiam in sepultura dominica possit intelligi, et octavi diei circumcisio expoliationem significat mortalitatis, ex eodem libro xvi contra Faustum.

Illud sabbatum quod imperite atque impie deriditis, nisi et ipsum inter prophetias quæ de Christo scriptæ sunt haberet intellectum, non ei Christus sic attestaretur: qui cum propria voluntate, sicut ipse in ejus laude posuisti, pateretur, ideoque tempora passionis et resurrectionis sue haberet in potestate, id egit, ut caro ejus in sepultura sabbato requiesceret ab omnibus operibus suis, ut, tertio die resurgens, quem dominicum dicimus, qui post sabbatum numeratur, octavus etiam circumcisionem octavi diei ad se prophetandum pertinere declararet. Quid enim significat circumcisio carnis? quid nisi expoliationem mortalitatis quam de carnali generatione portamus? Propter hoc dicit Apostolus exuisse carne, principatus et potestates exemplavit fiducialiter triumphans eos in semetipso. Quod enim dicit exuisse carnem, eo loco carnem mortalitatem carnis intelligimus, secundum quam proprie caro appellata est, quia in illa resurrectionis immortalitate non erit. Propterea scriptum est, Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, de quibus verbis soletis calumniari fidei nostræ qua credimus hujus corporis futuram resurrectionem quæ in ipso Domino jam præcessit, dissimulantes ea quæ sequuntur, in quibus aperte Apostolus quid dicat exponit; volens enim ostendere quid eo loco dixerit carnem, continuo subjicit: Neque corruptio incorruptionem possidebit. Hoc enim corpus quod propter mortalitatem proprie caro nominatur mutari dicit in resurrectione, ut jam non sit corruptibile atque mortale. Quod ne puteur nostra suspitione dici, ipsa ejus quæ sequuntur verba consulte. Ecce, inquit, mysterium dico: Omnes [quidem]

A resurgemus, non tamen omnes immutabimur, in atomo, in ictu oculi, in novissima tuba. Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur; oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Ut ergo induatur immortalitate, exuitur mortalitate. Hoc est circumcisionis mysterium quæ octava die fieri jussa est, et octava die, id est dominica post sabbatum jam in veritate a Domino impleta, unde dicitur, exuens se carnem, principatus et potestates exemplavit. Per hanc enim mortalitatem nobis invidiæ diabolicæ potestates dominabantur, quas exemplasse dictus est, quia in seipso capite nostro præbuit exemplum, quod in toto ejus corpore, id est Ecclesia, ex diaboli potestate liberanda, in ultima resurrectione complebitur. Hæc est fides nostra. Et quoniam sicut testimonium propheticum Paulus commemorat, Justus ex fide vivit, hæc est justificatio nostra. Mortuum quippe Christum et pagani credunt, resurrexisse autem Christum propria fides est Christianorum. Si enim confitearis, ait Apostolus, in ore tuo, quia Dominus Jesus est, et credideris in corde tuo quia Deus excitavit [auscitavit] illum a mortuis, salvus eris. Quia ergo ex ista resurrectionis fide justificamur, ideo et illud de Christo apostolicum est, quia mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Et quia ista resurrectio quæ credita nos justificat, illa octavi diei circumcisione figurata est, propterea de Abraham cui primum tradita est dicit Apostolus: Et signum accepit circumcisionis signaculum justitiæ fidei. Ergo et istam circumcisionem inter alias figuras propheticas de Christo scripsit Moses, de quo ipse dicit: De me enim ille scripsit.

CAPUT LXVII.

Non solum diebus sed et mensibus nomina deorum suorum imponere pagani, ex libro xviii contra Faustum.

Diebus quippe istis quorum septenarius numerus in orbem redit, deorum suorum nomina gentes imposuerunt. De quibus ait Apostolus quod coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori. Quos in hac parte etiam vos imitami, nisi quod cum eis lucidiora duo luminaria, cætera vero sidera non cum eis adoratis. Sed et mensibus imposuerunt nomina deorum suorum, propter honorem quippe Romuli, quia eum Martis filium crediderunt, primum mensem Marti dicantes Martium vocaverunt, et inde Aprilem a nullo dei sui nomine, sed a re ipsa, quasi aperilem quod tunc [primum] plurimum germinis aperitur in florem. Inde tertium mensem Maium, quod Maiam, Mercurii matrem, deam colunt [colant]; inde quartum Junium a Junone, inde cæteros usque ad Decembrem a numeris nominarunt: sed ex eis Quintills ac Sextilis nominibus hominum quibus divinos honores decreverunt [decreverant] appellati sunt Julius et Augustus. Nam [septimus] September et cæteri, ut dixi, usque ad Decembrem numerorum ex 54 ordine nominibus enuntiantur. Porro Januarius a Jano ap-

pellatus est, Februarius a Februis sacris Lupercorum. Vultis ergo ut et vos dicamini in mense Martio Mariem colere? Illo enim mense Bema veterum cum magna festivitate celebratis. Si autem vobis in mense Martio licere arbitramini aliud considerare, non Martem, cur ex die septimo quod sabbatum a requie nominatum est, divinis Scripturis Saturnum importare conamini, quia eum diem Saturni gentes appellaverunt? Nempe jam videtis cum quanta pietate deliretis. De sacrificiis autem animalium, quis nostrum nesciat magis ea perverso populo congruenter imposita, quam Deo desideranti oblata? Sed tamen etiam in his figuræ nostræ fuerunt, quia nostra mundatio, et Dei propitiatio, nobis sine sanguine nulla est, sed illarum figurarum veritas Christus est, cujus sanguine redempti et mundati sumus. Nam in figuris eloquiorum divinatorum, et taurus dictus est, propter veritatem [virtutem] crucis, cujus cornibus impios ventilavit, et aries propter innocentiam principatum, et hircus, propter similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum: et si quod aliud sacrificii genus expressius commemoraveris, in eo quoque tibi Christum prophetatum esse monstrabo. Quocirca sive circumcisio, sive sabbatum, sive differentia ciborum, sive immolatio sacrificiorum, omnia hæc figuræ nostræ fuerunt et prophetiæ, quas Christus non solvere, sed adimplere venit, cum ea quæ his prænantabantur implevit.

CAPUT LXVIII.

Quod Oculum pro oculo non sit contrarium Qui te percusserit in dextram maxillam, etc., ex libro xix contra Faustum.

Jam vero illud quod antiquis dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro dente, quomodo contrarium habet quod ait Dominus, Ego autem dico vobis non resistere malo, sed si quis te percusserit in maxillam dexteram, præbe et illi alteram: quandoquidem et illud antiquum ad reprimendas flammæ odiorum sævientiumque immoderatos animos refrenandos ita præceptum est? Quis enim tandem facile contentus est tantum reponere vindictæ quantum accepit injuriæ? Nonne videmus homines leviter læsos moliri cædem, sitire sanguinem, visque invenire in malis inimici unde satientur? Quis pugno percussus non aut judicium concitat in damnationem ejus qui percusserit? aut, si ipse repercutere velit, totum hominem si non etiam telo aliquo arrepto, pugnis calcibusque contundit? Hinc igitur immoderata ac per hoc injusta ultioni lex justum modum figens, pœnam talionis instituit, hoc est ut qualem quisque intulit injuriam, tale supplicium pendat. Proinde oculus pro oculo, dentem pro dente, non fomes, sed limes furoris est, non ut id quod sopitum erat hinc accenderetur, sed ne id quod ardebat ultra extenderetur impositus. Est enim quædam justa vindicta, justaque debetur ei qui fuerit passus injuriam. Unde utique cum ignoscimus de nostro quodammodo jure largimur; unde etiam debita dicuntur, quæ in oratione dominica humanitus dimittere monemur, ut nobis

et nostra divinitus dimittantur. Quod autem debetur, etsi benigne remittitur, non tamen inique repetitur, sed sicut in jurando, etiam qui verum jurat propinquat perjurio; unde longe abest qui omnino non jurat, et quamvis non peccet qui verum jurat, remotior tamen a peccato est qui non jurat; maluit nos Dominus et non jurantes non recedere a vero, quam verum jurantes propinquare perjurio; unde admonitio non jurandi conservatio est a peccato perjurii ita cum peccet qui per immoderationem injuste vult vindicari, non peccet autem qui modum adhibens juste vult vindicari, remotior a peccato injustæ vindictæ qui non vult omnino vindicari. Peccat enim qui exigit ultra debitum, non peccat autem qui exigit debitum; sed tutius longe est a peccato injusti exactoris qui omnino non exigit debitum, præsertim ne cogatur et ipse reddere debitum ab eo qui nullum debet debitum.

CAPUT LXIX.

Quomodo intelligendum sit illud Apostoli: In quibus Deus sæculi hujus excæcavit mentes infidelium, ex libro xxi contra Faustum.

Apostolus ait: Deus sæculi hujus excæcavit mentes infidelium. Quam quidem sententiam plerique nostrum ita distinguunt, ut Deum verum dicant excæcasse infidelium mentes. Cum enim legerint in quibus Deus, suspendunt pronuntiationem, ac tunc inferunt, sæculi hujus excæcavit mentes infidelium: quia et si ita non distinguant [distinguas], sed exponendi gratia ita verborum ordinem mutant [mutas], in quibus Deus excæcavit mentes infidelium sæculi hujus, idem qui in illa distinctione sensus elucet. Potest enim etiam talis operatio qua excæcantur mentes infidelium secundum quemdam modum pertinere ad verum Deum, quod non facit malitia, sed justitia, sicut idem Paulus alibi dicit: Nunquid iniquus Deus, qui infert iram? Item alibi. Quid ergo dicemus, inquit, Nunquid iniquitas [est] apud Deum? Absit. Moses enim dicit: Miserebor cui misertus fuero, et misericordiam præstabo cui misericors fuero. Cum ergo præmiseret quod inconcusse retinendum est, non esse iniquitatem apud Deum, paulo post attende quid dicat: Si autem volens Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem, et ut notas faceret divitiis gloriæ suæ, in vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam, etc. Certe hic nullo modo dici potest alium Deum esse qui ostendit iram et demonstrat potentiam suam in vasis quæ perfecta sunt ad perditionem, et alium qui ostendit divitiis suas in vasis misericordiæ. Nam unum eundemque Deum facere, utrumque apostolica doctrina attestatur. Hinc est et illud: Propter hoc tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis; et paulo post: Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ; item paulo post: Et quoniam non probaverunt Deum habere in notitiam [notitia], tradidit illos Deus in reprobam

sensum. Ecce quomodo versus Deus et justus excæcat mentes infidelium? Neque enim unquam in his Apostoli verbis quæ commemoravi, alius Deus intellectus est quam ille qui Filium suum misit dicentem: In judicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant. Nam et hic satis apparet mentibus fidelium, quomodo Deus excæcet mentes infidelium. Præcedit enim aliquid occultum in occultis, ubi Deus agit [agat] justissimum examen judicii sui, ut quorundam mentes excæcentur, quorundam illuminentur, cui verissime dictam est: *Judicia tua abyssus multa, cujus profunditatis impenetrabilem altitudinem Apostolus admiratus exclamavit: O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, etc. Vos autem non valetis discere [discernere] quid faciat Deus beneficio, quid judicio, quia et a corde et ab ore vestro longe est psalterium nostrum, ubi dicitur: Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine.*

55 CAPUT LXX.

De eo quod ait idem Apostolus, Deus temperavit corpus, ex eodem libro XXI contra Faustum.

Dicit Apostolus: Deus temperavit corpus, et dicit iste *θελα*, non Deus. Quid aptius [apertius] his inimicis ante anathemandis quam refellendi sunt [quam re'ollendis]. Numquid et hic Apostolus cum diceret, *Deus*, addidit hujus sæculi? Ubi etiam si quis diabolum intellexerit excæcare mentes infidelium, non negamus malis suasionibus, quibus qui consentiunt justitiæ lumen amittunt, Deo retribuente quod justum est. Hæc omnia legimus in Scripturis sanctis. Nam et illud dictum est de seductione extrinsecus veniente: Timeo ne sicut serpens Evam seduxit in versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ a simplicitate et castitate quæ est in Christo. Cui simile est: Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Et illud quod et sibi quisque seductor sit: Qui autem putat esse se aliquid cum nihil sit, seipsum seducit, et illud de Dei vindicta quod supra commemoravit: Tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant quæ non conveniunt: ita et in veteribus libris cum prælixisset, Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum, paulo post: Invidia, inquit, diaboli mors intravit in orbem terrarum; et rursus, de ipsa morte ne se homines extra culpam ponerent. *Inquit* autem manibus et verbis, inquit, accersierunt illam, et existimantes illam amicam defluerunt. Alibi autem: Bona et mala, vita et mors, divitiæ et paupertas a Domino Deo sunt. Hic perturbati homines non intelligunt, in uno eodemque opere malo non postea consequente alia quæ manifesta erit, sed quadam continuo comitante vindicta, aliud venire de astutia suadentis, aliud de nequitia volentis, aliud de justitiâ punientis. Cum diabolus suggerit, homo consentit, Deus deserit. Quocirca in opere malo, id est excæcatione infidelium, si intelligatur et diabolus propter suadendi malignitatem, ut sic distinguatur Deus hujus sæculi, non mihi videtur absurdum. Neque enim sine additamento dicitur Deus cum

A adjungitur hujus sæculi, id est hominum impiorum, non nisi in hoc sæculo florere volentium secundum quod dicitur, et malum secum, sicut scriptum est, ut eximeret nos de presenti sæculo maligno. Tale enim est et illud: Quorum Deus venter, nisi esset ibi quorum nullo modo diceret, Deus venter, nec in Psalmo dæmonia possent dii appellari nisi adderetur gentium dæmonia. Sic enim scriptum est: Quoniam dii gentium dæmonia. Hic autem nec Deus hujus sæculi, nec quorum Deus venter, nec dii gentium, sed simpliciter positum est, Deus temperavit corpus, qui non potest intelligi nisi Deus verus omnium creator. Illa enim cum vituperatione dicuntur, hoc autem cum laude dictum est; nisi forte Deum temperassè corpus non dispositione membrorum, hoc est fabricando et construendo, sed mixtione lucis suæ Faustus intelligit, ut scilicet hæc membra ita distincta et locata suis sedibus alter posuerit qui hoc fabricavit. Deus autem miscendo bonitatem suam, hujus fabricæ malitiam temperaverit. Talibus enim fabulis pueriles animas hæbetant, sed neque hoc eos possidere [posse dicere] permisit subveniens Deus parvula per ora sanctorum. Habes enim et paulo superius, Deus posuit membra singulorum quodque [singula quæque] eorum in corpore prout voluit. Quis jam non intelligat secundum hoc dictum Deum temperatorem corporis sui, quod ex multis membris corpus fabricavit, officia diversorum operum in unitatis compage servantibus.

CAPUT LXXI.

Exemplo Abrahamæ cæcantis conjugem docet ut quando habet homo quod faciat non tentet Deum, ex libro XXI contra Faustum.

Dicit aliquis: Cur non potius de Deo suo ita præsumpsit Abraham ut fateri non timeret uxorem. Neque [nunquid] enim Deus ab illo non poterat mortem repellere quam timebat, eumque cum conjugis suæ ab omni pernicie in illa peregrinatione tutari, ut nec uxor ejus, quamvis esset pulcherrima, appeteret ut ab aliquo, nec propter illam, ille [ipse] neceretur? Poterat sane hoc efficere Deus. Quis ita sit dæmens ut hoc neget? Sed si interrogatus Abraham, illam feminam indicaret [indicasset] uxorem, duas res tuendas committeret Deo, et suam vitam, et conjugis pudicitiam. Pertinet autem ad sanam doctrinam ut quando habet quod faciat homo non tentare [tentet] Dominum Deum suum. Neque enim et ipse Salvator non poterat tueri discipulos suos, quibus tamen ait: Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam; cujus rei prior exemplum præbuit. Nam cum potestatem haberet ponendi animam suam, nec eam poneret nisi cum vellet, in Ægyptum tamen infans portantibus parentibus fugit: et ad diem festum non evidenter, sed latenter ascendit, cum alias palam loqueretur Judæis irascentibus, et inimicissimo animo audientibus nec tamen valentibus in eum mittere manus, quia nondum venerat hora ejus, non cujus horæ necessitate cogeretur mori, sed cujus horæ opportunitate dignaretur oc-

credi. Qui ergo palam dicendo et arguendo et tamen inimicorum rabiem valere in se aliquid non sinendo, Dei demonstrabat potestatem, Idem tamen fugiendo et latendo h. minis ostendebat [Instruebat] infirmitatem, ne [ut] Deum tentare audeat quando habet quod faciat, ut quod cavere oportet evadat. Neque enim et apostolus Paulus desperaverat adjutorium protectionemque divinam, fidemque perdidit quando per murum in sperta submissus est, ut inimicorum manus effugeret. Non ergo in Deum non credendo sic fugit, sed Deum tentare metuendo [Deum tentaret] si fugere voluisset, cum sic fugere potuisset.

CAPUT LXXII.

Quid rerum figuraverint quatuor uxores Jacob, ex eod. lib. contra Faust.

Refutato crimine quod nefarius error objecit, de libro ut possumus mysteriorum secreta rimemur, pulsemusque fidei pietate, ut nobis aperiat a Domino, quid rerum figuraverint quatuor istae uxores Jacob, quarum duae liberae, duae ancillae fuerunt. Videmus enim Apostolum in libera et ancilla, quas habuit Abraham, duo testamenta intelligere. Sed ibi in una et una facilius apparet quod dicitur, hic autem duae sunt et duae, d. inde ibi ancillae filii exheredatur, hic vero ancillarum filii simul cum filiis liberarum terram repromissionis accipiunt, unde hic praetendit aliud aliquid significatur. Quamquam enim duas liberae uxores Jacob ad Novum Testamentum, quo in libertatem vocati sumus, existimem pertinere, non tamen frustra duae sunt, nisi forte quod [quia id quod] in Scripturis adverti et inveniri potest, duae vitae nobis in Christi corpore praedicantur: una temporalis in qua laboramus; alia aeterna, in qua delectationem Dei contemplamur [contemplabimur]. Istam Dominus passione, illam resurrectione declaravit. Admonent nos ad hoc intelligendum illarum etiam nominum femininarum. Dicunt enim quod Lia interpretetur Laborans, Rachel autem Visum principium, sive verbum ex quo videtur principium. Actio ergo humanae mortalitatisque [mortalisque] vitae, in qua vivimus ex fide multa laboriosa opera facientes, incerti quo exitu proveniant ad utilitatem eorum quibus consulere volumus, ipsa est Lia prior uxor Jacob, ac per hoc et infirmis oculis fuisse commemoratur. Cogitationes enim mortalium timidae et incertae providentiae nostrae, spes vero aeternae contemplationis Dei habens certam et delectabilem intelligentiam veritatis ipsa est Rachel. Unde etiam dicitur bona facie et pulchra specie, hanc enim amat omnis pie studiosus, et propter hanc servit gratiae Dei, qua peccata nostra, et si fuerint sicut fœnicum [Phœnicum] tanquam nix dealbabitur. Laban quippe interpretatur dealbatio (ui servivit Jacob propter Rachel: neque enim se quisque convertit sub gratia remissionis peccatorum servit justitiae, nisi ut quiete vivat in verbo, ex quo videtur principium quod est Deus; ergo propter Rachel non propter Liam servitur. Nam

A quis tandem amaverit in operibus justitiae laborem actionum atque passionum? quis eam vitam propter seipsum expelliverit, sicut nre Jacob Liam, sed tamen sibi nocte suppositam in usum generamli amplexus et fecunditatem ejus expertus est. Dominus enim eam quia per seipsam diligi non poterat, primo ut ad Rachel perveniretur tolerari fecit. Deinde propter filios commendavit. Ita vero unusquisque utilis Dei servus sub dealbationis peccatorum suorum gratia constitutus, quid aliud in sua conversione meditatus est? quid aliud corde gestavit? quid aliud adamavit nisi doctrinam sapientiae? Quam plerique se adepturos et percepturos putant statim ut se in septem praecipis legis exercuerint, quae sunt de dilectione proximi, ne cuiquam homini noceatur, B id est, Honora patrem et matrem, Non moechaberis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dicas, Non concupisces uxorem proximi tui. Quibus quantum potuerit observatis, posteaquam homini pro concupita et sperata pulcherrima delectatione doctrinae per tentationes varias, quasi per hujus saeculi noctem, tolerantia laboris adhæserit, velut pro Rachel Lia inopinata conjuncta sit, et hanc sustinet ut ad illam perveniat si perseveranter amat, acceptis aliis septem praecipis, ac si ei dicatur: Servi alios septem annos pro Rachel, ut sit pauper spiritu, mitis, lugens, esuriens, sitiensque justitiam, misericors, mundi cordis, pacificus. Vellet enim homo, si fieri posset sine ulla tolerantia laboris, quae in agendo patiendoque amplectenda [amplectenda] est, statim ad pulchrae atque perfectae sapientiae delectationem pervenire, sed hoc non potest in terra merientium. Hoc enim videtur significare quod dictum est ad Jacob: Non est moris in loco nostro, ut minor nubat priusquam major, quia non absurde major appellatur, quae tempore prior est. Prior est autem in recta hominis eruditione labor operandi quae justa sunt, quam voluptas intelligendi quae vera sunt. Ad hoc valet quod scriptum est: Concupisti sapientiam, serva mandata, et Dominus praebet illam tibi. Mandata utique [quippe] ad justitiam pertinentia, justitiam autem quae ex fide est, quae inter tentationum incerta versatur, ut pie credendo quod nondum intelligit etiam intelligentiae meritum consequatur. Quantum enim valet quod modo commemoravi esse scriptum: Concupisti sapientiam, serva mandata, et Dominus praebet illam tibi; tantum et illud valere arbitror: Nisi credideritis, non intelligetis, ut justitia ad fidem, ad sapientiam vero intelligentia pertinere demonstretur. Proinde in his qui flagrant ingenti amore perspicuae veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem revocandum, ut a fide incipiat et bonis moribus enitatur pervenire quo intendit [tendit]. In eo quippe quo versatur virtus est laboriosa, in eo vero quod appetit luminosa sapientia. Quid opus est, inquit, credere quod non mihi ostenditur? manifestum aliquod verbum primum quo videam rerum omnium principium. Id enim est, in quod maxime ac primitus inardescit [inquit, quod

maxime ac primis inardescit] si veri studiosus est animus rationalis. Cui respondeatur; Pulchrum est quidem quod desideras et amari dignissimum, sed prius nubit Lia, et postea Rachel. Ardor ergo iste ad id valet, ut ordo non recusetur, sed potius toleretur, sine quo non potest ad id perveniri, quod tanto ardore diligitur. Cum autem perventum fuerit, simul habebitur in hoc sæculo, non solum speciosa intelligentia, sed etiam laboriosa justitia. Quamlibet enim caute [acute] sinceriterque cernatur a mortalibus incommutabile bonum, adhuc corpus quod corrumpitur aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Ad unum ergo tendendum, sed propter hoc multa ferenda sunt. Itaque duæ sunt uxores Jacob liberæ, ambæ quippe sunt filiarum remissionis peccatorum, hoc est dealbationis quod est Laban. Verumtamen una amatur, alte a toleratur: sed quæ toleratur, ipsa prius et uberius secundatur, ut si non propter seipsam, certe propter filios diligatur. Labor enim justorum maximum fructum habet in eis quos regno Dei generant inter multas tentationes et tribulationes prædicando Evangelium, et eos propter quos sunt in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus sæpius [frequenter, et] propter quos habent foris pugnas, intus timores, gaudium et coronam suam vocant. Nascuntur autem eis facilius atque copiosius ex illo sermone fidei quo prædicant Christum crucifixum, et quicquid humanitatis ejus citius humana cogitatione percipitur, et infirmos etiam Liæ oculos non perturbat. Rachel autem clara aspectu mente excedit Deo, et videt in principio Verbum apud Deum, et vult parere et non potest, quia generationem ejus quis enarrabit? Proinde vita quæ studii contemplationis competit ut ea quæ carnis sunt invisibilia non infirmis oculis mentis, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciat, et sempiternam Dei virtutem ac divinitatem ineffabiliter cernat, vacare vult ab omni negotio et ideo sterilis. Affectando quippe otium quo studia contemplationis ignescunt, non contemperatur infirmitati hominum, qui in variis pressuris sibi desiderant subveniri, sed quia et ipsa procreandi charitate inardescit. Vult enim docere quod novit neque cum invidia tabescente iter habere. Videt sororem labore agendi atque patiendi filiis abundantem, et dolet potius currere homines ad eam virtutem qua eorum infirmitatibus necessitatibusque consulitur, quam ad illam unde divinum et incommutabile aliquid discitur. Hic dolor figuratus videtur in eo quod scriptum est: Et zelavit Rachel sororem suam. Proinde quia liquidus purusque intellectus, de illa substantia quæ corpus non est, ac per hoc ad carnis sensum non pertinet, verbis carne editis exprimi non potest, eligit doctrina sapientiæ per quaslibet corporeas imagines et similitudines utcumque cogitanda insinuare divina, quam ab officio talia docendi cessare, sicut elegit Rachel ex viro suo et ancilla suscipere filios quam sine filiis omnino remanero. Bala quippe interpretari dicitur inveterata: hanc ha-

buit ancillam Rachel. De vetere quippe vita carnalibus sensibus dedita corporeæ cogitantur imagines, etiam cum aliquid de spiritali et incommutabili substantia divinitatis auditur. Suscipit et Lia de ancilla sua filios, amore habendæ numerosioris proles accensa. Invenimus autem Zelpham ejus ancillam interpretari, Os hians; quæ propter in prædicatione fidei evangelicæ, quorum os hiat et cor non hiat cum in Scripturis adverterimus, hæc intelligitur ancilla Liæ. Scriptum est enim de quibusdam: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me, et talibus Apostolus dicit: Qui prædicat non furandus, furaris; qui dicit non adulterandum, adulteras. Verumtamen ut etiam per hanc conditionalem libera illa uxor Jacob laborans filios hæredes regni suscipiat, ideo Dominus dicit: Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite. Unde in labore vinculorum vita apostolica. Sive, inquit, occasione, sive veritate Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo tanquam et ancilla pariente de prole numerosiore lætata.

CAPUT LXXIII.

De facto Judæ quod cum sua nuru concubuit, ex eod. lib. xii contra Faust.

Judæ factum consideremus quod cum sua nuru concubuit, quid significaverit futurorum. Sed prius præloquendum est, ne quemquam parvæ considerationis offendat quod de quibusdam malis operibus hominum 57 in Scripturis sanctis quedam non mala, sed bona futura significantur. Servat enim ubique divina providentia virtutem bonitatis suæ. Ut quemadmodum ex adulterorum concubitu fornicatur et nascitur homo de hominum opere malo, bonum opus Dei (sicut in præcedenti sermone jam diximus, de fecunditate seminum, non de turpitudine vitiorum), ita in Scripturis prophetis, non tantum bona hominum, verumetiam mala factaarrantibus, quoniam prophetica est ipsa narratio, significetur aliquid de malis operibus hominum, etiam futurorum bonorum, non peccantis opere, sed scribentis. Neque enim Judas cum ad Thamar concupiscentia victus intraret, hanc suæ libidinis intentionem gerebat, ut inde aliquid significaretur quod ad salutem hominum pertineret, sicut nec Judas ille qui Dominum tradidit, hoc intendit ut aliquid inde gereretur quod ad eandem salutem hominum pertineret. Porro si de tam malo opere Judæ illius tam bonum opus Dominus fecit, ut ejusdem suæ passionis sanguine nos redimeret, quid mirum si propheta ejus, de quo ipse ait, De me enim ille scripsit, ex malefacto Judæ illius boni aliquid significavit, ut suo mysterio nos doceret. Ea quippe hominum facta Spiritu sancto disponente atque inspirante collegit propheta narrator, quorum interpositio non vacaret a præsignatione rerum quas intenderat prophetare: ad significanda autem aliqua bona, nihil interest facta illa, quibus ea significantur, seu bona, seu mala sint. Quid enim mea interest, cum volo aliquid legendo cognoscere, utrum ex minio reperiam.

scriptos nigros Æthiopes, et ex atramento candidos Callos? Veruntamen si non scripturam sed picturam talem viderem, sine dubitatione reprehenderem: ita in factis hominum, quæ ad imitandum vitandumve proponuntur, magni interest bonane an mala sint; quæ autem ad significandum scribuntur, sive dicuntur, nihil refert in moribus facientium, quam laudem reprehensionemve mereantur, si modo habent aliquam rei qua de agitur necessariam præfigurandi congruentiam. Sicut enim Caiaphæ in Evangelio, quantum ad ejus noxium perniciosumque animi pertinebat, quantum denique ad ipsa verba, si in eis voluntatem attendas dicentis, quibus agebat ut justus injuste necaretur, utique mala erant, tamen magnum bonum illo nesciente significabant, quando ait: Expediit ut unus moriatur, et non tota gens pereat. Dictumque de illo est: Hoc a seipso non dixit, sed cum esset pontifex prophetavit, quia oportebat Jesum mori pro gente. Ita factum Judæ secundum filii libidinem malum fuit, sed illo nesciente magnum bonum significavit. A seipso quippe malum fecit, sed non a seipso bonum significavit. Hoc autem quod necessario præloquendum putavi, non ad hoc tantummodo Judæ factum, sed etiam ad cætera valeat, si qua occurrerint mala opera hominum, quibus bonum aliquid a narrante prophetatum est. In Thamar ergo nuru Judæ intelligitur plebs regni Judæorum, cui de tribu Juda reges tanquam mariti adhibebantur. Merito nomen ejus amaritudo interpretatur: ipsa enim Domino fellis poculum dedit. Duo autem genera principum qui non recte operabantur in plebe, unum eorum qui oberant, alterum eorum qui nihil proderant, significatur [-significabantur] in duobus filiis Judæ, quorum unus malignus erat vel sævus ante Dominum, alter in terram fundebat ne scien daret ad secundandam Thamar. Nec sunt amplius quam duo genera hominum inutilia generi humano: unum nocentium, alterum præstare nocentium, et si quid boni habent in hac terrena vita perdentium, tanquam in terra fundentium, et quoniam in malo prior est qui nocet quam ille qui non prodest, ideo major dicitur malignus ille, et sequens [sæviens] qui fundebat in terram. Nomen quoque majoris qui vocabatur Her, interpretatur, pellicius, qualibus tunicis induti sunt primi homines, in pœnam damnationis suæ dimissi ex paradiso. Sequentis autem nomen qui vocabatur Annam [Onas] interpretatur mœror eorum; quorum nisi quibus nihil prodest, cum habeat unde prodesse possit, atque id perdat in terra. Majus porro malum est ablata vitæ quod significat pellicius, quam non adjunctæ quod significat mœror eorum. Deus tamen ambos occidisse dictus est, ubi figuratur regnum talibus hominibus abstulisse. Tertius vero filius Judæ, quod illi mulieri non jungitur, significat tempus ex quo reges plebis Judæorum cœperunt de tribu Juda non fieri, et ideo erat quidem filius Judæ, sed eum maritum Thamar non accipiebat, quia erat eadem tribus Juda, sed jam populo inde æquo regnabat, unde nomen ejus, id est Sela, interpretatur dimissio ejus. Non pertinet [pertinent] sane ad hanc significationem viri sancti et justi qui, licet illo tempore fuerint, ad Novum tamen pertinent Testamentum cui prophetando scienter utiles fuerunt, qualis David fuit. Eo sane tempore, quo jam Judæa cœperat reges ex tribu Juda non habere, non est computandus Herodes major in regibus ejus tanquam maritus Thamar, erat enim alienigena. Nec ei sacramento illo mysticæ unctionis tanquam conjugali fœdere cobærebat, sed tanquam extraneus dominabatur. Quam potestatem a Romanis et a Cæsare acceperat, sic et ejus filii tetrarchæ, quorum erat unus Herodes patris nomine appellatus, qui cum Pilato in passione Domini concordavit. Isti ergo alienigenæ, usque adeo non deputabantur in regno illo mystico Judæorum, ut ipsi Judæi publice clamarent fremdentes adversus Christum: Nos non habemus regem, nisi Cæsarem. Neque hoc verum nisi illa universali dominatione, Romanorum quippe Cæsar rex est [erat], non proprie Judæorum, sed ut Christum negarent et huic adularent, ideo se tali voce damnarunt. Illo ergo tempore quo jam regnum de tribu Juda defecerat, veniendum erat Christo vero Salvatore Domino nostro, qui non obesset multumque prodesset; sic enim fuerat prophetatum: Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est: Et ipse est [erit] expectatio gentium. Jam isto tempore omne quoque [quippe] magisterium Judæorum et mystica unde Christi vocabantur unctio ipsa defecerat, secundum prophetiam etiam Danielis. Tunc venit cui repositum erat, expectatio gentium, et unctus est Sanctus sanctorum, oleo exultationis præ participibus suis. Natus est enim Herodis majoris tempore, passus est autem minoris Herodis tetrarchæ. Hujus itaque venientis ad oves quæ perierant domus Israel figuram gessit ipse Judas, cum iret ad tondendas oves suas in Thamna, quod interpretatur deficiens. Jam enim defecerat princeps ex Juda, et omne magisterium atque unctio Judæorum, ut veniret cui repositum erat. Venit autem cum suo pastore Odolamita, cui nomen erat Hiras, et interpretatur Odolamites, testimonium in aqua. Cum hoc plane testimonio Dominus venit, habens quidem testimonium majus Joanne, sed tamen propter oves infirmas hoc testimonio est usus in aqua. Nam et ipse Hiras, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur, fratris mei visio. Vidit omnino fratrem suum Joannes, fratrem secundum Abrahamæ semen, secundum cognationem matris ejus Mariæ, et Elisabeth matris suæ, eundemque Dominum, quem et Deum suum [Dominum et Deum suum], quia scilicet ipse ait, Ex plenitudine ejus accepit. Vidit omnino, et ideo in natis mulierum major illo non surrexit; quia ergo ex omnibus prænuntiamentis Christum ipse vidit, quod multi justi et prophætæ cupierunt videre et non viderunt, salutavit ex utero [salutavit in utero], agnovit perfectius ex columba, et ideo tanquam Odolamites vere testimonium perhibuit in aqua. Venit autem Dominus ad oves tondendas, hoc

et exonerandas sarcinis laboriosis, ex quibus Ecclesia laudata in Canticis canticorum, dentes essent velut grex detonsarum. Jam Thamar habitum mutet, nam et commutans interpretatur Thamar, sed in ea prorsus nomen amaritudinis maneat: non illius amaritudinis in qua Domino fel ministravit, sed illius in qua Petrus amare flevit; nam et Juda Latine confessio est. Confessione ergo amaritudo misceatur ut vera poenitentia præsignetur. Hac poenitentia 58 secundatur Ecclesia, in omnibus gentibus constituta. Oportebat enim Christum pati, et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes incipientibus ab Hierusalem. Nam et ipse habitus meretricius, confessio peccatorum est. Typum quippe jam Ecclesiae gerit Thamar, ex gentibus evocatae, sedens cum hoc habitu ad portam Enan vel Enain, quod interpretatur fontes. Cucurrit enim velut cervus ad fontes aquarum pervenire ad semem Abraham, illic a non cognoscante fetatur, quia de illa prædictum est: Populus quem non cognovi servivit mihi. Accepit in occulto anulum, monile et virgam: vocatione signatur, justificatione decoratur, glorificatione exaltatur. Quos enim prædestinavit, illos et vocavit, quos autem vocavit, illos et justificavit, et quos justificavit, illos et glorificavit. Sed hæc ut dixi adhuc in occulto, ubi sit et conceptio sanctæ ubertatis. Mittitur autem promissus hædus tanquam meretrici, hædus exprobratio peccati, per eundem Odolanitem tanquam increpantem et dicentem Generatio viperarum, sed non eam invenit peccati exprobratio quam mutavit Confessionis amaritudo. Post vero tam publicis [jam publicatis] signis annuli, monilis et virgæ, vicit temere justificantes eos, quorum jam personam Judas ipse gestabat, qui bodieque dicunt, non hunc esse populum Christi, nec habere nos semen Abraham, sed prolatis certissimis documentis nostræ vocationis, justificationis et glorificationis, sine dubio confundentur et mos magis quam se justificatos esse fatebuntur. Enumeratio hæc et membratim quodammodo articulati- que scribarer atque dissererem quantum intentionem meam Dominus adjuvaret, nisi me ab hac laboriosiore diligentia finiendi hujus operis quod plusquam vellem jam prolixum est, cura prohiberet.

CAPUT LXXIV.

De peccato David in uxore Uriæ Cethei; ex eodem libro xxii.

Nunc peccatum David quid in prophetia significaverit, quanta possum brevitate perstringam. Nomina quippe ipsa interpretata satis ostendunt, quid etiam hoc factum præfiguraverit. David interpretatur, manu fortis, sive desiderabilis. Et quid fortius leone illo de tribu Juda, qui vicit mundum? Et quid desiderabilis illo de quo propheta dicit: Veniet desideratus omnibus gentibus. Bersabæ interpretatur puteus satietatis, sive puteus septimus. Quamlibet autem harum nominis hujus interpretationum in id quod dicere intendimus assumamus satis congrui. Nam et in

A Canticis canticorum sponsa illa Ecclesia est, quæ vocatur puteus aquæ vivæ, et huic puteo septenario numeri nomen in Spiritu sancti significatione conjungitur propter et rationem Pentecosten quo die de cælo missus Spiritus sanctus venit. De septimanis enim constare eundem festum diem Tobiae quoque Scriptura testatur. Ad quadraginta novem autem quod est septies septem unum additur, quo unitas commendatur. In hac ratione vivit apostolica illa sententia: sufferentes invicem, in dilectione studentes servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. Dono itaque spiritali, hoc est septenario, facta est Ecclesia puteus satietatis, quia factus est in ea fons aquæ salientis in vitam æternam, quem qui habuerit non sitiet in æternum. Urias vero qui fuerat maritus ejus, quid aliud quam diabolus nominis sui interpretatione significat? Hujus erant pessimo conjugio deligati omnes quos gratia Dei liberat, ut Ecclesia sine macula et ruga Salvatori proprio copuletur. Urias namque interpretatur lux mea Dei. Cetheus autem abscisus sive quod in veritate non stetit, sed a luce sua superna, quam de Deo habebat superbiam merito abscisus est, sive quod cadendo veris viribus perditis transfiguratur se tamen in angelum lucis, audens adhuc dicere: Lux mea Dei est: Ergo iste quidem David graviter scelerateque peccavit, inquit scelus ejus etiam per prophetam Deus arguit increpando, et ipse abluit poenitendo, verumtamen ille desiderabilis omnibus gentibus adamavit Ecclesiam super tectum se lavantem, id est mundantem se a sordibus sæculi et domum luteam spiritali contemplatione transcendentem atque calcantem, et inchoata cum illa primæ conventionis notitia, post ab ea penitus separatum diabolus occidit, eamque sibi perpetuo conubio copulavit. Oderimus ergo peccatum, sed prophetias non exstinguamus. Amemus illum David quantum amandus est qui nos a diabolo per misericordiam liberavit. Amemus et istum David qui tam grave in se vulnus iniquitatis poenitentiam humilitate sanavit.

CAPUT LXXV.

De Salomonis primum bonis postea malis; ex eodem libro xxii.

Jam de Salomone quid dicam, quem vehementer arguit sancta Scriptura atque condemnat, nihilque de poenitentia ejus, vel in eum indulgentiam [indulgentiæ] Dei omnino commemorat? nec mihi prorsus occurrit quid saltem in allegoria boni significet hæc ejus stenda subversio nisi forte quis dicat, mulieres alienigenas, quarum amore exarserat significare Ecclesias electas de gentibus. Posset hoc fortasse non absurde intelligi, si illæ propter Salomonem desererent deos suos, et colerent Deum ejus. Cum vero ipse propter illas offendit Deum suum, et coluit deos earum, non est quid inde boni conjectare possemus; nec tamen nihil arbitror significare, sed malum, sicut de uxore filiabusque Loth diximus. Apparet enim in persona hujus Salomonis mira excellentia, et mira subversio. Quod igitur in illo diversis temporibus

existit, prius bonum et posterius malum, hoc in Ecclesia in isto adhuc saeculo, simul uno tempore ostenditur. Nam bono illius bonos Ecclesiae, malo autem illius malos Ecclesiae significatos puto, tanquam in unitate unius areae, sicut in illo uno homine bonos in granis, malos in paleis, ut in unitate unius segetis, bonos in tritico, malos in zizaniis. Si quid hinc sane in his quae de illo scripta sunt diligentius pertractatis, sive mihi, sive hoc doctoribus [doctioribus] atque melioribus aliis probabilius elucere poterit. Nunc tamen non eam rem ita dimisimus, ut intentionem nostram in alia properantem, tanquam interrupta series contextionis impediat.

CAPUT LXXVI.

De vituli capite combasto et in aquam sparsa, potumque populo dato; ex eodem libro XIII contra Faustum.

Quid etiam propheticæ significationis habuerit requirendum est, quod ex eis multos qui sibi absente ipso, id est Moyse, idolum fabricaverunt, sine ulla cuiusquam necessitudinis distinctione iussit interimi? Facile est ut intelligatur hominum illorum interemptionem significare vitulorum talium qualibus in eadem idololatriam defluerunt. In talia quippe vitia sævire nos jubet Psalmus, cum dicit: Irascimini et nolite peccare. In talia vitia sævire nos jubet Apostolus, cum dicit: Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est idolorum servitus. Sed quid sibi velit quod prius fecit, ut ipsum vitulum igne combureret, minutatimque concideret et in aquam spargeret, et potum populo daret, majorem intentionem perscrutandæ significationis inquirat. Si enim tabulas quas digito Dei, hoc est operatione Spiritus sancti, scriptas acceperat, ideo fregit, quia indignos eos quibus eas legeret iudicavit. Si denique, ut ab eis ille vitulus penitus aboleretur, incendit eum, contrivit, in aqua sparsit atque submersit, ut quid et potum hoc populo dedit? quem non excitet factum hoc, ad inquirendam et intelligendam prophetice significationem? Occurrat ergo iam intentis mentibus tanquam diaboli corpus in vitulo, id est homines in omnibus gentibus quibus ad hæc sacrilegia caput, hoc est auctor est diabolus. Aureum propterea quia videntur idololatriæ ritus velut a sapientibus instituti. De quibus dicit Apostolus: **59** Quoniam cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis et obscuratum est insipiens cor eorum dicentes se esse sapientes stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentum. Ex hæc quasi sapientia iste vitulus aureus qualia solebant Ægyptiorum etiam ipsi primates et tanquam docti homines adorare signata. Hoc ergo vitulo significatum est omne corpus, id est omnis societas gentilium, idololatriæ deditorum. Hanc sacrilegam societatem Dominus Christus illo igne comburit de quo in Evangelio dicit: Ignem veni mittere in terram, ut quo-

niam non est qui se abscondat a calore ejus, dum in eum credunt gentes, igne virtutis ejus diabolica in eis forma solvatur, totum deinde corpus illud comminuitur, id est ab illa malæ conspirationis combustione discissum verbo veritatis humiliatur, et comminutum in aquam mittitur, ut eos Israelitæ, id est Evangelii prædicatores ex baptismo in sua membra, hoc est in corpus dominicum transferant, quorum Israelitarum Petro de ipsis gentibus dictum est: Macta et manduca. Si macta et manduca, quare non etiam concide et bibe? ita ille vitulus per ignem zeli, et aciem Verbi, et aquam baptismi, ab eis potius quos absorbere conabatur absorptus est. Si ergo hæc quoque loca Scripturarum de quibus eisdem Scripturis demonstrantur hæretici perscrutata et quodammodo interrogata, quanto videntur obscuriora, tanto mirabiliores in se mysteriorum thesauros latere respondent. Quanto magis impiorum blasphemia ora obtutescere omnino debent cum oppugnantur apertissima veritate, contra quam præfocato spiritu quid musitent non inveniunt, et malunt miseri manifestatione ejus suas fauces obtutari [obtutari], quam suavitate pectus implere [impleri]. Christum igitur sonant hæc omnia, caput illud quod jam ascendit in cælum, et hoc corpus ejus, quod usque in finem laborat in terra, scribentium Litteras vere sacras omnis parturivit intentio, nec esse quidquam credendum est librorum prophetorum contextione narratum, quod non significet aliquid futurorum, nisi quæ ideo posita sunt, ut ex eis quodammodo religantur ea quæ illum regem populumque ejus sive propriis sive figuratis locutionibus rebusve prænuntient. Sicut enim in citharis et hujuscemodi organis musicis non quidem omnia quæ tanguntur canorum aliquid resonant, sed tamen chordæ, cætera tamen in toto citharæ corpore ideo fabricata sunt, ut esset ubi vincerentur, unde et quod tenderentur illæ quas ad cantilenæ suavitatem modulaturus et percussurus est artifex: ita in his prophetice narrationibus quæ de rebus gestis hominum propheticis spiritu deliguntur, aut aliquid jam sonant significatione futurorum, aut si nihil tale significant, ad hoc interponuntur, ut sit unde illa significantia tanquam sonantia connectantur. Has autem rerum gestarum allegoricas narrationes si nolunt hæretici sicut a nobis exponuntur accipere, vel e iam nihil eas nisi quod proprie sonant significare contendunt, non luctandum cum hominibus qui dicunt: Non sapit palato meo quod sapere dicis tuo, dum tamen ea quæ divinitus præcipiuntur aut mores pietatemque formare, aut aliquid figurate significare vel credantur vel intelligantur, aut utrumque potius quam neutrum, dum tamen et ipsa quæ figurate dicta vel facta intelliguntur, ad eosdem mores bonos pietatemque referantur.

CAPUT LXXVII.

De semine suscitando (fratri defuncto); ex libro XXXII contra Faustum.

Si quæsitum a nobis fuerit cur illius Testamenti auctoritatem teneamus cujus ritum non observamus, et

ex litteris apostolicis respondemus. Ait enim : Nemo ergo vos iudicet in cibo et potu, arte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum est umbra futurorum. Ita quippe et cur ea ne accipi oporteat ostendit, id est ne prophetisinguamus, quia in umbra facta sunt futurocurare nos non debere eos qui nos hinc iudicauerint, quod corporaliter jam non obseruent alibi tale quiddam dixit. Hæc in figura ebant illis, scripta sunt autem propter eorum nostram, in quos finis sæculorum obvenit. **T**ale aliquid legitur in instrumento Veteris ænti, quale a nobis vel observari, vel iussum in Novo Testamento, vel etiam prohibitum, quid sit quærendum est, non reprehendenda eo ipso quo jam non observatur, non damna sed impletum prebatur. Unde multa et sæpe dicimus, velut hoc ipsum quomodo non intel- **F**ausus mandatis Veteris Testamenti pro- **h** obijecit, quod uxorem fratris ad hoc frat- **r** **est** dicere, ut non sibi, sed illi sobolem sus- **ci**, ejusque vocaret nomine quod iude nasci- **quid** aliud in figura præmonstrat nisi quia **is**que Evangelii prædicator ita debet in Eccle- **si**are, ut defuncto fratri, hoc est Christo, **est** semen qui pro nobis mortuus est, et quod **est** tum fuerit ejus nomen accipiat. Denique hoc **est** Apostolus, non jam carnaliter in præmissa **est** atione, sed spiritaliter in completa veritate, **est** Christo Jesu per Evangelium se commemo- **risse**, succenset eis, et eos increpans corrigit **est** esse Pauli. Nunquid Paulus, inquit, pro **est** vicius est? aut in Pauli nomine baptizati estis? **est** nã diceret: Defuncto fratri vos genui, Chri- **est** vocamini, non Pauliani. At vero qui electus ab **est** a ministerium evangelizandi renuerit, ab ipsa **est** a merito digneque contemni ur. Hoc est enim **est** i ejus faciem jubetur expuere, non sane sine **est** ajus opprobrii ut calciamento pedis unius exuasit in eorum sorte quibus ipse Apostolus ait: **est** iati pedes in præparationem Evangelii pacis, **est** iibus commemorat propheta: Quam speciosus **est** orum qui annunt aut pacem, qui annuntiant **est** iui enim sic evangelicam fidem tenet, ut et **est** mit, et Ecclesiæ prodesse non renuat, bene **est** itor utroque pede calciatus. Qui autem sibi **est** i quia credidit satis esse consultum consilium, **est** i vero lucrandorum refugit aliorum, discalciati **est** on figuratum significabit, sed in se impletum **est** it opprobrium. Quid, quod, et pascha nobis **est** celebrari, nec quia ita ut Judæi celebramus **est** t. Cum autem magis nos habeamus in re præ- **est** Evangelii non in umbra futuri, ejusque occi- **est** cum quotidie tum maxime anniversaria so- **est** ste non venturam præsignemus, sed factam **est** amoremus. Ideo sane dies Paschæ solemnitate **est** ad diem celebrationis umbraticæ Judæorum **est** currit, ut et dominicum diem quo Christus **est** xit complecteremur. Azyma vero, qui rectæ

A fidei Christiani sunt, non in fermento veteris vitæ, hoc est ma'itæ, sed in ipsius fidei veritate et sinceritate custodiunt; non septem diebus sed omni die, quod significatum est numero dierum septenario, quo quotidie omnis volvitur dies. Quod etsi aliquantum laboriosum est in hoc sæculo, quoniam angusta et arcta est via quæ ducit ad vitam, merces tamen certa servatur. Nam ipse labor significatus est illis pigridiis quod aliquantulum subamara sint. Pentecosten etiam, id est a passione et resurrectione Domini quinquagesimum diem celebramus, quo nobis Spiritum sanctum paracletum quem promiserat misit, quod futurum etiam per Judæorum pascha significatum est, cum quinquagesimo die post celebrationem ovis occisæ Moses digito Dei scriptam legem accepit in monte. Legite Evangelium et advertite Spiritum sanctum appellatum digitum Dei. Ea quippe anniversarie in Ecclesia celebrantur, quæ insigniter excellentia certis diebus facta sunt, ut eorum necessariam salubremque memoriam festivitas eorum celebrata custodiat. Si vultis ergo nosse quare celebremus Pascha, quia tunc pro nobis immolatus est Christus. **¶** Si vultis ergo nosse quare non illud ritu judaico celebremus, quia illa erat venturi veri præfiguratio, hæc completi commemoratio. Futurum autem et præteritum nec ipsis verbis nostris eodem modo enuntiatur, unde jam satis in hoc opere locuti sumus. Si autem et hæc [hoc] quæritis, cur ex omnibus cibis a quibus in umbra futurorum populus est ille prohibitus, nos morticino et immolatio non vescimur? et hoc audite et calumniis vanitatis verum aliquando præponite. Cur enim non expediat immolatio vesci Christiano Apostolus dicit: Nolo vos, inquit, socios fieri dæmoniorum. Neque enim ipsam immolationem reprehendit quam faciebant patres præfigurantes sanguinem sacrificii quo nos Christus redemit, sed quæ immolant gentes. Dæmoniis, inquit, immolant, et non Deo. Deinde ad eum quod dixi: Nolo vos socios fieri dæmoniorum. Nam si natura ipsa immolitiæ carnis esset immunda, vique et ne scientem contaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset quominus ab acente acciperetur, sed propter conscientiam ne dæmonibus communicasse videretur. Morticinum autem puto, quod ad escam usus hominum non admisit, eo quod non occisorum sed mortuorum animalium morbida caro est nec apta ad salutem corporis, cujus causa suminus alimentum. Nam quod de effundendo sanguine antiquis in figura præceptum est, id est ipsi Noe post diluivum, quod jam quod significaret ostendimus; plerique intelligunt, et in Actibus apostolorum hoc lege præceptum ab apostolis, ut abstinerent gentes tantum a fornicatione, et ab immolatis, et a sanguine, id est ne quidquam ederent carnis [nequaquam ederent carnes] cujus sanguis non esset effusus, quod alii non sic intelligunt, sed a sanguine præceptum esse abstinendum, ne quis homicidio se contaminet. Hoc nunc discutere longum est et non necessarium, quia etsi hoc tunc apostoli præceperunt ut ab animalium sanguine abstinerent

Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, ele-
gisse mihi videntur pro tempore rem factilem et ne-
quaquam observantibus onerosam, in qua cum Israe-
litis etiam gentes propter angularem illum lapidem
duos in se condentem, aliquid communiter observa-
rent simul etiam monerent [et admonerent] in ipsa
arca Noe, quando Deus hoc jussit Ecclesiam omnium
gentium fuisse figuratam [præfiguratam], cujus facti
prophetia jam gentibus ad fidem accedentibus inci-
piat impleri. Transacto vero illo tempore quo illi
duo parietes, unus ex circumcissione, alter ex præ-
putio venientis, quamvis in angulari lapide concor-
darent, tamen suis quibusdam proprietatibus distin-
ctus est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat,
quis jam hoc Christianus observat ut turdos vel mi-
nutiores aviculas non attingat, nisi quarum sanguis
effusus est, aut leporem non edat si manu a cervico
percussus nullo eruento vulnere occisus est? et qui
forte pauci adhuc tangere ista formidant a cæteris
videntur [irridentur]. Ita omnium animos in hac reti-
nuit illa sententia veritatis: Non quod intrat in os
vestrum vos coinquinat, sed quod exit, nullam cibi
naturam quam societas amittit [admittit] humana,
sed quæ iniquitas committit peccata condemnans.

CAPUT LXXXVIII.

*De eo quod scriptum est a volatilibus mundis et im-
mundis intrasse in arcam; ex libro Quæstionum de
Genesi, inter cætera ad locum.*

Quod scriptum est a volatilibus mundis, et a vo-
latilibus immundis, et a pecoribus mundis, et a pec-
coribus immundis, et ab omnibus serpentibus in
terra, quod deinde non additur subauditur mundis et
immundis, et adjungitur, duo et duo intraverunt ad
Noe in arcam, masculus et femina. Quæritur quomodo
distinxerit superius duo et duo ab immundis, nunc
autem sive a mundis sive immundis duo et duo dicat
intrasse. Sed hoc refertur non ad numerum
mundorum vel immundorum animalium, sed ad mascu-
lum et feminam, quia in omnibus, sive mundis,
sive immundis duo sunt, masculus et femina.

CAPUT LXXXIX.

*Quid sit quod Dominus ait: Non adjiciam maledicere
terra; ex eodem libro Quæstionum de Genesi.*

Quid sibi vult quod Dominus dicit: Non adjiciam
adhuc maledicere super terram propter opera ho-
minum, quia apposita est mens hominis ad maligna
a juventute. Non adjiciam ergo adhuc percutere om-
nem carnem vivam quemadmodum feci. Et deinde
adjungit quæ secundum largitatem bonitatis suæ donat
hominibus indignis. Utrum hic Novi Testamenti
indulgentia figurata sit, et præterita ultio ad Vetus
pertineat Testamentum, hoc est illud ad legis severi-
tatem, hoc ad gratiæ bonitatem.

CAPUT LXXX.

*Quid est: De manu fratris exquiram animam hominis;
ex eodem libro Quæstionum de Genesi.*

Quid est: Et de manu fratris hominis exquiram

animam hominis? An omnem hominem fratrem om-
nis hominis intelligi voluit secundum cognationem
ex uno ductam?

CAPUT LXXXI.

*Cham peccans, non in seipso sed in filio maledicitur;
ex eodem libro.*

Quæritur, quare peccans Cham in patris offensa,
non in seipso, sed in filio suo Chanaan maledicitur,
nisi quia prophetatum est quodammodo terram Cha-
naan, ejectis inde Chananæis et debellatis, acceptu-
ros fuisse filios Israel qui venirent de semine Sem.

CAPUT LXXXII.

*Erat omnis terra labium unum per recapitulationem
dictum, ex eodem libro.*

Et erat omnis terra labium unum quomodo potest
intelligi quando superius dictum est, quod filii Noe
vel filiorum ejus distributi essent per terram, secun-
dum tribus, et secundum gentes, et secundum lin-
guas suas? nisi quia per recapitulationem postea com-
memoret [commemorat], quod prius erat, sed obscu-
ritatem [hic] facit, quod eo genere locutionis ista
contexit quasi narratio de his quæ postea facta sunt
consequatur.

CAPUT LXXXIII.

*Quomodo Sara cum aliquot dies apud regem Ægypti
sacra fecerit, ejus concubitu non credatur esse pol-
luta.*

Erit ergo, cum te viderint Ægyptii, dicent quia uxor
illius hæc: factum est autem, statim ut intravit A-
braham in Ægyptum, videntes Ægyptii mulierem quia
speciosa erat valde. Quomodo accipiatur quod Abra-
ham veniens in Ægyptum, celare voluit uxorem suam
esse Saram, secundum omnia quæ de hac re scripta sunt,
utrum hoc convenerit tam sancto viro, an sub defec-
tionem [defectionem] fidei ejus intelligatur, sicut nonnulli
arbitrati sunt. Jam quidem et contra Faustum de hac
re disputavi, et diligentius a presbytero Hieronymo
expositum est, quare non sit consequens ut cum ali-
quot dies apud regem Ægypti Sara fuerit etiam ejus
concubitu credatur esse polluta. Quoniam mos erat
regis vicibus ad se ammittere [admittere] mulieres
suas, et nisi fomentis [fomentis] et unguentis diu prius
accurato corpore nulla intrabat ad regem: quæ dum
fierent afflicto est Pharaon manu Dei, ut viro redhi-
beret intactam, quam ipsi Deo maritus commiserat
tacens quod uxor esset, sed non mentiens quod soror
esset, ut caveret quod poterat, quantum homo po-
terat, et Deo commendaret quod cavere non poterat
ne si et illa quæ cavere poterat Deo tantum dimit-
teret, non in Deum credere, sed Deum tentare
potius inveniretur.

CAPUT LXXXIV.

*61 Quomodo intelligatur æternum quod ait: Dabo
tibi terram in possessionem æternam; ex eodem libro.*

Dabo tibi et semini tuo post te terram in qua ha-
bitas, omnem terram cultam in possessionem æternam

questio est quomodo dixerit æternam, cum temporaliter data sit, utrum secundum hoc dicta sit æterna, ut ab eo quod est αἰών quod et sæculum significat, dictum sit αἰώνιον

si Latine dici posset sæculare : an ex hoc secundum spiritalem promissionem hic intelligamur, ut æternum ideo dictum sit, quia æternum aliquid significatur. An potius locutiones scripturarum ut æternum appellent ejus rei non constituitur. Aut non ita fit ut deinceps faciendum quantum pertinet ad curam vel ad faciendum, sicut ait Horatius :

let æternum qui parvo nesciet uti.

non potest in æternum servire, cujus ipsa vita vit æterna esse non potest. Quod testimonia adhiberem nisi locutionis esset, verborum illi sunt nobis auctores, non rerum vel sententiarum. Si autem defenduntur Scripturæ secutiones proprias, quæ idiomata vocantur, magis secundum eas quas cum aliis linguis res habent ?

CAPUT LXXXV.

inquit, quod constituit filiis suis post se curas vias Domini; ex libro Quæstionum de Genesi.

nam enim quia constituet filiis suis et domui suæ, ut custodiant vias Domini facere justitiam, ut adducat Dominus in Abrahamam quæ locutus est ad illum. Ecce ubi promittitur Abrahamæ non solum præmia, sed etiam obedientiam justitiamque eorum ejus, ut circa eos etiam promissa compleantur.

CAPUT LXXXVI.

videns ridet si secundum clamorem venientem consumatur; si autem non, ut sciam; ex eodem libro.

videns ergo videbo si secundum clamorem venientem ad me, consumantur; si autem non, ut sciam. Verba hæc si non dubitantis quidam potius eventurum sit, sed irascentis et misericordiam accipiamus, nulla quæstio est. More quippe in Scripturis ad homines loquitur, et non noverunt sine perturbatione ejus intelligi noverunt. Solemus autem etiam sic minantur: Videamus si non tibi facio, aut Videamus illi fecero, et si non potuero tibi facere, vel id est, hoc ipsum experior utrum non potuero cum minando, non ignorando dicitur, irati affectus, sed perturbatio non cadit in Deum. Item humanæ locutionis et usitatus est ut humilitati congruit [congruat], cui Deus coaptat nem suam.

CAPUT LXXXVII.

videns, si invenero decem justos; ex eodem libro.

videns solet utrum quod de Sodomis dicit Deus, perdere locum, si invenirentur illic vel de-

cem justis, speciali quadam sententia de illa civitate, an de omnibus intelligendum sit, generaliter parcere Deum loco in quocumque vel decem justis fuerint. In qua quæstione non est quidem necesse ut hoc de omni loco accipere compellamur, verumtamen de Sodomis potuit et sic dici, quia sciebat Deus ibi non esse, vel decem, et ideo sic respondebatur Abraham, ut significaretur nec tot ibi posse inveniri, ad exaggerationem iniquitatis illorum. Non enim necesse erat Deo tam sceleratis hominibus parcere, nec cum illis perdere justos, cum posset, justis inde liberatis, reddere impiis digna supplicia; sed, ut dixi, ad ostendam malignitatem multitudinis illius dixit: Si decem ibi invenero, parcam universæ civitati; tanquam diceret: Certe possum nec pios cum impiis perdere, nec tamen propterea impiis parcere, quia, liberatis et separatis inde piis, possum impiis digna rependere, et tamen si ibi inveniantur, parco, hoc est, quia nec tot ibi possent inveniri. Tale aliquid est apud Jeremiam, ubi ait: Circuite vias Jerusalem et videte et quærite in plateis ejus, et cognoscite si invenietis hominem facientem justitiam, et quærentem fidem, et propitius ero peccatis eorum, id est: Invenite vel unum, et parco cæteris, ad exaggerandum et demonstrandum quod nec unus ibi posset inveniri.

CAPUT LXXXVIII.

De Loth filias animo turbato civibus offerente; ex eodem libro.

Quod ait Sodomitis Loth: Sunt mihi duæ filiae, quæ nondum noverunt viros; producam illas ad vos, utimini illis quomodo vobis placuerit, tantum in viros istos ne faciatis iniquum. Quoniam prostituere volebat filias suas hac compensatione, ut viri hospites ejus nihil a Sodomitis tale paterentur, utrum admitenda sit compensatio flagitiorum vel quorumque peccatorum, ut nos faciamus mali aliquid, ne alius gravius malum faciat; an potius perturbationi Loth non consilio tribuendum sit, quia hoc dixit, merito quæritur: et nimirum periculosissime amittitur hæc compensatio. Si autem perturbationi humanæ tribuitur, et menti tanto malo permotæ, nullo modo imitanda est.

CAPUT LXXXIX.

Quod ait Deus ad Abimelech: Peperi tibi ne peccares in me; ex eodem libro.

Quod ait Deus ad Abimelech propter Saram: Et peperi tibi ut non peccares in me, quando eum admonuit uxorem Abraham esse quam putabat sororem, advertendum est et notandum in Deum peccari quando talia committuntur quæ putant homines leviter habenda, tanquam in carne peccata. Quod autem dixit ei: Ecce tu morieris, etiam hoc notandum est quomodo dicat Deus, tanquam prædicens sine dubio futurum quod admonendo dicit, ut a peccato abstinendo caveatur.

CAPUT XC.

Tentavit Deus Abraham, quomodo non sit contrarius

Jacobo dicente: Deus neminem tentat; ex eodem libro.

Et tentavit Deus Abraham. Quæri solet quomodo hoc verum sit, cum dicat in Epistola sua Jacobus, quod Deus neminem tentet, nisi quia locutione Scripturarum solet dici, tentat, pro eo quod est probat. Tentatio vero illa de qua Jacobus dicit, non intelligitur, nisi quia quisque peccato implicatur. Unde Apostolus dicit: Ne forte tentaverit vos is qui tentat. Nam et alibi scriptum est: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum; etiam hoc genere locutionis ut sciat, dictum est, ac si diceretur, ut scire vos faciat, quoniam vires dilectionis suæ hominem latent, nisi divino experimento etiam eidem innolescant.

CAPUT XCI.

62 *De simili locutione qua dictum est: Cognovi quod timeas Deum; ex eodem libro.*

Vox angeli de cælo ad Abraham: Ne injicias manus in puerum, neque facias ei quidquam, modo enim cognovi quoniam timeas Deum tu. Etiam ista quæstio simili locutione solvitur. Hoc est enim: Nunc cognovi quoniam timeas Deum tu; quod significat: Nunc te feci cognoscere. In consequentibus autem hoc genus locutionis evidentius [evidenter] apparet ubi dicitur: Et vocavit Abraham nomen loci illius Dominus vidit, ut dicatur hodie in monte Dominus apparuit: vidit, pro eo quod est, apparuit, hoc est, vidit pro eo quod est videri fecit, significans per efficientem quod efficitur; sicut frigus pigrum, quod pigros facit.

CAPUT XCII.

De juratione servi Abraham super femur ejus; ex eodem libro.

Quod Abraham jubet puero suo, ut manum suam ponat super ejus femore, et sic eum adjurat per dominum Deum cæli et Dominum terræ, solet imperitos movere; non attendentes magnam ipsam de Christo [magnam de Christo] existisse prophetiam, quod ipse Dominus Deus cæli et Dominus terræ in ea carne venturus esset, quæ de illo femore, propagata est.

CAPUT XCIII.

Quod differant augurationes illicitæ ab illa petitione signi, qua petit a Deo servus Abraham; ex eodem libro.

Quærendum quo differant augurationes illicitæ ab illa petitione signi qua petivit servus Abraham, ut ei Deus ostenderet ipsam esse futuram uxorem Domini sui Isaac, a qua cum petivisset ut biberet diceretur illi: Bibe et tu, et aduabo et camelos tuos quo aduque bibere desinerent [desinent]. Alud est enim mirum aliquid petere, quod ipso miraculo signum sit; aliud ea [hæc] observare qua: ita sunt, ut mira non sint, sed a conjectoribus superstitione vanitate interpretentur. Sed hoc ipsum etiam quod mirum aliquid postulatur, quo significetur quod quisque vult nosse, utrum audiendum sit, non parva

quæstio est. Eo namque pertinet quod dicuntur quod hoc non recte faciunt tentare Dominum. Nam ipse Dominus cum a diabolo tentaretur, testimonium de Scripturis adhibuit: Non tentabis Dominum Deum tuum. Suggerebatur enim tanquam homini ut signo aliquo exploraret ipse; quantus esset, id est, quam multum apud Deum posset, quod vitiose fit cum fit. Ab hoc autem discernitur quod Gedeon fecit pugna imminente periculo, consultatio quippe illa magis quam tentatio Dei fuit. Unde et Achaz apud Isaiam timet signum petere, ne Dominum [Deum] tentare videatur, cum hoc eum Dominus admoneat per prophetam, credo, existimans quod ab ipso propheta exploraretur utrum præcepti memor esset, quo tentare Dominum prohibetur [Deum prohibetur].

B

CAPUT XCIV.

De eo quod ait Jacob: Non est hic nisi domus Dei; ex eodem libro.

Et surrexit Jacob de somno suo, et dixit: Quia est Dominus in loco hoc, ego autem nesciebam; et timuit et dixit: Quam terribilis locus hic; hoc [hic] non est nisi domus Dei, et hæc porta est cæli. Hæc verba ad prophetiam pertinent, quia ibi futurum erat tabernaculum quod constituit Deus [Dominus] in hominibus in primo populo suo. Portam cæli autem sic intelligere debemus, tanquam inde fiat aditus credentibus, ad capessendum regnum cælorum.

CAPUT XCV.

C *Quod Jacob lapidem statuit et perfudit oleo, non aliquid idololatriæ simile fecisse; ex eodem libro.*

Quod statuit lapidem Jacob quem sibi ad caput posuerat, et constituit eum titulum et perfudit illum oleo, non aliquid idololatriæ simile fecit. Non enim, vel tunc, vel postea, frequentavit lapidem adorando aut [vel] ei sacrificando, sed signum fuit in prophetia evidentiissima constitutum, quæ pertinet adunctionem: unde Christi nomen a chrismate est.

CAPUT XCVI.

De lucta Jacob et de claudicatione; ex eodem libro.

Quod ab illo angelo desiderat benedici Jacob cunctando prævaluit, magna est de Christo prophetia. Nam eo ipso admonet mysticum aliquid sapere, quia omnis homo a majore vult benedici. Quomodo ergo ab eo benedici iste voluit, quem luctando superavit. Prævaluit autem Jacob Christo, vel potius prevalere visus est per eos Israelitas a quibus crucifixus est Christus, et ab eo tamen benedicitur in eis Israelitis qui crediderunt in Christum, ex quibus erat qui dicebat, Nam et ego Israelita sum, ex genere Abraham de tribu Benjamin. Unus ergo atque idem Jacob et claudus et benedictus. Claudus in latitudine femoris tanquam in multitudine generis, de quibus dictum est: Et claudicaverunt a semitibus suis; benedictus autem in eis de quibus dictum est: Reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt.

CAPUT XCVII.

Utrum secundo Jacob lapidem oleo perfuderit, an secundo commemoratum est; ex eodem libro.

Ascendit autem Deus ab eo loco ubi locutus est cum eo, et statuit Jacob titulum in loco in quo locutus est cum eo, titulum lapideum et libavit, super eum libamen et infudit super illum [eum] oleum, et vocavit Jacob nomen loci in quo locutus est cum eo illic Deus, Bethel. Iterum factum est hoc loco quod factum fuerat, an iterum commemoratum est? Sed quodlibet horum sit, super lapidem libavit Jacob, non lapidi libavit. Non ergo sicut idololatræ solent aras ante lapides constituere, et tanquam diis libare lapidibus.

CAPUT XCVIII.

Quæstionem quæ duodecim filii Jacob computentur nondum nato Benjamin, solvit per tropum συνεδοχῆν; ex eodem libro Quæstionum de Genesi.

Quod duodecim filii computantur Israel, et dicitur: Hi sunt filii Israel qui nati sunt in Mesopotamia, cum Benjamin longe postea natus sit, cum jam transisset Bethel, et appropinquaret Bethleem, expositio. Nulla est facilior solutio quæstionis hujus quam ut per συνεδοχῆν accipiatur. Ubi enim pars major est aut potior, solet ejus nomine etiam illud comprehendere quod ad ipsum nomen non pertinet, sicut ad duodecim apostolos jam non pertinebat Judas qui etiam mortuus fuit cum Dominus resurrexit a mortuis, et tamen ipsius duodenarii numeri nomen Apostolus in Epistola sua tenuit, ubi ait eum apparuisse illis duodecim. Cum articulo enim hoc Græci codices habent ut non possint intelligi quicumque duodecim, sed illi in eo numero insignes. Eo modo locutionis puto et illud a Domino dictum: Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est? ut non ad electionem etiam ipse pertinere videatur. Non enim facile invenitur electorum nomen in malo, nisi quando mali eliguntur a malis; quod si putaverimus et illud electum, ut per ejus traditionem Domini passio completeretur, id est 63 malitiam ejus ad aliquid electam, bene utente Deo etiam malis, aliud attendamus ubi ait: Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegi, ubi declarat ad electionem non pertinere nisi bonos, ac per hoc illud quod dictum est, Ego vos duodecim elegi, per synecdochen dictum est, ut nomine majoris meliorisque partis etiam illud complecteretur quod ad ipsum nomen non pertinet. Hic modus est in hoc eodem libro [loco], ubi Hemor pro filio suo Sichem ut acciperet Dinam filiam Jacob exiit loqui cum eodem Jacob, et venerunt etiam filii ejus qui absentes erant, et ad omnes dicit Hemor: Sichem filius meus elegit animo filiam vestram, date ergo illi eam uxorem. Quia enim potior erat patris persona, per synecdochen filiam vestram dicens, etiam fratres [filios] tenuit hoc nomine quorum non erat filia; hinc est et illud: Curre ad oves et accipe inde mihi duos hædos, simul enim pascebantur oves et hædi, et quia potiores sunt oves, ca-

A rum nomine etiam caprarum pecus complexus est; sic quia potior erat numerus undecim filiorum Jacob qui nati fuerant in Mesopotamia, ipsorum commemoratione Scriptura complexa est etiam Benjamin qui non erat ibi natus et dictum est: Hi sunt filii Jacob qui facti sunt ei in Mesopotamia Syriæ.

CAPUT XCIX.

Utrum in infernum mali tantum, an etiam boni mortui descendere soleant; ex eodem libro.

Et noluit consolari dicens: Quoniam descendam ad filium meum lugens in infernum. Solet esse magna quæstio quomodo intelligatur infernus, utrum illic mali tantum, an etiam boni mortui descendere soleant. Si ergo tantum aliquo modo iste [mali tantum] B quomodo iste] ad filium suum se dicit velle lugentem descendere; non enim in pœnis infernis eum esse credit. An perturbati et dolentis verba sunt mala sua etiam exaggerantis? — De eadem re. — Et descenderunt ipsi et omnia quæcunque sunt eis viventes ad inferos. Notandum secundum locum terræ nunc dictos esse inferos, hoc est, in inferioribus terræ partibus. Variæ quippe in Scripturis et sub intellectu multiplices, sicut rerum de quibus agitur sensus exigit, nomen ponitur inferorum, et maxime in mortuis hoc accipi solet. Sed quoniam istos viventes dictum est ad inferos descendisse, et ipsa narratione quid factum fuerit satis apparet. Manifestum est, ut dixi, inferiores terræ partes inferorum vocabulo nuncupatas, in comparatione hujus superioris terræ in cujus facie vivitur, sicut in comparatione cœli superioris, ubi sanctorum demeratio est angelorum, peccantes angelos in hujus aeris detrusos caligine Scriptura dicit tanquam carceribus inferi puniendos reservari. Si enim Deus, inquit, angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferi retrudens, tradidit in judicio puniendos reservari, cum apostolus Paulus principem potestatis aeris diabolum dicat qui operatur in filiis dissidentiae. — De eadem re. — Et cruxi animam meam ex inferno inferiori. Quid dicimus, fratres, hoc si non vobis tanquam certus exposuerimus uccenseatis; homo sum enim, et quantum conceditur de Scripturis sanctis, tantum audeo dicere, nihil ex me: infernum nec ego expertus sum adhuc, nec vos, et fortassis alia via erit et non per infernum erit, incerta sunt hæc. Verum quia dicit Scriptura cui contradici non potest: Eruxi animam meam ex inferno inferiori, intelligimus tanquam duo inferna esse, superius et inferius. Nam unde infernum inferius, nisi quia est infernum superius? aliud non diceretur infernum nisi in comparatione illius superioris partis. Videtur ergo, fratres, esse habitatio quædam cœlestis angelorum: ibi vita ineffabilium gaudiorum, ibi immortalitas, et incorruptio, ibi omnia secundum Dei donum et gratiam permanentia, illa pars rerum superna est. Si ergo illa superna est, hæc terrena ubi caro et sanguis, ubi corruptibilitas, ubi natiuitas et mortalitas, ubi recessio atque successio, ubi mutabilitas et inconstantia, ubi timores, cupiditates,

horrores, lætitiæ incertæ, spes fragilis, caduca substantia. Puto quia omnis ista pars non potest comparari illi cœlo, de quo loquebar paulo ante. Si ergo illi parti hæc pars non comparatur, illa superna est, hæc inferna, et post mortem quo hinc nisi sit infernum inferius hoc inferno, in quo sumus in carne et ista mortalitate. Corpus enim mortuum est, ait Apostolus, propter peccatum. Ergo et hic sunt mortui, ut non mireris quia infernum dicitur si mortuis abundat. Non enim ait : corpus moriturum est, sed : corpus mortuum est. Adhuc habet vitam utique corpus nostrum et tamen comparatum corpori illi quod futurum est, qualia sunt angelorum corpora, invenitur corpus hominis mortuum, quamvis adhuc habens animam, sed rursus ab hoc inferno, id est ab hac parte inferni, est aliud inferius quo erunt mortui, unde voluit Deus eruere animas nostras, etiam illuc mittendo Filium suum. Etenim, fratres, propter ista duo inferna missus est Filius Dei undique liberans, ad hoc infernum missus est nascendo, ad illud moriendo. Propterea vox ejus est in illo psalmo, non quoquam homine conjiciente, sed Apostolo exponente, ubi ait : Quoniam non derelinques animam meam in inferno. Ergo aut ipsius vox est et hic : Eruiisti animam meam ex inferno inferiore : aut nostra vox per ipsum Christum Dominum nostrum, quia ideo ille pervenit usque ad infernum, ne nos remaneremus in inferno. Aliam etiam opinionem dicam, fortassis enim apud ipsos inferos est aliqua pars inferior, quo trudentur impii qui plurimum peccaverunt, etenim apud inferos utrum in locis quibusdam jam fuisset Abraham non satis possumus definire. Nondum enim Dominus venerat ad infernum, ut eruere inde omnium sanctorum præcedentium animas, et tamen Abraham in requie ibi erat. Et quidam dives cum torqueretur apud inferos, cum videret Abraham, levavit oculos. Non eum posset levatis oculis videre, nisi esset ille superius, ille inferius; et quid ei respondit Abraham, cum diceret : Pater Abraham, mitte Lazarum ut intingat digitum suum et stillet in linguam meam quoniam, crucior in hac flamma : Fili, ait, momento quia percepisti bona in vita tua, Lazarus autem mala; nunc autem hic requiescit, tu vero torqueris. Et super hæc ait : Inter vos et nos chaos magnum firmatum est, ut nec nos possimus venire ad vos, nec inde aliquis venire ad nos. Ergo inter ista fortasse duo inferna, quorum in uno quieverunt animæ justorum, in altero torquentur animæ impiorum, attendens quidam orans hic, jam hic in corpore Christi positus, et orans in voce Christi eruisse Dominum animam suam ab inferno inferiore, dixit quia liberavit se a talibus peccatis per quæ posset deduci ad tormenta inferni inferioris. Quemadmodum si medicus videat tibi imminentem ægritudinem forte ex aliquo labore, et dicat, parce tibi, sic te tracta, requiesce, his cibis utere : nam si non feceris, ægrotabis; tu autem si feceris et salvus fueris, recte dicis medico, Liberasti me ab ægritudine, non in qua jam eras, sed in quam [qua] futurus eras.

A Nescio quis habens causam molestam mittendus erat in carcerem, venit alius, defendit eum; gratias agens quid dicit? Eruiisti animam meam de carcere. Suspendendus erat debitor, solutum est pro eo, liberatus dicitur de suspendio. In his omnibus non erant, sed quia talibus meritis agebantur, ut nisi subventum esset, ibi essent. Inde recte dicuntur liberati quo per liberatores suos non sunt permisi perducere. Ergo, fratres, sive illud, sive illud sit, hic me scrutatorem verbi Dei, non temerarium affirmatorem teneatis : Et eruiisti animam meam ex inferno inferiore.

CAPUT C.

64 Quod in Genesi tertio insinuat Spiritus sanctus, ex eodem libro Quæstionum in Genesi.

B Nunquid invenimus hominem talem qui habeat spiritum Dei in se. Ecce jam nisi fallor tertio insinuat nobis in hoc libro Spiritus sanctus, id est spiritus Dei : primo [enim] ubi dictum est spiritus Dei super aquas; secundo ubi dixit Deus : Non permanebit spiritus meus in hominibus istis propter quod carnes sunt; et tertio nunc quod Pharao dicit de Joseph, esse spiritum Dei in illo; nondum tamen legimus Spiritum sanctum.

CAPUT CI.

Quomodo intelligendum sit tot animas exiisse de femoribus Jacob : ac de decimatione Levi; ex eodem libro.

C Quod dicit Scriptura tot animas peperisse Liam, vel tot aut tot animas exiisse de femoribus Jacob, videndum est quid hinc respondeatur eis qui hoc testimonio confirmari nituntur, a parentibus simul animas cum corporibus propagari, animas enim dictas pro hominibus a parte totum significante locutione, nullus ambigit. Sed quomodo ipsam partem ex quo totum commemoratum est, hoc est animam cuius nomine totus homo significatus est, alienus ab eo quod dictum est, exire de femoribus ejus, ut carnes tantum ex illo natas, quamvis solæ animæ nominentur accipiamus, querendi sunt locutionum modi secundum Scripturas.

Quamvis nullius hominis anima sit in lumbis patris sui, secundum carnem, tamen in lumbis Abraham constitutum Levi, decimatum, et ibi constitutum secundum carnem Christum non decimatum. Secundum rationem quippe illam seminalem ibi fuit Levi, qua ratione per concubitum venturus erat in matrem, secundum quam rationem non ibi erat Christi caro, quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro. Quapropter nec Levi nec Christus in lumbis Abraham secundum animam, secundum carnem vero, et Levi et Christus. Sed Levi secundum concupiscentiam carnalem, Christus autem secundum solam substantiam corporalem. Cum enim sit in semine et visibilis corpulentia et invisibilis ratio, utrumque cucurrit [concurrit] ex Abraham vel etiam ex ipso Adam usque ad corpus Mariæ, quia et ipsum eo modo conceptum et exortum est, Christus autem visibilem carnis substantiam de carne virginis sumpsit, ratio vero co-

ceptionis ejus, non a semine virili, sed longe aliter ac desuper venit. Proinde secundum hoc quod de matre accepit, etiam in lumbis Abraham fuit. Ille est ergo [igitur] decimatus in Abraham, qui licet secundum carnem tantum, sic tamen fuit in lumbis ejus, quemadmodum in sui patris etiam ipse Abraham, id est qui sic est natus de patre Abraham quemadmodum de suo patre natus est Abraham, per legem scilicet in membris repugnantem legi mentis et invisibilem concupiscentiam, quamvis eam casta et bona jura nuptiarum non sinant valere, nisi quantum ex ea possunt generi substituendo prospicere. Non autem et ille ibi decimatus est cujus caro inde non fervorem vulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præfigurandam medicinam pertinuerit, illud in Abraham carne decimabatur quod curabatur. Eadem namque caro non Abraham tantum, sed ipsius primi terrenique hominis, simul habebat et vulnus prævaricationis et medicamentum vulneris: vulnus prævaricationis in lege membrorum repugnantem legi mentis, quæ per omnem inde propagatam carnem seminali ratione quasi transcribitur; medicamentum autem vulneris in eo quod inde sine opere concupiscentiali in sola materia corporali, per divinam conceptionis formationisque rationem, de virgine assumptum est, propter mortis sine iniquitate consortium, et sine falsitate resurrectionis exemplum. Quapropter, quod anima Christi non sit ex traduce animæ illius primæ prævaricatricis, puto quod etiam ipsi qui animarum traducem defendunt, consentiant. Per semen quippe concumbentis patris transfundi etiam semen animæ volunt, a quo genere conceptionis Christus alienus est. Et quia in Abraham si secundum animam fuisset, etiam ipse decimatus esset, non esse autem decimatum Scriptura testatur, quæ hinc quoque sacerdotium ejus a Leviticis sacerdotio distinguit, an forte dicent sicut potuit ibi esse secundum carnem et non decimari, cur non etiam secundum animam sine decimatione potuerit? Illic respondetur, quia utique simplicem animæ substantiam incrementis augeri corporalibus nec illi putaverunt qui eam corpus existimant, quorum in parte sunt maxime qui eam ex parentibus creari opinantur. Proinde in corporis semine potest esse vis invisibilis, quæ incorporaliter numeros agit, non oculis sed intellectu discernenda ab ea corpulentia quæ visu, tactu [visu tactuque] sentitur, et ipsa quantitas corporis humani, quæ utique modulum seminis incomparabiliter excedit, satis ostendit posse inde aliquid sumi quod non habeat illam vim seminalem, sed tantum corporalem substantiam, quæ divinitus non de propagine concumbentium in carnem Christi assumpta atque formata est. Hoc autem de anima quis valeat affirmare, quod utrumque habeat et materiem seminis manifestari, et rationem seminis occultam? Sed quid laborem in re quæ persuaderi verbis nemini forsitan potest, nisi tantum ac tale ingenium sit quod possit loquentis prævolare conatum, nec totum expectare a sermone. Breviter ita colli-

gam si potuit et de anima fieri quod cum de carne diceremus forsitan intellectum sit, ita et de traduce anima Christi ut secum labem prævaricationis attraxerit. Si autem sine isto reatu non posset inde esse, non est inde. Jam de cæterarum animarum adventu utrum ex parentibus an desuper sit, vincant qui potuerint, ego adhuc inter utrosque ambigo et moveor, aliquando sic, aliquando autem sic, salvo eoduntaxat, ut vel corpus esse animam, vel aliquam corpoream qualitatem sive coaptationem, si ita dicenda est quam Græci ἀρμωσιαν vocant, nec quomolibet ista garrientem crediturum esse confidam adjuvante Deo mentem meam.

CAPUT CII.

Quod ait Jacob ad Joseph: Pone manum sub femur meum, et facies in me misericordiam; ex eodem lib. o de Genesi.

Moriturus Jacob filio suo Joseph dicit: Si inveni gratiam in conspectu tuo, subjice manum tuam sub femore meo, et facies in me misericordiam et veritatem. Ea filium juratione constringit qua servum constrinxerat Abraham: ille mandans unde uxor ducatur filio suo, iste sepulturam commendans corporis sui. In utraque tamen causa nominata sunt duo illa quæ magni habenda atque pendenda sunt in Scripturis omnibus, quacunque dispersim leguntur, misericordia et justitia, vel misericordia et iudicium, vel misericordia et veritas, quandoquidem in quodam loco scriptum est: Universæ viæ Domini misericordia et veritas. Ita hæc duo multum commendata, multum consideranda sunt. Servus autem Abraham dixerat: Si facitis in dominum meum misericordiam et justitiam, sicut et iste filio suo dicit: ut facias in me misericordiam et veritatem. Quid sibi autem velit a tanto viro tam sollicita corporis commendatione, ut non in Ægypto sepeliatur, sed in terra Chanaan juxta patres suos, mirum videtur et quasi absurdum, nec conveniens tantæ excellentiæ mentis propheticæ, si hoc ex hominum consuetudine metiamur. Si autem in his omnibus sacramenta querantur 65, majoris admirationis gaudium ipsi qui invenerit oriatur. Cadaveribus quippe mortuorum peccata significari in lege non dubium est, cum jubentur homines post eorum contrectationem sive qualemcunque contactum tantquam ab immunditia purificari, et hinc illa sententia ducta est: Qui baptizatur a mortuo et iterum tangit illum, quid proficit lavatio ejus? sic et qui jejuna super peccata sua, et iterum ambulans hæc eadem facit. Sepultura ergo mortuorum remissionem significat peccatorum, eo pertinens quod dictum est: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Ubi ergo sepelienda erunt hoc significantia cadavera patriarcharum, nisi in ea terra ubi ille crucifixus est cujus sanguine facta est remissio peccatorum? mortibus enim patriarcharum peccata hominum figurata sunt. Dici ut autem ab eo loco quod Abramium [Abraemium] vocatur, ubi sunt ista corpora, abesse locum ubi crucifixus est Dominus fere triginta millibus [passibus], ut etiam ipse numerus eum significare

intelligatur qui in baptismo apparuit ferme triginta annorum, et si quid aliud de re tanta vel hoc modo vel sublimius intelligi potest. Dum tamen non frustra arbitremur tales ac tantos homines Dei, tantam gessisse curam pro sepeliendis corporibus suis, cum sit atque esse debeat fidelium ista securitas, quod ubicunque corpora eorum sepeliantur, vel insepulta etiam per inimicorum rabiem relinquuntur, aut pro eorum libidine dilacerata absumantur, non ideo vel minus integram, vel minus gloriosam eorum resurrectionem futuram.

CAPUT CIII.

Quid sit quod scriptum est: Et appositus est ad patres suos; ex eodem libro Quæstionum de Genesi.

Videndum quomodo dicant Scripturæ quod assidue dicunt de mortuis: Et appositus est ad patres suos, vel appositus est ad populum suum. Ecce enim de Jacob dicitur jam quidem mortuo, sed nondum sepulto, et ad quem populum apponatur non in promptu est videre. Ex illo enim populus prior nascitur, qui dictus est populus Israel, qui vero eum præcesserunt, tam pauci iusti nominantur, ut eos populum appellare cunctemur. Nam si dictum esset: Appositus est ad patres suos, nulla quæstio fieret. An forte populus est, non solum hominum sanctorum, verum et angelorum populus civitatis illius, unde dicitur ad Hebræos: Sed accessistis ad montem Sion et ad civitatem Dei Hierusalem, et ad millia angelorum exultantium. Huic populo apponuntur qui hanc vitam placentes Deo finiunt. Tunc enim dicuntur apponi, quando nulla jam remanet sollicitudo tentationum et periculum peccatorum. Quod intuens ait Scriptura, Ante mortem ne laudes hominem quemquam.

CAPUT CIV.

De luctu quem fecit Joseph patri suo septem diebus; ex eodem libro.

Et fecit luctum patri suo septem dies. Nescio utrum inveniantur alienius sanctorum in Scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud Latinos novendialia appellant. Unde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi, si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum servant, qui magis est in gentilium consuetudine. Septimus vero dies auctoritatem in Scripturis habet, unde alio loco scriptum est, Luctus mortui septem dierum, fatui autem omnes dies vitæ ejus. Septenarius autem numerus propter sabbati sacramentum præcipue quietis indicium est, unde merito mortuis tanquam requiescentibus exhibetur: quem tamen numerum in luctu Jacob decuplaverunt Ægyptii, qui eum septuaginta dies luxerunt.

CAPUT CV.

De eo quod scriptum est in Exodo: Occurrit ei angelus et volebat eum occidere; ex libro Quæstionum Exodii.

In eo quod scriptum est: Et factum est in via ad refectionem, obviavit ei angelus et quærebat eum occidere, et assumpto Sephora calculo circumcidit

præputium filii sui, et procidit ad pedes ejus. Stetit sanguis circumcisionis infantis mei, sit ab eo; propter quod dixit: Desiit sanguis circumcisionis. Primum quæritur quem volebat occidere, utrum Moysen, quia dictum est, occur gelus et quærebat eum occidere? Nam cui occurrisse nisi illi qui universo suorum comitatu fuit, et a quo cæteri ducebantur? An puerum quærebat occidere, cui mater circumcidendo sicut ut ob hoc intelligatur occidere voluisse infantem non erat circumciscus, atque ita sancire per circumcisionis severitate vindictæ? Quod incertum est prius de quo dixerit, Quærebat occidere, quia ignoratur quem nisi ex consequenti reperiatur, mira [sane] locutione et inusitata diceret occurrit ei, et quærebat eum occidere, quo nihil ante dixerat. Sed talis est in psalmodia damenta ejus in montibus sanctis; diligit [id est] Deus portas Sion. In his enim verbis Psalmus nec aliquid de illo vel de illa dixerat, cujus damenta intelligi voluit dicens: Fundamenta montibus sanctis; sed quia sequitur Diligit portas Sion, ergo fundamenta vel Domini [et] ad faciliorem sensum magis Sion ut sua civitatis accipiantur. Sed quia in hoc pronomen est ejus, genus ambiguum est, omnis enim est hoc pronomen, id est masculini, et femine neutri, in Græco autem in feminino genere [dicitur] ἀνῆρ, masculino et neutro ἀνῆρ, codex Græcus ἀνῆρ, cogit intelligere non fuisse Sion, sed fundamenta Domini, id est quæ Dominus, de quo dictum est: Edificans Dominus. Nec Sion tamen nec Dominum minaverat cum diceret, Fundamenta ejus in montibus sanctis, sic et hic nondum nominato infantem est, occurrit ei, et quærebat eum occidere, si dixerit in consequentibus agnoscamus. Quasi si de Mose accipere quisquam voluerit, non in opere resistendum. Illud potius quod se fieri potest intelligatur quid sibi velit, ideo et angelum ab interfectione cujuslibet eorum quod mulier: Stetit sanguis circumcisionis infantem enim ait, recessit ab eo propter quod circumcidit quia cucurrit, sed quia stetit; magno niallamento.

CAPUT CVI.

De eo quod assidue Deus dicit: Indurabo cor Pharaonis; ex eodem libro Quæstionum Exodii.

Assidue Deus dicit: Indurabo cor Pharaonis, ut causam inferat cur hoc faciat. Indurabo cor Pharaonis, etiam implebo signa mea [id est] implebo signa mea] et portenta mea in Ægyptum quam necessaria fuerit obduratio cordis Pharaonis ut signa Dei multiplicarentur vel implerentur in Ægypto. Utitur ergo Deus bene cordibus nostris quod vult ostendere bonis, vel quos factare nos [quid facturum est bonis], et quamvis

Jusque cordis in malitia qualitas, id est quale cor habeat ad malum, suo fiat vitio quod inolevit ex arbitrio voluntatis, ea tamen qualitate mala ut huc vel illuc moveatur, cum huc sive illuc male moveatur, causis sit quibus animus propellitur. Quæ causæ ut existant vel non existant non est in hominis potestate, sed veniunt ex occulta providentia justissima plane et sapientissima, universum quod creavit disponentis et administrantis Dei. **66** Ut ergo tale cor haberet Pharaeo quod patientia Dei non moveretur ad pietatem, sed potius ad impietatem, vitii proprii fuit. Quod vero ea facta sunt, quibus cor suo vitio tam malignum resisteret jurisdictionibus Dei (hoc est enim quod dicitur induratum, quia non flexibiliter consentiebat, sed inflexibiliter resistebat), dispensationis fuit divinæ qua tali cordi non solum non injusta, sed evidenter justa pœna parabatur, qua timentes Deum corrigerentur. Proposito quippe lucro, verbi gratia, propter quod homicidium committatur, aliter avarus, aliter pecuniam contemptor movetur: ille scilicet ad facinus perpetrandum, ille ad cavendum, ipsius tamen lucri propositio in alicujus illorum potestate non fuit. Ita causæ veniunt hominibus malis, quæ non sunt quidem in eorum potestate, sed hoc de illis faciunt quales eos invenerint jam factis propriis vitiiis ex præterita voluntate. Videndum sane est utrum etiam sic accipi possit, Ego indurabo, tanquam diceret, quam durum sit demonstro.

CAPUT CVII.

Quod absorbit virga Aaron virgas magorum; ex eodem libro Questionum Exodi.

Et absorbit virga Aaron virgas illorum: si dictum esset absorbit draco Aaron virgas illorum, intelligeretur verus draco Aaron phantastica illa signamenta non absorbuisset, sed virgas. Hoc enim potuit absorbere quod erant, non quod esse videbantur et non erant. Sed quoniam dixit absorbit virga Aaron virgas illorum, draco utique potuit virgas absorbere, non virga, sed eo nomine appellata res est unde versa est, non in quod versa est, quia in id etiam reversa est, et ideo hoc vocari debebat, quod principaliter erat. Quid ergo dicendum est de virgis magorum? utrum et ipsæ veri dracones factæ fuerant, sed ea ratione virgæ appellatæ sunt qua et virga Aaron. An potius videbantur esse quod non erant ludificatione venefica? Cur ergo ex utraque parte et virgæ dicuntur et dracones, ut de signamentis illis nihil differat loquendi modus? Sed demonstrare difficile est quomodo, etiamsi veri dracones facti sunt ex virgis magorum, non fuerint tamen creatores draconum, nec magi, nec angeli mali, quibus ministris illa operabantur. Insunt enim rebus corporeis per omnia elementa mundi quædam occultæ seminarie rationes, quibus cum data fuerit opportunitas temporalis atque causalis, prorumpunt in species debitas suis modis et finibus. Et sic non dicuntur angeli qui ista faciunt animalium creatores, sicut nec agricolæ segetum vel arborum vel quorumque in

A terra gignentium creatores d'cendi sunt, quamvis noverint præbere quasdam visibiles opportunitates et causas ut illa nascantur. Quod autem isti faciunt visibiliter, hoc angeli invisibiliter. Deus vero solus verus creator est qui causas ipsas et rationes seminarie rebus inest. Res breviter dicta est, quæ si exemplis et copiosa disputatione explicetur, ut facilius intelligatur longo sermone opus est, a quo se ratio nostræ festinationis excusat.

CAPUT CVIII.

Unde potuerunt incantatores aquam in sanguinem vertere si jam utique factum erat; ex eodem libro Questionum Exodi.

Fecerunt autem similiter et incantatores Ægyptiorum veneficiis suis, et eduxerunt ranas super terram Ægypti. Quæritur unde si jam ubique factum erat. Sed similis quæstio est unde et aquam in sanguinem verterint, si tota aqua Ægypti in sanguinem conversa jam fuerat. Proinde intelligendum est regionem ubi filii Israel habitabant, plagis talibus non fuisse percussam, et inde potuerunt incantatores vel aquam haurire quam in sanguinem verterent, vel aliquas ranas educere ad solam demonstrationem magicæ potentie; quanquam potuerunt etiam posteaquam illa compressa sunt facere, sed Scriptura cito narrando conjunxit quod etiam postea fieri potuit.

CAPUT CIX.

Item de induratione cordis Pharaonis.

Et vidit Pharaeo quoniam facta est refrigeratio, et ingravatam est cor ejus et non exaudivit eos, sicut dixerat Dominus. Hic apparet non illas tantum fuisse causas obdurationis cordis Pharaonis quod incantatores ejus similia faciebant, verum etiam et ipsam Dei patientiam, qua parcebat. Patientia Dei secundum corda hominum, quibusdam utilis ad poenitentiam, quibusdam inutilis ad resistendum Deo et in malo perseverandum. Non tamen per se ipsa inutilis est, sed secundum cor malum, sicut jam diximus; hoc et Apostolus dicit: Ignoras quia patientia Dei ad poenitentiam te adduxit, secundum autem duritiam cordis tui et cor impoentens, thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus. Nam et alibi cum diceret, Christi bonus odor sumus in omni loco, etiam illud adjunxit, et in his qui salvi sunt, et in his qui pereunt. Non dixit Christ. bonum odorem se esse his qui salvi sunt, malum autem his qui pereunt, sed tantum bonum odorem se dixit. Illi vero tales sunt ut et bono odore pereant secundum sui cordis, ut sæpe dictum est, qualitatem, quæ mutanda est, bona voluntate in Dei gratia, ut incipient ei prodesse judicia Dei, quæ malis cordibus nocent. Unde ille, mutato in melius corde, cantabat: Vivet anima mea et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me. Non dixit munera tua, vel præmia tua, sed judicia tua. Multum est autem ut sincera fiducia dici possit: Proba me, Domine, et tenta me; ure renes

maos et cor n eum; et ne sibi aliquid ex suis viribus A
tribuisse videret, continuo addidit: Quoniam mise-
ricordia tua ante oculos meos est, et complacui in
veritate tua. Factam erga se commemorat miseri-
cordiam, ut complacere posset in veritate, quoniam
universæ viæ Domini misericordia et veritas. — *De
eadem re.* — Et propter hoc ipsum conservatus est
[es] ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur
nomen meum in universa terra. Hæc Scripturæ
verba et Apostolus posuit, cum in eodem loco per-
difficili versaretur, ibi autem et hoc ait. Si autem
volens Deus ostendere iram et demonstrare potentiam
suam, attulit in multa patientia vasa iræ, parcendo
utique his quos malos futuros esse præscierat, quæ
vasa dicit perfecta in perditionem. Et ut notas, in-
quit, faceret divitias gloriæ suæ, in vasa misericor-
diæ, unde vasorum misericordiæ vox est in Psalmis:
Deus meus, misericordia ejus præveniet me, Deus
meus demonstravit mihi inimicis meis. Novit ergo
Dominus bene uti malis, in quibus tamen malam na-
turam non ad malitiam creat, sed perfert eos patienter
quousque scit oportere non inaniter, sed utens
eis ad admonitionem vel exercitationem bonorum.
Ecce enim ut annuntiaretur nomen Domini in uni-
versa terra vasis misericordiæ utique prodest. Ad
eorum utique utilitatem Pharaon servatus est, sicut et
Scriptura testatur et exitus docet. — *De eadem re.* —
Dixit Dominus ad Moysen: Intra ad Pharaonem, ego
enim gravavi cor ejus et servorum ejus ut ordine
superveniant signa mea hæc super eos: tanquam opus
habeat Deus cujusquam malitia, sed sic intelligendum
est ac si diceret: Ego enim patiens fui super eum et
servos ejus, ut non eos auferrem, ut ordine superve-
niant signa mea super eos. Quia enim patientia
67 Dei obstinatio fiebat malus animus, ideo pro eo
quod est, patiens in eum fui, dicitur, gravavi cor ejus.
— *De eadem re.* — Et non est relicta locusta una in
omni terra Ægypti. Et induravit Dominus cor Pha-
raonis. Beneficium certe Dei commemoravit Scri-
ptura quod [quo] abstulit locustas, et secuta dixit
indurasse Dominum cor Pharaonis, beneficio utique
suo et patientia sua, qua ille fiebat obstinatio dum
ei parceretur, sicut omnia mala corda hominum pa-
tientia Dei male utendo durescunt.

CAPUT CX.

Quod tollendo ab Ægyptiis aurum et cætera non fecerint furtum; ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Dixit Deus ad Moysen: Loquere ergo secreto in
aures populi et petat unusquisque a proximo, et mu-
lier a proxima, vasa argentea et aurea [aurea et ar-
gentea] et vestem. Non hinc quisque sumendum
exemplum putare debet ad exspoliandum isto modo
proximum. Hoc enim Deus jussit qui noverat quod
[quid] quemque pati oporteret, nec Israelitæ furtum
fecerunt, sed Deo jubente ministerium præbuerunt,
quemadmodum cum minister judicis occidit eum
quem iudex jussit occidi, profecto si id sponte faciat
hominis ida est, etiamsi eum occidat quem scit occidi
a iudice debuisse.

CAPUT CXI.

Non exaudiet Pharaon ut multiplicentur signa; ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Dixit autem Dominus ad Moysen: Non exau-
diat vos Pharaon ut multiplicem signa mea et portenta mea
in terra Ægypti. Tanquam opus fuerit ejus inobediencia
ut signa illa multiplicentur [multiplicarentur] que
utiliter fiebant ad terrendum populum Dei, atque ipsa
discretionem ad pietatem informandum, sed hoc Dei
fuit, malitia cordis illius benevolentis, non Pharaonis,
Dei patientia male abutentis.

CAPUT CXII.

Quomodo accipiendum sit quod ait: Diem legitimum sempiternum; ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Quod scriptum est: Et facietis diem hunc in proge-
nie vestras legitimum æternum vel æternalem, quod
Græce dicitur αἰώνιον, non sic accipiendum est tan-
quam possit istorum prætereuntium dies esse ullus
æternus, sed illud æternum est quod iste significat
dies, velut cum dicimus ipsum Deum æternum, non
utique istas duas syllabas æternas dicimus, sed quod
significant, quanquam diligenter scrutandum sit
quomodo appellare [Scriptura] solet æternum, ne
forte ita dixerit solemniter æternum, quem nefas
habeant prætermittere aut sua sponte mutari. Aliud
est enim quod præcipitur quousque fiat, sicut præ-
ceptum est, ut septies muros Hiericho circumret
area; aliud cum præcipitur sic observari aliquid ut
nullus terminus præfiniatur observationis, sive quo-
tidie, sive per menses, sive per annos solemniter,
sive per multorum vel aliquorum annorum certa in-
tervallum. Aut ergo sic appellavit æternum quod non
sua sponte audeant desinere celebrare, aut sicut dixi,
ut non ipsa signa rerum, sed res quæ his significan-
tur æternæ intelligantur. Sustulerunt autem filii
Israel de Ramesse in Socchoth, in sexcenta milla
pedum viri, præter instructum vel censum.

CAPUT CXIII.

De quadringentis annis non ad servitutem, sed ad peregrinationem seminis Abraham referendis; ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Quod ergo dixit Deus ad Abraham: Sciendo scias
quia peregrinum erit semen tuum in terra non pro-
pria, et in servitutem redigent eos, et nocebunt illis
quadringentos annos, non sic accipiendum est, tan-
quam in illa durissima servitute quadringentos annos
Dei populus fuerit; sed quia scriptum est. In Isaac
vocabitur tibi semen, ex anno nativitatis Isaac, usque
ad annum egressionis ex Ægypto computantur anni
quadringenti quinque. Cum ergo de quadringentis
triginta detraxeris, viginti quinque qui sunt a pro-
missione, usque ad natum Isaac, non mirum est: i
quadringentos et quinque annos summa solida qua-
dringentos voluit appellare Scriptura, quæ solet tem-
pora ita nuncupare, ut quod de summa perfectioris
numeri paululum excrescit aut infra est, non com-
putetur. Non itaque quod ait, In servitutem redigent
eos et nocebunt illis, ad quadringentos annos refe-
rendum est, tanquam per tot annos eos habue-

rint in servitatem [servitute], sed referendi sunt A quadringenti anni ad id quod dictum est : Peregrinum erit semen tuum in terra non propria; quia sive in terra Chanaan, sive in Ægypto peregrinum erat illud semen antequam hæreditatem sumerent terram ex promissione Dei, quod factum est posteaquam ex Ægypto liberati sunt, ut *ἰσχυρῶν* hic intelligatur, et ordo verborum sit : Sciendo scias quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria quadringentis annis; illud autem interpositum intelligatur, Et in servitatem redigent eos, et nocebunt illis, ita ut ad quadringentos annos ista interpositio non pertineat. In extrema enim parte annorum summæ hujus, hoc est post mortem Joseph, factum est ut in Ægypto populus Dei duram perageret servitatem.

CAPUT CXIV.

Qua divisione numeranda sunt decem præcepta legis; ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Quæritur decem præcepta legis quemadmodum dividenda sint, utrum quatuor sint usque ad præceptum de Sabbato quæ ad Deum [ipsum] pertinent; sex autem reliqua quorum primum est, Honora patrem et matrem, quæ ad hominem pertinent; an potius illa tria sint et ista septem? Qui enim dicunt illa quatuor esse, separant quod dictum est: Non erunt tibi dii alii præter me; ut aliud præceptum sit, Non facies tibi idolum, et cætera, ubi signa colenda prohibentur. Unum autem volunt esse: Non concupisces uxorem proximi tui: Non concupisces domum proximi tui, et omnia usque in finem. Qui vero illa tria dicunt esse, et ista septem, unum volunt esse quidquid de uno colendo Deo præcipitur, ne aliquid aliud præter illum pro Deo colatur. Hæc autem extrema in duo dividunt, ut aliud sit: Non concupisces uxorem proximi tui; aliud: Non concupisces domum proximi tui. Decem tamen esse præcepta neutri ambigunt, quoniam hoc Scriptura testatur, mihi tamen videtur congruentius accipi tria illa, et ista septem: quia et Trinitatem videntur illa quæ ad Deum pertinent insinuare diligentius intuentibus. Et revera quod dictum est, Non erunt tibi dii alii præter me, hoc ipsum perfectum explicatur cum prohibentur colenda signa. Concupiscentia porro uxoris alienæ, et concupiscentia domus alienæ, tantum in peccando differunt, ut illi quod dictum est: Non concupisces domum proximi tui, adjuncta sint, et alia, dicente Scriptura, neque agrum ejus, neque **68** servum ejus, neque ancillam ejus, neque bovem ejus [boves], neque subjugale [subjugalem] ejus, nec omne pecus ejus, nec quæcunque proximi sui [tui] sunt. Discrevisse autem videtur concupiscentiam uxoris alienæ a concupiscentia cujuslibet rei alienæ, quando utrumque sic cepit: Non concupisces uxorem proximi tui: Non concupisces domum proximi tui, et huic cæpit cætera adjungere. Non autem cum dixisset: Non concupisces uxorem proximi tui, huic contextit [connexit] alia dicens, neque domum ejus, neque agrum ejus, neque servum ejus,

et cætera; sed omnino apparent hæc esse conjuncta quæ uno [in uno] præcepto videntur contineri, et discreta ab illo ubi uxor nominata est. Illud autem ubi dictum est, Non erunt tibi dii alii præter me, apparet hujus rei diligentiore executionem esse in his quæ subjuncta [subjecta] sunt. Quoniam [quo enim] pertinet, Non facies tibi idolum, neque ullum simulacrum quæcunque in cælo sunt sursum, et quæcunque in terra deorsum, et quæcunque sub terra in aqua, non adorabis eis [ea], neque servies illis, nisi ad id quod dictum est: Non erunt tibi dii alii præter me. Sed rursus quæritur quo differat Non furtum facies, ab eo quod paulo post de non concupiscentis proximi rebus præcipitur? Non quidem omnis qui rem proximi sui concupiscit furatur; sed si omnis qui furatur rem proximi sui concupiscit, poterat in illa generalitate, ubi de non concupiscentia re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtum pertinet contineri. Similiter etiam quæritur quo differat quod dictum est, Non mæchaberis, ab eo quod paulo post dicitur, Non concupisces uxorem proximi tui? In eo quippe quod dictum est, Non mæchaberis, poterat illud intelligi, nisi forte in illis duobus peccatis mæchandi et furandi [præceptis non mæchandi et non furandi] ipsa opera notata sunt; in his vero extremis, ipsa concupiscentia, quæ tantum differunt ut aliquando mæchetur qui non concupiscit uxorem proximi, cum illi aliqua alia causa miscetur, aliquando autem concupiscat nec ei misceatur pœnam timens, et hoc fortasse lex ostendere voluit quod utraque peccata sint. Item quæri solet, utrum mæchix nomine etiam fornicatio teneatur? hoc enim Græcum verbum est quo jam Scriptura utitur pro Latino, mæchos tamen Græce non nisi adulteros dicit. Sed utique ista lex non solis viris in populo, verum etiam feminis data est. Neque enim quia dictum est, Non concupisces uxorem proximi tui, nihil hic sibi præceptum debet putare femina et tanquam licite concupiscere virum proximi suæ. Si ergo hic ex illo quod viro dictum est intelligitur, quamvis non dictum sit, quod etiam ad feminam pertineat, quanto magis ex eo quod dictum est, Non mæchaberis, uterque sex astringitur, cum et ipsum præceptum potest referri ad utrumque, sicut Non occides, Non furaberis, et alia quæ similiter non expresso uno sexu utrique videntur sonare communiter. Tamen ubi unus exprimitur, honoratior utique exprimitur, id est masculinus, ut ex hoc intelligat etiam femina quid sibi præceptum sit. Ac per hoc si femina mæchata est habens virum, concumbendo cum eo qui vir ejus non est, etiamsi ille non habeat uxorem, profecto mæchus est: et vir habens uxorem concumbendo cum ea quæ uxor ejus non est, etiamsi illa non habeat virum. Sed utrum si faciat qui uxorem non habet, cum femina quæ virum non habet, ambo præcepti illius transgressione teneantur, merito quæritur: si enim non tenentur, non est prohibita in Decalogo fornicatio, sed sola *μορχεια*, id est adulterium, quamvis omnis *μορχεια* fornicatio esse intelligatur, sicut loquuntur Scripturæ. Dominus enim dicit in

Evangelio : Quicumque dimiserit uxorem suam, ex-
cepta causa fornicationis, facit eam mœcham. Hic
utique fornicationem appellavit, si cum alio peccet
quæ virum habet, quod est mœcham [*μοεχία*], id est
adulterium. Omnis ergo *μοεχία* etiam fornicatio in
Scripturis dicitur, sed utrumque etiam [utrum etiam]
omnis fornicatio *μοεχία* dici possit in eisdem Scri-
pturis non mihi interim occurrit locutionis exem-
plum. Sed si non omnis fornicatio etiam *μοεχία* dici
potest, tibi [ubi] sit in Decalogo prohibita illa forni-
catio, quam faciunt viri qui uxores non habent cum
feminis quæ maritos non habent, utrum inveniri pos-
sit ignoro, sed si furti nomine bene intelligitur omnis
illicita usurpatio rei alienæ, non enim rapinam per-
misit qui furtum prohibuit, sed utique a parte totum
intellegi voluit quicquid illicite rerum proximi au-
ferretur; profecto et nomine mœchiæ omnis illicitus
concubitus atque illorum membrorum non legiti-
mus usus prohibitus debet intelligi, et quod di-
ctum est Non occides, non putandum est fieri con-
tra præceptum hoc, quando lex occidit vel occidit
aliquem Deus jubet: ille enim facit qui jubet quando
ministerium negare non licet. In eo etiam quod di-
ctum est, Falsum testimonium non dices adversus
proximum tuum, quæri solet utrum prohibitum sit
omne mendacium? ne forte non sit præceptum
adversus eos qui dicunt tunc esse mentiendum, quando
id mendacium prodest alicui, et nihil obest [ei] cui
mentiris: tale quippe non est adversus proximum
tuum; ut ideo videatur hoc addidisse Scriptura quæ
posset breviter dicere, Falsum testimonium non dices,
sicut dixit: Non occides, non mœchaberis, non fura-
beris; sed hinc magna quæstio est, nec a festinantibus
commode explicari potest, quomodo accipiendum sit:
Perdes omnes qui loquuntur mendacium; et noli
velle mentiri omne mendacium, et cætera hujus-
modi.

CAPUT CXV.

*Expositio decem præceptorum et decem plagarum salva
firmitate sui; ex Decalogo Expositione ad populum.*

Prius in fundamento posita rerum gestarum firmitate,
significantiæ debemus inquirere, ne subtrahere
fundamento in aere velle ædificare videamur. Ad
plagas decem non pertinet quod primum factum est
signi causa, ut virga in serpentem converteretur;
aditus erat enim ipse ad Pharaonem quo commen-
dabatur Moyses, educturus ex Ægypto populum Dei:
nondum autem contumaces feriebantur, sed divino
signo jam terrebantur. Virga significat regnum Dei,
idemque regnum Dei esse utique populum Dei; ser-
pens autem tempus mortalitatis hujus, mors enim
a serpente propinata est. Tanquam ergo cadentes de
manu Domini in terram mortales effecti sunt, unde
projecta virga ex manu serpentis effecta est, fecerunt
et magi Pharaonis similiter, virgis eorum projectis
serpentes facti sunt, sed prius serpens Moysi, id est
virga Moysi, devoravit omnes serpentes magorum.
Tunc demum cauda comprehensa, identidem virga
facta est et regnum remeavit ad manum: sunt ergo

A virgæ magorum populi impiorum victi Christi nomine
cum in ejus corpus transferuntur, tanquam a ser-
pente Moysi devorantur, donec redeat regnum Dei
ad manum Dei, sed in fine mortalis sæculi, quod
significat cauda serpentis, magnum signum fiat.
Audistis quæ debeatis desiderare. Audite quod de-
beatis vitare. Primum præceptum in lege de colendo
uno Deo, Non erunt, inquit, tibi dii alii præter me.
Prima plaga Ægyptiorum, aqua conversa in san-
guinem. Compara 69 primum præceptum primæ
plagæ, Deum unum ex quo sunt omnia in similitudine
intellige aquæ, ex qua [in similitudinem aquæ ex qua]
generantur omnia. Quo autem [ad quam autem rem]
pertinet sanguis, nisi ad carnem mortalem? Quid est
ergo conversio aquæ in sanguinem, nisi quia obscura-
tum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sa-
pientes stulti facti sunt, et commutaverunt gloriam
incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corru-
ptibilis hominis. Gloria incorruptibilis Dei sicut aqua,
similitudo imaginis corruptibilis hominis sicut sanguis,
et hoc quidem sit in corde impiorum. Nam Deus in-
commutabilis manet, neque enim quia et Apostolus
dixit Commutaverunt, ideo mutatus est Deus. Secun-
dum præceptum: Non accipies nomen Domini Dei tui
in vanum. Qui enim accipit nomen Domini Dei sui
in vanum non mundabitur. Nomen Domini Dei nostri
Jesu Christi veritas est; ipse enim dixit: Ego sum
veritas. Veritas ergo mundat, vanitas inquinat, et
quoniam qui loquitur veritatem de Deo loquitur, qui
enim loquitur mendacium de suo loquitur: veritatem
loqui est rationabiliter loqui, vanitatem loqui
streperè potius quam loqui, merito quia secundum
præceptum est dilectio veritatis, cui contraria est di-
lectio vanitatis. Loquitur autem veritas, perstrepat
vanitas. Huic præcepto secundo contrariam videte
secundam plagam; quæ est illa secunda plagæ? ranarum
abundantia: habes expressam significatam vanita-
tem, si attendas ranarum loquacitatem. Vide ama-
tores veritatis non accipientes in vanum nomen Do-
mini Dei sui, loqui sapientiam inter perfectos, etiam
inter imperfectos: non quidem loqui quod capere
non possunt, non tamen recedere a veritate et per-
gere in vanitatem. Quamvis enim imperfecti non
capiunt si quid paulo excelsius fuerit disputatum de
Verbo Dei Deo apud Deum, per quod facta sunt om-
nia, possintque capere quod inter eos loquitur Pa-
ulus tanquam inter pavulos Christi Jesum Christum, et hunc
crucifixum, non tamen illa est veritas et ista vanitas.
Vanitas autem esset si Christum mortem non imple-
visse sed finxisse diceremus, si vulnera illa in phan-
tasmate fuisse, si sanguinem non verum, sed simula-
tum de vulneribus emanasse, si falsas eum cicatrices
tanquam post falsa vulnera demonstrasse. Cum vero
ista omnia vera dicimus, facta dicimus certa, expressa,
impleta credimus et prædicamus, quamvis de sublimi
illius et de incommutabili veritate non loquamur, non
tamen imus in vanitatem. Qui autem illa omnia in
Christo falsa et simulata dicunt, ranæ sunt clamantes
in palude; strepitum vocis habere possunt, doctrinam

sapientias insinuaré non possunt. Denique in Ecclesia loquuntur hærentes veritati veritatem per quam facta sunt omnia, Veritatem Verbum carnem factum et habitantem in nobis, veritatem Christum natum de Deo, unum de uno, unigenitum et coæternum, veritatem accepta forma servi natum ex virgine Maria, passum, crucifixum, resurgentem, ascendentem : ubique veritatem et quam perfecti capiunt et quam parvulus capere non potest ; veritatem, et in pane et in lacte, in pane magnorum, in lacte parvulorum. Idem qui pependit et lac fiat per carnem trajicitur. Qui autem huic veritati contradicunt, et in sua vanitate decepti decipiunt, ranae sunt tædium inferentes auribus, non cibum mentibus. Audi denique homines rationabiliter loquentes, non sunt loquelæ neque sermones quorum non audiantur voces eorum, sed voces non inanas, quia in omnem terram exivit sonus eorum et in fines orbis terræ verba eorum. Si autem et ranas vis contrario intelligere, illum versum psalmi recole : Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum. Tertium præceptum : Memento diem sabbati sanctificare eum. In tertio isto præcepto insinuat quædam vacationis iudicium, quæ est cordis tranquillitas ac mentis, quam facit bona conscientia ; ibi sanctificatio, quia ibi Spiritus Dei. Denique videte vacationem, hoc est quietem : Super quem, inquit (Dominus), requiescet Spiritus meus ? super humilem, et quietum, et trementem verba mea. loquuti ergo resiliunt ab Spiritu sancto, rixarum amatores, calumniarum seminatores, contentionis quam veritatis cupidiores, inquietudine sua non ad se admittunt quietem sabbati spiritalem. Contra istorum inquietudinem dicitur, tanquam ut sabbatum habeant in corde sanctificationem Spiritus Dei. Esto inquit, mansuetus ad audiendum verbum ut intelligas, Quid intellecturus es ? Deum dicentem : Cessa ab inquietudine tua, non sit tumultus quidam in corde tuo, per corruptionem volitantibus phantasmatibus et compungentibus te. Non sit. Ita enim Dominus intellecturus es dicentem tibi : Vacate et videte quoniam ego sum Dominus ; tu per inquietudinem vacare non vis, contentionum tuarum corruptione creatus, exigis videre quod non potes. Attende enim et contrariam tertiam plagam huic præcepto tertio. Cinipides nate sunt in terra Ægypti de limo : muscæ quædam sunt minutissimæ, inquietissimæ, inordinate volitantes, in oculos irruentes, non permittentes hominem quiescere dum abiguntur et irruunt, dum abactæ rursus redeunt [iterum irruunt, dum expulsæ fuerint iterum redeunt], sicut omnino vana phantasmata cordis contentiosorum. Tenete præceptum, cavete plagam. Quartum præceptum est : Honora patrem tuum et matrem tuam : huic contraria quarta Ægyptiorum plaga *κυνόμυια* est ; quid est *κυνόμυια* ? canina musca, Græcum vocabulum est. Caninum est parentes non agnoscere, nihil tam caninum quam cum illi qui genuerunt non agnoscuntur, merito ergo et catuli canum cæci nascuntur. Quintum præceptum est : Non mœchaberis ; quinta plaga est mors in pecora Ægyptiorum.

A Comparamus : da hominem mœcham meditantem, conjugio non contentum suo, appetitum quemdam carnis in se donare non vult, qui est nobis pecoribusque communis : etenim concumbere et generare etiam pecudum est ; ratiocinari, intelligere, humanum est. Ideo ratio quæ præsidet in mente motus inferiores carnis tanquam regnans et dominans frenare debet, non immoderate et illicite passim vageque laxare, ideoque ipsis pecoribus natura datum est, instituite Creatore, ut non moveantur ad feminas et ad concubitum nisi certis temporibus, neque enim ratione se cohibet alio tempore pecus, sed omnino ipso motu frigescente torpescit. Homo autem ideo semper moveri potest, quia et refrenare motum potest. Tibi dominationem rationis Creator dedit, tibi præcepta continentia tanquam in bestias inferiores lora concessit ; tenes tu quod pecus non potest, et ideo speras tu quod pecus non potest ; laboras aliquantum in continendo, non laborat pecus, sed gaudebis semper in æternitate, ad quam non pervenit pecus ; si opus fatigat, merces consoletur, et ipsa enim patientia est interiorem motum frenare, et quod habes commune cum pecore, non tanquam pe us in omnia laxare. Quod si contempseris te in te, et imaginem Dei in qua fecit te neglexeris, victus cupiditate insinuarum rerum, tanquam amisso homine eris pecus, non quasi conversus in naturam pecoris, sed in hominis forma habens similitudinem pecoris, qui non audis dicentem : Nolite esse sicut equus et mulus non habentes intellectum. Sed forte eligis tibi esse pecus 70 et libera vagari libidine, nulla lege appetitum carnis ad continentiam refrenando. Attende plagam : si pecus esse non times, saltem mori time. Sextum præceptum : Non occides ; sexta plaga pustulæ in corpore et vesicæ bullientes et scatentes, et incendia vulnerum ex favilla fornacis. Tales sunt animæ homicidales : ardent ira, quia per iram homicidii fraternitas deperit ; ardent homines ira, ardent et gratia, sed alius est fervor sanitatis, alius fervor ul-eris, ardentem papulæ per totum concepta homicidia scatent, et sanum non est ; fervet, sed non de Spiritu Dei. Nam et qui vult subvenire fervet, et qui vult occidere fervet : ille præcepto, iste morbo ; ille bonis operibus, iste saniosis ulceribus. Si possemus videre animas homicidarum, plus plangeremus quam putrescentia corpora ulceratorum. Sequitur : Non furaberis, præceptum septimum, et plaga septima grando in fructibus ; quod contra præceptum [per furtum contra Dei præceptum] subducis, de cælo perdis. Nemo enim habet injustum lucrum sine justo damno Verbi gratia, qui furatur acquirit vestem, sed cælesti iudicio amittit fidem ; ubi lucrum, ibi damnum, visibiliter lucrum, invisibiliter damnum : lucrum de sua cæcitate, damnum de Domini nube. Neque enim aliquid sine Providentia, charissimi : aut evenire putatis ea quæ patiuntur homines, dormiente Deo pati ? Passim videntur fieri hæc, nubes colligi, imbres infundi, grandinem jaci, tonitruis terram concuti, coruscatione terreri,

passim putantur fieri, et quasi ad divinam providentiam non pertinere. Contra tales cogitationes vigilat ille psalmus: Laudate Dominum de terra, cum laudes dictæ essent de cælo, dracones et omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, que faciunt verbum ejus. Ergo qui suo malo desiderio forinsecus furantur, Dei judicio intrinsecus grandinantur. O si possent inspicere agrum cordis sui, profecto lugerent, dum ibi non invenirent quod in os mentis mitterent; et si in furto suo invenirent quod in aviditatem ventris mitterent, major fames esset hominis interioris, major fames, periculosior plaga et gravior mors. Multi mortui ambulant, et multi facinorosi de vanis divitiis exsultant. Denique servum Dei Scriptura intus locupletem dicit: Absconditus, inquit, cordis vestri homo, qui est ante Deum dives? non ante homines dives, sed ante Deum dives; et ubi Deus videt ibi dives. Quid ergo tibi prodest si ubi homo non videt furaris, et ubi Deus videt grandinaris? Octavum præceptum: Falsum testimonium non dices; octava plaga, locusta, animal dente noxium. Quid autem vult falsus testis, nisi nocere mordendo et consumere mentiundo. Denique admonens homines Dei Apostolus, ne se falsis criminationibus appetant [ne nos facriminibus appetamus]: Si mordetis, inquit, et comeditis invicem, videte ne ab invicem consumamini. Nonum præceptum est: Non concupisces uxorem proximi tui; nona plaga, densæ tenebræ. Etenim est quedam mœchia, contra quam supra præceptum est, etiam in non appetenda castitate uxoris alienæ. Mœchus est enim qui non ita ad uxorem alienam, tantum quia non contentus est sua. Jam vero non solum post suam peccare, sed etiam alienam attentare, vere densæ sunt tenebræ. Nihil enim sic dolet in corde patientis; et qui hoc facit alteri, nihil sic volet pati. Ad alienam paratior est omnis homo: hoc autem nescio utrumne est qui tolerabiliter ferat. O densas tenebras ista facientium, talia concupiscentium! vere excæcantur furore horribili: furor enim indomitus est conculcare viri uxorem. Decimum præceptum est: Non concupisces ullam rem proximi tui, non pecus, non possessionem, non subjugum; non aliquid omnino proximi tui concupisces. Huic malo [mandato] plaga contraria est decima, mors primogenitorum, in qua plaga cum comparationem quandam quæro, nihil mihi interim occurrit, fortassis occurrat melius diligentiusque inquirentibus, nisi qui omnes res quas habet hæredibus servat, reprehenditur. Hic autem clamat qui rem proximi concupiscit, et qui furto aufert, et qui furatur aliquid proximi, non potest nisi rem proximi furari; sed de furto superius jam præceptum est; ubi intelligas et rapinam: non enim de furto præciperet et de rapina taceret Scriptura, nisi te intelligere voluisset quia si pœnale est clanculo auferre, multo majoris pœnæ est violenter eripere. Auferre ergo nolenti sive occulte sive palam habet præceptum suum. Concupiscere autem rem proximi, quod notat Deus in

A corde, etiamsi justam ibi successione[m] quæras, non licet. Denique qui volunt res alienas tanquam juste possidere, hæredes se quærent fieri a morientibus. Quid enim tam justum videtur, quam rem sibi derelictam possidere, habere jure communi? Quid apud te facit, homo? dimissum est mihi. Hæreditatem consecutus sum, testamentum lego, nihil videtur justius ista voce avaritiæ. Tu laudas quasi jure possidentem, Deus damnat injuste concupiscentem. Vide qualis es qui optas te ab aliquo hæredem fieri. Non vis ut habeat hæredes. In hæredibus autem nihil christius primogenito. Proinde in primogenitis tuis punieris qui, concupiscendo res alienas, id quod tibi jure non debebatur quasi juris umbram perquiris. Et facile est quidem, fratres, corporabiliter amittere primogenitos. Moriuntur enim homines, sive ante parentes suos, sive post parentes suos, morituri moriuntur, illud molestum est, ne per hanc occultam et injustam concupiscentiam primogenita cordis tui perdas. Primogenitus enim in nobis imaginem habet gratiæ Dei, novus natus, prior natus, inter omnes tanquam natos, cordis nostri primogenita fides est; nemo enim bene operatur nisi fides præcesserit: omnia opera tua bona, filii tui sunt spirituales, sed inter hos tibi primogenita est fides; quisquis rem alienam occulte concupiscis, interius fidem perdis. Eris enim primo sine dubio simulator, obsequens non charitate sed fraude, veluti amans eum a quo te cupis fieri hæredem, amando eum mori quæris, et ut in re ejus te videas possessorem, illi invides successorem. Eia! fratres, decursis decem præceptis et decem plagis, comparantes contemptores præceptorum contumaciæ Ægyptiorum, cautos vos fecimus, ut habeatis securi res vestras in præceptis Dei: res vestras, inquam, res interioris arcæ vestræ, interioris thesauri vestri, res que vobis nec fur, nec latro, nec vicinus potens [malus] possit auferre, ubi nec tinea nec rubigo metuenda est, cum quibus dives exit et naufragus: sic enim eritis populus Dei inter iniquos Ægyptios, illis hæc in corde patientibus, vobis autem incolumibus, in ipsis interioribus hominibus vestris, donec educatur populus de Ægypto quodam Exodo suo, quod et fit, nam illud semel factum est, hoc non cessat fieri. Sanctificatio nulla divina et vera est nisi a Spiritu sancto. Non enim frustra dictus est proprie Spiritus sanctus, cum sit et Pater sanctus et Filius sanctus, nomen tamen proprium hoc Spiritus accepit, ut tertia in Trinitate persona Spiritus sanctus diceretur. Ipse requiescit super humilem et quietum tanquam in sabbato suo. Ad hoc septenarius numerus etiam sancto Spiritui deputatur, **71** hoc Scripturæ nostræ satis indicant. Viderint meliora meliores et majora majores, et de isto septenario numero subtilius aliquid et divinius aliquid dicant et explicent. Ego tamen quod in præsentia sat est illud video, illud vos ad videndum commemoro, septenariam istam rationem inveniri proprie sancto Spiritui deputatam, quia septimo die sonat sanctificatio. Et unde probamus sancto Spiritui

plenariam numeri rationem? Dicit Isaias **A** ei venire super fidelem, super Christiani Christi membrum, sapientiæ et intellectus et fortitudinis, scientiæ et pietatis moris Dei. Si secuti estis, septem res perueniam descendentes ad nos Spiritum Dei, usque ad timorem, ut nos ascendamus a sapientiam; initium sapientiæ timor Dei. Septenarius spiritus et unus spiritus, septem ratione unus, an aliquid evidentius vultis? In diem festum Scriptura sancta de septima commemorat. Habetis in Scriptura Tobie dicitur istum diem factum de septimas enim septem quadraginta novem inleunt. Sed tanquam ut redeatur ad caput: in sancto ad unitatem colligimur, non abspargimur: ideo ad quadraginta novem unitatis, et fiunt quinquaginta. Non sine causa quinquagesimo die post ascensum venit Spiritus sanctus. Resurrexit ascendit ab inferis, nondum in cœlum: ab ascensione, ab illa ab inferis assumptione nunquaginta dies, et venit Spiritus sanctus quinquagesimo numero, tanquam natalem sibi læciens. Quadraginta enim diebus hic consistit Dominus cum discipulis suis, quadraginta ascendit in cœlum, et peractis ibi decem tanquam decimo præceptorum signo, venit in cœlum, quia nemo implet legem nisi per Spiritum sancti. Itaque, fratres, manifestum est quod istum numerum ad Spiritum sanctum referre. Quisquis autem non cohercet unitati oblatrat adversus unitatem Christi, in se non est eum non habere Spiritum sanctum; sed dissensiones non faciunt nisi de quibus Apostolus dicit: Animalis autem percipit ea que sunt Spiritus Dei. Deinde et in Epistola Judæ apostoli: Hi sunt qui semetipsos: reprehendens loquebatur: hi sequebantur semetipsos, animales Spiritum sanctum. Quid manifestius? quid evidentius? videntur etsi eadem credentes que nos, tamen Spiritum sanctum quem habere non possunt sunt hostes unitatis. Hos autem commulatus magis Pharaonis: Habentes, inquit, pietatis, sed virtutem ejus abnegantes, qui in hoc tertio signo defecerunt. Jam videte quare in tertio signo defecerunt: mementote eos qui adversantur non habere Spiritum sanctum. Tria vero illa prima in Decalogo ad Dei dilectionem pertinet, ut septem cætera intelligantur nonnem proximi pertinere, ut duabus tabulis decem præceptis duo illa tanquam summaria teneantur: Diliges Dominum Deum tuum corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et diliges proximum tuum tanquam te ipsum. his duobus præceptis tota lex pendet et referantur ergo tria prima præcepta ad unum Dei. Quæ tria prima? Primum Non erunt

tibi dii alii præter me: cui contraria plaga est aqua conversa in sanguinem, propter quod summum principium Creatoris ad simulationem humanæ carnis adductum. Secundum præceptum: Ne accipias nomen Domini Dei tui in vanum, pertinet, quantum arbitrator, ad regnum Dei, quod est Filius Dei. Unus enim Deus et unus Dominus noster Jesus Christus per quem omnia. Contra verbum, ranæ, v. dete contra verbum ranas, contra rationem strepitum, contra veritatem vanitatem. Tertium præceptum de sabbato, pertinet ad Spiritum sanctum propter sanctificationem, quæ prima in sabbato sonuit, quod vobis paulo ante vehementer quantum potuimus commendavimus: huic præcepto contraria inquietudo in muscis de corruptione nascentibus, in oculis irruentibus; ideo in hoc tertio signo defecerunt, qui unitatis inimici Spiritum sanctum non habuere: facit enim hoc Spiritus sanctus poena. Aliud enim facit gratia, aliud poena; aliud enim facit implendo, aliud deserendo. Denique ut jam evidenter ipsis confitentibus magis Pharaonis agnoscere valeamus quomodo appellatus est in Evangelio Spiritus Dei, videmus quod nomen accepit, objicientes Domino convicium Judæi cum dixissent: Ille non ejecit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum; respondit ille: Si ego in Spiritu Dei ejecio dæmonia, certe supervenit in vobis regnum Dei: quod alius evangelista sic enarrat: Si ego in digito Dei ejecio dæmonia. Quod alius evangelista dixit Spiritus Dei, alius dixit digitus Dei; ergo digitus Dei Spiritus Dei, ideo lex data scripta digito Dei, quæ lex data est in monte Sina quinquagesimo die post occisionem ovis, celebrato Pascha a populo Judæorum. Implentur dies quinquaginta post occisionem ovis, et datur lex scripta digito Dei. Implentur quinquaginta dies post occisionem Christi, et venit Spiritus sanctus. Gratias Domino, occultanti providenter, aperienti suaviter. Jam videte hoc etiam, fratres, Pharaonis magis evidentissime confiteri; deficientes in tertio signo dixerunt: Digitus Dei est hic.

CAPUT CXVI.

Item expositio Decalogi ad populum; ex tractatu de Decem chordis psalterii.

Tota lex in duobus præceptis est, in dilectione Dei et dilectione proximi. Ad duo itaque præcepta, id est ad dilectionem Dei et proximi pertinet Decalogus. Ad primum præceptum tres chordæ pertinent, quia Deus est trinitas. Ad alterum vero præceptum, id est, ad dilectionem proximi, septem chordæ: quomodo vivatur inter homines. Nam ipse numerus septenarius tanquam septem chordarum incipit ab honore parentum. Honora patrem tuum et matrem tuam. Ad parentes enim suos homo aperit oculos, et hæc vita ab illorum amicitia sumit exordium. Quis quis autem suis parentibus non defert honorem, quibus parcere poterit? Et dicit Apostolus: Honora patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum. Quomodo primum quando quartum mandatum est, nisi quia in septenario numero est pri-

mum? Ad dilectionem proximi primum est in altera A tabula. Nam ideo duæ tabule legis datæ sunt. Deus enim famulo suo Moysi in monte duas tabulas dedit, in quibus duabus tabulis lapideis conscripta erant decem præcepta legis, quod est psalterium decem chordarum: tria in una tabula ad Deum pertinentia, septem in altera tabula ad proximum. Primum est: Honora patrem tuum et matrem tuam. Secundum: Non mœchaberis. Tertium: Non occides. Quartum: Non furaberis. Quintum: Non falsum testimonium dices. Sextum: Non 72 concupisces uxorem proximi tui. Septimum: Non concupisces rem proximi tui. Hæc jungamus illis tribus ad dilectionem Dei pertinentibus, si in psalterio decem chordarum volumus cantare canticum novum. Modo non me intueamini, sed sermonem Dei: nolite irasci medicamento vestro, non inveni enim aliud B qua transirem. Veni ad quintam chordam homo qui tango psalterium decem chordarum, nunquid prætermisurus eram quintam? imo assidue percussurus. In illa enim video jacere totum pene genus humanum, in illa video plus laborare. Ipsam percutiendū quid dico? Nolite mœchari post uxores vestras, quia non vultis ut mœchentur post vos uxores vestræ. Nolite ire vos quo eas sequi non vultis; sine causa vos excusare conamini quando dicitis: Nunquid eo ad uxorem alienam, ad ancillam meam eo? vis ut dicat [ut dicat uxor] tibi: Nunquid eo ad virum alienum, ad servum meum eo? Dicis, Non est uxor aliena ad quam vado, nunquid vis dicatur tibi, Non est vir alienus ad quem vado? absit ut dicat hoc illa, melius enim dolet te, quam imitatur [imitetur] te. Illa enim casta et sancta femina et vera Christiana, quæ dolet fornicantem virum et non dolet propter carnem, sed dolet propter charitatem; non ideo non vult ut facias quia et ipsa non facit, sed quia tibi non expedit. Nam si propterea non facit ut tu non facias, si feceris faciet, si autem Deo illud debeat, si Christo illud debent quod tu exigis, et ideo reddat [reddet] quia jubet ille, et si fornicatur vir, castitatem illa [femina] Deo exhibet. Christus enim loquitur in cordibus bonarum feminarum; loquitur in us ubi non auditur, quia nec dignus est si talis est; loquitur ergo ille interius et dicit et consolatur filiam suam huiusmodi verbis: De injuriis viri tui torqueris, quid [quod] tibi enim fecit dole, sed ipsum noli imitari ut male facias, sed ipse te imitetur in bono: nam in eo quod male facit, noli eum putare caput tuum sed me [sed time me Deum tuum]. Nam si et in eo quod male facit caput est, secuturum [et] est corpus caput suum, eunt ambo per præcepta: ut autem non sequatur malum caput suum, teneat se ad caput Ecclesiæ Christum, huic debens castitatem suam, huic defrensus honorem suum; absens sit vir, præsens sit vir, non peccat illa, quia nunquam est absens cui debet ut non peccet.

CAPUT CXVII.

Testimonium de lege imp. Antonini contra excusatio-

nem maritorum adulterantium; ex libro de adulteriis Conjugibus ad Pollentium.

Christiani audiunt, Caput mulieris vir, ubi se agnoscunt duces, illas autem comites esse debere, et ideo cavendum viro illac ire vivendo qua timet ne uxor sequatur imitando. Sed istis quibus displicat ut inter virum et uxorem par pudicitiae forma servetur, et potius eligant maximoque in hac causa mundi legibus subditi esse quam Christi, quoniam jura forensia non eisdem quibus feminas pudicitiae nexibus viros videntur obstringere; legant quid imp. Antoninus, non utique Christianus, de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non præbuit castitatis exemplum, ita ut ambo damnentur si ambos pariter impudicos conflictus ipse convicerit: nam supradicti imperatoris hæc verba sunt quæ apud Gregorianam leguntur: Sane, inquit, litteræ meæ nulla parte causæ præjudicabunt, neque enim si penes te culpa fuit ut matrimonium solveretur, et secundum legem Juliam Eupasia uxor tua nuberet, propter hoc recriptio meo adulterii damnata erit, nisi constet esse commissum. Habebunt autem ante oculos hoc inquirere: an cum tu pudice viveres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti; periniquum enim mihi videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat quam ipse non exhibet. Quæ res potest et virum damnare, non ob compensationem mutui criminis rem inter utrumque componere vel causam facti tollere. Si hæc observanda sunt propter decus terrenæ civitatis, quante castiores quærit cælestis patria et societas angelorum.

CAPUT CXVIII.

Expletio prædictæ expositionis ad populum: Contra veterum pessimam libertatem de fornicatione se excusationem volentium; item ex eodem de Decem chordis sermone.

Hæc ergo, fratres mei, facite, ut possit concordare cum adversario. Nec amara sunt quæ dico, aut si amara sunt, curant; potio ista, si amara est, accipiat, quia in periculo sunt viscera: amara est, bibatur: melius est modica amaritudo in faucibus, quam æternum tormentum in visceribus. Mutate ergo vos, quicumque non faciebatis hoc bonum castitatis, jam facite. Nolite dicere, Non potest fieri: scdum est, fratres mei, turpe est, ut vir dicat, Non potest fieri quod facit femina: scelus est ut vir dicat: Non possum, quod potest femina vir non potest? Quid enim illa carnem non portat? Prior a serpente decepta est. Castæ uxores vestræ ostendunt vobis fieri posse quod non vultis facere, et dicitis fieri non posse. Sed forte dicis ideo illam facilius facere posse, quia multa illi custodia est, legis præceptum, diligentiam maritalis, terror etiam legum publicarum; est etiam verecundiæ et pudoris illius magnum munimentum. Multæ custodiæ faciunt feminam castiorem [castam], virum castum faciat ipsa virilitas. Nam ideo mulieri major custodia quia major infirmitas. Illa erubescit viro, tu non erubescis Christo? Tu liberior quia fortior, quia facile vincis; ideo tibi commissus es. Super illam et diligentia viri, et terror legum, et consuetudo

morum, et verecundia major: et Deus super te, tantum Deus. Invenis enim facile pares viros, quibus non timeas erubescere quia faciunt illud multi. Et tanta est perversitas generis humani ut aliquando metuendum sit ne castus erubescat inter impudicos; ideo non cesso tangere quintam istam chordam, propter ipsam perversam consuetudinem et labem totius, ut dixi, generis humani. Si quis inter vos faciat homicidium (quod avertat Deus), repellere illum vultis de patria, et continuo, si fieri potest, excludere. Si quis fecerit furtum, odistis illum nec videre vultis. Si quis dicat falsum testimonium, abominamini, nec vobis homo videtur. Si quis concupiscat res alienas, raptor et injustus deputatur. Si quis volutatus fuerit cum ancillis suis, amatur, blande accipitur, convertuntur vulnere in joca. Si quis autem existat qui dicat se castum, non facere adulterium, notum autem sit quod non faciat, erubescit accedere ad illos non sui similes, ne insultent, ne irideant, ne dicant non esse virum. Ad hoc delapsa est humana perversitas, ut vir habeatur victus a libidine, et vir non habeatur victor libidinibus. Triumphantes exsultant et non sunt viri. Jacent prostrati et viri sunt! Si spectares, ille tibi videretur fortior qui jaceret sub bestia, quam qui perimeret bestiam. Sed quia dissimulatis a pugna interiore, et delectant vos pugnae exteriores, ideo non vultis pertinere ad canticum novum, ubi dicitur: Qui docet manus meas ad praelium et digitos meos ad bellum. Est enim bellum quod secum agit homo, **73** dimicans contra concupiscentias malas, frenans avaritiam, elidens superbiam, suffocans ambitionem, trucidans libidinem. Has pugnas facis in occulto, et non vincis in aperto. Ad hoc docentur manus vestrae ad praelium, et digitus vestri ad bellum. Non est hoc in spectaculis vestris, in illis spectaculis non idem venator quod citharista: aliud agit venator, aliud facit citharista. In spectaculo Dei unum est; tangens decem chordas, et feras occides, utrumque simul facis. Tangis primam chordam qua unus colitur Deus, cecidit bestia superatitionis. Tangis secundam, qua non accipis nomen Domini Dei tui in vanum, cecidit bestia erroris nefandarum haeresum quae id putaverunt. Tangis tertiam chordam ubi prope futurae quietis facis quidquid facis, interficitur crudelior caeteris bestiis amor saeculi hujus. Propter amorem enim saeculi hujus laborant homines in omnibus negotiis; tu autem in omnibus bonis operibus tuis laboras, non propter amorem saeculi hujus, sed propter sempiternam requiem quam promittit Deus. Vide quomodo simul utrumque facis, et chordas tangis et bestias occidis, id est, et citharista es et venator. Non vos [nos] delectant talia spectacula ubi promerentur [promeremur] o ulos editoris, sed oculos redemptoris. Honora patrem tuum et matrem tuam; tangis quartam chordam ut honorem parentibus deferas, cecidit bestia impietatis. Non moechaberis; tangis quintam chordam, cecidit bestia libidinis. Non occides; tangis sextam chordam, cecidit bestia crudelitatis. Non furtum facies; tangis septi-

mam chordam, cecidit bestia rapacitatis. Non falsum testimonium dices; tangis octavam chordam, cecidit bestia falsitatis. Non concupisces uxorem proximi tui; tangis nonam chordam, cecidit bestia adulterinae cogitationis. Aliud est enim non facere aliquid tale praeter uxorem, aliud non appetere alienam uxorem. Ideo duo praecipia sunt, Non moechaberis, et, Non concupisces uxorem proximam [proximi tui]. Non concupisces rem proximi tui; tangis decimam chordam, cecidit bestia cupiditatis. Ita cadentibus omnibus bestiis, securus et innocens in Dei dilectione et humana societate versaris. Tangens chordas decem, quot bestias occidis? Num multa capita sunt sub istis capitibus. In singulis chordis, non singulas bestias, sed greges interficis bestiarum. Sic ergo canticum novum cum amore, non cum timore, cantabis. Noli dicere tibi, quando forte luxurianter aliqui vis agere: Adhuc uxorem non habeo, facio quod volo, non enim post uxorem meam pecco. Jam nosti pretium tuum, jam nosti quo accedis, quid manduces, quid bibas, imo quem manduces, quem bibas. Abstine te a fornicationibus, ne forte dicas mihi, ad fornicum vado, ad meretricem pergo, ad prostitutam eo, nec illud praecipium violo quo dictum est, Non moechaberis, quia uxorem nondum habeo, nec post illam aliquid facio; nec illud praecipium violo quod dictum est, Non concupisces uxorem proximi tui. Qui ad publicam vado, in quod praecipium incurro? Non invenimus chordam, quam tangamus? non invenimus chordam, quo nervo ligemus fugitivum istum? Non fugiat, habet unde ligetur; sed amet, et non erit ligamentum, sed ornamentum. Non enim ligamentum, sed ornamentum in ipsis decem chordis invenimus. Decem enim praecipia ad duo illa referantur, sicut audivimus ut diligamus Deum et proximum, et duo illa ad unum illud. Unum est autem: Quod tibi fieri non vis, alii ne feceris. Ibi continentur decem, ibi continentur duo. Sed dices: Furtum si faciam, id facio quod pati nolo: si occidam, id facio quod ab altero pati nolo: si parentibus meis honorem non deferam, quando volo deferatur mihi a filiis meis, id facio quod pati nolo: si sim moechus et aliquid tale moliar, id facio quod pati nolo. Nam si quis interrogetur, dicit, Nolo ut uxor mea tale aliquid faciat; si concupisco uxorem proximi mei, nolo quisquam concupiscat meam; id facio quod pati nolo: si concupisco rem proximi mei, nolo ut auferatur mea; id facio quod pati nolo. Cum vero ad meretricem eo, cui facio quod pati nolo? Quod gravius est, ipsi Deo. Intelligat sanctitas vestra. Etenim quod tibi fieri non vis, alii ne feceris, ad duo praecipia pertinet: quomodo pertinet ad duo praecipia? si homini non feceris quod pati non vis ab homine, ad proximi praecipium pertinet, ad dilectionem proximi, ad septem chordas; si autem quod non vis pati ab homine ipsi Deo vis facere, quid est hoc? non facis alteri quod pati non vis, clarior tibi factus est homo quam Deus? Ergo quomodo injuriam facio, inquit [inquis],

Deo? corrumpis te ipsum. Et unde injuriam Deo facio, quia corrumpo me ipsum? unde tibi facit injuriam qui voluerit forte lapidare tabulam tuam pictam, in qua tabula imago tua est, in domo tua inaniter posita ad vanum honorem tuum, nec sentiens, nec loquens, nec videns? si quis illam lapidet, nonne in te it contumelia? Cum vero imaginem Dei quod es tu corrumpis in te per fornicationes et per diffluentias libidinis, attendis quia ad nullius uxorem accessisti; attendis quia post uxorem tuam nihil fecisti, quia uxorem non habes, et non attendis per libidines et illicitas fornicationes cujus imaginem violasti? Postremo Deus, qui scit quid tibi utile sit, qui vere sic gubernat servos suos ad utilitatem illorum non ad suam (non enim indiget servis quasi ad adiutorium, sed tu indiges Domini auxilio), ipse ergo Dominus qui scit quid tibi utile sit, uxorem concessit, nihil amplius. Hoc iussit, hoc præcepit, ne per illicitas voluptates corrumpat templum ejus quod esse cœpisti: nunquid ego hoc dico? Apostolum audite: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? hoc dicit Christianis, hoc dicit fidelibus: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus. Videtis quomodo minatur? non vis corrumpi domum tuam, quare corrumpis domum Dei? certe facis alicui quod pati non vis. Non est ergo qua evadatur, tenetur ille qui se teneri non putabat. Omnia enim peccata hominum aut ad corruptelam pertinent flagitiorum, aut ad facinora nocendi: quia Deo nocere non potes in facinoribus, in flagitiis eum offendis, in corruptelis offendis, in te illi facis injuriam: facis enim injuriam gratiæ ipsius, dono ipsius. Servum si haberes, velles ut serviret tibi servus tuus: servi tu meliori Domino Deo tuo. Servum tuum non tu fecisti, et te et servum tuum ille fecit: vis ut serviat tibi cum quo factus es, et non vis servire ei a quo factus es; ergo cum vis ut serviat tibi servus tuus homo, et tu non vis servire Domino Deo tuo, facis Deo quod tu pati non vis. Ergo illud unum præceptum continet duo, illa duo continent decem, illa decem continent omnia.

CAPUT CXIX.

Quid sit Et omnis populus videbat vocem; ex libro Quæstionum Exodi.

Et omnis populus videbat vocem, et lampadas, et vocem tubæ, et montem fumantem. Solet quæri quomodo populus videbat vocem, cum vox non ad visum, sed potius ad auditum pertinere videatur? Sed sicut modo dixi videatur de omnibus quæ a me dicuntur, sic videre solet pro generali sensu poni, non solum corporis, verum etiam animæ, unde et illud est: Cum vidisset Jacob quia sunt escæ in Ægypto, unde utique absens erat. Quanquam nonnulli videre vocem nihil aliud esse arbitrati sunt, quam intelligere, qui visus mentis est. Cum vero hic breviter dicendum esset, quod populus videbat vocem, et lampadas, et vocem tubæ, et 74 montem fumantem, quæstio major oriretur, quomodo audie-

bat lampadas et montem fumantem, quod pertinet ad sensum videndi, nisi quis dicat nec tam breviter dicendum; fuisse sed ut totum diceretur. Audiebat vocem, et videbat lampadas, et audiebat vocem tubæ, et videbat montem fumantem. Duo quippe genera vocis erant, et de nubibus, sicut tonitrua, et de tuba; si tamen ipsam dixit vocem, quæ de nubibus edebatur. Ac per hoc melius in his quæ ad sensum audiendi pertinebant, generalis sensus est positus, hoc est videndi, cum breviter totum vellet Scriptura complecti, quam ut in his quæ pertinent ad videndi sensum, subintelligeretur aulitus: quo more loqui nos solemus. Nam vide quid sonet solemus dicere, audi quid luceat non solemus.

CAPUT CXX.

Quomodo intelligatur: Non coques agnum in lacte matris suæ; ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Non coques agnum in lacte matris suæ. Quomodo intelligatur ad verborum proprietatem, nescio utrum possit reperiri. Si enim alicujus significationis causa prohibita acceperimus, agnum in lacte coqui, nullus usus est ita coquendi. Si autem in diebus quibus lætatur, quis hoc habuit unquam Judæorum in observatione, ut agnum non coqueret nisi cum desisteret sugere? Quid est autem in lacte matris suæ, quasi posset, etiamsi hoc intelligeretur, sine huius præcepti transgressione coqui, si eo nato mortua matre ejus, ab ove alia lactaretur, cum alicujus profecto rei significandæ causa esse præceptum nemo ambigat? Sed etiam illa quæ possunt observantia

facilitari, non sine causa ita præcepta sunt, significant enim aliquid. Hoc vero quomodo observetur ad proprietatem verborum, aut non est, aut non elucet. Intellectum tamen de Christo approbo quod hæc propheta prædictus est, non occidendus a Judæis infans, quando Herodes quærens eum ut occideret, non invenit, ut coques quod dictum est pertineat ad ignem passionis, hoc est tribulationem. Unde dicitur: Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis. Quia ergo non est tunc infans passus, cum quærente Herode illius modi periculum imminere videretur, prædictum est his verbis: Non coques agnum in lacte matris suæ. — *Hic jam ex alio opere sancti Augustini quæ sequuntur adjecta sunt.* — Non occides Christum, propheta enim videtur præmonens, ne se boni Israelitæ sociarent malis Judæis, a quibus Christus passus est. Tribulatio quippe passionis tanquam ignis est, unde scriptum est, Tanquam aurum in fornace probavit eus, et sicut holocaustæ hostiam accepit illos. Cui sententiæ Dominus quoque attestatur dicens: Baptismum habeo baptizari quem vos nescitis. Ille enim ait cum dixisset, Ignem veni mittere in mundum; dicit enim Joannes: Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne, quod intelligitur et purgatione sanctificationis et probatione tribulationis. Eundem ignem significavit etiam ipse cum ad passionem duceretur, ubi dixit illis qui eum plangebant quod super se potius plangere deberent. Ita enim terminavit ut diceret:

Si in viridi ligno hæc faciunt, in arbo quid fiet? Momentum ergo boni ne ad Christum crucifigendum malis consentiant: dictus est enim Agnus Dei qui tollit peccata mundi. Non ergo coques agnum in lacte matris suæ, non ingeres Christo ignem passionis in illo die quo conceptus est, tunc etiam et passus traditur, id est viii calend. Aprilis, ex quo die usque in viii calend. Januarii quo natus commendatur, novem menses computantur, decimo inchoato. Perhibentur autem ubera feminarum ex die conceptionis lac colligere. Est alius sensus facilior. Non coques agnum in lacte matris suæ, parvulum adhuc et lactantem, qualibus dicit Apostolus: Lac vobis potum deli, non escam. Non mittes in præproperam passionem, tanquam Christo sit dictum, qui talibus adhuc dicipulis pepercit pro quibus se offerens ait: Si ergo me quæritis, sinite vos abire. Atque ut intelligeretur adhuc eos invalidos et minus idoneos fuisse passioni, tanquam agnos in lacte matris, secutus ait evangelista, ut impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdi ex eis quemquam; unde apparet, eos, si tunc paterentur, fuisse perituros; hoc enim tunc non passi sunt quod postea passi sunt, non adhuc agni in lacte, sed jam arietes in grege.

CAPUT CXXI.

Cur propitiatorium arcæ superponendum dixerit; ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Propitiatorium [ad] quid dicat superimponendum super arcam quæri solet: sed cum aureum fieri jubeat, ejusque longitudinem et latitudinem tantam exprimat quanta et ipsius arcæ dicta est, proculdubio velut tabulam auream tantæ formæ fieri præcepit qua tegetur arca: ita ut in ipso propitiatorio essent duo Cherubin, hinc atque inde alterutrum attendentes, ita ut vultus eorum in propitiatorium essent et pennæ suis obumbrarent propitiatorium, quod magnum est sacramentum. Aurum quippe significat sapientiam, arca significat secretum Dei. In arca jussa sunt poni lex, et manna, et virga Aaron. In Lege præcepta sunt, virga potestas significatur [potestatem significat], manna gratiam, quia nisi cum gratia, non est potestas præcepta faciendi. Verumtamen quia lex a quovis proficiente non ex omni parte completur, propitiatorium est desuper. Ad hoc enim opus est ut propitius sit Deus, et ideo desuper ponitur, quia superexsultat misericordia judicio. Duo enim [vero] Cherubin pennæ suis obumbrant propitiatorium, id est honorant velando, quoniam ministeria [mysteria] ibi ista sunt et invicem se attendunt, quia consonant. Duo quippe ibi Testamenta figurantur, et vultus eorum sunt in propitiatorium, quia misericordiam Dei [Domini] in qua una spes est, valde commendant. Denique hinc se promissit locuturum Deus ad Moysen de medio Cherubin desursum propitiarii. Porro si creatura rationalis in multitudine scientiæ (quoniam hanc interpretationem habent Cherubin) duobus ipsis animalibus significatur, ideo duo sunt ut societatem charitatis commendent, et ideo pennæ suis propitiarium

A obumbrant, quia Deo, non sibi tribuunt pennas suas, id est Dominum [Deum] honorant virtutibus quibus præstant, et vultus eorum non sunt nisi in propitiatorium, quia cuicumque profectui ad multitudinem scientiæ spes non est, nisi in Dei misericordia.

75 CAPUT CXXII.

Quod dicenti Moysi: Ostende mihi gloriam tuam, respondit Dominus: Ego transibo ante te, etc.; ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Cum dixisset Moyses ad Dominum, Ostende mihi gloriam tuam, respondit ei Dominus, Ego transibo ante te in gloria mea, et vocabo nomen Domini [nomine Domini, vel vocabor in nomine Domini] in conspectu tuo et miserebor cui misertus ero et misericordiam præstabo cui præstitero: cum paulo ante dixisset, Ipse antecedam te et requiem tibi dabo, quod Moyses sic videtur accepisse, antecedam te, tanquam non ei [qui] populo præsens in itinere futurus esset, et ideo ait: Si non tu ipse simul veneris nobiscum, ne me educas hinc, et cætera. Deus autem neque hoc ei negavit dicens, Et hoc tibi verbum quod dixisti faciam. Quomodo ergo cum dixisset ei Moyses, Ostende mihi gloriam tuam, rursus tanquam præcessurus, et non cum eis simul futurus videtur dicere, Ego transibo ante te, nisi quia hoc aliud est? Ille quippe intelligitur loqui et dicere, Transibo ante te, de quo dicit Evangelium, Cum venisset hora ut transiret Jesus de hoc mundo ad Patrem; qui transitus etiam Pascha interpretari perhibetur. Hæc itaque magna omnino propheta est. Ipse enim ante omnes sanctos transit ad Patrem de hoc sæculo parare illis mansiones regni cælorum, quas dabit illis in resurrectione mortuorum, quoniam transiturus ante omnes primogenitus a mortuis factus est. Gratiam vero suam in eo ipso valde commendat, cum dicit, Et vocabo nomen Domini in conspectu tuo, tanquam in conspectu populi Israël, cujus Moyses, cum hæc audiret typum, gerebat. In conspectu enim gentis ipsius ubique dispersæ, vocabatur Dominus Christus in omnibus gentibus. Vocabo autem dixit, non vocabor, activum verbum pro passivo ponens in genere locutionis inusitato, in quo nimirum magnus sensus latet; sic enim fortasse significare voluit seipsum hoc facere, id est gratia sua fieri ut vocetur Dominus in omnibus gentibus; quod vero addidit, Et miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero; ibi plane expressius ostendit vocationem quam nos vocavit in suum regnum et gloriam, non pro meritis nostris, sed pro misericordia sua. Quoniam enim se gentes introducturum pollicebatur dicens, Vocabo nomen Domini in conspectu tuo; commendavit hoc se misericorditer facere, sicut Apostolus dicit: Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum, gentes autem super misericordia glorificare Deum. Hoc ergo prædictum est, miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero. Quibus verbis prohibuit

hominem velut de propriarum virtutum meritis gloriari, ut qui gloriatur in Domino gloriatur. Non enim ait miserebor talibus vel talibus, sed cui misericors fuero, ut neminem præcedentibus bonis operibus suis misericordiam tantæ vocationis meruisse demonstret [se demonstraret]. Etenim Christus pro impiis mortuus est. Sed utrum hoc idem reperere voluerit cum addidit, Misericordiam præstabo cui misericordiam præstitero, vel, sicut alii interpretati sunt, Cui misericors fuero, an aliquid intersit nescio, quod enim in Græca lingua duobus verbis dictum est *ἀσίσω* et *ὀκτιεύσω*, quod unum atque idem videtur significare, non potuit Latinus diversis verbis dicere, et diversis modis eandem misericordiam repetivit. Si autem diceretur, miserebor cui misereor, et miserebor cui misereor, aut miserebor cui misertus ero, non satis commode dici videretur. Et tamen fortius ille ipse ibi sensus est, quod aut ipsius misericordiae suæ firmitatem Deus ista repetitione monstravit, sicut Amen, Amen, sicut Fiat, Fiat: sicut repetitio somnii Pharaonis pluraque similia, aut in utrisque populis, id est, gentibus et Hebræis hoc modo Deus prænuñtiavit misericordiam se esse facturum. Quod Apostolus ita dicit: Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis in illorum incredulitate; sic et ipsi nunc qui non crediderunt in vestram misericordiam [vestra misericordia] ut et ipsi misericordiam consequantur. Conclinet enim Deus omnes in incredulitate [incredulitate] ut omnium misereatur. Deinde post hanc suæ misericordiae commendationem, respondet ad illud quod ei dictum fuerat: Ostende mihi gloriam tuam, vel quod supra petiverat Moyses dicens: Ostende mihi te ipsum [temetipsum] manifeste ut videam te. Non poteris, inquit, videre faciem meam, non enim videbit homo faciem meam et vivet: ostendens huic vitæ quæ agitur in sensibus mortalibus corruptibilis carnis, Deum sicut est apprehendere non posse, id est sicut est videri in illa vita potest, ubi ut vivatur huic vitæ moriendum est. Item interposito articulo dicente Scriptura, Et ait Dominus, sequitur et loquitur: Ecce locus penes me. Quis enim locus non penes Deum est, qui nusquam est absens? sed Ecclesiam significat dicendo, Ecce locus penes me, tanquam templum suum commendans: Et stabis, inquit, super petram, quia super hanc petram, ait Dominus, ædificabo Ecclesiam meam: statim ut transiet gloria mea, id est statim ut transiet gloria mea stabis super petram, quia post transitum Christi, id est post passionem et resurrectionem Christi, stetit populus fidelis super petram. Et ponam te, inquit, in caverna petrae: munimen firmissimum significat. Alii autem interpretati sunt in specula [spelunca] petrae. Sed Græcus habet *ὀκτιν*; hoc autem foramen vel cavernam rectius interpretamur, et tegam manu mea [manum meam] super te, donec transeam et auferam manum meam, et tunc videbis posteriora mea, facies autem mea non videbitur tibi. Cum jam dixisset, Stabis Super petram statim ut transiet glo-

ria mea, ubi intelligitur post transitum suum promississe super petram stabilitatem; quomodo accipiendum est quod ait: Ponam te in caverna [cavernam] petrae, et tunc manu mea [manum meam] super te donec transeam et auferam manum meam, et tunc videbis posteriora mea? quasi jam illo in petra constituto tegat manu sua [manum suam] super eum, et deinde transeat, cum esse in petra non possit nisi post ejus transitum, sed recapitulatio intelligenda est rei prætermissæ, quali solet uti Scriptura in multis locis. Postea quippe dixit quod ordine temporis prius est. Qui ordo ita se habet: Tegam manu mea [manum meam] super te donec transeam, et tunc videbis posteriora mea, nam facies mea non videbitur tibi, et stabis super petram statim ut transiet gloria mea, et ponam te in caverna petrae. Hoc enim factum est in eis quos tunc significabat persona Moysi, id est Israelitis, qui in Dominum Jesum, sicut Actus apostolorum indicant, postea crediderunt, id est statim ut transiit ejus gloria. Nam posteaquam resurrexit a mortuis et ascendit in cælum, misso desuper [de cælo] Spiritu sancto, cum linguis omnium gentium loquerentur apostoli, compuncti sunt corde multi ex eis qui crucifixierant Christum, quem ut non cognovissent et Dominum gloriæ crucifixissint [si cognovissent nunquam Dominum gloriæ crucifixissent], cæcitas ex parte in Israel facta est, sicut dictum fuerat, tegam manu mea [manum meam] super te donec transeam. Unde Psalmus dicit, Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua, diem appellans quando Christus divina miracula faciebat, noctem quando sicut homo moriebatur, quando et illi titubaverunt qui in die crediderunt. Hoc est, ergo cum transiero tunc videbis posteriora [mea], cum transiero de hoc mundo ad Patrem, posterius in me credituri sunt quorum typum geris. Tunc enim compuncti corde dixerunt, Quid faciemus? et iussunt ab apostolis agere poenitentiam et baptizari in nomine Jesu Christi, ut dimitterentur illis peccatorum. Quod in psalmo illo sequitur, cum dictum esset, Die ac nocte gravata est super me manus tua, id est ut non cognoscerem [ut cognoscerem], si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent; sequitur et jungit: Conversus sum in strumam mea dum configeretur spina; id est: cum essem corde compunctus. Deinde addidit: Percatum meum cognovi, et facinus meum non operui: posteaquam viderunt quanto scelere Christum crucifixerint, et quia receperunt consilium ut agerent poenitentiam et in baptismo remissionem acciperent peccatorum: Dixi, inquit, prouuntiabo adversum me delictum meum Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei. Hanc autem prophetiam potius fuisse quam locutus est Dominus ad Moysen satis res ipsa indicat, quandoquidem de petra vel caverna ejus et de manu ejus superpositione, de visione posteriorum ejus, nihil postea visibili opere subsequutum legitur; mox enim adjungit interposito articulo Scriptura: Et dixit Dominus ad Moysen: cum ipse Dominus utique

cū illa quæ supra sunt loqueretur, atque inde contextit quid deinceps Dominus dicat : Excide tibi duas tabulas lapideas sicut et primas, et cætera.

CAPUT CXXIII.

Quomodo tabulæ quas erat Moyses Deo utique præsciente fracturas, non ab homine dicantur esse, posteriores vero in tabernaculo Dei tandiu mansuræ ab homine excisæ sint vel conscriptæ? ex eodem libro Quæstionum Exodi.

Et scripsit in tabulis verba Testamenti, decem verba. De Moyse dictum est, quod ipse scripserit, cui etiam Deus paulo ante dixerat : Scribe tibi verba hæc. Cum vero primum legem accepit, cujus tabulas abjecit et fregit, nec ipse excidisse dictus est tabulas lapideas, et modo dictum est, Excide tibi duas tabulas lapideas ; nec ei dictum est ut scriberet, sicut ei modo dicitur ; nec eas ipse scripsisse narratur, sicut modo narrat Scriptura et dicit : Scripsit in tabulis verba Testamenti, decem verba ; sed tunc dictum est, Et dedit Moysi statim ut cessavit loqui ad eum in monte Sinai duas tabulas Testimonii, tabulas lapideas scriptas digito Dei ; deinde paulo post : Et conversus, inquit, Moyses descendit de monte, et duæ tabulæ Testimonii in manibus ejus, tabulæ lapideæ, scriptæ ex utraque parte earum, hinc atque hinc erant scriptæ, et tabulæ opus Dei erant, et scriptæ Dei erat sculpta in tabulis. Proinde magna oritur quæstio : Quomodo illæ tabulæ quas erat Moyses Deo utique præsciente fracturas, non hominis opus dicantur esse, sed Dei ; nec ab homine scriptæ, sed scriptæ digito Dei : posteriores vero tabulæ tandiu mansuræ, et in tabernaculo ac templo Dei futuræ, jubente quidem Deo tamen ab homine excisæ sint, ab homine scriptæ [tam ab homine excisæ sint, quam ab homine scrip.æ] ? An forte in illis prioribus gratia Dei significabatur, non hominis opus, quæ gratia indigni facti sunt, revertentes corde in Ægyptum et facientes idolum, unde illo beneficio privati sunt, et propterea Moyses tabulas fregit, istis vero tabulis posterioribus significati sunt qui de suis operibus gloriantur ; unde dicit Apostolus : Ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti ; et ideo tabulæ humano opere sculptæ et humano opere scriptæ dictæ [datæ] sunt, quæ cum ipsis manerent, ad eos significandos de suis operibus gloriaturus, non de digito Dei, hoc est de Spiritu Dei ? Certe ergo repetitio legis Novum Testamentum significat ; illud autem Vetus significabat, unde contractum et abolitum est, maxime quoniam cum secundo lex datur, nullo terrore datur, sicut illa in tanto strepitu ignium, nubium et tubarum, unde tremefactus populus dixit : Non loquatur Deus ad nos ne moriamur : unde significatur timor esse in Vetere Testamento, in Novo dilectio. Quomodo igitur hæc solvitur quæstio, quare illæ opus Dei, istæ opus hominis, et illæ conscriptæ digito Dei, istæ scriptæ ab homine ? an forte ideo magis in illis prioribus Vetus significatum est Testamentum, quia Deus ibi præcepit, sed homo non fecit. Lex enim posita est

in Vetere Testamento quæ convinceret transgressores, quæ subintravit ut abundaret delictum. Non enim implebatur timore quæ non implebatur charitate [quæ non completur nisi charitate]. Et ideo dicitur opus Dei quia Deus legem constituit, Deus conscripsit. Nullum opus hominis, quia homo Deo non obtemperavit, et eum potius reum lex fecit. In secundis autem tabulis, homo per adjutorium Dei tabulas facit atque conscribit, quia charitas Novi Testamenti legem fecit, unde dicit Dominus : Non veni legem solvere sed implere. Dicit autem Apostolus : Plenitudo legis charitas et fides quæ per dilectionem operatur. Factum est itaque homini facile in Novo Testamento quod in Vetere difficile fuit, habenti fidem quæ per dilectionem operatur, atque illo digito Dei, hæc est Spiritu Dei, intus eam in corde scribente, non foris in lapide ; unde dicit Apostolus : Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, quoniam charitas Dei, qua veraciter impletur præceptum, diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Hoc est ergo primo data est lex ubi significatur Vetus Testamentum, quod est opus tantummodo Dei et conscriptio digiti Dei, quod Apostolus dicit : Itaque lex quidem sancta et mandatum sanctum et justum et bonum. Lex ergo sancta et bona Dei opus est, ubi homo nihil agit, quia non obtemperat, sed potius reatu premitur lege minante atque damnante. Peccatum enim, inquit, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem ; beatus autem homo est, cum hoc mandatum sanctum et justum et bonum est etiam [facit, hoc etiam] opus ejus, sed per gratiam Dei.

CAPUT CXXIV.

Blasphemia in Spiritum sanctum quæ non remittetur uno nomine vocari potest impænitentia, id est eorum impænitens ; ex sermone ad populum : Quæ sit irreversibilis blasphemia in Spiritum sanctum.

Prius ergo ut advertatis et intelligatis admonere non dixisse Dominum : Omnis blasphemia in Spiritum sanctum non remittitur ; neque dixisse : Qui dixerit quodcumque verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei ; sed, qui dixerit verbum. Illud enim si dixisset, nihil nobis omnino remaneret unde disputare possemus, quoniam si omnis blasphemia et omne verbum quod dicitur contra Spiritum sanctum non remitteretur hominibus, ex nullo genere impietatis eorum qui deo Christi et sanctificationi Ecclesiæ contradicunt, vel paganorum 77 vel Judæorum, aut [vel] quorumlibet hæreticorum, nonnullorum etiam in ipsa catholica imperitorum, quemquam Ecclesia lucraretur. Sed absit ut hoc Dominus diceret, absit, inquam, ut Veritas diceret, omnem blasphemiam vel omne verbum quod contra Spiritum sanctum diceretur, non habere remissionem neque in hoc sæculo neque in futuro. Exercere quippe nos voluit difficultate quæstionis, non decipere sententiæ facultate [difficultate vel falsitate]. Quapropter non est necesse ut omnem blasphemiam et omne verbum quod dicitur contra Spiritum sanctum, remissionem quisquam existimet non habere,

sed necesse est plane ut sit aliqua blasphemia et ali- A quod verbum, quod si dicatur contra Spiritum sanctum nullam unquam veniam remissionemque mereatur: quia si omne acceperimus, quisnam poterit salvari? si autem rursus nullum putaverimus, contradicimus Salvatori. Est ergo sine dubio aliqua blasphemia et aliquod verbum, quod si dictum fuerit contra Spiritum sanctum, non remittetur. Quod [Quid] sit autem hoc verbum quæri a nobis Dominus voluit, ideo non expressit. Quæri, inquam, voluit, non negari. Solent enim Scripturæ ita loqui, ut quando aliquid sic dicitur, ut neque ex toto neque ex parte dictum definiatur, non sit necesse ut ex toto fieri possit, ut ex parte non. Ista ergo sententia ex toto, id est universaliter pronuntiaretur, si diceretur, Omnis blasphemia in Spiritum non remittetur, aut B Qui dixerit illum [qualecunque] verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo neque in futuro. Ex parte autem, id est particulariter pronuntiaretur, si diceretur. Quædam blasphemia in Spiritu non remittetur. Quia ergo non universaliter nec particulariter pronuntiata sententia est: non enim dictum est, Omnis blasphemia Spiritus, aut, Quædam blasphemia, sed tantummodo indefinite dictum est, Spiritus blasphemia non remittetur; nec dictum est: Qui [quicumque] dixerit quodcunque verbum, aut, Qui dixerit quoddam verbum, sed indefinite, Qui dixerit verbum: non est necesse ut omnem blasphemiam vel omne verbum intelligamus sed; necesse est plane ut quamdam blasphemiam et quoddam verbum voluerit intel- ligi Dominus, quamvis id exprimere noluerit, ut C quærando, petendo, pulsando, si quid recti intellectus acceperimus non vititer habeamus. Hoc ut manifestius videatis, illud attendite quod ait idem ipse de Judæis: Si non venissem et locutus eis fuissem, peccatum non haberent. Neque enim ita dictum est ut sine ullo omnino peccato vellet intelligi futuros fuisse Judæos, si non venisset et locutus eis fuisset. Plenos quippe invenit onerososque peccatis. Propter quod dicit: Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis. Unde nisi sarcinis peccatorum ex transgressionibus legis? Quoniam lex subintravit ut abundaret delictum. Cum ergo ipse etiam alibi dicit, Non veni vocare justos, sed peccatores, quomodo si non venisset peccatum non haberent? nisi quia ista sententia nec universaliter nec particulariter, sed indefinite pronuntiata, non omne peccatum cogit intelligi? Sed plane nisi aliquod peccatum intellexerimus, quod non haberent nisi Christus venisset et locutus eis fuisset, falsam, quod absit, sententiam esse dicemus [diceremus]. Non ergo ait, Si non venissem et locutus eis fuissem, nullum peccatum haberent, ne Veritas mentiretur; nec rursus definite dixit, Si non venissem et locutus eis fuissem, quoddam peccatum non haberent, ne pium studium non [parum] exerceretur. In omni quippe copia Scripturarum sanctarum, pascimur apertis, exercemur obscuris. Illinc famis expellitur, hinc fastidium. Quia ergo non est dictum, Peccatum nullum habent [habent], non perturbemur cum D peccatores Judæos, etiamsi Dominus non venisset, agnoscimus. Sed tamen quia dictum est, Si non venissem peccatum non haberent, inde necesse est, etiam si non omne, aliquod tamen eos ex adventu Domini quod non habebant contraxisse peccatum. Illud ipsum profecto est quod in præsentem sibi loquentem non crediderunt, eumque inimicum deputantes, quoniam vera dicebat, insuper occiderunt. Hoc peccatum tam magnum et horrendum, si non venisset et locutus eis fuisset, utique non haberent. Sicut ergo ibi cum audivimus, Peccatum non haberent, non omne, sed aliquod peccatum intelligimus: ita in hodierna lectione cum audivimus, Spiritus blasphemia non remittetur, non omnem blasphemiam, sed quamdam; et cum audissemus, Qui dicit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, non omne verbum, sed quoddam [verbum] intelligere debemus. Nam et hoc ipsum quod ait, Spiritus autem blasphemia non remittetur, utique non omnis spiritus, sed Spiritus sancti blasphemiam necesse est intelligamus. Quod etsi planius alibi non diceret, quis tam recors esset ut aliud intelligeret? Secundum hanc regulam locutionis et aliud [illud] accipitur: Nisi quis renatus fuerit, Ex aqua et Spiritu. Non enim ait ibi, Et Spiritu sancto, et tamen hoc intelligitur. Nec quoniam dixit, Ex aqua et Spiritu, omnem spiritum quisquam intelligere cogitur. Quocirca cum audis, Spiritus autem blasphemia non remittetur, sicut non omnem spiritum, ita non omnis spiritus blasphemiam oportet accipias. Audire jam velle vos video, quoniam non est omnis, quænam sit illa blasphemia Spiritus quæ non remittetur; et quod sit verbum, quoniam non est omne, quod si dictum fuerit contra Spiritum sanctum, non remittetur neque in hoc sæculo neque in futuro. Jam et ego olim dicerem [vellem dicere] quod intentissime expectatis audire; sed tolerate aliquantas majoris diligentiae moras, donec adjuvante Domino totum quod occurrit expediam. Alii quippe duo evangelistæ Marcus et Lucas, cum de hac re loquerentur, non dixerunt, blasphemiam, seu verbum, ut intelligeremus non omnem blasphemiam sed quamdam, nec verbum omne, sed quoddam. Quia ergo non potest omnis intelligi, ne paganis, Judæis, hæreticis omni que hominum generi qui diversis erroribus et contradictionibus suis blasphemant Spiritum sanctum, spem remissionis, si se correxerint, auferamus, restat utique ut in eo quod scriptum est, Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum non habet remissionem in æternum, ille intelligatur qui non omni modo, sed eo modo blasphemaverit, ut ei nunquam possit ignosci. Sicut enim in eo quod dictum est, Deus neminem tentat, non omni, sed quodam tentationis modo Deus neminem tentare intelligendus est, ne falsum sit illud quod scriptum est, Tentat vos Dominus Deus vester, et ne Christum negemus Deum vel dicamus falsum Evangelium ubi legimus quod [quia] interrogabat discipulum tentans eum, ipse autem sciebat quid esset facturus. Est enim tentatio adducens peccatum, qua Deus neminem tentat,

io probans fidem qua et Deus tentare di-
 um audimus Qui blasphemaverit in Spi-
 im, non omne bla-phemandi genus de-
 ere, sicut nec ibi omne tentandi. Item
 is Qui crediderit et baptizatus fuerit sal-
 utique intelligimus eo modo credentem
 ones credunt et contremiscunt, nec in
 aptizatos, in quo magus Simon **78** bap-
 sed salvus esse non potuit. Sicut ergo cum
 crediderit et baptizatus fuerit salvus erit,
 credentes et baptizatos, sed quosdam in-
 ea scilicet fide constitutos, quæ Apo-
 pte per dilectionem operatur. Ita cum
 lasphemaverit in Spiritum sanctum non
 sionem in æternum, non omnem, sed
 as, hemantis Spiritum sanctum intendebat
 quisquis fuerit obligatus nulla unquam
 solvatur [solvetur]. Illud etiam quod ait,
 at carnem meam et bibit meum sangui-
 manet et ego in illo, quomodo intellecturi
 nquid etiam illos hic poterimus accipere
 icit Apostolus, quod iudicium sibi man-
 ibant cum ipsam carnem manducant et
 uinem bibant? Nunquid et Judas, ma-
 lor et traditor impius, quamvis primum
 ibus ejus confectum sacramentum carnis
 ejus, cum cæteris apostolis [discipulis],
 us Lucas evangelista declarat, manduca-
 et, mansit in Christo, aut Christus in eo?
 denique qui vel corde ficto carnem illam
 et sanguinem bibunt, vel cum manduca-
 berint apostatæ sunt, nunquid manent in
 t Christus in eis? Sed profecto est qui-
 s manducandi illam carnem et bibendi
 inem, quo modo qui manducaverit et bi-
 risto manet, et Christus in eo. Non ergo
 modo quisque [quisquam] manducaverit
 risti et biberit sanguinem Christi, manet
 et in illo Christus, sed certo quodam modo:
 im utique iste videbat, quando ista dice-
 tur et in eo quod ait, Qui blasphemaverit
 sanctum non habet remissionem in æter-
 uocunquæ modo blasphemaverit reus est
 issibilis delicti, sed modo quodam quem
 e atque intelligere voluit qui hanc senten-
 n terribilemque depromisit. Pro captu
 ntum ista per speculum et in ænigmate,
 talibus quales adhuc sumus, videre con-
 sinuatur nobis in Patre auctoritas, et in-
 tas, in Spiritu sancto Patris Filiique com-
 tribus æqualitas. Quod ergo commune
 Filio, per hoc nos voluit [voluerunt] ha-
 unionem, et inter nos et se, cum per illud
 colligere in unum quod ambo habent
 est per Spiritum sanctum Deum et donum
 enim Divinitati reconciliamur eaque de-
 nam quid nobis prodesset quidquid boni
 nisi etiam diligeremus? Sicut autem veri-
 us, ita charitate diligimus ut et plenius

ATROT. LXII.

A cognoscamus, et beati cognito perficiamur. Caritas
 porro diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum
 sanctum qui datus est nobis, et quia peccatis alie-
 nabamur a possessione virorum honorum, caritas
 cooperit multitudinem peccatorum. Est ergo Pater
 Filio veritati origo verax, et Filius de veraci Patre
 orta Veritas, et Spiritus [sanctus] a Patre bono et
 Filio bono effusa bonitas. Omnium est autem non
 impar divinitas [bonitas], nec separabilis unitas. Pri-
 mo ergo in nos ad accipiendam vitam æternam qua:
 in novissimo dabitur de bonitate Dei munus, venit ab
 initio fidei remissio peccatorum, per quod beneficium
 eruumur de potestate tenebrarum, et princeps hujus
 mundi mittitur foras a fide nostra qui operatur in
 filiis infidelitatis, nulla vi alia, nisi societate et obli-
 gatione peccati. In Spiritu enim sancto, quo in unum
 Dei populus congregatur, ejicitur spiritus immundus,
 qui in seipsum dividitur [divisus est]. Contra hoc do-
 num gratuitum, contra istam Dei gratiam, loquitur
 cor impœnitens. Ipsa ergo impœnitentia est Spiritus
 blasphemia quæ non remittetur neque in hoc sæculo
 neque in futuro. Contra enim Spiritum sanctum qui
 baptizatur quorum peccata omnia dimittuntur, et
 quem accepit Ecclesia ut cui dimiserit peccata di-
 mittatur [dimittantur] ei, verbum valde malum et
 nimum impium, sive cogitatione sive etiam lingua sua
 dicit, quem patientia Dei cum ad pœnitentiam addu-
 cat, ipse secundum duritiam cordis sui et cor impœ-
 nitens thesaurizat sibi iram in die iræ et revelationis
 justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum
 C [juxta] opera ejus. Hæc ergo impœnitentia (sic enim
 uno aliquo nomine posuimus utrunque appellare et
 blasphemiam et verbum contra Spiritum sanctum,
 quod remissionem non habet in æternum), hæc, in-
 quam, impœnitentia, contra quam clamabit et præco-
 et Judex dicentes: Pœnitentiam agite, appropinqua-
 vit enim regnum cœlorum: contra quam Dominus
 Deus os evangelicæ prædicationis aperuit, et contra
 quam ipsum Evangelium in toto orbe prædicandum
 esse prædixit; ubi posteaquam resurrexit a mortuis
 ait discipulis suis: Oportebat pati Christum et resur-
 gere a mortuis tertio die, et prædicari in nomine
 ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per
 omnes gentes incipientibus ab Hierusalem. Hæc om-
 nino impœnitentia non habet remissionem neque in
 D hoc sæculo neque in futuro, quia pœnitentia imperat
 [impetrat] remissionem in hoc sæculo quæ valeat in
 futuro. Sed ista impœnitentia vel cor impœnitens
 quandiu quisque in hac carne vivit non potest judi-
 cari. De nullo enim desperandum est, quandiu pa-
 tientiæ Dei ad pœnitentiam adducit, nec de hac vita
 rapit impium qui non vult mortem impii quantum ut
 revertatur et vivat. Paganus est hodie, unde scis
 utrum sit futurus crastino Christianus? Judæus est
 infidelis hodie, quid si cras credat in Christum? Hæ-
 reticus est hodie, quid si cras sequitur [sequatur]
 catholicam veritatem? Schismaticus est hodie, quid
 si cras amplectitur [amplectatur] catholicam pacem?
 Quid si isti quos in quocunquæ genere erroris notas,

et tanquam desperatissimos modo damnas, antequam A
 finiant istam vitam agunt [agant] pœnitentiam et i-
 veniunt [inveniant] veram vitam? Proinde, fratres,
 etiam ad hoc vos admonet quod ait Apostolus : No-
 lite ante tempus quidquam judicare. Hæc enim bla-
 sphemia Spiritus cui nunquam est ulla remissio
 (quam non omnem, sed quamdã intelligimus, eam-
 que perseverantem duritiã cordis impœnitentis
 vel diximus, vel invenimus, vel etiã quantum existi-
 mamus, ostendimus) non potest in quoquam, sicut
 diximus, dum adhuc in hac vita est, deprehendi.
 Quod non idẽ videatur absurdum, quia cum homo
 usque in finem hujus vitæ in dura impœnitentiã per-
 severans, dju multumque loquatur adversus hanc
 gratiam Spiritus sancti, Evangelium tamen tam lon-
 gam contradictionem cordis impœnitentis, quasi B
 breve aliquod verbum appellavit, dicens : Quicumque
 dixerit verbum contra Filium hominis remittetur ei,
 qui autem dixerit contra Spiritum sanctum non re-
 mittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro. Hæc
 enim quamvis proluxa sit et plurimis verbis contexta
 et producta blasphemia, solet tamẽ Scriptura etiam
 multa verba verbum appellare. Neque enim [unum]
 verbum locutus est quicumque propheta, et tamen sic
 legitur : Verbum quod factum est ad illum vel illum
 prophetam. Et Apostolus, Presbyteri, inquit,
 duplici honore honorentur, maxime qui labo-
 rant in verbo et doctrina, non ait in verbis, sed in
 verbo; et sanctus Jacobus : Estote, inquit, factores
 verbi, et non auditores tantum; non ait et ipse verbo-
 rum sed verbi, quamvis tam multa verba de Scripturis C
 79 sanctis in ecclesia celebriter et solemniter legantur,
 dicantur, audiantur. Sicut ergo quantocun-
 que tempore quisquis nostrum in prædicando Evan-
 gelio laboraverit, non verborum, sed verbi dicitur
 prædicator; et quantocunque tempore quisquis vestrum
 nostram prædicationem diligenter atque instanter
 audierit, non verborum, sed verbi audiendi studiosissimus
 nuncupatur : ita eo more quo Scriptura loquitur, et quæ
 novit ecclesiastica consuetudo, quisquis universa sua
 vita qua istam gerit carnem, quantalibet longitudine
 protendatur, quæcumque verba vel ore, vel sola cogitatione
 locutus fuerit corde impœnitenti contra remissionem
 peccatorum quæ fit in Ecclesia, verbum dicit contra Spiritum
 sanctum. Ideo autem non solum verbum quod dictum
 fuerit contra Filium hominis, sed omne prorsus
 peccatum et blasphemia remittitur hominibus : quia
 ubi hoc peccatum non fuerit cordis impœnitentis
 contra Spiritum sanctum, quo in Ecclesia peccata
 solvantur, cuncta alia dimittuntur. Quomodo
 autem hoc remittetur [dimittitur], quod etiam remissionem
 impedit aliorum? Omnia ergo dimittuntur eis,
 in quibus hoc non est quod nunquam dimittitur
 eis; in quibus autem est, quoniam hoc nunquam
 dimittitur nec alia dimittuntur, quia [omnium]
 remissio vinculo istius impeditur. Non ergo propterea
 quicumque dixerit verbum contra Filium hominis
 remittetur ei, qui autem dixerit contra Spiritum sanctum,

non remittetur, quia in Trinitate [Non ergo propterea
 quicumque dixerit contra Spiritum sanctum non
 remittetur ei, quia in Trinitate] major est Filio Spiritus
 sanctus, quod nullus unquam vel hæreticus dixit : sed
 quoniam quisquis restiterit veritati et blasphemaverit
 veritatem, quod est Christus, etiam post tantam sui
 prædicationem apud homines, ut Verbum caro fieret et
 habitaret in nobis, quod est Filius hominis idem ipse
 Christus, si non dixerit verbum illud cordis impœnitentis
 contra Spiritum sanctum de quo dictum est, Qui non
 renatus fuerit ex aqua et Spiritu, et de quo item dictum
 est, Accipite Spiritum sanctum, si cui dimiseritis peccata,
 dimittuntur illi, id est si pœnituerit eum, accipiet per
 hoc donum remissionem omnium peccatorum, simul et
 hujus, quod verbum dixit contra Filium hominis, quia
 peccato ignorantie, sive contumacie, vel cujuscunque
 blasphemie, non addit peccatum impœnitentie, contra
 deum Dei et gratiam regenerationis vel reconcilia-
 tionis vel reconciliationis quæ fit in Ecclesia in Spiritu
 sancto. Proinde nec illud sentiendum est, quod quidam
 putant, ideo remitti verbum quod dicitur contra
 Filium hominis, non remitti autem quod dicitur contra
 Spiritum sanctum, quia propter susceptam carnem
 factus est Filius hominis Christus, qua carne utique
 major est Spiritus sanctus, qui substantia propria
 æqualis est Patri et unigenito Filio secundum
 ejus divinitatem, secundum quam et ipse unigenitus
 Filius æqualis est Patri et Spiritui sancto. Nam si hoc
 propterea dictum esset, profecto de omni cetera
 blasphemia taceretur, ut hæc sola remissibilis vide-
 retur quæ contra Filium hominis dicitur, quasi cum
 homo solus putatur. Cum vero præmissum sit
 Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus
 quod etiam apud alium evangelistam ita positum est
 Omnia dimittentur filiis hominum peccata et blasphemie
 quibus blasphemaverint; proculdubio et illa
 blasphemia quæ contra Patrem dicitur, ista gener-
 litate concluditur, et tamen hæc sola irremissibilis
 definitur quæ dicitur contra Spiritum sanctum. Num
 quidnam et Pater formam servi accepit, quæ major
 sit Spiritus sanctus? non utique; sed ideo post un-
 versalem commemorationem omnium peccatorum
 omnisque blasphemie, eminentius voluit exprime-
 re blasphemiam quæ dicitur contra Filium hominis
 quia etiam si illo peccato fuerint homines obligati
 quod commemoravit ubi ait : Si non venissem et locutus
 eis fuisset, peccatum non haberent : quod etiam
 in Evangelio secundum Joannem, valde graves
 ostendit esse peccatum ubi ait de Spiritu sancto, cum
 eum se missurum esse promitteret : Ille arguet mundum
 de peccato, et de justitia, et de judicio, de peccato
 quidem, quod non crediderunt in me; tamen si non
 dixerit illa cordis impœnitentis duritiã verbum
 contra Spiritum sanctum, etiam hoc quod dictum est
 contra Filium hominis remittetur. Hic fortassis
 aliquis quærat utrum tantummodo Spiritus sanctus
 peccata remittat, an et Pater et Filius? responde-
 mus quod et Pater et Filius : ipse enim Filius de

Patre dicit, Si dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis [et] Pater vester peccata vestra; cui nos quoque dicimus in oratione dominica: Pater noster, qui es in cælis; atque inter cætera et hoc petimus dicentes, Dimitte nobis debita nostra. De se ipso autem ait: Ut sciatis quod habet Filius hominis potestatem in terra dimittendi peccata. Si ergo, inquis, et Pater et Filius et Spiritus sanctus peccata dimittunt, cur illa impoenitentia quæ nunquam dimittitur tantummodo ad Spiritus blasphemiam dicitur pertinere, tanquam ille qui hoc impoenitentia peccato fuerit obligatus, dono sancti Spiritus resistere videatur, quod eo dono fiat remissio peccatorum? Hæc ita dicuntur ut tamen inseparabilis intelligatur operatio Trinitatis, ita ut cum operatio Patris dicitur, non eam sine Filio et Spiritu sancto operari intelligatur, et cum operatio Filii, non sine Patre et Spiritu sancto, et cum operatio Spiritus sancti, non sine Patre et Filio: satis notum est recte credentibus, vel etiam ut possunt intelligentibus, et illud ideo dictum esse de Patre, Ipse facit opera, quod ab illo sit origo etiam operum, a quo est existentia cooperantium personarum, quia et Filius de illo natus est, et Spiritus sanctus principiter de illo procedit, de quo natus est Filius, et cum quo illi communis est idem Christus [Spiritus]. Hinc est quod Dominus Jesus in Spiritu sancto demones eiecit. Neque enim et solus hoc implere non poterat, neque illud adiutorium tanquam huic operi non sufficiens, assumebat: sed spiritum divisum in semetipsum eo ipso Spiritu congruebat expelli quem Pater et Filius non divisum in semetipso [indivisi in semetipsis] communiter habent. Sic et peccata, quia præter Ecclesiam non dimittuntur, in eo Spiritu dimitti oportebat, quo in unum Ecclesia congregatur. Denique si quemquam extra Ecclesiam suorum poeniteat peccatorum, et hujus tanti peccati quo alienum est ab Ecclesia Dei cor impoenitens habeat, quid ei prodest illa poenitentia cum isto solo, verbum dicat contra Spiritum sanctum, quæ extraneum [extraneum] est ab Ecclesia, quæ accipit hoc donum ut in Spiritu sancto [accepit... ut in ea in Spiritu sancto] fiat remissio peccatorum? quam remissionem cum Trinitas faciat proprie, tamen ad Spiritum sanctum intelligitur pertinere. Ipse est enim Spiritus adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater, ubi et [ut ei] possimus dicere: Dimitte nobis debita nostra. Et in hoc cognoscimus, sicut Joannes apostolus ait: Quoniam Christus in nobis manet, de Spiritu quem dedit nobis. Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quia sumus filii Dei. Ad ipsum enim pertinet societas, qua effecimur unum corpus unici Filii Dei. Unde scriptum est: Si qua igitur exhortatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas Spiritus, propter hanc societatem, illi in quos primitus venit linguis omnium gentium sunt locuti, quia sicut per linguas constat [consociatior est societas] generis humani, sic oportebat per linguas omnium gentium significari istam societa-

tem filiorum Dei et membrorum Christi futuram in omnibus gentibus. Ut quemadmodum tunc ille apparebat accepisse Spiritum sanctum qui loquebatur linguis omnium gentium: ita nunc ille agnoscat accepisse Spiritum sanctum qui tenetur in vinculo pacis Ecclesiae [qui tenetur in vinculo pacis], quæ diffunditur in omnibus gentibus. Unde dicit Apostolus: Studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Quod autem ipse sit Spiritus Patris, ipse Filius dicit: De Patre procedit. Et alio loco: Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Quod vero ipse sit Spiritus Filii, Apostolus dicit: Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem Abba pater, hoc est clamare facientem; nos enim clamamus, id est, illo diffundente e charitatem in cordibus nostris, sine qua inaniter clamat quicumque clamat. Unde item dicit: Quisquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Ad quem ergo in Trinitate proprie pertinet [pertineret] hujus communio societatis, nisi ad eum Spiritum qui est Patri Filioque communis? Neque enim habitat in quoquam Spiritus sanctus sine Patre et Filio, sicut nec Filius sine Patre et Spiritu sancto, nec sine illis Pater. Inseparabilis est quippe habitatio quorum inseparabilis est operatio, sed singillatim plerumque per creaturæ significationes, non per suam substantiam demonstratur: sicut sua temporum spatia syllabis occupantibus, separatim voce pronuntiantur, nec tamen a seipsis ullis intervallis momentisque temporum separantur; non enim unquam dici possunt simul, cum esse non possint nisi semper simul, sed ut jam non semel diximus, ideo remissio peccatorum quæ in se divisi spiritus evertitur et expellitur regnum, ideo societas unitatis Ecclesie, extra quam non sit ipsa remissio peccatorum, tanquam proprium opus est Spiritus sancti, Patre sancto et Filio cooperantibus, quia societas est quodammodo Patris et Filii: ipse Spiritus sanctus. Nam Pater non communiter habetur a Patre et Filio et Spiritu sancto, quia non est Pater amborum: et Filius non communiter habetur Filius a Patre et Spiritu sancto, quia non est Filius amborum: Spiritus autem sanctus communiter habetur a Patre et Filio, quia Spiritus est unus amborum. Quisquis igitur reus fuerit impoenitentia contra Spiritum, in qua unitas et societas communionis congregatur Ecclesie, nunquam illi remittetur, quia hoc sibi claudit [clausit] ubi remittitur, et merito damnabitur cum spiritu qui in se ipsum divisus est, divisus et ipse contra Spiritum [sanctum] qui in se ipsum divisus non est. Ut de blasphemia Spiritus hæc sententia diceretur causa exstitit ex commemoratione spiritus immundi, qui in se ipsum divisus est. Dictum enim erat de Domino, quod in principe demoniorum eiecerat demones. Ipse se Dominus ait in Spiritu sancto eiecerat demones, ut Spiritus qui non est in se divisus, eum qui in se divisus est vincat atque eiciat: ille autem homo in ejus perditione remaneat, qui in hujus qui in se divisus non est pacem per impoenitentiam trans-

ire detrectat. Hoc enim Marcus narrat : Amen dico vobis, quoniam omnia dimittuntur filiis hominum peccata et blasphemiae quibus blasphemaverint, qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti. Haec verba Domini cum dixisset, sua deinde conjunxit dicens, Quoniam dicebant, spiritum immundum habet, ut ostenderet hinc fuisse exortam causam ut hoc diceret, eo quod dixerunt [dixissent] eum in Beelzebub principe daemoniorum daemones pellere, non quia ipsa esset blasphemia quae non remittitur, cum et haec remittatur si recta poenitentia consequatur; sed quod hinc, ut dixi, causa exstitit, ut a Domino illa sententia proferretur, facta mentione spiritus immundi quem adversus seipsum Dominus divisum ostendit propter Spiritum sanctum, qui non solum adversus se divisus non est, sed etiam quos colligit efficit indivisos, peccata quae adversus se divisa sunt dimittendo, eosque mundatos inhabitando. Nam etsi quisquam ita sit contrarius veritati, ut Deo loquenti non in prophetis, sed in unico Filio, eum propter nos eum, ut nobis in eo loqueretur, Filium hominis esse voluit, reluctetur; remittetur ei cum poenitendo conversus fuerit ad Dei benignitatem, qui cum mortem impii nolle, quantum ut revertatur et vivat, dedit Ecclesiae Spiritum sanctum, ut cuicumque in eo peccata dimitteret, dimitterentur ei. Qui vero huic dono extiterit inimicus, ut non illud per poenitentiam petat, sed ei per impoententiam contradicat, sit irremissibile, non quodcumque peccatum, sed contemptum vel etiam oppugnata ipsa remissio peccatorum; atque ita dicitur verbum contra Spiritum sanctum, cum ex dispersione ad congregationem nunquam venit, quae ad remittenda peccata accepit Spiritum sanctum. Ad quam congregationem etiamsi per malum clericum, sed tamen catholicum ministrum, reprobum et fictum aliquis accesserit corde non ficto, in ipso Spiritu sancto remissionem accipit peccatorum: qui Spiritus sanctus in sancta Ecclesia, etiam isto tempore quo velut area cum palea trituratur, sic operatur, ut nullius veram confessionem aspernetur, nullius simulatione fallatur, atque ita reprobos fugiat, ut etiam per eorum ministerium probos colligat. Unum ergo suffugium est, ne sit irremissibilis blasphemia, ut cor impoentens caveatur, nec aliter poenitentia prodesse credatur nisi ut teneatur Ecclesia, ubi remissio peccatorum datur et societas Spiritus in vinculo pacis custoditur.

CAPUT CXXV.

De his qui quotidie et de his qui perraro communicant, vel etiam de his qui in caena Domini post communem cibum Eucharistiam sumunt; ex libro primo ad Inquisitiones Januarii.

Dixerit aliquis, non quotidie accipiendam Eucharistiam. Quaesieris quare? Quoniam, inquit, eligendi sunt dies quibus purius homo continentiusque vivit, quo ad tantum sacramentum dignus accedat. Qui enim manducaverit indigne, iudicium sibi manducat

et bibit. Alius contra. Imo, inquit, si tanta est plaga peccati atque impetus morbi, ut medicamenta illa differenda sint, auctoritate antistitis debet quisque ab altario removeri, ad agendam poenitentiam, et eadem auctoritate reconciliari. Hoc est enim indigne accipere, si eo tempore accipiat quo debet agere poenitentiam, non ut arbitrio suo cum libet, vel auferat se communioni, vel reddat. Caeterum si peccata tanta non sunt, ut excommunicandus quisque homo iudicetur, non se debet a quotidiana medicina dominici corporis separare. Rectius inter eos fortasse quispiam dirimit litem, qui monet ut praecipue in Christi pace permaneant. Faciat autem unusquisque quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. Neuter enim eorum exhonorat corpus et sanguinem Domini, sed saluberrimum sacramentum certatim honorare contendant. Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam eorum scalteri praeposuit Zachaeus et ille Centurio, cum alter eorum gaudens in dominum suam suscepit Dominum, alter dixerit: Non sum dignus ut sub tectum meum intres: ambo Salvatorem honorificantes diverso et quasi contrario modo, ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti. Valet etiam ad hanc similitudinem quod in primo populo unicuique fidei manna secundum propriam voluntatem in ore sapiebat: sic unuscujusque in corde Christiani sacramentum illud quo subjugatus est mundus. Nam et ille honorando non audet quotidie sumere, et ille honorando non audet ullo die praetermittere. Contemptum solum non vult. Cibus [ille] iste sicut Manna fastidium. Inde enim et Apostolus i digne dicit acceptum ab eis, qui hoc non discernabant a caeteris cibis veneratione singulariter debita. Continuo quippe cum dixisset, Iudicium sibi manducat et bibit, addit ut diceret, Non dijudicemus corpus Domini, quod satis ipso loco in Epist. ad Corinth. 1, si diligenter attendatur, apparet. Sit aliquis peregrinus in eo forte loco ubi perseverant in observatione Quadragesimae, nec quinta sabbati lavant relaxante jejunium: Non, inquit, hodie jejunabo. Queritur causa? Quia non sit, inquit, in patria mea. Quid aliud [ille] iste, nisi consuetudinem suam consuetudini alterius praepone conatur? Non enim mihi de Libro Dei [haec] hoc recitaturus est. Aut universae [quacumque] dicitur Ecclesiae plena voce certabit, aut ostendet illum contra fidem facere, se autem secundum fidem moresque hinc optimos, aut illum violare, aut se custodire convincet. Violant sane quietem et pacem [suam], de superflua quaestione rixando. Mallet tamen in rebus hujusmodi, ut et ille in hujus, et hic in illius patria ab eo quod caeteri faciunt non abhorreret. Si vero etiam in aliena patria cum peregrinaretur, ubi major et frequentior et ferventior est populus Dei, vidit, verbi gratia, bis offerri quinta sabbati hebdomadae ultimae Quadragesimae, et mane et ad vespertam, veniensque in patriam suam ubi in fine diei mos est offerri, male atque illicite fieri contendat, quoniam alibi aliter ipse viderit, puerilis est iste sensus cavendus in nobis, toleran-

deus et corrigendus in nostris. — *Ex eodem lib. 1, ad Inquisitiones ejusdem Januarii.* — His enim causis, id est, aut propter fidem, aut propter mores, vel emendari oportet quod perperam fiebat, vel institui quod non fiebat. Ipsa quippe mutatio consuetudinis, etiam quæ utilitate adjuvat, novitate perturbat. Quapropter quæ utilis non est, perturbatione infructuosa et consequenter noxia est. Nec ideo putari debet, institutum esse multis locis, ut illa die post refectio- nem offeratur, quia scriptum est, Identidem et calicem post cœnam dicens, etc. : ipsam enim potuit appellare cœnam, quod jam corpus acceperant, ut deinde calicem acciperent. Apostolus namque alibi dicit, Convenientibus ergo vobis in unum, non est dominicam cœnam manducare, hanc ipsam acceptionem eucharistiæ, dominicam cœnam vocans, illud magis movere potuit homines, ut jam refecti, die illo vel offerrent, vel sumerent eucharistiam, quod in Evangelio dicitur: Cum autem illi manducarent, accepit Jesus panem et benedixit; cum etiam superius dixisset: Cum sero autem factum esset, recubebat cum duodecim, et manducantibus eis dixit: Quoniam unus ex vobis tradet me. Postea enim tradidit sacramentum, et liquido apparet quando primum acceperunt discipuli corpus et sanguinem Domini, non eos acceperunt jejunos. Numquid tamen propterea columbiandum est universæ Ecclesiæ, quod a jejunis semper accipitur? Ex hoc enim placuit Spiritui sancto ut in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius dominicum corpus intraret, quam [exteri] cæteri cibi, nam ideo per universam orbem mos iste servatur. Neque enim quia id post cibos dedit Dominus, propterea pransi aut cœnati fratres, ad illud sacramentum accipiendum convenire [debent] debebunt, aut sicut illi faciebant, quos Apostolus arguit et emendavit, mensis suis ista miscere. Nam Salvator quo vehementius commendaret mysterii illius altitudinem, ultimum hoc voluit altius infligere cordibus et memoriæ discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat: et ideo non præcepit quo ordine deinceps sumeretur, ut Apostolis per quos Ecclesiam dispositurus erat, servaret hunc locum. Nam si hoc ille monuisset, ut post cibos alios semper acciperetur, credo quod eum morem nemo variasset. Cum vero ait Apostolus de hoc sacramento loquens, Propter quod, fratres, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate; si quis esurit, domi manducet, ut non ad iudicium conveniatis: statim sublexit: Cætera autem cum venero ordinabo. Unde intelligi datur, quia multum erat ut in Epistola totum illud agendi ordinem insinuaret, quem universa per orbem servat Ecclesia ab ipso ordinatam esse, quod nulla morum diversitate variatur.

CAPUT CXXVI.

Quid sibi velit in celebratione Paschæ observatio Sabbati et Lunæ, et de Quadragesima, vel de consonantia Pentecostæ cum die legis datæ, ex libro secundo ad eundem Januarium.

Quæris quæ causa sit, cur anniversarius dies celebrandæ Dominicæ passionis, non ad eundem re-

deat [anni diem] diem, sicut dies qua traditur natus, et deinde subjungis: Si hoc [sit] fit propter Sabbatum et Lunam, quid sibi velit in hac re observatio Sabbati et Lunæ? Illic primum oportet ut noveris diem Natalis Domini, non in sacramento celebrari, sed tantum in memoriam revocari, quod natus sit. Ac per hoc nihil opus erat, nisi revolutum diem anni, quo ipsa res acta est festa devotione signari. Sacramentum est autem in aliqua celebratione, cum rei gestæ commemoratio ita fit, ut aliquid etiam significare intelligatur, quod sancto accipiendum est. Eo itaque modo agimus Pascha, ut non solum quod [gestum] factum est in memoriam revocemus, id est, quod mortuus est Christus et resurrexit, sed etiam cætera quæ circa ea attestantur, ad sacramenti significationem non omit- tamus. Quia enim sicut dicit Apostolus, Mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram, transitus quidam de morte ad vitam, in illa passione et resurrectione Domini sacratus est. Nam etiam vocabulum ipsum quod pascha dicitur non Græcum sicut vulgo videri solet, sed Hebræum esse dicunt, qui utramque linguam noverunt. Neque enim a passione, quoniam πάσχα in Græco dicitur, pati, sed ab eo quod transitur, ut dixi, [de] a morte ad vitam, Hebræo verbo res appellata est, in quo eloquio, פסח transitus dicitur, sicut perhibent qui hæc sciunt. Quod voluit et ipse Dominus tangere cum ait, Qui credit in me, transiet a morte in vitam; et maxime idem Evangelista hoc intelligitur exprimere voluisse, cum decelebraturo Domino Pascha cum discipulis suis ubi cœnam eis mysticam dedit: Cum vidisset, inquit, Jesus quia venit hora, ut transiret ex hoc mundo ad patrem. Transitus ergo de hac vita mortali in aliam vitam immortalem, hoc est enim, de morte ad vitam, in passione et resurrectione Domini commendatur. Illic transitus a nobis modo agitur per fidem, quæ nobis est in remissionem peccatorum, in spem vitæ æternæ diligentibus Deum et proximum, quia fides per dilectionem operatur, et justus ex fide vivit. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod [enim] autem videt quis, quid sperat? si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus: secundum hanc fidem, spem et dilectionem, qua cœpimus esse sub gratia. Jam commortui sumus cum Christo et consepulti illi per baptismum, sicut dicit Apostolus: Quia et vetus homo noster, simul con-crucifixus est cruci cum illo, et resurreximus cum illo, quia et simul nos excitavit, et simul sedere fecit in celestibus. Unde est illa exhortatio: Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram: sed quod sequitur **82** et dicit: Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo, cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria; satis indicat quid velit intelligi, quia tunc transitus noster de morte ad vitam, qui fit per fidem, spe peragitur futuræ, in fine resurrectionis et gloriæ, cum corruptibile hoc, id est caro ista in qua

geminus, modo induet incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. Nunc enim jam quidem habemus per fidem primitias spiritus, sed adhuc in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. Restat utique redemptio corporis nostri, quam expectantes, in nobismetipsis ingemiscimus. Unde est illud: Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Hæc igitur innovatio vitæ in hac et quidam transitus de morte ad vitam qui fit primo per fidem, ut in spe gaudeamus, et in tribulatione patientes simus, dñm adhuc exterior homo noster corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem. Propter ipsam initium novæ vitæ, propter novum hominem, quem jubemur induere, et exuere veterem; expurgantes vetus fermentum, ut simus nova conspersio, quoniam Pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitæ novitatem, primus mensis in anni mensibus, celebrationi huic attributus est. Nam ipse dicitur et mensis notoriam. Quis vero in toto tempore sæculi, nunc tertium tempus apparuit, ideo resurrectio triduana est. Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia, ubi jam manifestatio est sacramenti prius occulti in prophetico ænigmate. Hoc ergo et in figurari numero significatur. Quia enim septenarius numerus solent in Scripturis ad quamdam perfectionem mysticus apparere, tertia hebdomada Lunæ Paschæ celebratur, qui dies occurrit, a quartadecima in vicesimam primam. Est illic et aliud sacramentum, quod si tibi obscurum fuerit, quia in talibus inquisitionibus nimis eruditus es, non contristeris, nec ideo me partes esse meliorem, quia hæc in studiis puerilibus didici: qui enim gloriatur, in Domino, gloriatur. — *Ex alio opere.* — Dux sunt de luna opiniones probabilis: harum autem quæ vera sit, aut non omnino; aut difficillime arbitror posse hominem scire. Cum enim queritur unde lumen habeat, alii dicunt suum habere, sed globum ejus dimidium lucere, dimidium autem obscurum esse; dum autem movetur in circulo suo eandem partem qua lucet, paulatim ad terras convertit, ut videri a nobis possit, et ideo prius qua i corniculatam apparere. Nam et si facias partem ex dimidia parte candidam et ex dimidia obscuram: si eam partem quæ obscura est ante oculos habeas; nihil candoris vides, et cum cœperis illam candidam partem ad oculos convertere, si paulatim facias, primo cornua candoris videbis, deinde paulatim crescit, donec tota pars candens opponatur oculis et nihil obscuræ alterius partis videatur. Quod si perseveres adhuc paulatim convertere, incipit obscuritas apparere, et candor minui, donec iterum ad cornua redeat, et postremo totus ab oculis avertatur, ac rursus obscura illa pars sola possit videri: quod fieri dicunt, cum lumen lunæ videtur crescere usque ad quintadecimam lunam, et rursus usque ad tricesimam minui et redire ad cornua, donec penitus nihil in ea lucis appareat. Secundum hanc opinionem luna in allegoria significat Ecclesiam, quod ex parte spiritali lucet Ecclesia: ex parte autem carnali obscura est, et aliquando spiritalis pars

in bonis operibus apparet hominibus, aliquando autem in conscientia latet, ac Deo tantummodo nota est, cum solo corpore apparet hominibus, sicut contingit cum oramus in corde, et quasi nihil agere videamur, dum non ad terram, sed sursum cor habere jubemur ad Dominum. Alii autem dicunt non habere lunam lumen proprium, sed a sole illustrari, sed quando cum illo est, eam partem ad nos habere qua non illustratur, et ideo nihil in ea lucis videri, cum autem incipit ab illo recedere illustrari, ab ea etiam parte quam habet ad terram, et necessario incipere a cornibus, donec fiat quintadecima contra solem; tunc enim sole occidente oritur, ut quisquis occidentem solem observaverit cum eum cœperit non videre conversus ad orientem lunam surgere videat, atque inde ex alia parte, cum cœperit propinquare, illam partem ad nos convertere, qua non illustratur donec ad cornua redeat atque inde omnino non appareat, quia tunc illa pars qua illustratur, sursum est ad cælum, ad terram autem, illa quam irradiare sol non potest. Ergo et secundum hanc opinionem luna intelligitur Ecclesia, quod suum lumen non habeat, sed ab unigenito Dei Filio, qui multis locis in sanctis Scripturis allegorice sol appellatus est illustratur. Quem nescientes et cernere non valentes hæretici quidam ad istum solem corporeum et visibilem, quod commune lumen est carnis hominum atque muscarum, sensus simplicium conantur avertere, et nonnullorum avertunt, qui quandiu non possunt interiorem lucem veritatis mente cœtuari, simplici fide catholica contenti esse nolunt, quæ una parvulis salus est, et quo uno lacte ad firmitatem solidioris cibi certo robore pervenitur. Quælibet ergo duarum istarum opinionum vera sit, illud certe manifestum est, et cuius advertenti facile cognitum, quod luna non augeatur ad oculos nostros, nisi a sole recedendo, neque minuat nisi ad solem ex alia parte propinquando. Attende nunc quod in Proverbiis legimus: Sapiens sicut sol permanet, stultus autem sicut Luna mutatur. Et quis est sapiens qui permanet, nisi sol ille justitiæ, de quo dicitur, Ortus est mihi justitiæ sol, et quem sibi non fuisse ortum in die nevisima plangentes impii, dicituri sunt: Et justitiæ lumen non illuxit nobis, et sol non ortus est nobis? Nam istum carnis oculis visibilem solem oriri facit super bonos et malos Deus, qui etiam pluit super justos et injustos. Dicuntur autem semper ex rebus visibilibus ad invisibilia congruæ similitudines. Quis ergo est ille stultus, qui tanquam luna mutatur, nisi Adam in quo omnes peccaverunt? Anima quippe humana recedens a sole justitiæ, ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires suas in terrena convertit, et eo magis magisque obscuratur in inferioribus ac superioribus suis: sed cum redire cœperit ad illam incommutabilem sapientiam, quanto magis ei propinquat affectu pietatis, tanto magis exterior homo corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem, omnisque lux illa ingenii quæ ad inferiora ver-

d superiora convertitur, et a terrenis quodam-
 ulfertur, ut magis magisque huic sæculo mo-
 et vita ejus abscondatur cum Christo in Deo.
 r ergo in deterius ad exteriora progrediens,
 ta sua projiciens intima sua, et hoc terræ, id
 ut terrena sapiunt melius videtur, cum laud tur
 e in desideriis animæ suæ, et qui iniqua ge-
 edicitur. Mutatur autem in melius cum inten-
 suam et gloriam a terrenis, quæ in hoc sæ-
 parent paulatim avertit, et ad superiora [et
 ra ab inferioribus convertit] atque interiora
 it, et hoc terræ, id est eis qui terrena sa-
 letentius videtur. Unde illi impii postremo
 rosam agentes penitentiam etiam hoc inter-
 licturi sunt: Illi sunt quos aliquando habui-
 risum et in similitudinem improperii. Nos in-
 vitam illorum æstimabamus insaniam. Ac per
 B Spiritus sanctus de visibilibus ad invi-
 et de corporalibus ad spiritualia sacramenta
 diem ducens, transitum illum, de alia vita
 vitam quod Pascha nominatur, a quartade-
 ma voluit observari, ut non solum propter
 tertium, quod supra commemoravi, quia inde
 hebdomada tertia, sed etiam propter ipsam
 ignem ab exterioribus ad interiora, de luna
 do assumeretur, usque ad vicesimam vero
 iam propter ipsam numerum septenarium,
 diversitatis significatio sæpe figuratur, qui
 ai Ecclesie tribuitur, propter instar univer-
 kles Joannes apostolus in Apocalypsi ad
 scribit Ecclesias. Ecclesia vero adhuc in ista
 C tate carnis constituta, propter ipsam mutabi-
 lunæ nomine, in Scripturis [signatur] signifi-
 le est illud: Paraverunt sagittas suas in phare-
 sagittent in obscura luna rectos corde. Prius
 am fiat illud quod dicit Apostolus, Cum Christus
 rit vita vestra, tunc et vos cum [ipso] illo ap-
 le in gloria, obscura videtur Ecclesia in tem-
 peregrinationis suæ, inter multas iniquitates
 , et tunc sunt timendæ insidiæ fallacium so-
 ma, quas nomine sagittarum intelligi voluit.
 lio loco propter nuntios fidelissimos veritatis,
 que parit Ecclesia, dicitur Luna testis in cælo
 Et cum de regno Domini psalmista [cantaret]
 , Orietur, inquit, in diebus ejus justitia et
 nia pacis, quoad usque interficiatur luna.
 D abundantia pacis, in tantum crescet, donec
 mutabilitatem mortalitatis absumat. Tunc
 ma inimica destruetur mors, et quidquid no-
 luit ex infirmitate carnis, unde nobis per-
 ex nondum est, consumetur omnino, cum
 libile hoc induerit incorruptionem, et mortale
 luerit immortalitatem. Unde et illius civitatis
 quæ Hiericho appellatur, quæ in Hebræo elo-
 ma, interpretari dicitur, septimo circuito cir-
 Testamenti arca, corruerunt. Quid enim nunc
 igit annuntiatio regni cælorum, quam circumac-
 : significavit, nisi ut omnia munimenta mortalis
 l est omnis spes hujus sæculi, quæ resistit

A spei futuri sæculi, in dono septenario Spiritus san-
 cti, per liberum arbitrium destruat? Ob hoc enim
 circumneunte arca, non impulsu violento illi muri,
 sed sponte ceciderunt. Sunt et alia testimonia Scri-
 pturarum, quæ nobis ingerunt per commemoratio-
 nem lunæ Ecclesie significationem quæ in ista mor-
 talitate ab illa Hierusalem, cujus cives sancti angeli,
 in ærumnis et laboribus peregrinatur. Non ideo ta-
 men putare debent stulti qui nolunt in melius com-
 mutari adoranda esse ista luminaria, quia ducitur ex
 eis aliquando similitudo, ad divina mysteria figu-
 randa; ex omni enim creatura ducitur. Nec ideo in
 sententiam damnationis debemus irruere, quæ ore
 Apostolico de quibusdam profertur, qui coluerunt
 et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui
 B est benedictus in sæcula. Sicut enim non adoramus
 pecora, quamvis dictus sit [Christus] et Agnus et Vi-
 tulus, nec feram, quia dictus sit Leo de tribu Juda,
 nec lapides, quia Petra erat Christus, nec montem
 Sion, quia in ipso figuratur Ecclesia; sic nec solem
 nec lunam, quamvis ex ea cælesti creatura, sicut ex
 multis terrestribus sacramentorum figuræ, ad informa-
 tiones mysticas assumuntur. Non igitur nos de sole et
 luna annuis menstruisve temporibus actionum no-
 strarum eventa conjicimus, ne in vitæ humanæ pe-
 riculosissimis tempestatibus tanquam in scopulos mi-
 seræ [servitutis] servitute illisi, a libero arbitrio nau-
 fragemus: sed ad rem sacratè significandam, simili-
 tudines aptas religiosissima devotione suscipimus,
 sicut de cætera creatura, de ventis, de mari, de
 C terra, de volatilibus, de piscibus, de pecoribus, de
 arboribus, de hominibus, ad sermonem quidem
 multipliciter, ad celebrationem vero sacramento-
 rum jam christiana libertate parcissime; sicut de
 aqua, de frumento, de vino, de oleo. In servitute
 autem veteris populi multa etiam celebrari imperata
 sunt, quæ nobis tantummodo intelligenda traduntur.
 Sed quantum intersit inter observationes siderum,
 ad aerias qualitates accommodatas, sicut agricolæ,
 vel nautæ observant; aut ad notandas partes mundi,
 cursumque aliquo et alicunde dirigendum, quod gu-
 bernatores navium faciunt, et hi qui per solitudines
 arenosas in interiora Austri, nulla certa semita
 [vel recta] gradiuntur; aut [cum ad aliquid] aliquid
 in doctrina utili figurate significandum, sit nonnul-
 D lorum siderum aliqua commemoratio; quantum ergo
 intersit inter has utilitates et vanitates hominum, ad
 hoc observantium sidera, ut nec aeris qualitates,
 nec regionum vias, nec solus temporum numeros,
 nec spiritualium similitudines, sed quasi fatalia re-
 rum jam eventa perquirant, quis non intelligat? Sed
 jam deinceps videamus cur etiam id observetur, cum
 Pascha [celebratur] celebramus ut Sabbatum occur-
 rat. Hoc enim [proprium] proximum Christianæ reli-
 gionis est. Nam Judæi tantummodo mensem novo-
 rum et lunam observant, a quartadecima usque ad
 vicesimam primam. Sed quia illud eorum Pascha
 quo passus est Dominus ita occurrit ut inter mor-
 tem ejus et resurrectionem medias esset Sabbati

dies, addendum Patres nostri censuerunt, ut et A nostra festivitas a Judæorum festivitate distingueretur, et quod non frustra factum esse credendum est, ab illo qui est ante tempora, et per quem facta sunt tempora, et qui venit in plenitudine temporum, et qui potestatem habebat ponendi animam suam et iterum recipiendi eam, et ideo non fatalem, sed opportunam sacramento, quod commendare instituerat, horam expectabat cum diceret, Nondum venit hora mea, ut in anniversaria passionis celebratione a posteris servaretur. Quod enim nunc, ut superius dixi, fide ac spe [gerimus] peregrinamur, atque ut ad id perveniamus dilectione satagimus, requies est quædam ab omni labore omnium molestiarum sancta atque perpetua: in [eadem] eam nobis ex hac vita fit transitus, quem Dominus noster Jesus Christus sua passione [demonstrare] præmonstrare et consecrare dignatus est. Inest autem in illa requie non desidiosa segnitia, sed quædam ineffabilis tranquillitas actionis otiosæ. Sic enim ab hujus vitæ operibus, in fine requiescitur, ut in alterius vitæ actione gaudeatur. Sed quia talis actio in Dei laude agitur, sine labore membrorum, sine angore curarum, non ad [eam] eadem sic transitur per quietem, ut ipsi [labor] labori succedat, id est non sic esse incipit actio, ut esse desinat quies. Neque enim reditur ad labores et curas, sed permanet in actione quod ad quietem pertinet, nec in opere laborare, nec in cogitatione fluctuare. Quia ergo per requiem ad primam vitam reditur, unde anima lapsa est in peccatum, propterea Sabbato requies significatur. Illa autem prima vita, quæ [de] a peregrinatione redeuntibus et primam stolam accipientibus redditur per unam Sabbati quem diem Dominicum dicimus, figuratur. Quære septem dies, in Genesi legem, invenies septimum sine vespere, quia requiem sine fine significat. Prima ergo vita non fuit sempiterna peccanti, requies autem ultima sempiterna est, ac per hoc et octavus sempiternam beatitudinem habebit, quia requies illa quæ sempiterna est, excipitur ab octavo, non extinguitur, neque enim esset aliter sempiterna. Ita ergo erit octavus, qui primus, ut prima vita non tollatur, sed æterna reddatur. Sabbatum tamen commendatum est priori populo in otio corporaliter celebrandum, ut figura esset sanctificationis in requie Spiritus sancti. Nunquam [Nunquam] enim legimus in Genesi sanctificationem **84** per omnes priores dies; sed de solo Sabbato dictum est: Sanctificavit [Deus] diem septimum. Quia ergo charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis, ideo sanctificatio in septimo die commemorata est, ubi requies commendatur. Quia vero nec bene operari possumus, nisi dono ejus adjuti, sicut Apostolus dicit, Deus enim est, qui operatur in nobis et velle et operari pro bona voluntate, nec [agere, nec requiescere] requiescere poterimus post omnia bona opera nostra, quæ in hac vita gerimus, nisi ejus dono ad æternitatem sanctificati et perfecti; propterea de ipso

Deo dicitur, quia cum fecisset omnia opera bona valde, septimo die requievit ab omnibus operibus suis quæ fecit: futuram enim requiem significabat, quam post bona opera daturus erat [nobis] hominibus. Sicut enim cum bene operamur, ipse dicitur operari in nobis, cujus munere bene operamur: ita cum requiescimus, ipse requiescere dicitur, [quo donante requiescimus] quod non ante requiescimus. Ideoque in eis omnia decem illa præcepta, solum ibi quod de Sabbato positum est, figurate observandum præcipitur. Quam figuram nos intelligendam non etiam per otium corporale celebrandum suscepimus. Cum enim Sabbato [significetur] sanctificetur spiritualis requies, de qua dictum est in psalmo: Vacate et videte quia ego [quoniam ego sum Deus] sum Dominus, et quo vocantur homines ab ipso Domino dicente: Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam; tollite jugum meum super vos, et discite a me [quia] quoniam mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; cætera tamen ibi præcepta proprie sicut præcepta sunt, [sine ulla] singula figurata significatione observamus. Unde non inconvenienter intelligimus ad amorem excitandum, quo ad requiem tendimus, valere omnia quæ [figurate] in Scripturis dicuntur; quandoquidem id solum in decalogo figurate præcipitur, ubi requies commendatur, quæ ubique amatur, sed in solo Deo sancta et cæta invenitur. Dies tamen Dominicus non Judæis, sed Christianis resurrectione Domini declaratus est, et ex illo habere cœpit festivitatem suam. C Animæ quippe omnium sanctorum ante resurrectionem corporis sunt quidem in requie, sed in ea non sunt actione, qua corpora recepta vegetantur. Talis quippe actionem significat dies octavus qui et primus, quia non aufert illam requiem, sed glorificat. Non enim redit cum corpore difficultas ex corpore, quia nec corruptio. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Quapropter ante Domini resurrectionem quamvis sanctos Patres, plenos prophetico Spiritu, octavi sacramentum nequaquam lateret, quo significaretur resurrectio (nam et pro octavo psalmus [inscribitur] scribitur, et octava die circumcidebantur infantes, et in Ecclesiaste ad duorum Testamentorum significationem dicitur, Da illis septem et illis octo) reservatum est tamen [illis est occultatum] et occultatum et solum celebrandum Sabbatum traditum est, quia erat antea requies mortuorum; resurrectio autem nullius erat [donec veniret Christus], qui resurgens a mortuis, jam non moreretur, et mors ei ultra non dominaretur: ut postquam facta est talis resurrectio in corpore Domini, (ut præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ speraret in fine), jam etiam dies Dominicus, id est, octavus, qui et primus inciperet celebrari. Ipsa etiam causa intelligitur, cur observandum Pascha, ubi [agnum] ovem occidere et edere jubentur, quod manifestissime passionem Domini præfiguratur, non eis ita præceptum est, ut attenderent occurrere Sabbatum, et cum mense novorum,

ad tertiam lunæ hebdomadam concurrere, ut eundem quoque diem Dominus potius sua passione signaret, qui etiam Dominicum, id est, octavum, qui et primus est, declaraturus advenerat. Adtende igitur sacratissimum triduum crucifixi, sepulti, suscitati. Horum trium quod significat crux in presenti agimus vita, quod autem significat sepultura et resurrectio, fide ac spe gerimus. Nunc enim dicitur homini: Tolle crucem tuam et sequere me. Cruciatum autem caro, cum mortificantur membra nostra quæ sunt supra terram, fornicatio, immunitia, luxuria, avaritia, et cætera huiusmodi de quibus idem dicit: Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Hinc etiam de se ipso dicit: Mundus mihi crucifixus est, et ego mundo. Alio loco: Scientes, inquit, quia vetus homo noster simul crucifixus est cruci cum illo, ut evacuetur corpus peccati, ultra non serviamus peccato. Quandiu ergo id agunt opera nostra, ut evacuetur corpus peccati, quandiu exterior homo corrumpitur, ut interior renovetur, de die in diem tempus est crucis. Hæc etiam sunt bona opera quidem, tamen adhuc laboriosa, quorum merces requies est. Et in scripturis quidem veteribus ad agendum Pascha non est præceptum tempus, nisi ex mense novorum luna quartadecima usque ad vicesimam primam. Ea Evangelio tamen, quia manifestum est, quo etiam die Dominus crucifixus sit, et in sepultura fuerit et resurrexerit, adjuncta est etiam ipsorum dierum observatio, per Patrum concilia, et orbi universo Christiano persuasum est, eo modo Pascha celebrari oportere. Quadragesima sane jejuniorum habet auctoritatem, et in veteribus libris ex jejuniis Moysi et Helix, et ex Evangelio quia totidem diebus Dominus jejunavit, demonstrans Evangelium non dissentire a Lege et Prophetis. In persona quippe Moysi Lex, in persona Helix Prophetæ accipiuntur, inter quos in monte gloriosus apparuit, ut evidentius emereret quod de illo dicit Apostolus: Testimonium habens a Lege et Prophetis. In qua ergo parte anni congruentius observatio quadragesimæ constitueretur nisi confinis atque contigua Dominicæ passioni quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui opus est continentia, ut ab ipsius mundi amicitia jejunetur, quæ utique fallaciter blandiri, et illecebrarum fucos circumspargere atque jactare non cessat. Numero autem quadragenario vitam istam propterea figurari arbitror, quia denarius in quo est perfectio beatitudinis nostræ sicut in octonario, quia redit ad primum. Ita in hoc mihi videtur exprimi, quia creatura, quæ septenario figuratur, adhæret Creatori, in quo declaratur unitas Trinitatis, per universum mundum temporaliter annuntianda, qui mundus et a quatuor ventis delimitatur, et quatuor elementis erigitur, et quatuor annis temporum vicibus variatur. Decem autem quater in quadraginta consummantur, quadragenarius autem partibus suis computatus, [addit] addidit ipsum denarium et sunt quinquaginta, tanquam merces laboris et continentix. Neque enim

A frustra ipse Dominus et quadraginta dies post resurrectionem in hac terra, et in hac vita cum discipulis conversatus est, et posteaquam ascendit in cælum, decem diebus interpositis, promissum misit Spiritum sanctum completo die Pentecostes. Qui dies quinquagenarius habet alterum sacramentum, quod septies septem quadraginta novem sunt, et cum reditur ad initium, quod est octavus, qui et primus, dies quinquaginta complentur, qui celebrantur post resurrectionem Domini. Jam in figura non laboris, sed quietis et lætitiæ, propter hoc jejunia relaxantur, et stantes oramus, quod est signum resurrectionis. Unde etiam diebus omnibus Dominicis id ad altare observatur, et alleluia canitur, quod significat actionem nostram futuram, non esse nisi laudare Deum sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum 85 laudabunt te. Sed dies quinquagesimus et in Scripturis commendatur, non tantum in Evangelio, quia tunc Spiritus sanctus advenit, sed etiam in veteribus libris. Nam et ibi posteaquam Pascha occiso agno celebraverunt, quinquaginta dies numerantur, usque in diem quo lex data est in monte Sinai famulo Dei Moysi, digito Dei scripta. Celebratur verum Pascha, et interpositis quinquaginta diebus, datur ad charitatem Spiritus sanctus, qui est digitus Dei, contrarius hominibus sua querentibus, et ideo jugum asperum et sarcinam gravem portantibus, nec inveniuntibus requiem animabus suis; quia charitas non querit quæ sua sunt. Ideo animositas hæreticorum semper inquieta est, quos Magorum Pharaonis habere conatum declarat Apostolus dicens: Sicut enim Jannes et Mambres restiterunt Moysi, sic et hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobis circa fidem, sed ultra non proficient. [Insipientia] Dementia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit; quia enim per ipsam corruptionem mentis [inquietissimi] iniquissimi fuerunt, in signo tertio defecerunt, fatentes sibi adversum esse Spiritum sanctum qui erat in Moysi. Nam deficientes dixerunt: Digitus Dei est hic. Sicut autem conciliatus et placatus Spiritus sanctus requiem præstat mitibus et humilibus corde: ita contrarius et adversus immites et superbos inquietudine exagitat. Quam inquietudinem muscæ illæ brevissimæ significaverunt, sub quibus D Magi Pharaonis defecerunt dicentes: Digitus Dei est [hic] hoc. Numera itaque a quarta decima primi mensis, quo factum est Pascha, usque ad diem tertium tertii mensis, et inveniunt decem et septem dies primi mensis, triginta secundi, tres tertii, qui sunt quinquaginta. Lex in arca est sanctificatio in corpore Domini, per cujus resurrectionem nobis requies futura promittitur. Ad quam percipiendam sancto Spiritu charitas inspiratur. Spiritus autem nondum erat datus, [cum] quia Jesus nondum erat clarificatus. Inde prophetia illa cantata est: Exurge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ. Ubi requies, ibi et sanctificatio. Unde nunc ut amemus et desideremus, pinguis accepimus. Vocantur autem ad [requiem] regnum

alterius vitæ, quo ab ista vitâ transjitur, quod Pascha significat, omnes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Propterea quinquagesimus numerus, ter multiplicatus, addito ad eminentiam sacramenti ipso ternario, et in illis magnis paschibus invenitur, quos Dominus jam post resurrectionem, novam vitam demonstrans, a dextra parte levare imperavit, nec rotia rupta sunt, quia tunc hæreticorum inquietudo non erit. Tunc homo perfectus et quietus, purgatus in anima et corpore, per eloquia Domini casta, argentum igne examinatum terræ, purgatum, septuplum, accipiet mercedem denarium ut sint decem et septem. Nam et in hoc numero sicut in aliis multiplices figuras exhibentibus, sacramentum mirabile reperitur. Nec immerito etiam psalmus septimus decimus in Regnorum libris solus integer legitur, quia regnum illud significat, ubi adversarium non habebimus. Titulus enim ejus est in die qua eruit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul. Quis enim figuratur in David, nisi ille qui venit secundum carnem ex semine David? qui utique in corpore suo, quod est Ecclesia, adhuc patitur inimicos. Capite illi persecutori, quem voce maculavit et in suum corpus trajiciens quodammodo manducavit, [sonuit de cælo] sonavit: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Quando autem eruetur hoc corpus ejus de manu omnium inimicorum ejus, nisi cum et illa novissima inimica destruetur mors? Ad hoc tempus pertinet numerus ille centum quinquaginta trium paschum. Nam et ipse numerus septimus decimus surgens in Trigonum, centum quinquaginta tria summæ complet. Ab uno quippe usque ad decem et septem surgens omnes medios adde et invenies: ad unum scilicet adde duo, sunt utique tria; adde tria, sunt sex; adde quatuor, sunt decem; adde quatuor, sunt quindecim; adde sex, sunt viginti unum; adde ita cæteros, et ipsi septimum decimum, sunt centum quinquaginta tria. Hæc de Scripturis firmissime tenentur, id est, Pascha et Pentecoste. Nam ut quadraginta illi dies ante Pascha observentur Ecclesiæ consensio roboravit, sic etiam ut octo dies Neophytorum distinguantur a cæteris, id est octavus primus concinat. Ut autem alleluia per illos solos dies quinquaginta in Ecclesia cantetur, non usquequaque observatur: nam et aliis diebus varie cantatur alibi atque alibi, ipsi tamen diebus [ubique] utique. Ut autem stantes et in illis diebus, et in omnibus dominicis oramus, utrum ubique servatur ignoro: tamen quid in eo sequatur Ecclesia dixi ut potui, et arbitror esse manifestum.

CAPUT CXXVII.

De his qui de paginis Evangelicis sortes legunt, ex eodem libro II ad Januarium.

Qui de paginis Evangelicis sortes legunt, et si optandum est, ut hoc potius faciant quam [ut] ad demonia consulenda concurrant, tamen et ista mihi displicet consuetudo, ad negotia sæcularia et ad vitæ hujus vanitatem propter aliam vitam, loquentia oracula divina vel'e convertere.

CAPUT CXXVIII.

Quod in Genesi dies a luce cœperint, et nunc a noctibus computentur, ex sermone ad populum in vigiliis Paschæ.

Dicendum est, cur tanta celebritate hodierna potissimum nocte vigilemus, quod die tertio resurrexit a mortuis Dominus Christus, nullus ambigit christianus. Hæc autem nocte hoc factum esse secundum Evangelium contestatur. Totum enim diem a præcedente nocte computari non dubium est, non secundum dierum ordinem, qui commemorantur in Genesi, quanquam et illic tenebræ præcesserunt. Nam tenebræ erant super abyssum, cum dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux, sed quia illæ tenebræ nondum erant nox, nondum enim præcesserat dies. Divisit quippe dies inter lucem et tenebras, et prius lucem vocavit diem, deinde tenebras noctem, et facta luce usque ad alterum mane commemoratus est dies unus. Manifestum est illos dies a luce cœpisse et transacta luce usque ad mane singulos terminatos, sed postquam creatus homo a luce justitiæ ad peccati tenebras declinavit, a quibus cum Christi gratia liberatus, factum est, ut nunc dies a noctibus computemus, quia non a luce ad tenebras, sed a tenebris ad lucem venire conamur: et Domino adjuvante fieri speramus, sicut Apostolus dicit. Nox præcessit, dies autem appropinquavit, abiciamus itaque opera tenebrarum et induamus nos arma lucis. Dies igitur dominicæ passionis quo crucifixus est, jam transactam noctem propriam sequebatur, ideoque clausus et terminatus est, usque ad Parasceve quam Judæi etiam cœnam puram vocant. Ab ejus noctis exordio incipientes Sabbati observationem, deinde Sabbati dies a sua nocte incipiens finitus est vespere incipientis noctis, quæ pertinet ad initium Dominici diei, quoniam eum Dominus suæ resurrectionis gloria consecravit. Illius itaque noctis ad initium diei Dominici pertinentis, nunc ista solemnitate memoria celebramus. Illam noctem agimus vigilando qua Dominus resurrexit, et illam vitam de qua paulo ante dicebamur meditamur, ubi nec mors ulla, nec sompnus est, **86** quam in sua carne nobis inchoavit, quam sic excitavit a mortuis, ut jam non moriatur, nec mors ei ultra domineatur. Nam quoniam venientes ad sepulcrum ejus, a quibus diligentibus quærebatur dilucula, corpus non invenerunt, responsumque acciperunt ab angelis quod jam resurrexerat, manifestum est quod ea nocte resurrexit cujus extremas illud diluculum fuit. Deinde cui resurgenti paulo diutius vigilando concinivum præstabat, ut cum illo sine fine viveudo regnemus. Sed et si forte hiis horis quibus nos ducimus istam vigiliam illius adhuc corpus in sepulcro erat, nondumque resurrexerat, nec sic vigilando sumus incongrui, quia ille dormivit ut vigilemus, qui est mortuus ut vivereamus.

CAPUT CXXIX.

Quomodo, secundum figuram Jonæ, tres dies et tres noctes in passione Domini computentur, ex libro questionum Evangelii primo, tit. 7.

Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus

noctibus, sic erit et Filius hominis in corde. A
na diebus et tribus noctibus. Sexta feria
am qua sepultus est cum præterita nocte.
et die accipies, hoc est, pro toto die sab-
te et die, et noctem dominicam cum en-
llescente, ac per hoc accipiendo par-
tota habes triduum et tres noctes. Quod
natur decem menses prægnantis, novem
i, sed initium decimi pro toto accipitur, et
Dominus ostendit in monte, post sex dies
cit unus evangelista, alter vero post octo.
it partem posteriorem primi diei, in quo
ioc promisit Dominus, et partem priorem
diei, in quo completum est quod promisit,
atque integris diebus annumeras, ut iu-
um qui dixit post sex dies, solos medios
omnes, qui vero toti atque integri completi
Genesi enim a lumine incipit dies, et finit
as ad significandum lapsum hominis; nunc
enbris ad lucem, sicut dictum est de tene-
m splendescere [clarescere], quia a peccatis
eratus pervenit ad lucem justitiæ.

CAPUT CXXX.

De Providentia Dei.

potest ut per malum hominem divina provi-
dentia et opituletur. Nam Judæorum iu-
Judam supplantavit, et gentibus salutis fuit.
potest ut divina providentia per hominem
damnet et adjuvet, sicut ait Apostolus :
sus odor vitæ in vitam, aliis autem odor C
a mortem. Sed cum omnis tribulatio aut
piorum sit, aut exercitatio justorum; quia
ribula et paleas concidit, et frumenta a
uit, unde tribulatio nomen accepit; rursus
et quies a molestiis sæcularibus et bonos
, et corrumpat malos, omnia hæc divina
lia pro meritis moderatur animarum, sed
in sibi eligunt boni ministerium tribulatio-
mali amant pacem. Quare ipsi quoque per
gitur quod ignorant, non justitiæ quæ refer-
eum, sed malivolentiæ suæ mercedem acce-
remadmodum nec bonis imputatur quod ip-
sæ voluntibus nocetur alicui, sed bono
moevolentia præmium tribuitur. Ita etiam
creatura pro meritis animarum rationa- D
sentitur, vel latet, vel molesta, vel com-
is. Summo enim Deo cuncta bene adminis-
travit fecit, nihil inordinatum in universo nihil-
atum est, sive scientibus, sive nescientibus
ad in parte offenditur anima peccatrix. Ta-
i pro meritis ibi est, ubi esse talem decet, et
r quæ talem pati æquum est, universum
um nulla sua fœditate deformat. Quam-
boniam non omnia novimus quæ de nobis
ordo divinus, in sola bona voluntate secu-
am agimus, in cæteris autem secundum le-
sur, cum lex ipsa incommutabilis maneat, et
utabilia pulcherrima gubernatione modere-

tur. Gloria igitur in excel-sis Deo, et in terra pax
hominibus bonæ voluntatis. — *Cur hic malo homini
bene sit, vel bono male. Ex sermone de Providentia
Dei.* — Hinc maxime credendum est quod pietas
prædicat manifestum futurum esse judicium, quia
nunc videmus humanas felicitates et clades indis-
crète bonis et malis velut sine ullo judicio esse com-
munes, cum Dei justitia, cujus sic eminent in rebus
exiguis providentia, nullo modo relinquat sine ullo
judicio passim finitatemajora. Quid autem majus est,
non solum in ista humana, verum etiam in angelica
natura, quam ut mali justa miseria puniantur, boni
vero beatitudinæ partem fruantur? Quod ergo nunc malo
homini quasi bene est, occulta poena est, felicitas
falsa; quod autem homini bono male est, non præ-
mium pietati negatur, sed ad majora præmia pacien-
tia pietatis augetur. Item quod aliquando et in hac
vita malo homini mala est, aut emendatio est, aut affli-
ctio peccatorum. Quando autem bono homini bene
est, non est illius supernæ patriæ certissimum gau-
dium, sed hujus periculose peregrinationis quale-
cumque solatium. Hæc atque hujusmodi si cogitaret
infidelis impietas, in gubernandis rebus humanis di-
vinam providentiam non negaret, nec in suis tene-
brosis et mortiferis viribus contra lumen et vitam
sapientiæ perduraret. Illud ergo attendat homo infi-
delis, quod dicere non potest ab hominibus institu-
tum, ne Deum neget rebus humanis ordinem dare,
qui docuit apiculas cellasavorum tam mirabiliter
ordinare: ipsi quippe homini quis dedit inordinatis
rebus offendi, et rerum ordine delectari? Nonne hoc
in suæ animæ natura invenit, quam sibi ipse non fo-
cit? Nam quare ordine non invento in rebus huma-
nis Deum res humanas gubernare non credit, nisi
quia rebus inordinatis ordinatas præponere natura-
liter novit? Ergone homo judicat ordinationem pet-
ties quam perturbationem operibus convenire divi-
nis? Et Deus ordinatum judicium non habet de ho-
minibus universis, qui ordinis sensum creavit in sin-
gulis? Habet plane, habet, non dubitet pietas, et si
non comprehendit infirmitas. Opera fabrorum ea
nempe laudamus, quæ inspicere possumus, mecha-
nicorum autem stupemus, et nisi aperta atque mon-
strata fuerint, eos impossibilia potuisse miramur.
Cur ergo de judiciis Dei tam temere judicamus, et
divini operis ordinem ubi non potuerimus videre,
festinamus negare, laudantes potentiam Creatoris in
arborum foliis, et eam non putantes esse in rebus
humanis, nec potius investigabiliter et latenter or-
dinem rerum humanarum currere credimus, quem
vel immensum comprehendere, vel occultum inspi-
cere non valeamus? Sed rerum divinitus institutarum
ordines, manifesti ex quibus conjiciantur occulti, se-
riunt etiam oculos impiorum. — *Quid in libro Ec-
clesiastes Salomon de his in hac vita bonis et malis
quæ sint communia disputatis. Ex libro de Civitate Dei
xx.* — Nunc quando non solum in malo sunt boni,
et in bono mali, quod videtur injustum, verum etiam
plerumque et malis mala eveniunt, et bonis bona

proveniunt, magis inscrutabilia sunt iudicia Dei, et investigabiles viæ ejus. Quamvis ergo nesciamus **87** quo iudicio Deus ista vel faciat, vel fieri sinat, apud quem summa virtus est, et summa sapientia, summa justitia, nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas, salubriter tamen discimus non magni pendere, seu bona, seu mala, quæ videmus esse bonis malisque communia, et illa bona quærere quæ honorum, atque illa maxime fugere quæ propria sunt malorum. Cum vero ad illud iudicium venerimus cujus tempus jam proprie dies iudicii, et aliquando dies Domini nuncupatur, non solum quæcunque tunc iudicabuntur, verum etiam quæcunque ab initio iudicata, et quæcunque usque ad illud tempus adhuc iudicanda sunt, apparebunt esse justissima. Ubi hoc quoque manifestabitur, quam iusto iudicio Dei fiat ut nunc tam multa ac pene omnia iudicia Dei lateant sensus mentesque mortalium, cum tamen in hac re piorum fidem non lateat, justum esse quod latet. Nempe sapientissimus Salomon rex Israel, qui regnavit in Jerusalem, librum qui vocatur Ecclesiastes, et a Judæis quoque habetur in sacrarum canone litterarum, sic exorsus est: Vanitas vanitatum, omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omnia [ex omni] labore suo quo laborat sub sole? et cum ex hac sententia connecteret cætera, commemorans ærumnas erroresque vitæ hujus, et vanaescentes interea temporum lapsus, ubi nihil solidum, nihil stabile retinetur, in ea rerum vanitate sub sole illud etiam deplorat quodammodo, quod cum sit abundantia sapientiæ super insipientiam sicut [est] abundantia lucis super tenebras, sapientisque oculi sint in capite ipsius, et stultus in tenebris ambulet, unus tamen incursus occurrat omnibus, utique in hac vita quæ sub sole agitur, significans videlicet ea mala quæ bonis et malis videmus esse communia. Dicit etiam illud quod et boni patiantur mala tanquam mali sint, et mali tanquam boni sint adipiscantur bona, ita loquens: Est, inquit, vanitas quæ facta est super terram, quia sunt iusti super quos venit, sicut [quasi] factum impiorum, et sunt impii super quos venit sicut factum iustorum. Dixi quoniam hoc quoque vanitas. In hac vanitate cui, quantum satis visum est, intimidandæ totum istum librum vir sapientissimus deputavit, non utique ob aliud, nisi ut eam vitam desideremus quæ vanitatem non habet, sub hoc sole, sed veritatem sub illo qui fecit hunc solem; in hac ergo vanitate nunquid nisi iusto Dei recteque iudicio, similis eidem vanitati factus vanesceret homo? in diebus tamen vanitatis suæ, interest plurimum utrum resistat an obtemperet veritati, et utrum sit expertus veræ pietatis an particeps, non propter vitæ hujus, vel bona acquirenda, vel mala vitanda vanescendo transeuntia, sed propter futurum iudicium per quod erunt, et bonis bona, et malis mala sine fine mensura. Denique iste sapiens hunc librum sic conclusit, ut diceret: Deum time, et mandata ejus custodi, quia hoc est omnis homo, quia *omne hoc opus Deus adluet* in iudicium in omni

A despecto, sive bonum, sive malum. Quid brevius, verius, salubrius dici potuit? Deum, inquit, time mandata ejus custodi, quia hoc est omnis homo. Quicunque enim est, hoc est, custos utique mandatorum Dei, quoniam qui hoc non est, nihil est. Non enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in similitudine vanitatis, quia omne hoc opus, id est quod ab homine fit in hac vita, sive bonum, sive malum, Deus adducet in iudicium in omni despecto, id est, in omni etiam qui contemptibilis hic videtur, ideo nec videtur, quoniam Deus et ipsum videt, nec eam despicit, nec cum iudicat præterit.

CAPUT CXXXI.

Quibus sententiis Domini iudicium in fine futurum sæculi declaratur. Item ex eodem libro de Civitate Dei xx.

Salvator cum objurgaret civitates in quibus virtutes magnas fecerat, neque crederant, et eis alienigenas anteponeret: Verumtamen, inquit, dico vobis, Tyro et Sidoni remissius erit in die iudicii quam vobis. Et paulo post alteri civitati: Amen, inquit, dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die iudicii quam tibi. Illic evidentissime prædicat diem iudicii esse venturum. Et alio loco: Viri Ninivite, inquit, surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia poenitentiam egerunt in prædicatione Jonæ, et ecce plusquam Jona hic. Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, et condemnabit eam, quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, et ecce plusquam Salomon hic. Duas res hoc loco discimus, et venturum esse iudicium, et cum mortuorum resurrectione venturum. De Ninivitis enim, et regina Austri, quando ista dicebat, de mortuis sine dubio loquebatur, quos tamen in die iudicii resurrecturos esse prædixit, nec ideo dixit condemnabunt, quia ipsi iudicabunt, sed quia ex ipsorum comparatione isti merito damnabuntur. Rursus alio loco cum de hominum honorum et malorum nunc permixtione, postea separatione, quæ utique die iudicii futura est, loqueretur, adhibuit similitudinem de tritico seminato, et superseminatis zizaniis, eamque suis exponens discipulis: Qui seminat, inquit, bonum semen, est Filius hominis; ager autem est [hic] mundus, et cætera usque ad locum quo ait: Qui habet aures audiendi, audiat. Illic iudicium quidem vel diem iudicii non nominavit, sed eum multo clarius ipsis rebus expressit, et in fine sæculi futurum esse prædixit. Item discipulis suis: Amen, inquit, dico vobis, quod vos qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Illic discimus cum suis discipulis iudicaturum Jesum, unde et alibi Judæis dixit: Si ego in Bethelub ejicio demonia, filii vestri in quo ejiciunt? ideo ipsi iudices vestri erunt. Nec quoniam super duodecim sedes seduros esse ait, duodecim solos homines cum illo iudicatos putare debemus, duodenario quippe numero universa quædam significata est iudicantibus

no, propter duas partes numeri septenarii, A
gnificatur plerumque universitas, quæ dux
id est, tria et quatuor, altera per alteram
litate, duodecim faciunt. Nam et quater ter et
ater duodecim sunt, et si qua alia hujus duo-
numeri quæ ad hoc valeat ratio reperitur.
In quoniam in locum Judæ traditoris aposto-
atthiam legimus ordinatum, apostolus Pau-
i plus omnibus illis laboravit, ubi ad judican-
deat non habebit? qui profecto cum aliis
ad numerum judicum se pertinere demons-
m dicit: Nescitis quia angelos judicabimus?
s quoque judicandis in hoc numero duodeci-
ilis causa est. Non enim quia dictum est judi-
duodecim tribus Israel, tribus Levi, quæ ter-
ima est ab eis judicanda non erit, aut solum
opulum non etiam gentes cæteras judicabunt.
ntem ait In regeneratione, procul dubio
ram resurrectionem nomine voluit regenera-
intelligi. Sic enim caro nostra regenerabitur
orruptionem, quemadmodum est anima nostra
rata per fidem. Multa præterea quæ de ultimo ju-
adici **SS** videntur, ut diligenter considerata re-
lar ambigua, vel magis ad aliud pertinentia,
ilicet ad eum Salvatoris adventum, quo per to-
te tempus in Ecclesia sua venit, hoc est, in
is suis particulatim atque paulatim, quoniam
opus est ejus, sive ad excidium terrenæ Jeru-
quia et de illo cum loquitur, plerumque sic
r tanquam de fine sæculi atque illo die judicii
mo et magno loquatur, ita ut dignosci non
omnino, nisi ea quæ apud tres evangelistas
sum, Marcum et Lucam, de hac re similiter
nt inter se omnia conferantur. Quædam quip-
e obscurius, aliter explicat planius, ut ea quæ
m rem pertinentia dicuntur appareat unde di-
s, quod facere utcumque curavi in quadam
a quam rescripsi ad beatæ memoriæ virum
ium Salonitanæ urbis episcopum, cujus epistolæ
est: De Fine sæculi.

CAPIT CXXXII.

*ersa opinione trium fidelium servorum adven-
Domini tempus arbitrantium, ex epistola ad
atum episcopum Salonitanum de Fine mundi.*
endus ergo est, et expectandus Domini, sicut
hortaris, adventus, magnam dicens esse bea-
em diligentibus ejus adventum, et adhibens
li testimonium, cujus verba sic ponis: De
reposita est mihi corona justitiæ, quam red-
hi Dominus justus judex in illa die, non so-
stem mihi, sed et his qui diligunt adventum
i. Tunc enim, sicut ex Evangelio commemo-
ati fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum;
d propheta dicit: Ecce enim caligo et tenebræ
nt terram super gentes, in te vero apparebit
us, et majestas ejus in te videbitur. Item quod
um est: Qui vero expectant Dominum exsul-
cum virtute, producent pennas sicut aquilæ,
it et non laborabunt, ambulabunt et non esu-

rien: Hoc plane piissime et verissime dicis, commen-
dans eorum beatitudinem qui diligunt adventum Do-
mini, sed et illi quibus dicebat Apostolus: Non cito
moveamini mente, quasi instet dies Domini, dilige-
bant utique adventum Domini, nec eos hæc dicens
Doctor gentium ab illa dilectione frangebatur, qua ut
inflammarentur volebat, et idcirco volebat ut crederent
eis a quibus audiebant instare diem Domini, ne forte
cum transisset tempus quo eum crediderant esse
venturum, et venisse non cernerent, etiam cætera
fallaciter sibi promitti arbitrantes, et de ipsa mer-
cede fidei desperarent. Non ergo ille diligit adventum
Domini, qui eum asserit propinquare, aut ille qui
eum asserit non propinquare, sed ille potius qui eum
sive prope, sive longe sit, sinceritate fidei, firmitate
spei, ardore charitatis expectat; nam si tanto magis
diligitur Dominus quanto magis creditur, et prædica-
tur citius esse venturus, magis eum diligebant qui
ejus adventum jam instare dicebant, quam hi quos
Apostolus eis credere prohibebat, vel ipse Apostolus,
qui hoc utique non credebatur. Si ergo latet quando Ec-
clesia fructificante atque crescente universus omnino
a mari usque ad mare orbis implebitur, procul dubio
lalet quando finis erit, ante quippe non erit. Ut au-
tem tibi tanquam sancto homini Dei et sincerissimo
fratri aperiatur de hac quæstione quid sentiam: error
quidem in utroque vitandus est, quantum ab homine
vitari potest, sive citius, sive tardius quam futurum
est Dominus venturus esse credatur; sed mihi
quisquam non videtur errare cum aliquid nescire se
scit; sed cum se putat scire quod nescit. Renoveamus
itaque de medio servum illum malum, qui, dicens in
corde suo, Moram facit dominus meus venire, domi-
natur conservi suis et ebriosis convivando misce-
tur. Iste quippe procul dubio Domini sui odit adven-
tum: quo servo malo semoto, constituamus ante
oculos tres servos bonos, familiam dominicam dili-
genter sobrieque tractantes, adventum Domini sui
sitienter desiderantes, vigilanter expectantes, fide-
liter amantes, si unus eorum citius, alter tardius Do-
minum putat esse venturum, tertius vero suam de
hac re ignorantiam confitetur. Quanquam omnes
consonent Evangelio, quia omnes diligunt manifesta-
tionem Domini, et eam desideranter et vigilanter
expectant, videamus tamen quis amplius consonet.
D Unus dicit: Vigilemus et oremus, quia citius ventu-
rus est Dominus. Alter dicit: Vigilemus et oremus,
quia brevis est ista vita, quamvis tardius venturus sit
Dominus. Tertius dicit: Vigilemus et oremus, quia
et brevis et incerta est ista vita, et nescimus tempus
quando venturus sit Dominus. Evangelium dicit:
Videte, vigilate, et orate, nescitis enim quando tem-
pus sit. Obsecro te, quid aliud dicere audimus hunc
tertium, quam quod dicere audimus Evangelium:
omnes quidem pro desiderio regni Dei hoc volunt
esse verum quod putat primus, sed hoc secundus
negat; tertius vero non negat aliquid horum, sed
ignorare se fatetur quis verum dicat illorum. Proinde
si hoc factum fuerit, quod prædixerat primus, gau-

debuit cum illo secundus et tertius, omnes enim manifestationem Domini diligunt, et exsultabunt utrique citius venisse quod diligunt. Si autem factum non fuerit, et apparere cœperit hęc potius esse verum quod dicebat secundus, metuendum est ne inter ipsas moras perturbentur qui crediderant quod dixerat primus, et incipiant Domini adventum non tardum putare, sed nullum: qui vides quantus sit interitus animarum? Quod si tantę fidei fuerint, ut se ad secundi prædicta convertant, et Dominum etiam tardantem fideliter et patienter expectent, abundabunt tamen opprobria et insultationes, atque irrisiones inimicorum, multos infirmos a Christiana fide avertentium, dicendo tam fallaciter eis regnum esse promissum, quam fallaciter dicebatur cito esse venturum. Qui autem credunt quod dicit secundus, tardius Dominum esse venturum, si falsum fuerit inventum, citius Domino veniente, nullo modo qui ei crediderant turbabuntur in fide, sed inopinato gaudio perfruuntur. Quapropter qui dicit Dominum citius esse venturum optabilis loquitur, sed periculose si fallitur; utinam ergo sit verum, quia erit molestum si non erit verum! Qui autem dicit Dominum tardius esse venturum, et tamen credit, sperat, amat ejus adventum, profecto de tarditate ejus etiam fallitur, feliciter fallitur. Habebit enim majorem patientiam si hoc ita erit, majorem lætitiā si non erit, ac per hoc ab eis, qui diligunt manifestationem Domini, ille auditur suavius, isti creditur tutius. Qui autem quid horum sit, verum ignorare se confitetur, illud optat, hoc tolerat, in nullo eorum errat, quia nihil eorum aut affirmat, aut negat. Obsecro te ut me talem non spernas, quia et ego te diligo id affirmantem quod verum esse desidero, et tanto magis nolo fallaris, quanto magis amo quod polliceris, quanto magis video periculosum esse; si falleris.

CAPUT CXXXIII.

Quæ sit prima resurrectio, quæ secunda, ex libro de Civitate Dei xi, inter cætera et ad locum.

Amen amen dico vobis, quis venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent; sicut enim Pater **Œ** habet vitam in seipso [semetipso], sic dedit Filio habere vitam in seipso. Nondum de secunda resurrectione, id est, corporum, loquitur, quæ in fine futura est, sed de prima, quæ nunc est. Hanc quippe ut distingueret, ait: Venit hora et nunc est, non autem ista corporum; sed animarum est. Habent enim et animæ mortem suam in impietate atque peccatis, secundum quam mortui sunt de quibus idem Dominus ait: *Sine mortuos sepelire mortuos suos*; ut scilicet in anima mortui, in corpore mortui sepelirent. Propter istos ergo impietate et iniquitate in anima mortuos, venit, inquit, hora et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent. Qui audierint dixerint, qui obdormierint, qui crediderint, et usque in finem perseveraverint: nec fecit hic ullam differentiam bonorum et malorum, omnibus enim bonum est audire vocem ejus, et vivere ad

vitam pietatis, ex impietatis morte transeundo, de qua morte ait apostolus Paulus: Ergo omnes mortui sunt et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est. Resurrexit. Omnes itaque mortui sunt in peccatis, non mine prorsus excepto, sive originalibus, sive et a voluntate additis, vel ignorando, vel sciendo, non faciendo quod justum est, et pro omnibus mortuus est unus, id est, nullum habens omnino peccatum, ut qui per remissionem peccatorum vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro omnibus mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram, ut credentes in eum qui justificat impium ex impietate, justificati, tanquam ex morte vivificati, ad primam resurrectionem quæ nunc est pertinere possimus. Ad hanc enim primam non pertinent nisi qui beati erunt in æternum; ad secundam vero de qua mox I enturus est, et beatos pertinere docebit, et miseros. Ista est misericordiæ, illa judicii. Propter quod in psalmo scriptum est, Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine; de quo judicio consequenter adjunxit atque ait: Et potestatem dedit ei et judicium facere, quia Filius hominis est. Ille ostendit quod in ea carne veniet judicaturus in qua venerat judicandus. Ad hoc enim ait, Quoniam Filius hominis est, ac deinde subjungens unde agimus: Nolite, inquit, mirari hoc, quia veniet hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus, et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionem judicii. Hoc est illud judicium quod paulo ante sicut nunc pro damnatione posuerat dicens: Qui verbum meum audit et credit ei qui misit me, habet vitam æternam, et in judicium non venit, sed transit a morte in vitam; id est, pertinendo ad primam resurrectionem qua nunc transitur a morte ad vitam in damnationem non veniet, quam significavit appellatione judicii, sicut etiam hoc loco ubi ait: Qui [verb] mala egerunt in resurrectionem judicii, id est, damnationis. Resurgat ergo in prima qui non vult in secunda resurrectione damnari. Venit enim [ergo] hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent, id est, in damnationem non venient, quæ secunda mors dicitur, in quam mortem, post secundam quæ corporum futura est resurrectionem præcipitabuntur, qui in prima quæ animarum est non resurgent. Venit enim hora ubi non ait, et nunc est, quis in fine erit sæculi, hoc est, in ultimo et maximo judicio Dei, quando omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus et procedent. Non dixit quemadmodum in prima, et qui audierint vivent, non enim omnes vivent, scilicet ea vita quæ, quoniam beata est, sola vita dicenda est. Nam utique non sine qualicumque vita possent audire, et de monumentis resurgente carne procedere. Quare autem non omnes vivent, in eo quod sequitur docet: Qui bona, inquit, fecerunt, in resurrectionem vitæ, hi sunt qui vivent qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii, hi

sunt qui non vivent, quia secunda morte morientur. Mala quippe egerunt, quoniam male vixerunt; male autem vixerunt, quia in prima quæ nunc est animarum resurrectione non revixerunt: quia in prima aut in eo quod resurrexerunt [revixerant] non in finem usque manserunt. Sicut ergo duæ sunt regenerationes, de quibus jam supra locutus sum: una secundum fidem, quæ nunc fit per baptismum; alia secundum carnem, quæ fiet in ejus incorruptione atque immortalitate per judicium magnum atque novissimum; ita sunt et resurrectiones duæ: una prima, quæ et nunc est, et æternarum est, quæ venire non permittit in mortem secundam; alia secunda, quæ non nunc, sed in sæculi fine futura est, nec æternarum, sed corporum est, quæ per ultimum iudicium alios mittet in secundam mortem, alios in eam vitam quæ non habet mortem.

CAPUT CXXXIV.

De duabus resurrectionibus et mille annis; ex libro de Civitate Dei xx.

De his duabus resurrectionibus idem Joannes Evangelista in libro qui dicitur Apocalypsis eo modo locutus est, ut earum prima, a quibusdam nostris non intellecta, insuper etiam in quasdam ridiculas fabulas verteretur. Ait quippe in libro memorato Joannes apostolus: Et vidi angelum descendentem de cælo, habentem clavem abyssi, et catenam in manu sua, et tenuit draconem illum serpentem antiquum qui cognominatus est diabolus et Satana, et alligavit illum mille annis, et misit illum in abyssum, et clausit et signavit super eum, ut non seduceret jam gentes donec solvantur mille anni, post hæc oportet eum solvi brevi tempore; et vidi sedes et sedentes super eas, et iudicium datum est [illis], et animæ occisorum propter testimonium Jesu, et propter verbum Dei; et si qui non adoraverunt bestiam hæc imaginem ejus, neque acceperunt inscriptionem in fronte aut in manu sua, et regnaverunt cum Jesu mille annis, reliqui vero non vixerunt donec solvantur mille anni. Hæc resurrectio prima est. Beatus et sanctus est, qui habet in hac prima resurrectione partem. In istis secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis. Qui propter hæc hujus libri verba primam resurrectionem futuram multiplicati sunt corporalem, inter cætera maxime ænigmatum numero mille permoti sunt, tanquam oporteret in sanctis [istis] eo modo, velut tanti temporis fieri sabbatum: vacatione scilicet sancta post labores ænorum sex milium ex quo creatus est homo, et magni illius peccati merito in hujus mortalitatis ærurnas de paradisi felicitate dimissus est, ut quoniam scriptum est, Unus dies apud Dominum sicut mille anni, et mille anni sicut dies unus, sex annorum milibus, tanquam sex diebus impletis, sequatur velut septimus sabbati in annis mille postremis, ad hoc scilicet sabbatum celebrandum resurgentibus sanctis. Quæ opinio esset utriusque tolerabilis, si aliquæ delicia spirituales in illo sabbato ad futuræ sanctis per Do-

mini præsentiam crederentur. Nam etiam nos hoc opinati fuimus aliquando. Sed cum tunc resurrexerint dicant immoderatissimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus cibus sit tantus ac potus, ut non solum nullam modestiam teneant, sed modum quoque ipsius incredulitatis excedant, nullo modo ista possunt nisi a carnalibus credi. Hi autem qui spirituales sunt, istos ita credentes *χλιματὰς* appellant græco vocabulo, quos verbum e verbo exprimentes nos possumus milliaris nuncupare. Eos autem longum est refellere ad singula, sed potius quemadmodum scriptura hæc accipienda sit jam debemus ostendere. Ait ipse Dominus Jesus Christus, Nemo potest introire in domum fortis, et vasa ejus eripere nisi primo alligaverit fortem, diabolum volens intelligi fortem, quia ipse genus humanum potuit tenere captivum, vasa vero ejus quæ fuerat erepturus, fideles suos futuros, quos ille in diversis peccatis atque impietatibus possidebat. Ut ergo alligaretur hic fortis, propterea iste Apostolus in Apocalypsi vidit angelum descendentem de cælo, habentem clavem abyssi et catenam in manu sua: Et tenuit, inquit, draconem illum serpentem antiquum qui cognominatus est diabolus et satanas, et alligavit illum mille annis, hoc est, ejus potestatem ab eis seducendis atque possidendis qui fuerant liberandi cohibuit atque frenavit. Mille autem anni duobus modis possunt, quantum mihi occurrit, intelligi: aut quia in ultimis annis milisia res agitur, id est, sexto annorum milliaris, tanquam sexto die cujus nunc spatia posteriora volvuntur, secuturo deinde sabbato quod non habet vesperam, requies scilicet sanctorum quæ non habet finem, ut hujus milliaris tanquam diei novissimam partem quæ remanebat usque ad terminum sæculi mille annos appellaverit, eo loquendi modo quo pars significatur a toto aut certe mille annos; pro annis omnibus hujus sæculi posuit, ut perfecto numero notaretur ipsa temporis plenitudo. Millenarius quippe numerus denarii numeri quadratum solidum reddit: decem quippe decies ducta fiunt centum, quæ etiam figura quadrata, sed plana est. Ut autem in altitudinem surgat, et solida fiat, rursus centum decies multiplicantur et mille sunt. Porro si centum ipsa pro universitate aliquando ponuntur, quale illud est, quod Dominus omnia sua dimittentem et illum sequenti promittit dicens, Accipiet in hoc sæculo centuplum; quod exponens quodammodo Apostolus ait: Quasi nihil habentes, et omnia possidentes, quia et ante jam dictum erat, Fidelis hominis totus mundus divitiarum est, quanto magis mille pro universitate ponuntur, ubi est soliditas ipsius denariæ quadraturæ, unde nec illud melius intelligitur, quod in psalmo legitur, Memor fuit in sæculum Testamenti sui, verbi quod mandavit in mille generationes, id est, in omnes. Et misit illum, inquit, in abyssum, utique diabolum misit in abyssum: quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate adversus Ecclesiam Dei multum profunda sunt corda, non quia ibi diabolus ante non erat, sed ideo illic dicitur missus, quia exclusus a credenti-

bus plus cœpit impios possidere. Plus namque possidetur a diabolo, qui non solum est alienus a Deo, verum etiam gratis odit servientes Deo: Et clausit, inquit, et signavit super eum ut non seduceret jam gentes, donec finiatur mille anni. Clausit super eum, dictum est, interdixit ei ne posset exire, id est vetitum transgredi: signavit autem quod addit, significasse mihi videtur, quia occultum esse voluit qui pertineant ad partem diaboli, et qui non pertineant. Hoc quippe in hoc sæculo prorsus latet, quia et qui videtur stare utrum sit casurus, et qui videtur jacere utrum sit surrecturus, incertum est. Ab eis autem gentibus seducendis hujus interdicti vinculo et clastro diabolus prohibetur atque cohibetur, quas pertinentes ad Christum seducebat antea vel tenebat. Has enim Deus elegit ante mundi constitutionem eruere de potestate tenebrarum, et transferre in regnum filii charitatis suæ, sicut Apostolus dicit. Nam seducere illum gentes etiam nunc et secum trahere in æternam pœnam, sed non prædestinatas in æternam vitam quis fidelis ignorat? Nec moveat quod sæpe diabolus seducit etiam illos qui regenerati jam in Christo vias ingrediuntur Dei: novit enim Dominus qui sunt ejus, ex his in æternam damnationem neminem ille seducit. Sic enim eos novit Dominus ut Deus, quem nihil latet etiam futurorum, non ut homo qui hominem ad præsens videt, si tamen videt cujus cor non videt, qualis autem postea sit futurus, nec se ipsum videt.

CAPUT CXXXV.

De alligazione et solutione diaboli.

Ad hoc ergo ligatus est diabolus et inclusus in abyssonibus, ut jam non seducat gentes ex quibus constat Ecclesia, quas ante seductas tenebat antequam esset Ecclesia. [Nec enim dictum est, ut non seduceret aliquem, sed ut non seduceret, inquit, jam gentes.] Neque enim dictum est: Ut non seduceret, inquit, jam gentes in quibus Ecclesia proculdubio voluit intelligi. Donec finiatur, inquit, mille anni, id est, aut quod remanet de sexto die, qui constat ex mille annis, aut omnes anni quibus deinceps hoc sæculum peragendum est. Nec sic accipiendum est quod ait, Ut non seduceret gentes donec finiatur mille anni, quasi postea sit seducturus eas duntaxat gentes, ex quibus prædestinata constat Ecclesia, a quibus seducendis illo est vinculo clastroque prohibitus. Sed aut illa locutione dictum est quæ in scripturis aliquoties invenitur qualis est in psalmo, Sic oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec miseretur nostri. Neque enim cum miseratus fuerit, non erunt oculi servorum ejus ad Dominum Deum suum. Aut certe iste est ordo verborum, et clausit et signavit super eum donec finiatur mille anni. Quod vero interposuit Ut non seduceret jam gentes, ita se habet, ut ab hujus ordinis connexionem sit liberum et seorsum intelligendum, velut si post adderetur, ut sic se haberet tota sententia: Et clausit, et signavit super eum donec finiatur mille anni, ut non seduceret jam gentes, id est, ideo clausit donec finiatur mille

anni, ut non seduceret jam gentes. Post [hoc] hæc inquit, oportet eum solvi brevi tempore, si hoc est diabolo ligari et includi, Ecclesiam non posse seducere, hæc ergo erit solutio ejus ut possit? absit. Nunquam enim ab illo Ecclesia seducetur prædestinata et electa ante mundi constitutionem, de qua dictum est, Novit Dominus qui sunt ejus: et tamen hic erit etiam illo tempore quo solvendus est diabolus, sicut ex quo est instituta hic fuit, et erit omnino tempore in suis utique qui succedunt nascendo morientibus.

CAPUT CXXXVI.

Quid respondendum sit eis qui putant resurrectionem ad sola corpora, non etiam ad animas pertinere, ex eodem libro de Civitate Dei xx, inter cætera et ad locum.

B Hæc resurrectio prima est. Beatus et sanctus qui habet in hac prima resurrectione partem, id est, particeps ejus est; ipse est autem particeps ejus, qui non solum a morte quæ in peccatis est reviviscit, verum etiam in eo quod revixerit permanebit. In istis, inquit, secunda mors non habet potestatem. Habet ergo in reliquis de quibus superius ait: Reliqui eorum non vixerunt donec finiatur mille anni, quoniam toto isto temporis intervallo, quod mille annis vocat, quantumcumque in eo quisque eorum vixit in corpore, non revixit a morte, in qua eum tenebat impietas, ut sic reviviscendo primæ resurrectionis particeps fieret, atque in eo potestatem secundæ mors non haberet. Sunt qui putant resurrectionem dici non posse **¶** nisi corporum, ideoque **C** istam quoque primam in corporibus futuram esse contendunt. Quorum enim est, inquiunt, cadere, eorum est resurgere, cadunt autem corpora moriendo, nam et a cadendo cadavera nuncupantur: non ergo animarum, inquiunt, resurrectio potest esse, sed corporum. Sed quid contra Apostolum dicunt, qui eam resurrectionem appellat? Nam secundum interiorem, non secundum exteriorem hominem utique resurrexerant quibus ait: Si conresurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite; quem sensum verbis aliis alibi posuit dicens: Ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, sic et nos in novitate vitæ ambulemus. Hinc est et illud: Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus. Quod autem dicunt non posse resurgere, nisi qui cadunt, et ideo putant resurrectionem ad corpora non ad animas pertinere, quia corporum est cadere, cur non audiunt, Non recedatis ab illo ne cadatis, et, Suo domino stat aut cadii, et, Qui se putat stare caveat ne cadat: puto enim, quod in anima non in corpore casus iste cavendus est. Si igitur cadentium est resurrectio, cadunt autem et animæ, profecto et animas resurgere constituendum est. Quod autem cum dixisset, in istis secunda mors non habet potestatem, adjunxit atque ait: Sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum eo mille annis: non utique de solis episcopis et presbyteris dictum est, qui proprie jam vocantur in Ecclesia sacerdotes, sed [sicut] sic omnes christos dicitur pro-

pter mysticam chrisma, sic omnes sacerdotes, quoniam membra sunt unius sacerdotis. De quibus apostolus Petrus : Plebs, inquit, sancta regale sacerdotium. Sane licet breviter atque transeunter insinavit esse Dominum Christum, dicendo : Sacerdotes Dei et Christi, hoc est Patris et Filii, quamvis propter formam servi sicut hominis Filius, ita etiam sacerdos Christus effectus sit in æternum secundum ordinem Melchisedech. De qua re in hoc opere non semel diximus.

CAPUT CXXXVII.

De Gog et Magog quos ad persequendam Ecclesiam Dei solutus prope finem sæculi diabolus incitabit, ex eodem libro xx.

Et cum finiti fuerint mille anni solvetur Satanæ de custodia sua, [et exhibit] ad seducendas nationes quæ sunt in quatuor angulis terræ, Gog et Magog, et trahet eas in bellum quorum numerus est, ut arena maris. Ad hæc ergo tunc seducet, ut in hoc bellum trahat. Nam et antea modis quibus poterat per mala multa et varia seducebat. Exhibit autem, dictum est, in apertam persecutionem de latebris erumpet odiorum. Hæc enim erit novissima persecutio, novissimo imminente iudicio, quam sancta Ecclesia toto terrarum orbe patietur, universa scilicet civitas Christi, ab universa diaboli civitate quantacumque erit utraque super terram. Gentes quippe istas quas appellat Gog et Magog, non sic sunt accipiendæ tanquam sint aliqui, in aliqua parte terrarum Barbari constituti, sive quos quidam suspicantur Getas et Massagetas, propter litteras horum nominum primas, sive alios al quos alienigenas [et a Romano jure sejunctos] et a Roma non jure sejunctos. Toto namque orbe terrarum significati sunt isti esse cum dictum est, nationes quæ sunt in quatuor angulis terræ, easque subiecit esse Gog et Magog, quorum interpretationem nominum esse comperimus Gog tectum, Magog de tecto, tanquam domus et ipse qui procedit de domo; Gentes [igitur] ergo sunt in quibus diabolum velut in abisso superius intelligebamus inclusum, et ipse de illis quodammodo sese effereus et procedens, [ut ille sicut tectum, ipse tectum] ut illæ sint tectum ipso de tecto. Si autem utrumque referamus ad gentes, non unum horum ad illas, alterum ad diabolum; et tectum ipsæ sunt quia in eis concluditur et quodammodo tegitur inimicus antiquus, et de tecto ipsæ erunt quando in apertum tectum de aperto erupturæ sunt.

CAPUT CXXXVIII.

An ad ultimum iudicium pertineat impiorum, quod descendisse ignis de cælo, et eosdem comedissememoratur, ex eodem libro.

Quod vero ait : Et ascenderunt super terræ latitudinem, et ciuxerunt castra sanctorum et dilectam civitatem; non utique ad unum locum venisse vel venturi esse significati sunt, quasi uno aliquo loco futura sint castra sanctorum et dilecta civitas, cum hæc non sit nisi Christi Ecclesia toto terrarum orbe diffusa, ac per hoc ubicumque tunc erit quæ in uniu-

bus gentibus erit, quod significatam est, nomine latitudinis terræ, ibi erunt castra sanctorum ubi erit dilecta Deo civitas ejus, ibi ab omnibus inimicis suis, quia et ipsi in omnibus cum illa gentibus erunt, persecutionis illius immanitate cingetur, hoc est in angustias tribulationis ardebitur, urgebitur, concludetur, nec militiam suam deseret, quæ vocabulo est appellata castrorum. Quod vero ait, et descendit ignis de cælo et comedit eos, non extremum putandum est id esse supplicium, quod erit cum dicetur, Discedite a me, maledicti, in ignem æternum. Tunc quippe in ignem mittentur ipsi, non ignis de cælo veniet [super ipsos] in ipsos. Hic autem bene intelligitur ignis de cælo, de ipsa firmitate sanctorum, quæ non concessuri sunt sævientibus, ut eorum faciant voluntatem. Firmamentum est enim cælum cujus firmitate illi cruciabuntur ardentissimo zelo, quoniam non poterunt attrahere in partes Antichristi sanctos Christi, et ipse erit ignis qui comedet eos et hoc a Deo, quia Dei munere inseparabiles sunt sancti : unde [cruciabantur] excruciantur inimici. Sicut enim in bono positum est [ubi legitur] : Zelus domus tuæ comedit me, ita e contrario [in malo ubi dicitur] : Zelus occupavit plebem inereditam, et tunc ignis contrarios comedet, et tunc utique excepto scilicet ultimi illius igne iudicii, aut si eam plagam qua percutiendi sunt Ecclesiæ persecutores veniente jam Christo, quos viventes inveniet super terram, quando interficiet Antichristum spiritu oris sui, ignem appellavit descendantem de cælo, eosque comedentem, neque hoc ultimum supplicium erit impiorum, sed illud quod facta corporum resurrectione passuri sunt.

CAPUT CXXXIX.

Quod apostolus Thessalonicensibus scripserit, et de manifestatione Antichristi, ex eodem libro xx de Civitate Dei.

Rogamus, inquit, vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi et nostræ congregationis in ipsem, ut non cito moveamini mente, neque terreamini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini, ne quis vos seducat ullo modo quoniam nisi venerit refuga primum et revelatus fuerit homo peccati, filius Interitus, qui adversatur et superextollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostentans se tanquam sit Deus. Non retinetis in memoria, quod adhuc cum casem apud vos, hæc dicebam vobis? et nunc quid detineat scitis ut reveletur in suo tempore. Jam enim mysterium iniquitatis operatur, tantum qui modo tenet teneat, donec de medio fiat, et tunc revelabitur iniquus [ille] quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et evacuabit illuminatione præsentis sæculi cum cujus est præsentia secundum operationem Satanæ, in omni virtute et signis et prodigiis mendacii, et in omni seductione iniquitatis his qui pereunt, pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, et ideo mittet illis Deus

operationem erroris, ut credant mendacio et judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati: nulli dubium est eum de Antichristo ista dixisse, diemque iudicii (hunc enim appellat diem Domini) non esse venturum, nisi ille prior venerit quem refugam vocat, utique a Domino Deo. Quod si de omnibus impiis merito dici potest, quanto magis de isto, sed in quo templo Dei [ut Deus] sit ceasurus incertum est, utrum in illa ruina templi quod a Salomone rege constructum est, an vero in Ecclesia. Non enim templum alicujus idoli aut demonis templum Dei Apostolus diceret: unde nonnulli non ipsum principem, sed universum quodam modo corpus ejus, id est ad eum pertinentem hominum multitudinem simul cum ipso suo principe, hoc loco intelligi Antichristum volunt, rectiusque putant etiam Latine dici sicut in Græco est, non in templo Dei, sed in templum Dei sedeat, tanquam ipse sit templum Dei, quod est Ecclesia, sicut dicimus: sedet et in amicum, id est velut amicus, vel si quid aliud isto locutionis genere dici solet. Quod autem ait, Et nunc quid detineat scitis, id est quid sit in mora, quæ causa sit dilationis ejus ut reveletur in suo tempore, scitis: quoniam scire illos dixit, aperte hoc dicere noluit, et ideo nos qui nescimus quod illi sciebant, pervenire cum labore ad id quod sensit Apostolus, cupimus nec valemus. Præsertim quia et illa quæ addidit hunc sensum faciunt obscuriorem. Nam quid est: Jam enim mysterium iniquitatis operatur, tantum qui modo tenet, teneat donec de medio fiat, et tunc revelabitur iniquus? Ego prorsus quid dixerit me fateor ignorare, suspiciones tamen hominum quas vel audire vel legere potui non tacebo. Quidam putant hoc de imperio dictum fuisse Romano, et propterea Paulum apostolum id aperte scribere [noluisse] voluisse, ne calumniam videlicet incurreret, quod Romano imperio male optaverit, cum speraretur æternum: ut hoc quod dixit, Jam etiam mysterium iniquitatis operatur, Neronem voluerit intelligi, cujus jam facta velut Antichristi videbantur. Unde nonnulli ipsum resurrecturum et futurum Antichristum suspicantur; alii vero nec [eum] occisum putant, sed subtractum potius ut putaretur occisus, et vivum occultari in vigore ipsius ætatis in qua fuit cum crederetur extinctus, donec suo tempore reveletur et restituatur in regnum. Sed multum mihi mira est hæc opinantium tanta præsumptio. Illud tamen quod ait Apostolus, tantum qui modo tenet, teneat donec de medio fiat, non absurde de ipso Romano imperio creditur dictum, tanquam dictum sit, tantum qui modo imperat imperet donec de medio fiat, id est, de medio tollatur, et tunc revelabitur iniquus quem significari Antichristum nullus ambigit. Alii vero et quod ait, quid detineat scitis et mysterium [operatur] operari iniquitatis, non putant dictum nisi de malis et fictis qui sunt in Ecclesia donec perveniant ad tantum numerum qui Antichristo magnum populum faciat, et hoc esse mysterium iniquitatis, quia videtur occultum. Hortari

A autem Apostolum fideles, ut in fide quam tenent tenaciter perseverent dicendo, Tantum qui modo tenet, teneat donec de medio fiat, hoc est, donec exeat de medio Ecclesiæ mysterium iniquitatis, quod nunc occultum est. Ad ipsum enim mysterium pertinere arbitratur, quod ait in Epistola sua Joannes Evangelista: Pueri, novissima hora est, et sicut audistis quod Antichristus sit venturus, nunc autem Antichristi multi facti sunt, unde cognoscimus quod novissima sit hora, ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis; quod si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. Sicut ergo ante finem in hac hora, inquit, quam Joannes novissimam dicit, exierunt multi hæretici de medio Ecclesiæ, quos multos dicit Antichristos, ita omnes tunc inde exibunt qui non ad Christum, sed ad illum novissimum Antichristum pertinebunt, et tunc revelabitur. Alius ergo sic, alius [autem sic] aliter sic Apostoli obscura verba conjectat, quod tamen eum dixisse non dubium est. Non veniet ad vivos et mortuos judicandos Christus, nisi prius venerit ad selucendos in animam mortuos adversarius ejus Antichristus, quamvis jam ad occultum iudicium Dei pertineat, quod ab illo seducuntur. Præsentia quippe ejus erit sicut dictum est, secundum operationem Satanæ, in omni virtute et signis et prodigiis mendacii, et in omni seductione iniquitatis his qui pereunt. Tunc enim solvetur Satanæ, et per illum Antichristum in omni sua virtute mirabiliter quidem, sed mendaciter operabitur. Quod solet ambigi utrum propterea dicta sint, signa et prodigia mendacii, quoniam mortales sensus perphantasmata decepturus est, ut quod non facit facere videatur: an quia illa ipsa, etiam si erunt vera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros non ea potuisse nisi divinitus fieri virtutem diaboli nescientes, maxime quando tantam quantum nunquam habuit acceperit potestatem. Non enim quando de celo ignis occidit et tantam familiam cum tantis gregibus pecorum sancti Job uno impetu absorpsit, et turbo irruens et domum dejiciens filios ejus occidit, phantasmata fuerunt, quæ tamen fuerunt opera Satanæ, cui Deus dederat hanc potestatem. Sed propter quid horum ergo dicta sint prodigia et signa mendacii, tunc potius apparebit; sed propter quodlibet horum dictum sit, seducuntur eis signis atque prodigiis qui D seduci merebuntur: pro eo quod dilectionem, inquit, veritatis non receperunt ut salvi fierent. Nec dubitavit Apostolus addere ac dicere, Ideo mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacio. Deus enim mittet, quia Deus diabolum facere ista [permittit justo ipsius iudicio] permittit justo ipso iudicio. Quamvis faciat ille iniquo malignoque consilio: Ut judicentur, inquit, omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Proinde iudicati seducuntur et seducti iudicabuntur. Sed iudicati [seducuntur] seducuntur illis iudiciis Dei occulte iustis, iuste occultis, quibus ab initio peccati rationalis creaturæ nunquam iudicare cessavit: seducti autem iudicabuntur novissimo manifestoque

per Christum Jesum justissime judicaturum, A
justissime judicatum.

CAPUT CXL.

idem Apostolus in prima ad eosdem epistola de
urrectione mortuorum docuerit, ex eodem libro

hic Apostolus tacuit de resurrectione mor-
tuis, ad eosdem autem scribens in epistola prima :
ignis, inquit, vos ignorare, fratres, de dor-
mibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui
non habent. Nam si credimus quod Jesus mor-
tuis et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt
mortuis adducet cum illo. Hoc enim vobis dici-
p verbo Domini, quia nos viventes qui reliqui
in adventu Domini non praeveniemus eos qui
dormierunt, quoniam ipse Dominus in jussu, in B
archangeli, et in tuba Dei, descendet de caelo,
rapti [qui in Christo sunt] in Christo resurgent
; deinde nos viventes qui reliqui sumus simul
illis rapiemur in nubibus obviam Christo 93 in
et ita semper cum Domino erimus. Hae verba
dica resurrectionem mortuorum futuram,
o veniet utique Christus ad vivos et mortuos
ndos, praclarissime ostendunt. Sed quare so-
rum illi quos hic viventes inventurus est Chri-
storum personam in se atque illis qui tunc
vivebant transfigurabat Apostolus, nunquam
o morituri sint, an ipso temporis puncto quo
esurgentibus rapiemur in nubibus, in obviam
o in aera ad immortalitatem per mortem mira-
late transibunt? Neque enim dicendum est fieri C
esse ut dum per aera in sublime portantur in
atio et moriantur et reviviscant. Quod enim
ita semper cum Domino erimus, non sic acci-
um est, tanquam in aere nos dixerit semper
omino esse mansuros, quia nec ipse utique ibi
sit quia veniens transiturus est. Venienti quippe
obviam non manent, sed ita cum Domino erit
d est, sic erimus habentes corpora sempiterna,
nque cum illo fuerimus. Ad hunc autem sen-
suo existinemus etiam illos quos hic vivos in-
vus est Dominus in ipso parvo spatio et passu-
rtiem et accepturos immortalitatem, ipse Apo-
stolos non videtur urgere ubi dicit, in Christo
; vivificabuntur, cum alio loco de ipsa loquens
actione corporum dicat, Tu quod seminas non
atur nisi [prius] moriatur? Quomodo igitur
vientes hic Christus inveniet per immortalita-
illo vivificabuntur, et si non moriantur cum
us propter hoc esse dictum, Tu quod seminas
ivificatur nisi [prius] moriatur, aut si recte non
as seminari nisi ea corpora hominum quae mo-
quoquo modo revertuntur in terram; sicut
abet etiam illa in transgressorem patrem ge-
humani divinitus prolata sententia, Terra es et
ram ibis; fatendum est istos quos nondum de
ibus egressos cum veniet Christus inveniet, et
erbis Apostoli et illis de Genesi non teneri.
um sursum in nubibus rapti, non utique semi-

nantur, quia nec eunt in terram, nec redeunt, sive
nullam prorsus experiantur mortem, sive paululum
in aere moriantur. Sed aliud rursus occurrit quod
idem dixit Apostolus cum de resurrectione corporum
ad Corinthios loqueretur : Omnes resurgemus, vel
(sicut alii codices habent) omnes dormiemus. Cum
ergo nec resurrectio fieri, nisi mors praecesserit, pos-
sit, nec dormitionem possimus illo loco intelligere
nisi mortem, quomodo omnes vel dormient vel re-
surgent, si tam multi quos in corpore inventurus est
Christus, nec dormient, nec resurgent? Si ergo sanc-
tos qui reperitur Christo veniente viventes eique
in obviam rapiemur, crediderimus in eodem raptu de
mortalibus corporibus exituros, et ad eadem mox im-
mortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur
angustias, sive ubi dicit : Tu quod seminas non vi-
vificatur, nisi [prius] moriatur; sive ubi dicit : Om-
nes resurgemus, aut, Omnes dormiemus : quia nec illi
per immortalitatem vivificabuntur, nisi quamlibet
paululum tamen ante moriantur, ac per hoc et a re-
surrectione non erunt alieni, quam dormitione pra-
cedunt, quamvis brevissima, non tamen nulla. Cur
autem nobis incredibile videatur illam multitudinem
corporum in aere quodammodo seminari, atque ibi
protinus immortaliter atque incorruptibiliter reviv-
iscere, cum credamus quod idem ipse Apostolus
apertissime dicit : In ictu oculi, futuram resurrectio-
nem, et in membra sine fine victura, tanta facilitate
jamque instimabili velocitate redituros antiquis-
imorum cadaverum pulverem? nec ab illa sententia
qua homini dictum est : Terra es, et in terram ibis;
futuros illos sanctos arbitramur immunes, si eorum
morientium in terram non recident corpora; sed si-
cut in ipso raptu moriantur, ita et resurgunt dum fe-
runtur in aera. In terram quippe ibis, [id est] est, in
hoc ibis amissa vita quod eras antequam sumo-
res vitam, id est, hoc eris exanimatus quod eras an-
tequam esses animatus. Terrae quippe insufflavit
Deus in faciem flatum vitae, cum factus [esses] est
homo in animam vivam; tanquam diceretur : Terra
es animata quod non eras, terra eris exanimis sicut
eris, [hoc] quod sunt et antequam putrescant omnia
corpora mortuorum, quod erunt et illa si moriantur,
ubique moriantur, cum vita carebunt quam con-
tinuo receptura sunt. Sic ergo ibunt in terram,
D [quando] quia ex vivis hominibus terra erunt, quem-
admodum it in cinerem quod sit cinis, it in vetusta-
tem quod sit vetus, it in testam quod ox luto sit
testa, et alia [praesentia] sexcenta sic loquimur. Quo-
modo autem sit futuram quod nunc pro nostrae ra-
tionculae viribus utcumque conjicimus, tunc erit po-
tius ut nosse possemus. Resurrectionem quippe
mortuorum futuram, esse et in carne quando Chri-
stus venturus est vivos judicaturus et mortuos,
oportet, si Christiani esse volumus, ut credamus. Sed
non ideo de hac re inanis est fides nostra, si quemad-
modum futura sit perfecte comprehendere non vale-
mus.

CAPUT CXXI.

De adventu Heliae ante iudicium, cujus praedicatione Scripturarum secreta reserante, Judaei convertentur ad Christum, ex eodem libro de Civitate Dei.

Cum admonuisset ut meminissent legis Moysi, quoniam praevidebat [eos] multo adhuc tempore non eam spiritaliter sicut oportuerat accepturos, continuo subiecit: Et [Ecce ego] ecce mittam vobis Heliam Thesbiten, antequam veniat dies Domini magnus et illustris qui convertet cor patris ad filium, et cor hominis ad proximum suum, ne forte veniens percutiam terram [anathemate] penitus. Per hunc Heliam magnam mirabilemque Prophetam, exposita sibi lege ultimo tempore ante iudicium Judaeos in Christum verum, id est, in Christum nostrum esse credituros, celeberrimum est in sermonibus cordibusque fidelium. Ipse quippe ante adventum iudicis Salvatoris non immerito speratur esse venturus, qui etiam nunc vivere non immerito creditur. Curram namque igneo raptus est de rebus humanis, quod evidentissime sancta Scriptura testatur: cum venerit ergo exponendo legem spiritaliter, quam nunc Judaei carnaliter sapiunt, convertet cor patris ad filium, id est cor patrum ad filios. Singularem quippe pro numero plurali interpretes septuaginta posuerunt; et est sensus ut etiam filii sic intelligant legem, id est, Judaei quemadmodum patres intellexere, id est Prophetae, in quibus erat et ipse Moyses: sic enim cor patrum convertetur ad filios, cum intelligentia patrum perducatur ad intelligentiam filiorum, et cor filiorum ad patres eorum dum in id quod sensere illi, consentiunt et isti: ubi Septuaginta dixerunt, Et cor hominis ad proximum suum. Sunt enim inter se valde proximi patres et filii, quanquam in verbis septuaginta interpretum qui propheticè interpretati sunt, potest alius sensus idemque electior inveniri, ut intelligatur Helias cor Dei Patris conversurus ad Filium: non utique agendo ut pater diligat filium, sed docendo quod pater diligat filium, ut et Judaei quem prius oderant, diligant, eundem qui noster est, Christum. Judaeis enim nunc aversum cor habet Deus, a Christo nostro [quia non putant eum Deum esse neque Dei filium] quia hoc putant. Eis ergo tunc cor ejus convertetur ad filium, cum ipsi converso corde didicerint dilectionem Patris in Filium. Quod vero sequitur, Et cor hominis ad proximum suum, quid melius intelligitur quam cor hominis ad hominem Christum? Cum enim sit in forma Dei noster, formam servi accipiens, esse dignatus est, etiam proximus noster? Haec ergo faciet Helias, ne forte, inquit, veniam et percutiam terram penitus. Terra sunt enim qui terrona sapiunt, sicut Judaei carnales usque nunc, ex quo vitio contra Deum murmura illa venerunt, quia mali ei placent, et vanus est qui servit Deo.

CAPUT CXXII.

An possint corpora in ustione ignis esse perpetua, ex libro de Civitate Dei XXI.

Quid igitur ostendam, unde convincantur incre-

duci posse humana corpora animata atque viventa non solum nunquam morte dissolvi, sed in aeternorum quoque ignium durare tormentis? Nolunt enim hoc ad Omnipotentis nos referre potentiam, sed aliquo exemplo persuaderi sibi flagitant. Quibus si respondemus esse animalia profecto corruptibilia quia mortalia, quae tamen in mediis ignibus vivant, nonnullum etiam genus vernium in aquarum calidarum scaturigine reperiri, quarum fervorem nemo impune contrectat, illos autem non solum sine ulla sui laesione ibi esse, sed extra esse non posse; aut nolunt credere si ostendere non valeamus, aut si vulerimus sive oculis demonstrare res ipsas, sive per testes idoneos edocere, non satis esse hoc ad exemplum rei de qua quaestio est, eadem infidelitate contendere; quia haec animalia nec semper vivunt, et in illis fervoribus sine doloribus vivunt. Suae quippe naturae convenientibus vegetantur, illis non cruciantur elementis, quasi non incredibilius sit vegetari quam cruciari talibus rebus. Mirabile est enim dolere in ignibus et tamen vivere, sed mirabilius vivere in ignibus nec dolere, si autem hoc creditur, cur non et illud?

CAPUT CXXIII.

An consequens sit ut corporum dolorem sequatur carnis interitus.

Sed nullum est, inquit, corpus quod dolere possit, nec possit mori, et hoc unde scimus? Nam de corporibus quis certus est daemonum, utrum in eis doleant quando se affligi magnis cruciatibus consentitur? Quod si responderetur, terrenum corpus, solidum scilicet atque conspicuum nullum esse, atque ut uno potius nomine id explicem, nullam esse carnem quae dolere possit mo ique non possit: quid aliud dicitur, nisi quod sensu corporis homines et experientia collegerunt? Nullam namque carnem nisi mortalem sciunt, et haec est eorum tota ratio, ut quod experti non sunt nequaquam esse [posse] arbitrentur. Nam cujus rationis est dolorem facere mortis argumentum, cum vitae potius sit indicium? Etsi enim quaerimus, utrum semper possit vivere: certum tamen est vivere omne quod dolet, doloremque omnem, nisi in re vivente, esse non posse. Necessesse est ergo, ut vivat dolens, non est necesse ut occidat dolor, quia nec corpora ista mortalia et utique moritura omnis dolor occidit, et ut dolor aliquis possit occidere illa causa est, quoniam sic est anima connexa huic corpori, ut summis doloribus cedat atque discedat: quoniam et ipsa compago membrorum atque vitalium sic infirma est, ut eam vim quae magnum vel summum dolorem facit non valeat sustinere. Tunc autem tali corpori anima et eo connectitur modo, ut illud vinculum sicut nulla temporis longitudine solvitur, ita nullo dolore rumpatur. Proinde etiam si caro nunc talis nulla est, quae sensum doloris perpeti possit, mortemque non possit, erit tamen tunc talis caro, qualis nunc non est, sicut talis erit et mors, qualis nunc non est; non enim nulla, sed sempiterna mors erit, quando

nec anima vivere poterit Deum non habendo, nec A doloribus corporis carere moriendo. Prima mors animam nolentem pollit e corpore, secunda mors animam nolentem tenet in corpore : ab utraque morte communiter id habetur, ut quod non vult anima de suo corpore patiat : attendunt autem isti contradictores nullam esse nunc carnem, quæ dolorem pati possit mortemque non possit, et [non] attendunt esse tamen aliquid tale quod corpore majus sit, ipsa quippe anima cujus præsentia corpus vivit, et regitur, et dolorem pati potest, et mori non potest. Ecce inventa res est, quæ cum sensum doloris habeat, immortalis est. Hoc igitur erit tunc etiam in corporibus damnatorum, quod nunc esse scimus in animis omnium. Si autem consideremus diligentius, dolor qui dicitur corporis magis ad animam pertinet, animæ est enim dolere non corporis, etiam quando ei dolendi causa existit a corpore, cum in eo loco dolet ubi læditur corpus. Sicut ergo dicimus corpora sentientia, et corpora viventia, cum ab anima sit corpori sensus et vita, ita corpora dicimus et dolentia cum dolor corpori nisi ab anima esse non possit. Dolet itaque anima cum corpore in [in eo loco ejus] eo loco, ubi aliquid contingit ut doleat; dolet et sola quamvis sit in corpore cum aliqua causa etiam invisibili tristis ipsa, corpore incolumi est. Dolet etiam non in corpore constituta : nam utique dolebat dives ille apud inferos, quando dicebat, Crucior in hac flamma. Corpus autem nec exanime dolet, nec animatum sine anima dolet. Si ergo a dolore argumentum recte sumeretur ad mortem, ut ideo mors possit accidere, quia potuit accidere et dolor, magis ad animam pertineret mori ad quam magis pertinet et dolere; cum vero illa quæ magis dolere potest non possit mori, quid momenti [aufert] affert, cur illa corpora, quoniam futura in doloribus sunt, ideo etiam moritura esse credamus? Dixerunt quidem Platonicæ : Ex terrenis corporibus moribundisque membris, esse animæ et metnere et cujere, et dolere atque gaudere. Unde Virgilius : Hinc, inquit, id est ex moribundis terreni corporis membris, metuunt cupiuntque, dolentque, gaudentque. Sed convicimus eos in quarto decimo hujus operis libro, habere animas secundum ipsos ab omni etiam corporis labe purgatas diram cupiditatem, qua rursus incipiunt in corpora velle reverti. Ubi autem potest esse cupiditas, profecto etiam dolor potest. Frustrata quippe cupiditas sive non perveniendo quod tendit, sive amittendo quod pervenerat vertitur in dolorem. Quapropter si anima quæ vel sola vel maxime dolet, habet tamen quamdam pro suo modo immortalitatem suam, non ideo mori poterunt illa corpora, quia dolebunt. Postremo si corpora faciunt ut animæ doleant, cur eis dolorem possunt, mortem vero inferre non possunt, nisi quia non est consequens ut mortem faciat quod dolorem facit. Cur ergo incredibile est ita ignes illis corporibus dolorem posse inferre, non mortem, sicut ipsa corpora dolere animas faciunt, quas tamen non ideo mori cogunt : non est igitur necessarium futuræ mortis argumentum dolor.

CAPUT CXLIV.

Quod in rebus miris summa credendi sit ratio omnipotentia creatoris, ex eodem libro de Civitate Dei XXI.

Cur itaque facere non possit Deus, ut et resurgant corpora mortuorum, et igne æterno crucientur corpora damnatorum, qui fecit mundum in cœlo, in terra, in aere, in aquis innumerabilibus miraculis plenum, cum sit omnibus quibus plenus est proculdubio majus et excellentius? Sed isti cum quibus vel contra quos agimus, qui et Dominum esse credunt a quo factus est mundus, et deos ab illo factos, per quos ab illo administratur [administrantur hic] mundus, et miraculorum effectrices, sive spontaneorum, sive cultu et ritu quolibet imperatorum, sive etiam magicorum mandatas vel non negant, vel insuper et prædicant potestates, quando eis rerum vim mirabilem proponimus aliarum, quæ nec animalia sunt rationalia, nec ulla ratione præditi spiritus, sicut sunt ea quorum pauca commemoravimus, respondere assolent : Vis est ista naturæ, natura eorum sic sese habet, propriarum itæ sunt efficaciarum naturarum. Tota itaque ratio est, cur Agrigentinum salem flamma fluere faciat, aqua crepitare, quia hæc est natura ejus. At hoc esse potius contra naturam videtur quæ non igni, sed aquæ dedit salem solvere, torrorem [torrere] autem igni, non aquæ. Sed ista, inquit, salis hujus naturalis est vis, ut his contraria patiantur. Hæc igitur ratio redditur, et de illo fonte Garamantico, ubi una vena friget diebus, noctibus fervet, vi utraque molesta tangentibus. Hæc et de illo alio qui cum sit contractantibus frigidus, et facem sicut alii fontes exstinguat accensam; dissimiliter tamen atque mirabiliter idem ipse accendit exstinctam. Hæc et de lapide asbesto, qui cum ignem nullum habeat proprium, accepto tamen sic ardet alieno, ut non possit exstingui. Hæc de cæteris quæ piget retexere, quibus licet vis insolita contra naturam inesse videatur; alia tamen de illis non redditur ratio, nisi ut dicatur hanc eorum esse naturam. Brevis sane ista est ratio, fateor, sufficiensque responsio Sed cum Deus auctor sit naturarum omnium, cur nolunt [volunt] fortiolem nos reddere rationem, quando aliquid velut impossibile nolunt credere, eisque redditionem rationis poscentibus respondentibus, hanc esse voluntatem Omnipotentis Dei; qui certe non ob aliud vocatur Omnipotens, nisi quoniam quidquid vult potest, qui potuit creare tam multa, quæ nisi [si non] ostenderentur, aut a credendis hodieque dicerentur testibus, profecto impossibilia putarentur, non solum quæ ignotissima apud nos, verum etiam quæ notissima posui : sicut de cale: quod fervet in aqua, et in oleo frigida est, de magnete lapide quod nescio qua sorbitione insensibili, stipulam non moveat et ferrum rapiat; de carne non putrescente pavonis, cum putruerit et

caro Platonis; de palea sic frigenti ut fruescere non
 veni non sinat, sic calente ut maturescere poma
 compellat; de igne fulgido quod secundum suum
 fulgorem lapides coquendo candificet, et contra eum-
 dem suum fulgorem urendo plurima offuscet. Tale
 est quod et nigra maculae offenduntur ex oleo splen-
 dido, similiter nigra lineae de candido imprimuntur
 argento; de carbonibus etiam quod accedente igne
 sic vertantur in contrarium, ut de lignis pulcherri-
 mis tetri, fragiles de duris, imputribiles de putribi-
 libus fiunt. Sed ideo etiam ipsa posui, quoniam apud
 eorum contra quos agimus historicos legi, ut osten-
 derem qualia multa malisque illorum, nulla reddita
 ratione, in suorum literatorum scripta litteris cred-
 ant, qui nobis credere, quando id quod eorum ex-
 perientiam sensumque transgreditur, Omnipotentem
 Deum dicimus esse facturum, nec reddita ratio-
 ne dignentur. Nam quae melior et validior ratio
 de rebus talibus redditur, quam cum Omnipotens ea
 posse facere perhibetur, et facturus dicitur, quae
 praenuntiasse ibi legitur, ubi alia multa praenuntia-
 vit, quae fecisse monstratur? Ipse quippe faciet, quia
 se facturum esse praedixit, qui impossibilia [esse]
 putantur, qui promisit et fecit, ut ab incredulis gen-
 tibus incredibilia crederentur. Si autem respondent,
 propterea se non credere quae de humanis semper
 arsuris nec nunquam mortiferis corporibus dicimus,
 quia humanorum corporum naturam novimus longe
 aliter institutam; unde nec illa ratio hinc reddi po-
 test quae de illis naturis mirabilibus reddebatur, ut
 dici possit, Vis ista naturalis est, rei hujus ista natura
 est, quoniam scimus humanae carnis istam non esse
 naturam: habemus quidem quid respondeamus de
 litteris sacris, hanc ipsam scilicet humanam carneam
 aliter institutam fuisse ante peccatum, id est ut nun-
 quam posset perpeti mortem; aliter autem post pec-
 catum qualis in aerumna hujus mortalitatis invenit,
 ut perpetem vitam tenere non possit. Sic ergo aliter
 quam nobis nota est instituetur in resurrectione mor-
 tuorum.

CAPUT CXLV.

*An iustitia sit, ut non sint extensiora poenarum tem-
 pora, quam fuerint peccatorum.*

Sic autem quidam eorum contra quos defendimus
 Civitatem Dei injustum putant, pro peccatis quamlibet
 magnis parvo scilicet tempore perpetratis, poena
 quisquam damnatur aeterna, quasi ullius id
 unquam iustitiae legis attendat, ut tanta mora tempo-
 ris quisque puniatur, quanta mora temporis unde
 puniretur admisit. Octo genera poenarum in legibus
 esse scribit Tullius, damnnum, vincula, verbera, ta-
 lionem, ignominiam, exsilium, mortem, servitutum.
 Quid horum est, quod in breve tempus pro cuiusque
 peccati celeritate coarctetur, ut tanta vindicetur mo-
 rula, quanta deprehenditur perpetratum, nisi forte
 talio? Id enim agit, ut hoc patiat qui quod fe-
 cit. Unde illud est legis, Oculum pro oculo, dentem
 pro dente. Fieri enim potest ut tam brevi tempore
 quisque amittat oculum severitate vindictae, quam
 tulit ipse alteri improbitate peccati. Porro autem

si alienae feminae osculam infirmitatem sit ver-
 bere vindicare, nonne qui illud puncto temporis fe-
 cerit, incomparabili horarum spatio verberatur, et
 suavitas voluptatis exiguae diuturno dolore punitur?
 Quid in vinculis? Numquid [ibi] tandiu quisque iudicandus
 est esse debere quandiu fecit unde meruit
 alligari, cum justissime annos poenas servos in
 compedibus pendat, qui, verbo aut iecto celerissime
 transeunte [transeunter] vel lacessivit dominum, vel
 plagavit? Jam vero damnnum, ignominia, exsilium,
 servitus, cum plerumque sic infliguntur, ut nulla
 venia relaxentur, nonne pro hujus vitae modo simi-
 lia poena videntur aeternis? Ideo quippe aeterna esse
 non possunt, quia nec ipsa vita quae his placitur
 porrigitur in aeternum, et tamen peccata quae vindi-
 cantur longissimi temporis poenis brevissimo tem-
 pore perpetrantur. Nec quisquam existit qui cense-
 ret, tam cito nocentium finienda esse tormenta,
 quam cito factum est, vel homicidium, vel adulte-
 rium, vel sacrilegium, vel quodlibet aliud scelus,
 non temporis longitudine, sed impietatis et iniquitatis
 magnitudine metiendum. Qui vero pro aliquo grandi
 criminis morte mulctatur, nunquid mora qua occidi-
 tur, quae perbrevis est, ejus supplicium leges aesti-
 mant [leges breve existimant], et non quod eum in
 sempiternum auferunt de societate viventium. Quod
 est autem de ista Civitate mortali homines supplicio
 primae mortis, hoc est, de illa Civitate immortalium
 homines supplicio secundae mortis auferre. Sicut
 enim non efficiunt leges hujus Civitatis, ut in eam
 quisque revocetur occisus; sic nec illae leges Civi-
 tatis admittunt, ut ad ejus quis ultra beatitudinem
 revocetur aeternam secunda morte damnatus. Quo-
 modo ergo verum est, inquit, quod ait Christus
 vester: la qua mensura mensi fueritis **96** remetietur
 vobis, si temporale peccatum supplicio punitur
 aeterno? nec attendunt, non propter aequale temporis
 spatium, sed propter vicissitudinem mali, id est ut
 qui mala fecerit, mala patiat, eandem dictam
 fuisse mensuram, quamvis hoc in ea re proprie
 possit accipi, de qua Dominus, cum hoc diceret, lo-
 quebatur, id est de iudiciis et condemnationibus.
 Proinde qui iudicat et condemnat injuste, si iudica-
 tur et condemnatur iuste, in eadem mensura recipit,
 quamvis non hoc quod dedit: iudicio enim fecit, iudicio
 patitur, quamvis fecerit damnatione quod ini-
 quum est, patiat damnatione quod iustum est.

CAPUT CXLVI.

*De magnitudine praevagationis primae, ob quam aeterna
 poena omnibus debeat, qui extra gratiam fuerint
 Salvatoris, ex libro xxi de Civitate Dei.*

Sed poena aeterna ideo dura et injusta sensibus vi-
 detur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum
 sensuum deest ille sensus altissimae purissimae-
 que sapientiae, quo sentiri possit, quantum nefas in
 illa prima praevagatione commissum sit. Quanto
 enim magis homo fruebatur Deo, tanto majore impie-
 tate dereliquit Deum, et factus est male dignus
 aeterno, qui hoc in se peremit bonum quod esse pos-
 set aeternum. Hinc est universa generis humani

damnata, quoniam qui hoc prius amisit, cum in illo fuerat radicata sua stirpe punitus est, us ab hoc justo debitoque supplicio, nisi misericors et indebita gratia liberetur, atque ita dispergens humanum, ut in quibusdam demonstrandum valeat misericors gratia, in cæteris quid indicta. Neque enim utrumque demonstraretur tibus, quia si omnes remaneret in pœnis damnationis, in nullo apparet misericors redimentis. Rursus si omnes a tenebris transiret in lucem, in nullo apparet veritas ultionis, propterea multo plures quam in illa sunt, ut videtur quid omnibus deberetur. Quod si omnibus redderetur, iustitiam vindicantis juste nemo haberet. Quia vero tam multi exinde liberantur, unde agantur maximæ gratiæ gratuito muneri

CAPUT CXLVII.

De supplicium post mortem non esse causam purgationis, ibidem.

Quidam quidem, quoniam impunita nulla velint esse, tamen omnes pœnas emendationi adhiberi vel humanis inflicta legibus, vel divinis, hac vita, sive post mortem; si aut parcatur que, aut ita plectatur ut hic non corrigatur. Iarionis illa sententia, ubi cum dixisset de tercorporibus moribundisque membris, quod

et in tuant, cupiuntque, dolent, gaudentque: nec recipiunt [Respiciunt] clausæ tenebris et carcere

et adjunxit atque ait:

Et in supremo cum lumine vita reliquit, cum die novissimo reliquit eas ista vita: tamen *(inquit)* omne malum miseria, nec funditus potorem excedunt pestes: penitusque necesse est ita diu concreta modis indolere miris, quo exercentur pœnis: veterumque malorum supplicia expendunt; alie paudentur inanes pœnas ad vitulos: aliis sub gurgite vasto lectum eluitur scelus, aut exurit igni.

et opinantur, nullas pœnas nisi purgatorias esse post mortem, ut quoniam terris superant elementa, aqua, aer, ignis, ex aliquo immundetur per expiatorias pœnas quod a termitagione contractum est. Aer quippe accipiet eo quod ait *suspensæ ad ventos*, aqua in eo ut *sub gurgite vasto*; ignis autem suo nomine visus est, cum dixit, *aut exurit igni*. Nos vero in hac quidem mortalitate [mortali vita] esse in pœnas purgatorias confitemur, non quibus aliorum vita vel non inde sit melior, vel inde sit pejor, sed illis sunt purgatoriæ qui eis a. corriguntur. Cæteræ omnes pœnæ, sive rarioræ, sive sempiternæ, sicut unusquisque dirrovidentia tractandus est, inferuntur, vel pro his, sive præteritis, sive in quibus adhuc vivit si plectitur, vel pro exercendis declarandis ritibus, per homines et angelos, seu bonos, loca. Nam etsi quisque mali quid [aliquid] alterius

improbitate vel errore patiat, peccat quidem homo qui, vel ignorantia, vel injustitia cuiquam mali aliquid facit, sed non peccat Deus qui justo, quamvis o culto, iudicio fieri sinit. Sed temporariæ pœnas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii nunc et tunc; verumtamen ante iudicium illud severissimum novissimumque patiuntur. Non autem omnes veniunt in sempiternas pœnas, quæ post illud iudicium [hic] sunt futuræ, qui post mortem sustinent temporales. Nam quibusdam quod in isto non remittitur, remittit in futuro sæculo, id est in futuro sæculi æterno supplicio puniantur, jam supra diximus. Rarissimi sunt autem qui nullas in hac vita, sed tantum postea pœnas luunt. Fuisse tamen aliquos qui usque ad decrepitam senectutem, ne levissimam quidem febriculam senserint, quietamque duxerint vitam, et ipsi novimus et audivimus.

CAPUT CXLVIII.

De his qui eos, qui permnent in catholica fide, etiam si pessime vixerint, tamen propter fidei fundamentum salvandos esse definiunt, ex eodem libro XXI de Civitate Dei.

Sunt [autem] qui propter id quod scriptum est, Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit, non nisi in Ecclesia catholica perseverantibus, quamvis in ea male viventibus, hoc promittunt, per ignem videlicet salvandis merito fundamenti, de quo ait Apostolus: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus. Si quis autem ædificat super fundamentum [hoc] aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam, uniuscujusque opus manifestabitur; dies enim Domini declarabit, quoniam in igne revelabitur, et uniuscujusque opus quale sit ignis probabit; si cuius opus permanserit quod superædificavit, mercedem accipiet; si cuius autem opus arserit, damnatum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen nansi per ignem. Dicunt ergo cuiuslibet vitæ Catholicum Christianum Christum habere in fundamento, quod fundamentum nulla hæresis habet, a corporis ejus unitate præcisa; et ideo propter hoc fundamentum etiam si in alia vitæ fuerit Catholicus Christianus, velut qui superædificaverit ligna, fenum, stipulam, putant eum salvum fieri per ignem, id est, [est] post pœnas ignis illius liberari, quo igne in ultimo iudicio punietur mali.

CAPUT CXLIX.

Quid in fundamento habere Christum, et quibus sponte salus per ignis usturam, ex eodem libro XXI.

Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo. Ostendit quid sit non sacramento tenus, sed corpus revera Christi manducare, et ejus sanguinem bibere: hoc est enim in Christo manere, ut in illo maneat et Christus. Sic enim hoc dixit tanquam diceret, Qui non in me manet, et in 97 quo [ego] non manet, non se dicat aut exi imot manducare corpus meum, aut bibere sanguinem meum. Non itaque manent in Christo, qui non sunt membra eius. Non sunt autem membra Christi, qui

se faciunt membra meretricis, nisi malum illud pœnitendo esse destiterint, et ad hoc bonum reconciliatione redierint. Sed habent, inquit, Christiani Catholici in fundamento Christum, a cujus unitate [veritate] non recesserunt, tametsi huic fundamento superædificaverunt quamlibet pessimam vitam, velut ligna, fenum, stipulam. Recta itaque fides, per quam Christus est fundamentum, quamvis cum damno (quoniam illa quæ superædificata sunt exurentur), tamen poterit eos quandoque ab illius ignis perpetuitate salvare. Respondet [ergo] eis brevis apostolus Iacobus: Si quis dicat se fidem habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides salvare eum? Et quis est, inquit, de quo dicit apostolus Paulus: Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem? Simul quis iste sit, inquiramus; huic tamen non esse certissimum est, ne duorum Apostolorum sententias mittamus in rixam, si unus dicit: Etiam si mala opera quis habuerit, salvabit eum per ignem fides; alius autem: Si opera non habeat, nunquid poterit fides salvare eum? Invenimus ergo quis [qui] possit salvari per ignem, si prius invenerimus quid sit habere in fundamento Christum. Quod ut de ipsa similitudine quantocius advertamus, nihil in ædificio præponitur fundamento. Quisquis itaque sic habet in corde Christum, ut ei terrena et temporalia, nec ea quæ licita sunt atque concessa præponat, fundamentum habet Christum: si autem præponit, etsi videatur habere fidem Christi, non est tamen in eo fundamentum Christus, cui talia præponuntur; quanto magis si salutaria præcepta contemnens, committat illicita, non [etiam non] præposuisse Christum, sed postposuisse convincitur, quem posthabuit imperatorem, sive concedentem, dum contra ejus imperata, sive concessa, suam per flagitia delegit explere libidinem? Si quis itaque Christianus diligit meretricem, eique adhærens unum corpus efficitur, jam in fundamento non habet Christum: si quis autem diligit uxorem suam, si secundum Christum, quis ei dubitet in fundamento esse Christum? Si vero secundum hoc sæculum, si carnaliter, si in morbo concupiscentiarum, sicut [et] gentes quæ ignorant Deum, etiam hoc secundum veniam concedit Apostolus, imo per Apostolum Christus. Potest ergo et isto in fundamento habere Christum: si enim nihil ei talis affectionis voluptatisque præponat quamvis superædificet lignum, fenum, stipulam, Christus est fundamentum; propter hoc salvus erit per ignem. Delicias quippe hujusmodi amoresque terrenos propter conjugalem copulam non damnabiles tribulationis ignis exuret. Ad quem pertinent ignem et orbitates, et quæcunque calamitates, quæ auferunt hæc. Ac per hoc ei qui ædificavit, erit ædificatio ista damnosa; quia non habebit quod superædificavit, et eorum amissione cruciabitur, quibus fruendo utique lætabatur, sed per hunc ignem salvus erit merito fundamenti, quia etsi utrum id habere mallet, an Christum, a persecutore proponeretur, [sic mallet Christum habere quam ista liber-

etate] , il'ud Christo non præponeretur. Vide in Apostolicis verbis hominem ædificantem super fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos. Qui sine uxore est, inquit, cogitat quæ sunt Dei, quomodo placeat Deo. Vide alium ædificantem ligna, fenum, stipulam: Qui autem matrimonio junctus est, inquit, cogitat ea quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori; uniuscujusque opus [quale sit] manifestabitur; dies enim Domini declarabit, dies utique tribulationis: quoniam [in] igne, inquit, revelabitur. Eandem tribulationem ignem vocat, sicut alibi legitur: Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis; et uniuscujusque opus quale sit ignis probabit, si cujus opus permanserit. Permanet enim quod quisque cogitat quæ sunt Dei, quomodo placeat Deo, quod superædificavit, mercedem accipiet, id est unde cogitavit hoc sumet. Si cujus autem opus arserit damnum patietur, quoniam quod dilexerat non habebit: ipse autem salvus erit, quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semovit; sic tamen quasi per ignem: quod enim illiciente amore [quod enim sine illiciente amore] non habuit, sine urente dolore non perdit. Ecce, quantum mihi videtur, inventus est ignis, qui nullum eorum damnet, sed unum dicit, alterum damnificet. Si autem ignem illum loco isto voverimus accipere, de quo Dominus dicit sinister, Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, ut in eis etiam isti esse credantur qui ædificant super fundamentum ligna, fenum, stipulam, eoque ex illo igne post tempus pro malis meritis impertitum liberet boni meritum fundamenti, quid arbitremur dextros, quibus dicitur: Venite, benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum? nisi eos qui ædificaverunt super fundamentum aurum, argentum, lapides pretiosos? sed in illum ignem, de quo dictum est, Sic tamen quasi per ignem, si hoc modo est intelligendus, utriusque mittendi sunt, et dextri scilicet et sinistri: illo quippe igne utriusque probandi sunt, de quo dictum est: Dies enim declarabit, quia in igne revelabitur, et uniuscujusque opus quale sit ignis probabit. Si ergo utrumque probabit ignis, et si cujus opus permanserit, id est non fuerit igne consumptum, quod superædificavit, mercedem accipiet; si cujus autem opus arserit, damnum patietur: profecto non est ipse æternus ille ignis; in illum enim soli sinistri novissima et perpetua damnatione mittentur; iste autem dextros prolat, sed alios eorum sic probat, ut ædificium quod super Christum fundamentum ab eis invenerit esse constructum, non exurat atque consumat; alios autem aliter, id est ut quod superædificaverunt, ardeat damnumque induantur, salvi fiant autem, quoniam Christum in fundamento stabiliter positum præcellenti charitate tenuerunt. Si autem salvi fiant, profecto et ad dextram stabunt, et cum cæteris audient: Venite, benedicti Patris mei; possidete paratum vobis regnum, non ad sinistram ubi illi erunt qui salvi non erunt, et ideo audient: Discedite a me, maledicti, in ignem

æternum. Nemo quippe ab illo igne salvabitur, quia in supplicium æternum ibunt illi omnes, ubi vermis eorum non moritur [moriatur], et ignis non exstinguetur, quo cruciabuntur die ac nocte, in sæcula sæculorum. Post istius sane corporis mortem, donec ad illum veniatur qui post resurrectionem corporum futurus est, damnationis et remunerationis ultimus dies, si hoc temporis intervallo spiritus defunctorum ejusmodi ignem dicuntur perpeli quem non sentiant illi, qui non habuerunt tales mores, [et amores] in hujus corporis vita, ut eorum ligna et fenum, et stipula consumatur, alii vero sentiant, qui ejusmodi secum ædificia portaverunt, sive ibi tantum, sive et hic et ibi, sive ideo hic ut non ibi sæcularia, quamvis a damnatione venialia concrenantem ignem transitorie tribulationis inveniant, non redarguo quia forsitan verum est. Potest quippe ad istam tribulationem pertinere etiam mors ipsa carnis, quæ de primi peccati perpetracione concepta est, ut secundum eujusque ædificium, tempus quod eam sequitur, ab unoquoque sentiat [et secundum eujusque ædificium tempore suo, ab unoquoque suscepta possunt et persecutiones Ecclesie]. Persecutiones quoque quibus martyres coronati sunt, et quas patiuntur quicumque Christiani probant utraque ædificia, velut ignis, et alia consumunt, cum ipsis ædificatoribus, **¶** si Christum in eis non inveniunt fundamentum: alia sine ipsis non inveniunt, quia licet cum damno salvi erunt ipsi [Quia licet cum damno salvi erunt, ipsi non consumuntur, propter Christi videlicet meritum in fundamento repositi, qui manet in æternum]: alia vero non consumunt, quia talia repererunt quæ manent in æternum. Est etiam in fine sæculi tribulatio tempore Antichristi, qualis nunquam antea fuit. Quam [Quia] multa erunt tunc ædificia, sive aurea, sive fenea super eo, tunc fundamentum, quod est Christus Jesus, ut ignis ille probet utraque, et de aliis gaudium, de aliis inferat damnum, neutros tamen perdat, in quibus hæc inveniet propter stabile fundamentum. Quicumque autem, non dico uxorem cujus etiam commixtione carnis ad carnalem utitur voluptatem, sed ipsa quæ ab hujusmodi delectationibus, aliena sunt nomina pietatis, humano more carnaliter diligendo Christo anteponit, non eum habet in fundamento, et ideo non per ignem salvus erit. Sed salvus non erit, quia esse cum Salvatore non poterit, qui de hac re aperitissime loquens ait: Qui amat patrem et matrem plusquam me, non est me dignus, et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. Verum qui has necessitudines sic amat carnaliter, ut tamen eas Christo Domino non præponat, malitque carere ipsis quam Christo, si ad hunc fuerit articulum tentationis adductus, per ignem salvus erit, quia ex earum amissione tantum necesse est urat dolor, quantum hæserat amor. Porro qui patrem, matrem, filios, filias, secundum Christum dilexerit, ut ad ejus regnum obtinendum eique coherendum illis consulat, vel hoc in eis diligit, quod membra sunt Christi, absit ut ista

A dilectio reperiat in lignis, feno et stipula consumenda, sed prorsus ædificio aureo, argenteo, gemmeo deputabitur. Quomodo autem potest eis plus amare quam Christum, quos amat utique propter Christum? — *De expositione psal. lxxx.* — Expone ergo, inquit, nobis ligna, fenum, stipulam, qui ædificant supra fundamentum, quomodo non pereant sed salvi fiant, sic tamen tanquam per ignem. Obscura quidem illa quæstio, sed ut possum breviter dicam, fratres. Sunt homines omnino contemptores sæculi hujus, quibus non est natum quicquid temporaliter fuit; non hærent dilectione aliqua terrenis operibus casti, sancti, continentes, justi, fortassis et omnia sua vendentes, et pauperibus distribuentes, aut possidentes tanquam non possidentes, et utentes hoc mundo tanquam non utentes. Sunt autem alii qui rebus infirmitati concessis inhærent aliquantum dilectione: non rapiunt villam alienam, sed sic amat suam, ut si perdidit, conturbetur; non appetit uxorem alienam, sed sic hæret, sic miscetur suæ, ut modum non ibi teneat præscriptum tabulis, liberorum procreandorum causa; non tollit aliena, sed repetit sua, et habet iudicium cum fratre suo. Talibus enim dicitur: Jam quidem omnino delictum est in vobis, quia iudicia habetis vobiscum. Verum ipsa iudicia in Ecclesia jubet agi, non ad forum trahi, tamen delicta esse dicit: contendit enim Christianus pro rebus terrenis amplius quam decet eum cui promissum est regnum cælorum, non totum cor sursum levat, sed aliquam ejus partem trahit in terram. Denique si veniat tentatio ducendi martyrii, illi qui habent in fundamento Christum, et ædificant **C** aurum, argentum, lapides pretiosos, quid dicunt ex hac opportunitate? Bonum est mihi dissolvi et esse cum Christo: alacres currunt, aut nihil, aut modice de terrena fragilitate contristantur; illi autem amantes res proprias, domos proprias, graviter conturbantur: fenum, stipula et ligna ardent. Habent ergo ligna, et fenum, et stipulam, super fundamentum, sed rerum concessarum, non illicitarum. Dico enim, fratres: Posside fundamentum, hære cælo, calca terram; si talis es, non ædificas nisi aurum, argentum, lapides pretiosos; cum autem dixeris, Amo possessionem istam, timeo ne pereat et imminet damnum, et tu contristaris, non quidem præponis eam Christo. Nam sic amas possessionem istam, ut **D** si dicatur tibi: Ipsam vis, an Christum? et si tristis eam perdis, plus tamen amplecteris Christum, quem posuisti in fundamento: salvus eris tanquam per ignem. Audi aliud: Non potes tenere possessionem istam, nisi dixeris falsum testimonium; et hoc non facere, Christum in fundamento ponere est. Veritas etenim dixit: Os quod mentitur occidit animam. Ergo si possessionem tuam diligis, non tamen propter illam facis rapinam, non propter illam dicit falsum testimonium, non propter illam homicidium facis, non propter illam falsum iuras, non propter illam Christum negas, eo quod non propter illam facis hæc, Christum habes in fundamento; tamen quia diligis illam, et contristaris si perdas illam, super fun-

damentum posuisti, non aurum, argentum, lapides A pretiosos, sed ligna, fenum, stipulam; salvus ergo oris, cum ardere coeperit quod edificasti, sic tamen tanquam per ignem. Nemo enim super fundamentum hoc edificans adulteria, blasphemias, sacrilegia, idolatrias, perjuriam, putet se salvum futurum per ignem, quasi ista sunt ligna, fenum, stipula; sed qui edificat amorem terrenorum super fundamentum regni cœlorum, id est, s. per Christum, ardebit amor rerum temporalium, et ipse salvus erit per idoneum fundamentum. Inimici Domini mentiti sunt ei dicendo, *Eo ad vineam, et non emudo, et erit tempus eorum non ad tempus, sed in æternum.* Et qui sunt isti?

Et cibavit illos ex adipe frumenti. — Nostis adipem frumenti, unde cibantur multi inimici qui mentiti sunt ei. Et cibavit illos ex adipe frumenti, miscuit B eos sacramentis suis; et Judam quando dedit buccellam ex adipe frumenti cibavit, et inimicus Domini mentitus est ei, et erit tempus ejus in æternum. Cibavit illos ex adipe frumenti. O ingratos! cibavit ex adipe frumenti, et de petra melle saturavit eos: in eremo aquam de petra produxit, non mel. Mel sapientia est, prunatum dulcoris tenens in escis cordis. Quam ergo multi inimici Domini mentientes Domino cibantur, non solum ex adipe frumenti, sed etiam de petra melle, de sapientia Christi! quam multi delectantur verbo ejus, et cognitione sacramentorum ejus, solutione parabolarum ejus! quam multi delectantur! quam multi clamant! Et non est hoc mel de quolibet homine, sed de petra, petra autem erat Christus. Quam multi ergo satiantur de melle isto! clamant, dicunt: *Suave est.* Dicunt: *Nihil melius, nihil dulcius intelligi vel dici potuit; et tamen inimici Domini mentiti sunt ei.* Nolo amplius immorari in rebus dolendis: quanquam terribiliter psalmus ad hoc finitus sit, tamen a fine ejus obsecro vos recurramus ad caput: *Exsultate Deo adjutori nostro.*

CAPUT CL.

Contra eorum persuasionem qui putant sibi non obfutura peccata, in quibus cum elemosynas facerent periterunt; ex eodem libro XXI.

Restat eis respondere qui dicunt æterno igne illos tantummodo aruros qui de [pro] peccatis suis facere dignas elemosynas negligunt, propter illud quod ait apostolus Jacobus: *Judicium autem sine misericordia illi qui non fecit misericordiam.* Qui ergo fecit, D inquit, quamvis non correxerit perditos mores, sed nefarie ac nequiter inter ipsas suas elemosynas vixerit, cum misericordia illi futurum est iudicium, ut aut non damnetur omnino, aut post aliquod tempus a damnatione novissima liberetur; nec ob aliud existimant Christum delicto atque neglecto [de solo dictu atque neglectu] elemosynarum discretionem inter dextros et sinistros esse facturum, quorum alios in regnum, alios in supplicium mittat æternum. Ut autem quotidiana sibi opinentur, quæ facere omnino non cessant; quæcumque et quantacumque sint, per elemosynas dimitti posse peccata, orationem quam docuit ipse Dominus, et suffragatricem sibi adhibere

conantur et testem: *Sicut enim nullus est, inquit, dies quo a Christianis hæc oratio non dicatur, ita nullum est quotidianum qualecumque peccatum quod per illam non dimittatur, cum dicimus: Dimitte nobis debita nostra; si quod sequitur facere curamus, Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Non enim ait Dominus, inquit: *Si dimiseritis peccata sua hominibus, dimittet vobis Pater vester quotidiana parva peccata, sed, Dimitte, inquit, vobis peccata vestra.* Quæcumque ergo vel quantacumque sint, etiam si quotidie perpetrentur, nec ab eis vita discedat in melius commutata, per elemosynam veniam non negata remitti sibi posse præsumunt. Sed bene quod isti dignas pro peccatis elemosynas commomentes esse faciendas: quoniam si dicerent, qualecumque elemosynas pro peccatis quotidianis et magnis, et quantacumque scelerum consuetudine, misericordiam posse imperare divinum, ut ea quotidiana remissio sequeretur, viderent se rem dicere absurdam atque ridiculam. Sic enim cogereatur fateri fieri posse ut opulentissimus homo, decem nummulis diurnis in elemosynas impensis, homicidia, et adulteria, et nefaria quæque facta redimeret. Quod si absurdissimum est dicere, profecto si quaeratur quæ dignæ sunt pro peccatis elemosynæ de quibus etiam Christi præcursor ille dicebat, *Facite ergo fructus dignos poenitentiae, proculdubio non invenietur eos facere qui vitam suam usque ad mortem quotidianorum criminum perpetracione confodiunt.* Primo quia in auferendis rebus alienis longe plura diripiunt, ex quibus per exigua pauperibus largiendo Christum se ad hoc pascere existimant, ut licentiam malefactorum ab illo emisse vel quotidie potius emere credentes, securi damnata [damnabilia] tanta committant. Qui si pro uno scelere omnia distribuerent indigentibus membris Christi, nisi desisterent a talibus factis, habendo charitatem, quæ non agit perperam, aliquid eis prodesse non possent. Qui ergo dignas pro suis peccatis elemosynas facit, prius eas lacere incipit a se ipso. Indignum est enim ut in se non faciat qui facit in proximum, cum audiat dicentem Deum: *Diliges proximum tuum tanquam teipsum.* Itaque audiat: *Miserere anime tue placens D. o. Hanc elemosynam, id est, ut Deo placeat, non faciens animam suam, quomodo dignas pro peccatis suis elemosynas facere dicendus est?* Ad hoc enim et illud est scriptum: *Qui sibi malignus est, cui bonus erit?* Orationes quippe adjuvant elemosynæ. Et utique iudicandum est quod legimus: *Fili, peccasti, ne adjicias iterum, et de præteritis deprecare, ut tibi dimittantur.* Propter hoc ergo elemosynas faciendas sunt, ut cum de præteritis peccatis deprecamur, exaudiamur, non ut, in eis perseverantes, licentiam malefaciendi nos per elemosynas comparare credamus. Ideo autem Dominus et dextris elemosynas ab eis factas, et sinistris non factas se imputaturum esse prædixit, ut hinc ostenderet quantum valeat elemosynæ ad priora delenda, non ad perpetua impune committenda peccata. Tales autem elemosynæ

li sunt facere, qui vitam nolunt a con-
 rrua in melius commutare, quia et in
 Quando uni ex minimis meis non feci-
 fecistis, ostendit eos non facere etiam
 ere existimant. Si enim Christiano
 e tanquam Christiano darent, profecto
 titi, quod ipse Christus est, non ne-
 m Deus non cui detur, sed quo animo
 Qui ergo Christum diligit in Christiani-
 ei porrigit eleemosynam, quo accedit
 non quo vult recedere impunitus a
 enim magis quisque deserit Christum,
 diligit quod improbat Christus. Nam
 id est quod baptizatur, si non justifica-
 i dixit, Nisi quis renatus fuerit ex
 u [sancto] non intrabit in regnum
 i dixit, Nisi abundaverit justitia ve-
 rarum et Phariseorum, non intrabitis
 rum? Cur illud timendo multi curant
 ne non timendo non multi curant
 ut ergo non fratri suo dicit fatue,
 dicit non ipsi fraternitati, sed pec-
 sus est, alioquin reus erit gehennae
 trar. qui porrigit eleemosynam Chri-
 istiano porrigit, qui non in eo diligit
 autem diligit Christum qui justificari
 Christo; et quemadmodum si quis
 uerit hoc [in aliquo] delicto ut fratri
 id est, non ejus peccatum volens
 ietur injuste [convincitur justitiæ],
 ad hoc redimendum eleemosynas fa-
 quod ibi sequitur remedium recon-
 ngat. Ibi enim sequitur: Si [ergo]
 um ad altare, et ibi recordatus fueris
 habet aliquid adversum te, relinque
 u ad altare, et vade prius reconci-
 et tunc veniens offeres munus tuum.
 eleemosynas quantaslibet facere pro-
 ere, et in consuetudine scelerum per-
 vero quotidiana, quam docuit ipso
 Dominica nominatur [nuncupatur],
 uotidiana peccata cum quotidie dici-
 bis debita nostra; atque [quoniam]
 r non solum dicitur, sed etiam fit:
 nitimus debitoribus nostris. Sed quia
 deo dicitur, non ut ideo fiant quia
 e enim nobis voluit Salvator ostend-
 et juste in hujus vitæ caligine atque
 unus, non nobis deesse peccata, pro-
 dis debeamus orare, et eis qui in nos
 nobis ignoscatur, ignoscere. Non ita
 Dominus ait, Si dimiseritis peccata
 itet vobis et Pater vester peccata ve-
 : oratione confisi securi quotidiana
 us, vel potentia, qua non timeremus
 vel astutia, qua ipsos homines falle-
 per illam disceremus non putare
 peccatis, etiam si a criminibus esse-
 sicut etiam legis veteris sacerdotes

A hoc ipsum Deus de sacrificiis admonuit, quæ jussit
 eis primum pro suis, deinde pro populi offerre peccatis.
 Nam et ipsa verba tanti magistri et Domini
 nostri vigilanter intuenda sunt. Non enim ait, Si
 dimiseritis peccata hominibus, et Pater vester dimittet
 vobis qualiacunque peccata; sed ait Peccata
 vestra; quotidianam quippe orationem docebat, et
 justificatis utique discipulis loquebatur. Quid est ergo
 peccata vestra, nisi peccata sine quibus nec vos eritis,
 qui justificati et sanctificati estis? Ubi ergo illi,
 qui per hanc orationem occasionem perpetratorum
 quotidie scelerum quarunt, dicunt Dominum significasse
 etiam magna peccata, quoniam non dixit, Dimittet
 vobis parva, sed peccata vestra, ibi nos considerantes
 qualibus loquebatur, et audientes dictum
B peccata vestra, nihil aliud debemus existimare quam
 parva, quoniam talium jam non erant magna. Verumtamen
 nec ipsa magna, a quibus omnino mutatis in melius
 moribus recedendum est, dimittuntur orationibus,
 nisi fiat quod ibi dicitur: Sicut nos dimittimus
 debitoribus nostris. Si enim minima peccata, sine
 quibus non est etiam vita justorum, aliter non
 remittuntur, quanto magis multis et magnis criminibus
 involuti, etiam si ea perpetrare desinant, nullam
 indulgentiam consequuntur, si ad remittendum
 aliis quod in eos quisque peccaverit inexorabiles
 fuerint, cum dicat Dominus, Si autem non dimiseritis
 hominibus [peccata], neque Pater vester dimittet
 vobis. Ad hoc enim valet quod etiam Jacobus apostolus
 ait, Judicium futurum sine misericordia illi qui non
 fecerit misericordiam. Venire quippe debet in mentem
 etiam servus ille cui debitori dominus relaxavit decem
 millia talentorum, quæ postea jussit ut redderet, quia
 non misertus est conservi qui ei debebat centum denarios.
 In his ergo qui filii sunt promissionis et vasa misericordiae
100 valet quod ait idem apostolus, consequenter
 adjungens: Superexultat autem misericordia iudicio
 [iudicium]; quoniam et illi qui tanta sanctitate
 vixerunt, ut alios quoque recipiant in tabernacula
 æterna, quibus amici facti sunt de mammona iniquitatis,
 ut tales essent, misericordia liberati sunt ab eo qui
 justificat impium, imputans mercedem secundum gratiam,
 non secundum debitum. In eorum quippe numero est
 Apostolus, qui dicit: Misericordiam consecutus sum,
 ut fidelis essem. Illi autem qui recipiuntur a talibus
 in tabernacula æterna, fatendum est quod non sint his
 moribus præditi, ut eis liberandis sine suffragio
 sanctorum sua possit vita sufficere, ac per hoc multo
 amplius in eis superexultat misericordia iudicio
 [iudicium]. Nec tamen ideo putandus est quisquam
 sceleratissimus nequaquam vita vel bona vel
 tolerabiliore mutatus recipi in tabernacula æterna,
 quoniam obsecutus est sanctis de mammona iniquitatis,
 id est, de pecunia, vel divitiis, quæ male fuerunt
 acquisitæ; jam [aut etiam] si bene non tamen veris,
 sed quas iniquitas putat esse divitias, quoniam
 nescit quæ sint veræ divitiæ. quibus illi abundant
 qui et alios recipiunt in tabernacula

æterna. Est itaque quidam vitæ molus, nec tamen male, ut his qui eam vivunt nihil prosit ad capes-
sendum regnum cœlorum largitas eleemosynarum, quibus etiam justorum sustentatur inopia, et sunt amici qui in tabernacula æterna suscipiant, nec tam bonæ ut ad tantam beatitudinem adipiscendam eis ipsa sufficiat nisi eorum meritis quos amicos fecerint misericordiam consequantur. Mirari autem so'eo, etiam apud Virgilium reperiri istam Domini sententiam ubi ait: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut et ipsi recipiant vos in tabernacula æterna. Cui est illa simillima: Qui recipit prophetam in nomine prophetæ mercedem prophetæ accipiet, et qui recipit justum in nomine justî, mercedem justî accipiet; nam cum Elysios campos poeta ille describeret, ubi putant habitare animas beatorum, non solum ibi B
posuit eos qui propriis meritis ad illas sedes pervenire potuerunt, sed adjecit ad quæ [atque] ait: Quique sui memores alios fecere merendo, id est, qui promeruerunt alios, eosque sui memores promerendo fecerunt. Prorsus tanquam eis diceret, quod frequentaturore Christianorum, cum se cuique sanctorum humilis quisque commendat et dicit: Memor mei esto; atque ut id esse possit promerendo efficit. Sed quis iste sit modus, et quæ sint ipsa peccata quæ ita impediunt perventionem ad regnum Dei, ut tamen amicorum sanctorum meritis impetrent indulgentiam, difficillimum est invenire, periculosissimum definire. Ego certe usque ad hoc tempus cum inde satagerem, ad eorum indaginem pervenire non potui, et fortassis propterea latent, ne studium proficiendi ad omnia cavenda peccata pigrescat, quoniam si scirentur quæ vel qualia sint delicta pro quibus etiam permanentibus, nec propectu vitæ melioris assumptis, intercessio sit inquirenda et speranda justorum, eis secunda se obvolvete humana seguitia [segnities], nec evolvi talibus implicamentis illius virtutis expeditione curaret, sed tantummodo quæreret aliorum meritis liberari, quos amicos sibi de mammona iniquitatis eleemosynarum largitate fecisset. Nunc vero dum venialis iniquitatis, etiam si perseveret, ignoratur modus, profecto et studium in meliora proficiendi, orando et instando vigilantius adhibetur, et faciendi de mammona iniquitatis sanctos amicos cura non spernitur. Verum ista liberatio que fit sive suis quibusque orationibus, sive intercedentibus sanctis, id agit, ut in ignem quisque non mittatur æternum, non ut cum fuerit missus post quantumcunque inde tempus eruatur. Nam et illi qui putant sic intelligendum esse quod scriptum est, afferre terram bonam uberem fructum, aliam tricenum, aliam sexagenum, aliam centenum, ut sancti pro suorum diversitate meritorum, alii tricenos homines liberent, alii sexagenos, alii centenos, hoc in die iudicii futurum suspicari solent, non post iudicium. Qua opinione quidam cum videret homines impunitatem sibi perversissime pollicentes, eo quod omnes isto modo ad liberationem pertinere posse videntur, elegantissime respondisse perhibetur, bene

A potius esse vivendum, ut inter eos quisque reperiat qui pro aliis intercessuri sunt liberandis, ne tam pauci sint, ut cito ad numerum suum, vel tricenum, vel sexagenum, vel centenum unoquoque eorum perveniente multi remaneant, qui erui jam de pœnis illorum intercessione non possint, et in eis inveniatur quisquis sibi spem fructus alieni temeritate vanissima pollice ur.

CAPUT CLI.

De æterna et incommutabili voluntate; ex lib. de Civitate Dei xxii.

Multi sunt [enim] quidem a malis contra voluntatem Dei, sed tantæ est ille sapientiæ tantæque virtutis, ut in eos exitus, sive fines, quos bonos et justos ipse præscivit, tendant omnia quæ voluntati ejus videntur adversa; ac per hoc cum Deus mutare dicitur voluntatem, ut quibus lenis erat, verbi gratia, reddatur iratus, illi potius quam ipse mutantur, et eum quodammodo mutatum in his quæ patiuntur inveniunt: sicut mutatur sol oculis succiatis, et asper quodammodo ex miti et ex delectabili molestus efficitur, cum ipse apud seipsum maneat idem qui fuit. Dicitur etiam voluntas Dei, quam facit in cordibus obedientium mandatis ejus, de qua dicit Apostolus: Deus est enim qui operatur in nobis, et velle; sicut justitia Dei, non solum quia ipse justus est dicitur, sed illa etiam quam homo [in homine], qui ab illo justificatur facit: sic et lex ejus vocatur, quæ potius est hominum, sed ab ipso data [hominibus]: nam utique homines erant quibus ait Jesus: In lege vestra scriptum est, cum alio loco legamus: Lex Dei est in corde ipsius: secundum voluntatem hanc quam Deus operatur in hominibus etiam velle dicitur, quod non ipse vult, sed suos id volentes facit: sicut dicitur cognovisse, quod ut cognosceretur fecit [facit] a quibus ignorabatur. Neque enim dicente Apostolo, Nunc autem cognoscentes Deum, imo cognitum a Deo, fas est ut credamus quod eos tunc cognoverit Deus præcognitos ante constitutionem mundi, sed tunc cognovisse dictus est, quod tunc ut cognosceretur effecit. De his locutionum modis jam et in superioribus libris memini disputatum. Secundum ergo hanc voluntatem qua Deum velle dicimus, quod alios effecit velle a quibus futura nesciuntur, multa vult nec facit. Multa enim volunt fieri sancti ejus, ab illo inspirata sancta voluntate, nec sunt: sicut orant pro quibusdam pie sancteque, et quod orant non facit, cum ipse in eis hanc orandi voluntatem sancto Spiritu suo fecerit, ac per hoc quando secundum Deum volunt, et orant sancti, ut quisque sit salvus, possumus illo modo locutionis dicere, vult Deus et non facit, ut ipsum dicamus velle qui ut velint iste facit: secundum illam vero voluntatem suam quæ cum ejus præscientia sempiterna est, profecto in cœlo et in terra omnia quæcunque voluit non solum præterita vel præsentia, sed etiam futura jam fecit. Verum antequam veniat tempus, quo voluit ut fieret, quod ante tempora universa præscivit atque disposuit dicimus, fiet quando Deus voluerit. Si autem

non solum tempus quo futurum est, verum etiam A
utrum futurum sit ignoramus, dicimus, fiet, si Deus
voverit : non quia Deus novam voluntatem quam
non habuit tunc habebit, sed quia id quod ex æterni-
tate in ejus immutabili præparatum est voluntate
tunc erit. De eadem voluntate Dei ex psal. cx : Ma-
gna opera Domini, exquisita in omnes voluntates
ejus. Scruta e, ex qui e, vestiga, si potes, omnes vo-
luntates Domini, in omnibus semper magna opera
ejus invenies. Nul'a enim voluntas potentior est ip-
sius voluntati, contra quam cum aliquid fieri sinit,
misericordiam suam justitiamque demonstrat. Sicut
enim vult ut homo non peccet, ita vult peccatori par-
cere ut revertatur et vivat. Ita etiam vult in peccatis
perseverantem punire, ut justitiæ potentiam contum-
ax non evadat : ac sic quidquid delegeris, o homo, B
non deerit Deo unde suam de te compleat volunta-
tem. Sive 101 ergo justificet impium, sive arguat
pigrum, sive exspectet adversum, seu deserat puni-
endum, semper misericors est, semper justus,
semper omnipotens.

CAPUT CLII.

*De possessio re æternæ beatitudinis Sanctorum, et per-
petuis suppliciis impiorum, ex eodem libro xxii.*

Quapropter ut cætera tam multa præteream, si-
cut nunc in Christo videmus impleri quod promisit
Abrahæ dicens, In semine tuo benedicentur omnes
gentes : ita quod eidem semini ejus promisit imple-
bitur, ubi ait, per prophetam, Resurgent qui erant in
monumentis, et quod ait, Erit cælum novum, et terra
nova, et non erunt memores priorum, nec ascendent
in cor ipsorum ; sed lætitiæ et exultationem inve-
nient in ea : Ecce ego faciam Jerusalem exultationem,
et populum meum lætitiæ, et exultabo in Jeru-
salem, et lætabor in populo meo, et ultra non
audietur in ea vox fletus. Et per alium prophetam,
quod prænuntiavit dicens eidem prophetæ, In tem-
pore illo salvabitur populus tuus, omnis qui inventus
fuerit scriptus in libro, et multi dormientium in ter-
ræ pulvere (sive ut quidam interpretati sunt, aggre-
re) exsurgent, hi in vitam æternam, et hi in oppro-
brium et confusionem æternam. Et alio loco per
eundem prophetam : Accipient regnum sancti Altis-
simi [Dei], et obtinebunt illud usque in sæculum et
usque in sæculum sæculorum. Et paulo post : Re-
gnum, inquit, ejus regnum sempiternum ; et alia quæ
ad hoc pertinentia in libro vicesimo posui, sive quæ
non posui, et tamen in eisdem litteris scripta sunt.
Venient et hæc sicut ista venerunt, quæ increduli
non putabant esse ventura. Idem quippe Deus utra-
que promisit, utraque ventura esse prædixit, quem
perhorrescunt numina paganorum, etiam teste Por-
phyrio nobilissimo philosopho paganorum [ipsorum].

CAPUT CLIII.

*Contra sapientes mundi, qui putant terrena hominum
corpora ad cæleste habi. aculum non posse transferri,
ex eodem libro xxii.*

Sed videlicet homines docti atque sapientes con-
tra vim tantæ auctoritatis, quæ omnia genera ho-

minum, sicut tanto ante prædixit, in hoc credendum
sperandumque convertit, acute sibi argumentari vi-
dentur adversus corporum resurrectionem, et dice-
re quod in tertio de Repub. lib. a Cicerone com-
memoratum est. Nam cum He:culem et Romulum ex
omnibus [hominibus] deos esse factos asseveraret,
quorum non corpora, inquit, sunt in cælum elata,
neque enim natura pateretur ut id quod esset e terra
nisi in terra maneret ; hæc est magna ratio sapientium,
quorum Dominus novit cogitationes, quoniam vanæ
sunt. Si animæ tantummodo essemus, id est, sine ul-
lo corpore spiritus, et in cælo habitantes, terrena
an malia nesciremus, nobisque futurum esse diceret-
tur, ut terrenis corporibus animandis quodam vin-
culo mirabili neceremur. Nonne multo fortius ar-
gumentaremur id credere recuantes et diceremus
naturam non pati ut res incorporea ligamento cor-
poreo vinciretur ? Et tamen plena est terra vegetan-
tibus animis quibus hæc membra terrena miro sibi
modo connexa et implicita. Cur ergo, eodem volente
Deo, qui fecit hoc animal, non poterit terrenum
corpus in cæleste corpus atollit, si animus omni ac
[omnia hæc terrena transcendens] per hoc etiam
cælesti corpore præstabilior, terreno corpori potuit
illigari ? An terrena particula tam exigua potuit ali-
quid cælesti corpore melius apud se tenere, ut seu-
sum haberet et vitam, et eam sentientem atque vi-
ventem dedignabitur cælum suscipere, aut susceptam
non poterit sustinere, cum de re sentiat et vivat ista
melioze quam est corpus omne cæleste ? Sed idea
nunc non sit, quia nondum est tempus, quo id fieri
voluit, qui hoc quod videndo jam viluit, multo mi-
rabilius quam illud quod ab istis non creditur fecit.
Cur enim non vehementius admiramur incorporeos
animos, cælesti corpore potiores, terrenis illigari
corporibus, quam corpora, licet terrena, sedibus
quamvis cælestibus, tamen corporeis, sublimari, ni-
si quia hoc videre consuevimus et hoc sumus, illud
vero nondum sumus, nec aliquando adhuc vidimus ?
Nam profecto, sobria ratione consulta, mirabilioris
esse divini operis reperitur, incorporalibus corpo-
ralia quodammodo attexere, quam licet diversa,
quia illa cælestia, ista terrestria, tamen corpora et
corpora, copulare [copulari] ; sed hoc incredibile
fuerit aliquando.

CAPUT CLIV.

*De resurrectione carnis, quam quidam mundo cre-
den e non credunt ; ex eodem libro xxii.*

Ecce jam credidit mundus sublatam terrenum
Christi corpus in cælum, resurrectionem carnis et
ascensionem in supernas sedes, paucissimis remane-
ntibus atque stupentibus, vel doctis, vel indoctis. Jam
crediderunt docti et indocti. Si rem credibilem credi-
derunt, videant quam instolidi qui non credunt. Si au-
tem res incredibilem credita est, etiam hoc utique in-
credibile est, sic creditum esse quod incredibile est.
Hæc igitur duo incredibilia, resurrectionem scilicet
mæstri corporis in æternum, et rem tam incredibilem
mundum esse crediturum, ideam Deus antequam vel
unum horum fieret, ambo futura esse prædixit. Unum

duorum incredibilium jam factum [esse] videmus, ut quod erat incredibile crederet mundus, cur id quod reliquum est desperatur, ut etiam hoc veniat quod incredibile credidit mundus, sicut jam venit quod similiter incredibile fuit, ut rem tam incredibilem crederet mundus, quandoquidem hoc utrumque incredibile, quorum videmus unum, alterum credimus, in eisdem litteris prædictum sit, per quas credidit mundus?

CAPUT CLV.

Quod ut mundus in Christum crederet, virtutis fuerit divinæ, non persuasionis humanæ, et de Romuli falsa divinitate, ex eodem libro xxii.

Et ipse modus quo mundus credidit, si consideretur, incredibilior invenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis et omnino quantum ad istorum doctrinas attinet impositos, non peritos grammatica, non armatos dialecticæ, non rhetorica inflatos, piscatores Christus cum retibus fidei, ad mare hujus sæculi paucissimos misit. Atque ita ex omni genere tam multos pices, et tanto mirabiliores quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit. Duobus illis incredibilibus, si placet, imo quia placere debet, addamus hoc tertium. Jam ergo tria sunt incredibilia, quæ tamen facta sunt. Incredibile est Christum resurrexisse in carne, et in cælum ascendisse cum carne; incredibile est mundum rem tam incredibilem credidisse; incredibile est homines ignobiles, infimos, paucissimos, imperitos, rem tam incredibilem tam efficaciter mundo, et in illo etiam doctis, persuadere potuisse. Horum trium incredibilium primum nolunt isti cum quibus agimus credere; secundum coguntur, et cernere quod non inveniunt unde sit factum, si non credunt tertium. Resurrectio certe Christi, et in cælum cum carne in qua resurrexit ascensio, toto jam mundo prædicatur et creditur. Si credibilis non est, unde toto terrarum orbe jam credita est? si multi nobiles, sublimes, docti eam se vidisse dixerunt, et quod viderunt diffamare curarunt, eis mundum credidisse non mirum est, sed istos adhuc credere nolle perdurum est; si autem, ut verum est, paucis obscuris minimis indoctis eam se vidisse dicentibus et scribentibus credidit mundus, cur pauci obstinatissimi qui remanserunt, ipsi mundo jam credenti adhuc usque non credunt? **102** Qui propterea numero exiguo ignobilium, infimorum [infirmorum], imperitorum hominum credidit, quia in tam contemptibilibus testibus multo mirabilis divinitas se ipsa persuasit; eloquia namque persuadentium, quæ dicebant mira, fuerunt facta, non verba. Qui enim Christum in carne resurrexisse et cum illa in cælum ascendisse non viderant, id se vidisse narrantibus, non loquentibus tantum, sed etiam mirifica facientibus signa, credebant. Homines quippe quos unius vel ut multum duarum linguarum fuisse noverant, repente linguis omnium gentium loquentes mirabiliter audierunt. Claudum ab uberibus matris ad eorum verbum in Christi nomine post quadraginta annos incolumem constituisse, sudaria de corporibus eorum ablata sanandis profuisse

languentibus, in via quam fuerant transituri positos in ordine innumerabiles morbis variis laborantes, ut ambulantium super eos umbra transiret continuo salutem solere recipere, et alia multa stupenda in Christi nomine per eos facta [sunt signa], postremo etiam mortuos resurrexisse cernebant. Quæ sicut [si ut] leguntur gesta esse concedunt, ecce tot incredibilia tribus illis incredibilibus addimus, et ut credatur unum incredibile, quod de carnis resurrectione atque in cælum ascensione dicitur, multorum incredibilium testimonia tanta congerimus, et nondum ad credendum horrenda duritia incredulos flectimus. Si vero per Apostolos Christi, ut eis crederetur resurrectionem atque ascensionem prædicantibus Christi etiam ista miracula facta esse, non credunt, hoc nobis unum grande miraculum sufficit, quod cum terrarum orbis sine illis miraculis credidit. Recolamus etiam hoc loco, illud quod de Romuli credita divinitate Tullius admiratur. Verba ejus ut scripta sunt inseram: Magis est, inquit, in Romulo admirandum quod cæteri qui dei [dii] ex hominibus facti esse dicuntur, minus eruditis hominum sæculis fuerunt, ut fingendi proclivis esset ratio, cum imperiti facile ad credendum impellerentur. Romuli autem ætatem minus his septingentis annis, jam inveteratis litteris atque doctrinis omniumque [sonniamque], illo antiquo ex inculta hominum vita errore sublato, fuisse cervinus. Et paulo post de eodem Romulo ita loquitur, quod ad hunc pertinet sensum. Ex quo intelligi potest, inquit, permultis annis ante Homerum fuisse quam Romulum, ut jam doctis hominibus ac temporibus ipsis eruditis ad fingendum vix quidquam esset loci. Antiquitas enim recepit fabulas fictas etiam nonnunquam incondite; hæc ætas autem jam exulta præsertim eludens omne quod fieri non potest, respuit. Unus e numero doctissimorum hominum idemque eloquentissimus omnium M. T. Cicero, propterea dicit divinitatem Romuli mirabiliter creditam; quod erudita jam tempora fuerunt quæ falsitatem non recipere fabularum. Sed valde ridiculum [est] de Romuli falsa divinitate cum de Christo loquimur facere mentionem; verumtamen cum sexcentis ferme annis ante Ciceronem Romulus fuerit, atque illa ætas jam fuisse doctrinis dicatur exulta, ut quod fieri non potest omne respueret, quanto magis post sexcentos annos, ipsius tempore Ciceronis maximeque postea sub Augusto atque Tiberio, eruditioribus utique temporibus, resurrectionem carnis Christi atque in cælum ascensionem, tanquam id quod fieri non potest mens humana ferre non posset, eludensque ab auribus cordibusque respueret, nisi eam fieri potuisse atque factam esse divinitas ipsius veritatis, vel divinitatis veritas et contestantia miraculorum signa monstrarent, ut terrentibus et contradicentibus tam multis tamque magnis persecutionibus præcedens in Christo, deinde in cæteris ad novum sæculum secutura resurrectio, atque immortalitas carnis, et fidelissime crederetur et prædicaretur

intrepido, et per orbem terræ pullulatura fecundius, **A** cum in martyrum sanguine sereretur. Legebantur enim præconia præcedentia prophetarum, concurrabant ostenta virtutum, et persuadebatur veritas nova consuetudini, non contraria rationi, donec orbis terra, qui persequebatur furore, sequeretur fide.

CAPUT CLVI.

De miraculis quæ ut mundus in Christo crederet facta sunt, et fieri mundo credente non desinunt, ex eodem libro xxii.

Cur, inquam, nunc illa miracula quæ prædicatis facta esse non fiunt? Possem quidem dicere necessaria fuisse priusquam crederet mundus, ad hoc ut crederet mundus. Quisquis adhuc prodigia ut credat inquit, magnum est ipse prodigium, qui mundo credente non credit. Verum hoc ideo dicunt, ut nec tunc illa miracula facta fuisse credantur. Unde ergo tanta fide Christus usquequaque cantatur in cælum cum carne sublatus? Unde temporibus eruditis et omne quod fieri non potest respuentibus sine ullis miraculis nimium mirabiliter incredibilia credidit mundus? An forte credibilia fuisse, et ideo credita esse dicturi sunt? cur ipsi ergo non credunt? Brevis igitur est nostra complexio, aut incredibilis rei quæ non videbatur, alia incredibilia, quæ tamen fiebant et videbantur, fecerunt fidem; aut certe res ista [ita] credibiles, ut nullis quibus persuaderetur miraculis indigeret, istorum nimiam redarguit infidelitatem. Hoc ad refellendos vanissimos dixerim. Nam facta esse multa miracula quæ attestarentur illi uni grandi salubrique miraculo quo Christus in **C** cælum cum carne in qua resurrexit ascendit, negare non possumus. In eisdem quippe veracissimis libris cuncta conscripta sunt, et quæ facta sunt, et propter quod credendum facta sunt. Hæc ut fidem facerent innotuerunt, hæc per fidem quam fecerunt multo clarius innotescunt. Leguntur quippe in populis ut credantur, nec in populis tamen nisi credita legerentur. Nam etiam nunc fiunt miracula in ejus nomine, sive per sacramenta ejus, sive per orationes, vel memorias sanctorum ejus, sed non eadem claritate illustrantur, ut tanta quanta illa gloria demonstrantur. Canon quippe sacrarum litterarum, quem definitum esse oportebat, illa facit ubique recitari, et memoriæ cunctorum inherere populorum. Hæc autem ubicunque fiunt, ibi sciuntur vix a tota ipsa **D** civitate, vel quocunque commanentium loco. Nam plerumque etiam ibi paucissimi sciunt ignorantibus ceteris, maximo si magna sit civitas, et quando alibi aliisque narrantur, non tanta ea commendat auctoritas, ut sine difficultate vel dubitatione credantur, quamvis Christianis fidelibus a fidelibus indicentur.

CAPUT CLVII.

An ad Dominici corporis modum omnium mortuorum resurrexerit sint corpora; ex eodem libro xxii.

Christus in ea mensura corporis in qua mortuus [est] resurrexit, nec fas est dicere, cum resurrectionis omnium tempus venerit, accessuram corpori ejus

eam magnitudinem quam non habuit, quando in ea discipulis in qua illis erat notus apparuit, ut longissimis fieri possit æqualis. Si autem dixerimus ad dominici corporis modum etiam quorumque majora corpora redigenda, peribit de multorum corporibus plurimum, cum ipse nec capillum periturum esse promiserit. Restat ergo ut suam recipiat quisque mensuram, quam vel habuit in juventute, etiam si senex sit mortuus, vel fuerat habiturus, etiam si est antea defunctus. **103** Atque illud quod commemoravit Apostolus de mensura ætatis plenitudinis Christi, aut propter aliud intelligamus dictum esse, id est, ut illi capiti in populis Christianis accedente omnium perfectione membrorum ætatis ejus mensura compleatur; aut si hoc de resurrectione corporum dictum **B** est, sic accipiamus dictum, ut nec infra nec ultra juvenilem formam resurgant corpora mortuorum, sed in ejus ætate et robore usque ad quam Christum hic pervenisse cognovimus. Circa triginta quippe annos defuerunt esse etiam sæculi hujus doctissimi homines juventutem, quæ cum fuerit spatio proprio terminata, inde jam hominem in detrimenta vergere gravioris ac senilis ætatis, et ideo non esse dictum in mensuram corporis, vel in mensuram staturæ, sed in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

CAPUT CLVIII.

Qualis intelligenda sit conformatio sanctorum ad imaginem Filii Dei; ex eodem libro xxii.

Illud etiam quod ait, Prædestinatos [fieri] conformes imaginis Filii Dei, potest et secundum interiorrem hominem intelligi, unde nobis alio loco dicit: Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate mentis vestræ. Ubi ergo reformamur non conformemur huic sæculo, ibi conformamur Dei Filio. Potest et sic accipi, ut quemadmodum nobis ille mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate conformes, quod quidem et ad ipsam resurrectionem corporum pertinet. Si autem etiam in his verbis, qua forma resurrectura sint corpora sumus admoniti, sicut illa mensura, ita et ista conformatio non quantitatis intelligenda est, sed ætatis. Resurgent itaque omnes tam magni corpore, quam vel erant, vel futuri erant ætate juvenili, quamvis nihil oberit etiam si erit infantilis, vel senilis corporis forma, ubi nec mentis, nec ipsius corporis ulla remanebit infirmitas. Unde etiam si quis in eo corporis modo in quo defunctus est resurrecturum unumquemque contendit, non est cum illo laboriosa contradictione pugnandum.

CAPUT CLIX.

An in suo sexu resuscitanda atque mansura sint corpora feminarum; ex eodem libro xxii.

Nonnulli propter hoc quod dictum est, Donec occurramus omnes in virum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi, et conformes imaginis Filii Dei, nec in sexu femineo resurrexerunt feminas credunt, sed in virili omnes aiunt, quoniam Deus solum virum fecit ex limo, feminam ex viro; sed mihi melius sapere videntur qui utrumque sexum resur-

recturum esse non dubitant. Non enim libido ibi erit, quæ confusionis est causa : nam priusquam peccassent nudi erant, et non confundebantur, vir et femina. Corporibus ergo illis vitia detrahentur, natura servabitur; non est autem vitium sexus femineus, sed natura, quæ tunc quidem et a concubitu, et a partu immunis erit: erunt tamen membra feminea non accommodata usui veteri, sed decori novo, quo non alliciatur aspicientis concupiscentia, quæ nulla erit, sed Dei laudetur sapientia atque clementia, qui et quod non erant fecit, et liberavit a corruptione quod fecit. Ut enim in exordio generis humani deltere viri dormientis costa detracta femina fieret, Christum et Ecclesiam tali facto jam tunc propheta oportebat. Sopor quippe ille viri mors erat Christi, cujus exanimis in cruce pendentis latus lancea perforatum est, atque inde sanguis et aqua profluxit, quæ sacramenta esse novimus quibus ædificatur Ecclesia. Nam hoc etiam verbo Scriptura usæ est, ubi non legitur formavit, aut finxit, sed ædificavit eam in mulierem; unde et Apostolus dicit: *Ædificationem corporis Christi, quod est Ecclesia. Creatura est ergo Dei femina, sicut vir, sed ut de viro fieret unitas commendata [est]; ut autem illo modo fieret Christus, ut dictum est, et Ecclesia figurata est. Qui ergo utrumque sexum instituit, utrumque restituet. Denique ipse Jesus interrogatus a Sadducæis, qui negabant resurrectionem: Cujus septem fratrum erit uxor quam singuli habuerunt? dum quisque eorum vellet defuncti semen, sicut lex præceperat excitare: Erratis, inquit, nescientes Scripturas neque virtutem Dei; et cum locus esset ut diceret, De qua enim me interrogatis, vir erit etiam ipsa, non mulier; non [hoc] dixit, sed dixit: In resurrectione enim neque nubent, neque uxores ducent, sed sunt sicut angeli Dei in cælo. *Æquales utique angelis immortalitate ac felicitate, non carne sicut nec resurrectione, qua non indiguerunt angeli, quoniam nec mori potuerunt. Nuptias ergo Dominus futuras negavit esse in resurrectione, non feminas; et ibi negavit, ubi talis quæstio vertebatur, ut eam negato sexu mulieri celeriore facilitate dissolveret, si eum ibi prænosceret non futurum; imo etiam futurum esse firmavit dicendo, non nubent, quod ad feminas pertinet, nec uxores ducent, quod ad viros. Erunt ergo quæ vel nubere hic solent, vel ducere uxores, sed ibi hoc non facient.**

CAPUT CLX.

Quod in resurrectione mortuorum natura corporum quibuslibet modis dissipatorum in integrum revocanda sit; ex eodem libro xxii.

Absit [autem] ut ad resuscitanda corpora vitæque reddenda non possit omnipotentia Creatoris omnia revocare quæ vel bestię, vel ignis absumpsit in pulverem cineremve collapsum, vel in humorem solutum, vel in auras est exhalatum; absit ut sinus ullus secretumque naturæ ita recipiat aliquid subtractum sensibus nostris, ut omnium Creatoris aut cognitionem lateat, aut effugiat potestatem. Deum

A certe volens sicut poterat definire Cicero, tantas auctor ipsorum: Mens quædam est, inquit, soluta et libera, secreta ab omni coactione mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque prædita motu sempiterno. Hoc autem reperit in doctrinis magnorum philosophorum. Ut igitur secundum ipsos loquar, quomodo aliquid vel latet omnia sentientem, vel irrevocabiliter fugit omnia moventem? Unde jam etiam quæstio illa solvenda est, quæ difficilior videtur cæteris, ubi quæritur cum caro mortui hominis etiam alterius sit viventis caro, cui potius eorum in resurrectione reddatur. Si enim quispiam confectus fame atque compulsus vescatur cadaveribus hominum, quod malum aliquoties accidisse, et vetus testatur historia et nostrorum temporum infelicia experimenta docuerunt, num quisquam veridica ratione contendet totum digestum fuisse per imos meatus, nihil inde in ejus carnem mutatum atque conversum, cum ipsa uacies quæ fuit, et non est, satis indicet quæ illis oscis detrimenta suppleta sint? Jam itaque aliqua paulo ante præmissi quæ ad istum quoque nodum solvendum valere debebunt. Quidquid enim carnum exhaustis famis, utique in auras est exhalatum, unde diximus omnipotentem Deum posse revocare quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini in quo esse caro humana primitus coepit, ab illo quippe altero tanquam mutuo sumpta deputanda est, quæ sicut alienum ei redhibenda est, unde sumpta est. Sua vero illi quem famis exinanierit [exinaniverat], ab eo qui potest etiam exhalata revocare reddetur, quantumvis et si omnibus perisset modis, nec ulla ejus materies in ullis naturæ latebris remansisset, unde, vellet eam repararet Omnipotens. Sed propter sententiam veritatis, quæ dictum est, Capillus capitis vestri non peribit, absurdum est ut putemus, cum capillus hominis perire non possit, tantas carnes fame depastas atque consumptas perire potuisse. Quibus omnibus pro nostro modulo consideratis atque tractatis, hæc summa conficitur, ut in resurrectione carnis in æternum eas mensuras habeat corporum magnitudo, quas habebat perficiendæ, sive perfectæ cujusque indita corporis ratio juventutis, in membrorum quoque omnium modulis congruo decore servato, quod decus ut servetur si aliquid demptum fuerit indecenti alicui granditati in parte aliqua constitutæ, quod per totum spargatur, ut neque id pereat, et congruentia partium ubique teneatur, non est absurdum ut aliquid inde etiam staturæ corporis addi posse credamus, cum omnibus partibus, ut decorem custodiant, id distribuitur: quod si enormiter in una esset, utique non deceret. Aut si contenditur in ea quomque statura corporis resurrecturum esse, in qua defunctus est, non pugnaciter resistendum est, tantum absit omnis deformitas, omnis infirmitas, omnis tarditas, omnisque corruptio, et si quid aliud illud non decet regnum in quo resurrectionis et promissionis filii æquales erunt angelis Dei, si non corpore, non ætate, certe felicitate. Restituetur ergo quidquid de corporibus vivi, vel post mortem de cadaveribus pe-

rit, et simul cum eo quod in sepulcris remansit in A
 spiritalis corporis novitatem ex animalis corporis ve-
 rustate mutatum resurget incorruptione atque im-
 mortalitate vestitum, sed et si vel casu aliquo gravi,
 vel inimicorum immanitate totum penitus conteratur
 in pulverem, atque in auras, vel in aquas dispersum
 quantum fieri potest, nusquam esse si natura omnia
 nullo modo subtrahi poterit omnipotentiae Creatoris,
 sed capillus in eo capitis non peribit. Erit ergo spi-
 ritui subdita caro spiritalis, sed tamen caro non spi-
 ritus: sicut carni subditus fuit spiritus ipse carnalis,
 sed tamen spiritus non caro. Cujus rei habemus ex-
 perimentum in nostrae poenae deformitate. Non enim
 secundum carnem, sed utique secundum spiritum
 carnales erant, quibus ait Apostolus: Non potui vo-
 bis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Et B
 homo spiritalis, sic in hac vita dicitur, ut tamen
 cor, ore adhuc carnalis sit, et videat aliam legem in
 membris suis repugnantem legi mentis suae. Erit au-
 tem etiam corpore spiritalis cum eadem caro sic re-
 surrexit ut fiat quod scriptum est: Seminatur cor-
 pus animale, resurget corpus spiritale. Quae sit autem
 et quam magna spiritalis corporis gratia, quia nondum
 venit in experimentum, vereor ne temerarium sit
 omne quod de illa profertur eloquium. — *De novitate
 corporis spiritalis, in qua sanctorum caro mutabitur.
 Ex eodem libro de Civitate Dei xxii.* — Cum haec pro-
 missio complebitur, quid erimus? quales erimus?
 quae bona in illo regno accepturi sumus, quandoquid-
 em Christo moriente pro nobis tale jam pignus ac-
 cepimus? Qualis erit spiritus hominis, nullum om- C
 nino habens vitium, nec sub quo jaceat, nec cui ce-
 dat, nec contra quod saltem laudabiliter dimicet,
 paucissima virtute perfectus! Rerum ibi omnium
 quantum, quam speciosa, quam certa scientia, sine
 errore aliquo vel labore, ubi Dei sapientia de ipso
 suo fonte potabitur, cum summa felicitate et sine
 ulla difficultate! Quale erit corpus quod omnimodo
 spiritui subditum, et eo sufficienter vivificatum, nul-
 lis alimonis indigebit! Non enim animale, sed spi-
 ritale erit, habens quidem carnis, sed sine ulla car-
 nali corruptione substantiam.

CAPUT CLXI.

*De pervicacia quorundam qui resurrectionem carnis,
 quam, sicut praedictum est, totus mundus credit, im-
 pugnant.*

Verum de animi bonis quibus post hanc vitam
 beatissimus perfruetur, non a nobis dissentiant phi-
 losophi nobiles: de carnis resurrectione contendunt,
 hanc quantum possunt negant. Sed credentes multi,
 negantes paucissimos reliquerunt; et ad Christum,
 qui hoc quod istis videtur absurdum, in sua resur-
 rectione monstravit, fideli corde conversi sunt docti
 et indocti, sapientes mundi et insipientes. Hoc enim
 credit mundus, quod praedixit Deus, qui etiam hoc
 praedixit, quod hanc rem mundus fuerat crediturus.
 Neque enim Petri [Porphirii] maleficiis, eam cum
 laude credentium tanto ante praenuntiare compulsus
 est. Ille est enim Deus, quem sicut jam dixi aliquoties

nec commonere [commemorare] me piget, consistente
 Porphyrio, atque id oraculis deorum suorum pro-
 bare cupiente, ipsa numina perhorrescunt: quem sic
 laudavit, ut eum et Deum Patrem et regem vocaret.
 Absit enim ut sic intelligenda sint quae praedixit quo-
 modo volunt hi qui hoc cum mundo non crederunt
 quod mundum crediturum esse praedixit. Cur enim
 non potius ita sicut crediturus tanto ante praedictus est
 mundus, non sicut paucissimi garrunt, qui hoc cum
 mundo quod crediturus praedictus est credere nolue-
 runt? Si enim propterea dicunt alio modo esse cre-
 denda, ne, si dixerint vana esse conscripta, injuriam
 faciant illi Deo, cui tam magnum perhibent testimo-
 nium, tantam prorsus ei, vel etiam graviorem fa-
 ciunt injuriam si aliter dicunt esse intelligenda,
 non sicut mundus ea credidit quem crediturum esse
 laudavit, ipse promittit, ipse complevit. Verum
 [Cur] enim non potest facere ut resurgat caro et vi-
 vat in aeternum, an propterea credendum non est id
 eum esse facturum, quia malum est atque indignum
 Deo? sed de omnipotentia ejus qua tot et tanta facit
 incredibilia, jam multa diximus. Si volunt invenire
 quod omnipotens non potest, habent prorsus, ego
 dicam: Mentiri non potest. Credamus ergo quod po-
 test, non credendo quod non potest. Non itaque
 credentes quod mentiri possit, credant esse fac-
 turum, quod se facturum esse promisit, et sic ce-
 dant, sicut id credidit mundus quem crediturum
 praedixit, quem crediturum esse laudavit, quem
 crediturum esse promisit, quem credidisse jam os-
 tendit. Hoc autem malum esse unde demonstrant
 [demonstravit]? non erit illic ulla corruptio, quod est
 corporis malum. De ordine elementorum jam dispu-
 tavimus, de aliis hominum conjecturis satis diximus,
 quanta sit futura in corpore incorruptibili facilius
 motus, de praesentis bonae valetudinis temperamento,
 quae utique nullo modo illi comparanda est immor-
 talitati, in libro tertio decimo satis, ut opinor, osten-
 dimus. Legant superiora operis hujus, qui vel non
 legerunt, vel volunt recolare quod legerunt.

CAPUT CLXII.

*Quomodo Porphyrii definitio ipsius Platonis sententia
 destruat; ex eodem libro xxii.*

Sed Porphyrius ait, inquit, ut beata sit anima,
 corpus esse omne fugiendum. Nihil ergo prodest
 D (quia incorruptibile diximus futurum corpus) si
 anima beata non erit, nisi omne corpus effugerit. Sed
 jam et hinc in libro memorato quantum oportuit dis-
 putavi. Verum hic unum inde tantum commemorabo:
 emendet libros suos istorum omnium magister Plato,
 et dicat eorum deos, ut beati sint, sua corpora
 fugituros, id est, esse morituros, quos in caelestibus
 corporibus dixit inclusos, quibus tamen deus a quo
 facti sunt, quo possent esse securi immortalitatem,
 id est, in eisdem corporibus aeternam permansionem.
 non eorum natura id 105 habente, sed suo consilio
 prevalente, promisit, ubi etiam illud evertit quod
 dicunt, quoniam est impossibilis, ideo resurrectionem
 carnis non esse credendam. Apertissime quippe,

juxta eundem philo-sophum, ubi diis a se factis promisit deus non factus immortalitatem, quod impossibile est, se dixit esse facturum. Sic enim eum locutum narrat Plato: Quoniam estis orti, inquit, immortales esse et indissolubiles non potestis, non tamen dissolvemini, neque vos ulla mortis fata periment, nec erunt valentiora quam consilium meum, quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa quibus estis colligati. Si non solum absurdi, sed surdi non sunt, qui hæc audiunt, non utique dubitant diis factis ab illo deo qui eos fecit, secundum Platonem, quod est impossibile fuisse promissum. Qui enim dicit, Vos quidem immortales esse potestis, sed mea voluntate immortales eritis, quid aliud dicit, quam, Id quod fieri non potest, me faciente, tamen eritis? Ille igitur carnem incorruptibilem, immortalem, spiritalem resuscitabit, qui juxta Platonem id quod impossibile est se facturum esse promisit. Quid adhuc quod promisit Deus, quod Deo promittenti credidit mundus, qui etiam ipse promissus est crediturus, esse impossibile clamant, quandoquidem nos Deum, qui etiam secundum Platonem facit impossibilia, id facturum esse clamamus? Non ergo ut beatæ sint animæ, corpus est omne fugiendum, sed corpus incorruptibile recipiendum; et in quo convenientius incorruptibili corpore lætabuntur, quam in quo corruptibili gemuerunt. Sic enim non in eis erit illa diræ cupiditas, quam posuit ex Platone Virgilius ubi ait:

Rursus et incipiant in corpora velle reverti;

sic, inquam, cupiditatem revertendi ad corpora non habebunt, cum corpora in quæ reverti cupiunt secum habebunt, et sic habebunt, ut nunquam non habeant, nunquam ea prorsus, vel exiguum quamlibet tempus ulla morte depellant.

CAPUT CLXIII.

De contrariis definitionibus Platonis atque Porphyrii, in quibus si uterque alteri cederet, veritate neuter deviare; ex eod. m. libro XXII.

Singula quædam dixerunt Plato atque Porphyrius quæ si inter se communicare potuissent, facti essent fortasse Christiani. Plato dixit sine corporibus animas in æternum esse non posse; ideo enim dixit etiam sapientium animas, post quamlibet longum tempus, tamen ad corpora redituras. Porphyrius autem dixit animam purgatissimam, cum redierit ad Patrem, ad hæc mala mundi nunquam esse redituram: ac per hoc quod verum vidit Plato, si dedisset Porphyrio, etiam justorum atque sapientum purgatissimas animas ad humana corpora redituras; rursus quod verum vidit Porphyrius, si dedisset Platoni, nunquam redituras ad miseriam corruptibilis corporis animas sanctas, ut non singuli hæc singula, sed ambo et [ut] singuli utrumque dicerent, puto quod viderent esse jam consequens ut redirent animæ ad corpora, et alia reciperent corpora, in quibus beate atque immortaliter viverent, quoniam secundum Platonem etiam sanctæ animæ ad humana corpora redibunt; secundum Porphyrium ad mala mundi hujus sanctæ animæ non redibunt. Dicat itaque cum Platone Porphyrius:

A Redibunt ad corpora; dicat Plato cum Porphyrio: Non redibunt ad mala, et ad ea corpora redire consentient, in quibus nulla patiantur mala. Hæc itaque non erunt, nisi illa quæ promittit Deus, beatas animas in æternum cum sua æterna carne futuras [facturas]. Hoc enim, quantum existimo, jam facile nobis concederent ambo, ut qui faterentur ad immortalia corpora redituras animas esse sanctorum, ad sua illas redire permitterent in quibus mala hujus sæculi pertulerunt, in quibus Deum, ut his malis carerent, pie fideliterque coluerunt.

CAPUT CLXIV.

Quid ad veram resurrectionis fidem, vel Plato, vel La-beo, vel etiam Varro conferre potuerint, si opiniones eorum in unam sententiam convenissent; ex eodem libro, titulo 28.

B Nonnulli nostri propter quoddam præclarissimum loquendi genus, et propter nonnulla quæ veraciter sensit, amantes Platonem, dicunt eum aliquid simile nobis etiam de mortuorum resurrectione sensisse, quod quidem sic tangit in libro de Republica Tullius, ut eum lusisse potius quam id verum esse affirmet, dicere voluisse [quam quod id verum esset affirmando dicere noluisse]. Inducit enim hominem revixisse et narraße quædam quæ Platonis disputationibus congruebant. La-beo etiam duos dicit uno die fuisse defunctos, et occurrisse invicem in quodam compito, deinde ad corpora sua jussos fuisse remeare, et constituisse inter se amicos esse victuros, atque ita esse factum, donec postea morerentur: sed isti auctores talem resurrectionem corporis factam fuisse nar-rant, quales fuerunt eorum quos resurrexisse novimus, et huic quidem redditos vitæ, sed non eo modo ut non morerentur ulterius. Mirabilis autem quidam Marcus Varro ponit in libris quos conscripsit de Gente populi Romani, cujus putavi verba ipsa esse ponenda. Genethliaci quidam scripserunt, inquit, esse in renascendis hominibus quam appellant *καλήγγε-σται* Græci, ascripserunt [hanc scripserunt] confici in annis numero quadringentis quadraginta, ut idem corpus et eadem anima quæ fuerint conjuncta in homine aliquando, eadem rursus redeant in conjunctionem. Iste Varro quidem, sive illi Genethliaci nescio qui (non enim nomina eorum prodidit quorum commemoravit sententiam) aliquid dixerunt quod, licet D falsum sit (cum enim semel ad eadem corpora quæ gesserunt animæ redierint, nunquam ea sunt postea relicturæ); tamen multa illius impossibilitatis qua contra nos isti garrunt argumenta convellit et destruit. Qui enim hoc [hæc] sentiunt, sive senserunt, non eis visum est fieri non posse ut dilapsa cadavera in auras, in pulverem, in cinerem, in humores, in corpora vescentium bestiarum, vel ipsorum quoque hominum, ad id rursus redeant quod fuerunt. Quapropter Plato et Porphyrius, vel potius quicumque illos diligunt et adhuc vivunt, si nobis consentiant, etiam sanctas animas ad corpora redituras, sicut ait Plato, nec tamen ad mala ulla redituras, sicut ait Porphyrius, ut ex his fiat consequens quod fides prædicat Christia-

na, quod talia corpora receptura sint, quibus sine A ullo modo [alia corpora recepturas in quibus sine ullo malo] in æternum feliciter vivant; assumant etiam hoc de Varrone, ut ad eadem corpora redeant, in quibus ante fuerunt, et apud eos tota quæstio de carnis in æternum resurrectione solvetur.

CAPUT CLXV.

De qualitate visionis qua in futuro sæculo sancti Deum videbunt; ex eodem libro XXI.

Nunc jam quid acturi sint in corporibus immortali- libus, atque in spiritalibus sancti, non adhuc eorum carne carnaliter, sed spiritaliter jam vivente, quantum Dominus dignatur adjuvare videamus. **106** Et illa quidem actio, vel potius quies atque otium, quale futurum sit, si verum velim dicere nescio. Non enim hoc unquam per sensus corporis vidi; si autem mente, id est intelligentia, vidisse me dicam, quantum est, aut quid est nostra intelligentia, ad illam excellentiam? Ibi est enim pax Dei, quæ, sicut dicit Apostolus, superat omnem intellectum: quem, nisi nostrum aut fortasse etiam sanctorum [omnium] angelorum? non enim et Dei. Si ergo sancti in Dei pace victuri sunt, profecto in ea pace victuri sunt, quæ superat omnem intellectum, quoniam nostrum quidem superat [quod nostrum quidem superat] non est dubium; si autem superat et angelorum, ut nec ipsos exceperit videatur, qui ait omnem intellectum: secundum hoc dictum esse debemus accipere, quia pacem Dei qua Deus ipse præcatus est, sicut Deus novit, non eam nos sic possumus nosse, nec ulli angeli. Superat itaque omnem intellectum, non dubium quod præter suum. Sed quia et nos pro modo nostro pacis ejus participes facti, summam in nobis atque inter nos, et cum ipso pacem, quantum nostrum summum est, obtinebimus: isto modo, pro suo modo sciunt eam sancti angeli, homines autem nunc longe infra quantumlibet pro- vectu [profectu] mentis excellent. Considerandum est enim quantus vir dicebat: Ex parte enim sci- mus, et ex parte prophetamus, donec veniat quod perfectum est, et videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Sic jam vi- dent angeli, qui etiam nostri angeli dicti sunt, quia eruti de potestate tenebrarum, et accepto spiritus pignore, translati ad regnum Christi, ad eos angelos jam cœpimus pertinere, cum quibus nobis erit san- cta atque dulcissima, de qua jam tot libros scripsi- mus, Dei civitas ipsa communis. Sic sunt ergo an- geli nostri, qui sunt angeli Dei, quemadmodum Christus Dei, Christus est noster. Dei sunt, quia Deum non reliquerunt; nostri sunt, quia suos cives nos habere cœperunt. Dixit autem Jesus: Videte, ne condemnetis unum de pusillis istis; dico enim vobis, quia angeli eorum semper in cœlis vident fa- ciem Patris mei, qui in cœlis est. Sicut ergo illi vi- dent, ita et nos visuri sumus, sed nondum ita vide- mus propter quod ait Apostolus quod paulo ante dixi: Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc au- tem facie ad faciem. Præmium itaque fidei nobis vi- sio ista servatur, de qua et Joannes apostolus lo-

quens: Cum apparuerit, inquit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est; facies autem Dei manifestatio ejus intelligenda est, non aliquid tale membrorum, quæ nos habemus in corpore, atque isto nomine nuncupamus. Quapropter cum ex me quæritur quid acturi sint sancti in illo corpore spiri- tali, non dico quod jam video, sed dico quod credo secundum illud quod in psalmo lego: Credidi, propter quod et locutus sum. Dico itaque, visuri sunt [dico itaque quod visuri sint] Deum in ipso corpore, sed utrum per ipsum sicut per corpus nunc videmus so- lem, lunam, stellas, mare ac terram, et quæ sunt in ea, non parva quæstio est. Durum est enim dicere quod sancti talia corpora tunc habebunt, ut non possint oculos claudere atque aperire cum volent. B- rius autem quod ibi Deum quisquis oculos clauserit non videbit. Si enim propheta Eliseus puerum suum Giezi absens corpore vidit accipientem munera quæ dedit ei Naaman Syrus (quem propheta memoratus a lepre deformitate mundaverat), quod servus nequam Domino suo non vidente latenter se fecisse putave- rat, quanto magis in illo corpore spiritali videbunt sancti omnia, non solum si oculos claudant, verum etiam unde sunt corpore absentes? Tunc enim erit perfectum illud, de quo loquens Apostolus: Ex parte, inquit, scimus, et ex parte prophetamus, cum au- tem venerit quod perfectum est, quod ex parte est evacuabitur. Deinde ut quomodo posset aliqua simi- litudine ostenderet, quantum ab illa quæ futura est distet hæc vita, non qualinmcunque hominum, verum- C- etiam qui præcipua hic sanctitate sunt præditi. Cum essem, inquit, parvulus, quasi parvulus sapiebam, quasi parvulus loquebar, quasi parvulus cogitabam; cum autem factus sum vir, evacuavi ea quæ parvuli erant. Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem; nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. Si ergo in hac vita, ubi hominum mirabilium prophetia ita comparanda est illi v. t. æ, quasi parvuli ad juvenem. Vidit tamen Eliseus accipientem munera servum suum, ubi ipse non erat; itane cum venerit quod perfectum est, nec jam corpus corruptibile aggrava- bit animam, sed incorruptibile nihil impedit, illi sancti ad ea quæ videnda sunt, oculis corporeis qui- bus Eliseus absens ad servum suum videndum non, D- indiguit indigebunt? Nam secundum interpretes scri- ptuaginta ista sunt ad Giezi verba prophetæ: Nonne cor meum tecum erat, quando conversus est vir de curru in obviam tibi, et accepisti pecuniam? etc. Sic- ut autem ex Hebræo interpretatus est presbyter Hieronymus: Nonne cor meum, inquit, in præsentia erat, quando reversus est homo de curru suo in oc- cursum tibi? Corde suo ergo se dixit hoc vidisse propheta, adjuto quidem mirabiliter nullo dubitante divinitus; sed quanto amplius tunc omnes munere isto abundabunt, cum Deus erit omnia in omnibus? flabebunt tamen etiam illi oculi corporei officium suum, et in loco suo erunt, utaturque illis spiritus per spiritale corpus. Neque enim et ille propheta,

quia non eis indiguit ut videret absentem, non eis usus est ad videnda presentia, quæ tamen spiritu videre posset, etiamsi illos clauderet, sicut vidit absentia ubi cum eis ipse non erat. Absit ergo ut dicamus illos sanctos in illa vita Deum clausis oculis non visuros, quem spiritu semper videbunt, sed utrum videbunt, et per oculos corporis cum eos apertos habebunt, inde quæstio est. Si enim tantum poterunt in corpore spiritali, eo modo utique etiam ipsi oculi spirituales, quantum possunt isti quales nunc habemus, proculdubio per eos Deus videri non poterit. Longe itaque alterius erunt potentia, si per eos videbitur incorporea illa natura quæ non continetur loco, sed ubique tota est. Non enim quia dicimus Deum et in cælo esse et in terra (ipse quippe ait per prophetam: Cælum et terram ego impleo), aliam partem dicturi sumus eum in cælo habere, et in terra aliam, sed totus in cælo est, totus in terra; non alternis temporibus, sed utrumque simul, quod nulla natura corporalis potest. Vis itaque præpollentior oculorum erit illorum non ut acrius videant, quam quidam perhibentur videre serpentes vel aquilæ. Quantalibet enim acrimonia cernendi eadem quoque animalia, nihil aliud possunt videre quam corpora: sed ut videant et incorporalia. Et fortasse ista virtus magna cernendi data fuerit ad horam etiam in isto mortali corpore oculis sancti viri Job, quando ait ad Deum: In obauditu auris audiebam te prius, nunc autem oculus meus videt te, propterea desepi memetipsum, et distabui et æstimavi me terram et cinerem. Quamvis nihil hic prohibeat oculum cordis intelligi, de quibus oculis ait Apostolus: Illuminatos oculos habere cordis vestri: ipsis autem videri Deum cum videbitur, Christianus ambigit nemo, qui fideliter accipit quod ait Deus ille magister: Beati mundi corde quoniam ipsi [Deum] videbunt. Sed utrum etiam corporalibus ibi oculis videatur, hoc in ista quæstione versamus. Illud enim 107 quod scriptum est, Et videbit omnis caro salutare Dei; sine illius [ullius] nodo difficultatis sic intelligi potest, ac si dictum fuerit, Et videbit omnis homo Christum Dei, qui utique in corpore visus est, et in corpore videbitur quando vivos et mortuos iudicabit. Quod autem ipse ait salutare Dei, multa sunt et alia testimonia Scripturarum; sed evidentius venerandi Illius senis Simonis verba declarant, qui cum infantem Christum accepisset in manus suas: Nunc, inquit, dimittis, Domine, servum tuum secundum verbum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Illud etiam quod ait supra memoratus Job, sicut in exemplaribus quæ ex Hebræo sunt inventur: Et in carne mea videbo Deum; resurrectionem quidem carnis sine dubio prophetavit, non tamen dixit, per carnem meam; quod quidem si dixisset, posset Deus Christum intelligi, qui per carnem in carne videbitur: nunc vero potest et sic accipi In carne mea videbo Deum [salvatore] meum, ac si dixisset, In carne mea ero cum videbo Deum. Et illud quod ait Apostolus, Facie ad faciem, non cogit

A ut Deum per hanc faciem corporalem, ubi sunt oculi corporales nos visuros esse credamus, quem spiritu sine intermissione videbimus. Nisi enim esset etiam interioris hominis facies, non diceret idem Apostolus, Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu. Nec aliter intelligimus quod in psalmo canitur: Accedite ad eum et illuminamini, et facies vestra non erubescant. Fide quippe acceditur ad Deum, quam cordis constat esse; non corporis. Sed quia spirituale corpus nescimus quantos habeat accessus (de re quippe inexperta loquimur); ubi aliqua quæ aliter intelligi nequeant divinarum Scripturarum non occurrit, et succurrit auctoritas, necesse est ut contingat in nobis quod legitur in libro Sapientia: Cogitationes mortalium timidæ et incertæ providentiæ nostræ. Ratiocinatio quippe illa philosophorum, qua disputant ita mentis aspectu intelligibilia videri, et sensu corporis sensibilia, id est corporalia ut nec intelligibilia per corpus, nec corporalia per seipsum mens valeat intueri, si posset [et] nobis esse certissima, profecto certum esset per oculos corporis etiam spiritalis nullo modo posse videre Deum. Sed istam ratiocinationem; et vera ratio, et prophetica [irridet] irridet auctoritas. Quis enim ita sit aversus a vero ut dicere audeat Deum corporalia ista nescire? Nunquid ergo corpus habet per cuius oculos ea possit addiscere? deinde quod de propheta Heliseo paulo ante diximus, nonne satis indicat etiam spiritu non per corpus corporalia posse cerni? Quando enim servus ille munera accepit, utique corporaliter gestum est, quod tamen propheta non per corpus, sed per spiritum vidit. Sicut ergo constat corporalia videre spiritum, quid si tanta erit potentia spiritalis corporis, ut corpore videatur et spiritus? Spiritus enim est Deus, deinde vitam quidem suam quæ nunc vivit in corpore, et hæc tertena membra vegetat facitque viventia interiore sensu quisque non per corporeos oculos novit, aliorum vero vitas cum sint invisibiles per corpus videt. Nam unde viventia discernimus a non viventibus corpora, nisi corpora simul vitasque videamus, quas nisi per corpus videre non possumus? vitas autem sine corporibus, corporeis oculis non videmus. Quamobrem fieri potest valdeque credibile est, sic nos esse visuros mundana tunc corpora cæli novi et terræ novæ, ut Deum ubique presentem, et universa etiam corporalia gubernantem, per corpora quæ gestabimus, quæ conspiciemus, quaquaversum oculos duxerimus, clarissima perspicuitate videamus, non sicut nunc invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, per speculum in ænigmate, et ex parte ubi plus in nobis valet fides qua credimus, quam rerum corporalium species, quam per oculos carnium corporales: sed sicut homines inter quos viventes motusque vitales exserentes [exercentes] vivimus, mox ut aspiciamus non credimus vivere, sed videmus, cum eorum vitam sine corporibus videre nequeamus

mus, quam tamen in eis per corpora remota omni ambiguitate conspicimus. Ita quacumque spiritalia illa lumina corporum nostrorum circumferimus incorporeum Deum omnia regentem, etiam per corpora contuebimur. Aut ergo sic per illos oculos sic videbitur Deus, ut aliquid habeant in tanta excellentia menti simile, quo et incorporea natura cernatur, quod ullis exemplis, sive scripturarum testimoniis divinarum, vel difficile, vel impossibile est ostendere; aut quod est ad intelligendum facilius, ita nobis Deus erit notus atque conspicuus, ut videatur spiritu a singulis nobis in singulis nobis, videatur ab altero in altero, videatur in seipso, videatur in cælo novo et terra nova, atque in omni quæ tunc fuerit creatura; videatur et per corpora in omni corpore quocumque fuerint spiritalis corporis oculi acie perveniente directi. Patebunt etiam cogitationes nostræ invicem nobis: tunc enim implebitur quod Apostolus cum dixisset: Nolite ante tempus quidquam iudicare; mox addidit: Donec veniat Dominus et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique a Deo.

CAPUT CLXVI.

De æterna felicitate Civitatis Dei, Sabbatoque perpetuo, ex eodem libro xxii de Civitate Dei.

Quanta erit illa felicitas, ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudibus qui erit omnia in omnibus! Nam quid aliud agatur, ubi neque ulla desidia cessabitur neque ulla indigentia laborabitur, nescio: admoneor etiam sancto Cantico, ubi lego vel audio: Beati qui habitant in domo tua [Domine]; in sæcula sæculorum laudabunt te. Omnia membra et viscera incorruptibilis corporis, quæ nunc videmus per usus necessitatis varios distributa, quoniam tunc non erit ipsa necessitas, sed plena certe securitas [sed plena, certa, segura,] sempiterna felicitas: proficient laudibus Dei. Omnes quippe illi de quibus jam sum locutus, qui nunc latent harmoniæ corporalis numeri non latebunt, inarrinsecus et extrinsecus per corporis cuncta dispositi, et cum cæteris rebus quæ ibi magnæ atque mirabiles videbuntur, rationales mentes in tanti artificis laudem, rationalis pulchritudinis delectatione succedent [succedent]. Qui motus illic talium corporum sint futuri temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen et motus, et status, sicut ipsa species decens erit quicumque erit ubi quod non decebit non erit. Certe ubi volet spiritus, ibi erit protinus corpus, nec volet aliquid spiritus quod nec spiritum possit decernere [decere] corpus. Vera ubi gloria erit ubi laudantis nec errore quisque nec adulatione laudabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno, sed nec ad eum ambiet [ambiget] ullus indignus, ubi nullus permitretur esse nisi dignus. Vera pax, ubi nihil adversi, nec a seipso, nec ab alio quisque patietur: præmium virtutis erit ipse qui virtutem dedit eique seipsum, quo melius et majus nihil possit esse promissum. Quid est enim aliud quod per Prophetam dixit,

A Ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi plebs, nisi, Ego ero unde satientur, ego ero quacumque ab hominibus honeste desiderantur [desiderentur], **108** et vita, et salus, et victus, et copia, et gloria, et honor, et pax, et omnia bona? Sic enim et illud recte intelligitur quod ait Apostolus, Ut sit Deus omnia in omnibus. Ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatione laudabitur; hoc munus, hic affectus, hic actus profecto erit omnibus, sicut ipsa vita communis æterna. Cæterum qui futuri sint promeritis præmiorum, etiam gradus honorum atque gloriarum, quis est idoneus cogitare, quanto magis dicere? Quod tamen futuri sint non est ambigendum, atque id etiam beata illa civitas magnum in se bonum videbit, quod nulli superiori ullus inferior invidabit, sicut nunc non invident archangelis angeli cæteri, tanquam nolit esse unusquisque quod non accepit, quamvis sit pacatissimo concordie vinculo ei, qui accepit obstrictus, quam nec in corpore vult oculus esse qui est digitus, cum membrum utrumque contineat totius carnis pacata compago. Sic itaque habebit donum alius alio minus, ut hoc quoque donum habeat ne velit amplius, nec ideo liberum arbitrium non habebunt, quia peccata eos delectare non poterunt, magis quippe erit liberum a delectatione peccandi, usque ad delectationem non peccandi indeclinabilem liberatum. Nam primum liberum arbitrium, quod homini datum est, quando primum creatus est rectus, potuit non peccare, sed potuit et peccare. Hoc autem novissimum eo potentius erit, quo peccare non poterit. Verum hoc quoque Dei munere non suæ possibilitate naturæ: aliud est enim esse Deum, aliud participem Dei; Deus natura peccare non potest, particeps vero Dei ab illo accipit ut peccare non possit. Servandi autem gradus erant divini muneris, ut primum daretur liberum arbitrium, quo non peccare homo posset, novissimum quo peccare non posset; atque illud ad comparandum meritum, hoc ad recipiendum præmium pertineret; sed quia peccavit ista natura cum peccare potuit, largiore gratia liberatur, ut ad eam perducatur libertatem, in qua peccare non possit. Sicut enim prima immortalitas fuit quam peccando Adam perdidit, posse non mori, novissima erit, non posse mori: ita primum liberum arbitrium posse non peccare, novissimum non posse peccare. Sic enim erit inamissibilis voluntas pietatis et æquitatis, quomodo est felicitatis. Nam utique peccando, nec pietatem, nec felicitatem tenuimus, voluntatem vero felicitatis nec perditam felicitate perdidimus. Certe Deus ipse nunquid quoniam [quia] peccare non potest, ideo liberum arbitrium habere negandus est? Erit ergo illius civitatis, et una in omnibus, et inseparabilis in singulis voluntas libera, ab omni malo liberata, et impleta omni bono, fruens indeficiente æternorum jucunditate gaudiorum, oblita culparum, oblita pœnarum, nec ideo tamen suæ liberationis oblita, ut liberatori suo non sit grata. Quantum ergo attinet ad scientiam rationalem, memor præteritorum etiam malorum suorum,

quantum autem ad experientis sensum, prorsus immemor. Nam et peritissimus medicus, sicut arte sciuntur, omnes fere morbos corporis novit, sicut autem corpore sentiuntur, plurimos nescit, quos ipse non passus est. Ut ergo scientiæ malorum duæ sunt, una qua potentiam mentis non latent, altera qua experientis sensibus inhærent (aliter quippe sciuntur vitia omnia per scientiæ doctrinam, aliter per insipientis pessimam vitam); ita et obliviones malorum duæ sunt (aliter ea namque obliviscitur eruditus et doctus, aliter expertus et passus); ille si peritiam negligat, iste si miseria careat. Secundum hæc oblivionem quam posteriore loco posui, non erunt memores sancti præteritorum malorum: carebunt enim omnibus [re]alis, ita ut penitus deleantur de sensibus eorum. Ea tamen potentia scientiæ quæ magna in eis erit, non solum sua præterita, sed etiam damnatorum eos sempiterna miseria non latebit. Alloquin si se fuisse miseros neacturi sunt, quomodo, sicut ait psalmus, Misericordias Domini in æternum cantabunt? Quo cantico in gloriam gratiæ Christi, cujus sanguine liberati sumus, nihil erit profecto illi jucundius civitati. Ibi perficietur: Vacate, et Videte, quoniam ego sum Deus, quod erit vere maximum Sabbatum non habens vesperam, quod mandavit [commendavit] Dominus in primis operibus mundi, ubi legitur: Et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit, et benedixit Deus diem septimum, et sanctificavit eum, quia in eo requievit ab omnibus operibus suis, quæ inchoavit Deus facere. Dies enim septimus etiam nos ipsi erimus, quando ejus fuerimus benedictione et sanctificatione pleni atque perfecti [refecti], ibi vacantes videbimus quoniam ipse est Deus, quod nobis nos ipsi esse volumus quando ab illo cecidimus, audientes a seductore: Eritis sicut dii; et recedentes a vero Deo, quo faciente dii essemus ejus participatione, non desertione. Quid enim sine illo fecimus, nisi quod in ira ejus defecimus, a quo refecti et gratia majore perfecti, vacabimus in æternum, videntes quia ipse est Deus, quo pleni erimus quando ipse erit omnia in omnibus. Nam et ipsa opera bona nostra, quando ipsius potius intelliguntur esse quam nostra, tunc nobis ad hoc Sabbatum adipiscendum imputantur, quia si nobis ea tribuerimus servilia erunt, cum de Sabbato dicatur: Omne opus servile non facietis in eo. Propter quod per Ezechielem prophetam dicitur: Et Sabbata mea dedi eis in signum inter me et inter eos, ut scirent, quia ego Dominus qui sanctifico eos [refecti]: hoc perfecte vacabimus, et perfecte videbimus quia ipse est Deus [hoc perfecte tunc sciemus quando perfecte vacabimus, et perfecte videbimus, quia ipse est Deus]. Ipse etiam numerus ætatum veluti dierum, si secundum eos articulos temporis computetur qui in scripturis videntur expressi, iste sabbatismus evidentius apparebit, quoniam septimus invenitur ut prima ætas, tanquam primus dies sit ab Adam, usque ad diluvium. Secunda inde usque ad Abraham non æqualitate temporum, sed nu-

A mero generationum. Denas quippe habere reperimur, hinc jam sicut Evangelista Matthæus determinat, tres ætates usque ad Christi subsequuntur adventum, quæ singulæ denis et quaternis generationibus explicantur, ab Abraham usque ad David una, altera inde usque ad transmigrationem in Babyloniā, tertia inde usque ad carnalem Christi natiuitatem. Fiunt itaque omnes quinque: Sexta nunc agitur, nullo generationum numero metienda propter id quod dictum est: Non est vestrum scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate. Post hanc tanquam in die septimo requiescet Deus, cum eundem diem septimum, quod nos erimus [Post hanc tanquam in die septimo requiescet Deus cum eundem diem septimum quod nos erimus], in se ipso Deo faciet requiescere. De istis porro ætatibus singulis nunc diligenter longum est disputare, hæc tamen septima erit Sabbatum nostrum cuius finis non erit vespera, sed Dominicus dies, velut octavus æternus qui Christi resurrectione sacralus est, æternam non solum spiritus, verum etiam corporis requiem præfigurans. Ibi vacabimus et videbimus, videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus; ecce quod erit in fine, sine fine. Nam quis alius noster est finis, nisi pervenire ad regnum cuius nullus est finis?

109 CAPUT CLXVII.

Quomodo dicat Matthæus Centurionem ad Dominum accessisse pro puero suo, cum Lucas dicat quod amicos ad eum miserit, ex libro II de Consensu evangelistarum, titulo XX.

C Videamus utrum sibi de servo Centurionis Matthæus Lucasque consentiant. Matthæus enim dicit, Accessit ad eum centurio, rogans eum et dicens, Puer meus jacet in domo paralyticus; cui videtur repugnare quod ait Lucas: Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret et sanaret servum ejus. At illi, cum venissent ad Jesum, rogabant eum sollicito, dicentes ei: Quia dignus est ut hoc ei [illi] præstes, diligit enim Gentem nostram, et Synagogam ipse ædificavit nobis: Jesus autem ibat cum illis. Et cum jam non longe esset a domo, misit ad eum centurio amicos, dicens: Domine, noli vexari, non enim sum dignus ut sub tectum meum intres. Propter quod et me ipsum non sum dignus arbitratus ut venirem ad te; sed dic verbo, et sanabitur puer meus. Si enim ita hoc gestum est, quomodo erit verum quod Matthæus narrat? Accessit ad eum quidam Centurio, cum ipse non accesserit, sed amicos miserit? nisi diligenter advertentes intelligamus, Matthæum non omnimodo deseruisse usitatum morem loquendi. Non solum enim dicere solemus accessisse aliquem, etiam antequam perveniat illuc, quo dicitur accessisse. Unde etiam dicimus, Parum accessit, vel multum accessit, eo quo appetit pervenire: verum etiam ipsam perventionem, cuius adipiscendæ causa acceditur, dicimus plerumque factam, etsi eum ad quem pervenit non videat ille qui pervenit, cum per amicum pervenit ad aliquem, cuius ei favor est necessarius.

Quod ita tenuit consuetudo, ut etiam jam vulgo per-ventores appellantur, qui potentium quorumlibet tanquam inaccessibleis animos, per convenientium personarum interpositionem ambitionis arte pertinent. Si ergo ipsa perventio usitate dicitur per alios fieri, quanto magis accessus per alios fieri potest, qui plerumque infra perventionem remanet, quando potuerit quisque plurimum quidem accedere, sed tamen non potuerit pervenire? Non ergo absurde Matthæus, etiam quod vulgo posset intelligi, per alios facti accessu centurionis ad Dominum, compendio dicere voluit, Accessit ad eum centurio. Verumtamen non negligenter intuenta est etiam sancti evangelistæ altitudo mysticæ locutionis, secundum quod scriptum est in psalmo: Accedite ad eum et illuminamini. Proinde quia fidem centurionis, qua vere acceditur ad Jesum, ipse ita laudavit ut diceret: Non inveni tantam fidem in Israël; ipsum potius accessisse ad Christum dicere voluit prudens Evangelista, quam illos per quos verba sua miserat. Porro autem Lucas ideo totum quemadmodum gestum esset aperuit, ut ex hoc intelligere cogere-mur, quemadmodum eum accessisse dixerit alius, qui mentiri non potuit. Sic enim illa mulier quæ fluxum sanguinis patiebatur, quamvis fimbriam ve-timenti ejus tenuerit, magis tamen tetigit Dominum quam illæ turbæ, a quibus premebatur. Ut enim hæc quo magis credidit, eo magis tetigit Dominum: ita et centurio, quo magis credidit, eo magis accessit ad Dominum. Jam cætera in hoc capitulo, quæ alter dicit, et alter prætermittit, superfluo pertractantur, cum ex illa regula primitus commendata nihil inveniantur habere contrarium.

CAPIT CLXVIII.

In miraculo de quinque panibus, quemadmodum inter se omnes quatuor evangelistæ consentiant.

Hoc ergo miraculum quod omnes quatuor evangelistæ commemorant, et putantur inter se [aliquid] discrepare considerandum atque tractandum est; ut ex hoc etiam ad cætera similia regulæ locutionum discantur, quibus tam diversis eadem tamen sententia retinetur, et eadem rerum veritas custoditur. Et inchoanda quidem est consideratio, non a Matthæo secundum ordinem evangelistarum, sed a Joanne potius, a quo ita expressa est ista narratio, ut etiam nomina discipulorum diceret, cum quibus de hac re locutus est Dominus. Ita enim dicit: Cum suble-vasset ergo oculos Jesus, et vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum; ipse enim sciebat quid esset factururus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas, frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces; sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit ergo Jesus: Facite homines discumbere (erat autem sanum mul-tam in loco). Discubuerunt ergo viri, numero quasi

A quinque millia. Accipit ergo panes Jesus, et cum gratias egisset, distribuit discumbentibus; similiter et ex piscibus quantum volebant. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superave-runt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo et im-pleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis quæ superfuerunt his qui manducaverunt. Non hic quæritur quod iste dixit, cujusmodi essent panes, hordeaceos enim fuisse non tacuit, quod cæteri tacuerunt. Neque hoc quæritur quod iste non dixit, fuisse ibi etiam præter quinque millia virorum mulieres et parvulos, quod dicit Mat-thæus, et omnino jam certum esse debet et regula-riter teneri in talibus quæstionibus, neminem moveri oportere cum ab alio dicitur, quod ab alio præter-mittitur. Sed quæritur quomodo ea quæ dixerunt vera sint omnia, ne narrationem alterius narrans aliud, alter excludat. Si enim Dominus, secundum narrationem Joannis, perspectis turris, quæsitit a Philippo, tentans eum, unde illis escæ dari possent, potest moveri quomodo sit verum quod alii narra-verunt, prius dixisse Domino discipulos, ut dimitte-ret turbas, quo possent sibi alimenta emere de pro-ximis locis; quibus ille respondit secundum Mat-thæum: Non habent necesse ire, date eis vos man-ducare. Cui etiam Marcus Lucasque consentiunt, tan-tum hoc prætermittentes quod ait: Non habent ne-cesse ire. Intelligitur ergo post hæc verba Dominum inspexisse multitudinem, et dixisse Philippo, quod Joannes commemorat, isti autem prætermiserunt. C Deinde quod Philippus apud Joannem respondit, hoc Marcus a discipulis responsum esse commemorat, volens intelligi, hoc et cæterorum [hoc ex ore cæte-rorum] Philippum respondisse quanquam et plura-lem numerum pro singulari usitatissime ponere po-tuerunt. Quid ergo ait Philippus, Ducentorum dena-riorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque mo-dicum quid accipiat; hoc est dicere quod ait Marcus: Euntes ememus ducentis denariis panes et dabimus manducare. Quod autem commemorat idem Marcus, dixisse Dominum: Quot panes habetis? Prætermi-serunt cæteri. Quod autem Andreas apud Joannem de quinque panibus 110 et duobus piscibus sugges-sit, hoc cæteri pluralem numerum, pro singulari po-nentes, et discipulorum persona retulerunt: et Lu-cas quidem responsum Philippi, et responsum Andree, in unam sententiam constrinxit. Quod enim ait: Non sunt nobis plus quam quinque panes et duo pisces; Andree retulit responsum: quod vero adjunxit: Nisi forte nos emamus et emamus in omnem hanc turbam escas: videtur ad responsum Philippi pertinere, nisi quod de ducentis dena-riis tacuit, quanquam et in ipsius Andree sententia potest hoc intelligi. Cum enim dixisset: Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos et duos pisces; adjunxit etiam ipse: Sed hæc quid sunt inter tantos? Hoc est dicere, nisi forte nos emamus et emamus in omnem hanc turbam escas. Ex qua uni-versa varietate verborum, rerum autem sententiarum

que concordia satis apparet, salubriter nos doceri, nihil querendum in verbis nisi loquentium voluntate: cui demonstrandæ invigilare debent omnes veredici [veridici] narratores cum de homine, vel de angelo, vel de Deo aliquid narrant. Horum enim voluntas verbis promi potest, ne de ipsa aliquid inter se discrepent. Sane prætermittere non oportet hoc loco, intentum et ad cætera quæ talia forte occurrerint facere lectorem, quia Lucas dixit quinquagenos jussos esse discumbere; Marcus vero et quinquagenos [et centenos], quod hic ideo non movet, quia unus partem dixit, alter totum. Qui enim de centenis retulit, hoc retulit quod ille prætermisit. Nihil itaque contrarium est. Verumtamen si alius de quinquagenis tantum commemoraret, alius tantum de centenis, valde videretur esse contrarium, nec facile dignosceretur, utrumque dictum esse, unum autem ab altero, alterum [utrumque dictum esse unum, aut ab altero alterum] ab altero esse commemoratum, et tamen attentius consideratum, inveniri debuisse quis non fateatur? Hoc ideo dixi, quia existunt sæpe aliqua ejusmodi, quæ parum intendentibus et tenere judicantibus contraria videantur, et nonsint.

CAPUT CLIX.

Quomodo Matthæus Marco congruat de virga, quam secundum Matthæum dicit Dominus non ferendam; secundum Marcum autem solam ferendam; ex eodem libro de Consensu evangelistarum II.

Solet item queri, quomodo Matthæus et Lucæ commemoraverunt dixisse Dominum discipulis, ut nec virgam ferrent, cum dicat Marcus: Et præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum; et sequatur etiam ipse non peram, non panem, neque in zona æs: ut ostendat in eodem loco versari narrationem suam, in quo et illorum qui dixerunt nec virgam ferendam. Quod ita solvitur ut intelligamus sub alia significatione dictam virgam, quæ secundum Marcum ferenda est, et sub alia illam quæ secundum Matthæum et Lucam non est ferenda, sicut sub alia significatione intelligitur tentatio, de qua dictum est: Deus neminem tentat; et sub alia qua dictum est: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum; illa seductionis est, hæc probationis. Sicut judicium aliter accipitur, de quo dictum est: Qui bene fecerunt in resurrectionem vitæ, qui male fecerunt in resurrectionem judicii; et aliter, de quo dictum est: Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta. Illud enim judicium damnationis est, hoc discretionis. Et multa alia sunt verba quæ non habent unam significationem; sed diversis locis congruenter posita, diverso modo intelliguntur, et aliquando cum expositione dicuntur, ut est illud: Nolite, pueri, effici sensibus, sed malitia parvuli estote, ut sensibus perfecti sitis. Hoc enim breviter clausa sententia dici potuit. Nolite esse pueri, sed estote pueri; et illud: Si quis putat se sapientem esse in vobis, in hoc sæculo, stultus fiat ut sit sapiens. Quid enim aliud dixit, quam, non sit sapiens ut sit sapiens? Aliquando autem clausæ ita dicuntur, ut exercent inquirentem; ut est quod ait ad

Galatas: Invicem onera vestra portate, et sic implebitis legem Christi. Qui enim putat se aliquid esse cum nihil sit, seipsum seducit: opus autem suum probet unusquisque, et sic [tunc] in semetipso habebit gloriam et non in altero; unusquisque enim onus proprium portabit. Nisi oneris nomen sub diversis significationibus acceperis, proculdubio putabis, eundem sibi in loquendo esse contrarium, et hoc in una sententia, tam vicine positus verbis, qui cum paulo ante diceret: Alter alterius onera portate, postea dixit: Unusquisque proprium onus portabit. Sed alia sunt onera participandæ infirmitatis, alia reddendæ rationis Deo de actionibus nostris. Illa cum fratribus sustentanda communicantur, hæc propria ab unoquoque portantur: ita et virga intelligitur spiritaliter, de qua dicebat Apostolus, In virga veniam ad vos; et corporaliter qua utimur, sive ad equum, sive ad aliquid aliud opus fuerit, ut interim omittam et alias hujus nominis figuratas significationes. Utrumque ergo accipiendum est a Domino Apostolis dictum, et ut nec virgam ferrent, et ut non nisi virgam ferrent. Cum enim secundum Matthæum diceret eis: Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris; non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam, continuo subiecit: Dignus est enim operarius cibo suo. Unde satis ostendit cur eos hæc possidere ac ferre noluerit, non quod necessaria non sint sustentationi hujus vitæ, sed quia sic eos mittebat, ut eis hæc deberi demonstraret ab illis ipsis, quibus Evangelium credentibus annuntiarent, tanquam stipendia militantibus, tanquam fructum vineæ plantatoribus, tanquam lac gregis pastoribus. Unde Paulus dicit: Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non percipit? Hinc enim loquebatur de his quæ necessaria sunt prædicatoribus Evangelii. Unde paulo post dicit: Si nos vobis spiritalia seminavimus, magnum est si vestra carnalia metamus? Si alii potestati vestræ participant, non magis nos? sed non usi sumus hæc potestate. Unde apparet hæc non ita præcepisse Dominum, tanquam evangelistæ vivere aliunde non debeant, quam eis præbentibus quibus annuntiant Evangelium: alioquin contra hoc præceptum fecit idem Apostolus, qui victum de manuum suarum laboribus transigebat, ne cuiquam gravis easset: sed potestatem dedisse in qua scirent sibi ista deberi. Cum autem a Domino aliquid imperatur, nisi fiat inobedientiæ culpa est. Cum autem potestas datur, licet cuique non uti, etiam quam de suo jure [licet cuique non uti et tanquam de suo jure] cedere. Hæc ergo loquens Dominus discipulis, id agebat quod ipse Apostolus paulo post apertius ita explicat: Nescitis quoniam qui in templo operantur, quæ de templo sunt edunt; qui altari deserviunt, altari compatiuntur? Sic et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere; ego autem horum nihil usus sum. Cum itaque dicit, ita Dominum ordi-

se autem usum non esse, utique ostendit potestatem datam, non impositam servienditatem. Hoc ergo ordinans Dominus quod eum se dicit Apostolus, qui Evangelium annuntio Evangelio vivere, illa Apostolis loquebatur, ut non possiderent, neque portarent huic necessaria, nec magna nec minima. Ideo posuit, virgam: ostendens a fidelibus suis, omnia III ministris suis nulla superflua requirentibus, hoc addendo: Dignus est enim operarius cibo rorsus aperuit et illustravit, unde et quare inia loqueretur. Hanc ergo potestatem virgæ significavit, cum dixit, ne quid tollerent in i virgam tantum, potuit enim etiam sic bre- ci, Nihil necessariorum vobiscum feratis, nec tantum [nec virgam, nisi virgam tantum]: ut sed dictum est, nec virgam, intelligatur, nec s quidem res: quod vero adjunctum est, nisi tantum, intelligatur, quia per potestatem a acceptam, quæ virgæ nomine significata est, jæ non portantur non deerunt. Utrumque minus dixit, sed quia non utrumque unus lata commemoravit, putatur ille qui virgam significatione positam tollendam dixit, ei qui rursus aliud significantem non tollendam di- ce contrarius; sed jam ratione reddita nou

Sic et calciamenta, cum dicit Matthæus, in esse portanda, curam prohibet, qua ideo a cogitantur ne desint [ut non desint]. Hoc abus tunicis intelligendum est, ne quisquis præter eam quam [qua] esset indutus, aliam am putaret sollicitus, ne opus esset eum potestate posse accipere [aliam portandam pu- ollicitus ne opus esset cum ex illa potestate accipere]. Proinde Marcus, dicendo calciari laliis vel soleis, aliquid hoc calciamentum significationis habere admonet, ut pes ne- us sit, neque nudus ad terram, id est ne ar Evangelium, nec terrenis commodis innit- t quod non portari, vel haberi duas tunicas; cessus indui prohibet, dicens, Et ne indue- nabus tunicis; quid eos monet, nisi non du- , sed simpliciter ambulare? Ita Dominum dixisse nullo modo dubitandum est, partim , partim figurate; sed evangelistas alia istum m inseruisse scriptis suis, quædam vero rel- duos, vel tres eorum quoslibet, vel omnes posuisse; nec sic tamen omnia esse con- quæ ab illo seu dicta, seu facta sunt. Quis- em putat non potuisse Dominum in uno quædam figurate, quædam proprie ponere cætera ejus inspectet [inspiciat], videbit ce temere atque inrudite arbitretur. Potest s, ut unum aliquid dicam quod animo inte- rrit, quoniam monet ut non sciat sinistra ut dextra, et ipsas elemosynas, et quidquid id præcipit figurate accipiendum putare. us admonet quod oportet meminisse lecto- tali admonitione sæpissime indigeat, aliis liis sermonum suorum locis Dominum

multa iterasse, quæ alibi jam dixerat, ne forte ipso- rum locorum ordo, cum [vel] ex alio evangelista non convenerit, alicui eorum hinc putet esse contrarium, cum intelligere debeat iterum alibi dici, quod jam alibi dictum erat, nec tantum de dictis, verumetiam de factis observari debere. Nihil enim prohibet hoc idem iterum factum credere, calumniari autem Evan- gelio; dum non credit, iterum factum, quod iterum fieri non potuisse nemo convincit, sacrilegæ vanitatis est.

CAPUT CLXX.

De eo quod Matthæus et Marcus dicunt: Post sex dies factum; Lucas dicit, post octo; ex eodem libro II de Consensu Evangelistarum.

Sequitur Matthæus: Amen dico vobis, sunt qui- dam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis venientem in regno suo. Et post dies sex, assumpsit Jesus Petrum, et Jaco- bum, et Joannem fratrem ejus, et duxit illos in mon- tem excelsum seorsum, etc., usque ad illud, ubi ait: Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat. Hæc visio Domini in monte oran- tibus Petro, Jacobo et Joanne, ubi etiam de cælo, isti [illi] testimonium paternæ vocis perhibitum est, a tribus evangelistis eodem ordine memoratur, et ad easdem omnino sententias: sed cætera secundum gene- ra locutionum diversa, sine ulla sententiarum diver- sitate, quæ multis locis superius demonstravimus, vi- deri a legentibus possunt. Quod autem Marcus post sex dies factum dicit, sicut Matthæus, Lucas autem post octo, non contemnendi sunt, si quos movet, sed ratione reddita instruendi. Dies enim quando enun- tiamus dicentes, Post tot dies; aliquando non annu- meramus eum in quo loquimur, et eum quo res ipsa futura est quam prænuntiamus vel pollicemur; sed medios post quos revera plenos atque integros, illud futurum est. Hoc fecit Matthæus et Marcus, excepto eo die quo hæc loquebatur [Jesu], et illo quo exhi- buit memoratam in monte visionem, medios dies in- tuentes dixerunt: Post sex dies, quod ille annume- ratis finalibus, id est, primo atque ultimo, dixit, Post octo dies, eo loquendi modo, quo pars pro toto commemoratur. Item quod Lucas ait de Moyse et Elia: Factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Præceptor, bonum est nobis hic esse, etc. Non debet putari contrarium ei, quod Matthæus Mar- cusque ita conjunxerunt Petrum hoc suggestisse, quasi adhuc Moyses et Elias cum Domino loqueren- tur. Non enim expresserunt quod tunc, sed tacue- runt potius, quod iste addidit, illis discedentibus, hoc Petrum de tribus tabernaculis faciendis Domino suggestisse. Addidit etiam Lucas, intrantibus illis in nubem factam esse vocem de nube, quod illi non dixerunt, sed nec contradixerunt.

CAPUT CLXXI.

De alabastris unguenti; quomodo non repugnet Mat- thæo et Marco dicentibus: Ante biduum Paschæ; Joannes qui dicit: Ante sex dies; ex eodem libro II de Consensu Evangelistarum.

Cum esset Jesus in Bethania, in domo Simonis Leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum

unguenti pretiosi, et effudit super caput ipsius recumbentis, etc., usque ad illud, ubi ait: Dicitur et quod hæc fecit in memoriam ejus. Nunc jam de muliere atque unguento pretioso, quod in Bethania gestum est consideremus. Lucas enim, quamvis simile factum commemoret, nomenque conveniat ejus apud quem convivabatur Dominus (nam et ipsum Simonem dicit); tamen [quia] non est contra naturam vel contra morem hominum, ut, si potest unus homo habere nomina duo, in isto magis possint, et unum nomen habere homines duo. Potius credibile est alium fuisse illum Simonem, non leprosum, in cujus domo, hoc in Bethania gerebatur. Nam nec Lucas, in Bethania rem gestam dicit quam narrat; et quamvis non commemoret civitatem aut castellum ubi factum sit, tamen non videtur in eodem loco versari ejus narratio. Nihil itaque aliud intelligendum arbitror, nisi non quidem aliam fuisse mulierem, quæ peccatrix tunc accessit ad pedes Jesu, et osculata est, et lavit lacrymis, et tersit capillis, et unxit unguento; cujus Dominus, adhibita similitudine de duobus debitoribus, ait dimissa esse peccata multa, quoniam dilexit multum; sed eandem Mariam bis hoc fecisse, semel scilicet, quod Lucas narravit, cum primo accedens cum illa humilitate et lacrymis meruit peccatorum remissionem. Nam et Joannes quamvis non sicut Lucas quemadmodum factum esset narraverit, tamen ipsam Mariam commendans commemoravit, cum [jam] de Lazaro resuscitando cœpisset loqui, antequam veniret in Bethaniam, quod idem ibi ita narrat: Erat autem quidam, inquit, languens Lazarus a Bethania, de castello Mariæ et Marthæ, sororis ejus; Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, et tersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus infirmabatur. Hoc dicens Joannes attestatur Lucæ, qui [hoc] in domo Pharisæi cujusdam Simonis factum esse narravit. Jam Maria itaque hoc fecerat. Quod autem in Bethania rursus fecit aliud est, quod ad Lucæ narrationem non pertinet, sed pariter narratur a tribus, Joanne scilicet, Matthæo, Marco. Inter istos igitur tres Matthæum, Marcum et Joannem quemadmodum hoc conveniat attendamus, de quibus non [est] dubium, quod eandem rem narrant gestam in Bethania, ubi etiam discipuli, quod omnes tres commemorant murmuraverunt adversus mulierem, tanquam de

disse mulierem, nisi forte, quoniam Marcus fracto alabastro perfusum caput commemorat, tam quisque absurdus et calumniosus est, ut aliquid in vase fracto neget remanere potuisse, unde etiam pedes perfunderet. Sed cum [iste] contenderit sic esse fractum, ut nihil ibi residui remaneret, nitens adversus veritatem Evangelii, quanto melius et religiosius contendit alius, non esse ita fractum, ut totum effunderet nitens pro veritate Evangelii; ille autem calumniator si tam pertinaciter cæcus est, ut evangelistarum concordiam de alabastro fracto frangere conetur; prius accipiat perfusus pedes, antequam illud fractum esset, ut in integro remaneret; unde etiam caput perfunderetur, ubi fractura illa totum effunderet. A capite quippe nobis ordinate consuli agnoscimus, sed ordinate etiam nos a pedibus ad caput ascendimus. Cætera facti hujus nullam mihi videntur habere quæstionem. Quod enim alii dicunt discipulos murmurasse, de unguenti effusione pretiosi, Joannes autem Judam commemorat, et ideo quia fur erat, manifestum puto esse discipulorum nomine eundem Judam significatum, locutione illa, quam de Philippo in quinque panibus insinuavimus, plurali numero pro singulari usurpato. Potest etiam intelligi, quod et alii discipuli aut senserint hoc, aut dixerint, aut eis Juda dicente persuasum sit, atque omnium voluntatem Matthæus et Marcus etiam verbis expresserint; [sed] Judas propterea dixerit, quia fur erat, cæteri vero propter pauperum curam; Joannem [autem] de solo illo id commemorare voluisse, cujus ex hac occasione furandi consuetudinem credidit intimidandam.

CAPUT CLXXII.

De hora Dominicæ passionis, quemadmodum non inter se dissentiant Marcus qui dicit, hora tertia, et Joannes qui dicit, hora quasi sexta, ex libro III de Consensu evangelistarum, titulo XIII.

Si igitur hora quasi sexta, Pilato sedente pro tribunali, traditus est crucifigendus Judæis, quomodo hora tertia crucifixus est, sicut verba Marci quidam non intelligentes putaverunt? Prius enim qua hora crucifigi potuerit videamus; deinde videbimus cur hora tertia crucifixum dixit Marcus: Hora erat quasi sexta, cum traditus est crucifigendus, Pilato sedente (ut dictum est) pro tribunali. Non enim plena sexta erat, sed quasi sexta, id est peracta quinta, et aliquid etiam de sexta esse cœperat. Nunquam autem isti dicerent quinta et quadrans, aut quinta trienna [et triens], aut quinta et semis, aut aliquid hujusmodi. Habent enim istum morem Scripturæ, ut a parte totum ponant, maxime in temporibus, sicut de octo illis diebus post quos eum dicunt ascendisse in montem, quorum medios intuentis Matthæus et Marcus dixerunt post sex dies, præsertim quia tam moderate idem Joannes locutus est, ut non diceret sexta, sed quasi sexta. Quod si ita non diceret, sed tantummodo sextam diceret, possemus nos intelligere, quemadmodum loqui Scripturæ solent (sicut dixi) a parte totum, ut peracta quinta, et inchoata sexta, gererentur hæc quæ narrantur, in crucifixione Do-

mini nostri, donec completa sexta, illo pendente fierent tenebræ, quibus tres evangelistæ attestantur Matthæus, Marcus et Lucas. Quæramus jam consequenter cur dixerit Marcus, cum commemorasset quod crucifigentes eum, dividerunt vestimenta ejus, mittentes sortem [sortes] super eis, quis quid tollet, et secutus adjunxit: Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum. Jam certe dixerat: Et crucifigentes eum, dividerunt vestimenta ejus, sic etiam cæteri attestantur, quod, eo crucifixo, vestimenta divisa sunt. Si [ergo] ejus rei gestæ tempus voluit commemorare Marcus, sufficeret dicere: Erat autem hora tertia; ut quid adjunxit: Et crucifixerunt eum; nisi quia voluit aliquid recapitulando significare, quod quæritur [quæsitum] inveniretur, cum scriptura ipsa illis temporibus legeretur, quibus universæ Ecclesiæ notum erat, qua hora Dominus ligno suspensus sit, unde posset hujusmodi error corrigi, vel mendacium refutari. Sed quia sciebat a militibus suspensum Dominum, non a Judæis, sicut Joannes apertissime dicit, occulte ostendere voluit eos magis crucifixisse, qui clamaverunt ut crucifigeretur, quam illos qui ministerium principi suo secundum suum officium præbuerunt. Intelligitur ergo fuisse hora tertia cum clamaverunt Judæi, ut Dominus crucifigeretur, et veracissime demonstratur, tunc eos crucifixisse, quando clamaverunt, maxime quia volebant videri se hoc fecisse; propterea eum Pilato tradiderant, quod eorum verba satis indicant secundum Joannem. Cum enim dixisset eis Pilatus: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt et dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt Judæi, Nobis non licet interficere quemquam. Quod ergo maxime videri fecisse volebant, hoc eos hora tertia fecisse Marcus ostendit, verissime indicans magis fuisse Domini necatricem linguam Judæorum, quam militum manus. Facile autem videbit qui sine impietatis duritia voluerit attendere quam opportuno loco Marcus hoc de tertia hora posuerit, ut quisque ibi recordaretur, qua hora Judæi crucifixerant Dominum, qui volebant in Romanos, vel principes, vel milites, transferre ipsum facinus, ubi factum ministrorum militum commemoratum est. Ait enim: Et crucifigentes eum dividerunt **113** vestimenta ejus, mittentes sortes super eis, quis quid tollet. Qui hoc, nisi milites, sicut Joannes manifestat? Ergo, ne quisquam cogitationem tanti criminis aversus a Judæis, in milites illos converteret: Erat autem, inquit, hora tertia, et crucifixerunt eum; ut illi eum potius crucifixisse inveniantur, quos hora tertia, ut crucifigeretur, clamare potuisse diligens inquisitor inveniet cum adverterit hoc quod a militibus factum est, hora sexta factum est [esse], quanquam non desint qui Parascève quam Joannes commemoravit, dicens, Erat autem Parascève hora quasi sexta, hora diei [horam diei tertiam] tertia velint intelligi, qua sedit Pi-

latus pro tribunali, ut eadem tertia completa videatur, quando crucifixus est, atque illo jam pendente in ligno, aliæ tres horæ peractæ sint, et tradiderit Spiritum ut ab ea hora qua defunctus est, id est, diei sexta, tenebræ fierent usque ad horam nonam. Dicunt enim, die quidem illo, quem dies sabbati sequebatur, Parascèven fuisse paschæ Judæorum, quod ab eodem sabbato inciperent azyma, sed tamen verum pascha quod jam in passione Domini gerebatur, non Judæorum, sed Christianorum cœpisse præparari, id est, parascèven habere hora nona [ab hora noctis nona], in eo quod Dominus a Judæis occidendus præparabatur. Parascève quippe interpretatur præparatio. Ab illa ergo nona hora noctis, usque ad ejus crucifixionem, occurrit hora parascève sexta, secundum Joannem, et hora diei tertia secundum Marcum, ut non Marcus illam horam recordatam recapitulando commemoraverit, qua clamaverunt Judæi, Crucifige, crucifige, sed eam prorsus horam tertiam dixerit, qua Dominus est crucifixus in ligno. Quis fidelis non huic faveat solutioni quæstionis, si modo possit aliquis articulus conjici ab hora nona noctis unde cœpisse parascèven paschæ nostræ, id est, præparationem mortis Christi congruenter intelligamus? Si enim dicamus eam cœpisse quando a Judæis apprehensus est Dominus, adhuc noctis primæ partes erant: si quando ad domum perductus est sacerdotum, adhuc gallus non cantaverat, quod ex Petri negatione colligimus, quæ cum jam audiretur facta est: si autem quando Pilato traditus est, jam mane fuisse apertissime scriptum est. Restat ergo ut intelligamus, tunc cœpisse istam parascèven paschæ, id est, præparationem mortis Domini, quando responderunt omnes principes sacerdotum, apud quos primo audiebatur, et dixerunt, Reus est mortis, quod apud Matthæum et Marcum invenitur, ut recapitulando intelligantur de Petri cognitione [negatione], postea dixisse, quod antea factum erat. Non enim absurde conjicitur eo tempore, quando (ut dixi) reum mortis pronuntiaverunt, nonam horam noctis esse potuisse. Ex qua hora usque ad horam qua sedit Pilatus pro tribunali, quasi sexta hora fuit, non diei, sed parascèves, id est, præparationis immolationis Domini, quod verum Pascha est, ut plena sexta ejusdem parascèves, quæ plena diei tertia occurrebat, Dominus suspenderetur in ligno. Sive ergo hoc potius intelligendum eligatur, sive Marcus tertiam horam recoluerit, eamque maxime ad condemnationem Judæorum in Domini crucifixione commemorare voluerit qua intelliguntur clamare potuisse ut crucifigeretur, ut ipsos potius crucifixisse acciperemus, quam eos quorum manibus suspensus in ligno est, sicut ille centurio magis accessit ad Dominum quam illi amici quos misit: proculdubio quæstio soluta est de hora dominicæ passionis, quæ maxime solet et contentiosorum concitare impudentiam, et infirmorum imperitiam perturbare.

CAPUT CLXXIII.

De duobus latronibus quomodo impari relatu Matthæus ac Marcus sententia non discrepat, de Consensu Evangelistarum lib. III.

Sequitur Matthæus et dicit : Idipsum autem et latrones qui fixi erant [crucifixi] cum eo improperabant ei. Nam [Nec] Marcus discrepat, hoc idem dicens aliis verbis, Lucas autem potest putari repugnare, nisi genus locutionis satis usitatum non obliviscamur. Ait Lucas : Unus autem de his qui pendebant latronibus, blasphemabat eum dicens, Si tu es Christus, salvum fac teipsum et nos; et sequitur idem ipse atque ita contexit : Respondens autem alter increpabat eum, dicens : Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es? et nos quidem juste (nam digna factis recipimus), hic vero nihil mali gessit : et dicebat ad Jesum : Domine, memento mei cum veneris in regnum tuum. Et dicit illi Jesus : Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Quomodo ergo, sicut Matthæus dixit [dicit], Latrones qui fixi erant [crucifixi] cum eo improperabant ei; vel sicut Marcus dicit : Et qui cum eo crucifixi erant conviciabantur ei? quandoquidem unus eorum conviciatus est secundum Lucæ testimonium, alter compevit eum, et in Deum credit, nisi intelligamus Matthæum et Marcum breviter perstringentes hunc locum, pluralem numerum pro singulari posuisse, sicut [et] in Epistola ad Hebræos legimus pluraliter dictum, Clauserunt ora leonum, cum solus Daniel significari intelligatur, et pluraliter dictum, Secti sunt, cum solo Esaia tradatur [cum de solo Esaia tradatur]. In psalmo etiam quod dictum est : Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum : pluralem numerum pro singulari positum, in Actibus apostolorum exponitur. Nam reges propter Herodem, principes propter Pilatum intellexerunt, qui testimonium ejus psalmi adhibuerunt. Sed quia et pagani solent calumniari Evangelium, videant quemadmodum locuti sunt auctores eorum Phædras, Medæas, Clytemnestras, cum singulari fuerint. Quid autem usitatus, verbi gratia, quam ut dicat aliquis, Et rustici mihi insultant, etiam si unus insultet. Tunc enim esset contrarium quod Lucas denuo manifestavit, si illi dixissent ambos latrones conviciatos Domino; ita enim non posset sub numero plurali unus intelligi. Cum vero dictum est latrones, vel qui cum eo crucifixi erant, nec additum est ambo : non solum si ambo fecissent, posset hoc dici, sed etiam quia unus hoc fecit, potuit usitato locutionis modo per pluralem numerum [singularis] significari.

CAPUT CLXXIV.

Decies Dominum apparuisse post resurrectionem evangelistæ tradunt, ex eodem libro.

Invenimus itaque apud quatuor evangelistas decies commemoratum Dominum visum esse ab hominibus post resurrectionem : semel, ad monumentum mulieribus; iterum, eisdem regredientibus a monumento in itinere; tertio, Petro; quarto, duobus euntibus in castellum; quinto, pluribus in Hierusalem, ubi

A non erat Thomas; sexto, ubi vidit eum Thomas; septimo, ad mare Tiberiadis; octavo, in monte Galilææ secundum Matthæum; nono, quod dicit Marcus, novissime recumbentibus, quia jam non erant in terra cum illo convivaturi; decimo, in ipso die, non in terra jam, sed elevatum in nube, cum in cœlum ascenderet : quod Marcus et Lucas commemorant; Marcus quidem post illud quod eis discumbentibus apparuit, ita continuans ut diceret : Et Dominus quidem, postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum; Lucas autem prætermissis omnibus per quadraginta dies agi ab illo cum discipulis potuerunt, illi primo diei resurrectionis ejus, quando in Hierusalem **II 4** pluribus apparuit, conjungit tacite novissimum diem quo ascendit in cœlum, ita narrans : Eduxit autem illos foras in Bethaniam, et elevatis manibus suis, benedixit eis, et factum est cum benediceret eis, efferebatur in cœlum [recessit ab eis et ferebatur in cœlum]. Viderunt ergo eum præter quod in terra viderant, etiam dum ferretur in cœlum. Totiens ergo in Evangelicis libris commemoratur ab omnibus visus antequam ascendisset in cœlum; in terra scilicet novies, et in aere semel ascendens. Sed non omnia scripta sunt, sicut Joannes fatetur. Crebra enim erat ejus cum illis conversatio per dies quadraginta priusquam ascendisset in cœlum, non tamen eis per omnes quadraginta dies continuus apparuerat. Nam post diem primum resurrectionis ejus, alios octo dies intervenisse dicit Joannes, post quos eis rursus apparuit, tertio autem ad mare Tiberiadis, fortassis continuo consequenti die. Nihil enim repugnat, et deinde quando voluit, constituens eis quod et ante prædixerat eos in Galilææ montem præcedere [ut eos in Galilææ montem præcederet], atque omnino per illos quadraginta dies quotiens voluit, quibus voluit, quemadmodum voluit, sicut Petrus dicit quando eum Cornelio et his qui cum illo fuerant prædicabat. Qui simul, inquit, manducavimus et bibimus cum illo posteaquam resurrexit a mortuis per dies quadraginta. Non quod quotidie per dies quadraginta cum illo manducassent et bibissent : nam erit contrarium Joanni qui octo illos dies interposuit, quibus eis visus non est, ut tertio manifestaretur ad mare Tiberiadis. Inde jam etiam si quotidie illis visus et cum illis convivatus est, nihil repugnat, et fortasse ideo dictum est per quadraginta dies. Qui quater deni sunt in mysterio, vel totius mundi, vel totius temporalis sæculi, quia et illi primi decem dies, in quibus erant illi octo dies, a parte totum possunt more Scripturarum non dissonè computari. Conferatur ergo et quod ait apostolus Paulus, utrum nihil afferat questionis : Resurrexit, inquit, tertio die secundum Scripturas, et apparuit Cephæ. Non dixit, primo apparuit Cephæ; nam esset contrarium quod primo mulieribus apparuisse in Evangelio legitur. Postea, inquit, duodecim : quibuslibet, qua hora libet, ipso tamen resurrectionis die; deinde apparuit plusquam quingentis fratribus simul, sive isti cum illis undecim erant congregati, clavis ostiis propter metum Judæorum, unde cum exiisset

Thomas, venit ad eos Jesus, sive post octo illos dies quandolibet; nihil habet adversi. Postea, inquit, apparuit Jacobo: non tunc autem primum accipere debemus visum esse Jacobo, sed aliqua propria manifestatione singulariter. Deinde apostolis omnibus, nec illis tunc primum, sed jam ut familiariter conversaretur cum eis usque ad diem ascensionis suæ. Novissime autem omnium, inquit, quasi avortivo [abortivo] apparuit et mihi, sed hoc jam de cælo post non parvum tempus ascensionis suæ. Nunc jam videamus quod distuleramus, cujus mysterii gratia secundum Matthæum et Marcum resurgens ita mandaverit: Præcedam vos in Galilæam, ibi me videbitis: quod et sic completum est, tamen post multa completam est, cum sic mandatum sit, quanquam sine præjudicio necessitatis, ut aut hoc solum, aut hoc primum expectaretur fieri debuisse. Proculdubio ergo quoniam vox est ista non Evangelistæ narrantis, quod ita factum sit, sed angeli ex mandato Domini, et ipsius postea Domini, Evangelistæ autem narrantis, sed quod ita ab angelo, et a Domino dictum sit prophetice dictum accipiendum est; Galilæa namque interpretatur, vel transmigratio, vel revelatio. Prius itaque secundum transmigratiois significationem, quid aliud occurrit intelligendum, Præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis; nisi quia Christi gratia de populo Israël transmigratura erat ad Gentes? quibus apostoli prædicantes Evangelium nullo modo crederentur, nisi eis ipse Dominus viam in cordibus hominum præpararet, et hoc intelligitur, Præcedet vos in Galilæam. Quod autem gaudentes mirarentur, diarsuptis et evictis difficultatibus aperiri sibi ostium in Domino per illuminationem fidelium, hoc intelligitur, ibi eum videbitis, id est, ibi membra ejus invenietis, ibi vivum corpus ejus in his quos [qui vos] susceperint agnoscetis; secundum illud autem quod Galilæa interpretatur revelatio, non jam in forma servi intelligendum est, sed in illa in qua æqualis est Patri quam promisit apud Joannem dilectoribus suis cum diceret; Et ego diligam eum et ostendam meipsum illi. Non utique secundum id quod jam videbant, et quod etiam resurgens cum cicatricibus, non solum videndum, sed etiam tangendum postmodum ostendit, sed secundum illam ineffabilem lucem qua illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, secundum quam lucet in tenebris, et tenebræ eum non comprehenderunt. Illuc præcessit [illuc nos], unde ad nos veniens non recessit, et quo nos præcedens non deseruit: illa erit revelatio tanquam vera Galilæa; cum similes ei erimus, ibi eum videbimus sicuti est. Ipsa erit etiam beatior transmigratio ex isto sæculo in illam æternitatem, si ejus præcepta sic amplectamur ut ad ejus dextram segregari mereamur. Tunc enim ibunt sinistri in combustionem æternam, justi autem in vitam æternam. Hinc illuc transmigrabunt, et eum videbunt quomodo non vident impii. Tolleitur enim impius ut non videat claritatem Domini, et impii lumen non videbunt. Hæc est autem, inquit, vita æterna, ut cognoscant te unum

verum Deum, et quem misisti Jesum Christum, sicut in illa æternitate cognoscetur, quo servos perducet per formam servi, ut liberi contemplantur formam Domini.

CAPUT CLXXV.

Quod in tribus activæ, in Joannis autem Evangelio dona contemplativæ virtutis eluceant idoneis dignoscere, quia non perfecte, sed ex parte sit, ideo sic manebit donec veniat, ex libro de Consensu evangelist. IV.

Discipulis etiam insufflando dedit Spiritum sanctum, ne ipse Spiritus qui Trinitati consubstantialis et coæternus est, tantummodo Patris esse non etiam Filii Spiritus putaretur. Postremo suas oves Petro amanti [se], cumque amorem ter contenti commendans dicit, eundem Joannem sic se velle manere donec veniat, ubi etiam mihi videtur alto docuisse mysterio istam ipsam Joannis evangelicam dispensationem, qua in lucem liquidissimam Verbi sublimiter fertur, ubi Trinitatis æqualitas et incommutabilitas videri potest, et qua maxime proprietate distet a cæteris homo ejus susceptione Verbum caro factum est, perspicue cerni cognosceique non posse, nisi cum ipse Dominus venerit, ideo sic manebit donec veniat. Manebit autem nunc in fide credentium, tunc autem facie ad faciem contemplandum erit eum apparuerit vita nostra, et nos cum ipso apparebimus in gloria. Quisquis autem arbitratur homini vitam istam mortalem adhuc agenti posse contingere, ut dimoto atque discusso omni nubilo phantasiarum corporalium atque carnalium, serenissima incommutabilis veritatis luce potiat, et mente penitus a consuetudine vitæ hujus alienata, illi constanter et indeclinabiliter hæreat, nec quid querat nec quis querat intelligit. Credat ergo potius sublimi auctoritati minimeque fallaci, 115 quandiu sumus in corpore peregrinari nos a Domino et ambulare per fidem, nondum per speciem, ac sic perseveranter retinens atque custodiens fidem, spem et charitatem, intendat in specie ex pignore quod sancti Spiritus accepimus, qui nos docebit [docet] omnem veritatem, cum Deus qui suscitavit Jesum Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora nostra per inhabitantem Spiritum ejus in nobis. Prius autem quam vivificetur hoc quod mortuum est, propter peccatum proculdubio corruptibile est, et aggravat animam; et si quando a vita excalet hanc nebulam qua tegitur omnis terra, id est, hanc carnalem caliginem, qua tegitur omnis vita terrena, tanquam rapida comuscatione perstringitur, et in suam infirmitatem redit, vivente desiderio quo rursus erigatur, nec sufficiente munditia qua figatur, et quanto quisque hoc magis potest, tanto major est; quanto autem minus, tanto minor. Si autem nihil adhuc tale mens hominis experta est, in qua tamen habitat Christus per fidem, instare debet minuendis finiendisque cupiditatibus hujus sæculi moralis virtutis acione, tanquam in comitatu trium illorum evangelistarum cum mediatore Christo ambulans; eumque qui Filius Dei semper est, propter nos filium hominis factum, ut sempiterna virtus ejus et divini-

tas nostræ infirmitati et mortalitati contemptata A
de nostro nobis in se atque ad se faceret viam, cum
magnæ spei lætitia fideliter teneat. Ne peccet, a
rege Christo regatur; si forte peccaverit, ab eodem
sacerdote Christo expietur, atque ita in actione bonæ
conversationis et vitæ nutritis pennis, geminæ dilec-
tionis, tanquam duabus alis validis evector a terris,
ab eodem ipso Christo Verbo illuminetur, Verbo quod
in principio erat, et Verbum apud Deum erat, et
Verbum Deus erat; etsi per speculum et in ænig-
mate, longe tamen sublimius ab omni similitudine
corporali. Quapropter quamvis in illis tribus activæ,
in Joannis autem Evangelio dona contemplativæ vir-
tutis eluceant eis qui hæc [hoc] dignoscere sunt ido-
nei, tamen et hoc Joannis, quoniam ex parte est,
sic manebit donec veniat quod perfectum est. Et alii B
quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii
sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; alius
diem Domino sapit, alius de pectore Domini liqui-
dus aliquid bibit, alius levatus usque ad tertium
cælum ineffabilia verba audit: omnes tamen quandiu
sunt in corpore peregrinantur a Domino, et omnibus
bonæ spei fidelibus in libro vitæ scriptis servatur
quod dictum est: Et ego diligam eum, et ostendam
meipsum illi. Verumtamen in hac peregrinatione,
quantum in rei hujus intelligentia quisque profecerit,
tanto magis caveat diabolica vitia, superbiam et in-
videntiam; meminerit hoc ipsum Evangelium Joan-
nis, quam multo amplius erigit ad contemplationem
veritatis, tam multo amplius præcipere de dulcedine
charitatis. Et quia [illud] præceptum verissimum C
ac saluberrimum est: Quanto magnus es, tanto hu-
milia te in omnibus; qui evangelista Christum longe
cæteris altius commendat, apud eum discipulis pedes
lavat.

CAPUT CLXXVI.

*De eo quod ait: Nemo novit Filium nisi Pater, ex
libro I Quæstionum Evangelii.*

Cum diceret, Nemo novit Filium nisi Pater, non
dixit, Et cui voluerit Pater revelare, quemadmodum
cum diceret, Nemo novit Patrem nisi Filius, addi-
dit, Et cui voluerit Filius revelare. Quod non ita
intelligendum est, quasi Filius a nullo possit cognosci
nisi a Patre solo, Pater autem non solum a Filio, sed
etiam ab eis quibus revelaverit Filius; sic enim po-
tius dictum est, ut intelligamus et Patrem, et ipsum
Filius per Filium revelari, quia ipse est menti
nostræ lumen, ut quod postea intulit, Et cui volue-
rit Filius revelare, non Patrem tantum, sed etiam
Filius accipias. Ad totum enim quod dixit illatum
est, Verbo enim suo se Pater declarat [ipse Pater
declaratur]. Verbum autem, non solum id quod per
Verbum declaratur, sed etiam seipsum declarat.

CAPUT CLXXVII.

*De pueris sedentibus in foro, et clamantibus ad illos
qui nec humiliari cum Joanne nec cum Christo gau-
dere voluerunt, ubi quæ sit vera ciborum parcimo-*

(*) Hanc sententiam etiam reficit in cap. 27, r. II.

*nia pulcherrime docet, ex libro II Quæstionum Evan-
gelii.*

De pueris se lentibus in foro et ad invicem cla-
mantibus, converso ordine ad propo-ita respondit.
Nam quod ait, Lamentavimus et non plorastis, ad
Joannem pertinet, cujus abstinentia a cibis et potu
luctum pœnitentiæ significabat. Quod autem ait,
Cantavimus tibi et non saltastis, ad ipsum Dominum
[pertinet], qui utendo cum cæteris cibo et potu læ-
titiâ regni figurabat. At illi nec humiliari cum
Joanne, nec cum Christo gaudere voluerunt, dicen-
tes illum dæmonium habere, istum voracem et ebrio-
sum, et amicum publicanorum et peccatorum. Quod
autem subjungit, Et justificata est sapientia ab
omnibus filiis suis, ostendit filios sapientiæ intel-
ligere, nec in abstinendo, nec in manducando esse
justitiam, sed in æquanimitate tolerandi inopiam et
temperantiam per abundantiam, non se corrumpendi
atque opportune sumendi vel non sumendi ea quo-
rum non usus sed concupiscentia reprehendenda est.
Non enim interest omnino quid alimentorum sumas,
ut succurras necessitati corporis, dummodo congruas
in generibus alimentorum his cum quibus tibi viven-
dum est. Neque quantum sumas multam interest,
cum videamus aliorum stomachum citius satiari, et
eos tamen illi ipsi parvo quo satiantur ardenter et
intolerabiliter, et omnino turpiter inhiare; alios au-
tem plusculo quidem satiari, sed tolerabilius ino-
piam perpeti, et vel ante horam positas epulas, si id
in tempore aut opus sit, aut necesse sit, cum tran-
quillitate aspicere, neque tangere. Magis ergo inte-
rest, non quid vel quantum alimentorum pro con-
gruentia hominum atque personæ suæ, et pro suæ
valetudinis necessitate, quis capiat, sed quanta felici-
tate et serenitate animi careat, cum his vel oporteat,
vel etiam necesse est carere, ut illud in animo
Christiani compleatur [compleat] quod Apostolus di-
cit: Scio et minus habere, scio et abundare, ubique
in omnibus [in omnibus et in omnibus] imbutus
sum, et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam
pati, omnia possum in eo qui me confortat; et illud:
Neque si manducaverimus abundabimus, neque si
non manducaverimus egebimus; et illud: Non est
enim regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax,
et gaudium. Et quia solent homines multum gaudere
de carnalibus epulis, addidit, in Spiritu sancto.
Justificatur **116** ergo [etiam] sapientia ab omnibus
filiis suis, qui intelligunt utendis terrenis tempora
opportuna esse debere, facilitatem vero carendi ta-
libus, et amorem fruendi æternis, non variari oportere
per tempora, sed perpetuo retineri.

CAPUT CLXXVIII.

*De voracitate, etiam in vilissimis cibis, ex libro III de
Doctrina Christiana.*

Quisquis autem rebus prætereuntibus restrictius
utitur quam sese habent mores eorum cum quibus
vivit, aut temperans, aut supersticiosus est (*). Quis-

quis vero sic eis utitur, ut metas et consuetudines A
bonorum inter quos versatur excedat, aut aliquid
significat, aut flagitiosus est; in omnibus enim tali-
bus non usus rerum, sed libido [utentis] in culpa
est. Quid igitur locis, et tempori, et pars [tempori-
bus personisque] conveniat diligenter attendendum
est, ne temere flagitia reprehendamus. Fieri enim
potest ut sine aliquo vitio cupiditatis [cupidinis] vel
voracitatis pretiosissimo cibo sapiens utatur, insi-
piens autem infœdissima gulæ flamma in vilissimum
ardescat, et sanius quisque maluerit more Domini
pisce vesci, quam lenticula more Esau nepotis
Abraham, aut hordeo more jumentorum. Non enim
propterea continentiores nobis sunt pleræque hes-
tiæ, quia vilioribus utuntur escis, nam in omnibus
hujusmodi rebus, non ex earum rerum natura qui-
bus utimur, sed ex causa utendi et modo appetendi,
vel probandum est, vel improbandum quod facimus.

CAPUT CLXXXIX.

*De impossibilitate jejunandi sub presentia sponsi, ubi
duo jejunia probat, unum tribulationis et aliud
gaudii: ex lib. II Quæst. Evang.*

Jejunium aut in tribulatione est, aut in gaudio. In
tribulatione ad propitiandum Deum pro peccatis,
in gaudio vero cum tanto minus delectant carnalia,
quanto spiritualium major sagina est. Cum ergo Do-
minus interrogatus esset cur discipuli ejus non jeju-
narent, de utroque jejunio respondit. Namque ad
illud quod in tribulatione jejunari solet, pertinet quod
ait, Filios sponsi tunc jejunaturos, cum ablati ab
eis fuerit sponsus. Tunc enim desolabuntur, et in
mœrore ac luctu erunt, donec eis per Spiritum san-
ctum gaudia consolatoria retribuuntur, quo dono
percepto, etiam jejunii alterum genus, quod fiet per
lætitiâ jam renovati in vitam spiritalem, conveni-
entissime celebrabunt, quod antequam accipiant,
dicit eos tanquam vetera vestimenta, quibus inconve-
nienter novus pannus assuitur, id est, aliqua particula
doctrinæ quæ ad novæ vitæ temperantiam pertinet,
quia si hoc fiat, et ipsa doctrina quodammodo scin-
ditur, cujus particula quæ ad jejunium ciborum va-
let importune traditur, cum illa doceat generale jeju-
nium non a concupiscentia ciborum tantum, sed ab
omni lætitiâ temporalium delectationum. Cujus quasi
pannum, id est, partem aliquam quæ ad cibos per-
tinet, dicit non oportere hominibus, adhuc veteri
consuetudini deditis, impertiri, quia et illinc quasi
conscissio v. detur fieri, et ipsi vetustati non conve-
nit. Dicit etiam similes eos esse veteribus utribus,
quos vino novo, id est spiritualibus præceptis, faci-
lius dirumpi quam id posse contineri dicit. Erunt
autem jam utres novi cum post ascensum Domini
desiderio consolationis ejus, orando et sperando in-
novantur [Innovantur]. Tunc enim acceperunt
Spiritum sanctum, quo impleti, cum omnium qui de
diversis gentibus aderant linguis loquerentur, dicti
sunt musto pleni, novum enim vinum jam nevis
utribus venerat.

CAPUT CLXXX

*De homine qui descendebat a Jerusalem in Jericho;
ex libro II Quæstionum Evangelii.*

Homo quidam descendebat a Jerusalem in Jericho.
Ipse Adam intelligitur in genere humano. Jerusalem
civitas pacis, illa cœlestis, a cujus beatitudine lap-
sus est. Jericho luna interpretatur et significat mor-
talitatem nostram, propter quod nascitur, crescit,
senescit et occidit. Latrones, diabolus et angeli ejus,
qui eum spoliaverunt immortalitate, et plagis impo-
sitis peccata suadendo reliquerunt senivivum, quia
ex parte qua potest intelligere et cognoscere Deum,
visus [vividus] est homo; ex parte qua peccatis con-
tabescit et premitur, mortuus est, et ideo senivivus
dicitur. Sacerdos autem et levita, qui eo viso præter-
ierunt, sacerdotium et ministerium Veteris Testa-
menti significant, quæ non poterant prodesse ad salu-
tem. Samaritanus custos interpretatur, et ideo ipse
Dominus significatur hoc nomine. Alligatio vulnærum
est cohibitio peccatorum; oleum consolatio spei
bonæ, propter indulgentiam datam ad reconciliatio-
nem pacis; vinum exhortatio ad operandum ferven-
tissimo spiritu. Jumentum ejus est caro in qua ad
nos venire dignatus est. Imponi jumento est in ip-
sam incarnationem Christi credere. Stabulum est
Ecclesia ubi reficiuntur viatores de peregrinatione in
æternam patriam redeuntes. Altera dies est post
resurrectionem Domini. Duo denarii sunt vel duo præ-
cepta charitatis, quam per Spiritum sanctum acce-
perunt apostoli ad evangelizandum cæteris, vel promi-
sio vitæ præsentis et futuræ. Secundum enim duas
promissiones dictum est: Accipiet in hoc sæculo
septies tantum, in futuro sæculo vitam æternam con-
sequetur. Stabularius ergo est apostolus. Quod su-
pererogat, aut illud consilium quod ait: De virgini-
bus autem præceptum Domini non habeo, consilium
autem do; aut quod etiam manibus suis operatus est
ne infirmorum aliquem in novitate Evangelii grava-
ret, cum ei liceret pasci ex Evangelio.

CAPUT CLXXXI.

*Quod Martha excipiens illum in domo sua, significat
Ecclesiam ut nunc est, Maria vero ut erit in futuro;
ex lib. II Quæst. Evang.*

Quod Martha excepit illum in domum suam, si-
gnificat Ecclesiam quæ nunc est, excipientem Domi-
num in cor suum; Maria soror ejus, quæ sedebat ad
pedes Domini, et audiebat verbum ejus, significat
eamdem Ecclesiam, sed in futuro sæculo, ubi ces-
sans ab opere ministerioque indigentia sola sapien-
tia perfruetur. Martha ergo occupata est circa mul-
tum ministerium, quia nunc talibus operibus exer-
cetur Ecclesia. Quod autem queritur quod se soror
ejus non adjuvet, occasio datur sententiæ Domini,
qua ostendit istam Ecclesiam sollicitam esse et tur-
bati circa plurimam, cum sit unum necessarium, ad
quod per ministerii hujus merita pervenitur. Ma-
riam vero dicit optimam partem elegisse quæ non
auferetur ab ea, et ideo intelligitur optima, quia et per
hanc ad illam tenditur, et non auferetur: illa vero mini-
sterii quamvis sit bona, tamen auferetur, quando
indigentia cui ministratur transierit.

S. EUGYPTII
ABBATIS AFRICANI
THESAURUS
Ex S. Augustini operibus.
Tomus posterior.

CAPUT CLXXXII.

I *De illo qui media nocte petiit ab amico tres panes ; ex libro II Quæstionum Evangeliorum.*

Amicus ad quem venit media nocte, ut accom-
modet tres panes, utique ad similitudinem ponitur,
secundum quam quis Deum rogat, in media tribula-
tione constitutus, ut ei tribuat intelligentiam Trin-
tatis, qua præsentis vitæ consoletur labores; sed
comparatio est a minore. Si enim amicus homo sur-
git de lecto, et dat non amicitia, sed tædio compul-
sus, quanto magis dat Deus qui sine tædio largis-
sime donat quod petitur! sed ad hoc se peti vult ut
capaces donorum ejus fiant qui petunt. In tribus au-
tem panibus etiam illud significatur, unius esse sub-
stantiæ Trinitatem. Amicus autem quem dicit ille
qui petit venisse de via, et non se habere quod po-
nat ante illum, intelligitur hominis appetitus, qui de-
bet obtemperare rationi: serviebat autem consuetu-
dini temporalis, quam viam vocat, propter omnia
per tempus transeuntia; converso autem homine ad
Deum, etiam ille appetitus a consuetudine revo-
catur: sed si non consolatur interius gaudium de
doctrina spiritali, qua creatoris Trinitas prædica-
tur, magnæ angustia sunt in homine, quem premit
ærumna mortalis, cum ab his quæ foris delectant
præcipitur abstergentia, et intus non est refectio de
lætitia doctrinæ Salvatoris, et ipsa [ista] angustia est
media nox, qua cogitur vehementer instare petendo,
ut accipiat tres panes. Quod autem ei dicitur de in-
tus jam ostium clausum esse puerosque ejus cum eo
esse in cubili, significat tempus famis verbi, cum in-
telligentia clauditur; et illi qui Evangelicam sapien-
tiam, tanquam panem erogantes, p̄ orbem terræ
prædicaverunt, pueri patris familias, jam sunt in se-
creta quiete cum Domino. Et tamen orando efficitur
ut accipiat desiderans intellectum, ab ipso Deo,
etiam si homo desit per quem sapientia prædicetur.

CAPUT CLXXXIII.

*De pane et pisce et ovo; ex libro II Quæstionum
Evangeliorum.*

De pane et pisce et ovo, quibus contraria posuit
lapidem, serpentem, scorpionem. Intelligitur panis
charitas, propter majorem appetitum, et tam neces-
sarium, ut sine illa cætera nihil sint, sicut sine pane
mensa inops: cui contraria est cordis duritia, quam
lapidi comparavit. Piscis autem intelligitur fides in-
visibilem, vel propter aquam baptismi, vel quia de

A invisibilibus locis capitur; quod etiam fides hujus
mundi fluctibus circumlatrata non frangitur, recte
pisci comparatur; cui contrarium posuit serpentem
propter venena fallaciæ, quæ etiam primo homini male
suadendo præseminavit. In ovo intelligitur spes; ovum
enim nondum est spes perfecta [fetus perfectus], sed
foveo speratur; cui contrarium posuit scorpionem,
cujus aculeus venenatus retro timendus est; sicut
spei contrarium est retro respicere, cujus [cum]
spes futurorum in ea quæ ante sunt se extendat.

CAPUT CLXXXIV.

*De eo quod ait discipulis: Nolite in sublime extolli, et
de hydropico, vel de muliere recurvata; ex libro II
Quæstionum Evangeliorum.*

Cum diceret discipulis non debere haberi sollici-
tudinem de cibis, ait: Et nolite in sublime extolli.
Primo enim hæc ad necessitatem implendam homo
quærit; cum autem hæc abundaverint, incipit et
superbire de talibus. Tale est hoc, ac si se vulnera-
tus quis jactet quia habet multa emplastra in domo,
cum hoc illi bonum esset, ut vulnera non haberet,
et ne uno quidem indigeret emplastro. Congruenter
hydropicum animali quod cecidit in puteum compa-
ravit, humore enim laborabat; sicut illam mulierem
quam decem et octo annis alligatam dixerat, et ab
eadem alligatione solvebat, comparavit jumento
quod solvitur ut ad aquam ducatur. Hydropem au-
tem recte comparamus diviti avaro; sicut enim ille
quanto magis abundat humore inordinato, tanto
amplius sitit, sic iste quanto est copiosior divitiis
quibus non bene utitur, tanto ardentius talia conce-
piscit; illam vero ita morbo incurvatam ut se erigere
non posset, animæ terrenis opinionibus debilitatæ
atque oppressæ, ita ut divina cogitare non valeant.

CAPUT CLXXXV.

*De villico quem Dominus ejiciebat de villicatu; ex eo-
dem libro II Quæstionum Evangeliorum.*

In villico quem Dominus ejiciebat de villicatu, et
laudavit eum quod in futurum sibi prospexerit, non
omnia debemus ad imitandum sumere. Non enim
aut domino [nostro] facienda est in aliquo fraus, ut
de ipsa fraude elemosynas faciamus: aut eos a quibus
recipi volumus in tabernacula æterna, tanquam
debitores Dei et Domini nostri fas est intelligi, cum
justi et sancti significentur hoc loco, qui eos introdu-
cant in tabernacula æterna, qui necessitatibus suis
terrena bona communicaverint, de quibus etiam di-

cit : Quod si quis alicui eorum calicem aquæ frigidæ dederit, tantum in nomine discipuli, non perdet mercedem suam, sed etiam e contrario dicuntur istæ similitudines, ut intelligamus si laudari potuit ille a Domino cui fraudem faciebat, quanto amplius placeant Domino Deo qui secundum ejus præceptum illa opera faciunt. Sicut etiam de iudice iniquitatis qui interpellabatur a vidua comparationem duxit ad iudicem Deum, cui nulla ex parte iudex iniquus conferendus est. Quod autem de centum cadis olei quinquaginta scribi fecit a debitore, et de centum choris tritici octoginta, ad nihil aliud valere arbitrator, nisi ut ea quæ similiter in sacerdotes atque in levitas Judæus quisque operatur, in Christi Ecclesia abundet iustitia ejus super scribarum et Phariseorum, ut cum illi decimas darent, isti dimidias dent, sicut non de fructibus, sed de ipsis bonis suis fecit Zachæus aut certet, duplicet [aut certe duplicet decimam, aut duas] decimas dando, superet impendia Judæorum. Mammona vero iniquitatis ob hoc [ideo] a Domino appellata est ista pecunia quam possidemus ad tempus, quia mammona divitiæ interpretantur, nec sunt istæ divitiæ nisi iniquis, qui in eis constituunt spem atque copiam beatitudinis suæ : a iustis vero cum hæc possidentur, est quidem ista pecunia, sed non sunt [tamen] illis divitiæ nisi cælestes et spirituales, quibus indigentiam suam spiritualiter supponentes, exclusa egestate miseræ, beatitudinis copia ditabuntur.

CAPUT CLXXXVI.

2 De illo qui in tecto et qui in agro, et uxore Loth; ex libro II Quæstionum Evangeliorum.

Quid est quod dicit Dominus : Qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, non descendat tollere illa? In tecto est, qui excedens carnalia, tanquam in aura libera spiritualiter vivit. Vasa ejus in domo sunt sensus carnales, quibus ad investigandam veritatem quæ intellectu capitur multi utentes, penitus erraverunt. Hujus ergo spiritualis viri jam vasa ista vacant in domo, quia mente corpori supereminens, per aciem intelligentiæ tanquam in tecto positus, perspicuitate sapientiæ veluti cælo apertissimo fruitur. Cavet ergo iste, ne in die tribulationis rursus vita carnali, quæ per sensus corporis pascitur, delectatus, ad vasa hujusmodi tollenda descendat. Quid est quod dictum est : Similiter et qui in agro fuerit, non redeat retro? qui operatur in Ecclesia et, sicut Paulus et Apollo, plantat et rigat, non respiciat spem sæcularem cui renuntiavit. Quid significavit uxor Loth? eos qui in tribulatione retro respiciunt, et se a spe divinæ promissionis avertunt : et ideo statua salis facta est, ut admonendo homines ne hoc faciant, tanquam condiat cor eorum, ne sint fatui.

CAPUT CLXXXVII.

De duobus in lecto, et duabus molentibus, et duobus in agro.

Qui sunt illa nocte duo in lecto, et duæ molentes in unum, et duo in agro, de quibus omnibus binis singuli assumentur et singuli relinquentur? Tria ge-

nera hominum hæc videntur significari : Unum eorum qui otium et quietem eligunt, neque negotiis sæcularibus, neque negotiis ecclesiasticis occupati ; quæ illorum quies lecti nomine significata est : alterum eorum qui in plebibus constituti reguntur a doctioribus, agentes ea quæ sunt hujus sæculi, quos et seminarum nomine significavit, quia consiliis, ut dixi, peritorum regi eos [ei-] expedit, et molentes dixit, propter temporalium negotiorum orbem atque circuitum, quas tamen in unum molentes dixit, in quantum de ipsis rebus et negotiis suis præbent usibus Ecclesiæ : tertium eorum qui operantur in Ecclesiæ ministerio tanquam in agro Dei, de qua agricultura Apostolus loquitur. In his ergo tribus generibus bina sunt rursus genera hominum in singulis, et pro robore suarum virium discernuntur. Cum enim omnes ad Ecclesiæ membra pertinere videantur, adveniente tamen tentatione tribulationis, et ex illis qui sunt in otio, et ex illis qui sunt in negotiis sæculi, et ex illis qui Deo ministrant in Ecclesia, alii qui [aliqui] permanent, alii qui [aliqui] cadunt. Qui permanent assumuntur, qui cadunt relinquuntur; ergo unus assumetur, et unus relinquetur, non quasi de duobus hominibus dictum est, sed de duobus generibus affectionum, in singulis generibus trium professionum. In illa ergo nocte dixit, in illa tribulatione, ad ipsa tria genera quæ assumuntur arbitrator pertinere, etiam tria illa nomina virorum sanctorum, quos solos liberatos Ezechiel propheta pronuntiat, Noe, Daniel et Job. Videtur enim Noe pertinere ad eos per quos Ecclesia regitur, sicut per illum in aquis arca gubernata est quæ figuram gestabat Ecclesiæ. Daniel autem qui elegit cælibem vitam, id est, nuptias terrenas contempsit, ut, sicut dicit Apostolus, Sine sollicitudine viveret, cogitans quæ sunt Dei, genus eorum significat qui sunt in otio, sed tamen fortissimi in tentationibus, ut possint assumi. Job autem quia et uxorem habuit, et filios, et amplas terrenarum rerum copias, ad illud genus pertinet cui molendinum deputatum est, sed tamen ut sint fortissimi in tentationibus, sicut ille fuit : non enim aliter assumi poterunt [potuerunt]. Nec puto alia esse genera hominum quibus constat Ecclesia, quam ista tria, habentia binas differentias, propter assumptionem et relictionem, quamvis in singulis multæ studiorum voluntatumque diversitates, ad concordiam tamen unitatemque concurrentes possint inveniri.

CAPUT CLXXXVIII.

De iudice iniquo quem vidua interpellabat; ex libro Quæstionum Evangeliorum.

Quid est quod ad semper orandum et non deficientem de iudice iniquo voluit parabolam ponere, qui, cum Deum non timeret et hominem non revereretur, viduæ tamen assiduis interpellationibus cessit, ut eam vindicaret ne sibi ab illa tedium fieret? nam hoc est quod ait, Ne veniens suggillet me. Quoniam parabolas Dominus aut secundum similitudinem aliquam ponit, sicut de servo illo, cui Dominus dimisit

quod ratione reddita debere inventus est, et ipse con-
 servo suo dilationem saltem dare noluit; et de fe-
 neratore, qui, cum duobus debitoribus donasset
 quod debebant, ab eo plus dilectus est cui plus do-
 navit; et de homine qui habebat duos filios, majo-
 rem in agro sibi propinquantem, minorem autem in
 longinquo luxuriantem; et innumerabilia hujusmodi.
 De his enim in quantum similia sunt, dicitur intelle-
 ctus ejus rei cui adhibentur [ad mysterium] insi-
 nuandæ aut requirendæ [veritatis]: aut ex ipsa dis-
 similitudine aliquid probat, veluti est illud, quod si
 fenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mitti-
 tur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei?
 Ad hoc genus pertinet etiam illud, quod de servo ait
 cui dominus denunciaverat ut a villicatu removeretur:
 fraudem quippe ille fecit domino suo, ut, falsis
 chirographis, debitoribus ejus quantum com-
 modum visum est relaxaret. Neque ullo modo nos
 Dominus ut sibi fraudem faciamus hortatur, sed si
 fraudando sibi providit in posterum, laudatum eum
 dicit a Domino, quanto majore alacritate sibi provi-
 dere debent in æternam vitam quibus ut juste ope-
 rentur jubetur amicos facere de mammona iniquita-
 tis, quod suo loco expositum est. Ad hoc genus per-
 tiinet et ille qui, non propter amicitiam, sed ut lædio
 careret, jam dormiens excitatur, ut tres panes com-
 modet amico suo. Si enim ille molestia compulsus
 dedit, quanto magis Deus, qui, suos servos diligens,
 ut petamus hortatur, dabit bona poscentibus se?
 Itaque illud superius genus his verbis adjungi potest,
 Sicut illud ita et illud; hoc autem posterius his ver-
 bis: Si illud, quanto magis illud? aut si non illud,
 quanto minus illud? sed alicubi obscure, alicubi
 aperte ista ponuntur. Hic ergo iniquus iudex, non
 ex similitudine, sed ex dissimilitudine adhibitus est,
 ut ostenderet Dominus quanto certiores esse debeant
 qui Deum perseveranter rogant fontem justitiæ at-
 que misericordiæ (vel si quid excellentius dici aut
 audiri potest), cum apud iniquissimum iudicem,
 usque ad effectum implendi desiderii, valuerit perse-
 verantia deprecantis. Ipsa vero vidua potest ha-
 bere similitudinem Ecclesiæ, quod desolata videtur,
 donec veniat Dominus, qui tamen in secreto etiam
 nunc curam ejus gerit. Si autem movetur, cur electi
 Dei se vindicari deprecentur, quod etiam in Apoca-
 lypsi Joannis de martyribus dicitur, cum apertissime
 moneamur ut pro nostris inimicis et persecutoribus
 oremus; intelligendum est eam vindictam esse iusto-
 rum, ut omnes mali pereant: pereunt autem duobus
 modis, aut conversione ad justitiam, aut amissa per
 supplicium potestate, qua nunc adversus bonos,
 quandiu hoc ipsum bonis expedit, vel temporaliter
 aliquid valent. Itaque etiam si omnes homines con-
 verterentur ad Deum, inter quos sunt etiam inimici
 pro quibus jubemur orare, diabolus tamen, qui ope-
 ratur in filiis diffidentia, remaneret in sæculi fine
 damnandus: quem finem justi cum venire deside-
 rant, quamvis pro inimicis suis orent, tamen non
 absurde vindictam desiderare dicuntur.

CAPUT CLXXXIX.

*De eo quod dictum est: Orate ne fiat fuga vestra hieme
 vel sabbato.*

Orate ne fiat fuga vestra hieme, vel sabbato, id
 est, ne impedimento aliquo detineamini, quia et
 hieme imbribus, vel frigore, et sabbato, in quo pro-
 ficiendi non licebat, impediatur quis ab itinere; vel
 aliud, ne in tristitia aut lætitia rerum temporalium
 quis inveniatur in die illa.

CAPUT CXC.

*De camelo per foramen acus transituro; ex libro II
 Quæstionum Evangeliorum.*

Quid est quod ait: Facilius est camelum per fora-
 men acus transire, quam divitem intrare in regnum
 Dei? Divitem hic appellat cupidum rerum tempora-
 lium, et de talibus superbientem. His divitibus con-
 trarii sunt pauperes spiritu, quorum est regnum cœ-
 lorum. Nam eo manifestatur omnes cupidos, etiam
 si facultatibus hujus mundi careant, ad hoc genus
 divitum quod est reprehensum pertinere, quia postea
 dixerunt qui audiebant: Et quis poterit salvus fieri?
 cum incomparabiliter major turba pauperum, vide-
 licet intelligentes in eo numero deputari etiam illos
 qui, quanquam talia non habeant, tamen habendi
 cupiditate rapiuntur. Sensus est autem, facilius Chri-
 stum pati pro dilectoribus sæculi, quam dilectores
 sæculi ad Christum posse converti. Cameli autem
 nomine se intelligi voluit, quia humiliatus onera sus-
 tulit. In quo enim manifestius intelligitur quam in ipso
 quod scriptum est: Quanto magnus es, humilia te in
 omnibus. Per acum autem punctioes significat, per
 punctioes dolores in passione susceptos. Foramen
 ergo acus dicit angustias passionis. Quod autem ait,
 Quæ impossibilia sunt apud homines possibilis sunt
 apud Deum, non ita accipiendum est, quod cupidi et
 superbi, qui nomine illius divitis significati sunt, in
 regnum cœlorum sint intraturi cum suis cupiditati-
 bus et superbia, sed possibile est Deo ut per verbum
 ejus, sicut etiam factum esse et quotidie fieri vide-
 mus, a cupiditate temporalium ad charitatem æter-
 norum, et a perniciosâ superbia ad humilitatem salu-
 berrimam convertantur.

CAPUT CXCI.

*De eo quod scriptum est de Domino: Finxit se longius
 ire, ubi multipliciter disputat pro veris significatio-
 nibus contra mendacium; ex eodem libro II Quæstio-
 num Evangeliorum.*

De eo quod scriptum est de Domino, Finxit se
 longius ire, non ad mendacium pertinet; non enim
 omne quod fingimus mendacium est, sed quando
 fingimus quod nihil significat, tunc est mendacium:
 cum autem fictio nostra refertur ad aliquam signifi-
 cationem, non est mendacium, sed aliqua figura
 veritatis, alioquin omnia quæ a sapientibus et sanctis
 viris, vel etiam ab ipso Domino figurate dicta sunt,
 mendacia deputabuntur, quia secundum usitatum in-
 tellectum non subsistit veritas in talibus dictis. Non
 enim homo qui habuit duos filios, quorum minor,
 accepta parte patrimonii sui, profectus est in regio-

nem longinquam, et cætera quæ in illa narratione A contextuntur, ita dicuntur, tanquam vere fuerit quisquam homo qui hoc in filiis suis duobus aut passus sit, aut fecerit. Ficta sunt ergo ista ad rem quamdam significandam, tam longe alteque majorem, et tam incomparabiliter differentem, ut per illum fictum hominem Deus verus intelligatur. Sicut autem dicta, ita etiam facta finguntur sine mendacio ad aliquam rem significandam, unde est etiam illud ejusdem Domini, quod in fici arbore fructum quæsit, eo tempore quo illa poma nondum essent. Non est enim dubium illam inquisitionem non fuisse veram; quivis enim hominum sciret, si non divinitate, vel tempore, poma istam arborem non habere. Fictio igitur quæ ad aliquam veritatem refertur figura est; quæ non refertur, mendacium est. Quid ergo significat quod se ire Dominus longius finxit, cum comitaretur discipulis, exponens eis sanctas Scripturas, utrum ipse esset ignorantibus? quid putamus, nisi quia hospitalitatis officio ad suam cognitionem pervenire posse homines intimavit? ut cum longius ipse ab hominibus abscesserit super omnes cælos, tamen ita cum eis sit qui hæc exhibent servis ejus, ut cum dicere cœperint: Domine, quando te vidimus hospitem et adduximus? tanquam eum scilicet qui longe abscesserat; respondeat ille: Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Tenet ergo Christum, ne longius ab illo eat, quisquis catechizatus verbo in omnibus bonis ei qui se catechizat communicat, sicut Apostolus dicit: Communicet qui catechizatur verbo ei qui se catechizat in omnibus bonis. Et alio loco, cum dixisset: Necessitatibus sanctorum communicantes, statim subjecit: Hospitalitatem sectantes. Et isti enim catechizati erant verbo, cum eis exponeret Scripturas, et quia hospitalitatem sectati sunt, eam quem in ipsa expositione Scripturarum non cognoverunt, in panis fractione cognoscunt. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Evangelista dicens: Ipse autem se finxit longius ire, etiam ipsum verbum posuit, quo mendaces nimium delectantur, ut impune mentiantur, quasi mendacium sit omne quod fingitur, cum veraciter aliud ex alio significandi causa tam multa fingantur. Si ergo nihil aliud significasset Jesus in eo quod longius se ire finxit, merito judicaretur esse mendacium. Porro autem si bene intelligatur, et ad id quod voluit significare referatur, invenitur esse mysterium. Alioquin erunt cuncta mendacia quæ propter quamdam rerum significandarum similitudinem, cum gesta non sint, tanquam gesta narrantur. Unde est illa de duobus unius hominis filiis, majore qui mansit apud patrem suum, et minore qui longe peregrinatus est, tam proluxa narratio. In quo genere fingendi humana etiam dicta vel facta irrationabilibus animantibus et rebus sensu carentibus homines addiderunt, ut ejusmodi fictis narrationibus, sed veracibus significationibus quod vellent commendatius intimarent. Nec apud auctores tantum sæcularium litterarum, ut apud Horatium, mus loquitur muri, et mus-

tela vulpeculæ; ut per narrationem fictam ad id quod agitur verax significatio referatur; unde et Æsopi tales fabulas ad eum finem relatas nullus tam incruditus fuit, qui putaret appellanda mendacia; sed et in litteris quoque sacris, sicut in libro Judicum, ligna sibi regem requirunt, et loquuntur ad oleam, et ad ficum, et ad vitem, et ad rubum: quod totum utique fingitur, ut ad rem quæ intenditur ficta quidem narratione, non mendaci tamen, sed veraci significatione veniat. Hæc dixi propter quod scriptum est de Jesu, Et ipse finxit se longius ire, ne quisquam ex hoc verbo, sicut Priscillianistæ, licitum volens habere mendacium, insuper etiam Christum contendat fuisse mendacem. Quisquis autem vult intelligere illud fingendo, quid præfiguraverit, attendat quid agendo perfecit. Longius namque postea profectus super omnes cælos, non tamen deseruit discipulos suos. Propter hoc significandum futurum divinitus factum, ad præsens illud est humanitas fictum, et ideo significatio verax in illa est fictive præmissa, quia in hac profecione illius est significationis veritas subsequuta. Ille igitur contendat Christum mentitum esse fingendo, qui negat eum quod significavit implevisse faciendo. Non est ergo mendacium cum silendo absconditur verum, sed cum loquendo promittitur falsum. Jacob autem quod matre fecit auctore, ut patrem fallere videretur, si diligenter et fideliter attendatur, non est mendacium, sed mysterium: quæ si mendacia dixerimus, omnes etiam parabolæ ac figuræ significandarum quarumque rerum, quæ non ad proprietatem accipiendæ sunt, sed in eis aliud ex alio est intelligendum, dicentur esse mendacia, quod absit omnino. Nam qui hoc potat tropicis etiam tam multis locutionibus omnibus potest hanc importare calumniam, ita ut et ipsa quæ appellatur *μεταφορά*, hoc est, de re propria ad rem non propriam verbi alicujus usurpata translatio, posset ista ratione mendacium nuncupari. Cum enim dicimus fluctuare segetes, gemmare vitas, floridam juventutem, niveam canitiem, proculdubio, fluctus, gemmas, florem, nivem, quia in his rebus non invenimus in quas hæc verba aliunde transtulimus, ab istis mendacia putabuntur. Et petra Christus, et cor lapideum Judæorum. Item leo Christus, et leo diabolus, et innumerabilia talia dicentur esse mendacia. Quid quod hæc tropica locutio usque ad eam pervenit quæ appellatur *ἀντιπαράσις*, ut dicatur abundare quod non est, dicatur dulce quod acidum est, lucus quod non luceat, parca quod non pareant? unde illud est in Scripturis sanctis: Si non in faciem benedixerit tibi, quod diabolus ait Domino, de sancto Job, et intelligitur maledixerit, quo verbo et Nabuthei fictum crimen a calumniantibus nominatum est. Dictum est enim quod benedixerit regi, hoc est, maledixerit. Ii omnes modi locutionum mendacia putabuntur, si locutio, vel actio figurata, in mendacio deputabitur. Si autem non est mendacium, quando ad intelligentiam veritatis aliud ex alio significantia referuntur, profecto non solum

Id quod fecit ait dicitur Jacob patri ut benediceretur, sed neque illud quod Joseph velut illudendis locutus est fratribus, nec quod David simulavit insaniam, nec cætera hujusmodi mendacia judicanda sunt, sed locutiones actionesque propheticæ, ad ea quæ vera sunt intelligenda referendæ: quæ propterea figuratis velut amictibus obteguntur, ut sensum pie querentis exercent, et ne nuda ac prompta vilescant. Quamvis quæ aliis locis aperte ac manifeste dicta didicimus, cum ea ipsa de abditis eruuntur, quodammodo in nostra cogitatione renovantur, et renovata dulcescunt, nec invidentur discentibus quod his modis obscurantur, sed commendantur magis, ut quasi subtracta desiderentur ardentius, et inveniantur desiderata jucundius: tamen vera non falsa dicuntur, quoniam vera non falsa significantur, seu verbo, seu facto. Quæ significantur enim utique ipsa dicuntur: putantur autem mendacia quoniam non ea quæ vera significantur dicta intelliguntur, sed ea quæ falsa sunt dicta esse creduntur. Hoc ut exemplis fiat planius, id ipsum quod Jacob fecit attende. Hædinas certe pellibus membra contexit: si causam proximam requiramus, mentitum putabimus, hoc enim fecit ut putaretur esse qui non erat. Si autem hoc factum ad illud propter quod significandum revera factum est referatur, per hædinas pelles peccata, per cum vero qui eis se operuit ille significatus est qui non sua, sed aliena peccata portavit. Verax ergo significatio nullo modo mendacium recte dici potest. Ut autem in facto ita et in verbo. Nam cum ei pater dixisset: Quis es tu, filii? ille respondit: Ego sum Esau primogenitus tuus. Hoc si referatur ad illos duos geminos, mendacium videbitur, si autem illud propter quod significandum ista gesta dictaque conscripta sunt, ille est hic intelligendus in pore suo, quod est ejus Ecclesia, qui de hac re loquens ait: Cum videritis Abraham et Isaac et Jacob et omnes prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras, et venient ab oriente, et occidente, et aquilone, et austro, et accumbent in regno Dei: et ecce sunt novissimi qui erant primi, et sunt primi qui erant novissimi. Sic enim quodammodo minor majoris primatum frater abstulit, atque in se transtulit fratris. Cum igitur tam vera tamque veraciter significantur, quid hic debet putari factum dictumve mendaciter? Cum enim quæ significantur, non utique non sunt in veritate, sed sunt seu præterita, seu præsentia, seu futura, proculdubio vera significatio est nullumque mendacium. Sed aliquando commendatius oportet ut dicam cur ista mihi videatur tripartita ratio disputandi adversus eos qui patronas mendacis suis Scripturas volunt adhibere divinas, ut prius ostendamus nonnulla quæ ibi putantur esse, mendacia non esse, quod putantur, si recte intelligantur; deinde si qua ibi mendacia manifesta sunt, imitanda non esse; tertio contra omnes omnium opiniones, quibus videtur ad viri boni officium pertinere aliquando mentiri, omnimodo tenendum in doctrina religionis nullo modo esse mentiendum,

quandoquidem illa Petri et Barnabæ simulatio, quæ gentes judaizare cogebant, merito reprehensa atque correpta [correcta] est, et ne tunc noceret, et ne posteris ad imitandum valeret. Cum enim vidisset apostolus Paulus, quia non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii, dixit Petro coram omnibus: Si tu cum sis Judæus, gentiliter et non judaice vivis, quomodo gentes cogis judaizare? Id autem quod ipse fecit, ut quasdam observationes legitimas Judaica consuetudine retinendo et agendo non se inimicum legi prophetisque monstraret, absit ut mendaciter eum fecisse credamus. De hac quippe re satis est ejus nota sententia, qua fuerat constitutum nec Judæos qui tunc in Christum credebant prohibendos esse a paternis traditionibus, nec ad eas gentiles, cum Christiani fierent, esse cogendos, ut illa sacramenta quæ divinitus præcepta esse constaret non tanquam sacrilegia fugerentur, nec tamen putarentur sic necessaria, jam Novo Testamento revelato, tanquam sine his quicumque converterentur ad Deum salvi esse non possent. Erant enim qui hoc putabant atque prædicabant, quamvis jam recepto Christi Evangelio, et eis simulate consenserant Petrus et Barnabas: ideoque cogebant gentes judaizare. Id erat enim cogere, sic ea necessaria prædicare, tanquam et recepto Evangelio nulla sine illis salus esset in Christo. Hoc error quorundam putabat, hoc timor Petri simulabat, hoc libertas Pauli redarguebat. Quod ergo ait, Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacrem, compatiendo id fecit, non mentiendo. Fit enim quisque tanquam ille cui vult subvenire, quando tanta misericordia subvenit, quanta sibi subveniri vellet si esset ipse in eadem miseria constitutus. Itaque fit, tanquam ille, non quia fallit illum, sed quia se cogitat sicut illum. Unde illud est ejus apostoli quod jam supra commemoravi: Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis instruite hujusmodi in Spiritu mansuetudinis, intendens te ipsum, ne et tu tenteris. Nam si propterea, quia dixit: Fac us sum Judæis tanquam Judæus, et his qui sub lege erant tanquam sub lege, ideo putandus est mendaciter suscepisse legis veteris sacramenta, debuit et Gentium idololatriam eodem modo mentiendo suscipere, quia dixit: Etiam his qui sine lege erant tanquam sine lege se factum, ut eos lucrifaceret. Quod utique non fecit, non enim alicubi sacrificavit idolis aut adoravit ulla figmenta, ac non potius libere, tanquam martyr Christi, detestanda et vitanda monstravit. Mendacium est quippe falsa significatio cum voluntate fallendi: non est autem falsa significatio, ubi et si aliud ex alio significatur, verum est tamen quod significatur, si recte intelligatur. Sunt quædam ejusmodi etiam Salvatoris in Evangelio, quia et ipse Dominus prophetarum propheta esse dignatus est. Talia sunt illa ubi de muliere quæ fluxum sanguinis patiebatur ait: Quis me tetigit? et de Lazaro: Ubi posuistis eum? Sic quippe interrogavit, quasi nesciens quod utique sciebat, ac per hoc nescire se

linxit, ut aliquid aliud illa velut ignorantia sua significaret. Quæ significatio, quoniam verax erat, mendacium profecto non erat. Eos namque significabant, sive illa sanguinis fluxum patiens, sive ille mortuus quatruiduanus, quos etiam qui cuncta quodammodo sciebat nesciebat. Nam et illa typum gerebat plebis gentium, unde præmissa fuerat prophetia : Populus quem non cognovi servivit mihi. Et Lazarus remotus a viventibus tanquam ibi jacebat per significativam similitudinem, ubi ille cujus vox est : Projectus sum a facie oculorum tuorum. Et ideo tanquam nesciretur a Christo, et illa quæ fuerit, et iste ubi positus fuerit, verbis interrogantis est figuratum, et omne vitatum veraci significatione mendacium.

CAPUT CXCH.

De mendacii generibus octo; ex libro de Mendacio.

Primum genus est capitale mendacium longeque fugiendum, quod sit in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla conditione quisquam debet adduci. Secundum, ut aliquem lædat injuste, quod tale est ut et nulli prosit, et obsit alicui. Tertium, quod ita prodest alteri, ut obsit alteri, quamvis non ad immunditiam obsit corporalem. Quartum, quod sit sola mentiendi fallendique libidine, quod verum [merum] mendacium est. Quintum, quod sit placendi cupiditate de suavi eloquio. His omnibus penitus et vitatis atque rejectis, sequitur sextum genus, quod et nulli obest, et prodest alicui, velut si quispiam pecuniam alicujus injuste tollendam, sciens ubi sit, nescire se mentiatur. Septimum, quod et nulli obest, et prodest alicui, velut si nolens hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur non solum justum atque innocentem, sed et reum quia Christianæ disciplinæ sit ut neque de cujusquam correptione desperetur, neque cuiquam pœnitendi aditus intercludatur. De quibus duobus generibus quæ solent habere magnam controversiam, satis tractavimus, et quid nobis placeret ostendimus, ut suscipiendis incommoditatibus quæ honeste ac fortiter tolerantur, hæc quoque genera devitentur a fortibus, et fidelibus, et veracibus viris ac feminis. Non ergo mentiendum quærenti ubi sit qui se fidei cujuspiam commiserit, sed fortius respondendum : Nec prodam, nec mentiar. Fecit hoc episcopus quondam Tagastensis Ecclesiæ, Firmus nomine, firmiter voluntate. Nam cum ab eo quæretur homo jussu imperatoris, per apparitores ab eo missos, quem ad se confugientem diligentia quanta poterat occultabat, respondit quærentibus nec mentiri se posse, nec hominem prodere, passusque tam multa tormenta corporis (nondum enim erant imperatores Christiani), permansit in sententia. Deinde ad imperatorem ductus usque adeo miserabilis apparuit, ut ipse homini quem servabat indulgentiam sine ulla difficultate impetraret. Quid hoc fieri potest fortius atque constantius? Octavum est genus mendacii quod et nulli obest, et ad hoc prodest, ut ab immunditia corporali aliquem tueatur. Non igitur mentiendum in doctrina pietatis, magnum enim scelus est, et primum genus detestabilis mendacii; non est

mentiendum secundo genere, quia nulli facienda est injuria; non est mentiendum tertio genere, quia nulli cum alterius injuria consulendum est; non est mentiendum quarto genere, propter mendacii libidinem, quæ per se ipsam vitiosa est; non est mentiendum quinto genere, quia nec ipsa veritas sine placendi hominibus enuntianda est, quanto minus mendacium quod per se ipsum, quia mendacium est, utique turpe est? Non est mentiendum sexto genere, neque enim recte etiam testimonii veritas pro cuiusquam temporali commodo ac salute corrumpitur. Ad sempiternam vero salutem nullus ducendus est optulante mendacio; non enim malis convertentium moribus ad bonos mores convertendus est, quia si erga illum faciendum est, debet etiam ipse conversus facere erga alios, atque ita non ad bonos, sed ad malos mores convertetur, cum hoc ei præbetur imitandum converso, quod ei præstitum est convertendo. Neque septimo genere mentiendum est, non enim cuiusquam commoditas aut salus temporalis perficiendæ fidei præferenda est; nec si quisquam in recto factis nostris tam male movetur, ut fiat etiam animo deterior, longeque pietate remotior, propterea recto facta deserenda sunt, cum id nobis præcipue tenendum sit, quo vocare atque invitare debemus quos sicut nosmetipsos diligimus, fortissimoque animo bibenda est apostolica illa sententia : Aliis quidem sumus odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem, et : Ad hæc quis idoneus? Nec octavo genere mentiendum est, quia et in bonis castitas animi pudicitia corporis, et in malis id quod ipsi facimus eo quod fieri sinimus majus est. In his autem octo generibus, tanto quisque minus peccat cum mentitur, quanto emergit ad octavum; tanto amplius, quanto mergit ad primum. Quisquis autem esse aliquod genus mendacii quod peccatum non sit putaverit, decipiet se ipsum turpiter, cum honestum se deceptorum arbitratum aliorum.

CAPUT CXCHII.

Contra eos qui ad mentiendum velut patrocinantia sibi de Scripturis exempla proponunt; ex libro contra Mendacium ad Consentium.

Quando nobis de Scripturis sanctis mentiendi ponuntur exempla, aut mendacia non sunt, sed putantur esse dum non intelliguntur; aut si mendacia sunt, imitanda non sunt, quia justa esse non possunt. Sed quod scriptum est, bene Deum fecisse cum Hæbræis obstetricibus, et cum Rahab Jerichontina meretrice, non ideo factum est, quia mentitæ sunt, sed quia in homines Dei misericordes fuerunt. Non est itaque in eis remunerata fallacia, sed benevolentia, benignitas mentis, non iniquitas mentientis. Sicut enim mirum absurdumque non esset, si alio prius tempore commissa ab eis opera mala Deus propter posteriora opera bona vellet ignoscere : ita mirandum non est, quod, uno tempore, in una causa, Deus utrumque conspiciens, id est factum misericorditer factumque fallaciter, et bonum remuneravit, et propter hoc bonum illud malum ignovit. Si enim

peccata quæ, propter carnis concupiscentiam, non propter misericordiam stant, propter posteriora tempora misericordiæ dimittuntur, cur non merito, quæ propter ipsam misericordiam committuntur? gravius est enim peccatum quod animo nocentis, quam quod animo subvenientis efficitur. Ac per hoc si illud deletur opere misericordiæ postea subsequente, cur hoc quod est levius non deletur ipsa hominis misericordia, et præcedente ut peccet, et comitante cum peccat? Ita quidem videri potest; verumtamen aliud est dicere, peccare quidem non debuisse; sed opera misericordiæ faciam, quibus deleam quod ante peccavi, et aliud est dicere, peccare debeo, quia non possum aliter misereri: aliud est, inquam, dicere, quia jam peccavimus benefaciamus: et aliud est dicere, peccemus ut benefaciamus. Ibi dicitur, faciamus bona, quia fecimus mala; hic autem, faciamus mala ut veniant bona, ac per hoc ibi exhaurienda est sententia peccati, hic cavenda est doctrina peccati.

CAPUT CXCIV.

Contra diversos qui variis modis sua nituntur excusare peccata, quæ nulla impunita esse posse confirmat; ex sermone de Continentia.

Ut spiritu nostro opera carnis mortificemus, spiritu Dei agimur, qui dat continentiam qua frenemus, domemus, vincamus concupiscentiam. In hoc tam magno prælio in quo vivit homo sub gratia, et cum bene pugnat adjutus exultat in Domino cum tremore: non desunt tamen, etiam strenuis bellatoribus, et operum carnis quamvis invictis mortificatoribus, aliqua vulnera peccatorum, propter quæ sananda quotidie veraciter dicant: Dimitte nobis debita nostra; contra eadem vitia et contra diabolum principem regemque vitiorum, multo vigilantius et acrius ipsa oratione certantes, ne valeant aliquid mortiferæ suggestiones ejus, quibus instigat insuper peccatorem ad sua excusanda, potius quam accusanda peccata; ac sic illa vulnera, non modo non sanentur, verum etiam etsi mortifera non erant, graviter et lethaliter inflantur. Et hic ergo cautiore opus est continentia, qua cobibeatur superbi hominis appetitus, quo placet sibi, et non vult culpabilis inveniri, delignaturque cum peccat convinci quod ipse peccaverit, non salubri humilitate suscipiens accusationem sui, sed excusationem potius ruinosa elatione conquirens. Ad hanc superbiam coercendam, continentiam petivit a Domino ille, cujus superius verba jam posui, et sicut potui commendavi; namque cum dixisset: Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium continentis circum labia mea, ne declinet cor meum in verba maligna: unde hoc diceret, evidentiùs explicans: Ad excusandas, inquit, excusationes in peccatis. Quid enim malignius his verbis, quibus malus malum se negat, etiam de malo opere convictus, quod negare non valeat? et quoniam factum non potest tegere, nec benefactum potest dicere, et a se factum videt patere; quærit in aliud referre quod fecit, tanquam inde possit auferre quod meruit, nolens esse se reum,

addit potius ad reatum, et sua excusando, non accusando peccata, ignorat non se pœnam remove, sed veniam. Apud homines enim iudices quoniam falli possunt, quacumque velut purgare fallacia quod perperam factum est, prodesse aliquid videtur ad tempus: apud Deum autem, qui falli non potest, non est adhibenda fallax defensio, sed verax confessio peccatorum, et alii quidem qui sua consuevere excusare peccata, fato se ad peccandum queruntur impelli, tanquam hoc decreverint sidera, et cœlum prius talia decernendo peccaverit [peccato], ut homo postea talia committendo peccaret. Alii Fortunæ malunt imputare quod peccant, quoniam fortuitis casibus agitari putant, nec tamen hoc se fortuita temeritate, sed perspecta ratione sapere atque asseverare contendunt. Qualis ergo dementia est, disputationes suas rationi tribuere, et actiones suas casibus subjugare? Alii totum quod male faciunt in diabolum referunt, nec volunt cum illo habere vel partem, cum illum sibi occultis suggestionibus mala suasisse suspicari possint, se autem illis suggestionibus undecumque fuerint consensisse, dubitare non possint. Sunt etiam qui excusationem suam extendunt, in accusationem Dei, divino iudicio miseri, suo autem furore blasphemii; etenim adversus eum [ex] contrario principio inducunt mali substantiam rebellantem, cui non potuisset resistere, nisi substantiæ naturæque suæ partem, eidem rebellanti contaminandam corrupendamque miscuisset, et tunc se peccare dicunt, quando natura mali prævalet naturæ Dei. Hæc Manichæorum est immundissima insania, quorum machinamenta diabolica facillime veritas indubitata subvertit, quæ Dei naturam incontaminabilem atque incorruptibilem constituetur. Quid autem flagitiose contaminationis et corruptionis [de] istis merito non creditur, a quibus Deus, qui summe atque incomparabiliter bonus est, contaminabilis et corruptibilis creditur? Sunt et qui eo modo in excusatione peccatorum suorum accusant Deum, ut dicant ei placere peccata: Nam si displicerent, inquit, nullo modo ea fieri omnipotentissima utique potestate permetteret; quasivero, peccata Deus impunita esse permiserit etiam in eis, quos a supplicio sempiterno remissione liberat peccatorum. Nullus quippe debite gravioris pœnæ accipit veniam, nisi qualemcumque et si longe minorem quam debebat solverit pœnam; atque ita impertitur largitas misericordiæ, ut non relinquatur etiam iustitia disciplinæ. Nam et peccatum quod inultum videtur, habet pedisequam pœnam suam, ut nemo de admissio, aut amaritudine doleat, aut cæcitate non doleat. Sicut ergo tu dicis: Cur permittat ista, si displicent? Ita ego dico: Cur punit ista, si placent? Ac per hoc sicut ego confiteor, quod omnino ista non fierent, nisi ab omnipotente permetterentur; ita tu confitere, facienda non esse quæ a justo puniuntur, ut non faciendo quæ punit, mereamur ab eo discere, cur permittit esse quæ puniat. Perfectorum est enim, sicut scriptum est, solidus cibus, in quo hi qui bene proficere, jam

Intelligent ad omnipotentiam Dei potius id pertinuisse, ut ex libero arbitrio, voluntatis venientia mala esse permitteret. Jam [tanta] quippe est omnipotens bonitas ejus, ut etiam de malis facere possit bona, sive ignoscendo, sive sanando, sive ad utilitates piorum coaptando, atque vertendo, sive etiam justissime vindicando. Omnia namque ista bona sunt, et Deo bono atque omnipotenti dignissima; nec tamen sunt nisi de malis. Quid igitur melius, quid omnipotentius eo, qui cum male nihil faciat, bene etiam de malis facit? Clamantes ad eum qui male fecere, Dimitte nobis debita nostra, exaudit, ignoscit. Nocuerunt sua mala peccantibus, subvenit eorum medeturque languoribus, sæviunt suorum hostes, de illorum sævitia facit martyres. Postremo etiam condemnat eos, quos damnatione judicat dignos (sua licet illi mala patiuntur [patiantur]), tamen facit ille quod bonum est. Non potest enim bonum non esse, quod justum est. Et utique sicut injustum est peccatum, ita justum est peccati supplicium. Non autem potestas Deo defuit talem facere hominem, qui peccare non posset, sed ¶ maluit eum talem facere, cui adjaceret peccare si vellet, non peccare si nollet: hoc prohibens, illud præcipiens, ut prius illic [esset illi] et bonum meritum non peccare, et postea justum præmium non posse peccare. Nam etiam tales sanctos suos in fine facturus est, qui omnino peccare non possint. Tales habet quippe etiam nunc angelos suos, quos in illo sic amamus, ut de nullo eorum ne peccando fiat diabolus formidemus; quod de nemine homine justo, in hujus vitæ mortalitate præsumimus, tales autem omnes futuros, in illius vitæ immortalitate condimus. Omnipotens enim Deus, qui operatur bona, etiam de nostris malis, qualia dabit bona, cum liberaverit ab omnibus malis?

CAPUT CXCIV.

De eo quod ait Apostolus, mente servio legi Dei, etc.; ex eodem sermone de Continentia.

Apostolus non ait: Unusquisque autem tentatur a concupiscentia, sed addidit, sua: ut qui hoc audit, intelligat, quomodo clamare debeat, Ego dixi: Domine, miserere mei, sana animam meam, quoniam peccavi tibi. Non enim sanatione indigisset, nisi peccando se ipsa vitasset, ut adversus eam caro sua concupisceret, id est ipsa sibimet ipsi, ex ea parte qua in carne infirmata est, repugnaret. Caro enim nihil nisi per animam concupiscit, sed concupiscere caro adversus Spiritum dicitur: quando anima carnali concupiscentia spiritu reluctatur, totum hoc nos sumus; et caro ipsa, quæ discedente anima moritur, nostra pars infirma est, non fugienda dimittitur, sed recipienda reponitur [deponitur], nec recepta ulterius relinquatur. Seminatur enim corpus animale, surgit corpus spiritale. Tunc jam caro nihil concupiscit adversus spiritum, quando et ipsa spiritalis vocabitur, quoniam spiritui non solum sine ulla repugnantia, verum etiam sine ulla corporalis alimentum indigentia, in æternum vivificanda subde-

tur. Hæc igitur duo, quæ nunc invicem adversantur in nobis, quoniam in utraque nos sumus, ut concordent oremus et agamus. Non enim alterum eorum putare debemus inimicum, sed vitium, quo caro concupiscit adversus spiritum: quod sanatum nec ipsum erit, et substantia utraque salva erit, et inter utramque nulla pugna erit. Audiamus Apostolum: Scio, inquit, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. Hoc utique ait, quia vitium carnis in re bona non est bonum: quod cum esse destiterit, caro erit, sed jam vitata, vel vitiosa, non erit; quam tamen ad nostram pertinere naturam idem doctor ostendit prius, dicendo: scio quia non habitat in me, quod ut exponeret addidit, hoc est, in carne mea bonum: se itaque dicit esse carnem suam, non ergo ipsa est inimica nostra, et quando ejus vitii resistitur, ipsa amatur, quia ipsa curatur. Nemo enim unquam carnem suam odio habet; sicut ipse Apostolus dicit, et alio loco ait: Igitur ipse ego mente servio legi Dei, carne autem legi peccati. Audiant quæ aures habent; igitur ipse ego, ego mente, ego carne, sed mente servio legi Dei; carne autem legi peccati. Quomodo [autem] carne legi peccati? nunquid concupiscentiæ consentiendo carnali? Absit; sed motus desideriorum illic habendo, quos habere volebat, et tamen habebat; sed eis non consentiendo, mente serviebat legi Dei, et tenebat membra ne fierent arma peccati. Sunt ergo in nobis desideria mala, quibus non consentiendo non vivimus male. Sunt in nobis concupiscentiæ peccatorum, quibus non obediendo non perficimus malum, sed eas habendo nondum perficimus bonum. Utrumque ostendit Apostolus, nec bonum hic perfici ubi malum sic concupiscitur, nec malum hic perficiendo [perfici quando] tali concupiscentiæ non obeditur. Illud quippe ostendit ubi ait: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum, non; hoc vero ubi ait: Spiritu ambulate, et concupiscentias carnis non perficereis [et desideria carnis ne perfeceritis]; neque enim ibi dicit, non sibi adjacere facere bonum, sed perficere; neque hic dicit, concupiscentias carnis ne habueritis, sed ne perfeceritis. Fiunt itaque in nobis concupiscentiæ malæ, quando hic [id] quod non licet libet, sed non perficiuntur, cum legi Dei mente serviente, libidines continentur; et bonum sit cum id quod male libet, vincente bona delectatione, non sit; sed boni perfectio non impletur, quandiu legi peccati carne serviente libido illicit, et, quamvis contineatur, tamen movetur. Non enim opus esset, ut contineretur, nisi moveretur. Erit quandoque etiam perfectio boni, quando consumptio mali: illud summum, hoc erit nullum. Quod si in ista mortalitate sperandum putamus, fallimur. Tunc enim erit, quando mors non erit, et ibi erit, ubi vita æterna erit. Illo enim sæculo [In illo enim sæculo], et in illo regno erit bonum summum, et malum nullum, quando erit et ibi [ubi erit] sapientiæ amor summus, continentia labor nullus.

CAPUT CXCVI.

Utrum aliud sit anima, aliud spiritus, an utroque nomine res una vocetur? Ex libro de Origine animæ ad Victorem Vincentium.

Restat ostendere quemadmodum, quamvis et proprie dicatur spiritus, non universa anima, sed aliquid ipsius, sicut Apostolus dicit: Et integer spiritus vester, et anima, et corpus. Vel illud multo expressius in libro Job: Absolvisti animam meam a spiritu meo; tamen et universa appellatur anima hoc nomine; quamvis multo magis hæc quæstio nominum videatur esse, non rerum. Cum enim constet esse aliquid in anima, quod proprie spiritus nominetur, quo excepto, proprie nominatur et anima, jam de rebus ipsis nulla contentio est; præsertim quia illud etiam dico ego, proprie vocari spiritum, quod et tu dicis, id est quo ratiocinamur et intelligimus quando ita distincte ista dicuntur, quemadmodum Apostolus ait: Et integer spiritus vester, et anima, et corpus. Hunc autem spiritum, etiam mentem videtur appellare, cum dicit: Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati. Nam ipsa sententia est: Et caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Ut quod ibi dixit [dicit] mente, hoc intelligatur hic spiritum dicere. Non sicut tu existimas universam mentem vocari, quæ constat ex anima et spiritu, quod ubi legeris nescio. Mentem quippe nostram, nisi rationale et intellectuale nostrum dicere non solemus: ac per hoc quod ait quidem Apostolus: renovamini spiritu mentis vestræ, quid aliud dixit [dicit, nisi] quam renovamini mente vestra? Sic enim spiritus mentis nihil est aliud quam mens, quomodo corpus carnis nihil aliud potest esse quam caro: nam et hoc scriptum est: In exspoliatione corporis carnis ubi carnem corpus appellat, dicit sane et alio modo spiritum hominis, quem prorsus a mente discernit. Si enim oravero lingua, inquit, spiritus incus orat, mens autem mea sine fructu [infructuosa] est. Verum nunc non de isto spiritu loquimur qui est a mente distinctus. Habet iste suam eandemque difficilem quæstionem; multis enim modis atque in diversis significationibus scripturæ divinæ spiritum nominant; sed de quo nunc agimus, quo ratiocinamur, intelligimus, sapiamus, constat inter nos sic eum etiam proprie spiritum nuncupari, ut non sit universa anima, sed aliquid ejus. Tamen animam etiam spiritum esse, si propterea negas, quia ejus intelligentia distincte dicitur spiritus; poteris negare universum semen Jacob appellari Israel: quoniam, excepto Juda, etiam distincte appellatus est Israel, in tribus decem quæ in Samaria [tunc] fuerunt. Sed quid opus est hic diutius immorari? Jam nunc unde facilius ostendamus attende, eam quæ anima est, etiam spiritum dici, quam [cum] audis vel legis, Domino moriente, quod scriptum est, Et declinato capite tradidit spiritum. Ita vis intelligi tanquam a parte significaverit totum, non quod ea quæ anima est, possit et spiritus nuncupari. At ego ut possim probare ex-

A peditus quod dico, te ipsum testem citius et commodius adhibebo; sic enim spiritum definisti, ut pecora appareant non spiritum habere, sed animam [habere]. Irrationalia ideo quippe dicuntur, quod vim non habeant intelligentiæ atque rationis. Unde cum hominem ipsum aminonere voluisses suam nosse naturam [admoneres suam nosse naturam], ita locutus es: « Nam cum Deus bonus nihil non ratione condiderit, ipsumque hominem, animal rationale, intellectus capacem, rationis compotem sensuque vivacem, qui omnia rationis expertia prudenti ordinatione distribuat, procreaverit. » Illis tuis verbis satis asseruisti, quod omnino verissimum est, hominem esse compotem rationis atque intelligentiæ capacem, quod utique non sunt animalia rationis expertia; unde testimonio divino eos, qui non intelligunt pecoribus comparasti, non utique habentibus intellectum; quod et alio loco scriptum est: Nolite esse sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. Quæ cum ita sint, attende etiam quibus verbis spiritum definieris atque descriperis, cum illum ab anima distinguere nitereris: « Hæc anima, inquis, quæ ex flatu Dei habet originem, sine sensu proprio atque intellectu intimo esse non potuit, quod est spiritus. » Et paulo post: « Quamvis [Et quamvis] anima, inquis, animet corpus, tamen quod sentit, quod sapit, quod viget, spiritus sit necesse est. » Item paulo post: « Aliud erit, inquis, anima, aliud spiritus, sapientia est sensus animæ. » His verbis satis indicas quid [esse] etiam spiritum hominis sentias, id est rationale nostrum quo sentit atque intelligit anima: non sicut sentitur corporis sensibus, sed sicut est ille intimus sensus, ex quo est appellata sententia. Hinc autem pecoribus sine dubitatione præponimur, eo quod sunt illa rationis expertia. Non habent itaque spiritum pecora, id est intellectum, et rationis ac sapientiæ sensum, sed animam tantum. Nam et de illis dictum est: Producant aquæ reptantia animarum viventium, et producat terra animam viventem. Ut ergo plenissime ac planissime noveris eam quæ anima est, more divinorum eloquiorum etiam spiritum dici, appellatur pecoris spiritus. Et utique non habent pecora illum spiritum, quem tua dilectio discernens ab anima definivit. Unde manifestum est, quod generali vocabulo anima pecoris recte potuit sic vocari, sicut legitur in libro Ecclesiaste. Quis scit si spiritus tiliorum hominis, ascendat ipse sursum, et spiritus pecoris si descendat ipse deorsum in terram. Itemque in diluvii vastitate ita scriptum est: Et mortua est omnis caro, quæ movebatur super terram, volatilium, pecorum, et jumentorum, et ferarum, et omnis serpens qui movetur super terram: et omnis homo, et omnia quæcunque habent spiritum vitæ. Ubi remotis omnibus dubitationis ambagibus, generale nomen animæ esse intelligimus spiritum. Cujus quidem nominis significatio, tam late patet, ut etiam Deus vocetur spiritus; et iste flatus æriæ, quamvis sit corporeus, appellatur in psalmo Spiritus tempestatis; quapropter eam quæ anima est, etiam spiritum nuncupari puto, secundum illud

Auferes spiritum eorum, et deficient. Et iterum : A Exiet spiritus eorum, et revertetur in terram suam : hoc est, corpus in pulverem suum. Ergo nomen animæ spiritus est, ab eo, quod spiritualis est; animæ nomen est ab eo, quod corpus animat, hoc est, vivificet. Æstimo quod admonitus his quæ commemoravi divinarum testimoniis paginarum, ubi et anima pecoris, cui non est intellectus, appellata legatur spiritus : non negabis ulterius. Quocirca si et illa quæ de anima incorporea disputata sunt capis et sapis, non est, unde tibi displiceat, quod eam me scire dixi non corpus esse, sed spiritum; quia et corpus non esse monstratur, et generali nomine spiritus nuncupatur. Lauda anima mea Dominum, laudabo Dominum in vita mea; psallam Deo meo quandiu sum : sancta et spiritualis anima, ipsa se ad laudandum Dominum cohortatur, et excellentiore sui parte ea quæ in se minora sunt, incitat. Non enim alia est quæ dicit, et alia cui dicit, aut ut carnis hæc vox est, quæ ab anima et vitam sumit et sensum, nec sine anima aliquid potest velle, vel nolle. Quia vero ipsius animæ duplices actiones sunt, et alio officio erigitur ad Deum, alio inclinatur ad carnem : si bene servit spiritui, bene præsidet carni, et per id quod adhæret Deo, id etiam quod adhæret corpori, ad superiores invitat affectus, ut rationabili dominatu tantum subditis tribuat, quantum ad salutem sat est, ne ita corruptilibus implicetur ut illa ejus dignitas qua uni Deo est subiecta, minuat. Mens itaque summa quædam pars animæ, semetipsam in omnibus suis incitans conatus, dicit : Lauda, anima mea, Dominum.

CAPUT CXCVII.

Quod antiquos justos caput Christus velut manum præmiserit nasciturus; ex libro de Catechizandis rudibus.

Non ob aliud ante adventum Domini scripta sunt omnia quæ in sanctis Scripturis legimus, nisi ut illius commendaretur adventus, et futura præsignaretur Ecclesia, id est populus Dei per omnes gentes, quod est corpus ejus; adjunctis atque annumeratis omnibus sanctis, qui etiam ante adventum ejus in hoc sæculo vixerunt, ita eum credentes venturum esse, sicut nos venisse. Sicut enim Jacob manum prius dum nasceretur, emisit ex utero, qua etiam pedem prænascentis fratris tenebat; deinde utique seculum est caput, tum demum necessario membra cætera; sed tamen caput non tantum ea membra quæ secuta sunt, sed etiam ipsam manum quæ in nascendo præcessit, dignitate ac potestate præcedit; et quamvis non tempore apparendi, tamen naturæ ordine prius est : ita et Dominus Jesus Christus, antequam appareret in carne, et quodammodo ex utero secreti sui, ad hominum oculos mediator Dei et hominum homo procederet, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, præmisit in sanctis patriarchis et prophetis quamdam partem corporis sui, qua velut manu se nasciturum esse prænuntians, etiam populum superbe præcedentem, vinculis legis, tanquam digitis quinque supplantat, quia [quod] et per

quinque temporum articulos prænuntiari venturus prophetarum non destitit. Et huic rei consonans per quem lex data est, libros quinque conscripsit. Et superbi carnaliter sentientes, et suam justitiam volentes constituere, non aperta manu Christi repleti sunt benedictione, sed constricta atque conclusa retenti sunt. Itaque illis obligati sunt pedes, et ceciderunt; nos vero surreximus et erecti sumus. Quamvis ergo, ut dixi, præmiserit Dominus Christus quamdam partem corporis sui in sanctis, qui eum nascendi tempore præierunt; tamen ipse est caput corporis Ecclesiæ, illique omnes eidem corpori cujus ille caput cohæserunt, credendo in eum quem prænuntiabant. Non enim præcurrendo divulsi sunt, adjuncti potius obsequendo. Nam et si manus a capite præmitti potest, connexio tamen ejus sub capite est, quapropter omnia quæ ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, et figuræ nostræ fuerunt, et in figura contingebant eis : scripta sunt autem propter nos, in quibus [quos] finis sæculorum obvenit. Quæ autem major causa est adventus Domini, nisi ut ostenderet Deus dilectionem suam in nobis, commendans eam vehementer, quia, cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est; hoc autem ideo, quia finis præcepti et plenitudo legis caritas est, ut et nos invicem diligamus, et quemadmodum ille pro nobis animam suam posuit, sic et nos pro fratribus nostris animas nostras ponamus, et ipsum Deum, quoniam prior dilexit nos, et filio suo unico non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum : C si amare pigebit, saltem redamare non pigeat. Nulla est enim major ad amorem invitatio quam prævenire amando.

CAPUT CXCVIII.

Ut Christiani scolastici solæcismos quorundam pie tollerent sacerdotum; ex eodem libro de Catechizandis rudibus.

His ergo qui loquendi arte cæteris hominibus excellere videntur, cum veniunt ut Christiani fiant, hoc amplius quam illis illitteratis impertire debemus; quod sedulo monendi sunt, ut humilitate indui Christiana, discant non contemnere quos cognoverint morum vitia quam verborum amplius devitare, et corde casto, linguam exercitatam ne conferre audeant, quam etiam præferre consueverant. Maxime autem isti docendi sunt scripturas audire divinas, ne sordeat eis solidum eloquium, quia non est inflatum, neque arbitrentur carnalibus integumentis, involuta atque operta dicta vel facta hominum, quæ in illis libris leguntur, non evolvenda atque aperienda, ut intelligantur; sed sic accipienda, ut litteræ sonant, deque ipsa utilitate secreti, unde etiam mysteria vocantur, quid valeant ænigmatum latebræ ad amorem veritatis acuendum, discutiendumque fastidii torporem, ipsa experientia probandum est; talibus, cum aliquid eis quod in promptu positum, non ita movebat, enodatione allegoriæ alicujus eruitur. His enim maxime utile est nosse, ita esse præponendas verbis sententias, ut præponitur animus corpori. Ex quo fit, ut ita malle debeant veriores, quam disser-

tiores audire sermones sicut malle debent prudentiores, quam formosiores habere amicos. Noverint etiam, non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum. Ita enim non irridebunt si aliquos antistites et ministros Ecclesie forte animadverterint, vel cum barbarismis et solœcismis Deum invocare, vel eadem verba, quæ pronuntiant non intelligere perturbateque distinguere: non quia ista minime corrigenda sunt, ut populus ad id quod plane intelligit dicat Amen; sed tamen pie toleranda sunt ab eis qui didicerint ut sono in foro, sic voto in Ecclesia benedici. Itaque forensis illa, nonnunquam forte bona dictio, nunquam tamen benedictio dici potest.

CAPUT CXCIX.

De humilitate gallinæ illius, cujus blandas alas refugientes superbi præda fiunt alitibus; ex eodem libro de Catechizandis rudibus.

Cogitemus quid nobis prærogatum sit, ab illo qui demonstravit nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus. Quantumvis enim differat articulata vox nostra, ab intelligentiæ nostræ vivacitate, longe differentior est mortalitas carnis ab æqualitate Dei; et tamen, cum in eadem forma esset, semetipsum exinanivit formam servi accipiens, et factus est obediens usque ad mortem crucis. Quam ob causam, nisi quia factus est infirmis infirmus ut infirmos lucrifaceret? Audi ejus imitatorum alibi etiam dicentem: Sive enim mente excessimus Deo, sive temperantes sumus vobis; charitas enim Christi compellit nos judicantes hoc, quia unus omnibus mortuus est. Quomodo enim paratus esset impendi pro animabus eorum, si eum pigeret inclinari ad aures eorum? Hinc ergo factus est parvulus in medio nostrum, tanquam nutrix fovens filios suos. Num enim delectat, nisi amor invitet, decurtata et mutilata verba immurmurare? et tamen optant homines habere infantes quibus id exhibeant, et suavius est matri minuta mansa inspuere parvulo filio, quam ipsam mandere ac devorare grandiora. Non ergo recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fetus operit, et susurrantes pullos contracta voce advocat, cujus blandas alas refugientes superbi, præda fiunt alitibus. Si enim intellectus delectat in penetrabilibus sincerissimis, hoc etiam intelligere delectat, quomodo charitas quanto officiosius descendit in infima, tanto robustius recurrit in intima, per bonam conscientiam, nihil quaerendi ab eis, ad quos descendit, præter eorum sempiternam salutem.

CAPUT CC.

De statutis nostris, sine tristitia, si necessitas evenerit, immutandis; ex eodem libro.

Si confregit animum tuum alterius aetionis, cui tanquam magis necessariæ jam suspensus eras, omissio: et propterea tristis insuaviter catechizas, cogitare debes, excepto quod scimus misericorditer nobis agendum esse, quiddam cum hominibus agimus, et ex officio sincerissimæ charitatis. Hoc ergo excepto, incertum esse quid utilius agamus, et quid opportunius aut intermittamus, aut omnino omitta-

amus; quia enim merita hominum pro quibus agimus, qualia sint apud Deum non novimus, quid eis ad tempus expediat, aut nulla, aut tenuissima aut incertissima conjectura suspicamur potius, quam comprehendimus; quapropter res quidem agendas pro nostro captu ordinare debemus, quas eo modo quo statuimus, si peragere potuerimus, non ideo gaudeamus, quia nobis, sed quia Deo sic agi placuit [potuerunt, non ideo gaudeamus quia nobis, sed quia Deo sic eas agi placuit]: si autem aliqua incidere necessitas, qua noster ille ordo turbetur, flectamur facile, ne frangamur; ut quem Deus nostro præposuit, ipse sit noster. Æquius est enim ut nos ejus, quam ut ille nostram voluntatem sequatur; quia et ordo agendarum rerum, quem nostro arbitrio tenere volumus, ille utique approbandus est, ubi potiora præcedunt. Cur ergo nos dolemus homines a Domino Deo tanto potiore præcedi, ut eo ipso, quo nostrum amamus ordinem, inordinati esse cupiamus? Nemo enim melius ordinat quid agitur [quid agat], nisi qui paratior est, non **IO** agere, quod divina potestate prohibetur, quam cupidior agere quod humana cogitatione meditatur, quia multæ cogitationes sunt in corde viri. Consilium autem Dei [Domini] manet in æternum. Si autem de aliquo errato nostro, vel peccato nos mœstitudo comprehendit, non tantum meminimus sacrificium Deo spiritum esse contribulatum, sed etiam illud, quia sicut aqua ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum; et: quia misericordiam magis, inquit, volo quam sacrificium. Sicut ergo si periclitaremur incendio, ad aquam utique curreremus quo posset extinguere, gratularemur, si quis eam de proximo offerret; ita et si de nostro seno aliqua peccati flamma surrexit, et propterea conturbamur, data occasione misericordissimi operis, tanquam de oblato fonte gaudeamus, ut inde illud quod exarserat, opprimatur: nisi forte tam stultus sumus, ut alacrius arbitremur cum pane currendum, quo ventrem esurientis impleamus, quam cum verbo Dei, quo mentem studentis instruamus. Huc accedit, quia si tantummodo prodesset hoc facere, non facere autem nihil obesset; infeliciter in periculo salutis, non jam proximi, sed nostræ, oblatum remedium sperneremus. Cum vero ex ore Domini tam minaciter sonet: Serve nequam et piger, dares pecuniam meam nummulariis: quæ tandem dementia est, quoniam peccatum nostrum nos angit, ideo rursus velle peccare, non dando pecuniam dominicam volenti et petenti?

CAPUT CCI.

Quemadmodum catechizandus sit, qui vult fieri Christianus; ex eodem libro de Catechizandis rudibus.

Sed faciam [tamen faciamus] aliquem venisse ad nos qui vult esse Christianus, et de genere quidem idiotarum, non tamen rusticorum, sed urbanorum, quales apud Carthaginem plures experiri te necesse est: interrogatum etiam, utrum propter vitæ præsentis aliquod commodum, an propter requiem quæ post vitam speratur, Christianus esse desideret,

propter futuram requiem respondisse, tibi fortasse a nobis instrueretur alloquio: Deo gratias, frater; valde tibi gratulor, et gaudeo de te, quod in tantis et tam periculosis hujus sæculi tempestatibus, de aliqua vera et certa securitate cogitasti. Nam et in hac vita, homines magnis laboribus requiem quærunt et securitatem, sed pravis cupiditatibus non inveniunt: volunt enim requiescere in rebus inquietis, et non permanentibus, et quia illæ et tempore subtrahuntur [et quia illi tempore subtrahuntur] et transeunt, timoribus et doloribus eos agitant, nec quietos eos permittunt; sive enim in divitiis velit homo requiescere, magis superbus efficitur quam securus. Vere, frater: Illa magna et vera beatitudo est, quæ in futuro sæculo sanctis promittitur; omnia vero visibilia transeunt, et omnis hujus sæculi pompa et deliciae, et curiositas, interibunt; et secum ad interitum trahunt amatores suos, a quo interitu, hoc est pœnis sempiternis, Deus misericors, volens homines liberare, si sibi ipsi non sint inimici, et non resistent misericordiæ Creatoris sui, misit unigenitum Filium suum, hoc est, Verbum suum, æquale sibi, per quod condidit omnia. Et manens quidem in sua divinitate, et non recedens a Patre, nec in aliquo mutatus, assumendo tamen hominem, et in carne mortali hominibus apparendo, venit ad homines: ut quemadmodum per unum hominem qui prius factus est, id est Adam, mors intravit in genus humanum, quia consensit mulieri suæ seductæ a diabolo, ut præceptum Dei transgredierentur: sic per unum hominem, qui etiam Deus, Dei Filium Jesum Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, credentes in eum omnes, in æternam vitam ingrederentur. Omnia enim quæ nunc vides in Ecclesia Dei, et sub Christi nomine per totum orbem terrarum geri, ante sæcula jam prædicta sunt, et sicut ea legimus, ita et videmus, et inde ædificamur in fidem. Factum est aliquando diluvium per totam terram, ut peccatores deleterentur, et tamen illi qui evaserunt in arca, sacramentum futuræ Ecclesiæ demonstrabant, quæ nunc in fluctibus sæculi natat, et per lignum crucis Christi a submersione liberatur. Prædictum est Abrahamæ fidei servo Dei, uni homini, quod de illo esset populus nasciturus, qui coleret unum Deum, inter cæteras gentes quæ idola colebant, et omnia quæ illi populo ventura prædicta sunt, sic evenere [evenerant] ut prædicta sunt. Prophetatus est in illo populo etiam Christus Rex omnium sanctorum et Deus, venturus ex semine ipsius Abraham secundum carnem, quam assumpsit, ut omnes etiam filii essent Abrahamæ qui fidem ejus imitarentur, et sic est factum. Natus est Christus de Maria Virgine, quæ ex illo genere fuit. Prædictum est per prophetas quod in cruce passurus esset, ab eodem populo Judæorum de cujus genere secundum carnem veniebat, et sic est factum. Prædictum est quod resurrecturus esset, resurrexit. Et secundum ipsa prædicta prophetarum, ascendit in cælum, et discipulis suis Spiritum sanctum misit. Prædictum est non solum

a prophetis, sed etiam ab ipso Domino Jesu Christo, quod Ecclesia ejus per universum orbem terrarum esset futura, per sanctorum martyria passionisque disseminata, et tunc prædictum, quando adhuc nomen ejus et latebat gentes, et ubi notum erat ridebatur, et tamen in virtutibus miraculorum ejus, sive quæ per se ipse, sive quæ per servos suos fecit, dum annuntiantur hæc et creduntur. Jam videmus quod prædictum est esse completum, regesque ipsos terrarum, qui antea persequebantur Christianos, jam Christi nomine subjugatos. Prædictum est etiam, quod schismata et hæreses ex ejus Ecclesia essent exituræ, et sub ejus nomine per loca ubi possent, suam, non Christi gloriam quæsituræ, et ista completa sunt. Nunquid ergo illa quæ restant non sunt ventura? Manifestum est, quia sicut ista prædicta venerunt, sic etiam illa ventura sunt: quæcunque tribulationes justorum adhuc restant; et judicii dies, qui separabit omnes impios a justis in resurrectione mortuorum; et non solum eos qui sunt extra Ecclesiam, sed etiam ipsius Ecclesiæ palcas, quæ oportet usque ad novissimam ventilationem patientissime sufferat, ad ignem debitum segregabit. Qui autem irridet [irridebunt] resurrectionem, putantes quod caro ista quia putrescit resurgere non potest, ad pœnas in ea resurrecturi sunt: et ostendet eis Deus, quia qui potuit hæc corpora facere antequam essent, potest ea in momento restituere sicut erant. Omnes autem fideles regnaturi cum Christo ita resurgent, in eodem corpore, ut etiam commutari mereantur, ad incorruptionem angelicam, ut fiant æquales angelis Dei, sicut Dominus ipse promisit, et laudent eum sine aliquo defectu, et sine aliquo fastidio, semper viventes in illo, et de illo, cum tali gaudio et beatitudine, qualis nec dici, nec cogitari ab hominibus potest. Tu itaque credens ista, cave tentationes, quia diabolus quærît qui secum pereant, ut non solum per eos qui extra Ecclesiam sunt, sive pagani, sive judæi, sive hæretici. Non te hostis ille seducat, sed etiam quos in ipsa Ecclesia catholica videris male viventes aut immoderatos voluptatibus ventris et gutturis, aut impudicos, aut vanis curiositatibus, vel illicitis deditos, sive spectaculorum, sive remediorum, aut divinationum diabolicarum, sive in pompa, [et] in typho avaritiæ, atque superbiæ, sive in aliqua vita, quam lex damnat et punit, non eos imiteris; sed potius jungaris bonis, quos inventurus es facile, si et tu talis fueris, ut simul colatis et diligatis Deum gratis, quia totum præmium nostrum ipse erit, ut in illa æterna vita, bonitate ejus et pulchritudine perfruamur. Sed amandus est, non sicut aliquid quod videtur oculis, sed sicut amatur sapientia, et veritas, et sanctitas, et justitia, et charitas, et si quid aliud tale dicitur: non quemadmodum sunt ista in hominibus, sed quemadmodum sunt in ipso fonte incorruptibilis et incommutabilis sapientiæ. Quoscumque ergo videris hæc amare, illis conjungere, ut per Christum qui homo factus est, ut esset mediator Dei et hominum,

reconciliari Deo. Homines autem perversos, etiam si intrent parietes Ecclesiae, non eos arbitraris intraturos in regnum caelorum, quia suo tempore separabuntur, si se in melius non commutaverint. Homines ergo bonos imitare, malos tolera, omnes ama, quia non scis quid cras futurus sit, qui hodie malus est [sit]. Nec eorum ames injustitiam, sed ipsos ideo ames, ut apprehendant justitiam, quia non solus nobis dilectio Dei praecipitur, sed etiam dilectio proximi, in quibus duobus praecipitur, tota lex pendet et prophetiae. Quam non implet, nisi qui donum acceperit Spiritum sanctum, Patri et Filio utique aequalem, quia ipsa Trinitas Deus est. In quo Deo spes omnis ponenda est; nam in homine non est ponenda qualiscunque ille fuerit. Aliud est enim ille a quo justificamur, aliud illi cum quibus justificamur. Non autem solum per cupiditates diabolus tentat, sed etiam per terrores insultationum et dolorum, et ipsius mortis. Quidquid autem homo passus fuerit pro nomine Christi et pro spe vitae aeternae, et permanens toleraverit, major ei merces donabitur. Quia si cesserit diabolo, cum illo damnabitur, sed opera misericordiae cum pia humilitate impetrant a Domino, ut non permittat servos suos tentari ultra quam possunt sustinere.

CAPUT CCII.

Quod non sit contrarius Apostolus dicens: Peccantes coram omnibus argue, Domino dicente: Corripe eum inter te et ipsum solum; ex libro de Fide et operibus.

Prohibet Dominus sanctum dari canibus; nec contrarius est Apostolus Domino, quia dicit: Peccantes coram omnibus argue, ut caeteri timorem habeant; cum ille dicat: Corripe eum inter te et ipsum. Utrumque enim faciendum est, sicut [et] infirmitatis diversitas admonet, eorum quos utique non perdendos, sed corrigendos curandosque suscipimus, et alius sic, alius autem sic sanandus est. Ita etiam est ratio dissimulandi et tolerandi malos in Ecclesia, et est rursus ratio castigandi, corripiendi, non admitteendi vel a communione removendi. Errant autem homines non servantes modum, et cum in unam partem procliviter ire coeperint, non respiciunt divinae auctoritatis alia testimonia, quibus possint ab illa intentione revocari, et in ea quae ex utrisque temperata est veritate ac moderatione consistere; nec in hac re tantum, de qua nunc quaestio est, sed etiam in aliis multis. Nam quidam intuentes divinarum testimonia litterarum, quibus unus Deus colendus insinatur, eundem Patrem qui est Filius sanctumque Spiritum putaverunt. Alii rursus, veluti morbo contrario laborantes, cum attenderent ea quibus Trinitas declaratur, nec valerent intelligere quomodo dicitur [sit] unus Deus, cum et Pater non sit Filius, nec Filius sit Pater, nec Spiritus sanctus, aut Filius, aut Pater, diversitates etiam substantiarum asserendas putarunt. Quidam intuentes in Scripturis sanctae virginitatis laudem, connubia damnare. Quidam rursus ea testimonia coniectantes quibus casta conjugia praedicantur, virginitatem

nuptiis aequaverunt. Quidam cum legerent, Bonum est fratres non manducare carnem, neque bibere vinum, et nonnulla similia, creaturam Dei, et quas voluerunt escas immundas esse senserunt. Quidam vero legentes, Omnis creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum quod cum gratiarum actione accipitur, in voracitatem vinolentiamque collapsi sunt, non sibi valentes auferre vitia, nisi eis e contrario, vel tanta, vel majora succederent. Sic etiam in hac causa, quae habetur in manibus, quidam intuentes praecipitur severitatis, quibus admonemur corripere inquietos, non dare sanctum canibus, ut ethnicum habere Ecclesiae contemptorem, a compage corporis quod scandalizat [membrum quod scandalizat] evellere; ita perturbant Ecclesiae pacem, ut concutur ante tempus separare zizania, atque hoc errore caecati ipsi potius a Christi unitate separentur, qualis nobis causa est adversus schisma Donati. Et hoc non cum illis, qui noverant Caecilianum non veris, sed calumniosis criminibus appetitum, et perniciosam sententiam suam mortifero pudore non deserunt; sed cum illis quibus dicimus: Etiam si mali fuissent, propter quos in Ecclesia non estis, vos tamen eos ferendo, quos emendare aut segregare minime poteratis, in Ecclesia permanere debuistis. Quidam vero e contrario periclitantes, cum bonorum malorumque commixtionem in Ecclesia demonstratam vel praedictam esse perspexerint, et patientiae praecipitur didicerint (quae ita nos firmissimos reddunt, ut etiam si videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediatur aet fides, aut charitas nostra, ut quoniam zizania in Ecclesia esse cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus), destituendam putant Ecclesiae disciplinam, quamdam perversissimam securitatem praepositis tribuentes, ut ad eos non pertineat nisi dicere quid cavendum quidve faciendum sit, quodlibet autem quisque faciat non curare. Nos vero ad sanam doctrinam pertinere arbitramur, ex utrisque testimoniis vitam sententiamque moderari, ut et canes in Ecclesia propter pacem Ecclesiae toleremus, et canibus sanctum, ubi est pax Ecclesiae tuta, non demus. Cum ergo sive per negligentiam praepositorum, sive per aliquam excusabilem necessitatem, sive per occultas obreptiones invenimus in Ecclesia malos, quos Ecclesiastica disciplina corrigere aut coercere non possumus: tunc ne ascendat in cor nostrum impia et perniciose praesumptio, qua existimemus nos ab his esse separandos ut peccatis eorum non inquinemur, atque ita post nos trahere conemur, veluti mundos sanctosque discipulos, ab unitatis compage, quasi a malorum consortio segregatos: veniant in mentem illae de Scripturis similitudines et divina oracula, vel certissima exempla, quibus demonstratum et praenuntiatum est, malos in Ecclesia permixtos bonis, usque ad [in] finem saeculi, tempusque iudicii futuros, et nihil bonis unitate ac participatione sacramentorum, qui eorum factis non consenserint, obfuturos. Cum vero eis per quos Ecclesia regitur adest, pace salva, potestas disciplinae adversus improbos aut nefarios exercenda, tunc rursus ne so-

rordia segnitiaque **12** dormiamus, aliis aculeis præreptorum quæ ad severitatem coercionis pertinent, excitandi sumus, ut gressus nostros in via Domini ex utrisque testimoniis, illo duce atque adjutore dirigentes, nec patientiæ nomine torpescamus, nec obtemperantia diligentia se viamur.

CAPUT CCIII.

Non faciendos homines male securos, ut propter rectam fidem, etiamsi in criminibus permanserint, non damnentur; ex libro de Fide et operibus.

Caveamus ergo diligenter in adjutorio Domini Dei nostri, non facere homines male securos, dicentes eis, quod si fuerint in Christo baptizati, quomolibet in ea fide vixerint, eos ad salutem æternam esse venturos. Ne sic faciamus Christianos quomodo Judæi proselytos, quibus Dominus ait: *Væ vobis scribæ et pharisæi qui circumlitis mare et terram facere unum proselytum: cum autem feceritis, facitis eum filium gehennæ, duplo quam vos estis; sed potius sanam doctrinam Dei magistri in utroque teneamus, ut sancto baptismo consona sit vita christiana, nec quomquam [cuiquam] homini si utrumlibet defuerit, vita promittatur æterna. Qui enim dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cælorum; ipse etiam dixit: Nisi abundaverit justitia vestra super scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum; de illis quippe ait: Scribæ et pharisæi super cathedram Moysi sedent, quæ dicunt facite; quæ autem faciunt facere nolite, dicunt enim et non faciunt. Ergo justitia eorum est dicere et non facere, ac per hoc nostram esse voluit abundantem super illorum dicere et facere; quæ si non fuerit, non intrabit in regnum cælorum. Non quia quisquam ita debet extolli, ut non dicam apud alios jactare, sed apud seipsum putare audeat, se in hac vita esse sine peccato, sed nisi essent quedam ita gravia, ut etiam excommunicatione plectenda sint, non diceret Apostolus: Congregatis vobis, et meo spiritu tradere hujusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit, in die Domini Jesu. Unde etiam dicit: Ne lugeam multos ex his qui ante peccaverunt et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione quam gesserunt. Item nisi essent quedam non ea humilitate pœnitentiæ sananda, qualis in Ecclesia datur eis qui proprie pœnitentes vocantur, sed quibusdam correptionum medicamentis, non diceret ipse Dominus: Corripe eum inter te et ipsum, et si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Postremo nisi essent quedam sine quibus hæc vita non agitur, non quotidianam medelam poneret in oratione quam docuit, ut dicamus: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Jam satis, quantum arbitror, de illa tota opinione quod mihi videretur exposui, ubi tres quæstiones movere [moverunt]: unam de permixtione in Ecclesia bonorum et malorum tanquam tritici et zizaniorum; ubi cavendum est, ne ideo putemus esse præpositas istas similitudines, vel hanc, vel de immundis in arca animalibus, vel quæcumque alia idem*

significent, ut dormiat Ecclesiæ disciplina, de qua in figura illius mulieris dictum est, Severæ sunt conversationes ejus domus; sed ut non eo usque progrediatur dementia, potius temeritas quam severitas diligentia, ut quasi bonos a malis per nefaria schismata separare præsumat. Neque enim per has similitudines et prænuntiationes, consilium desidia bonis datum est, qua negligant quod prohibere debeat; sed patientia qua perferant salva doctrina veritatis, quod emendare non valent. Nec quia scriptum est, introisse ad Noe in arcam etiam immunda animalia, ideo præpositi vetare non debent, si qui immundissimi ad baptismum velint intrare scitantes, quod esse certe mitius [quam necchantes]: sed per hanc figuram rei gestæ prænuntiatum est, immundos in Ecclesia futuros, propter tolerantia rationem, non propter doctrina corruptionem, vel disciplina dissolutionem. Non enim quicumque libuit intraverunt immunda animalia arce compage contracta, sed ea integra per unum atque idem ostium, quod artifex fecerat. Altera quæstio est, in qua eis visum est fidem solam baptizandis esse tradendam, postea vero jam baptizatos docendos esse de moribus. Sed satis demonstratum est, nisi fallor, tunc magis pertinere ad curam speculatoris, cum omnes qui fidelium competunt sacramentum, omnia quæ dicuntur intentius et sollicitius audiunt, non tacere de pœna quam male viventibus Dominus comminatur: ne in ipso baptismo rei sint gravissimorum criminum, quo veniunt ut remittantur reatus omnium peccatorum. Tertia quæstio est periculosissima, qua parum considerata, et non secundum divinum eloquium pertractata, tota illa opinio mihi videtur exorta, in qua promittitur scelestissime turpissimeque viventibus, etiamsi eo modo vivere perseverent, et tantummodo credant in Christum, ejusque sacramenta percipiant, eos ad salutem vitamque æternam esse venturos, contra apertissimam Domini sententiam, qui desideranti vitam æternam respondit: Si vis venire ad vitam, serva mandata; et commemoravit quæ mandata, ubi ea scilicet peccata, vitantur, quibus nescio quomodo salus æterna promittitur, propter fidem sine operibus mortuam. De his tribus quæstionibus satis, quantum existimo, disputavi, demonstravique sic tolerandos in Ecclesia malos, ut non negligatur ecclesiastica disciplina; sic catechizandos eos qui baptismum petunt, ut non solum audiant atque suscipiant quid credere, verum etiam qualiter vivere debeant, sic promitti fidelibus vitam æternam, ut non etiam per fidem mortuam, quæ sine operibus salvare non potest, ad eam se quisque pervenire posse arbitretur, sed per illam fidem gratiæ, quæ per dilectionem operatur.

CAPUT CCIV.

Qui sint prophetæ de quibus ait Apostolus, secundo prophetas; ex libro Quæstionum ad Paulinum Nolumum episcopum.

De prophetis, quod ait Apostolus: Quosdam quidem dicit Deus in Ecclesia Apostolos, quosdam autem prophetas, hoc intelligo quod ipse scripsisti. Prophe-

tas eos dictos isto loco et quibus Agabus erat, non illos qui venturum in carne Dominum prophetarunt. Evangelistas vero invenimus quos Apostolos fuisse non legimus, sicut fuerunt Marcus et Lucas; pastores autem et doctores, quos maxime ut discernere voluisti, eosdem puto esse sicut et tibi visum est; ut non alios pastores, alios doctores intelligamus, sed ideo cum prædixisset pastores, subjunxisse doctores, ut intelligerent pastores ad officium suum pertinere doctrinam. Ideo enim non ait, Quosdam autem pastores, quosdam vero doctores, cum superiora ipso locutionis genere distingueret, dicendo, Quosdam apostolos, quosdam autem prophetas, quosdam vero evangelistas; sed hoc tanquam unum aliquid de duobus nominibus amplexus est, quosdam autem pastores et doctores.

CAPUT CCV.

13 *Quæ sint obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones quas ad Timotheum Apostolus; ex eodem libro ad Paulinum.*

Illæ plane difficillime discernuntur, ubi ad Timotheum scribens ait: Obsecro itaque primum omnium fieri obsecrationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones: precationem et deprecationem multi nostri hoc idem putant, et hoc quotidiano usu jam omnino prævaluit; qui autem distinctius latine locuti sunt, precationibus utebantur in optandis bonis, deprecationibus vero in devitandis malis. Precari enim dicebant esse, precando bona optare, imprecari mala, quod vulgo jam dicitur, maledicere; deprecari autem mala, precando depellere. Sed usitatum jam loquendi modum potius sequamur, et sive precationes, sive deprecationes invenimus, quas Græci *deçais* vocant, non putemus esse emendandum. Multa hinc dici possunt quæ improbanda non sint, sed eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis vel pene omnis frequentat Ecclesia, ut precationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa incipiat benedici; orationes cum benedicuntur, et sanctificantur, et ad distribuendum comminuitur, quam totam petitionem fere omnis Ecclesia Dominica oratione concludit; interpellationes autem, sive ut vestri codices habent, postulationes, sicut cum populus benedicuntur: tunc enim Antistes [Antistites] velut advocati susceptos suos per manus impositionem, misericordissimæ offerunt potestati. Quibus peractis et participato tanto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit, quam in his etiam verbis ultimam commendavit Apostolus. Hæc autem causa præcipua fuit ista dicendi, ut his breviter perstrictis atque significatis, non putaretur negligendum esse quod sequitur: Pro omnibus hominibus, pro regibus, et his qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus, in omni pietate et charitate: ne quisquam, sicut se habet humanæ cogitationis infirmitas, æstimaret non esse ista faciendâ, pro his a quibus persecutionem patiebatur Ecclesia, cum membra Christi ex omni essent hominum ge-

nera colligenda. Unde adjungit et dicit: Ille enim bonum est et acceptum coram salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. Et ne quisquam diceret, posse esse salutis viam in bona conversatione et unius Dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis et sanguinis Christi: Unus enim Deus, inquit, et unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, ut illud quod dixerat, omnes homines vult salvos fieri, nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per mediatorem, non Deum, quod semper erat Verbum, sed hominem Christum Jesum, cum Verbum caro factum est et habitavit in nobis.

CAPUT CCVI.

B *De eo quod ait Lucas, Oculi eorum tenebantur ne eum agnoscerent, et Marcus: Apparuit, inquit, eis in alia effigie; ex eodem libro Quæstionum ad Paulinum.*

De Evangelio inquisitio tua solet multos movere, quomodo Dominus post resurrectionem, cum in eodem corpore resurrexerit, a quibusdam qui eum noverant utriusque sexus hominibus et agnitus non sit, et agnitus sit. Ubi primum quæri solet, utrum in ejus corpore, an potius in illorum oculis, aliquid factum sit, quo non posset agnosci? Cum enim legitur, Tenebantur oculi eorum ne agnoscerent eum, impedimentum quoddam agnoscendi videtur in luminibus factum esse cernentium. Cum vero aperte alibi dicitur, Apparuit eis in alia effigie, utique in ipso corpore, cujus alia erat effigies, aliquid factum fuisse quo impedimento tenerentur, id est, moram agnoscendi paterentur oculi illorum. Sed ego miror, cum duo sint in corpore, quibus cujusque species agnoscat, lineamenta et color, cur ante resurrectionem quod in monte ita transfiguratus est, viseret vultus ejus splendidus sicut sol, neminem movere usque ad tantam excellentiam fulgoris, et lucis colorem sui corporis, eum mutare potuisse, et post resurrectionem movere aliquatenus lineamenta mutata esse ut non posset agnosci; et rursus eadem potentie facultate, sicut tunc pristinum colorem, sic et post resurrectionem pristina lineamenta revocasse. Nam et illi tres discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est, non eum agnoscerent, si ad eos talis aliunde venisset; sed quia cum illo erant, ipsum esse certissime retinebant. At enim corpus ipsum erat, in quo resurrexit, quid hoc ad rem? Nam et illud utique ipsum corpus erat, in quo in monte transfiguratus est, et ipsum erat juvenis in quo natus est; et tamen si quis eum juvenem repente vidisset, qui non nisi infantulum nosset, non utique agnosceret. An vero ad lineamenta mutanda, non potest celeriter Dei potestas, quod potest per sanctorum moras hominis ætas?

CAPUT CCVII.

De gladio qui Mariæ animam pertransiit; ex eodem libro Quæstionum, ad Paulinum episcopum.

De verbis Simeonis ubi ait Virgini matri Domini: Et tuam ipsius animam pertransiet gladius, in alia

epistola cujus exemplum etiam modo mihi, dixi A quid mihi videatur, quod e iam tibi inter cætera visum est. Et quod adjunxit, Ut denudentur multorum cogitationes cordium, hoc intelligendum puto, quia per Domini passionem et insidiæ Judæorum, et discipulorum infirmitas, patuit: tribulationem igitur gladii nomine significatam esse credibile est, quo materna anima vulnerata est doloris affectu: ipse fuit gladius in ore persecutorum, de quibus in psalmo dicitur: Et gladius in ore eorum. Ipsi enim erant filii hominum, quorum dentes arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus. Nam et ferrum quod pertransiit animam Joseph, pro dura tribulatione positum mihi videtur. Aperte quippe dicitur, Ferrum pertransiit animam ejus, donec veniret verbum ejus, id est, tandiu fuit in dura tribulatione, donec fieret quod prædixit. Hinc enim magnus habitus et ab illa tribulatione liberatus; sed ne humanæ sapientiæ tribueretur, quod venit verbum ejus, id est, factum est, quod prædixit more suo Scriptura sancta, Deo inde dat gloriam, et continuo subjungit: Eloquium Domini ignivit eum.

CAPUT CCVIII.

Agens de baptismo exponit quomodo non sit contrarium, Qui mecum non est contra me est. Qui contra vos non est pro vobis est. Ex libro primo de Baptismo.

Dominus in Evangelio dicit: Qui non est mecum, adversum me est, et qui mecum non colligit, spargit. Tamen cum ad eum discipuli retulissent, vidisse e quemdam in ejus nomine pellentem dæmonia, et prohibuisse quia cum illis eum non sequebatur: Nolite, inquit, prohibere, qui contra vos non est, pro vobis est. Non potest enim quisquam in nomine meo facere aliquid, et male loqui de me. Si nihil in illo corrigendum erat, securus sit ergo quisquis extra communionem Ecclesiæ constitutus, colligit in Christi nomine dissociatos a societate Christiana atque ita falsum erit illud: Qui non est mecum, non colligit, **14** spargit [qui non est mecum adversum me est, et qui non colligit mecum, spargit]. Si autem quod discipuli Domini per ignorantiam facere voluerunt, id in eo corrigendum est, quod Dominus dixit: Nolite prohibere, cur hoc ipse prohiberi prohibuit, et quomodo erit verum quod ibi ait: Qui contra vos non est, pro vobis est? In hoc enim facto, non contra eos, sed pro eis erat, ubi per nomen Christi sanitates operabantur [operabatur]. Ut ergo utraque sententia vera sit, sicuti vera est et illa ubi ait: Qui non est mecum, adversum me est, et qui mecum non colligit, dispergit, et illa ubi ait: Nolite prohibere, qui enim contra vos non est, pro vobis est: quid restat intelligendum, nisi quia ille in tanti nominis veneratione confirmandus fuit, ubi non erat contra

(1) Hoc quod in margine positum, quia superfluum videbatur, religione tamen adducti, ne in tam veteri exemplari aliquid mutaremus, etiam adscripsimus: Et ideo si venire ad Ecclesiam voluerit debet omnia quæ non accepit accipere, si vero nonnulla

Ecclesiam, sed pro Ecclesia? et in illa tamen separatione culpandus, ubi si colligeret, spargeret; et si forte veniret ad Ecclesiam, non illud quod habebat ibi acciperet, sed in quo aberraverat emendaret. Neque enim et Cornælii gentilis hominis orationes non sunt exauditæ, aut elemosinæ non sunt acceptæ, imo et angelum ad se mitti, et missum meruit intueri, per quem posset utique sine hominis alicujus accessu cuncta necessaria discere; sed quoniam quidquid boni in orationibus et elemosynis habebat prodesse illi non poterat, nisi per vinculum christianæ societatis et pacis incorporaretur Ecclesiæ, jubetur mittere ad Petrum, et per illum discit Christum; per illum etiam baptizatus christiano populo, consortio quoque communionis adjungitur, cui sola bonorum operum similitudine jungebatur. Perniciose quippe contemneret bonum, quod nondum habebat, superbiens ex illo quod habebat: sic etiam qui seipsos a societate cæterorum separantes, charitate violata, unitatis vinculum rumpunt, si nihil faciunt eorum quæ in illa societate acceperunt, in omnibus separati sunt, et ideo quem sibi sociaverint, si venire ad Ecclesiam voluerit, debet omnia quæ non accepit accipere. Si vero nonnulla eadem faciunt, non se in eis separaverunt, et ex ea parte in texturæ compage detinentur, in cætera scissi sunt. Proinde si quem sibi sociaverint, ex ea parte nectitur Ecclesiæ in qua nec illi separati sunt: (1) et ideo si venire ad Ecclesiam voluerit, in eo sanatur, ubi læniatus errabat. Ubi vero sanus connectebatur, non curatur, sed agnoscitur: ne cum sanare [sana curare] volumus, potius vulneremus. Itaque illi quos baptizant, sanant a vulnere idololatriæ, vel infidelitatis, sed gravius feriunt vulnere schismatis. Idololatrias enim in populo Dei gladius interemit, schismaticos autem terræ hiatus absorbit; et Apostolus: Si habeam, inquit, omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Si quis adducatur ad medicum in aliqua necessaria parte corporis gravi vulnere sauciatus, si dixerit medicus, Moritur inde nisi curetur: non opinor ut illi qui eum adduxerunt, ita desipiant, ut consideratis atque numeratis cæteris membris ejus sanis, respondeant medico et dicant: Ergone ista sana tot membra, non valent ad ejus vitam, et unum illud vulneratum valet ad [ejus] mortem: non utique hoc dicunt, sed curandum offerunt: nec ideo tamen quia curandum offerunt, medicum rogant, ut etiam illa quæ sana sunt curet, sed illi uni loco medicinam instanter adhibeat unde mors etiam salvis cæteris imminet, et nisi sanetur adveniet. Quid ergo prodest homini, vel sana fides, vel sanum fortasse solum fidei sacramentum, ubi lethali vulnere schismatis perempta est sanitas charitatis, per cuius solius peremptionem, etiam illa integra tra-

e eadem faciunt, non se in eis separaverunt, et ex ea parte in texturæ compage detinentur, in cætera scissi sunt. Proinde si quem sibi sociaverint, ex ea parte nectitur Ecclesiæ, in qua nec illi separati sunt, etc.

hantur ad mortem. Quod ne fiat non cessat misericordia Dei, per unitatem sanctæ Ecclesiæ suæ, ut veniant et curentur per medicamentum reconciliationis, per vinculum pacis. Nec ideo se putent sanos esse, quia diximus eos habere aliquid sanum : nec rursus ideo putent curandum esse, quod sanum est, quia ostendimus aliquid vulneratum. Itaque in sacramenti sanitate, quia contra nos non sunt, pro nobis sunt. In schismatis autem vulnere, quidquid cum Christo non colligunt, spargunt. Non extollantur et his quæ habeant. Quid tantum per ea quæ sana sunt superbos oculos ducunt? Et vulnus suum dignentur humiliter intueri : nec solum quid adsit, sed etiam quid desit attendant. Videant quam multa et quam magna nihil prosint, si unum quiddam defuerit : et videant quid sit ipsum unum, nec me in hoc audiant, sed Apostolum : Si linguis hominum, inquit, loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum ærumentum sonans, et cymbalum tintinnans ; et si habuero prophetiam, et sciero omnia sacramenta, et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Quid ergo eis prodest, si et linguam in sacris mysteriis habeant angelicam, et prophetiam quemadmodum Caiphas et Saul, ut aliquando prophetent, quos fuisse damnabiles sancta Scriptura testatur? Si sacramenta non tantum sciunt, sed et habeant, sicut habuit Simon Magus : si fidem, sicut dæmonia confessa sunt Christum ; neque enim non credebant cum dicerent, Quid nobis et tibi est Fili Dei ; scimus qui sis? si dispertiant etiam ipsi substantiam suam pauperibus, sicut multi non solum in catholica fide, [scilicet] in diversis hæresibus faciunt : si aliqua ingruento persecutione, tradant ad flammam nobiscum corpus suum pro fide, quam pariter confitentur ; tamen quia separati hæc agunt, non sufferentes invicem in dilectione, neque studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis, charitatem utique non habendo, etiam cum illis omnibus qui nihil eis prosunt, ad æternam salutem pervenire non possunt.

CAPUT CCIX.

Objectionem doctrinarum utrum generet filios baptismus Christi in parte Donati, an non generet, solvit.

Sed videntur sibi argutissime quærere, utrum generet et filios baptismus Christi in parte Donati, an non generet? ut si consenserimus quod generet, suam esse asseverent Ecclesiam matrem, quæ filios potuit de Christi baptismo generare ; et quia unam oportet esse Ecclesiam, ex hoc jam nostram non esse Ecclesiam criminantur ; si autem dixerimus, Non generat : Cur ergo, inquit, apud vos non renascuntur per baptismum qui transeunt a nobis ad vos cum apud nos fuerint baptizati, si nondum nati sunt ; quasi vero ex hoc generet unde separata est, et non ex hoc, unde conjuncta est : separata est enim a vinculo charitatis et pacis, sed juncta est in uno baptismo. Itaque una est Ecclesia, quæ sola catholica nominatur, et quidquid suum habet, in communi-

A cantibus diversorum a eua unitate separatis, per hoc quod suum in eis habet, ipsa utique generat, non illæ. Neque enim separatio earum [eorum] generat, sed quod secum de ista tenuerunt : quod si et hoc dimittant, omnino non generant.

CAPUT CCX.

Quod etiam male conversantes catholicos ipsa generet quæ et Simonem.

Hæc itaque in omnibus generat, cujus sacramenta retinentur. Unde possit tale aliquid ubicunque generari, quamvis non omnes quos generat, ad ejus pertineant unitatem, quæ usque in finem perseverantes salvabit [salvat]. Neque enim bi soli ad eam non pertinent, qui separationis aperto sacrilegio manifesti sunt, sed etiam illi, qui in ejus unitate corporaliter mixti, per vitam pessimam separantur. Etenim Simonem Magum per baptismum ipsa pepererat, cui tamen dictum est, quod non haberet partem in hæreditate Christi. Nunquid ei baptismus, nunquid Evangelium, nunquid sacramenta defuerunt? sed quia ei charitas defuit, frustra natus est, et ei expediebat fortasse non nasci. Numquid non erant nati quibus Apostolus dicit : Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam : eos tamen sacrilegio schismatibus [a sacrilegio schismatis] revocat, in quod ideo iruebant [irruerant], quia carnales erant : Quasi parvulis, inquit, in Christo lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis, adhuc enim estis carnales. Cum enim sint inter vos emulatio et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, alius autem, Ego Apoll., nonne homines estis? de his enim supra dicit : Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu et in eadem sententia. Nuntiatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Cloes, quia contentiones sunt in vobis : hoc autem dico, quia unusquisque vestrum dicit : Ego quidem sum Pauli, ego autem Apoll., ego vero Cephæ, ego autem Christi ; divisus est Christus? nunquid Paulus crucifixus est pro vobis aut in nomine Pauli baptizati estis? Iam ergo, si in hac obstinatione et perversitate remanerent, certe quidem nati erant, nec tamen ad ipsam Ecclesiam, de qua nati erant, per pacis atque unitatis vinculum, pertinerent.

CAPUT CCXI.

Utrum apud hæreticos hæc fiat remissio peccatorum ; ex eodem libro.

Ergo ipsa generat, et per uterum suum, et per uteros ancillarum ex eisdem sacramentis, tanquam ex viri sui semine. Non enim frustra dicit Apostolus, omnia illa in figura esse gesta : sed qui superbiunt et legitimæ matri non adjunguntur, similes sunt Israheli, de quo dictum est : Ejice ancillam et filium ejus, non enim hæres erit filius ancillæ, cum filio meo Isaac. Qui autem pacifice diligunt legiti-

mam patris sui conjugem, cujus legitimo jure generati sunt, similes sunt filiis Jacob, quamvis de ancillis natis, sed tamen eandem hæreditatem sumentibus. Qui autem de utero ipsius matris intus in unitate nati, negligunt gratiam quam acceperunt, similes sunt Esau filio Isaac, qui reprobatus est, Deo attestante et dicente: Jacob dilexi, Esau autem odio habui: cum ambo ex uno concubitu concepti, ex uno utero nati sint. Quærent etiam utrum peccata dimittantur per baptismum in parte Donati, ut si dixerimus dimitti, respondeant: Ergo est illic Spiritus sanctus, quia cum insufflante Domino, datus esset discipulis, tunc secutus est et ait: Baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti: si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei, si cui tenueritis tenebuntur, et si ita est, inquit, communio nostra est Ecclesia Christi. Non enim præter Ecclesiam dimissionem peccatorum Spiritus sanctus operatur: et si nostra communio est Ecclesia Christi, non est Ecclesia Christi vestra communio. Una est enim quæcumque illa sit de qua dictum est: Una est columba mea, una est matri suæ. Nec possunt Ecclesiæ tot esse, quot schismata. Si autem dixerimus, non ibi dimitti peccata: Ergo, inquit, non est illic verus baptismus, et propterea quos a nobis suscipitis vos baptizare debetis: quod quia non facitis, in Ecclesia Christi vos non esse fatemini. His ita resistimus, secundum scripturas eos interrogantes, ut quod a nobis quærent sibi ipsi respondeant. Quæro enim ut dicant utrum dimittantur peccata ubi ebaritas non est? peccata enim tenebræ animarum sunt: audimus quippe Joannem dicentem: Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc: nulli autem schismata facerent, si fraterno odio non excæcarentur. Si ergo dicimus non ibi dimitti peccata, quomodo renascitur qui apud eos baptizatur? quid est enim renasci per baptismum, nisi a vetustate renovari? Quomodo autem renovatur a vetustate, cui peccata præterita non dimittuntur? Quod si renatus non est, nec Christum induit, ex quo conficitur ut denuo baptizandus videatur, quia dicit Apostolus: Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis; quem ille si non induit, nec in Christo baptizatus habendus est. Porro quia in Christo dicimus baptizatum, fatemur eum Christum induisse, etsi hoc fatemur, regeneratum fatemur: quod si ita est, et peccata dimissa sunt. Quomodo ergo dicit Joannes: Qui cedit fratrem suum in tenebris manet usque adhuc, si jam facta est remissio peccatorum? Annon est in schismate odium fraternum? quis hoc dixerit cum et origo et pertinacia schismatis nulla sit alia, nisi odium fratris [fraternum]? Hanc illi quæstionem solvere sibi videntur cum dicunt: Non est ergo in schismate remissio peccatorum, et ideo nec regeneratio novi hominis, et propterea nec baptismus Christi. Nos autem quia fatemur ibi esse baptismum Christi, hanc eis quæstionem solvendam proponimus, Magnus ille Simon, utrum vero Christi baptismo tinctus sit. Respondent, Ita, quia sanctæ Scripturæ auctoritate coguntur. Quæro ergo utrum fateantur ei dimissa peccata? profecto fatebuntur. Item quæro cur ei dixerit Petrus non eum habere partem in sorte sanctorum? Quia, inquit, postea peccavit, pecunia volens emere donum Dei, cujus venditores apostolos credit. Quid si ad ipsum baptismum fictus accessit, dimissa sunt ei peccata, an non sunt dimissa? eligant quod volunt, utrumlibet elegerint, sufficit nobis: si dimissa dixerint, quomodo ergo Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum, si in isto ficto remissionem operatus est peccatorum? si dixerint non esse dimissa, quæro si postea fictionem suam corde concusso et vero dolore fateretur, denuo baptizandus judicaretur? Quod si dementissimum est dicere, fateantur vero baptismum Christi baptizari posse hominem, et tamen cor ejus in malitia, vel sacrilegio perseverans, peccatorum abolitionem non sinere fieri, atque ita intelligant, in communionibus ab Ecclesia separatis, posse homines baptizari ubi Christi baptismus eadem sacramenti celebratione datur et sumitur, qui tamen tunc prosit ad remissionem peccatorum, cum quis reconciliatus unitati, sacrilegio dissensionis exiit, quo ejus peccata tenebantur, et dimitti non sinebantur. Sicut enim in illo qui fictus accesserat, fit ut non denuo baptizetur, sed pia [ipsa] correctione et veraci confessione purgetur, quod non posset sine baptismo, sed ut quod ante datum est, tunc valere incipiat ad salutem, cum illa fictio veraci confessione recesserit. Sic etiam iste, qui baptismum Christi, quod non amiserunt, qui se separaverunt, inimicus charitatis et pacis Christi; in aliqua hæresi aut schismate accepit, quo sacrilego scelere peccata ejus non dimittebantur, cum se correxerit, et ad Ecclesiæ societatem unitatemque venerit, non iterum baptizandus est quia ipsa ei reconciliatione ac pace præstatur, ut ad remissionem peccatorum ejus in unitate jam prodesse incipiat sacramentum, quod acceptum in schismate prodesse non poterat. Si autem dixerint in illo qui fictus accessit, per sanctum vim tanti sacramenti dimissa quidem illi esse peccata, in ipso temporis puncto, sed perfectionem ipsius redisse, continuo ut Spiritus sanctus et adfuerit baptizato, ut peccata recederent, et perseverantiam fictionis fugerit, ut redirent. Ut et illud verum sit, Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis; et illud: Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum: id est, ut et induat eum Christo sanctitas baptismi, et exuat eum Christo pernieies fictionis, sicut fit cum quisque a tenebris per lucem transit ad tenebras: oculi quidem ejus in tenebras perpetuo diriguntur, sed non potest eum lux, nisi perfundere transeuntem. Si ergo dixerint hoc [Qui ergo hoc dixerint], hoc etiam in eis intelligant fieri, qui extra Ecclesiæ communionem, sed tamen baptismo Ecclesiæ baptizantur; quod ubicumque fuerit, sanctum est per seipsum, et ideo non est eorum qui se separant, sed ejus unde se separant. Valet tamen et apud eos hactenus, ut per ejus lucem transeant ad dissensionis suæ tenebras,

continuo redeuntibus peccatis, quæ baptismatis sanctitas in illo temporis puncto dimiserat, tanquam redeunte obscuritate, quam lux in transitu excuserat.

CAPUT CCXII.

Peccata sine charitate non dimitti: probat per servum cui dominus debitum dimiserat.

Nam redire dimissa peccata ubi fraterna charitas non est, apertissime Dominus in Evangelio docet, de illo servo, quem cum invenisset debitorem decem millium talentorum, deprecanti omnia dimisit: ille autem conservum suum qui ei debebat centum denarios, cum miseratus non fuisset, jussit eum dominus reddere quæ ei dimiserat. Tempus ergo quo accipitur indulgentia per baptismum, tanquam tempus est reddendæ rationis, ut omnia debita quæ inventa fuerint, dimittantur; non tamen ille servus postea dedit conservo suo mutuam pecuniam, quam cum ille non posset reddere, non ejus miseratus, sed jam ei debebat conservus ejus, cum ipse rationem domino suo reddens, tanti numeri debito solveretur. Nec dimiserat conservo suo quod ei debebat, et sic accesserat, ut ei dimitteret dominus. Hoc indicant verba conservi dicentis: Patientiam habe in me, et reddam tibi; alioquin diceret, jam mihi hoc dimiseras, cur iterum repetis? Hoc et ipsius Domini verba manifestius aperiunt; ait enim: Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis qui debebat ei centum denarios. Non dixit, cui debitum jam centum denariorum dimiserat; si enim dimiserat, non ei debebat: quia ergo dixit, debebat ei, manifestum est, quod non dimiserat. Et melius quidem fuerat, atque hoc potius congruebat tanto debitori reddituro rationem, et expectanti misericordiam domini sui, ut prior ipse conservo dimitteret, quod ei debebatur, et sic ad rationem reddendam, ubi misericordia domini imploranda erat, accederet. Nec tamen illud quod nondum conservo dimiserat impedivit domino [dominum] ejus, quominus, in illo tempore accipiendæ rationis dimitteret ei omnia quæ debebat. Sed quid profuit quandoquidem in caput ejus propter odiorum perseverantiam rursus omnia continuo replicata sunt? Sic non impeditur baptismi gratia quominus omnia peccata dimittat, etiam si odium fraternalium in ejus cui dimittuntur animo perseverat. Solvitur enim hesternus dies, et quidquid supra est solvitur, etiam ipsa hora momentoque ante baptismum et in baptismo: deinceps autem continuo reus esse incipit, non solum consequentium, sed etiam præteritorum dierum, horarum, momentorum, redeuntibus omnibus quæ dimissa sunt, et sæpe ista contingunt in Ecclesia.

CAPUT CCXIII.

De baptizando in periculo mortis constituto, ac inimicitias gerente.

Nam plerumque fit ut homo habeat inimicum quem iniquissime oderit, quanquam etiam iniquos inimicos diligere jubeamur, et orare pro eis: subito autem periculo mortis incipit perturbari, et poscit bapti-

smum quem tanta festinatione accipit, ut necessariam interrogationem paucorum verborum vix periculi tempus ammittat [admittat], quanto minus sermonem longissimum ut illud odium corde pellatur, etiamsi baptizanti sit cognitum? certe ista non solum apud nos, sed etiam apud illos evenire non cessant. Quid ergo dicimus? Dimittuntur peccata huic homini, an non dimittuntur? Prorsus quod volunt eligant; si enim dimittuntur, continuo [continuo pro statim] redeunt. Evangelium loquitur, veritas clamat: sive ergo dimittantur, sive non dimittantur, necessaria est postea medicina; nec tamen si vixerit, atque id corrigendum esse didicerit, atque correxerit, denuo baptizatur, sive apud illos, sive apud nos. Sic et illa quæ schismatici vel hæretici non aliter habent, nec aliter agunt quam vera Ecclesia, cum ad nos veniunt, non emendamus, sed potius adprobamus; in quibus enim non dissentiant a nobis, in eis non disjunguntur a nobis; sed tamen quia nihil eis prosunt quandiu schismatici vel hæretici sunt, propter alia in quibus a veritate dissentiant, et propter ipsum separationis immanissimum scelus, sive permanserint in eis peccata, sive continuo dimissa redierint, ut ad salutem pacis atque charitatis veniant, adhortamur; non solum, ut aliquid habeant quod non habebant, sed ut eis etiam illud prodesse incipiat, quod habebant.

CAPUT CCXIV.

Quod baptismus Dei sit et Ecclesiæ ubicunque inventus fuerit, ex eodem libro.

Frustra ergo nobis dicunt: Si baptismum nostrum acceptatis, quid minus habemus, ut nobis de vestra communionem consulendum putetis? Respondemus enim: Non baptismum vestrum acceptamus (quia non est baptismus ille schismaticorum vel hæreticorum), sed Dei et Ecclesiæ, ubicunque fuerit inventus, et quocunque translatus. Vestrum autem non est, nisi quod prave sentitis, et sacrilege agitis, et impie separamini. Nam si cætera omnia vera vel habeatis vel sentiatis (et in eadem tamen separatione duretis, adversus vinculum fraternæ pacis, adversus unitatem omnium fratrum qui toto terrarum orbe sicut promissi sunt, ita exhibiti, quorum omnium causas et corda, nullo modo unquam nosse ac [aut] discutere potuistis, ut merito damnaretis qui non possunt propterea rei esse, quia iudicibus ecclesiasticis potius, quam litigatoribus credere: hoc solum minus habetis, quod minus habet, qui charitatem non habet. Jam quid opus est, ut nos retexamus [retexemus]? vos ipsi in Apostolo inspicite, quantum sit quod minus habetis. Quid autem interest, qui charitatem non habet, utrum foras avolet aliquo vento tentationis ablatum, an intus de messe dominica non recedat, in ultima ventilatione separandum? et tamen etiam tales, si jam semel per baptismum nati sunt, iterum eos nasci non oportet.

CAPUT CCXV.

Quod Ecclesia pariat, sive per se, sive per ancillarum uterum de semine viri sui, ubi ponit similitudinem, de Esau et Aser.

Ecclesia quippe omnes per baptismum parit, sive

apud se, id est ex utero suo, sive extra se, de [sive A de se, sive de ancilla] semine viri sui : sed et Esau de uxore natus, propter fraternam discordiam separatus est a populo Dei; et Aser per uxoris quidem potestatem, sed ex ancilla natus, propter fraternam concordiam terram promissionis accepit. Unde et Israheli, ut separaretur a populo Dei, non obfuit mater ancilla, sed obfuit fraterna discordia, et non profuit potestas uxoris, cujus magis filius erat, quia per ipsius jura conjugalia, et in ancilla seminatus erat et ex ancilla susceptus : sicut apud istos Ecclesie jure (quod est in baptismo) nascuntur quicumque nascuntur. Sed si concordant cum fratribus, per unitatem pacis, ad terram veniunt promissionis, non de materno utero rursus ejiciendi, sed in paterno semine agnoscendi. Si autem in discordia B perseverent, ad Israhelis funiculum pertinebunt. Prior autem fuit Israhel, et postea Isaac, et prior Esau, posterior autem Jacob. Non quia prior peperit hæresis, quam Ecclesia; aut ipsa Ecclesia prius carnales, vel animales, et postea spirituales. Sed quia in ipsa sorte mortalitatis nostræ, ex quo de Adam nascimur, 17 non est prius quod spiritale, sed quod animale, postea spiritale. Ex ipso autem animali sensu, quia homo animalis non percipit quæ sunt Spiritus Dei, omnes dissensiones et schismata generantur. In quo sensu perseverantes, Apostolus dicit, ad Vetus Testamentum pertinere, id est, ad terrenorum promissorum cupiditatem, in quibus quidem spiritalia figurantur, sed animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei.

CAPUT CCXVI.

Quod antiqua res sit Ecclesia, in aliis habens animalem portionem, in aliis spiritalem.

Quocumque ergo tempore tales homines esse cœperint in hac vita, ut jam divinis pro sæculorum distributione sacramentis imbuti, adhuc tamen carnaliter sapiant, et carnalia de Deo sive in hac vita, sive post hanc vitam sperent atque desiderent, animales sunt. Ecclesia vero, quod est populus Dei, etiam in istius vitæ peregrinatione antiqua res est, in aliis hominibus habens animalem portionem, in aliis autem spiritalem : ad animales pertinet Vetus Testamentum, ad spirituales Novum; sed primis temporibus utrumque occultum fuit, ab Adam usque ad Moysen. A Moyse autem manifestum est Vetus, et in eo ipso occultabatur Novum, quia occulte significabatur. Postea vero quam in carne Dominus venit, revelatum est Novum, Veteris autem sacramenta cessarunt; sed concupiscentiæ tales non cessaverunt. In illis enim sunt quos Apostolus jam per sacramentum Novi Testamenti natos, adhuc tamen dicit animales, non posse percipere quæ sunt Spiritus Dei : sicut enim in sacramentis Veteris Testamenti vivebant quidam spirituales, ad Novum scilicet Testamentum, quod tunc occultabatur occulte pertinentes, sic et nunc in sacramento Novi Testamenti quod jam revelatum est plerique vivunt animales. Qui proficere si nolunt ad percipienda quæ sunt Spiritus

Dei, quo eos hortatur sermo apostolicus, ad Vetus Testamentum pertinebunt : si autem proficiunt, et antequam capiant ipso profectu et accessu, ad Novum pertinent; et si priusquam spirituales fiant, ex hac vita rapiantur, custoditi per sacramenti sanctitatem, in terra viventium computantur, ubi est spes nostra et portio Dominus. Nec invenio quid verius intelligatur in eo quod scriptum est : Imperfectum meum viderunt oculi tui : quandoquidem sequitur, Et in libro tuo omnes scribentur. Quæ autem peperit Abel et Enoch, et Noë, et Abraham, ipsa peperit et Moysen, et Prophetas tempore posteriores ante Domini adventum : et quæ istos, ipsa et apostolos, et martyres nostros, et omnes bonos christianos. Omnes enim diversis quidem temporibus nati apparuerunt, sed societate unius populi continentur, et ejusdem civitatis cives labores hujus peregrinationis experti sunt : et quidam eorum nunc experiuntur, et usque in finem cæteri experientur. Item quæ peperit Cain, et Cham, et Hismahalem [Ismaelem], et Esau, eadem ipsa peperit, et Dathan, et alios in eodem populo similes : et quæ istos, eadem ipsa et Judam pseudoapostolum, et Simonem Magnum, et cæteros usque ad hæc tempora pseudochristianos, in affectione animali pertinaciter obduratos : sive in unitate permixti sint, sive aperta præcisione dissentiant.

CAPUT CCXVII.

Quomodo generet Ecclesia bonos et malos, tanquam per se ipsam Rebecca geminos.

C Sed cum tales ab spiritualibus evangelizantur, et sacramentis imbuuntur, tanquam per se ipsam Rebecca eos parit sicut Esau. Cum autem per illos qui non caste annuntiant Evangelium, tales in Dei populo generantur, non Sara quidem, sed per Agar [Sara quidem sed per Agar]. Item boni spirituales, quando evangelizantibus vel baptizantibus carnalibus generantur, Lia quidem vel Rachel jure conjugali eos, sed per ancillarum uterum parit. Cum vero per spirituales in Evangelio generantur boni fideles, qui vel evadunt in spiritualis ætatis affectum, vel eo tendere non desistunt, vel ideo non faciunt, quia non possunt, sicut ex utero Saræ Isaac, vel Rebeccæ Jacob, in novam vitam et Novum Testamentum nascuntur. Itaque sive intus versari videantur, sive aperte foris sint, quod caro est, caro est; sive in area in sua sterilitate perseveret, sive occasione tentationis tanquam vento extra tollantur, quod palea est, palea est : et semper ab illius Ecclesie quæ sine macula et ruga est, unitate divisus est, etiam qui congregationi sanctorum in carnali obduratione miscetur. De nullo tamen desperandum est, sive qui intus talis apparet, sive qui foris manifestius adversatur. Spirituales autem sive ad hoc ipsum pio studio proficientes, non eunt foras, quia et cum aliqua vel perversitate, vel necessitate hominum videntur expelli, ibi magis probantur quam si intus permaneant, cum adversus Ecclesiam nullatenus eriguntur, sed in solida unitatis petra fortissimo charitatis robore radicantur.

tur. Ad hoc enim pertinet quod in illo Abrahamæ sacrificio dicitur, aves autem non divisit.

CAPUT CCXVIII.

Quod propterea Dominus non aperuit Cypriano de Baptismo sententiam quam postea plenario concilio patefecit, ut ejus charitas plenius appareret, ex eodem libro.

Exstant beati martyris Cypriani in ejus litteris magna documenta, ut ad illam jam veniam, de cujus sibi auctoritate isti carnaliter blandiantur, cum ejus charitate spiritualiter perimantur. Nam illis temporibus antequam plenarii Concilii sententia, quid in hac re sequendum esset, totius Ecclesie consensio confirmasset, visum est ei, cum ferme octoginta coepiscopis suis Africanarum Ecclesiarum, hominem [omnem] qui extra Ecclesie catholice communionem baptizatus fuisset, oportere ad Ecclesiam venientem denuo baptizari, quod non recte fieri tanto viro nimirum propterea Dominus non aperuit, ut ejus pia et humilitas, et charitas, in custodienda salubriter Ecclesie pace, patesceret. Minus ergo ille penetravit ut cerneret secretum abditum sacramenti: sed, si sciret omnia sacramenta, charitatem autem non haberet, nihil esset. Cum autem minus illud perspiciens, hanc tamen humiliter, fideliter, fortiter custodivit, ad Martyrii coronam meruit pervenire, ut si qua in ejus lucidam mentem ex humana conditione nebula irreperant [irreperat], gloriosa serenitate fulgentis sanguinis fugaretur. Non enim frustra ipse Dominus Jesus Christus, cum se ipsum diceret vitem, suos autem tanquam in vite sarmenta præcidi dixit eos, et de vite auferri, tanquam inutilia sarmenta quæ fructum non darent. Quis est autem fructus, nisi novus ille foetus, de quo item dicit: Mandatum novum do vobis, ut vos invicem diligatis? Ipsa est illa charitas, sine qua cætera nihil prosunt. Dicit et Apostolus: Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. Quæ omnia incipiunt a charitate, et per cæteram juncturam quasi botrum mirabilem faciunt. Nec tamen frustra idem Dominus addidit, Quæ autem sarmenta in me dant fructum, purgat illa pater meus, ut majorem fructum afferant: nisi quia et ipsi, qui fructu prævalent charitatis, possunt tamen aliquid habere purgandum, quod in cultum agricola non relinquit. Quod ergo ille sanctus de Baptismo aliter sentiens quam se res habebat, quæ postea pertractata et diligentissima consideratione firmata est, in catholica unitate permansit, et charitatis ubertate compensatum est, et passionis falce purgatum.

CAPUT CCXIX.

18 Quod sicut intus quod diaboli est argumentum est, sic et foris quod Christi est, agnoscendum est; ex libro de Baptismo IV.

Sicut ergo et intus, quod diaboli est, arguendum est, sic et foris, quod Christi est agnoscendum est. An extra unitatem Ecclesie non habet sua Christus, et in unitate Ecclesie habet sua diabolus? Hoc fortasse [de] hominibus dici potest, ut sic extra Eccle-

siæ communionem non habeat Deus aliquem suorum, sicut inter angelos sanctos non habet diabolus aliquem suorum. Ecclesie vero huic, quæ adhuc carnis mortalitatem portat, quandiu peregrinatur a Domino, licuerit diabolo miscere zizania, hoc est, malos homines, et permissus sit propter ipsius Ecclesie peregrinationem, ut requies illius patriæ qua sancti angeli perfruantur, desideraretur ardentius. De Sacramentis autem hoc dici non potest. Sicut enim ea possent habere atque tractare non ad salutem, sed ad perniciem suam, in qua igni destinata sunt interiora zizania, sic exteriora zizania, quæ ab interioribus recedentibus acceperunt, quia recedentia non amiserunt. Quod sine dubio manifestatur, cum redeuntibus non restituitur, quando forte aliqui ex eis ipsis qui recesserant revertuntur. Nec quisquam dixerit: Quid enim frumenti habent zizania? si enim hoc ita est, et intus et foris ad hoc duntaxat par conditio est. Neque enim in zizaniis exterioribus non inveniuntur grana frumenti, et in interioribus inveniuntur. De sacramento [sacramentis] autem cum quaeritur, non utrum habeant aliquid frumenti zizania quaeritur, sed utrum habeant aliquid cæli? et exterioribus enim et interioribus zizaniis, cum ipso tritico est pluvia communis, quæ cælestis et dulcis est: ipsa etiam si ex ea zizania steriliter crescant, sic et Evangelicum Christi sacramentum divinum et suave est, neque propter eorum sterilitatem quos etiam foris cum pluit improbandum.

CAPUT CCXX.

Quod non ita sibi baptismus verus succedere possit sicut factæ fidei vera succedit; ex eodem libro de Baptismo IV.

Jam satis ostendimus ad baptismum qui verbis evangelicis consecratur, non pertinere cujusquam vel dantis vel accipientis errorem, sive de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu sancto aliter sentiat quam doctrina cælestis insinuat. Multi enim carnales et animales etiam intus baptizantur, cum aperte dicat Apostolus: Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, et percepto jam baptismo, dicit eos adhuc animales esse. Secundum sensum autem carnalem, non potest nisi carnaliter de Deo sapere anima corporeis sensibus dedita. Unde multi post baptismum proficientes, et maxime qui infantes vel pueri baptizati sunt, quanto magis eorum intellectus serenatur et illuminatur [illuminetur], dum interior homo renovatur de die in diem, propiores [priore,] suas opiniones, quas de Deo habebant, cum suis phantasmatis ludificarentur, irident [irident], detestantes atque confitentes abiciunt. Nec tamen ideo non accepisse baptismum existimantur, aut talem baptismum accepisse dicuntur, qualis fuit error ipsorum: sed in eis et Sacramenti integritas honoratur, et mentis vanitas emendatur, etiamsi confirmata et fortasse multis contentionibus defensa caluerat. Quapropter etiam hæreticus, qui perspicuus foris est, si baptismum illic evangelicum accepit, non talem utique baptismum accepit, quali errore cæcatur.

Et propterea si respiciens viderit, relinquendum esse quod male tenuerat, non simul ei relinquendum est bonum quod acceperat. Nec quia error illius improbandus est, propterea in illo Christi baptismus exsufflandus est. Jam enim ex his quos intus contigit de Deo falsa opinantes baptizari, satis eruet discernendam esse sacramenti veritatem, a male credentis errore, quamvis utrumque in homine uno valeat inveniri: et ideo cum etiam foris in errore aliquo constitutus, vero tamen sacramento fuerit baptizatus, cum Ecclesie redditur unitati, sicut falsae fidei vera succedit, non sic potest etiam vero baptismus verus baptismus succedere, quia nec decedere potest. Ad hoc ergo haeretici ad catholicam veniunt, ut quod eorum malum est corrigatur, non quod Dei bonum est repetatur. Dicit aliquis: Nihilne ergo interest si duo in errore pari atque malitia constituti sint, nec vita nec corde mutato, alius eorum foris, alius intus baptizetur? Fateor interesse: ille enim pejor est, qui etiam foris baptizatur, non eo quod baptizatur, sed eo quod foris est. Est etiam [enim] ipsius divisionis, nec nullum, nec parvum malum, si tamen ille qui intus baptizatur, non propter aliquod terrenum aut temporale commodum intus esse voluit, sed quod unitatem Ecclesie toto orbe diffusae schismatum concisionibus praetulit; alioquin etiam ipse inter illos qui foris sunt deputandus est. Constituamus ergo duos aliquos isto modo: unum eorum, verbi gratia, id sentire de Christo quod Photinus opinatus est, et in ejus haeresi baptizari extra Ecclesie catholicae communionem; alium vero hoc idem sentire, sed in Catholica baptizari, existimantem ipsam esse Catholicam fidem; istum nondum haeticum dico, nisi manifestata sibi doctrina catholicae fidei resistere maluerit, et illud quod tenebat elegerit, quod antequam fiat, manifestum est illum qui foris est esse pejorem. Itaque in hoc sola falsa opinio, in illo autem etiam ipsa divisio corrigenda est; sed in neutro ipsorum sacramenti veritas repetenda; quod si quisquam idem sentiat quod illi, et esse haeresim noverit ab unitate catholica separatam, ubi hoc docetur et discitur, sed alicujus saecularis emolumenti causa, in catholica unitate baptizari voluerit, vel in ea baptizatus propter hoc indere noluert, non solum separatus habendus est, verum etiam tanto sceleratius, quanto magis errori haeresis et divisioni unitatis fallaciam simulationis adjungit. Quamobrem cujusque hominis pravitas quanto periculosior est et tortuosior, tanto instantius et operosius corrigenda est. Nec ideo tamen, si quid habet integrum, praesertim non suum, sed Dei, propter ejus pravitatem vel nullum putandum est, vel eodem modo vituperandum, vel ejus pravitati tribuendum, ac non illius largitati, qui etiam fornicanti a se animae, et cuncti post amatores suos, dedit panem suum, et vinum suum, et oleum suum, et alia vel alimenta, vel ornamenta, quae nec a se ipsa, nec ab ejus amatoribus ei sunt, sed ab illo qui

A eam miserans, ubique voluit ad quem redeat ammonere [admonere].

CAPUT CCXXI.

De bonorum morum haeretico et catholico criminoso; ex eodem libro de Baptismo IV.

Constituamus ergo aliquem castum, continentem, non avarum, non idolis servientem, hospitem, indigentibus ministrantem, non cujusquam inimicum, non contentiosum, patientem, quietum, nullum aemulantem, nulli invidentem, sobrium, frugalem haeticum: nulli utique dubium est, propter hoc solum quod haeticus est, regnum Dei non possessurum. Constituamus alium fornicatorem, immundum, luxuriosum, avarum, vel etiam apertius idolis deditum, veneticum, discordiosum, contentiosum, aemulum, animosum [pro temerario], seditiosum, invidum, ebriosum, comessatorem, sed catholicum: nunquid propter hoc solum quod catholicus est, regnum Dei possidebit, agens talia de quibus sic concludit Apostolus: Quae 17 praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei non possidebunt? Si hoc dicimus, nos ipsos seducimus. Nam sermo Dei non nos seducit, qui nec tacet, nec parcat, nec ulla adulatione nos decipit. Ideo quippe et alibi dicit: Hoc autem scitote, cognoscentes quoniam omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet haereditatem in regno Christi et Dei; nemo vos seducat inanibus verbis. Non est ergo quod de sermone Domini conqueramur. Dicit omnino et aperte ac libere, dicit eos qui male vivunt ad regnum Dei non pertinere; his igitur omnibus vitiis circumsepto catholico non adulemur, nec ei quia Christianus catholicus est impunitatem, quam Scriptura divina non promittit, promittere audeamus. Nec si aliquid unum habeat ex his quae dicta sunt, debemus ei societatem supernae illius patriae polliceri. Ad Corinthios enim singula enumerat, in quibus singulis subauditur quod regnum Dei non possidebunt. Nolite, inquit, errare: neque fornicatoris, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Non ait: Qui haec omnia vitia simul habuerint regnum Dei non possidebunt; sed: Neque illi, neque illi, ut in singulis hoc subaudias, quod nulli eorum regnum Dei possidebunt. Sicut ergo haetici regnum Dei non possidebunt, sic avari regnum Dei non possidebunt. Nec dubitandum est quidem poenas ipsas quibus cruciabuntur qui regnum Dei non possidebunt pro diversitate criminum esse diversas, et alias aliis aciores, ut in ipso igne aeterno pro disparibus ponderibus peccatorum sint disparia tormenta poenarum. Neque enim frustra ipse Dominus ait: Tolerabilius erit Sodomis quam vobis in die judicii.

CAPUT CCXXII.

Quod aqua baptismatis et intra Ecclesiam salvet et extra Ecclesiam damnet; ex libro V de Baptismo.

Sunt etiam quidam ex eo numero qui adhuc ne-

quiter vivant, aut etiam in hæresibus, vel in gentium superstitionibus jaceant; et tamen etiam illic novit Dominus qui sunt ejus. Namque in illa ineffabili præscientia [Dei], multi qui foris videntur intus sunt, et multi qui intus videntur foris sunt. Ex illis ergo omnibus qui, ut ita dicam, intrinsecus et in occulto intus sunt, constat ille hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ, paradus cum fructu pomorum. Horum munera concessa divinitus, partim sunt propria, sicut in hoc tempore infatigabilis charitas, et in futuro vita æterna; partim vero cum malis perversisque communia, sicut omnia cætera, in quibus sunt et sacrosancta mysteria. Hinc itaque jam facilius nobis et expeditior arcæ illius, cujus Nœ fabricator et gubernator fuit [existit], consideratio proponitur. Ait enim Petrus: In arca Noe pauci, id est, octo animæ hominum salvæ factæ sunt per aquam, quod et vos simili forma baptismi salvos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio. Quapropter si apparent hominibus in unitate catholica baptizati, qui sæculo verbis solis et non factis renuntiant, quomodo pertinent ad hujus arcæ mysterium, in quibus non est conscientiæ bonæ interrogatio? Aut quomodo salvi fiunt per aquam, qui sancto baptismate male utentes, cum videantur esse intus, usque in finem vitæ in flagitiosis et perditis moribus perseverant? aut quomodo non sunt per aquam salvati, quos in præteritum cum eo baptismate quod in hæresi acceperant in Ecclesiam simpliciter admissos Cyprianus ipse commemorat? eadem quippe arcæ unitas eos salvos fecit, in qua nemo nisi per aquam salvandus [salvatus] est. Ipse enim dicit: Potens est Dominus misericordia sua indulgentiam dare et eos qui ad Ecclesiam simpliciter admissi in Ecclesia dormierunt, ab Ecclesiæ suæ muneribus non separare. Si non per aquam, quomodo in arca? si non in arca, quomodo in Ecclesia? si autem in Ecclesia, utique in arca; et si in arca, utique per aquam. Potest ergo fieri ut et quidam foris baptizati per Dei præscientiam verius intus baptizati deputentur, quia illic eis incipit aqua prodesse ad salutem; neque enim aliter dici possunt salvati facti in arca, nisi per aquam. Et rursus quidam, qui videbuntur intus baptizati per eandem præscientiam Dei, foris baptizati verius deputentur. Male quippe utentes baptismo, per aquam moriuntur, quod nulli tunc accidit, nisi qui præter arcam fuit. Certe manifestum est id quod dicitur in Ecclesia intus et foris, in corde, non in corpore, cogitandum; quandoquidem omnes qui corde sunt in arcæ unitate, per eandem aquam salvati fiunt, per quam omnes qui corde sunt foris, sive etiam corpore foris sint, sive non sint, tanquam unitatis adversarii moriuntur. Sicut ergo non alia, sed eadem aqua, et in arca positos salvos fecit, et extra arcam positos interemit, sic non alio, sed eodem baptismo, et boni catholici salvati fiunt, et mali catholici vel hæretici pereunt.

CAPUT CCXXIII.

Quod multi lupi sint interius insidiantes et nullæ oves exterius errantes, scire tamen Dominum qui sunt ejus: et de sancto Cypriano, vel de apostolo Petro ex libro vi de Baptismo.

Etiam corde tardiores, quantum existimo, intelligunt baptismum Christi nulla perversitate hominis, sive dantis, sive accipientis, posse violari. Nec ob aliud illis temporibus, quando ista quæstio contra utilem consuetudinem disputationibus salva charitate atque unitate altercantibus discutiebatur, visum est quibusdam etiam egregiis viris antistitibus Christi, inter quos præcipue beatus Cyprianus eminebat, non esse posse apud hæreticos vel schismaticos baptismum Christi, nisi quia non distinguebatur sacramentum ab effectu vel usu sacramenti; et quia ejus effectus atque usus in liberatione a peccatis et cordis rectitudine apud hæreticos non inveniebatur, ipsum quoque sacramentum illic non esse putabatur. Sed convertentibus oculis ad interioris paleæ multitudinem, cum et hi qui in ipsa unitate perversi sunt, et perditæ vivunt, appareant remissionem peccatorum nec dare posse, nec habere, quia non malignis, sed bonis filiis dictum est: Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cui retinueritis, tenebuntur, habere tamen, et dare, et accipere baptismi sacramentum satis eluxit pastoribus Ecclesiam catholicam toto orbe diffusam, per quos postea plenarii concilii auctoritate originalis consuetudo firmata est, etiam ovem quæ foris errabat, et Dominicum characterem a fallacibus deprædatoribus suis foris acceperat, venientem ad Christianam unitatis salutem, ab errore corrigi, a captivitate liberari, a vulnere sanari: characterem tamen dominicum agnoscere potius quam improbari, quandoquidem ipsum characterem multi [et] lupi et lupis insidunt, qui videntur quidem intus esse, verumtamen ad illam ovem, quæ etiam ex multis una est, non pertinere morum suorum fructibus convincuntur, in quibus in finem usque perdurant, quia secundum præscientiam Dei sicut multæ oves errant exterius, sic multi lupi insidiantur interius, inter quos tamen novit Dominus qui sunt ejus, qui non audiunt vocem nisi pastoris, etiam cum clamat per similes Pharisæorum, de quibus dictum est: Quæ dicunt facite. Sicut enim homo spiritalis, habens finem præcepti, id est charitatem, de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta, potest aliquid ex corpore quod adhuc corrumpitur et adgravat animam, minus liquide cernere, et aliter sapere, quod in eadem charitate permanenti Deus cum voluerit revelabit: sic in homine carnali atque perverso potest aliquod bonum et utile reperiri, quod aliunde sit, non ex ipso. Nam ut in palmite fructuoso invenitur aliquid quod purgandum sit, ut majorem fructum ferat, ita et in arundine sterili atque arida, vel alligata, solet uva pendere. Et ideo sicut stultum est fructificari palmitis purgamenta diluere, commode autem facit qui poma sua via ubicumque suspensa non respuit, ita quisquis ab unitate præcisus, propterea rebaptizatur quia

Cypriano visum est ab hæreticis venientes denuo baptizari oportere, laudanda in tanto viro aversatur, et emendanda sectatur, nec ea ipsa quæ sectatur assequitur. Ille enim dum zelo Dei graviter detestatur eos qui se ab unitate separaverunt, etiam ab ipso baptismo separatos esse arbitratus est: isti autem parum sceleris putantes quod ipsi a Christi unitate separati sunt, etiam baptismum ejus illic non esse et secum exisse contendunt. Tam ergo longe sunt fecunditate Cypriani, ut nec purgamentis ejus æquantur. Item quisquis non habens charitatem, et perditas vias morum ingrediens pes-imorum, intus videtur esse, cum foris sit, et baptismum Christi nec in hæreticis repetit, nihil ejus adjuvat sterilitatem quod non fecundatur suo, sed fructu oneratur alieno. Fieri autem potest ut aliquis vigeat in radicem charitatis, et in quo Cyprianus aliter sapuit rectissime sapiat, et tamen in Cypriano quam in isto plura secunda sint, et in isto quam in Cypriano plura purganda sint. Non solum itaque malos catholicos nullo modo comparamus, sed nec bonos facile cœquamus beato Cypriano, quem inter raros et paucos excellentissimæ gratiæ viros numerat pia mater Ecclesia: quamvis isti et apud hæreticos cognoscant baptismum Christi, illi autem aliter visum sit, ut per eum minus aliquid videntem et in unitate firmissime permanentem, manifestius demonstraretur hæreticis quam sacrilego scelere rumpetur vinculum pacis. Neque enim Pharisæi cæci, quamvis dicentes aliquando quod fieri debebat, comparandi erant apostolo Petro, quamvis dicenti aliquando quod fieri non debebat. Non solum autem istorum ariditas illius viriditati conferenda non est, sed nec aliorum fructus illius ubertati adæquandus est. Gentes enim nemo judaizare nemo nunc cogit, nec ideo tamen qui-quam nunc in Ecclesia quantumlibet profecerit Petri apostolatui conferendus est. Quapropter reddens debitam reverentiam dignumque honorem, quantum valeo, persolvens pacifico episcopo et glorioso martyri Cypriano, audeo tamen dicere aliter eum sensisse de schismaticis vel hæreticis baptizandis, quam postea veritas prodidit: non ex mea, sed ex universæ Ecclesiæ sententia, plenarii concilii auctoritate roborata atque firmata; sicut venerans pro sui merito Petrum, primum apostolorum et eminentissimum martyrem, audeo tamen dicere non cum recte fecisse ut gentes judaizare cogeret; etiam hoc enim dico, non ex mea, sed ex apostoli Pauli salutari doctrina, per universam Ecclesiam retenta atque servata. Disputans ergo [enim] de sententia Cypriani, multum infra merita positus Cypriani, dico sacramentum baptismi et bonos et malos posse habere, posse dare, posse accipere; et bonos quidem utiliter ac salubriter, malos autem perniciose atque pœnaliter: cum illud tamen in utrisque sit æqualiter integrum, atque nihil interesse ad ejus æqualem in omnibus integritatem quanto pejor id habeat inter malos, sicut nihil interest quanto melior id habeat inter bonos; ac per hoc nihil etiam interest quanto pejor id tradat, sicut nihil interest

quanto melior [dat]; atque ita nihil [aliud] interest quanto pejor id accipiat, sicut nihil interest quanto melior [accipiat]: illud enim per seipsum, et in eis qui non æqualiter justus sunt, et in eis qui non æqualiter iniqui sunt, æqualiter sanctum est.

CAPUT CCXXXIV.

Quod sub eodem baptismo peccata dimittantur, propter vinculum charitatis, sub quo tenebantur propter sacrilegium divisionis; et de laude sancti Cypriani; ex eodem libro.

Sed, ut dictum est, nihil interest ad baptismi sanctitatem quanto quisque pejor id habeat, et quanto pejori tradat. Potest tamen tradere separatus, eicut potest habere separatus, sed quam perniciose habere, tam perniciose tradere; ille autem cui tradit, potest salubriter accipere, si ipse non separatus accipiat, sicut plerisque accidit, ut catholico animo et corde ab unitate pacis non alienato, aliqua necessitate mortis urgentis in aliquem hæreticum irruerent, et ab eo Christi baptismum sine ullius perversitate perciperent, et sive defuncti, sive liberati, nequaquam apud eos remanerent, ad quos nunquam corde transierant. Si autem etiam ipse separatus acceperit, tanto perniciosius accipit, quanto magis bonum est quod non bene accipit: et tanto magis valet ad exitium separato, quanto magis posset ad salutem valere conjuncto: et ideo si ab illa perversitate correctus, et a separatione conversus venerit ad catholicam pacem, sub eodem baptismo quod acceperat ejus peccata dimittuntur, propter vinculum charitatis, sub quo baptismate peccata ejus tenebantur, propter sacrilegium divisionis; quia ille et in homine justo, et in homine injusto semper sanctum est, quod neque alicujus æquitate augetur, neque alicujus iniiquitate minuitur. Quæ cum ita sint, quid huic tam perspicuæ veritati officit quod multi coepiscopi Cypriano in illam sententiam conenserunt, suasque in idem convenientes proprias protulerunt, nisi ut magis magisque illius viri erga unitatem Christi charitas innotescat? Si enim solus ita sentiens nullo consentiente remaneret, videretur propterea refriguisse ab scelere schismatis, quia socios non inveniebat erroris: tam multis autem sibi consentientibus, quam [quod] cum cæteris diversa sentientibus in unitate permansit catholicæ universitatis, sanctissimum vinculum non timore solitudinis, sed pacis amore servavit.

CAPUT CCXXXV.

Quod sacramentum baptismi et in malo et in bono homine sit æquale; ex libro vi.

Potest ergo fieri ut aliquis pejor sit ethnico, et tamen in eo Christi sacramentum non solum sit, sed etiam non sit pejus quam in homine sancto et justo: etsi enim, quantum in illo homine est, non eum servavit, sed animo et voluntate violavit, tamen quantum ad ipsum attinet sacramentum, et cum contemptore et repudiatore suo integrum inviolatumque permansit. Nonne Sodomitæ ethnici erant, id est gentiles? pejores ergo erant Judæi, quibus Dominus dicit, Tolerabilis erit Sodomis in die judicii quam vobis: et quibus propheta dicit: Justificatis Sodomam, id est, in comparatione vestra

Sodoma justificata est. Nunquid tamen ideo sacramenta divina quæ apud Judæos erant, talia erant quales ipsi erant quæ Dominus quoque ipse suscepit, et ad ea celebranda leprosos quos mundaverat misit, et ea Zachariæ ministranti angelus astitit, eumque in templo sacrificantem exauditum esse nuntiavit? Hæc eadem sacramenta, et in bonis hominibus illius temporis erant, et in malis peioribus quam sunt ethnici, quandoquidem In 21 malitia Sodomitis prælati sunt: et tamen illa sacramenta erant in utrisque integra atque divina. Nam et ipsi gentiles, si quid divinum et rectum in doctrinis suis habere potuerunt, non improbaverunt sancti nostri, quamvis illi per suas superstitiones et idololatriam, et superbiam cæterosque mores detestandi essent, et nisi corrigerentur, divino judicio puniendi. Nam et Paulus apostolus, apud Athenienses cum de Deo quædam diceret, perhibuit testimonium quod quidam eorum tale aliquid dixerint: quod utique, si ad Christum venirent, agnosceretur in eis, non improbaretur. Et sanctus Cyprianus talibus adversus eosdem ethnicos utitur testibus: nam cum de magis loqueretur, Quorum tamen, inquit, præcipuus Sosthenes Ed. Ben. [Hostanos], et formam veri Dei negat conspici posse, et angelos veros dicit sedi ejus assistere^a; in quo et Plato pari ratione consentit, et unum Deum servans, cæteros angelos vel dæmonas dicit: Hermes quoque Trismegistus unum Deum loquitur, et eum incomprehensibilem atque inæstimabilem constituit. Si ergo isti venissent ad percipiendam Christianam salutem, non eis utique diceretur, Hoc malum habetis, vel, falsum habetis, sed plane merito diceretur, Hoc vobis quamvis integrum et verum, nihil tamen prodesset nisi ad Christi gratiam veniretis. Si ergo in ipsis ethnicis potest aliquid divinum inveniri recteque approbari, quamvis eis salus adhuc a Christo præstanda sit, non oportet nos ita moveri, etiamsi peiores sint hæretici, ut quod in eis malum ipsorum est velimus corrigere, et quod in eis bonum est Christi nolimus agnoscere.

CAPUT CCXXVI.

Quod charitate Cypriani hi qui per illius sententiam se volunt excusare, damnentur; ex libro VII de Baptismo.

Verius universitati Ecclesiæ catholicæ placuit, ut hæretici vel, schismatici qui jam Christi baptismum illic unde veniunt acceperunt, in catholicam communionem cum illo admittantur, ab errore suo correcti; in charitate radicati atque fundati; ut quod attinet ad baptismi sacramentum, non adsit quod deerat, sed prosit quod inerat. Et beatus quidem Cyprianus ait: Corpore quod corrumpitur non aggravante animam, et deprimente terrena inhabitatione sensum multa cogitantem, serenus perspicit veritatem, quam meruit adipisci per charitatem [Et beatus Cyprianus quidem: Jam corpore quod corrumpitur non aggravante animam, nec deprimente terrena inhabitatione sensum multa cogitantem, serenus perspicit veritatem, quam

^a Vide Cyprianum, lib. de Idolorum Vanitate.

meruit adipisci per charitatem]. Adjuvet itaque nos orationibus suis in istius carnis mortalitate, tamquam in caliginosa nube laborantes, ut, donante Domino, bona ejus quantum possumus imitemur. Si quid autem aliter sentit, et quibusdam fratribus collegisque persuasit, quod nunc eo quem dilexit revelante jam cernit, nos longe impares meritis suis, Ecclesiæ tamen catholicæ auctoritatem, cujus ipse egregium et charissimum membrum est, pro nostra infirmitate sectantes, adversus hæreticos vel schismaticos enodemus, quos præcisos ab unitate quam tenuit, et arescentes a charitate qua viguit, et lapsos ab humilitate qua stetit, tanto amplius improbat atque condemnat, quanto magis eos novit ad insidiandum perscrutari velle quod scripsit, et ad pacificandum imitari molle quod fecit. Sicut illi qui se christianos Nazarenos vocant, et more judaico carnalia præputia circumcidunt; nati hæretici, ex illo errore in quem Petrus devians a Paulo revocatus est, in hoc adhuc usque persistunt. Sicut ergo illi, Petro in primatu apostolorum martyrii gloria coronato, in sua perversitate præcisos ab Ecclesia remanserunt, sic isti, Cypriano per abundantiam charitatis in sortem sanctorum passionis claritate suscepto, seipsum exsules unitatis agnoscunt, et contra unitatis patriam pro suis calumniis civem unitatis opponunt.

CAPUT CCXXVII.

Quod ut in pessimis catholicis correctis baptismus non incipit adesse quod deerat, sed prodesse quod inerat, sic et in hæreticis; ex eodem libro VII de Baptismo.

Ubi nobis ostendit Dominus Deus noster per pacificum episcopum Cyprianum et illos qui ei consenserunt, quantum sit catholica unitas diligenda, ut in eo quod aliter sapiebant, donec Deus id quoque revelaret, tolerarent potius diversa sentientes, quam se ab eis nefario schismate separarent: ubi Donatistarum prorsus ora clauduntur, etiam si de Maximianis nihil dicamus. Si enim mali bonos in unitate contaminant, nullam jam Ecclesiam cui sociaretur vel ipse Cyprianus invenit; si autem mali bonos in unitate non maculant, nullam causam separationis sacrilegus Donatista proponit. Baptismum autem si habent et tradunt alii tam multi qui operantur opera carnis, qualia qui agunt, regnum Dei non possidebunt: habent ac tradunt hæretici, qui inter illa opera enumerati sunt, quod quia recedendo non amiserunt, et tradere manendo potuerunt; sed tam infructuose atque inutiliter tales talibus, quam et illi cæteri patres eorum, in eo quod regnum Dei non possidebunt; et quemadmodum illis correctis baptismum non incipit adesse quod deerat, sed prodesse quod inerat, sic et hæreticis. Unde Cyprianus, et qui cum eo senserunt, catholicæ Ecclesiæ quam noluerunt præcidere, non potuerunt præscribere. Quod vero aliter sapuerunt non expavescimus, quia cum eis veneramus et Petrum: quod autem ab unitate non recesserunt gaudeamus, quia cum eis ædificamur in Petra.

CAPUT CCXXVIII.

Quæ sint tenebræ exteriores; ex libro de Gratia Novi Testamenti ad Honoratum.

Timore itaque casto permanenti in sæculum sæculi, timeat Deum omne semen Israel. Timeant quem diligunt, non alta sapiendo, sed humilibus consentiendo, cum timore et tremore suam ipsorum salutem operentur [operando]: Deus est enim qui operatur in eis et velle et operari per bonam voluntatem. Hæc est justitia Dei, hoc est quod Deus donat homini cum justificat impium; hanc Dei justitiam ignorantes superbi Judæi, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Hac superbia dejiciuntur ut humilis inseratur oleaster, et illi ibunt in tenebras exteriores, de quibus inter alia requisisti, venientibus ab oriente et occidente multis, qui recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cælorum: sunt enim modo in exteris tenebris, unde correctio desperanda non est, quam si contempserint ibunt in tenebras exteriores, ubi correctionis locus non erit; quoniam Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ, sed lux cordis, non istorum qui in carne sunt cælorum, nec omnino talis qualis hujus visibilis lucis phantasia cogitatur, quanquam et ibi est videre, sed longe aliter, longe dissimiliter. Qualis enim lux est ipsa charitas, quis verbis explicet? quis earum rerum quæ sensibus corporis adjacent, ullo demonstret exemplo? An forte lux charitas non est? Audi apostolum Joannem, ipse quippe dixit quod modo commemoravi, quoniam Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ; qui rursus dicit, Deus charitas est. Ac per hoc si Deus lux est, et Deus charitas est, profecto charitas lux ipsa est, quæ diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Item dicit: Qui odit fratrem suum in tenebris est usque adhuc. Istæ sunt tenebræ in quas diabolus et angeli ejus multum superbiendo progressi sunt; charitas enim non æmulatur, non inflatur; ideo non æmulatur, quia non inflatur. Ubi enim præcedit inflatio, continuo sequitur æmulatio, 22 quoniam superbia mater est invidentiæ. Diabolus igitur et angeli ejus, a luce atque fervore charitatis aversi, et nimis in superbiam invidiamque progressi, velut glaciali duritia torpuerunt, et ideo per figuram tanquam in aquilone ponuntur. Unde cum generi humano diabolus incubaret, ventura gratia Salvatoris dicitur in Cantico canticorum: Exsurge, aquilo, et veni, auster, perda hortum meum, et fluent aromata; exsurge qui ruisti, qui subditis incumbis, qui possessos premis; exsurge, ut a tuo pondere relevati erigantur quorum animas premendo curvastis. Et veni, auster, inquit, spiritum invocans gratiæ, flantem de meridie, velut a parte fervida et luminosa, et fluant aromata. Unde Apostolus dicit: Christi bonus odor sumus in omni loco; hinc etiam dicitur in quodam psalmo: Convertite, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in austro; captivitatem scilicet, qua sub diabolo tanquam sub aquilone tenebantur, ubi abundante iniquitate frigerant, et quodammodo congelave-

rant; hinc enim et Evangelium dicit: Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum. At verò flante austro glacies resolvitur, et torrentes fluunt; id est, peccatis remissis, populi ad Christum charitate concurrunt; hinc et alibi scriptum est: Sicut glacies in sereno, ita solventur peccata tua. Proinde rationalis creatura sive in angelico spiritu, sive in anima humana ita facta est, ut sibi ipsa bonum quo beata fiat esse non possit; sed mutabilitas ejus si convertatur ad incommutabile bonum, fiat beata: unde si avertatur misera est. Aversio ejus vitium ejus, et conversio ejus virtus est. Natura ergo non est mala, quia creatura spiritus [est] vitæ rationalis, etiam privata bono, cujus participatione beatificatur, id est, etiam vitiosæ melior est corpore quod summum est in corporibus, id est, hac luce quæ sentitur oculis carnis, quia et ipsa corpus est. Omni autem corpore quælibet incorporea natura præstantior, non mole (quia non nisi corporum est moles), sed vi quadam qua supergreditur omnem phantasiam quam volutat animus haustam de sensibus corporis. Sed quemadmodum in ipsis corporibus, ea quæ inferiora sunt, sicut terra et aqua, et ipse aer, meliora sunt participatione melioris, id est, cum luce illuminantur et fervore vegetantur, sic incorporeæ creaturæ rationales ipsius Creatoris sunt participatione meliores, cum ei c hærent purissima et sanctissima charitate, qua omnimodo si caruerint, tenebrescent et obdurescent quodammodo. Proinde infideles homines tenebræ sunt, qui per fidem conversi ad Deum, quadam præmissa illuminatione lux fiunt: in qua proficiendo si ex fide ad speciem pervenerint, ut id quod credunt etiam prospicere, sicut tantum bonum potest conspici, mereantur, perfectam recipient imaginem Dei; talibus enim dicit Apostolus: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Porro diabolus et angeli ejus tenebræ sunt infidelibus hominibus exteriores; plus enim ab illa charitate aversi, et in suum factum obstinationemque progressi sunt; et quoniam extremo judicio dicturus est Christus eis quos ad sinistram discernet, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus; his malignis spiritibus conjungendos simulque damnandos dicit Iuros in tenebras exteriores, id est in societatem pœnalem diaboli et angelorum ejus; huic pœnæ contrarium est quod bono servo dicitur: Intra in gaudium Domini tui; ut quanto sunt istæ tenebræ exteriores, tanto sit lumen illud interius. Non hæc per locorum intervalla inani phantasmate cogitanda sunt, localia spatia non occupant nisi corporum [corporis] moles. Non est hoc spiritus vitæ, non est hoc anima rationalis, multo minus Deus omnium benignissimus conditor et justissimus ordinator. Voluntatibus et affectibus ista vel propinquare, vel longe fieri, vel intrare, vel exire dicuntur. Sed quia malo opere, id est tenebroso, delectantur facientes, secutura est autem pœna quæ torqueat; ideo Dominus ubi dicit: Tenebras exteriores, addit etiam, Ibi erit ploratus [fletus] et stridor dentium; ne talibus oblectationi-

bus, qualibus hic iniqui perfruuntur, quando infidelitate atque iniustitia tenebescunt, etiam in illo supplicio se usuros dementer existiment. Quia enim volentes injuste utuntur bonis, juste nolentes cruciantur malis; unde possunt etiam tenebræ exteriores intelligi pœnæ corporales. Corpus quippe est animæ exterius, ut sint animæ mala, quibus a charitatis lumine aversa [mens], in peccatis oblectatur, exteriores tenebræ; corporis autem mala, quibus æternis in finem torquetur, exteriores tenebræ, quas solas timent qui servili adhuc timore detinentur. Nam si eis liceret in illis exteris quæ sunt in peccatis impune semper volvi et involvi, profecto nunquam vellent accedere ad Deum, et illuminari et inherere illi per charitatem, ubi est timor castus permanens in sæculum sæculi; qui timor non cruciat, sed tenaciorem facit animam boni illius, quod si dimiserit, cadet.

CAPUT CCXXIX.

Quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum quod ait Apostolus; ex libro de Gratia Novi Testamenti.

Merito ergo istorum qui saturantur vivent corda in sæculum sæculi: vita enim Christus est qui habitat in cordibus eorum, interim per fidem, post etiam per speciem. Vident enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Unde ipsa charitas nunc in bonis operibus dilectionis exercetur, qua se ad subveniendum quaquaversum potest, porrigit; et hæc latitudo est; nunc longanimitate adversa tolerat, et in eo quod veraciter tenuit perseverat, et hæc longitudo est: hoc autem totum propter adipiscendam vitam facit æternam, quæ illi promittitur in excelso, et hæc altitudo est. Existit vero ex occulto ista charitas, ubi fundati quodammodo et radicati sumus; ubi causæ voluntatis Dei non investigantur, cujus gratia sumus salvi facti, non ex operibus justitiæ quæ nos fecimus, sed secundum ejus misericordiam. Voluntarie quippe genuit nos verbo veritatis, et hæc voluntas ejus in abdito est, cujus secreti profunditatem quodammodo expavescentis Apostolus clamat: O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? et hoc est profundum. Altitudo quippe commune nomen est excelso et profundo, sed cum in excelso dicitur, sublimitatis eminentia commendatur; cum autem in profundo, difficultas investigationis et cognitionis. Unde et illud Deo dicitur: Quam magnificata sunt opera tua, Domine, nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ; et iterum: Judicia tua velut multa abyssus. Hinc igitur est illud Apostoli quod requirendum inter cætera posuisti: Hujus rei gratia, inquit, flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus, in interiore homine habitare Christum, per fidem in cordibus vestris, ut in charitate radicati et fundati, prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et

A longitudo, et altitudo, et profundum, scire etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Attende omnia diligenter. Hujus rei gratia, inquit, flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis **23** paternitas in cælo et in terra nominatur. Quæris cujus rei gratia? Hoc supra dixerat: Propter quod peto non infirmari in tribulationibus meis pro vobis; hoc ergo eis optat ut non infirmetur in tribulationibus Apostoli quas pro illis sustinebat, et propter hoc genua flectebat ad Patrem; proinde non infirmari unde illis sit, sequitur et dicit: Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus; hæc sunt divitiæ de quibus dicit: O altitudo divitiarum! Abditas enim habent causas **B** ubi, nullis meritis præcedentibus, quid habemus quod non accepimus? Deinde sequitur et quid optet adjungit: In interiore, inquit, homine habitare Christum, per fidem in cordibus vestris; hæc est vita cordium qua vivimus in sæculum sæculi, ab initio fidei usque ad finem speciei: ut in charitate, inquit, radicati et fundati, prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis. Ista est communio cujusdam divinæ celestisque reipublicæ, hinc saturantur pauperes, non sua quærentes, sed quæ Jesu Christi, id est non commoda privata sectantes, sed in commune ubi salus omnium est consulentes. Nam de ipso pane quo tales saturantur, quodam loco Apostolus dicit: Unus panis, unum corpus multi sumus. Quid ergo comprehendere? Quæ sit, inquit, latitudo: sicut etiam [jam] **C** dixi, in bonis operibus quibus benevolentia porrigitur usque ad diligendos inimicos; et longitudo, ut longanimiter pro hac latitudine molestiæ tolerentur; et altitudo, ut pro his æternum quod in supernis est præmium, non varium aliquid temporale speretur; et profundum, unde gratuita gratia Dei secundum secretum et abditum voluntatis ejus existit. Ibi enim radicati, ibi fundati sumus; radicati propter agriculturam, fundati propter ædificationem. Quæ quoniam non est ab homine dicit alio loco idem Apostolus: Dei agricultura [estis], Dei ædificatio estis. Hoc totum igitur cum in hac nostra peregrinatione fides per dilectionem operatur, in futuro autem sæculo perfecta et plena charitas, sine ulla malorum tolerantia, non fide credit quod non videt, nec spe desiderat quod non tenet, sed in æternum veritatis incommutabilem speciem contemplabitur, cujus sine fine quietum opus erit laudare quod amat, et amare quod laudat. De hinc [hac] consequenter dicit: Scire etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. In hoc mysterio figura crucis ostenditur: qui enim quia voluit mortuus est, quomodo voluit mortuus est; non frustra igitur tale genus mortis elegit, nisi ut in eo quoque latitudinis hujus, longitudinis, et altitudinis, et profunditatis magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno quod transversum desuper figitur; hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus; longitudo in eo quod ab ipso ligno usque ad terram con-

spicuum est, ibi enim quodammodo statur, id est persistitur et perseveratur, quod longanimitati tribuitur: altitudo est in ea ligni parte quæ ab illo quod transversum figitur sursum versus relinquitur, hoc est ad caput crucifixi, quia bene sperantium superna expectatio est. Jam vero illud ex ligno quod non apparet, quod fixum occultatur, unde totum illud exurgit, profunditatem significat gratuitæ gratiæ, in quo multorum ingenia conteruntur id pervestigari conantium, ut ad extremum eis dicatur: O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Vivent ergo corda saturatorum pauperum in sæculum sæculi, hoc est humilium charitate flagrantium, non sua quærentium, sed sanctorum societate gaudentium.

CAPUT CCXXX.

Utrum parentes baptizatis parvulis noceant, cum eos demoniorum sacrificiis sanare conantur, et si non noceant, quomodo eis proicit cum baptizantur parentum fides, quorum eis non potest obesse infidelitas?

Quæris a me utrum parentes baptizatis parvulis suis noceant cum eos demoniorum sacrificiis sanare conantur? et si non nocent, quomodo eis proicit cum baptizantur parentum fides, quorum eis non potest obesse perfidia? Ubi respondeo tantam illius sacramenti, hoc est baptismi salutaris, esse virtutem, in sancta compage corporis Christi, ut semel generatus per aliorum carnalem voluptatem, cum semel regeneratus fuerit per aliorum spiritalem voluntatem, deinceps non possit vinculo alienæ iniquitatis obstringi, cui nulla sua voluntate consentit. Et anima enim patris mea est, inquit, et anima filii mea est: anima quæ peccaverit ipsa morietur. Non autem peccat ipsa, cum parentis ei omnino nescienti vel quilibet alius adhibet sacrilegia demoniorum. Sed ideo ex Adam traxit quod sacramenti illius gratia solveretur, quia nondum erat anima separatum vivens, id est altera anima de qua diceretur: Et anima patris mea est, et anima filii mea est. Jam itaque cum homo in seipso est ab eo qui genuit aliter effectus, peccato alterius sine sua consensione non tenetur obnoxius: traxit origo reatum, quia unus erat cum ille a quo traxit, quando quod traxit admissum est. Non autem trahit alter ab altero, quando sua unoquoque propria vita vivente; jam est unde dicatur: Anima quæ peccaverit ipsa morietur. Ut autem possit regenerari per officium voluntatis alienæ, cum offertur consecrandus, facit hoc unus Spiritus, ex quo regeneratur oblatus. Non enim scriptum est, Nisi quis renatus fuerit ex parentum voluntate, aut ex offerentium vel ministrantium fide; sed: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu. Aqua igitur exhibens forinsecus sacramentum gratiæ, et Spiritus operans intrinsecus beneficium gratiæ, solvens vinculum culpæ, reconcilians bonum naturæ, regenerant hominem in uno Christo ex uno Adam generatum. Regenerans ergo Spiritus in majoribus offerentibus, et parvulo oblato renato, quæ communis est: ideo per societatem unius ejusdemque spiritus, prodest offerentium voluntas parvulo oblato. Quando autem in parvulum

A majores peccant, offerentes eum atque obligare conantes demonum sacrilegis vinculis, non est anima utrorumque communis, ut etiam culpam possint habere communem: non enim sic communicatur culpa per alterius voluntatem, quemadmodum communicatur gratia per Spiritus sancti unitatem. Potest enim et in hoc et in illo homine esse unus Spiritus sanctus, etiamsi invicem nesciant per quem sit utriusque gratia communis. Non autem potest spiritus hominis esse et hujus et illius, per quem, peccante altero et altero non peccante, sit tamen culpa communis: ac per hoc potest parvulus semel ex parentum carne generantis [generatus] Dei Spiritu regenerari, ut ex illis obligatio contracta solvatur. Non potest autem semel Dei Spiritu regeneratus ex

B parentum carne regenerari, ut obligatio quæ soluta est iterum contrahatur: et ideo semel perceptam parvulus Christi gratiam non amittit, nisi propria impietate, si ætatis accessu tam malus evaserit. Tunc enim etiam propria incipiet habere peccata, quæ non regeneratione auferantur, sed alia curatione sanentur. Verumtamen recte dicuntur parentes, vel quicumque majores filios, seu quoslibet parvulos baptizatos, demoniorum sacrilegio obligare conantes, spiritaliter homicidæ: nam in illis quidem interfectionem **24** non faciunt, sed, quantum in ipsis est, interfectores fiunt; recte illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur: Nolite occidere parvulos vestros; dicit enim Apostolus: Spiritum nolite extinguere. Non quia ille extinguere potest, sed quantum in ipsis est extinctores ejus merito dicuntur qui sic agunt ut extinctum velint; si enim sacramenta quamdam similitudinem rerum earum quarum sacramenta sunt non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque jam ipsarum rerum nomina accipiuntur. Sicut ergo secundum quemdam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi, est sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est. Nihil autem est aliud credere quam fidem habere: ac per hoc cum respondetur parvulus credere qui fidei nondum habent affectum, respondetur, fidem habere propter fidei sacramentum, et convertere se ad Deum propter conversionis sacramentum, quia et ipsa responsio ad celebrationem pertinet sacramenti; sicut de ipso baptismo Apostolus: Censepulti, inquit, sumus Christo per baptismum in mortem: non ait, Sepulturam significavimus, sed prorsus ait, Censepulti sumus. Sacramentum ergo tantæ rei non nisi ejusdem rei vocabulo nuncupavit. Itaque parvulum, etsi nondum fides illa quæ in credentium voluntate consistit, jam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit; nam sicut credere respondetur, ita etiam fideles vocatur, non rem ipsa mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiendo. Cum autem sapere homo cœperit, non illud sacramentum repetet, sed intelliget, ejusque veritati consona etiam voluntate coaptabitur. Hoc quoad non potest,

valebit sacramentum ad ejus tutelam adversus contrarias potestates, et tantum valebit, ut si ante rationis usum ex hac vita migraverit, per ipsam sacramentum, commendante Ecclesie charitate, ab illa condemnatione quae per unum hominem intravit in mundum, Christiano adjutorio liberetur. Hoc qui non credit et fieri non posse arbitratur, profecto infidelis est, etsi habeat fidei sacramentum; longeque melior est ille parvulus qui etiamsi fidem nondum habeat in cogitatione, non ei tamen obicem contrariae cogitationis opponit, unde sacramentum ejus salubriter percipit.

CAPUT CCXXXI.

An apostoli fuerint baptizati; ex epistola ad Seleucianam.

Nescio quale cor habeat qui, cum apostolos baptizatos dicat, Petrum baptizatum negat. Quod autem dicitur Petrus egisse poenitentiam, cavendum est ne ita putetur egisse quomodo agunt in Ecclesia qui proprie poenitentes vocantur: et quis hoc ferat ut primum apostolorum inter tales poenitentes numerandum putemus? Poenituit enim eum negasse Christum, quod ejus indicant lacrymae; sic enim scriptum est: Quia flevit amare. Nondum enim fuerant resurrectione Domini confirmati, et illo adventu Spiritus sancti, qui apparuit die Pentecostes, vel illa inspiratione quam demonstravit Dominus postquam resurrexit a mortuis, cum insufflavit in eorum faciem dicens: Accipite Spiritum sanctum. Unde recte dici potest quia cum Petrus negavit Dominum, nondum fuerant apostoli baptizati, non tamen aqua, sed Spiritu sancto. Hoc eis dixit posteaquam resurrexit, et conversatus est cum eis. Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto, quem et accepturi estis non post multos hos dies. Aliqui autem codices habent: Vos autem Spiritu sancto incipietis baptizari; sed sive dicatur Baptizabimini, sive dicatur Incipietis baptizari, ad rem nihil interest. Nam in quibuscunque codicibus invenitur Baptizaberis aut Incipietis baptizari, mendosi sunt: qui ex Graecis facillime convincuntur. Si autem dicimus aqua non fuisse baptizatos, metuendum est ne graviter in eis erremus, ne demus hominibus auctoritatem contemnendi baptismum, quem usque adeo non contemnendum ipsa apostolica disciplina commendat, ut Cornelius centurio et hi qui cum illo erant, etiam jam accepto Spiritu sancto, fuerint baptizati: sicut antiqui justii, si non circumciderentur, non erat eis peccatum, postea vero quam jussit Deus ut circumcideretur Abraham ejusque posteritas, jam si non fieret, grave peccatum fuit: sic etiam postquam Dominus Christus in Ecclesia sua sacramentum Novi Testamenti, pro circumcisione carnis sanctum baptismum dedit et apertissime dixit: Si quis non renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in Regnum caelorum; jam non debemus quaerere quando quisque fuerit baptizatus, sed quoscunque legimus in corpore Christi, quod est Ecclesia, pertinere ad regnum caelorum, non nisi baptizatos intelligere debemus, nisi

B forte quos angustia passionis invenit, et nolentes negare Christum antequam baptizarentur occisi sunt, quibus ipsa passio pro baptismo deputata est. Sed nunquid hoc possumus de Apostolis dicere, qui usque adeo longum tempus habuerunt quo baptizarentur, ut alios etiam baptizaverint? Sed non omnia quae facta sunt etiam scripta inveniuntur; verum tamen facta esse ex caeteris documentis probantur. Scriptum est quando baptizatus sit Apostolus Paulus, et scriptum non est quando baptizati sint alii apostoli, verum tamen etiam ipsos baptizatos intelligere debemus, quemadmodum scriptum est, quando baptizatae sunt plebes Ecclesiarum in Hierusalem et in Samaria; quando autem baptizatae sint aliae plebes gentium, quibus apostoli epistolas miserunt, non est utique scriptum: et tamen etiam ipsas baptizatas minime dubitamus, propter illam Domini sententiam: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum caelorum. Utrumque autem de Domino scriptum est, quia baptizabat plures quam Joannes, et quia ipse non baptizabat, sed discipuli ejus, ut intelligeremus et ipsum quidem baptizasse praesentia majestatis, non tamen ipsum baptizasse manibus suis: ipsius enim erat Baptismi sacramentum; ad discipulos autem baptizandi ministerium pertinebat. Tunc ergo quando dicit Joannes evangelista in Evangelio suo, Post haec exiit Jesus et discipuli ejus in Judaeam terram, et illic morabatur cum eis, et baptizabat; tunc paulo post de illo loquens ait: Ut ergo cognovit Jesus quia audierant Pharisei quod Jesus plures discipulos faceret, et baptizaret plures quam Joannes (quanquam Jesus ipse non baptizaret, sed discipuli ejus), reliquit Judaeam terram, et abiit iterum in Galilaeam. Tunc ergo quando ab Hierosolymis exiit cum discipulis suis in Judaeam, et illic morabatur cum eis, baptizabat non per seipsum, sed per discipulos suos: quos intelligimus jam fuisse baptizatos, sive baptismo Joannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive, quod magis credibile est, baptismo Christi; neque enim ministerium baptizandi defugeret, ut haberet baptizatos servos per quos caeteros baptizaret, qui non defugit memorabilis illius humilitatis ministerium, quando eis lavit pedes, et petenti Petro ut non tantum pedes, verum etiam manus et caput ei laveret, respondit: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus; ubi intelligitur quod jam Petrus fuerat baptizatus.

CAPUT CCXXXII.

25 *Quod superbis vel occulte peccantibus utile sit cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum; ex libro xiv de Civitate Dei.*

Manifesto ergo apertoque peccato, ubi factum est quod Deus fieri prohibuerat, Diabolus hominem non cepisset [decepisset], nisi jam ille sibi ipsi placere cepisset. Hinc enim et delectavit quod dictum est: Eritis sicut dii; quod melius esse possent summo veroque principio cohaerendo per obedientiam, non suum sibi existendo principium per superbiam. Dii enim creati non sua veritate, sed Dei veri participatione sunt dii. Plus autem [homo] appetendo minus

est, qui dum sibi sufficere eligit, ab illo qui ei vere A
sufficit, deficit. Illud itaque malum, quo, cum sibi
homo placet tanquam sit et ipse lumen, avertitur ab
eo lumine, quod ei si placeat, et ipse fit lumen : il-
lud, inquam, malum præcessit in abdito, ut sequeretur
hoc malum quod nunc perpetratum est in
aperto. Verum est enim quod scriptum est : Ante
ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur.
Illa prorsus ruina, quæ fit in occulto, præcedit rui-
nam quæ est in manifesto, dum illa ruina esse non
putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum
jam ibi sit defectus, quo relicus est excelsus? quis
autem ruinam esse non videat, quando fit mandati
evidens atque indubitata transgressio? Propter hoc
Deus illud prohibuit, quod cum esset admissum,
nulla defendi posset imaginatione justitiæ : et [ideo] B
audeo dicere, superbis esse utile cadere in aliquod
apertum manifestumque peccatum, unde sibi displi-
ceant, qui jam sibi placendo ceciderant. Salubrius
enim Petrus sibi displicuit quando flevit, quam sibi
placuit quando præsumpsit. Hoc dicit et sacer psal-
mus : Imple facies eorum ignominia, et quærent no-
men tuum, Domine; id est, ut tu eis placeas quæ-
rentibus nomen tuum qui sibi placuerant quærendo
suum. Sed est pejor damnabiliorque superbia, qua
etiam in peccatis manifestis suffugium excusationis
inquiritur : sicut illi primi homines quorum et illa
dixit : Serpens seduxit me, et manducavi; et ille
dixit, Mulier quam dedisti mecum, hæc mihi dedit
de ligno et edii. Nusquam hic sonat petitio veniæ,
nusquam imploratio medicinæ.

CAPUT CCXXXIII.

De Trinitate, ex epistola ad Consentium.

Cogitationis carnalis compositionem vanumque
figmentum ubi vera ratio labefactare incipit, conti-
nuo intus (illo adjuvante atque illuminante qui cum
talibus idolis in corde nostro habitare non vult) ita
ista confringere atque a fide nostra quodammodo ex-
cutere festinamus, ut ne pulverem quidem ullum ta-
lum phantasmatum illic remanere patiamur. Quam-
obrem nisi ratione disputationis, qua forinsecus
admoniti ipsa intrinsecus veritate lucente hæc
falsa esse perspicimus, fides in nostro corde an-
tecessisset quæ nos indueret pietate; nonne incas-
sum quæ vera sunt audiremus? ac per hoc, quoniam D
id quod ad eam pertinebat fides egit, ideo subse-
quens ratio aliquid eorum quæ inquirebat invenit.
Falsæ itaque rationi non solum ratio vera, qua id
quod credimus intelligimus, verum etiam fides ipsa
rerum nondum intellectarum sine dubio præferenda
est. Melius est enim, quamvis nondum visum, cre-
dere quod verum est, quam putare te verum videre
quod falsum est. Habet namque fides oculos suos,
quibus quodammodo videt verum esse quod nondum
videt, et quibus certissime videt nondum se videre
quod credit. Porro autem qui vera ratione jam quod
tantummodo credebatur, intelligit, profecto præpo-
nendus est ei qui cupit adhuc intelligere quod cre-

dit. Si autem nec cupit, et ea quæ intelligenda sunt
credenda tantummodo existimat, cui rei fides præsit
ignorat. Nam p̄ta fides sine spe et sine charitate
esse non vult. Sic igitur homo fidelis debet credere
quod nondum videt, ut visionem et speret, et amet.
Et visibilia quidem rerum præteritarum, quæ tem-
poraliter transierunt, sola fides est; quoniam non
adhuc videnda sperantur, sed facta et transacta cre-
duntur. Sicut est istud quod Christus semel pro
peccatis nostris mortuus est, et resurrexit, nec jam
moriatur, et mors ei ultra non dominabitur. Ea vero
quæ nondum sunt, sed futura sunt, sicut nostrorum
spiritualium corporum resurrectio, ita creduntur, ut
etiam videnda sperentur, sed ostendi modo nullo
possunt modo. Quæ vero ita sunt ut neque prætere-
ant, ut neque futura sint, sed æterna permaneant,
partim sunt invisibilia, sicut justitiæ, sicut sapientia :
partim visibilia, sicut Christi immortale jam
corpus. Sed invisibilia intellecta conspiciuntur, ac
per hoc et ipsa modo quodam sibi congruo videntur,
et cum videntur, multo certiora sunt quam ea quæ
corporis sensus attingit; sed ideo dicuntur invisibi-
lia, quia oculis istis mortalibus videri omnino non
possunt. At illa quæ visibilia sunt permanentia, pos-
sunt si ostendantur etiam his mortalibus oculis
conspici, sicut se discipulis post resurrectionem Do-
minus ostendit, sicut etiam post Ascensionem apo-
stolo Paulo et diacono Stephano. Proinde ista visi-
bilia permanentia ita credimus, ut, etiamsi non de-
monstrentur, speremus ea nos quandoque visuros;
C nec ea conemur ratione intellectaque comprehendere,
nisi ut ea, quia visibilia sunt, ab invisibilibus distin-
ctius cogitemus : et cum cogitatione qualia sint ima-
ginamur, satis utique novimus ea nobis nota non
esse. Nam et Antiuchiam cogito incognitam, sed non
sicut Carthaginem cognitam : illam quippe visionem
cogitatio mea figit, hanc recolat; nequaquam tamen
dubito, sive quod de illa testibus multis, sive quod
de ista meis aspectibus credidi. Justitiam vero, et sa-
pientiam, et quidquid ejusmodi est, non aliter imagi-
namur, aliter contuemur, sed hæc invisibilia simplici
mentis atque rationis intentione intellecta conspici-
mus, sine ullis formis et molibus corporalibus, sine
ullis lineamentis figurisque membrorum, sine ullis
localibus sive finibus sive spatiis infinitis; ipsumque
lumen quo cuncta ista discernimus, in quo nobis satis
apparet quid credamus incognitum, quid cogni-
tum teneamus : quam formam corporis recordemur,
quam cogitatione fingamus, quid corporis sensus at-
tingat, quid imaginetur animus simile corpori, quid
certum, et omnium corporum dissimillimum, intelli-
gentia contempletur. Hoc ergo lumen, ubi hæc cun-
cta dijudicantur, non utique sicut hujus solis, et eu-
jusque corporis luminis fulgore, per localia spatia
circumquaque diffunditur, mentemque nostram
quasi visibili candore collustrat : sed invisibiliter et
ineffabiliter, et tamen intelligibiliter lucet, tamque
nobis certum est, quam nobis efficit certa quæ se-
cundum ipsum cuncta conspiciamus. Cum igitur tria

sint rerum genera quæ videntur, unum corporalium, sicut hoc cœlum et hæc terra, et quidquid in eis corporeus sensus cernit et tangit; alterum simile corporalibus, sicut sunt ea quæ spiritu cogitata imaginamur, sive recordata, vel oblita, quasi corpora contuemur: unde sunt etiam visiones quæ vel in somnis, vel in aliquo mentis excessu, his quali localibus quantitibus ingeruntur; tertium ab utroque discretum, quod neque sit corpus, neque habeat ullam similitudinem corporis, sicuti est sapientia, quæ mente intellecta conspicitur, et in cujus luce de his omnibus veraciter judicatur. In 26 quo istorum genere credendum est esse istam quam nosse volumus, Trinitatem? Profecto aut in aliquo, aut in nullo. Si in aliquo, eo utique quod est aliis duobus præstantius, sicut est Sapientia. Quod si donum ejus in nobis est, et minus est quam illa summa et incommutabilis quæ Dei sapientia dicitur, puto quod non debemus dono suo inferius cogitare donantem. Si autem aliquis splendor ejus in nobis est, quæ nostra sapientia dicitur, quantumcunque ejus per speculum et in ænigmate capere possumus, oportet eam et ab omnibus corporibus et ab omnibus corporum similitudinibus secernamus. Si autem in nullo istorum genere esse putanda est ista Trinitas, et sic est invisibilis ut nec mente videatur, multo minus hujusmodi opinionem habere debemus, ut eam rebus corporalibus, vel corporalium rerum imaginibus, similem esse credamus. Non enim corpora pulchritudine molis aut magnitudine superat, sed dissimilitudine ac disparilitate naturæ; et si discreta est a comparatione bonorum animi nostri, qualia sunt sapientia, justitia, charitas, castitas, et cætera talia, quæ profecto non mole corporis pendimus, i. e. eorum quasi corporeas formas cogitatione figuramus, sed ea quando recte intelligimus, sine aliqua corpulentia, vel similitudine corpulentia in luce mentis aspiciamus; quanto est ab omnium qualitatum et quantitatum corporalium comparatione discretior? Non eam tamen a nostro intellectu omnino abhorreere Apostolus testis est, ubi ait: Invisibilia enim ejus a constitutione mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus ac divinitas. Ac per hoc, cum eadem Trinitas fecerit et corpus et animam, sine dubitatione est utroque præstantior. Anima itaque considerata maxime humana, et rationalis atque intellectualis, quæ ad ejus imaginem facta est, si cogitationes nostras et intelligentias, non evicerit, sed ejus quod habet præcipuum, id est ipsam mentem atque intelligentiam, mente atque intelligentia potuerimus apprehendere, non erit fortassis absurdum, ut eam ad suum quoque creatorem intelligendum, ipso adjuvante, meditemur attollere. Si autem in seipsa deficit, sibi succumbit, pia fide contenta sit, quandiu peregrinatur a Domino, donec fiat in homine quod promissum est; faciente illo qui potens est, sicut ait Apostolus, facere supra quam petimus et intelligimus. Restat itaque ut ita credamus unius esse substantiæ Trinitatem, ut ipsa essentia non aliud sit quam ipsa

Trinitas. Ad quam videndam quantumlibet in hac vita proficiamus, per speculum erit et in ænigmate quod videbimus. Cum vero quod in resurrectione promittitur spiritale corpus habere cœperimus, sive illam mente, sive mirabili modo, quoniam ineffabilis est spiritualis corporis gratia, etiam corpore videamus, non tamen per locorum intervalla, nec in parte minorem, in parte majorem, quoniam non est corpus et ubique tota est, pro nostra capacitate videbimus. Quod vero posuisti in epistola tua, videri tibi, vel potius quod videbatur tibi, nihil vivum secundum substantiam inesse justitiæ; ideoque te non posse adhuc Deum, id est viventem naturam justitiæ similem cogitare: quia justitia, sicut dicis, non in se, sed in nobis vivit, imo potius nos secundum illam vivimus, ipsa vero per se justitia nequaquam vivit: ad hoc ut tibi ipse respondeas, illud intueere, utrum recte dici possit, vitam ipsam non vivere, qua fit ut vivat quidquid non falso dicimus vivere. Puto enim absurdum tibi videri, ut per vitam vivatur, et vita non vivat. Porro, si vita ipsa præcipue vivit, qua vivit omne quod vivit, recole, obsecro, quas dicat Scriptura divinas animas mortuas, profecto invenies injustas, impias, infideles; nam licet per illas vivant corpora impiorum, de quibus dictum est, quod mortui sepeliant mortuos suos, et ibi intelligantur etiam iniquæ animæ non esse sine aliqua vita; neque enim aliter ex eis possent corpora vivere, nisi qualicumque vita, qua omnino animæ carere non possunt, unde immortales merito vocantur; non tamen ob aliud amissa justitia dicuntur mortuæ, nisi quia et animarum, licet immortaliter vita qualicumque viventium, verior et major vita justitia est, tanquam vita vitarum, quæ cum sint in corporibus, etiam ipsa corpora viva sunt, quæ per seipsa vivere nequeunt. Quapropter si animæ non possunt nisi etiam in seipsis utcumque vivere, quia ex eis vivunt et corpora, a quibus deserta moriuntur, quanto magis vera justitia et jam in seipsa vivere intelligenda est, ex qua sic vivunt animæ, ut hac amissa mortuæ nuncupentur, quamvis quantumcumque vita non desinant vivere. Ea porro justitia quæ vivit in seipsa, proculdubio Deus est, atque incommutabiliter vivit. Sicut autem hæc cum sit in seipsa vita, etiam nobis fit vita, cum ejus efficiamur utcumque participes; ita cum in seipsa sit justitia, etiam nobis fit justitia, cum ei cohærendo juste vivimus: et tanto magis minusve justis sumus, quanto illi magis minusve cohæremus. Unde scriptum est de unigenito Filio Dei, cum sit utique Patris sapientia atque justitia, et semper in seipsa sit, quod factus sit nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio, ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino gloriatur. Quod quidem et ipse vidisti addendo atque dicendo, nisi forte non hæc humanæ æquitatis, sed illa quæ Deus est, sola asseratur esse justitia. Est plane ille summus Deus vera justitia, vel ille verus Deus summa justitia, quam profecto esurire ac sitire, ea nostra est in hac peregrinatione justitia, et qua postea saturari, ea nostra

est in æternitate plena justitia. Non ergo Deum nostræ justitiæ similem cogitemus, sed cogitemus nos potius tanto similiores Deo, quanto esse potuerimus ejus participatione justiores. Si ergo cavendum est ne justitiæ nostræ similem putemus Deum (quoniam lumen quod illuminat incomparabiliter excellentius est illo quod illuminatur), quanto magis caveri oportet, ne aliquid inferius et quodammodo decoloratius cum es e credamus, quam est nostra justitia? Quid est autem aliud justitia cum in nobis est, vel quælibet virtus qua recte sapienterque vivitur, quam interioris hominis pulchritudo? et certe secundum hanc pulchritudinem, magis quam secundum corpus, facti sumus ad imaginem Dei. Unde nobis dicitur: Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate mentis vestræ, ad probandum vos quæ sit voluntas Dei, quod bonum et placitum, et perfectum. Si ergo non in mole, neque in distantibus per loca sua partibus, sicut corpora sive cernuntur, sive cogitantur, sed in virtute intelligibili, qualis est justitia, mentem dicimus, seu novimus, seu volumus pulchram, et secundum hanc pulchritudinem reformamur ad imaginem Dei; profecto ipsius Dei qui nos reformavit et reformat ad imaginem suam, non in aliqua mole corporea suspicanda est pulchritudo; eoque justorum mentibus credendus est incomparabiliter pulchrior, quo est incomparabiliter justior.

CAPUT CCXXXIV.

27 *De Unitate Patris et Filii et Spiritus sancti qui sunt unus, et solus, et verus Deus, ex libro de Trinitate primo.*

Qui dixerunt Dominum [nostrum] Jesum Christum non esse Deum, aut non esse verum Deum, aut non cum Patre unum et solum Deum, aut non vere immortalem [aut non esse immortalem], quia mutabilem manifestissima divinatorum testimoniorum et consona voce convicti sunt, unde sunt illa: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Manifestum est enim quod Verbum Dei, Filium Dei unicum accipimus: de quo post dicit: Et Verbum caro factum est: propter nativitatem incarnationis ejus, quæ facta est in tempore ex Virgine. In eo autem declarat non tantum Deum esse, sed etiam ejusdem cum Patre substantiæ, quia cum dixisset, Et Deus erat Verbum: hoc erat, inquit, in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Neque enim dicit omnia, nisi quæ facta sunt, id est omnem creaturam. Unde liquido apparet ipsum factum non esse per quem facta sunt omnia: et si factus non est, creatura non est, si autem creatura non est, ejusdem cum Patre substantiæ est. Omnis enim substantia quæ Deus non est, creatura est, et quæ creatura non est, Deus est. Et si non est Filius ejusdem substantiæ cujus Pater, ergo facta substantia est: si facta substantia est, non omnia per ipsum facta sunt; at si omnia per ipsum facta sunt, unius igitur ejusdemque cum Patre substantiæ est. Et ideo non tantum Deus, sed et verus Deus; quod idem Joannes apertissime in Epistola

A sua dicit: Scimus quod Filius Dei venerit et dederit nobis intellectum ut cognoscamus Deum verum et simus in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna. Hinc etiam consequenter intelligitur non tantummodo de Patre dixisse Paulum apostolum, Qui solus habet immortalitatem; sed de uno et solo Deo, quod est ipsa Trinitas. Neque enim ipsa vita æterna mortalis est, secundum aliquam mutabilitatem, ac per hoc Filius Dei, quia vita æterna est, cum Patre etiam ipse intelligitur, ubi dictum est: Solus habet immortalitatem [Qui solus habet]: ejus enim vitæ æternæ, et nos participes facti, pro modulo nostro immortales efficiamur. Sed aliud est ipsa cujus participes efficiamur vita æterna, aliud nos qui ejus participatione vivemus in æternum. Si enim dixisset, Quem temporibus propriis ostendet Pater, beatus et solus potens, rex regum et Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem; nec sic inde separatam Filium oporteret intelligi. Neque enim quia ipse Filius alibi loquens voce Sapientiæ, ipse est enim sapientiæ Dei, ait, Gyrum cœli circuivi sola, separavit a se Patrem: quanto magis ergo non est necesse, ut tantummodo de Patre præter Filium intelligatur, quod dictum est: Solus habet immortalitatem; [qui] cum ita dictum sit: Ut serves, inquit, mandatum sine macula, irreprehensibile usque in adventum Domini nostri Jesu Christi quem temporibus propriis ostendet beatus et solus potens rex regum et dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibleem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. In quibus verbis, nec Pater proprie nominatus est, nec Filius, nec Spiritus sanctus, sed beatus et solus potens rex regum et Dominus dominantium, quod est unus et solus et verus Deus, ipsa Trinitas. Nisi forte quæ sequuntur, perturbabunt hanc intellectum, quia dixit: Quem nemo hominum vidit, nec videre potest: cum hoc etiam ad Christum pertinere secundum ejusdem [ejus] divinitatem accipiatur, quam non viderunt Judæi, qui tamen carnem viderunt, et crucifixerunt: Videri autem divinitas humano visu nullo modo potest, sed eo visu videtur, quo jam qui vident, non homines, sed ultra homines sunt. Recte ergo ipse Deus Trinitas intelligitur, beatus et solus potens, ostendens adventum Domini nostri Jesu Christi temporibus propriis; sic enim dictum est, Solus habet immortalitatem, quomodo dictum est, Qui facit mirabilia solus. Quod velim scire, de quo dictum accipiant: si de Patre tantum, quomodo ergo verum est quod ipse Filius dicit: Quæcumque enim Pater facit, hæc eadem et Filius similiter facit? An quicquam est inter mirabilia mirabilius, quam resuscitare et vivificare mortuos? Dicit autem idem Filius: Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius quos vult vivificavit. Quomodo ergo solus Pater facit mirabilia, cum hæc verba nec Patrem tantum, nec Filium tantum permittant intelligi, sed utique Deum unum, verum, solum, id est Patrem et Filium et Spiritum

sanctum? [Cum] Item dicit idem apostolus, Nobis unus Pater, [Deus] ex quo omnia, et nos in ipso, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum; quis dubitet eum omnia quæ creata sunt dicere, sicut [beatus] Joannes: Omnia per ipsum facta sunt? Quæro itaque de quo dicat alio loco: Quoniam ex ipso et per ipsum, et in ipso, sunt omnia, ipsi gloria in sæcula sæculorum [amen]. Si enim de Patre et Filio et Spiritu sancto, ut singulis personis singula tribuantur, ex ipso, ex Patre; per ipsum, per Filium; in ipso, in Spiritu sancto [ex ipso, id est ex Patre: per ipsum, id est per Filium; in ipso, id est per Spiritum sanctum] manifestum quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unus Deus est, quando singulariter intulit: Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Unde enim cepit hunc sensum, non ait: O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Patris, aut Filii, aut Spiritus sancti, sed: sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viæ ipsius! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit, aut quis ei prior dedit, et retribuetur ei? quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia; ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen. Si autem hoc de Patre tantummodo intelligi volunt, quomodo ergo omnia per Patrem sunt, sicut hic dicitur, et omnia per Filium, sicut ad Corinthios, ubi ait: Et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia; et sicut in Evangelio Joannis: Omnia per ipsum facta sunt? Si enim alia per Patrem, alia per Filium, jam non omnia per Patrem, nec omnia per Filium; si autem omnia per Patrem et omnia per Filium, eadem per Patrem quæ per Filium; æqualis est ergo Patri Filius et inseparabilis operatio est Patris et Filii, quia si vel Filium fecit Pater, quem non fecit ipse Filius, non omnia per Filium facta sunt, at omnia per Filium facta sunt. Ipse igitur factus non est, ut cum Patre faceret omnia quæ facta sunt. Quamquam nec ab ipso Verbo tacuerit Apostolus, et apertissime omnino dixerit: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo: hic Deum proprie Patrem appellans, sicut alibi: Caput autem Christi Deus: similiter et de Spiritu sancto collecta sunt testimonia, quibus ante nos qui hæc disputaverunt abundantius usi sunt, quia et ipse Deus, et non creatura: quod si non creatura, non tantum Deus, nam et homines dicti sunt dii, sed etiam verus Deus. Ergo Patri et Filio prorsus æqualis, et in Trinitatis unitate consubstantialis et cœternus; maxime vero illo loco satis claret, quod Spiritus sanctus non sit creatura, ubi jubemur non servire creaturæ, sed creatori, non eo modo quo jubemur per charitatem servire invicem, [quod est græce δουλεύειν, sed eo modo [e converso modo] quo tantum Deo servitur, quod est græce λατρεύειν, unde idololatricæ dicuntur, qui simulacris eam servitutem exhibent, quæ debetur Deo; secundum 28 hanc enim servitutem dictum est: Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies. Nam [et] hoc distinctius in Græca scriptura invenitur; λατρεύεις enim habet. Porro si

A tali servitute creaturæ servire prohibemur, quandoquidem dictum est, Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies, unde et Apostolus detestatur eos qui coluerunt et servierunt creaturæ potius quam creatori; non est utique creatura Spiritus sanctus, cui ab omnibus sanctis talis servitus exhibetur, dicente Apostolo: Nos enim sumus circumcisio, Spiritui Dei servientes, quod est in Græco λατρεύοντες. Plures enim codices etiam Latini sic habent: Qui Spiritu Dei servimus; Græci autem omnes aut pene omnes. In nonnullis autem exemplaribus Latinis invenimus, non, Spiritui Dei servimus, sed, Spiritu Deo servimus. Sed qui in hoc errant, et auctoritati graviori cedere detrectant, nunquid et illud varium in codicibus reperiunt: Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo? Quid autem insanius magisque sacrilegum est, quam ut quisquam dicere audeat membra Christi templum esse creaturæ minoris, secundum ipsos quam Christus est? Alio enim loco dicit: Corpora vestra membra sunt Christi: si autem quæ membra sunt Christi templum est Spiritus sancti, non est Spiritus sanctus creatura, quia cui corpus nostrum templum exhibemus, necesse est ut huic eam servitutem debeamus, qua non nisi Deo serviendum est, quæ Græce appellatur λατρεία. Unde consequenter dicit: Glorificate ergo et portate Deum in corpore vestro.

CAPUT CCXXXV.

Quod unigenitus Dei Filius propter formam servi minor Patre dicatur, qui in forma Dei æqualis est Patri, ex eodem libro, tit. 7.

C His et talibus divinarum Scripturarum testimoniis, quibus, ut dixi, priores copiosius usi, expugnaverunt hæreticorum tales calumnias vel errores, insinuarunt fidei nostræ unitas, et æqualitas Trinitatis. Sed quia multa in sanctis libris propter incarnationem Verbi Dei, quæ pro salute nostra reparanda facta est, ut mediator Dei et hominum esset homo Christus Jesus, ita dicuntur, ut majorem Filio Patrem significant, vel etiam apertissime ostendant; erraverunt homines minus diligenter scrutantes vel intuentes universam seriem Scripturarum, et ea quæ de Christo Jesu secundum hominem dicta sunt, ad ejus substantiam quæ ante incarnationem sempiterna erat, et sempiterna est, transferre conati sunt. Et illi quidem dicunt, minorem esse Filium quam Pater est, quia scriptum est, ipso Domino dicente: Pater major me est. Veritas autem ostendit, secundum istum modum, etiam se ipso minorem Filium; quomodo enim non etiam se ipso minor factus est, qui semetipsum exinanivit formam servi accipiens? Neque enim sic accepit formam servi, ut amitteret formam Dei, in qua erat æqualis Patri. Si ergo ita accepta est forma servi, ut non amitteretur forma Dei, cum et in forma servi et in forma Dei idem ipse sit Filius unigenitus Dei Patris in forma Dei æqualis Patri, in forma servi mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus; quis non intelligat quod in forma Dei etiam ipse seipso major

est, in forma autem servi, etiam seipso minor est? Non itaque immerito Scriptura utrumque dicit, æqualem Patri Filium, et Patrem majorem Filio : illud enim propter formam Dei, hoc autem propter formam servi, sine ulla confusione intelligitur : et hæc nobis regula, per omnes sanctas Scripturas dissolvendæ hujus quæstionis, ex uno cap. Epist. Pauli apostoli promitur, ubi manifestus ista distinctio commendatur. Ait enim : Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Est ergo Dei Filius Deo Patri natura æqualis, habitu minor : in forma enim servi quam accepit minor est Patre, in forma autem Dei, in qua erat etiam antequam hanc accepisset, æqualis est Patri. In forma Dei Verbum per quod facta sunt omnia, in forma autem servi factus ex muliere, factus sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret. Proinde in forma Dei fecit hominem, in forma servi factus est homo. Nam si Pater tantum sine Filio fecisset hominem, non scriptum esset : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram : ergo quia forma Dei accepit formam servi, utrumque Deus et utrumque homo : sed utrumque Deus, propter accipientem Deum, utrumque autem homo, propter acceptam hominem ; neque enim illa susceptione alterum eorum in alterum conversum atque mutatum est : nec divinitas quippe in creaturam mutata est, ut desisteret esse divinitas, nec creatura in divinitatem, ut desisteret esse creatura.

CAPUT CCXXXVI.

De subjectione qua Filius subjiciendus dicitur Patri, ex eodem libro.

Illud autem quod dicit Apostolus : Cum autem ei omnia subjecta fuerint, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui illi subjectus omnia : aut ideo dictum est, ne quisquam putaret habitum Christi, qui ex humana creatura susceptus est, conversum iri postea in ipsam divinitatem, vel ut certius expresserim Deitatem, quæ non est creatura, sed est unitas Trinitatis incorporea et incommutabilis et sibiimet consubstantialis et coæterna natura. Aut si quisquam contendit, ut aliqui senserant, ita dictum, et ipse Filius subjectus erit ei qui illi subjectus omnia, ut ipsam subjectionem, commutationem, et conversionem credat futuram creaturæ in ipsam substantiam vel essentiam Creatoris, id est, ut quæ fuerat substantia creaturæ fiat substantia Creatoris ; certe vel hoc concedit, quod non habet ullam dubitationem, nondum hoc fuisse factum, cum Dominus diceret, Pater major me est. Dixit enim hoc non solum antequam ascendisset in cælum, verumetiam antequam passus resurrexisset a mortuis. Illi autem qui putant humanam in eo naturam in deitatis substantiam mutari atque converti, et ita dictum esse : Tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui illi subjectus omnia, ac si diceretur, tunc et ipse Filius hominis, et a Verbo Dei suscepta humana natura, commutabitur

in ejus naturam qui illi subjecit omnia : tunc futuram putat, cum post diem iudicii tradiderit regnum Deo et Patri. Ac per hoc etiam secundum istam opinionem, adhuc Pater major est, quam forma servi, quæ [quia] de Virgine accepta est. Quod si et aliqui hoc affirmant, quod jam fuerit in Dei substantiam mutatus homo Christus Jesus, illud certe negare non possunt, quod adhuc natura hominis manebat, quando ante passionem dicebat : Quoniam Pater major me est. Unde nulla cunctatio est, secundum hoc esse dictum, quod forma servi major est Pater, cui in forma Dei æqualis est Filius. Nec quisquam cum audierit quod ait Apostolus, Cum autem dixerit, quia omnia subjecta sunt ei, manifestum quia præter eum qui subjecit ei omnia, ita existimet de Patre intelligendum [eum autem omnia ei subjecta fuerint, manifestum quia præter eum qui illi subjecit omnia, ita existimet de Patre intelligendum], quod subjecerit omnia Filio, ut ipsum Filium sibi omnia subjecisse non putet ; inseparabilis enim est operatio Patris et Filii. Alioquin nec ipse Pater sibi subjecit omnia, sed Filius ei subjecit, qui ei regnum tradidit, et evacuat omnem principatum, et omnem potestatem, et virtutem. De Filio quippe ista dicta sunt : Cum tradiderit, **29** inquit, regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et omnem potestatem, et virtutem : ipse enim subjecit qui evacuat. Nec sic arbitremur Christum traditurum regnum Deo et Patri, ut alimat sibi. Nam et hoc quidam vaniloqui crediderunt. Cum enim dicitur, Tradiderit regnum Deo et Patri, non separatur ipse, quia simul cum Patre unus Deus est. Sed divina Scripturarum incuriosos et contentiones studiosos fallit verbum quod positum est, Donec. Ita namque sequitur : Oportet enim illum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis ; tanquam cum posuerit non sit regnaturus. Nec intelligunt ita dictum sicut est illud : Confirmatum est cor ejus, non commovebitur donec videat super inimicos suos. Non enim cum viderit jam commovebitur. Quid ergo est, cum tradiderit regnum Deo et Patri ? quasi modo non habeat regnum Deus et Pater, sed quia omnes justos in quibus nunc regnat, ex fide viventibus, mediator Dei et hominum homo Christus Jesus perducturus est ad speciem, quam visionem dicit idem Apostolus. Facie ad faciem : ita dictum est : Cum tradiderit regnum Deo et Patri, ac si diceretur, cum perduxerit credentes ad contemplationem Dei et Patris. Sic enim dicit, Omnia mihi tradita sunt a Patre [meo], et nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius [et nemo novit Patrem nisi Filius], et cui voluerit Filius revelare. Tunc revelabitur a Filio Pater cum evacuaverit omnem principatum, et omnem potestatem, et virtutem ; id est, ut necessaria non sit dispensatio similitudinum, per angelicos principatus, et potestates, et virtutes. Ex quarum persona non inconvenienter intelligitur dicit in Cantico canticorum ad sponsam : Similitudines auri faciemus tibi, cum distinctionibus argenti, quoadusque rex in recubitu suo est id est

quoadusque Christus in secreto suo est; quia vita nostra [vestra] abscondita est cum Christo in Deo: Cum Christus, inquit, apparuerit vita nostra [vestra], tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. Quod antequam fiat videmus nunc per speculum in ænigmate, hoc est in similitudinibus, tunc autem facie ad faciem: hæc enim nobis contemplatio promittitur actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum. Filii enim Dei sumus, et nondum apparuit quod [quid] erimus: scimus [enim] quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Quod enim dixit famulo suo Moysi, Ego sum qui sum; hæc dices filiis Israël, Qui est, misit me ad vos: hoc contemplabimur, cum videbimus [vivemus] in æternum. Ita quippe ait. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum. Hoc fiet cum venerit Dominus, et illuminaverit occulta tenebrarum, cum tenebræ mortalitatis hujus corruptionisque transierint: tunc enim mane nostrum, de quo in Psalmo dicitur: Mane astabo tibi et contemplabor. De hac contemplatione intelligo dictum, Cum tradiderit regnum Deo et Patri, id est cum perduxerit justos, in quibus nunc ex fide viventibus regnat mediator Dei et hominum homo Christus Jesus ad contemplationem Dei et Patris. Si desipio hic, corrigat me qui melius sapit, mihi aliud non videtur. Neque enim quaeremus aliud, cum ad illius contemplationem pervenerimus, quæ nunc non est, quandiu gaudium nostrum in spe est: spes autem [enim] quæ videtur non est spes: quod enim videt quis, quid sperat? si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus, quoadusque rex in recubitu suo est. Tunc erit quod scriptum est: Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Illa lætitia nihil amplius requiritur, quia nec erit quod amplius requiratur. Ostendetur enim nobis Pater, et sufficet nobis, quod bene intellexerat Philippus ut diceret: Domine, ostende nobis Patrem et sufficet nobis: sed nondum intellexerat eo quoque modo id ipsum se potuisse dicere: Domine, ostende nobis te, et sufficet nobis. Ut enim hoc intelligeret, responsum est ei a Domino: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui me vidit, vidit et Patrem. Sed quia volebat eum ex fide vivere, antequam illud posset videre, secutus est et ait: Non credis quia ego in Patre et Pater est in me? Quandiu enim sumus in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, non per speciem. Contemplatio quippe merces est fidei, cui mercedi per fidem corda mundantur, sicut scriptum est: Mundans fide corda eorum. Probatur autem quod illi contemplationi corda mundantur, illa maxime sententia: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et quia hæc est vita æterna, dicit Dominus in psalmis: Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutare meum. Sive ergo audiamus, Ostende nobis Filium, sive audiamus, Ostende nobis Patrem, tantumdem valet, quia neuter sine altero potest ostendi. Unum quippe sunt, sicut [et ipse] ait: Ego et Pater unum sumus. De-

aque propter ipsam inseparabilitatem, sufficienter aliquando nominatur, vel Pater solus, vel Filius solus, adimpletur nos lætitia cum vultu suo. Nec inde separatur utriusque Spiritus, id est Patris et Filii Spiritus. Qui Spiritus sanctus proprie dicitur, Spiritus veritatis, quem hic mundus accipere non potest; hoc est enim plenum gaudium nostrum, quo amplius non est, frui [scilicet] Trinitate Deo ad cujus imaginem facti sumus. Propter hoc aliquando ita loquitur de Spiritu sancto, tanquam ipse solus sufficiat ad beatitudinem nostram, et ideo solus sufficit, quia separari a Patre et Filio non potest: sicut Pater solus sufficit, quia separari a Filio et Spiritu sancto non potest. Et Filius ideo sufficit solus, quia separari a Patre et Spiritu sancto non potest. Quid enim sibi vult quod ait: Si diligitis me, mandata mea servate, et ego rogabo Patrem, et alium advocatum dabit vobis, ut vobiscum sit in æternum, Spiritum veritatis, quem hic mundus accipere non potest, id est dilectores mundi? animalis enim homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei. Sed adhuc videri potest ideo dictum: Et ego rogabo Patrem, et alium advocatum dabit vobis [ut vobiscum sit in æternum], quasi non sufficiat solus Filius. Illo autem loco ita de illo dictum est, tanquam solus omnino sufficiat: Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Nunquid ergo separatur hinc Filius, tanquam ipse non doceat omnem veritatem? Aut quasi hoc impleat Spiritus sanctus, quod minus potuit docere Filius? Dicant ergo si placet, majorem esse Filio Spiritum sanctum, quem minorem illo solent dicere. An quis non dictum est, ipse solus, aut nemo nisi ipse vos docebit omnem veritatem, ideo permittunt, ut cum illo docere credatur et Filius? Apostolus ergo separavit Filium a sciendis his quæ sunt Dei, ubi ait: Sic et quæ Dei sunt nemo scit nisi Spiritus Dei: ut jam isti perversi possint ex hoc dicere, quod et Filium non doceat quæ Dei sunt, nisi Spiritus sanctus tanquam major minorem, cui Filius ipse tantum tribuit, ut diceret: Quia hæc locutus sum vobis, tristitia cor vestrum implevit: sed ego veritatem dico, expedit vobis ut ego eam; nam si non abiero, advocatus non veniet ad vos. Hoc autem dixit, non propter inæqualitatem Verbi Dei et Spiritus sancti, sed tanquam impedimento esset presentia Filii hominis apud eos, quominus veniret ille qui minor non esset, quia non semetipsum exinanivit sicut Filius, formam servi accipiens.

CAPUT CCXXXVII.

30 Quod utile credentibus fuerit, ut ad Patrem in forma servi Christus ascenderet: ex eodem libro, tit. 9.

Oportebat ergo ut auferretur ab oculis eorum forma servi, quam videntes, hoc solum esse Christum putabant quod videbant. Inde est et illud quod ait: Si diligeretis me, gauderetis utique, quoniam eo ad Patrem, quia Pater major me est: id est, propterea me oportet ire ad Patrem, quia dum me ita videtis, ex hoc quod videtis æstimatis, [quia] minor

sum Patre, atque ita circa creaturam susceptamque A habitum occupati, æqualitatem quam cum Patre habeo, non intelligitis. Inde est et illud : Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem. Tactus enim, tanquam finem facit notionis. Ideoque nolebat in eo esse finem intenti cordis in se, ut hoc quod videbatur tantummodo putaretur. Ascensio autem ad Patrem erat, ita videri sicut æqualis est Patri, ut ibi esset finis visionis quæ sufficit nobis.

CAPUT CCXXXVIII.

Quomodo traditurus sit Regnum Filius Patri; ex eodem libro tit. 40.

Sed propter insinuationem Trinitatis, personis etiam singulis nominatis, dicuntur quædam, non aliis separatis intelligantur [separatim : non tamen aliis separatis intelligentur], propter ejusdem Trinitatis unitatem, unamque substantiam atque deitatem [divinitatem] Patris et Filii et Spiritus sancti. Tradet itaque regnum Deo et Patri Dominus noster Jesus Christus, non se inde separato, nec Spiritu sancto, quoniam perducet credentes ad contemplationem Dei, ubi est finis omnium bonarum actionum, et requies sempiterna, et gaudium quod non auferetur a nobis. Hoc enim significat in eo quod ait : Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo auferet a vobis. Quid est A Patre exiit, nisi, Non in ea forma qua æqualis sum Patri, sed aliter, id est in assumpta creatura minor apparui ? Et quid est, Veni in hunc mundum nisi, Formam servi quam me exinans accepi, etiam peccatorum qui mundum istum dñigunt oculis demonstravi ? Et quid est, Iterum relinquo mundum, nisi, Ab aspectu dilectorum mundi aufero quod viderunt ? Et quid est, Volo ad Patrem, nisi, Doceo me sic intelligendum a fidelibus meis, quomodo æqualis sum Patri ? Hoc qui credunt, digni habebuntur perducere a fide ad speciem, id est ad ipsam visionem, quo perducens dictus est tradere regnum Deo et Patri ; fideles quippe ejus, quos redemit sanguine suo, dicti sunt regnum ejus, pro quibus nunc interpellat. Tunc autem illic eos sibi faciens inhærere, ubi æqualis est Patri, non jam rogabit Patrem pro eis : Ipse enim, inquit, Pater amat vos ; ex hoc enim rogat, quo minor [est] Pater : quo vero æqualis [est], exaudit cum Patre. Unde se ab eo quod dixit, Ipse enim Pater amat vos, utique ipse non separat, sed secundum ea facit intelligi quæ supra commemoravi, satisque insinuavi, plerumque ita nominari unamquamque in Trinitate personam, ut et aliæ illic intelligantur. Sic itaque dictum est, Ipse enim Pater amat vos, ut consequenter intelligatur et Filius et Spiritus sanctus, non quia modo nos non amat qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum ; sed tales nos amat Deus, quales futuri sumus, non quales sumus. Quales enim amat, tales in æternum conservat. Quod tunc erit, cum tradiderit regnum Deo et Patri, qui nunc interpellat pro nobis, ut jam non roget Patrem, quia ipse Pater amat nos. Quo autem merito nisi fidei quæ credimus antequam illud quod promittitur videamus ?

Per hanc enim pervenimus ad speciem : ut tales [nos] amet, quales amat ut simus, non quales odit quia sumus, et hortatur ac præstat ne tales esse semper velimus.

CAPUT CCXXXIX.

Qua discretionem intelligendus sit, Nunc æqualis Patri Filius, nunc autem minor : ex eodem libro, tit. 41.

Quapropter cognita ista regula intelligendarum Scripturarum de Filio Dei, ut distinguamus quid in eis sonet secundum formam Dei in qua æqualis est Patri, et quid secundum formam servi quam accepit, in qua minor est Patre, non conturbabimur tanquam contrariis ac repugnantibus inter se sanctorum librorum sententiis : nam secundum formam Dei, æqualis est Patri, et Filius, et Spiritus sanctus, quia neuter eorum creatura est, sicut jam ostendimus : secundum formam autem servi, minor est Patre, quia ipse dixit : Pater major me est ? minor est seipso, quia de illo dictum est, Semetipsum exinanivit : minor est Spiritu sancto, quia ipse ait : Qui dixerit blasphemiam in Filium hominis, remittetur ei ; qui autem dixerit in Spiritum sanctum, non dimittetur ei. Et in ipso virtutes operatus est dicens : Si ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia, certe supervenit super vos regnum Dei. Et apud Esaiam dicit, quam lectionem ipse in synagoga recitavit, et de se completam sine scrupulo dubitationis ostendit.

CAPUT CCXL.

Qua ratione nescire dicatur Filius diem et horam quam scit Pater ; ex eodem libro, tit. 41.

Secundum formam Dei, omnia quæ habet Pater ipsius sunt : Et omnia tua mea sunt, inquit, et mea tua : secundum formam servi, non est doctrina ipsius, sed illius qui eum misit. Et de die et hora nemo scit, neque angeli in cælo, neque Filius, nisi Pater. Hoc enim nescit quod nescientes facit, id est quod non ita sciebat ut tunc discipulis indicaret, sicut dictum est ad Abraham : Nunc cognovi quia times Deum, id est, nunc feci ut cognosceres, quia et ipse sibi in illa tentatione probatus innotuit. Nam illud utique dicturus erat discipulis tempore opportuno, de quo futuro tanquam præterito loquens ait : Jam non vos dicam servos, sed amicos ; servus enim nescit voluntatem domini sui, vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota vobis feci : quod nondum fecerat, sed quia certe facturus erat, quasi jam fecisset locutus est : ipsis enim ait : Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo : inter quæ intelligitur et de die et hora. Nam et Apostolus : Neque enim judicavi me scire, inquit, aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. Et enim loquebatur qui capere altiora de Christi deitate non poterant ; quibus etiam paulo post dicit : Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Hoc ergo inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant, et hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat : denique sciebat inter perfectos, quod inter parvulos nesciebat.

bat. Ibi quippe ait : Sapientiam loquimur inter perfectos. Eo namque genere locutionis, nescire quisquis dicitur quod occultat quod [quo] dicitur fassa cæca quæ occulta est. Neque enim aliquo genere loquantur Scripturæ, quod in consuetudine humana non inveniatur, quia utique hominibus loquuntur. Secundum formam Dei dictum est : Ante omnes colles genui me, id est, : n'e omnes altitudines creaturorum; et : Ante luciferum genui te, id est, ante omnia temporalia. Secundum autem formam servi, dictum est, Dominus creavit me in principio viarum suarum, **¶** quia secundum formam Dei dixit : Ego sum veritas, et secundum formam servi : Ego sum via. Quia enim ipse est primogenitus a mortuis, iter fecit Ecclesiæ suæ ad regnum Dei, ad viam æternam, cui caput est, ad immortalitatem etiam corporis, ideo creatus est in principio viarum Dei [suarum], in opera ejus; secundum formam enim Dei principium est, quod et loquitur nobis; in quo principio fecit Deus cælum et terram; secundum formam autem servi, Sponsus procedens de thalamo suo. Secundum formam Dei primogenitus omnis creaturæ, et ipse est ante omnes, et omnia in illo constant; secundum formam servi, ipse est caput corporis Ecclesiæ : secundum formam Dei, Dominus [est] gloriæ, unde manifestum est quod ipse glorificet sanctos suos. Quos enim prædestinavit, ipsos [hos] et vocavit; et quos vocavit, ipsos et justificavit; quos autem justificavit, ipsos et glorificavit. De illo quippe dictum est, quod justificet implum; de illo dictum est, quod sit justus et justificans. Si ergo quos justificavit, ipsos et glorificavit, qui justificat, ipse et glorificat, qui est, ut dixi, Dominus gloriæ. Secundum formam tamen servi, satagentibus discipulis de glorificatione sua respondit : Sedere ad dexteram meam aut sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. Quod autem paratum est a Patre ejus, et ab ipso Filio paratum est, quia ipse et Pater unum sunt. Jam enim ostendimus in hac Trinitate per multos locutionum divinarum modos, etiam de singulis dici quod omnium est, propter inseparabilem operationem unius ejusdemque substantiæ. Sicut de Spiritu sancto dicit : Cum ego abiero, mittam illum ad vos. Non dixit mittimus, sed ita quasi tantum Filius eum missurus esset, non et Pater, cum alio loco dicat : Hæc locutus sum vobis apud vos manens, advocatus autem ille Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vobis declarabit omnia. Ille rursus ita dictum est, quasi non eum missurus esset et Filius, sed tantum Pater. Sicut ergo ista, ita et illud quod ait : Sed quibus paratum est a Patre meo; cum Patre se intelligi voluit parare sedes gloriæ quibus vellet. Sed dicit aliquis : Cum de Spiritu sancto loqueretur, ita se missurum ait, ut non negaret Patrem missurum; et alio loco ita Patrem, ut non negaret se missurum; hic vero aperte ait : Non est meum dare; atque ita secutus a Patre dixit ista præparata. Sed hoc est quod præstruximus secundum formam servi dictum :

A ut ita intelligeremus, Non est meum dare vobis, ac si diceretur : Non est humanæ potestatis hoc dare : ut per illud intelligatur hoc dare, per quod Deus æqualis est Patri. Non est meum, inquit, dare, id est, Non humana potestate ista de, sed quibus paratum est a Patre meo; sed jam tu intellige, quia si omnia quæ habet Pater mea sunt, et hoc utique meum est, et cum Patre ista paravi. Nam et illud quæro, quem modo dictum sit : Si quis non audit verba mea, ego non judicabo illum : fortassis enim ita hic dixit : Ego non judicabo illum, quemadmodum ibi, Non est meum dare. Sed quid hic sequitur? Non enim veni, inquit, ut iudicem mundum, sed ut salvum faciam mundum. Deinde adjungit et dicit : Qui me spernit et non accipit verba mea, habet qui se iudicat. Ille jam intelligeremus Patrem nisi adjungeret et diceret; Verbum quod locutus sum, ipsum iudicabit illum in novissimo die. Quid igitur, jam nec Filius iudicabit, quia dixit, Ego non judicabo illum? nec Pater, sed verbum quod locutus est Filius? Imo [potius] audi adhuc quod sequitur : Quia ego, inquit, non ex me locutus sum, sed ille qui me misit Pater, ille mandatum mihi dedit, quid dicam et quid loquar, et scio quia mandatum ejus vita æterna est : quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. Si ergo non iudicat Filius, sed verbum quod locutus est Filius, ideo autem iudicat Verbum, quod locutus est Filius, quia non ex se locutus est Filius, sed qui misit eum Pater, mandatum ei dedit quid dicat et quid loquatur, Pater utique iudicat, cuius Verbum est quod locutus est Filius, atque ipsum Verbum Patris, ideo ipse est Filius. Non enim aliud est mandatum Patris, aliud verbum Patris : nam verbum Patris hoc appellavit et mandatum. Videamus ergo ne forte quod ait, Ego non ex me locutus sum, hoc intelligi voluerit : Ego non ex me natus sum; si enim Verbum Patris loquitur, seipsum loquitur, quia ipse est Verbum Patris. Plerumque enim dicit, Dedit mihi Pater, in quo vult intelligi quod eum genuerit Pater, non ut tanquam jam existenti et non habenti dederit aliquid, sed ipsum dedisse ut haberet, genuisse ut esset. Non enim sicut creatura, ita Dei Filius ante incarnationem et assumptionem creaturæ, unigenitus per quem facta sunt omnia, aliud est et aliud habet : sed hoc ipsum est quod est id quod habet, quod illo loco manifestius dicitur, si quis ad capiendum sit idoneus, ubi ait : Sicut habet Pater vitam in semetipso, ita dedit Filio habere vitam in semetipso : neque enim jam existenti et vitam non habenti dedit ut haberet vitam in semetipso, cum eo ipso quod est vita sit. Hoc est ergo, Dedit Filio habere vitam in semetipso, Genuit Filium esse incommutabilem vitam, quod est vita æterna. Cum ergo Verbum Dei sit Filius Dei, et Filius Dei sit verus Deus et vita æterna, sicut in Epistola sua dicit Joannes, etiam hic quid aliud agnoscimus, cum dicit Dominus : Verbum quod locutus sum, ipsum iudicabit eum in novissimo die; et ipsum verbum, Patris verbum esse dicit, et mandatum Patris. ipsumque mandatum vitam æternam? Et scio,

inquit, quia mandatum ejus vita aeterna est. Quæro itaque quomodo intelligamus : Ego non judicabo, [sed] verbum quod locutus sum judicabit? quod ex consequentibus apparet ita dictum, ac si diceret, Ego non judicabo, sed verbum Patris judicabit. Verbum autem Patris est ipse Filius Dei. Siccine intelligendum est, Ego non judicabo, sed ego judicabo? Quomodo istud potest esse verum, nisi ita: Ego scilicet non judicabo ex potestate humana, quia Filius hominis sum, sed judicabo ex potestate Verbi, quoniam [quia] Filius Dei sum. Aut si contraria et repugnantia videntur, Ego non judicabo, sed ego judicabo, quid illic dicemus, ubi ait: Mea doctrina non est mea? Quomodo, mea; quomodo non est mea? Non enim dixit, Ista doctrina non est mea; sed, Mea doctrina non est mea: quam dixit suam, eandem dixit non suam. Quomodo istud verum est, nisi secundum aliud suam dixerit, secundum aliud non suam: secundum formam Dei suam, secundum formam servi non suam: cum enim dicit, Non est mea, sed ejus qui me misit, ad ipsum Verbum nos facit recurrere, doctrina enim Patris est Verbum Patris, qui est unicus Filius. Quid sibi et illud vult, Qui in me credit, non in me credit? Quomodo in ipsum? quomodo non in ipsum potest intelligi? Qui in me credit, inquit, non in me credit, sed in eum qui me misit, nisi ita intelligas: Qui in me credit, non in hoc quod videt credit, ne sit spes nostra in creatura, sed in illo qui suscepit creaturam, in qua humanis oculis appareret, ac sic ad se æqualem Patrie contemplandum, per fidem corda mundaret. Ideoque ad Patrem referens intentionem credentium, et dicens, non in **32** me credit, sed in eum qui me misit, non utique se a Patre, id est ab illo qui eum misit, voluit separari; sed ut sic in eum crederetur, quomodo in Patrem, cui æqualis est; quod aperte alio loco dicit: Credite in Deum, et in me credite, id est, Sicut creditis in Deum, sicut et in me, quia ego et Pater unus Deus. Sicut ergo hic, tanquam abtulit a se fidem hominum et in Patrem transtulit, dicendo, Non in me credit, sed in eum qui me misit, a quo tamen se non utique separavit; sic etiam quod ait, Non meum dare, sed quibus paratum est a Patre meo, puto clarere secundum quid [qualiter] utrumque accipiendum sit: tale est enim et illud, Ego non judicabo, cum ipse iudicator sit vivos et mortuos. Sed quia non ex potestate humana, propterea recurrens ad Deitatem, sursum erigit corda hominum, propter quæ sublevanda descendit.

CAPUT CCXLI.

Quomodo intelligenda sit missio, sive Filii, sive Spiritus sancti; ex libro de Trinitate II, tit. 5.

Sed in his convicti, ad illud se convertunt ut dicant: Major est qui mittit quam qui mittitur; proinde major est Pater Filio, quia Filius a Patre se missum assidue commemorat; major est et Spiritu sancto, quia de illo dixit Jesus, Quem mittet Pater in nomine meo: et Spiritus sanctus utroque minor est, quia et Pater eum mittit, sicut commemoravi-

mos, et Filius eum dicit: Si autem abiero mittam eum ad vos. Qua in questione, primum quæro unde et quo [quomodo] missus sit Filius? Ego, inquit, a Patre exiit et venit in hunc mundum. Ergo a Patre exire, et venire in hunc [mundum], hoc est mitti. Quid igitur est quod de illo idem ipse evangelista dicit: In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit: deinde conjungit: In sua propria venit. Illuc utique missus est quo venit: at si in [hunc] mundum missus est, quia exiit a Patre et venit in hunc mundum, et in hoc mundo erat: illuc ergo missus est ubi erat. Nam [et] illud quod scriptum est in Propheta, Deum dicere, Cælum et terram ego impleo, si de Filio dicitur est (ipsum enim nonnulli volunt intelligi, vel prophetis, vel in prophetis locutum), quo missus est, nisi illic ubi erat? Ubique enim erat, qui ait, Cælum et terram ego impleo. Si autem de Patre [dictum est], ubi esse potuit sine Verbo suo et sine sapientia sua, quæ pertendit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter? Sed neque sine Spiritu sancto unquam esse potuit. Itaque si ubique est Deus, ubique est etiam Spiritus sanctus [ejus]: illuc ergo et Spiritus sanctus missus est ubi erat. Nam et ille qui non invenit locum quo eat a facie Dei et dicit: Si ascendero in cælum, tu ibi es, et si descendero in infernum, ades, ubique volens intelligi præsentem Deum, prius nominavit Spiritum ejus. Nam sic ait: Quo abibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? quæ circa si et Filius et Spiritus sanctus illuc mittitur ubi erat, quærendum est quomodo intelligatur ista missio, sive Filii, sive Spiritus sancti, Pater enim sicut nusquam legitur missus. Et de Filio quidem ita scribit Apostolus: Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret. Misit, inquit, Filium suum factum ex muliere, quo nomine quis catholicus nesciat, non eum privationem virginitatis, sed differentiam sexus, Hebræo loquendi more significare voluisse? Cum itaque ait, Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, satis ostendit eo ipso missum Filium, quo factus est ex muliere. Quod ergo de Deo natus est, in hoc mundo erat: quod autem de Maria natus est, in hunc mundum missus advenit. Proinde mitti a Patre sine Spiritu sancto non potuit, non solum quia intelligitur Pater, cum eum misit, id est fecit ex femina, non utique sine Spiritu suo fecisse, verumetiam quod manifestissime atque apertissime in Evangelio dicitur Virgini Mariæ quærenti ab angelo, Quomodo [istud] istud? Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Et Matthæus dicit: Inventa est habens in utero de Spiritu sancto: quam et apud Esaiam prophetam ipse Christus intelligitur de adventu suo futuro dicere: Et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus. Fortasse aliquis cogat ut dicamus etiam a seipso missum esse Filium, quia ille Mariæ conceptus et partus operatio Trinitatis est: qua creante, omnia creantur. Et quo-

modo, inquit, Pater eum misit si ipse se misit? Cui a primū respondeo quærens ut dicat, si potest, quomodo Pater eum sanctificavit, si se ipse sanctificavit? Utrumque enim idem Dominus ait: Quem Pater, inquit, sanctificavit et misit in [hunc] mundum, vos dicitis, Quia blasphematur, quoniam dixi, Filius Dei sum. Alio autem loco ait: Et pro eis sanctifico meipsum. Item quæro quomodo eum Pater tradidit, si seipsetradidit? Utrumque enim dicit apostolus Paulus: Qui Filio, inquit, proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum [illum]. Alibi autem de ipso Salvatore ait: Qui me dilexit, et tradidit seipsum pro me. Credo, respondebit, si hæc probe sapit, quia una voluntas est Patris et Filii, et inseparabilis operatio: Sic ergo intelligat illam incarnationem et ex Virgine nativatem, in qua Filius intelligitur missus, una eademque operatione Patris et Filii inseparabiliter esse factam; non utique inde separato Spiritu sancto, de quo apte [aperte] dicitur: Inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Nam etiam si ita quæramus, enodatus fortassis quod dicimus apparebit. Quomodo misit Deus Filium suum? Jussit ut veniret, atque ille jubenti obtemperans venit; an rogavit, an tantummodo admonuit? Sed quodlibet horum sit, Verbo utique factum est: Dei autem Verbum, ipse est Dei Filius. Quapropter cum eum Pater Verbo misit, a Patre et Verbo ejus factum est ut mitteretur. Ergo a Patre et Filio missus est idem Filius, quia Verbum Patris est ipse Filius. Quis enim se tam sacrilega induat opinione, ut putet temporale Verbum a Patre factum esse, ut æternus Filius mitteretur, et in carne appareret ex tempore? Sed utique in ipso Dei Verbo, quod erat in principio apud Deum et Deus erat, in ipsa scilicet sapientia Dei, sine tempore erat: quo tempore illam in carne apparere oporteret. Itaque cum sine ullo initio temporis, initio [in principio] esset Verbum, et Verbum esset apud Deum; et Deus esset Verbum, sine ullo tempore in ipso Verbo erat, quo tempore Verbum caro fieret, et habitaret in nobis. Quæ plenitudo temporis cum venisset, misit Deus Filium suum factum ex muliere, id est factum in tempore, ut incarnatum Verbum hominibus appareret: quod in ipso Verbo sine tempore erat, in quo tempore fieret. Ordo quippe temporum in æterna Dei sapientia sine tempore est. Cum itaque hoc a Patre et Filio factum esset, ut in carne Filius appareret, congruenter dictus est missus ille qui in ea carne apparuit; **33** mississe autem ille qui in ea non apparuit. Quoniam illa quæroram corporeis oculis foris geruntur, ab interiore apparatu naturæ spiritalis existunt, et propterea et convenienter missa dicuntur. Forma quippe [porro] illa suscepti hominis, Filii persona est, non etiam Patris. Quapropter Pater invisibilis una cum Filio secum invisibili, eundem Filium visibilem faciendo, mississe eum dictus est: quasi [qui si] eo modo visibilis fieret, ut cum Patre invisibilis esse desisteret, id est, si substantia invisibilis Verbi, in creaturam visibilem mutata et transiens verteretur, ita missus

a Patre intelligeretur Filius, ut tantum missus, non etiam cum Patre mittens inveniretur. Cum vero sic accepta [est] forma servi, ut maneret incommutabilis forma Dei, manifestum est quod a Patre et Filio non apparentibus factum sit quod appareret in Filio, id est, [ut] ab invisibili Patre, cum invisibili Filio, idem ipse Filius visibilis mitteretur. Cur ergo ait: Et a meipso non veni? Jam hoc secundum formam servi dictum est, secundum quod dictum est, Ego non judico quemquam. Si ergo missus dicitur, in quantum apparuit foris in creatura corporali, qui intus in natura spiritali oculis mortalium semper occultus est, jam in promptu est intelligere etiam de Spiritu sancto, cur et ipse missus dicatur. Facta est enim quædam creaturæ species ex tempore, in qua visibiliter ostenderetur Spiritus sanctus, sive cum in ipsum Dominum corporali specie velut columba ascendit [in ipsum Dominum corporali specie velut columba descendit], sive cum decem diebus peractis post ascensionem [ejus], die Pentecostes factus est subito de cælo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et visæ sunt illis linguæ divisæ sicut ignis, qui et insedit super unumquemque eorum. Hæc operatio visibiliter expressa, [et] oculis oblata mortalibus, missio Spiritus sancti dicta est: non ut appareret ejus ipsa substantia, qua et ipse invisibilis et incommutabilis est sicut Pater et Filius, sed ut exterioribus visis hominum corda commota, a temporali manifestatione venientis, ad occultam æternitatem semper præsentis, converterentur.

CAPUT CCXLII.

De solo vero Deo Patre et Filio et Spiritu sancto, ex libro vi de Trinitate, tit. 9.

Ex Domini testimonio et Patrem unum verum Deum dicimus, et Filium unum verum Deum, et Spiritum sanctum [unum] verum Deum: et simul Patrem et Filium et Spiritum sanctum, id est simul ipsam Trinitatem, non tres veros deos, sed unum verum Deum. An quoniam addidit, Et quem misisti Jesum Christum; subaudiendum est, unum verum Deum, et ordo verborum est: Ut te et quem misisti Jesum Christum cognoscant unum verum Deum? Cur ergo tacuit de Spiritu sancto? An quoniam consequens est, ut ubicunque nominatur unum, tanta pace uni adhærens, ut per hanc utramque unum sint [sit], jam ex hoc intelligatur etiam ipsa pax, quamvis non commemoretur? Nam et illo loco Apostolus videtur quasi prætermittere Spiritum sanctum: et tamen ibi intelligitur ubi ait, Omnia vestra, vos autem Christi, Christus autem Dei; et iterum: Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi Deus. Sed rursus si Deus non nisi omnia simul tria, quomodo caput Christi Deus, id est, caput Christi Trinitas, cum in Trinitate sit Christus, ut sit Trinitas? An quod est Pater cum Filio, caput est ei quod est solus Filius? Cum Filio enim Pater Deus, solus autem Filius Christus est: maxime quia jam Verbum caro factum loquitur, secundum quam humilitatem [humanitatem] ejus etiam major

est Pater, sicut dicit, Quoniam Pater major me est, ut hoc ipsum Deum esse, quod illi cum Patre unum est, caput sit hominis Mediatoris, quod ipse solus est. Si enim mentem recte dicimus principale hominis, id est tanquam caput humanæ substantiæ, cum ipse homo cum mente sit homo, cur non multo congruentius multoque magis Verbum cum Patre quod simul Deus est, caput est Christi, quamvis Christus homo, nisi cum Verbo quod caro factam est, intelligi non possit?

CAPUT CCXLIII.

De eo quod ait Apostolus virum esse imaginem Dei, mulierem gloriam viri, ex libro de Trinitate xii, tit. 7.

Si ergo spiritu mentis nostræ renovamur, et ipse est novus homo qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum, nulli dubium est, non secundum corpus, neque secundum quamlibet animi partem, sed secundum rationalem mentem, ubi potest esse agnitiō Dei, hominem factum ad imaginem ejus, qui creavit eum. Secundum hanc autem renovationem, efficiamur etiam filii Dei, per baptismum Christi, et induentes novam hominem Christum, utique induimur per fidem. Quis est ergo qui ab hoc consortio feminæ alienet, cum sint notiscum gratiæ coheredes, et alio loco idem Apostolus dicat: Omnes enim filii Dei estis, per fidem in Christo Jesu; Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis: non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus et [neque] femina: omnes enim vos unum estis in Christo Jesu? Nunquidnam igitur fideles feminæ sexum corporis amiserunt? Sed quia ibi renovantur ad imaginem Dei, ubi sexus nullus est, ibi factus est homo ad imaginem Dei, ubi sexus nullus est, hoc est in spiritu mentis suæ. Cur ergo vir propterea non debet caput velare, quia imago est et gloria Dei; mulier autem debet, quia gloria viri est: quasi mulier non renovetur in spiritu mentis suæ, qui renovatur in agnitionem Dei secundum imaginem ejus qui creavit illum? Sed quia sexu corporis distat a viro, rite potuit in ejus corporali velamento figurari pars illa rationis, quæ ad temporalia gubernanda flectitur, ut non maneat imago Dei, nisi ex qua parte mens hominis æternis rationibus conspiciendis vel consulendis adhærescit: quam non solum masculos, sed etiam feminas habere manifestum est. Ergo in eorum mentibus communis natura cognoscitur, in eorum vero corporibus ipsius unius mentis distributio figuratur.

CAPUT CCXLIV.

Quid disputatum, quidve sit comprehensum præcedentium xiv rationatione librorum; ex lib. de Trinitate xv, tit. 3.

Sed quoniam disserendi et ratiocinandi necessitas, per quatuordecim libros, multa nos compulit dicere, quæ cuncta simul aspicere non valemus, ut ad id quod apprehendere volumus, ea celeri cogitatione referamus, faciam, quantum Domino adjuvante potuero, ut quidquid in singulis voluminibus ad cognitionem

A 34 disputatione perduxi, remota disputatione, breviter congeram: et tanquam sub uno mentis aspectu, non quemadmodum res quæque persuasit, sed ipsa quæ persuasa sunt, ponam; ne tam longe sint a præcedentibus consequentia, ut oblivionem præcedentium faciat inspectio consequentium, aut certe si fecerit, cito possit quod exciderit relegendo recolligi. In primo libro, secundum Scripturas sanctas unitas et æqualitas summæ illius Trinitatis ostenditur. In secundo et tertio, et quarto, eadem. Sed de Filii missione et Spiritus sancti diligenter quæstio pertractata tres libros fecit, demonstratamque est, non ideo minorum mittente qui missus est [mittentem eo qui missus est], quia ille mihi, hic missus est: cum Trinitas quæ per omnia æqualis est, pariter quoque in sua natura immutabilis, et invisibilis, et ubique præsens, inseparabiliter operetur. In quinto, propter eos quibus ideo videtur non eandem Patris et Filii esse substantiam, quia omne quod de Deo dicitur, secundum substantiam dici putant, et propterea gignere et gigni, vel genitum esse et ingenitum, quoniam diversa sunt, contendunt substantias esse diversas, demonstratur non omne quod de Deo dicitur secundum substantiam dici, sicut secundum substantiam dicitur, bonus et magnus, et si quid aliud ad se dicitur; sed dici etiam relative, id est non ad se, sed ad aliquid quod ipse non est, sicut Pater ad Filium dicitur, vel Dominus ad creaturam sibi servantem: ubi si quid relative, id est ad aliquid quod ipse non est, etiam ex tempore dicitur, sicut est, Domine, refugium factus es nobis, nihil ei accidere quo mutetur, sed omnino ipsum in natura vel essentia sua immutabilem permanere. In sexto, quomodo dictus sit Christus ore apostolico Dei virtus et Dei sapientia, sic disputatur, ut differatur eadem quæstio diligentius retractanda, utrum a quo genitus est Christus non sit ipse sapientia, sed tantum sapientiæ suæ Pater, an sapientia sapientiam genuerit. Sed quodlibet horum esset, etiam in hoc libro apparuit Trinitatis æqualitas, et non Deus triplex, sed Trinitas: nec quasi aliquid duplum esse Patrem et Filium, ad simplicem Spiritum sanctum, ubi nec tria plus aliquid sunt quam unum horum. Disputatum est etiam quomodo possit intelligi quod ait Hilarius episcopus, Æternitas in Patre, species in imagine, usus in munere. In septimo, quæstio quæ dilata fuerat, explicatur, ita ut Deus qui genuit Filium, non solum sit Pater virtutis et sapientiæ suæ, sed etiam ipse virtus atque sapientia; sic et Spiritus sanctus, nec tamen simul tres sunt virtutes, aut tres sapientiæ, sed una virtus et una sapientia, sicut unus Deus et una essentia. Deinde quæsitum est, quomodo dicantur una essentia tres personæ, vel a quibusdam Græcis una essentia tres substantiæ; et inventum est elocutionis necessitate dici, ut aliquo uno nomine enuntiarentur, cum quæriur quid tres sint quos tres esse veraciter confitemur, Patrem scilicet, et Filium, et Spiritum sanctum. In octavo, ratione etiam reddita intelligentibus clarum est, in

substantia Veritatis non solum Patrem Filio non esse majorem, sed nec ambo simul aliquid majus esse quam solum Spiritum sanctum, aut quoslibet duos in eadem Trinitate majus esse aliquid quam unum, aut omnes simul tres majus aliquid esse quam singulos: deinde per veritatem quæ intellecta conspicitur, et per bonum summum a quo omne bonum, et per justitiam propter quam diligitur animus justus ab animo etiam nondum justo, ut natura non solum incorporalis, verumetiam immutabilis, quod est Deus, quantum fieri potest intelligeretur admonui; et per charitatem quæ in Scripturis sanctis Deus dicta est, per quam cœpit utcumque etiam Trinitas intelligentibus apparere, sicut sunt amans, et quod amatur, et amor. In nono, ad imaginem Dei, quod est homo, secundum mentem pervenit disputatio, et in ea quædam trinitas invenitur, id est, mens et notitia qua se novit, et amor quo se notitiamque suam diligit: et hæc tria æqualia inter se et unius ostenduntur esse essentialia. In decimo, hoc idem diligentius subtiliusque tractatum est, at adque id perductum, ut inveniretur in mente evidentior trinitas ejus, in memoria scilicet, et intelligentia, et voluntate. Sed quoniam et hoc comperitum est, quod mens nunquam esse ita potuerit, ut non sui meminisset, non se intelligeret et diligeret, quamvis non semper se cogitaret, cum autem cogitaret, non se a corporalibus rebus eadem cogitatione discerneret, dilata est de trinitate, cujus hæc imago est, disputatio, ut in ipsis etiam corporalibus visis inveniretur trinitas, et distinctius in ea lectoris exerceretur [exerceretur] intentio. In undecimo ergo electus est sensus oculorum, in quo id quod inventum etiam in cæteris quatuor sensibus corporis, et non dictum posset agnosci, atque ita exterioris hominis trinitas primo in his quæ cernuntur extrinsecus, ex in corpore scilicet quod videtur et forma quæ inde in acie cernentis imprimitur, et utrumque copulantis intentione voluntatis apparuit. Sed hæc tria non inter se æqualia, nec unius esse substantiæ claruerunt. Deinde in ipso animo, ab his quæ extrinsecus sensa sunt velut introducta, inventa est altera trinitas, ubi apparerent eadem tria unius esse substantiæ, imaginatio corporis quæ in memoria est, et inde informatio cum ad eam convertitur acies cogitantis, et utrumque conjungens intentio voluntatis. Sed ideo ista trinitas ad exteriorem hominem reperta est pertinere, quia de corporibus illata est, quæ sentiuntur extrinsecus. In duodecimo discernenda visa est sapientia ab scientia [sapientia a scientia], et in ea quæ proprie scientia nuncupatur, quia inferior est, prius quædam sui generis trinitas inquirenda: quæ licet ad interiorem hominem jam pertineat, nondum tamen imago Dei vel appellanda sit, vel putanda. Et hoc agitur in tertio decimo, per commendationem fidei Christianæ. In quarto decimo autem, de sapientia hominis vera, id est Dei munere in ejus ipsius Dei participatione donata, quæ ab scientia distincta est, disputatur: et eo perveit

disputatio, ut Trinitas appareat in imagine Dei, quod est homo secundum mentem, quæ renovatur in agnitione Dei secundum imaginem ejus qui creavit hominem ad imaginem suam, et sic percipit sapientiam ubi contemplatio est æternorum.

CAPUT CCXLV.

35 De Spiritu sancto qui Patri et Filio æqualis accipitur et utriusque Spiritus dicitur, et charitatis nomine intelligitur, cum quilibet in Trinitate persona sit charitas; ex libro de Trinitate xv, titulis 17, 18, 19.

Nunc de Spiritu sancto, quantum Deo donante videre conceditur, disserendum est. Qui Spiritus sanctus secundum Scripturas sanctas nec Patris est solus, nec Filii solius, sed ambo; [et] ideo communem, qua invicem se diligunt Pater et Filius, nobis insinuat charitatem. Ut autem nos exerceret sermo divinus, non res in promptu sitas, sed in abdito scrutandas et ex abdito eruendas, majore studio fecit inquiri. Non itaque dixit Scriptura, Spiritus sanctus charitas est: quod si dixisset, non parvam partem quæstionis istius abstulisset; sed dixit, Deus charitas est; ut incertum sit et ideo requirendum, utrum Deus Pater sit charitas, an Deus Filius, an Deus Spiritus sanctus, an Deus ipsa Trinitas. Neque enim dicturi sumus, non propterea Deum dictum esse charitatem, quod ipsa charitas sit ulla substantia quæ Dei digna sit nomine, sed quod donum sit Dei, sicut dictum est Deo: Quoniam tu es patientia mea: non utique propterea dictum est quia Dei substantia est nostra patientia, sed quod ab ipso nobis est, sicut alibi legitur: Quoniam ab ipso patientia mea. Hunc quippe sensum facile refellit Scripturarum ipsa locutio. Tale enim: Tu es patientia; mea quale est: Domine, spes mea; et: Deus meus, misericordia mea; et multa similia. Non est autem dictum: Domine, charitas mea, aut, Tu es charitas mea, aut [Tu] Deus, charitas mea; sed ita dictum est: Deus charitas est: sicut dictum est, Deus Spiritus est. Hoc qui non discernit intellectum a Domino, non expositionem quærat a nobis; non enim apertius quidquam possumus dicere. Deus ergo charitas est utrum autem Pater, an Filius, an Spiritus sanctus, an ipsa Trinitas (quia et ipsa non tres dii, sed Deus est unus), hoc quæritur. Sed etiam [jam] in hoc libro superius disputavi non sic accipiendam esse Trinitatem, quæ Deus est, ex illis tribus quæ in trinitate nostræ mentis ostendimus: ut tanquam memoria sit omnium trium Pater, et intelligentia omnium trium Filius, et charitas omnium trium Spiritus sanctus, quasi Pater non intelligat sibi nec diligit, sed Dei Filius intelligat, et Spiritus sanctus ei diligit: ipse autem et sibi et illis tantum meminerit, et Filius nec meminerit nec diligit sibi, sed meminerit ei Pater, et diligit ei Spiritus sanctus; ipse autem et sibi, et illis tantummodo intelligat; itemque Spiritus sanctus nec meminerit nec intelligat sibi, sed meminerit ei Pater, et intelligat Filius, ipse autem et sibi et illis non nisi diligit: sed sic potius, ut omnia tria, et omnes, et

singuli habeant in sua quisque natura, nec distent in eis ista, sicut in nobis aliud est memoria, aliud intelligentia, aliud dilectio, sive charitas: sed unum aliquid sit quod omnia valeat, sicut ipsa sapientia, et sic habetur in uniuscuiusque natura, ut qui habet hoc sit quod habet, sicut immutabilis simplexque substantia. Si ergo hæc intellecta sunt, et quantum nobis [in] rebus tantis videre vel conjectare concessum est, vera esse claruerunt, nescio cur non sicut sapientia et Pater dicitur, et Filius, et Spiritus sanctus, et simul omnes non tres, sed una sapientia, ita et charitas et Pater dicatur, et Filius, et Spiritus sanctus, et simul omnes una charitas. Sic enim et Pater Deus, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus, et simul omnes unus Deus. Et tamen non frustra in hac Trinitate non dicitur Verbum Dei, nisi Filius, nec donum Dei nisi Spiritus sanctus, nec de quo genitum est Verbum, et de quo procedit principaliter Spiritus sanctus, nisi Deus Pater. Ideo autem addidi, Principaliter, quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur: sed hoc quoque illi Pater dedit, non jam existenti et nondum habenti, sed quidquid unigenito Verbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo eum genuit, ut etiam de illo donum commune procederet, et Spiritus sanctus Spiritus esset amborum. Non est igitur accipienda transeunter, sed diligenter intuenda inseparabilis ista Trinitatis distinctio. Hinc enim factum est, ut proprie Dei Verbum etiam Dei sapientia diceretur, cum sit sapientia et Pater et Spiritus sanctus. Si ergo proprie aliquid horum trium charitas nuncupanda est, quid aptius quam ut hoc sit Spiritus sanctus? ut scilicet in illa simplici summaque natura non sit aliud substantia, et aliud charitas, sed substantia ipsa sit charitas, et charitas ipsa sit substantia, sive sit in Patre, sive in Filio, sive in Spiritu sancto, et tamen proprie Spiritus sanctus charitas nuncupetur, sicut legis nomine, aliquando simul omnia Veteris instrumenti sanctarum Scripturarum significantur eloquia. Nam ex propheta Isaiâ testimonium ponens Apostolus ubi ait: In aliis linguis et in aliis labiis loquar populo huic: præmisit tamen: In lege scriptum est. Et ipse Dominus, in lege, inquit, eorum scriptum est: Quia oderunt me gratis: cum hoc legitur in Psalmo. Aliquando autem proprie vocatur lex quæ data est per Moysen: secundum quod dictum est: Lex et Prophetæ usque ad Joannem: et in his duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ. Hic utique proprie Lex appellata est de monte Sina. Prophetarum autem nomine etiam Psalmi significati sunt, et tamen alio loco ipse Salvator: Oportebat, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in Lege et Prophetis et Psalmis de me. Hic rursus Prophetarum nomen, exceptis Psalmis, intelligi voluit: dicitur ergo lex universaliter, cum Prophetis et Psalmis, dicitur et proprie quæ per Moysen data est. Ita [Item] dicuntur communiter Prophetæ simul cum Psalmis, dicuntur et proprie præter Psalmos. Et multis aliis exemplis doceri potest, multa rerum

A vocabula, et universaliter poni, et proprie quibusdam rebus adhiberi, nisi in re aperta vitanda sit longitudo sermonis. Hoc idem dixi, ne quisquam propterea non inconvenienter existimet charitatem appellare Spiritum sanctum, quia et Deus Pater, et Deus Filius potest charitas nuncupari. Sicut ergo unicum Dei Verbum proprie vocamus nomine Sapientiae, cum sit universaliter et Spiritus sanctus, et Pater ipse Sapientia: ita Spiritus [sanctus] proprie nuncupatur vocabulo charitatis, cum sit et Pater et Filius universaliter charitas. Sed Dei Verbum, id est unigenitus Dei Filius aperte dictus est Dei sapientia ore apostolico, ubi ait: Christum Dei virtutem et Dei sapientiam; Spiritus autem sanctus, ubi sit dictus charitas, invenimus si diligenter Joannis apostoli B scrutemur eloquium. Qui cum dixisset: Dilectissimi, diligamus invicem, quia dilectio ex Deo est, secutus adjunxit: Et omnis qui diligit, ex Deo natus est; qui non diligit, non cognovit Deum, quia Deus dilectio est. Ille manifestavit eam se dixisse dilectionem Deum, quam dixit ex Deo: Deus ergo ex Deo est dilectio. Sed quia et Dei Filius ex Deo Patre natus est, et Spiritus sanctus ex Deo Patre procedit, quem potius eorum hic debeamus accipere dictum esse dilectionem Deum, merito quaeritur. Pater enim solus ita Deus est, 36 ut non sit ex Deo, ac per hoc dilectio, quæ ita Deus est ut ex Deo sit, aut Filius est, aut Spiritus sanctus: sed in consequentibus cum Dei dilectionem commemorasset, non qua nos eum, sed qua nos ipse C dilexit et misit Filium suum liberatorem pro peccatis nostris; et hinc exhortatus est ut et nos invicem diligamus, atque ita in nobis Deus maneat, quia utique dilectionem Deum dixerat: statim volens de hac re apertius aliquid eloqui: In hoc, inquit, cognoscimus quia in ipso manemus, et ipse in nobis, quia de Spiritu suo dedit nobis. Sanctus itaque Spiritus, de quo dedit nobis, facit nos in Deo manere, et ipsum in nobis, hoc autem facit dilectio. Ipse est igitur Deus dilectio. Denique paulo post, cum hoc ipsum repetisset atque dixisset, Deus dilectio est, continuo subiecit, Et qui manet in dilectione, in Deo manet, et Deus in eo manet. Unde supra dixerat: In hoc cognoscimus quia in ipso manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis. Ipse ergo significatur, ubi legitur: Deus dilectio est. Deus igitur Spiritus sanctus qui procedit ex Deo, cum datus fuerit homini, accendit eum in dilectionem Dei et proximi, et ipse dilectio est: non enim habet homo unde Deum diligit, nisi ex Deo. Propter quod paulo post dicit: Nos diligimus, quia ipse prior dilexit nos. Apostolus quoque Paulus: Dilectio, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Nullum est isto Dei dono excellentius, solum est quod dividit inter filios regni æterni et filios perditionis æternæ. Dantur et alia per Spiritum [sanctum] munerata, sed sine charitate nihil prosunt. Nisi ergo tantum impertiatur cuique Spiritus sanctus, ut cum Dei et proximi faciat amatorem, a sinistra

non transfertur ad dexteram. Nec Spiritus proprie dicitur donum, nisi propter dilectionem, quam qui non habuerit, si linguis hominum loquatur et angelorum, sonans ærumentum est et cymbalum tinniens: et si habuerit prophetiam, et scierit omnia sacramenta et omnem scientiam, et si habuerit omnem fidem, ita ut montes transferat, nihil est; et si distribuerit omnem substantiam, et si tradiderit corpus suum ut ardeat, nihil prodest. Quantum ergo bonum est, sine quo ad æternam vitam neminem bona tanta perducunt! Ipsa vero dilectio, sive charitas (nam unus rei est nomen utrumque), si habeat eam qui non loquitur linguis, nec habet prophetiam, nec omnia: cit sacramenta omnemque scientiam, nec distribuit omnia sua pauperibus, vel non habendo quod distribuatur, vel aliqua necessitate prohibitus, nec tradit corpus suum ut ardeat, si talis passionis nulla tentatio est, perducit ad regnum. Ita ut ipsam fidei non faciat utilem nisi charitas: sine charitate quippe fides quidem potest esse, sed non et prodesse. Propter quod et apostolus Paulus, In Christo, inquit, Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur: sic eam discernens ab ea fide qua et dæmones credunt et contremiscunt. Dilectio igitur quæ ex Deo est et Deus est, proprie Spiritus sanctus est, per quem diffunditur in cordibus nostris Dei charitas, per quam nos tota inhabitat Trinitas. Quocirca rectissime Spiritus sanctus cum sit Deus, vocatur etiam donum Dei. Quod donum proprie quid nisi charitas intelligenda est, quæ perducit ad Deum, et sine qua quodlibet aliud Dei donum non perducit ad Deum? An et hoc probandum est, donum Dei dictum esse in sacris litteris Spiritum sanctum? Si et hoc expectatur, habemus in Evangelio secundum Joannem Domini Christi verba dicentis: Si quis sitit, veniat ad me et bibat: qui credit in me, sicut dicit Scriptura, Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Porro Evangelista secutus adjunxit: Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Unde dicit etiam Paulus Apostolus: Et omnes uno Spiritu potati sumus. Utrum autem donum Dei sit appellata aqua ista, quod est Spiritus sanctus, hoc quaeritur. Sed sicut hic invenimus hanc aquam Spiritum sanctum esse, ita invenimus alibi in ipso Evangelio, hanc aquam Dei donum appellatam: nam Dominus idem quando cum Samaritana muliere apud eum loquebatur, cui dixerat, Da mihi bibere: cum illa respondisset quod Judæi non conterentur Samaritanis, respondit Jesus et dixit ei: Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est, unde ergo habes aquam vivam? etc. Respondit Jesus et dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac sitiet iterum, qui autem biberit ex aqua quam dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua quam dabo ei fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Quia ergo hæc aqua viva, sicut evangelista exposuit, Spiritus sanctus est, pro-

A culdubio Spiritus donum Dei est: de hoc hic Dominus ait: Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. Nam quid tibi ait? [nam quod tibi ait:] Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ; hoc in isto loco, Fiet, inquit, in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Paulus quoque apostolus: Unicuique, inquit, nostrum datur gratia, secundum mensuram donationis Christi. Atque ut donationem Christi Spiritum sanctum ostenderet, secutus adjunxit: Propter quod dicit, Ascendit in altum, captivavit captivitatem: dedit dona hominibus. Notissimum est autem, Dominum Jesum, cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in cælum, dedisse Spiritum sanctum quo impleti qui crediderant [crediderunt] linguis omnium gentium loquebantur. Nec moveat quod ait, Dona, non, Donum. Id enim testimonium de [ex] Psalmo posuit. Hoc autem in Psalmo ita loquitur [legitur]: Ascendisti in altum, captivasti captivitatem, accepisti dona in hominibus: sic enim plures codices habent, et maxime Græci: et ex Hebræo sic interpretatum habemus. Dona itaque dixit Apostolus quemadmodum propheta, non donum: sed cum Propheta dixerit, Accepisti dona in hominibus, Apostolus maluit dicere, Dedit dona hominibus, ut ex utroque scilicet verbo, uno prophético, Apostolico altero (quia in utroque est divini sermonis auctoritas), sensus plenissimus redderetur: utrumque enim verum est, et quia dedit hominibus, et quia accepit in hominibus. Dedit hominibus, tanquam caput membris suis: accepit in hominibus idem ipse, utique in membris suis; propter quæ membra sua clamavit de cælo: Saule, Saule, quid me persequeris? et de quibus membris [suis] ait: Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Ipse ergo Christus et dedit de cælo, et accepit in terra. Porro autem dona ab hoc ambo dixerunt, et propheta et apostolus, quia per donum quod est Spiritus sanctus in commune omnibus membris Christi multa dona quæ sunt quibusque propria dividuntur; non enim singuli quique habent omnia, sed hi illa et alia alia, quamvis ipsum donum, a quo cuique propria dividuntur, omnes habeant, id est Spiritum sanctum. Nam cum et alibi multa dona commemorasset: Omnia, inquit, hæc operatur unus atque idem Spiritus dividens propria unicuique prout

D 37 vult; quod verbum et in Epistola quæ ad Hebræos est invenitur, ubi scriptum est, Attestante Deo signis et ostentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti divisionibus [distributionibus]. Et hic cum dixisset: Ascendit in altum, captivavit captivitatem, dedit dona hominibus; quod autem ascendit ait, quid est, nisi quia et descendit in inferiores partes terræ? Qui descendit ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut adimpleret omnia: et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam quidem [autem] prophetas, quosdam autem [vero] Evangelistas, quosdam autem pastores et doctores. Ecce quare dicta sunt [omnia] dona, quia sicut alibi dicit: Nunquid omnes apostoli, nunquid omnes prophetæ? et cætera,

hic adjunxit : Ad consummationem sanctorum, in opus ministeril, in ædificationem corporis Christi. Hæc est domus quæ, sicut Psalmus canit, ædificatur post captivitatem (quoniam qui sunt a diabolo eruti, a quò captivi tenebantur, de his ædificatur corpus Christi : quæ domus appellatur Ecclesia); hanc autem captivitatem ipse captivavit, quia diabolus vicit : et ne illa quæ futura erant sancti capitis membra, in æternum supplicium secum traheret, eum justitiæ prius, deinde potentiæ vinculis alligavit. Ipse itaque diabolus est appellata captivitas, quam captivavit qui ascendit in altum, et dedit dona hominibus, vel accepit in hominibus. Petrus autem apostolus, sicut in eo libro canonico legitur, ubi scripti sunt Actus Apostolorum, loquens de Christo, commotis corde Judæis et dicentibus : Quid ergo faciemus, fratres ? monstrate nobis; dixit ad eos : Agite pœnitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum, et accipietis donum Spiritus sancti. Itemque in eodem libro legitur, Simonem Magum apostolis dare voluisse pecuniam, ut ab eis acciperet potestatem quia [qua] per impositionem manus ejus daretur Spiritus sanctus : cui Petrus idem, Pecunia, inquit, tua tecum sit in perditione, quia donum Dei aestimasti te pecunia possidere. Et alio ejusdem libri loco, cum Petrus Cornelio et illis qui cum illo fuerant, loqueretur, annuntians et prædicans Christum, ait Scriptura : Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obstupuerunt qui ex circumcisione fideles simul cum Petro venerant, quia et in nationes donum Spiritus sancti effusum est. Audiebant enim illos loquentes linguis, et magnificantes Deum. De quo facti suo, quod incircumcisos baptizaverat, quia priusquam baptizarentur, ut nodum quæstionis hujus auferret, in eos venerat Spiritus sanctus, cum Petrus postea redleret rationem fratribus qui erant Hierosolymis, et hac re audita movebantur, ait post cætera : Cum cœpisset autem loqui ad illos, cecidit Spiritus sanctus in illos, sicut et in nos in initio. Memoratusque sum verbi Domini sicut dicebat : Quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos vero baptizabimini Spiritu sancto; si igitur æquale donum dedit illis, sicut et nobis qui credidimus in Dominum Jesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere Deum, non dare illis Spiritum sanctum ? Et multa alia sunt testimonia Scripturarum, quæ concorditer attestantur donum Dei esse Spiritum sanctum, in quantum datur eis qui per eum diligunt Deum : sed nimis longum est cuncta colligere, et quid eis satis est quibus hæc quæ diximus satis non sunt ? Sane admonendi sunt, quandoquidem donum Dei jam vident dictum Spiritum sanctum, ut cum audiunt donum Spiritus sancti, illud genus locutionis agnoscant quod dictum est, in expoliatione corporis carnis. Sicut enim corpus carnis nihil aliud est quam caro, sic donum Spiritus sancti nihil aliud est quam Spiritus sanctus. In tantum ergo donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur. Apud se autem Deus

A est, etsi nemini datur, quia Deus erat Patri et Filio cœternus, antequam cuiquam daretur. Nec quia illi dant, ipse datur, ideo minor est illis. Ita enim datur, sicut Dei donum, ut etiam seipsum det sicut Deus. Non enim dici potest, non esse suæ potestatis, de quo dictum est : Spiritus ubi vult spirat : et apud apostolum [illud apostolicum] quod jam supra commemoravi : Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult. Non est illie conditio dati, et dominatio dantium, sed concordia dati et dantium. Quapropter, sicut sancta Scriptura proclamat; Deus charitas est, illa quæ ex Deo est, et in nobis id agit, ut in Deo maneamus, et ipse in nobis, et hoc inde cognoscimus, quia de Spiritu suo dedit nobis, ipse Spiritus ejus est Deus charitas.

B Deinde, si in donis Dei nihil majus est charitate, et nullum est majus donum Dei quam Spiritus sanctus, quid consequentius, quam ut ipse sit charitas, quæ dicitur et Deus et ex Deo ? Et si charitas, qua Pater diligit Filium et Patrem diligit Filius, ineffabiliter communiorum demonstrat amborum, quid convenientius quam ut ille proprie dicatur charitas qui Spiritus est communis ambobus ? Hoc enim sanius creditur vel intelligitur, ut non solus Spiritus sanctus charitas sit in illa Trinitate, sed non frustra proprie charitas nuncupetur, propter illa quæ dicta sunt : sicut non solus est in illa Trinitate, vel Spiritus, vel sanctus, quia et Pater Spiritus, et Filius Spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus, quod non ambigit pietas, et tamen ipse non frustra proprie dicitur Spiritus sanctus. Quia enim est communis ambobus, id vocatur ipse proprie quod ambo communiter; alioquin si in illa Trinitate solus Spiritus sanctus est, charitas profecto et Filius, non solius Patris, verum etiam Spiritus sancti Filius invenitur. Ita enim locis innumerabilibus dicitur et legitur, Filius unigenitus Dei Patris, ut tamen et illud verum sit, quod Apostolus ait de Deo Patre : Qui eruit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii charitatis suæ. Non dixit Filii sui; quod si diceret, verissime diceret, quemadmodum quia sæpe dixit, verissime dixit : sed ait, Filii charitatis suæ. Filius ergo est etiam Spiritus sancti, si non est in illa Trinitate charitas Dei, nisi Spiritus sanctus. Quod si absurdissimum est, restat ut non solus ibi sit charitas Spiritus sanctus, sed propter illa, de quibus satis disserui, proprie sic vocetur : quod autem dictum est Filii charitatis suæ, nihil aliud intelligatur quam Filii sui dilecti, quam Filii postremo substantiæ suæ. Charitas quippe Patris, quæ in natura ejus est ineffabiliter simplici, nihil est aliud quam ejus ipsa natura atque substantia (ut sæpe jam diximus, et sæpe iterare non piget), ac per hoc Filii charitatis ejus nullus est alius quam qui de substantia ejus est genitus.

CAPUT CCXLVI.

De interrogatione hæretici, contra eos qui Unigenitum Dei non paternæ substantiæ sed voluntatis Filium esse dixerant; ex libro xv de Trinitate.

Acute sane quidam respondit hæretico versutissime interroganti, utrum Deus Filium volens an no-

lens genuerit : ut si diceretur, nolens, absurdissima Dei miseria sequeretur ; si autem, volens, continue quod intendebat velut invicta ratione concluderet, non naturæ esse Filium, sed voluntatis. At ille vigilantissime vicissim quæsit ab eo, utrum Deus Pater volens an nolens sit Deus : ut si responderet, nolens, sequeretur illa miseria quam de Deo credere magna insaniam est ; si autem diceret, volens, responderetur ei, Ergo et ipse voluntate sua Deus est, non natura. Quid ergo restabat, nisi et obmutaceret, et sua interrogatione obligatum insolubili vinculo se videret ? Sed voluntas Dei, si et proprie dicenda est aliqua in Trinitate personæ, magis hoc nomen Spiritui sancto competit, sicut charitas : nam quid est aliud charitas quam voluntas ? Video me de Spiritu sancto in isto libro secundum Scripturas sanctas hoc disputasse quod Adelibus sufficit, jam scientibus Deum esse Spiritum sanctum ; nec alterius substantiæ, nec minorem quam est Pater et Filius, quod in superioribus libris, secundum easdem Scripturas sanctas, verum [etiam] esse docuimus. De creatura etiam quam fecit Deus, quantum valuimus admonuimus eos qui rationem de rebus talibus poseunt, ut invisibilia ejus, per ea quæ facta sunt, sicut posent intellecta conspicerent, et maxime per rationem vel intellectualem creaturam, quæ facta est ad imaginem Dei, per quod, velut speculum, quantum possent, si possent, cernerent Trinitatem Deum in nostra memoria, intelligentia, voluntate. Quæ tria in sua mente naturaliter divinitus innotuita quisquis vivaciter perspicit, et quam magnum sit in ea, unde potest etiam sempiterna immutabilisque natura recoli, conspici, concupisci (reminiscitur per memoriam, intuetur per intelligentiam, amplectitur per dilectionem, profecto reperit illius summæ Trinitatis imaginem. Ad quam summam Trinitatem reminiscendam, videndam, diligendam, ut eam recorderetur, eam contempleretur, ea delectetur, totum debet referre quod vivit. Verum ne hanc imaginem, ab eadem Trinitate factam, et suo vitio in deterius commutatam, ita eidem comparet Trinitati, ut omni modo existimet similem, sed potius in qualicumque ista similitudine magnam quoque dissimilitudinem cernat, quantum satis esse videbatur admonui.

CAPUT CCXLVII.

De similitudinibus Trinitatis divinæ, quæ in natura mentis ad imaginem Dei factæ reperiri utcumque potuerunt.

Sane Deum Patrem, et Deum Filium, id est Deum genitorem, qui omnia quæ substantialiter habet in coæterno sibi Verbo suo dixit quodammodo : et ipsum Verbum ejus Deum, qui nec plus nec minus aliquid habet etiam ipse substantialiter, quam quod est in illo qui verbum non mendaciter sed veraciter genuit : quemadmodum potui, non ut illud jam facie ad faciem, sed per hanc similitudinem in ænigmate, quantumcumque conjiciendo videretur in memoria, et intelligentia mentis nostræ significaretur, curavi :

A memoriæ tribuens omne quod scimus, etiam non inde cogitemus ; intelligentiæ vero proprio [quodam] modo quamdam cogitationis informationem : cogitando enim quod verum invenimus, hoc maxime intelligere dicimus [dicimur], et hoc quidem in memoria rursus relinquimus. Sed illa est abstrusior profunditas nostræ memoriæ, ubi hoc etiam primum cum cogitarem invenimus, et gignitur intimum verbum, quod nullius linguæ sit, tanquam scientia de scientia, et visio de visione, et intelligentiæ quæ apparet in cogitatione, de intelligentiæ quæ in memoria jam fuerat, sed latebat : quanquam et ipsa cogitatio, quamdam suam memoriam nisi haberet, non reverteretur ad ea quæ in memoria reliquerat cum alia cogitaret. De Spiritu autem sancto nihil in hoc ænigmate quod ei simile videretur, ostendi, nisi voluntatem nostram, vel amorem, seu dilectionem, quæ valentior est voluntas. Quoniam voluntas nostra, quæ nobis naturaliter inest, sicut ei res adjuerint vel occurrerint, quibus allicimur vel offendimur, ita varias affectiones habet. Quid ergo est ? nunquid dicturi sumus voluntatem nostram, quando recta est, nescire quid appetat, quid evitet ? Porro si scit, profecto inest ei sua quædam scientia, quæ sine memoria et intelligentiâ esse non potest [possit]. An vero audiendus est quispiam, dicens, Charitatem nescire quid agat, quæ non agit perperam ? Sicut ergo inest intelligentiæ, inest dilectio illi memoriæ principali, in qua invenimus paratum et reconditum ad quod cogitando possumus pervenire, quia et de ista invenimus ibi, quando nos cogitando invenimus, et intelligere aliquid, etiam et amare quæ ibi erant, et quando inde non cogitabamus : et sicut inest memoria, inest dilectio huic intelligentiæ quæ cogitatione formatur ; quod verbum verum sine ullius gentis lingua intus dicimus, quando cognovimus dicimus ; nam nisi reminiscendo non redit ad aliquid, et nisi amando redire non curat nostræ cogitationis intuitus, ita dilectio, quæ visionem in memoria constitutam, et visionem cogitationis inde formatam, quasi parentem prolemque conjungit.

CAPUT CCXLVIII.

Tria quæ sunt in imagine Dei, id est memoria, intellectus et amor unius personæ, quia non hoc est ei esse quod hæc habere ; ex eodem libro.

D Verum hæc quando in una sunt persona, sicut est homo, potest nobis quispiam dicere : Tria ista, memoria, intellectus et amor, mea sunt, non sua ; nec sibi, sed mihi agunt quod agunt ; imo ego per illa, ego etiam meum per memoriam, intelligo per intelligentiam, amo per amorem : et quando ad memoriam meam aciem cogitationis adverto, ac sic in corde meo dico quod scio, verbumque verum de scientia mea gignitur, utrumque meum est, et scientia utique et verbum. Ego enim scio, ego dico in meo corde quod scio, et quando in memoria mea cogitando invenio, jam me intelligere, jam me amare aliquid, qui intellectus et amor ibi erant, et antequam inde cogitarem, in-

lectum mentem et amorem meum invenio in memoria mea, quo ego intelligo, ego amo, non ipsa. Item quando cogitatio mea unum est, et vult redire ad ea quæ in memoria reliquerat, ea quæ intellecta conspiciere atque intus dicere, mea memoria meminerat, et mea vult voluntate, non sua. Ipse quoque amor meus, cum meminit atque intelligit quid appetere debeat, quid vitare, per meam, non per suam memoriam meminit, et per intelligentiam meam, non [per] suam, quidquid intelligentem amat, intelligit; quod breviter dici potest: Ego per omnia illa tria memini, ego intelligo, ego diligo, qui nec memoria sum, nec intelligentia, nec dilectio, sed hæc habeo. Ista ergo dici possunt ab una persona quæ habet hæc tria, non ipsa est hæc tria. In illius vero summæ simplicitate naturæ, quæ Deus est (quamvis unus sit Deus), tres tamen personæ sunt, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Aliud est itaque Trinitas res ipsa, aliud imago Trinitatis in re alia; propter quam imaginem, simul et illud in quo sunt hæc tria imago dicitur; sicut imago dicitur simul et tabula et quod in ea pictum est; sed propter picturam quæ in ea est, simul et tabula nomine imaginis appellatur.

CAPUT CCXLIX.

89 *Quam vera in Dei Trinitate unitas, et quam vera in ejusdem unitate sit Trinitas; ex eodem libro, tit. 23.*

Verum in illa summa Trinitate, quæ incomparabiliter rebus omnibus antecellit, tanta est inseparabilitas, ut cum trinitas hominum non possit dici unus homo, in illa unus Deus et dicatur et sit, nec in uno Deo sit illa Trinitas, sed unus Deus. Nec rursus quemadmodum ista imago quod est homo, habens illa tria, una persona est, ita est illa Trinitas, sed tres personæ sunt, Pater Filius, et Filius Patris, et Spiritus Patris et Filii. Quamvis enim memoria hominis, et maxime illa quam pecora non habeat, id est qua res intelligibiles ita continentur, ut non in eam per sensus corporis venerint, habeat pro modulo suo, in hac imagine Trinitatis, incomparabiliter quidem imperem, sed tamen qualemcumque similitudinem Patris: itemque intelligentiæ hominis, quæ per intentionem cogitationis inde formatur, quando quod scitur dicitur, et nullius linguæ cordis verbum est, habeat in sua magna disparilitate nonnullam similitudinem Filii, et amor hominis de scientia procedens, et memoriam intelligentiæque conjungens, tanquam parenti prolique communis. Unde nec pareus intelligitur esse, nec proles habeat in hac imagine aliquam, licet valde impari, similitudinem Spiritus sancti: non tamen sicut in ista imagine Trinitatis, non hæc tria unus homo, sed unus hominis sunt; ita in ipsa summa Trinitate, cujus hæc imago est, non unus Dei sunt illa tria, sed unus Deus est; et tres sunt illæ, non una persona. Quod sane mirabiliter ineffabile est, vel ineffabiliter mirabile, cum sit una persona imago hæc Trinitatis, ipsa vero summa Trinitas tres personæ sint, inseparabilior est illa Trinitas persona-

rum trium, quam hæc unius; illa quippe in natura Divinitatis, sive id melius dicatur Deitatis, quod est, hoc est, atque incommutabiliter inter se ac semper æqualis est, nec aliquando non fuit, aut aliter fuit, nec aliquando non erit, aut aliter erit. Ista vero tria quæ sunt in impari imagine, etsi non locis (quoniam non sunt corpora), tamen inter se, nunc in ista vita, magnitudinibus separantur. Neque enim quia mole nullæ ibi sunt, ideo non videtur in alio majorem esse memoriam quam intelligentiam; in alio contra [in alio autem e contra]: in alio deo hæc amoris magnitudine superari, sive sint ipsa duo inter se æqualia, sive non sint æqualia. Atque ita et a singulis binæ, et a binis singula, et a singulis singula, a majoribus minora vincuntur. Et quando inter se æqualia fuerint, ab omni languore sanata, nec tunc æqualiter rei natura immutabili ea res quæ per gratiam non mutabitur (quia non æquatur creaturæ Creatori), et quando ab omni languore sanabitur, mutabitur. Sed hanc non solum incorporalem, verum etiam summæ inseparabili vereque immutabilem Trinitatem, cum venerit visio quæ facie ad faciem nobis promittitur, multo clarius certiusque videbimus quam nunc ejus imaginem quod nos sumus: per quod tamen speculum et in quo ænigmatem qui vident, sicut in hac vita videre concessum est, non illi sunt, qui ea quæ digessimus et commendavimus in sua mente conspiciunt, sed illi qui eam tanquam imaginem vident, ut possint ad eum, cujus imago est, quomodocumque referre quod vident; et per imaginem quam conspiciendo vident, etiam illud videre conjiciendo, quoniam nondum possunt facie ad faciem: non enim ait Apostolus, Videmus nunc in speculum; sed, Videmus nunc per speculum.

CAPUT CCL.

Quare bis datus sit Spiritus sanctus; ex eodem libro, tit. 26.

Deinde in illa summa Trinitate, quæ Deus est, intervalia temporum nulla sunt, per quæ possit ostendi, aut saltem requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, et postea de ambobus processerit Spiritus sanctus. Quoniam Scriptura sancta Spiritum eum dicit amborum: ipse est enim de quo dicit Apostolus: Quoniam autem estis filii [Dei], misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra [vestra]: et ipse est de quo dicit idem Filius: Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis; et multis aliis divinarum eloquiorum testimoniis comprobatur, Patris et Filii esse Spiritum, qui proprie dicitur Trinitate Spiritus sanctus. De quo item dicit ipse Filius: Quem ego mittam vobis a Patre; et alio loco, Quem mittet Pater in nomine meo. De utroque autem procedere sic docetur, quia ipse Filius ait: de Patre procedit; et cum resurrexisset a mortuis, et apparuisset discipulis suis, insufflavit et ait: Accipite Spiritum sanctum ut eum etiam de se procedere ostenderet; et ipsa est virtus quæ de illo exiebat [de ipso exibat], sicut le-

gitur in Evangelio, et sanabat omnes. Quid vero fuerit causæ ut post resurrectionem suam, et in terra prius daret et de cælo postea mitteret Spiritum sanctum; hoc ego existimo, quia per ipsum donum diffunditur charitas in cordibus nostris, qua diligimus Deum et proximum, secundum duo illa præcepta, in quibus tota Lex pendet et Prophetæ. Hoc significans Dominus Jesus, bis dedit Spiritum sanctum: semel in terra, propter dilectionem proximi; et iterum de cælo, propter dilectionem Dei: et si forte alia ratio reddatur de his dato Spiritu sancto, eundem tamen Spiritum datum, cum insufflasset Jesus, de quo mox ait: Ite, baptizate omnes gentes, in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti, ubi maxime commendatur hæc Trinitas, ambigere non debemus. Ipse est igitur qui etiam de cælo datus est die Pentecostes, id est post dies decem quam Dominus ascendit in cælum. Quomodo ergo Deus non est qui dat Spiritum sanctum? imo quantus Deus est, qui dat Deum? neque enim aliquis discipulorum ejus dedit Spiritum sanctum. Orabant quippe ut veniret in eos quibus manum imponebant, non ipsi eum dabant; quem morem in suis præpositis etiam nunc servat Ecclesia.

CAPUT CCLI.

Quare bis datus sit Spiritus sanctus; ex sermone de Ascensione Domini.

Quare bis dedit Spiritum sanctum, multi multa dixerunt, et sicut homines quæsierunt, et aliquid dixerunt quod non est contra fidem: alius hoc, alius illud, utrumque quod non excederet regulam veritatis. Si dicam me scire quare bis dederit, mentiar vobis. Qui se dicit scire quod nescit, temerarius est: qui se negat scire quod scit, ingratus est. Ergo fateor vobis, quare bis dederit Dominus Spiritum sanctum, adhuc quæro: ad aliquid certius cupio pervenire; adjuvet me Dominus orantibus vobis, ut quod donare dignatur, et vobis non taceatur. Ergo nescio quid tamen existimem, nondum sciens, nondum pro certo tenens, sicut certissimum teneo dedisse; quid ergo existimem non tacebo. Si hoc est, confirmet Dominus, si aliud est quod verius appareat, donet Dominus. Ergo arbitror, sed arbitror ideo bis datum Spiritum sanctum, ut commendarentur duo præcepta charitatis. Duo sunt enim præcepta, et una est charitas: Diliges Dominum **40** Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua; et diliges proximum tuum tanquam teipsum. In his duobus præceptis, tota lex pendet et prophetæ. Una charitas, et duo præcepta; unus Spiritus, et duo data. Non enim alius datus est prius, et alius datus est postea, quia non alia charitas diligit proximum quam illa quæ diligit Deum; non ergo alia charitas est: qua charitate proximum diligimus, ipsa charitate et Deum. Sed quia aliud est Deus, aliud proximus, una charitate diliguntur, non sunt tamen unum qui diliguntur. Qui ergo magna est primitus commendanda dilectio Dei, secunda dilectio proximi, a secunda autem in-

A cipitur ut ad primam perveniat (si enim fratrem quem vides non diligis, Deum, quem non vides, quomodo diligere poteris?); ideo forte informans nos ad dilectionem proximi, dedit in terra conspicuus et proximis proximus Spiritum sanctum insufflando in faciem eorum, et ab hac maxime charitate, quæ in cælis est, de cælo misit iterum Spiritum sanctum. Spiritum sanctum accipe in terra, et dilige fratrem: accipe de cælo, et dilige Deum; quia et in terra quod accepisti de cælo est: in terra Christus dedit, sed de cælo est quod dedit; ille enim dedit qui de cælo descendit; hic invenit cui daret, sed inde attulit quod daret. Quid est ergo, fratres? an forte commemoro et hoc, quomodo charitas ad Spiritum sanctum pertineat? Paulum audite: Non solum autem, inquit, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spes, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris. Unde quid tibi dabis, quid quasi de tuo præsumebas? Quid enim habes quod non accepisti? Ergo unde, nisi quod sequitur, per Spiritum sanctum qui datus est nobis: charitas ista non tenetur nisi in unitate Ecclesiæ: non illam habent divisores, sicut dicit apostolus Judas: Hi sunt qui seipso agregant, animales, Spiritum non habentes; ideo defluunt, quia coagulum non habent charitatis.

CAPUT CCLII.

Quid quodam sermone ad populum disputatum sit de differentia generationis Filii et processionis Spiritus sancti; ex eodem libro, tit. 27.

Verum quia in illa coæterna et æquali, et incorporali, et ineffabiliter immutabili atque inseparabili Trinitate, difficillimum est generationem a processione distinguere, sufficiat interim eis qui extendi non valent [in] amplius, id quod de hac re in sermone quodam proferendo ad aures populi Christiani diximus, dictamque conscripsimus. Inter cætera enim, cum per Scripturarum sanctarum testimonia docuissem, de utroque procedere Spiritum sanctum: Si ergo, inquam, et de Patre et de Filio procedit Spiritus sanctus, cur Filius dixit: De Patre procedit? Cur, putas, nisi quemadmodum solet ad eum referre, et quod ipsius est de quo et ipse est? Unde [et] illud est quod ait: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit. Si igitur hic intelligitur ejus doctrina, quam tamen dixit non suam, sed Patris, quanto magis illic intelligendus est et de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi sic ait: De Patre procedit, ut non diceret, de me non procedit. A quo autem habet Filius ut sit Deus (est enim de Deo Deus) ab illo habet utique, ut etiam de illo procedat Spiritus sanctus. Ac per hoc [etiam] Spiritus sanctus, ut etiam de Filio procedat, sicut procedit de Patre, ab ipso habet Patre. Illic utcumque etiam illud intelligitur, quantum a talibus quales nos sumus, intelligi potest, cur non dicatur natus esse, sed potius procedere Spiritus sanctus, quoniam si et ipse Filius diceretur, amborum utique Filius diceretur; quod absurdissim-

num est. Filius quippe nullus est duorum nisi patris et matris. Absit autem, ut inter Deum Patrem et Deum Filium tale aliquid suspicemur. Quia nec filius hominum simul et ex patre et ex matre procedit; sed eum in matrem procedit ex patre, non tunc procedit ex matre, et cum in hanc lucem procedit ex matre, non tunc procedit ex patre. Spiritus autem sanctus non de Patre procedit in Filium, et de Filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit. Quamvis hoc Filio Pater dederit, ut quemadmodum de se, ita de illo quoque procedat. Neque enim possumus dicere, quod non sit vita Spiritus sanctus, cum vita Pater, vita sit Filius: ac per hoc sicut Pater, cum habeat vitam in semetipso, dedit et Filio habere vitam in semetipso, sic ei dedit vitam procedere de illo, sicut procedit et de ipso. Hæc de illo sermone in hunc librum transtuli, sed fidelibus, non infidelibus loquens. Verum si ad hanc imaginem contuendam, et ad videnda ista quam vera sint quæ in eorum mente sunt, nec tria sic sunt ut tres personæ sint, sed omnia tria hominis sunt quæ una persona est, minus idonei sunt, [cur] qui non de illa summa Trinitate, quæ Deus est, credunt potius quod in sacris litteris invenitur, quam poscunt liquidissimam reddi sibi rationem, quæ ab humana mente, tarda scilicet infirmaque, non capitur: et certe cum inconcusse crediderint Scripturis sanctis, tanquam veracissimis testibus, agant orando, et quærendo, et bene vivendo ut intelligant, id est ut, quantum videri potest, videatur mente quod tenetur fide. Quis hoc prohibeat, imo vero ad hoc quis non hortatur [hortetur]? Si autem propterea negandum putant ista esse, quia ea non valent cæcis mentibus cernere, debent et illi qui ex nativitate sua cæci sunt, esse solem negare. Lux ergo lucet in tenebris, quod si eam tenebræ non comprehendunt, illuminentur Dei dono prius ut sint fideles, et incipiant esse lux in comparatione infidelium; atque hoc præmisso fundamento ædificentur, ad videnda quæ credunt ut aliquando possint videre. Sunt enim quæ ita creduntur, ut videri jam omnino non possint: non enim Christus iterum in cruce videndus est, sed nisi hoc credatur, quod ita factum atque visum est, ut futurum ac videndum jam non speretur, non pervenitur ad Christum, qualis sine fine videndus est. Quantum vero attinet ad illam summam, ineffabilem, incorporealem, incommutabilemque naturam, per intelligentiam utcumque cernendam, nusquam se melius (regente duntaxat fidei regula) acies humanæ mentis exercet, quam in eo quod ipse homo in sua natura melius cæteris animalibus, melius etiam cæteris animæ suæ partibus habet, quod est ipsa mens, cui quidam rerum invisibilium tributus est visus, et ut cui tanquam in loco superiore atque interiore honorabiliter præsidenti, iudicanda omnia nuntiant etiam corporis sensus; et qua non est superior cui subdita regenda est nisi Deus. Verum inter hæc, quæ multa jam dixi, et nihil illius summæ Trinitatis ineffabilitate dignum, me dixisse audeo profiteri, sed confi-

teri potius, mirificatam scientiam ejus ex me invuluisse, nec potuisse [posse] me ad illam; o tu, anima mea, ubi te esesentis, ubi jaces, aut ubi stas, donec ab eo qui propitius factus est omnibus iniquitatibus tuis, sanentur omnes languores tui? Agnoscis te certe in illo esse stabulo, quo Samaritanus ille perduxit eum quem reperit multis a latronibus inflictis vulneribus semivivum: et tamen multa vera vidisti, non his oculis quibus videntur corpora colorata, sed his pro quibus orabat qui dicebat: Oculi mei videant æquitatem; nempe ergo multa vera vidisti, eaque discrevistis ab illa luce qua tibi lucente vidisti: attolle oculos **¶** ad [in] ipsam lucem, et eos in eam fige si potes; sic enim videbis quid distet nativitas Verbi Dei a processione doni Dei, propter quod Filius unigenitus non de Patre genitum (alioquin frater ejus esset), sed procedere dixit Spiritum sanctum: unde, cum sit communio quædam consubstantialis Patris et Filii, amborum Spiritus, non amborum, quod absit, dictus est Filius. Sed ad hoc dilucide perspicueque cernendum, non potes ibi aciem figere, scio, non potes; verum dico, mihi dico, quid non possim scio; ipsa tamen tibi ostendit in te tria illa, in quibus tu summæ ipsius, quam fixis oculis contemplari nondum vales, imaginem Trinitatis agnosceres [agnoscas]. Ipse ostendit tibi Verbum verum esse in te, quando de scientia tua gignitur, id est, quando quod scimus, dicimus, etsi [quamvis] nullius gentis linguam significantem vocem, vel proferamus, vel cogitemus, sed ex illo quod novimus cogitatio nostra formetur, sitque in acie cogitantis imago similissima cogitationis ejus, quam memoria continebat, ista duo scilicet, velut parentem ac prolem tertia voluntate sive dilectione jungente. Quam quidem voluntatem de cogitatione procedere (nemo enim vult quod omnino quid vel quæ sit nescit), non tamen esse cognitionis imaginem, et ideo quamdam in hac re intelligibili nativitate et processionis insinuari distantiam, quoniam non hoc est cogitatione conspiciere quod appetere, vel etiam perfrui voluntate, cernit discernitque qui potest. Potuisti et tu, quamvis non potueris neque possis explicare sufficienti eloquio, quod inter nubila similitudinum corporalium quæ cogitationibus humanis occurrere non desinunt, vix vidisti. Sed illa lux, quæ non est quod tu, et hoc tibi ostendit, aliud esse illas incorporeas similitudines corporum, et aliud esse verum quod eis reprobatam intelligentiam contuemur: hæc et alia similiter certa oculis tuis interioribus lux illa monstravit. Quæ igitur causa est, cur acie fixa ipsam videre non possis, nisi utique infirmitas? et quis [quid] eam tibi fecit, nisi utique iniquitas? Quis ergo sanat omnes languores tuos, nisi qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis?

CAPUT CCLIII.

Quod omnis doctrina, vel rerum sit vel signorum, et res qua fruendum est, sit Deus Trinitas; ex libro de Doctrina Christiana.

Omnis doctrina vel rerum est vel signorum; sed res per signa discuntur. Proprie autem nunc res ap-

pellavi, quæ non ad significandum aliquid adhibentur, A sicut est lignum, lapis, pecus, atque hujusmodi cætera, sed non illud lignum quod in aquas amaras Moysen misisse legimus, ut amaritudine carerent, neque ille lapis quem Jacob sibi ad caput posuerat, neque illud pecus quod pro filio immolavit Abraham: hæc namque ita res sunt, ut aliarum etiam signa sint rerum. Sunt autem alia signa quorum omnis usus in significando est, sicuti sunt verba: nemo enim utitur verbis, nisi aliquid significandi gratia. Ex quo intelligitur quid appellem signa, res eas videlicet, quæ ad significandum aliquid adhibentur. Quamobrem omne signum etiam res aliqua est: quod enim nulla res est, omnino nihil est. Non autem omnis res etiam signum est: et ideo in hac divisione rerum atque signorum, cum de rebus loquimur, ita loquimur, ut etiamsi B earum aliquæ adhiberi ad significandum possint, non impediatur partitionem qua prius de rebus, postea de signis disseruimus, memoriterque teneamus id nunc in rebus considerandum esse quod sunt, non quod aliud etiam præter seipsas significant. Res ergo aliæ sunt, quibus fruendum est; aliæ, quibus utendum est; aliæ, quæ fruuntur et utantur. Illæ quibus fruendum est, nos beatos faciunt; istis quibus utendum est, tendentes ad beatitudinem adjuvamus, et quasi adminiculamur, ut ad illas quæ nos beatos faciunt pervenire atque his inhærere possimus. Nos vero qui fruimur et utimur inter utrasque constituti, si eis quibus utendum est frui voluerimus, impeditur cursus noster, et aliquando etiam deflectitur, ut ab his rebus quibus fruendum est obtinendis vel retardemur vel etiam revocemur, inferiorum amore præpediti. Frui est enim, amore inhærere alicui rei, propter seipsam. Uti autem, quod in usum venerit ad id quod amatur obtinendum referre, si tamen amandum est: nam usus illicitus, abusus potius, vel abusus, nominandus est. Quomodo ergo si essemus peregrini, qui beate vivere nisi in patria non possemus, eaque peregrinatione utique miseri, et miseriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis, quibus utendum esset ut ad patriam qua fruendum erat pervenire valeremus: quod si amœnitates itineris, et ipsa gestatio vehiculorum nos delectaret, conversi ad fruendum his quibus uti debuimus, nollemus cito viam finire, et perversa suavitate implicati, alienaremur a patria, cujus suavitas faceret beatos; D sic in hujus mortalitatis viâ peregrinantes a Domino, si redire ad patriam volumus, ubi beati esse possumus, utendum est hoc mundo, non fruendum, ut invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciantur, hoc est ut de corporalibus temporalibusque rebus, æterna et spiritalia capiamus. Res igitur quibus fruendum est, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, eademque Trinitas, una quædam summa res communisque omnibus fruentibus ea; si tamen res, et non rerum omnium causa, si tamen et causa. Non enim facile nomen quod tantæ excellentiæ conveniat, inveniri potest, nisi quod melius ita dicitur, Trinitas hæc, unus Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo

omnia: ita Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et singulus quisque horum Deus, et simul omnes unus Deus, et singulus quisque horum plena substantia, et simul omnes una substantia, Pater nec Filius est, nec Spiritus sanctus; Filius nec Pater est, nec Spiritus sanctus; Spiritus sanctus nec Pater, nec Filius: sed Pater tantum Pater, et Filius tantum Filius, et Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus. Ea tem tribus æternitas, eadem incommutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque concordia; et tria hæc unum; omnia propter Patrem æqualia, omnia propter Filium connexa, omnia propter Spiritum sanctum. Diximusne aliquid et sonamus aliquid dignum Deo? imo vero nihil me aliud quam dicere voluisse sentio. Si autem dixi, non hoc est quod dicere volui; hoc unde scio, nisi quia Deus ineffabilis est; quod autem a me dictum est, si ineffabile esset, dictum non esset? Ac per hoc ne ineffabilis quidem dicendus est Deus; quia et hoc cum dicitur, aliquid dicitur, et si nescio quæ pæna verborum: quoniam si illud est ineffabile quod dici non potest non est ineffabile quod vel ineffabile dici potest. Quæ pæna verborum silentio cavenda potius, quam voce pacanda est. Et tamen Deus, cum de illo nihil digne dici possit, admisit humanæ vocis obsequium, et verbis nostris in laude sua gaudere nos voluit. Nam inde est et quod dicitur Deus. Non enim revera in strepitu istarum duarum syllabarum ipse cognoscitur, sed tamen omnes Latine linguæ scios, cum aures eorum sonus iste tetigerit, **42** movet ad cogitandam excellentissimam quamdam immortalisque naturam. Nam cum ille unus cogitatur deorum Deus, ab his etiam qui alios et suspiciantur, et vocant, et colunt deos, sive in celo, sive in terra, hæc cogitatur, ut aliquid quo nihil sit melius atque sublimius illa cogitatio conetur attingere.

CAPUT CCLIV.

De purgatione mentis ad fruendam illam lucem que se viam nobis præbens, superbis stulte fecisse putata est humanum genus, de contrariis et de similibus curans; ex eodem libro 1.

Quapropter cum illa veritate perfruendum sit, quæ incommutabiliter vivit, et in ea Trinitas Deus auctor et conditor universitatis, rebus quas condidit, consulat, purgandus est animus, ut et perspicere illam lucem valeat, et inhærere perspectæ; quam purgationem, quasi ambulationem quamdam, et quasi navigationem ad patriam esse arbitremur. Non enim ad eum qui ubique præsens est locis movemur, sed bono studio bonisque moribus, quod non possemus, nisi ipsa sapientia tantæ etiam nostre infirmitati congruere dignaretur, et vivendi nobis præberet exemplum, non aliter quam in homine, quoniam et nos homines sumus. Sed quia nos cum ad illam venimus, sapienter facimus; ipsa cum ad nos venit, ab hominibus superbis quasi stulte fecisse putata est: et quoniam nos cum ad illam venimus, convalescimus, ipsa cum ad nos venit, quasi infirma existimata est; sed quod stultum est Dei, sapientius

est quam homines, et quod infirmum est Dei, fortius est quam homines. Cum ergo ipsa sit patria, viam se quoque nobis fecit ad patriam. Et cum sano et puro interiori oculo ubique sit præsens, eorum qui oculum illum infirmum immundumque habent, oculis etiam carneis apparere dignata est. Quia enim in sapientia Dei non poterat mundus per sapientiam cognoscere Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Non igitur per locorum spatia veniendo, sed in carne mortali mortalibus apparendo, venisse ad nos dicitur. Illuc ergo venit ubi erat, quia in hoc mundo erat, et mundus per eum factus est. Sed quoniam cupiditate fruendi, pro ipso Creatore, creatura homines configurati huic mundo, et mundi nomine congruentissime vocati, non eum cognoverunt, propterea dixit evangelista: **B** Et mundus eum non cognovit. Itaque in sapientia Dei non poterat mundus per sapientiam cognoscere Deum. Cur ergo venit cum hic esset, nisi quia placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes? Quomodo venit, nisi quod Verbum caro factum est, et habitavit in nobis? Sicut cum loquimur, ut id quod animo gerimus in audientis animum per aures carneas illabatur: fit sonus verbum quod corde gestamus, et locutio vocatur, nec tamen in eundem sonum cogitatio nostra convertitur, sed apud se manens integra, formam vocis qua se insinuet auribus, sine aliqua labe suæ mutationis assumit: ita verbum Dei non commutatum, caro tamen factum est, ut habitaret in nobis. Sicut autem curatio via est ad sanitatem, sic ista curatio peccatores sanandos reficiendosque suscepit. Et quemadmodum medici, cum alligant vulnera, non inkomposite sed apte id faciunt, ut vinculi utilitatem quædam pulchritudo etiam consequatur; sic medicina sapientiæ, per hominis susceptionem, nostris est accommodata vulneribus, de quibusdam contrariis curans, et de quibusdam similibus. Sicut etiam ille qui medetur vulnere corporis, adhibet quædam contraria, sicut frigidum calido, vel humido siccum, vel quid aliud ejusmodi; adhibet etiam quædam similia, sicut linteolum, vel rotundo vulnere rotundum, vel oblongum oblongo, ligaturamque ipsam non eandem membris omnibus, sed similem similibus coaptat: sic sapientia Dei, hominem curans, seipsam exhibuit ad sanandum, ipsa medicus, ipsa medicina. Quia ergo per superbiam homo lapsus est, humilitatem adhibuit ad sanandum: serpentis sapientia decepti sumus, Dei stultitia liberamur. Quemadmodum autem illa sapientia vocabatur, erat autem stultitia contemnentibus Deum, sic ista quæ vocatur stultitia, sapientia est vincentibus diabolum. Nos immortalitate male usi sumus ut moreremur, Christus mortalitate bene usus est, ut viveremus. Corrupto animo feminæ ingressus est morbus, integro corpore feminæ processit salus. Ad eadem contraria pertinet, quod etiam exemplo virtutum ejus, vitia nostra curantur. Jam vero similia, quasi ligamenta, membris et vulneribus nostris adhibita illa sunt,

PATROL. LXII.

A quod per feminam deceptos per feminam natus homo homines, immortalis mortales, morie mortuos liberavit.

CAPUT CCLV.

Utrum frui se homo debeat an uti, et de regula dilectionis dicitur constituta; ex eodem libro.

Magna quæstio est, utrum frui se homines debeant an uti, an utrumque. Præceptum est enim nobis ut diligamus invicem. Sed quæritur, utrum propter se homo ab homine diligendus sit, an propter aliud? Si enim propter se, fruimur eo, si propter aliud, utimur eo. Videtur autem mihi propter aliud diligendus; quod enim propter se diligendum est, in eo constituitur beata vita. Cujus etiam si nondum res, tamen spēs ejus nos hoc tempore consolatur. **B** Maledictus autem qui spem suam ponit in homine. Sed nec seipso quisque frui debet, si liquide advertat quia nec seipsum debet propter seipsum diligere, sed propter illum [illud] quo fruendum est. Tunc est quippe optimus homo, cum tota vita sua pergit in incommutabilem vitam, et toto affectu inhæret illi: si autem se propter se diligit, non se refert ad Deum, sed ad seipsum conversus, non ad incommutabile aliquid convertitur: et propterea jam cum defectu aliquo se fruitur: quia melior est, cum totus hæret atque constringitur incommutabili bono, quam cum inde vel ad seipsum relaxatur. Si ergo teipsum non propter te debes diligere, sed propter illum [illud] ubi dilectionis tuæ rectissimus finis est, non succenseat alius homo, si etiam ipsum propter Deum diligis: hæc enim regula dilectionis divinitus constituta est: Diliges, inquit, proximum tuum tanquam teipsum, Deum vero ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente: ut omnes cogitationes tuas, et omnem vitam, et omnem intellectum in illum conferas, a quo habes ea ipsa quæ confers. Cum autem ait, Toto corde, tota anima, tota mente, nullam vitæ nostræ partem reliquit quæ vacare debeat, et quasi locum dare ut re alia velit frui, sed quidquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur quo totus dilectionis impetus currit. Quisquis ergo recte diligit proximum, hoc cum eo debet agere, ut etiam ipse toto corde, tota anima, tota mente diligit Dominum [Deum]: sic enim eum diligens tanquam seipsum, totam dilectionem sui et illius refert in illam dilectionem Dei, quæ nullum a se rivulum duci extra patitur, cujus derivatione minuatur. Non autem omnia, quibus utendum est, diligenda sunt, sed ea sola quæ aut nobiscum societate quadam referuntur in Deum, sicut est homo vel angelus, aut ad nos relata, beneficio Dei per nos indigent, sicut est corpus. Nam utique martyres non dilexerunt scelus persequentium se, quo tamen usi sunt ad promittendum Deum.

CAPUT CCLVI.

43 *De rebus quatuor diligendis, et ordinatam haberi oportere dilectionem, et conjunctioribus pro sorte consulendum; ex eodem libro.*

Cum ergo quatuor sint diligenda: unum quod supra nos est, alterum quod nos sumus, tertium quod

juxta nos est, quartum quod infra nos est; de secundo et quarto nulla praecepta danda erant, quantumlibet enim homo excedit a veritate, remanet illi dilectio sui, et dilectio corporis sui. Fugax enim animus, ab incommutabili lumine omnium regnatorum id agit, ut ipse sibi regnet et corpori suo. Ideo non potest nisi et se et corpus suum diligere. Magnum ergo aliquid adeptum se putat, si etiam sociis, id est aliis hominibus, dominari potuerit: inest enim vitioso animo, id est magis appetere, et sibi tanquam debitum vindicare quod uni proprie debetur Deo. Talis autem sui dilectio melius odium vocatur. Iniquum est enim, quia vult sibi servire quod infra se est, cum ipse superiori servire nolit. Rectissimeque dictum est: Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam; et ideo fit infirmus animus, et de mortali corpore cruciatur: necesse est enim ut illud diligat, et ejus corruptione praegravetur. Immortalitas enim et incorruptio corporis de sanitate animi existit. Sanitas autem animi est firmissime inherere potiori, hoc est incommutabili Deo. Cum vero etiam eis qui sibi naturaliter pares sunt, hoc est hominibus, dominari affectat, intolerabilis omnino superbia est. Nemo ergo se odit, et hinc quidem nulla cum aliqua secta quaestio fuit, sed neque corpus suum quisquam odit; verum est enim quod ait Apostolus: Nemo unquam carnem suam odio habuit. Et quod nonnulli dicunt, male se [omnino] esse sine corpore, omnino falluntur, non enim corpus suum, sed corruptiones ejus et pondus oderunt: non itaque nullum corpus, sed incorruptum et celerrimum [integerrimum] corpus volunt habere, sed putant nullum corpus esse, si tale fuerit, quia tale aliquid esse animam putant: quod autem continentia quadam et laboribus persequi videntur corpora sua, qui hoc recte faciunt non id agunt ut non habeant corpus, sed ut habeant subjugatum et paratum ad opera necessaria; libidines enim male utentes corpore, id est consuetudines et inclinationes animae ad fruendum interioribus, per ipsius corporis laboriosam quamdam militiam extinguere affectant: nam non se interimunt, sed curam suae valetudinis gerunt; qui autem perverse id agunt, quasi naturaliter inimico suo corpori bellum ingerant: in quo fallit eos quod legunt: Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem; haec enim invicem adversantur. Dictum est enim hoc propter indomitam carnalem consuetudinem, adversus quam spiritus concupiscit, non ut interimat corpus, sed ut concupiscentia ejus, id est consuetudine mala edomita, faciat spiritui subjugatum, quod naturalis ordo desiderat. Quia enim hoc erit post resurrectionem, ut corpus omnimodo cum quiete summa spiritui subditum immortaliter vigeat, hoc etiam in hac vita meditandum est, ut consuetudo carnalis mutetur in melius, nec inordinatis motibus resistat spiritui; quod donec fiat, caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: non per odium resistente spiritu, sed per principatum, quia magis quod diligit vult subditum esse: meliori; nec per odium resistente carne, sed per consuetu-

dinis vinculum, quod a parentum etiam propagine inveteratum, naturae lege inolevit. Id ergo agit spiritus in domanda carne, ut solvat malae consuetudinis quasi pacta perversa, et fiat pax consuetudinis bonae. Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et diliges proximum tuum tanquam teipsum: in his duobus praeceptis tota Lex pendet et Prophetarum: finis itaque praecepti est dilectio, et ea gemina, id est Dei et proximi. Quod si te totum intelligas, id est animum et corpus tuum, et proximum totum, id est animum et corpus ejus (homo enim ex animo constat et corpore), nullum rerum diligendarum genus in his duobus praeceptis praetermissum est: cum enim praecurrat dilectio Dei, ejusque dilectionis modus praescriptus appareat ita ut caetera in illum confluant, de dilectione tua nihil dictum videtur; sed cum dictum est: Diliges proximum tuum tanquam teipsum, simul et tui abs te dilectio non praetermissa est. Ille autem juste et sancte vivit qui rerum integer aestimator est; ipse est autem qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligat quod non est diligendum, aut non diligat quod diligendum est, aut amplius diligat quod minus diligendum est, aut aequae diligat quod vel minus vel amplius diligendum est, aut minus vel amplius quod aequae diligendum est. Omnis peccator, in quantum peccator est, non est diligendus; et omnis homo, in quantum homo est, diligendus est propter Deum, Deus vero propter seipsum, etsi Deus omni homine amplius diligendus est: amplius quisque Deum debet diligere quam seipsum, item amplius alius homo diligendus est quam corpus nostrum: quia propter Deum omnia ista diligenda sunt, et potest nobiscum alius homo Deo perfrui, quod non potest corpus, quia corpus per animam vivit qua fruimur Deo. Omnes autem aequae diligendi sunt, sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictus tibi, quasi quadam sorte junguntur. Sicut enim si tibi abundaret aliquid quod dari oporteret ei qui non haberet, nec duobus dari posset, si tibi occurrerent duo, quorum neuter alium vel indigentia, vel erga te aliqua necessitudine superaret, nihil justius faceres, quam ut sorte legeres [eligeres] cui dandum esset quod dari utrique non posset: sic in hominibus, quibus omnibus consulere nequeas, pro sorte habendum est, prout quisque tibi temporaliter colligatus adhaerere potuerit. Omnium autem qui nobiscum frui possunt Deo, partim eos diligimus quos ipsi adjuvamus, partim eos a quibus adjuvamus, partim [eos] quorum et indigemus adiutorio et indigentiae subvenimus, partim quibus nec ipsi conferimus aliquid commodi, nec ab eis ut nobis conferatur attendimus. Velle tamen debemus ut omnes nobiscum diligant Deum, et totum quod eos vel adjuvamus vel adjuvamus ab eis, ad unum illum finem referendum est.

CAPUT CCLVII.

¶ De principio viarum secundum Salomonem; ex eodem libro.

Cum homine in Deo fruieris, Deo potius quam homine fruieris; illo enim fruieris quo efficeris beatus, et ad eum te pervenisse lætaberis, in quo spem ponis ut venias. Inde ad Philemonem Paulus: Ita, frater, inquit, ego te fruar in Domino; quod si non addidisset, in Domino, et te fruar tantum dixisset, in eo constituisset spem beatitudinis suæ. Quanquam etiam vicinissime dicitur frui cum dilectione uti [et vicissitudine dicitur frui cum delectatione uti]; cum enim adest quod diligitur, etiam delectationem secum necesse est gerat, per quam si transieris, eamque ad illud ubi permanendum est retuleris, uteris ea, et absque, non proprie, diceris frui: si vero inhæseris atque permanseris, finem in ea ponens lætitiæ tuæ, tunc vere et proprie frui dicendus es; quod non faciendum est, nisi in illa Trinitate, id est summo et incommutabili bono. Vide quemadmodum cum ipsa Veritas et Verbum, per quod facta sunt omnia, caro factum est ut habitaret in nobis, tamen ait Apostolus: Et si noveramus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus; ille quippe qui non solum pervenientibus possessionem, sed etiam viam se præbere voluit venientibus, ad [sc] principium viarum voluit carnem assumere. Unde est etiam illud: Dominus creavit me principium viarum suarum; ut inde inciperent qui vellent venire. Apostolus igitur, quamvis adhuc ambularet in via, et ad palmam supernæ vocationis sequeretur vocantem Deum, tamen ea quæ retro sunt obliviscens, et in ea quæ ante sunt extensus, jam principium viarum transierat, hoc est eo non indigebat a quo tamen aggradiendum et exordiendum iter est omnibus qui ad veritatem pervenire et in vita æterna permanere desiderant; sic enim ait: Ego sum via, et veritas, et vita: hoc est, Per me venit, ad me pervenit, in me permanet. Cum enim ad ipsum pervenit [etiam ad ipsum Patrem pervenit], quia per æqualem ille cui est æqualis agnoscitur, vinciente et tanquam agglutinante nos sancto Spiritu, quo in summo atque incommutabili bono permanere possumus. Ex quo intelligitur quia nulla res in via tenere nos debeat, quia [Quando] nec ipse Dominus in quantum via nostra esse dignatus est, tenere nos voluerit, sed transire, ne rebus temporalibus, quamvis ab illo pro salute nostra susceptis et gestis, hæreamus infirmiter, sed per eas potius curramus alacriter, ut ad eum ipsum qui nostram naturam a temporalibus liberavit et collocavit, ad dexteram Patris provehi atque pervenire mereamur. Omnium igitur quæ prædicta sunt, ex quo de rebus tractamus, hæc summa est, ut intelligatur Legis et omnium divinarum Scripturarum plenitudo et finis esse dilectio rei qua fruendum est, et rei quæ nobiscum ea re frui potest: quia ut se quisque diligit, præcepto non opus est. Hoc ergo ut nossemus atque possemus, facta est tota pro nostra salute per divinam providentiam

A dispensatio temporalis, qua debemus uti, non quasi mansoria quadam dilectione et delectatione, sed transitoria potius tanquam viæ, tanquam vehiculorum, vel aliorum quorumlibet instrumentorum; aut si quid congruentius dici potest, ut ea quibus ferimur, propter illud ad quod ferimur, diligamus. Quisquis igitur Scripturas divinas vel quamlibet earum partem intellexisse sibi videtur, ita ut eo intellectu non ædificet istam geminam charitatem Dei et proximi, nondum intellexit: quisquis vero talem inde sententiam duxerit, ut huic ædificandæ charitati sit utilis, nec tamen hoc dixerit quod ille quem legit eo loco sensisse probabitur, non perniciosè fallitur, nec omnino mentitur. Inest quippe in mentiente voluntas falsa dicendi, et ideo multos invenimus qui mentiri velint, qui autem falli neminem. **B** Cum igitur hoc sciens homo faciat, illud nesciens patiat, satis apparet in una eademque re, illum qui fallitur eo qui mentitur esse meliorem; quandoquidem pati melius est iniquitatem quam facere. Omnis autem qui mentitur, inique facit, et si cuiquam videtur utile aliquando esse mendacium, potest videri utilem aliquando esse iniquitatem. Nemo enim mentiens, in eo quod mentitur servat fidem: nam hoc utique vult ut cui mentitur fidem sibi habeat, quam tamen ei mentiendo non servat. Omnis autem fidem violator iniquus est. Aut igitur Iniquitas aliquando est utilis, quod fieri non potest, aut mendacium semper inutile est. Sed quisquis in Scripturis aliud sentit quam ille qui scripsit illis non mentientibus, fallitur. **C** Sed tamen, ut dicere cœperam, si ea sententia fallitur qua ædificet charitatem, quæ finis præcepti est, ita fallitur ac si quisquam errore deserens viam, eo tamen per agrum pergat, quo etiam via illa perducit: corrigendus est tamen, et quam sit utilis viam non deserere demonstrandum est, ne consuetudine deviandi, etiam in transversum aut perversum ire cogatur. Asserendo enim temere quod ille non sensit quem legit, plerumque incurrit in alia quæ illi sententiæ contexere nequeat. Quæ si vera et certa esse consentit, illud non possit verum esse quod senserat, atque in eo nescio quomodo ut amando sententiam suam, Scripturæ incipiat offensior esse quam sibi: quod malum si serpere siverit, evertetur ex eo; per fidem enim ambulamus, non per speciem; titubabit autem fides, si divinarum Scripturarum vacillat auctoritas. Porro fide titubante, charitas etiam ipsa languescit. Nam si a fide quis ceciderit, a charitate etiam necesse est cadat. Non enim potest diligere quod esse non credit. Porro si et credit, et diligit bene agendo, et præceptis morum bonorum obtemperando, efficit ut etiam speret se ad id quod diligit esse venturum.

CAPUT CCLVIII.

Quod fide et spe decedente charitas maneat, et quod temporale quid vilescat cum venerit, æternum vero ardentius diligatur; ex eodem libro.

Itaque tria hæc sunt quibus et scientia omnis et prophetia militat: fides, spes, charitas. Sed fides

succedit species quam videbimus, et spei succedit A beatitudo ipsa ad quam perventuri sumus : charitas autem etiam istis decedentibus augebitur potius. Si enim credendo diligimus quod nondum videmus, quanto magis cum videre cœperimus? Et si sperando diligimus quo nondum pervenimus, quanto magis cum pervenerimus? Inter temporalia quippe atque æterna hoc interest, quod temporale aliquid plus diligitur antequam habeatur, vilescit autem cum advenerit, non enim satiat animam cum [cui] vera est et certa sedes æternitas; æternum autem ardentius diligitur adeptum quam desideratum. Nulli enim desideranti conceditur plus de illo existimare quam se habet, ut ei vilescat cum minus invenerit, sed quantum quisque veniens existimare potuerit, plus perveniens inventurus est. Homo itaque 45 fide B spe, et charitate subnixus, eaque inconcusse retinens, non indiget Scripturis, nisi ad alios instruendos : itaque multi per hæc tria etiam in solitudine sine codicibus vivunt; unde in illis arbitror jam impletam esse quod dictum est, sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia evacuabitur [destruetur] : quibus tamen quasi machinis, tanta fidei, et spei, et charitatis in eis surrexit instructio, ut perfectum aliquid tenentes, ea quæ sunt ex parte non quærant : perfectum sane, quantum in hac vita potest; nam in comparatione futuræ vitæ, nullius justi et sancti est vita ista perfecta; ideo manent, inquit, fides, spes, charitas, tria hæc, major autem horum charitas, quia et cum quisque ad æterna pervenerit, duobus istis decedentibus, charitas C auctor et certior permanebit. Quapropter cum quisque cognoverit finem præcepti esse charitatem, de corde puro et conscientia bona, et fide non ficta, omnem intellectum divinarum Scripturarum ad ista tria relaturus, ad tractationem illorum librorum securus accedat : cum enim diceret, charitas, addidit, de corde puro, ut nihil aliud quam id quod diligendum est diligeretur. Conscientiam vero bonam subjunxit propter spem : ille enim se ad id quod credit et diligit perventurum esse desperat, cui malæ conscientiæ scrupulus inest. Tertio : Et fide, inquit, non ficta : si enim fides nostra mendacio caruerit, tunc et non diligimus quod non est diligendum, et recte vivendo id speramus ut nullo modo spes nostra fallatur.

CAPUT CCLIX.

De signis naturalibus, et de datis; ex libro II de Doctrina Christiana.

Quoniam de rebus cum scriberem, præmisi commonens ne quis in eis attenderet, nisi quod sunt; non etiam si quid aliud præter se significant; vicissim de signis disserens, hoc dico, ne quis in eis attendat quod sunt, sed potius quod signa sunt, id est quod significant. Signum est enim res præter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire, sicut vestigio viso, transisso animal cujus vestigium est, cogitamus; et fumo viso, ignem subesse cognoscimus : et voce ani-

mantis audita, affectionem animi ejus advertimus; et tuba sonante, milites vel progredi, vel regredi, et si quid aliud pugna postulat, oportere noverunt. Signorum igitur alia sunt naturalia, alia data : naturalia sunt, quæ sine voluntate atque ullo appetitu significanti præter se aliquid aliud ex se cognosci faciunt : sicuti est fumus, significans ignem; non enim volens significari id facit, sed rerum expertarum animadversione et notatione cognoscitur ignem subesse, etiamsi fumus solus appareat : sed et vestigium transeuntis animantis ad hoc genus pertinet, et vultus irati sen tristis affectionem animi significat, etiam nulla ejus voluntate qui aut iratus aut tristis est; aut si quis alius motus animi vultu indice proditur, etiam nobis non id agentibus ut prodatur. Data vero signa sunt, quæ sibi quæque viventia invicem dant, ad demonstrandos quantum possunt motus animi sui, vel sensa aut intellecta quælibet. Nec ulla causa est nobis significandi, id est signi dandi, nisi ad depromendum et trajiciendum in alterius animum id quod animo gerit qui signum dat. Horum igitur signorum genus, quantum ad homines attinet, considerare atque tractare statuimus : quia et signa divinitus data, quæ Scripturis sanctis continentur, per homines nobis indicata sunt qui ea conscripserunt.

CAPUT CCLX.

Quod inter omnia signa verba teneant principatum, quæ propter peccatum superbiæ non potuerunt cunctis gentibus esse communia; ex eodem libro.

Omnia signa verbis comparata paucissima sunt : verba enim prorsus inter homines obtinuerunt principatum significandi quæcumque animo concipiuntur, si ea quisque proderet velit. Nam et odore unguenti Dominus quo perfusi sunt pedes ejus, signum aliquod dedit, et sacramento corporis et sanguinis sui per gustato [prægustato] significavit quod voluit, et cum mulier tangendo simbriam vestimenti ejus salva facta est, nonnihil significat. Sed innumerabilis multitudo signorum, quibus suas cogitationes homines exerunt, in verbis constituta est : nam illa signa omnia, quorum genera breviter attingi, potui verbis enuntiare, verba vero illis signis nullo modo possem : sed quia verberato acre statim transeunt, nec diutius manent quam sonant, instituta sunt per litteras signa verborum. Ita voces oculis ostenduntur, non per seipsas, sed per signa quædam sua. Ista signa igitur non potuerunt communia esse omnibus gentibus, peccato quodam dissensionis humanæ, cum ad se quisque principatum rapit, cujus superbiæ signum est erecta illa turris in cælum, ubi homines impii non solum animos, sed etiam voces dissonas habere meruerunt. Ex quo factum est, ut etiam Scriptura divina, qua tantis morbis humanarum voluntatum subvenitur, ab una lingua profecta, qua opportune potuit per orbem terrarum disseminari, per varias interpretum linguas longe lateque diffusa innotesceret gentibus ad salutem, quam legentes nihil aliud appetunt, quam cogitationes voluntatemque illorum a quibus conscripta est invenire, et per illas

voluntatem Dei, secundum quam tales homines locutos [esse] credimus. Sed multis et multiplicibus obscuritatibus et ambiguitatibus decipiuntur, qui temere legunt aliud pro alio sentientes : quibusdam autem locis, quid vel falso suspicentur non inveniunt, ita obscura dicta quaedam densissimam caliginem obducunt, quod totum provisum esse divinitus non dubito, ad edomandam labore superbiam, et intellectum a fastidio revocandum, cui facile investigata plerumque vilescunt.

CAPUT CCLXI.

Quod ex aliqua similitudine Scriptura suavius excitet animum, ut illud exempli causa de Canticis canticorum : Dentes tui sicut grex detonsarum ; ex eodem libro.

Quid est, quæro, quod si quisquam dicat sanctos esse homines atque perfectos, quorum vita et moribus Christi Ecclesia de quibuslibet superstitionibus præcidit eos qui ad se veniunt, et imitatione bonorum sibi quodammodo incorporat, qui boni fideles et veri Dei servi, deponentes onera sæculi, ad sanctum baptis-mi lavacrum venerunt, atque inde ascendentes, conceptione sancti Spiritus, fructum dant geminæ charitatis, id est Dei et proximi. Quid est ergo, quod si hæc quisque dicat, minus delectat audientem, quam si ad eundem sensum locum illum exponat de Canticis canticorum, ubi dictum est Ecclesie, **46** cum tanquam pulchra quædam femina laudaretur : Dentes tui, sicut grex detonsarum ascendens de lavacro, quæ omnes geminos creant, et sterilis non est in illis ; num aliud homo discit, quam cum illud planissimis verbis, sine similitudinis huius adminiculo audiret ? et tamen nescio quomodo suavius intueor sanctos, cum eos quasi dentes Ecclesie video quasi præcidere ab erroribus homines, atque in ejus corpus [corpore] emollita duritia, quasi demersos mansosque transferre. Oves etiam jocundissime agnosco detonsas oneribus sæcularibus, tanquam velleribus positis, et ascendentes de lavacro, id est de baptismate, creare omnes geminos, duo præcepta dilectionis, et nullam esse ab isto sancto fructu sterilem video. Sed quare suavius videam, quam si nulla de divinis libris talis similitudo promeretur, cum res eadem sit eademque cognitio, difficile est dicere, et alia quæstio est. Nunc tamen nemo ambigit, et per similitudines libentius quæque cognosci, et cum aliqua difficultate quæsitâ multo gratius inveniri. Qui enim prorsus non inveniunt quod quærunt, fame laborant : qui autem non quærunt, quia in promptu habent, fastidio sæpe marcescunt : in utroque autem languor cavendus est. Magnifice igitur et salubriter Spiritus sanctus ita Scripturas sanctas modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret : nihil enim fere de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperitur. Ante omnia igitur opus est Dei timore converti ad cognoscendam ejus voluntatem, quid nobis appetendum fugiendumque præcipiat. Timor autem iste co-

Agitationem de nostra mortalitate et de futura morte necesse est incutiat, et quasi clavatis carnibus, omnes superbie motus ligno crucis affigat. Deinde mitescere opus est pietate, neque contradicere Scripturæ, sive intellectæ, si aliqua vitia nostra percussit, sive non intellectæ, quasi nos melius sapere meliusque præcipere possimus : sed cogitare potius et credere id esse melius et verius, quod ibi scriptum est, etiamsi lateat, quam id quod nos per nos ipsos sapere possumus. Post istos duos gradus timoris atque pietatis, ad tertium venit scientiæ gradum, de quo nunc agere institui : nam in eo se exercet omnis divinarum Scripturarum studiosus, nihil in eis aliud inventurus [inveniens], quam diligendum esse Deum, propter Deum, et proximum propter Deum, et illum quidem ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente, proximum vero tanquam seipsum, id est ut tota proximi sicut etiam nostri directio referatur in Deum : de quibus duobus præceptis, cum de rebus ageremus, libro superiore tractavimus. Necesse est ergo, ut primo se quisque in Scripturis inveniat amore hujus sæculi, hoc est temporalium rerum implicatum, longe sejunctum esse a tanto amore Dei, et tanto amore proximi, quantum Scriptura ipsa præscribit : tum vero ille timor quo cogitat de judicio Dei, et illa pietas qua non potest nisi credere et cedere auctoritati sanctorum librorum, cogit eum seipsum lugere : nam ista scientia bonæ spei hominem non se jaclantem, sed lamentantem facit ; quo affectu impetrat sedulis precibus consolationem divini adjutorii, ne desperatione frangatur.

CAPUT CCLXII.

De signis propriis et translatis agens, dat exemplum, quod bos proprie pecus translate Evangelista monstretur ; ex eodem libro.

Duabus autem causis non intelliguntur quæ scripta sunt, si aut ignotis aut ambiguis signis obteguntur. Sunt autem signa vel propria, vel translata : propria dicuntur, cum his rebus significandis adhibentur, propter quas sunt instituta : sicut cum dicimus bovem, intelligimus pecus, quod omnes robiscum Latinæ linguæ homines hoc nomine vocant. Translata sunt, cum et ipsæ res quas propriis verbis significamus, ad aliquid aliud significandum usurpantur : sicut dicimus bovem, et per has duas syllabas intelligimus pecus, quod isto nomine appellari solet : sed rursus per illud pecus intelligimus evangelistam, quem significavit Scriptura interpretante Apostolo [dicens] : Bovem triturantem non infrenabis.

CAPUT CCLXIII.

De rerum ignorantia, quæ facit obscuras figuratas locutiones, cum ignoramus vel animalium, vel lapidum, vel herbarum naturas ; ex eodem libro.

Rerum autem ignorantia facit obscuras figuratas locutiones, cum ignoramus vel animalium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarumve rerum quæ plerumque in Scripturis similitudinis alicujus gratia

ponuntur. Nam et de serpente quod notum est, totum corpus eum pro capite obijcere ferientibus, quantum illustrat sensum illum quod Dominus jubet, astutos nos esse sicut serpentes: ut scilicet pro capite nostro, quod est Christus, corpus potius persequentibus offeramus, ne fides Christiana tanquam negetur [tanquam caput necetur] in nobis, si parentes corpori negemus Deum! Vel illud quod per cavernæ angustias coarctatus, deposita vetere tunica, vires novas accipere dicitur, quantum concinit ad imitandam [ipsius] serpentis astutiam, exuendumque ipsam veterem hominem, sicut Apostolus dicit, ut induamur novo, et exuendum per angustias, dicente Domino: Intrate per angustam portam! Ut ergo notitia naturæ serpentis illustrat multas similitudines quæ [quas] de hoc animante Scriptura dare consuevit, sic ignorantia nonnullorum animalium, quæ non minus per similitudines commemorat, impedit plurimum intellectorem: sic lapidum, sic herbarum, vel quæque [quæcunque] tenentur radicibus. Nam et carbunculi notitia, quod lucet in tenebris multa illuminat etiam obscura librorum, ubicunque propter similitudinem ponitur: et ignorantia berylli vel adamantis claudit plerumque intelligentiæ fores. Nec aliam ob causam facile est intelligere, pacem perpetuam significari oleæ ramulo, quem rediens ad arcam columba pertulit, nisi quia novimus, et olei lenem contactum non facile alieno humore corrumpi, et arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiam hyssopi, dum nesciunt quam vim habeat, vel ad purgandum pulmonem, vel, ut dicitur, ad saxa radicibus penetrandum, cum sit herba brevis atque humilis, omnino invenire non possunt quare sit dictum: Asperges me hyssopo, et mundabor.

47 CAPUT CCLXIV.

De numerorum imperitiâ, quæ multa facit non intelligi; ex eodem libro.

Numerorum etiam imperitiâ multa facit non intelligi translate ac mystice posita in Scripturis. Ingenium quippe, ut ita dixerim, ingenium non potest non moveri quid sibi velit quod et Moyses et Elias et ipse Dominus quadraginta diebus jejunaverunt, cujus actionis figuratus quidam nodus, nisi hujus numeri cognitione et consideratione non solvitur: habet enim denarium quater tanquam cognitionem omnium rerum intextam temporibus. Quaternario namque [quippe] numero, et diurna, et annua curricula peraguntur: diurna, matutinis et meridianis, vespertinis nocturnisque horarum spatiis; annua, vernis, æstivis, autumnalibus hiemalibusque mensibus. A temporum autem delectatione, dum in temporibus vivimus, propter æternitatem, in qua vivere volumus, abstinendum et jejunandum est: quamvis temporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina contemnedorum temporum et appetendorum æternorum. Porro autem denarius numerus Creatoris atque creaturæ significat scientiam. Nam Trinitas Creatoris est, septenarius autem numerus creaturam indicat, pro-

pter vitam et corpus; nam et in illa tria sunt, unde etiam toto corde, tota anima, tota mente diligendus est Deus: in corpore autem, manifestissima quatuor apparent, quibus constat, elementa. In hoc ergo denario, dum temporaliter nobis insinuat, id est quater ducitur, caste et continenter a temporalium delectatione vivere, hoc est quadraginta diebus jejunare [monemur]: hoc lex cujus persona est in Moyse, hoc prophetia cujus personam gerit Elias, hoc et [ipso] Dominus monet, qui tanquam testimonium habens ex lege et prophetis, medius inter illos in monte, tribus discipulis videntibus atque stupentibus, claruit. Deinde quæritur quomodo quinquagenarius de quadragenario numero existat, qui non modocriter in nostra religione sacrosus est propter Pentecosten? et quomodo ter ductus propter tria tempora, ante legem, sub lege, sub gratia, vel propter nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, adjuncta eminentius ipsa Trinitate, ad purgatissimæ Ecclesiæ mysterium referatur? perveniatque ad centum quinquaginta tres pisces, quos retia, post resurrectionem Domini, in dexteram partem missa coeperunt. In multis aliis atque aliis numerorum formis, quædam similitudinum in sanctis libris secreta ponuntur, quæ propter numerorum imperitiâ legentibus clausa sunt.

CAPUT CCLXV.

De rerum musicarum ignorantia; ex eodem libro.

Non pauca etiam claudit atque obtegit nonnullarum rerum musicarum ignorantia. Nam et de psalterii et citharæ differentia quidem non inconcinnæ aliquas rerum figuras aperuit, et decem chordarum psalterium, non importune inter doctos quæritur, utrum habeat aliquam musicæ legem, quæ ad tantum nervorum numerum cogat. An vero si non habet, eo ipso magis sacratè accipiendus sit ipse numerus, vel propter decalogum legis. De quo item numero si quærat, non nisi ad Creatorem creaturamque referendus est, vel propter superius expositum ipsum denarium. Et ille numerus ædificationis templi, qui cum memoratur in Evangelio, quadraginta scilicet et sex annorum, nescio quid musicum sonat, et relatus ad fabricam Domini corporis (propter quam templi mentio facta est), cogit nonnullos hæreticos confiteri Filium Dei, non falso sed vero et humano corpore indutum. Et numerum quippe et musicam plerisque locis in sacris Scripturis honorabiliter posita invenimus; non enim audiendi sunt errores gentilium superstitionum, qui novem Musas, Jovis et Memoræ filias esse finxerunt: refellit eos Varro, quo nescio utrum ad eos quisquam talium rerum doctior vel curiosior esse possit. Dicit enim civitatem nescio quam, non enim nomen recolo, lecasæ apud tres artifices terna simulacra Musarum, quæ in templo Apollinis donum poneret, ut quisquis artificum patriarchiorum formasset, ab illo potissimum electa emeret: ita contigisse, ut opera sua quoque illi artifices æque pulchra explicarent et placuisse civitati omnes novem, atque omnes esse emptas, et

in Apollinis templo dedicarentur, quibus postea dicit Hesiodum poetam imposuisse vocabula. Non ergo Jupiter novem Musas genuit, sed tres fabri ternas creaverunt: tres autem non propterea illa civitas locaverat, quia in somnis eas viderat, aut tot se ejuam illarum oculis demonstraverant, sed quia facile erat animadvertere, omnem sonum, quæ materies cantilenarum est, triformem esse naturam; aut enim voce editur, sicut eorum est qui faucibus sine organo canunt, aut flatu sicut tubarum et tiliarum, aut pulsu sicut in cytharis et tympanis, et quibuslibet aliis quæ percutiendo canora sunt; sed sive ita se habeat quod Varro retulit, sive non ita, nos tamen non propter superstitionem profanorum debemus musicam fugere, si quid inde utile ad intelligendas sanctas Scripturas rapere potuerimus, nec ad illorum theatricas nugas converti, si aliquid de citharis et de organis, quod ad spiritalia capienda valeat, disputemus. Neque enim et litteras discere non debuimus, quia earum Deum dicunt esse Mercurium, aut quia Justitiæ Virtutisque templa dedicarunt, et quæ corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt, propterea nobis justitia virtusque fugienda est. Imo vero quisquis bonus verusque christianus est, Domini sui esse intelligat ubicunque invenerit veritatem, quam conserens et agnoscens, etiam in litteris sacris superstitionis signa repudiet, doleatque homines atque caveat qui cognoscentes Deum, non ut Deum glorificaverunt, et cætera.

CAPUT CCLXVI.

De signis superstitionis, quibus perniciose dæmonum societates comparatur; ex eodem libro.

Duo sunt genera doctrinarum quæ in gentilibus etiam moribus exercentur: unum, earum rerum quas instituerunt homines; alterum, earum quas animadvertentur jam peractas, aut divinitus institutas. Illud quod est secundum institutiones hominum, partim superstitionum est, partim non est superstitionum. Superstitionum est, quidquid institutum est ab hominibus, ad faciendam et colendam idola pertinentem, vel ad colendum sicut Deum creaturam, partemve ullam creaturæ, vel ad consultationes et pacta quædam significationum cum dæmonibus placita atque fœderata, qualia sunt molimina magicarum artium, quæ quidem commemorare potius, quam docere assolent poetæ: ex quo genere sunt, sed quasi licentiore vanitate, aruspicum et augurum libri: ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturæ atque remedia, quæ medicorum quoque disciplina condemnat, sive in præcantationibus, sive in quibusdam notis, quas characteres vocant, sive in quibusque rebus suspendendis atque illigandis, vel etiam saltandis quodammodo, non ad temperationem corporum, sed ad quasdam significationes, aut occultas, aut etiam manifestas, quæ mitiore nomine physica vocant: ut quasi non superstitione implicare, sed natura prodesse videantur, sicut sunt inanes in summo aurium singularum: aut destructionum [de struthionum] ossibus ansulæ in digitis: aut cum tibi dicitur sin-

gultienti, ut dextra manu sinistrum pollicem teneas. His adjunguntur millia inanissimarum observationum, si membrum aliquod salierit, si junctim ambulanti-bus amicus lapis, aut canis, aut puer medius intervenerit, atque illud quod lapidem calcant, tanquam direptorem [direptorem] amicitiae, minus molestum est quam cum innocentem puerum colapho percutiunt, si pariter ambulanti-bus intercurrit: sed bellum est, quod aliquando pueri vindicantur a canibus; nam plerumque tam superstitiosi sunt quidam, ut etiam canem qui melius intervenerit ferire audeant non impune, namque a vano remedio cito ille interdum percussorem suum ad verum medicum mittit. Hæc sunt etiam illa; timen calcare cum ante domum suam transit; redire ad lectum, si quis dum se calciat, sternutaverit; redire domum, si procedens offenderit; cum vestis a soricibus roditur, plus tremere suspitione futuri mali, quam præsens damnum dolere. Unde illud eleganter dictum est Catonis: Qui cum esset consultus a quodam qui [sibi] a soricibus erosas caligas diceret, respondit, Non esse illud monstrum, sed vere monstrum habendum fuisse, si sorices a caligis roderentur. Neque illi ab hoc genere perniciosæ superstitionis segregandi sunt, qui genethiaci, propter natalium dierum considerationem, nunc autem vulgo mathematici vocantur: quare istæ quoque opiniones, quibusdam rerum signis, humana præsumptione institutis, ad eadem illa, quasi quædam cum dæmonibus pacta et conventa, referendæ sunt. Hinc enim fit ut, occulto quodam judicio divino, cupidi malarum rerum homines tradantur illudendi et decipiendi pro meritis voluntatum suarum, illudentibus eos atque decipientibus prævaricatoribus angelis, quibus ista mundi pars infirma, secundum pulcherrimum ordinem rerum, divinæ providentiæ lege, subjecta est: quibus illusionibus et deceptionibus evenit, ut istis superstitionis et perniciosis divinationum generibus, multa præterita et futura dicantur, nec aliter accidant quam dicuntur, multaque observantibus secundum observationes suas eveniant, quibus implicati curiosiores fiant, et sese magis magisque inserant multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris. Hoc genus fornicationis animæ salubriter divina Scriptura non tacuit, neque ab ea sic deterruit animam, ut propterea talia negaret esse sectanda, quia falsa dicuntur a professoribus eorum, sed etiam: Si dixerint vobis, inquit, et ita evenerit, ne credatis eis: non enim quia imago Samuelis mortui Saul regi vera pronuntiavit, propterea talia sacrilegia, quibus imago illa præsentata est, minus exseeranda sunt; aut quia in Actibus apostolorum ventriloqua femina verum testimonium perhibuit apostolis Domini, ideo Paulus apostolus pepercit illi spiritui, ac non potius feminam illius dæmonii correptione atque exclusionem mundavit. Omnes igitur artes hujusmodi, vel nugatoriæ, vel noxiæ superstitionis, ex quadam pestifera societate hominum et dæmonum, quasi pacta infidelis et dolosæ amicitiae constituta, penitus sunt repudianda

et fugienda Christiano : non quod idolum sit aliquid, ait Apostolus, sed quia quæ immolant, dæmoniis immolant, et non Deo : nolo [autem] vos socios dæmoniorum fieri. Quod autem de idolis et de immolationibus quæ honori eorum exhibentur, dixit Apostolus, hoc de omnibus imaginariis signis sentiendum est, quæ vel ad cultum idolorum, vel ad creaturam ejusque partes tanquam Deum colendas trahunt, vel ad remedium aliarumque observationum curam pertinent, quæ non sunt divinitus ad dilectionem Dei et proximi tamquam publice constituta, sed per privatas appetitiones rerum temporalium corda dissipant miserorum. In omnibus ergo istis doctrinis, societas dæmonum formidanda atque vitanda est, qui nihil cum principe suo diabolo, nisi reditum nostrum claudere atque obserare conantur. Sicut autem de stellis quas condidit, et ordinavit Deus, humanæ deceptorie conjecturæ ab hominibus institutæ sunt, sic etiam de quibusdam nascentibus, vel quoquo modo divinæ providentiæ administratione existentibus rebus, multi multa humanis suspicionibus quasi regulariter conjectata, litteris mandaverunt : si forte insolitæ acciderint, tanquam [velut] si mula pariat, aut fulmine aliquid percutiatur; quæ omnia tantum valent, quantum præsumptione animorum, quasi communi quadam lingua cum dæmonibus fœderata sunt : quæ tamen plena sunt omnia pestiferæ curiositatis, cruciantis sollicitudinis, mortiferæ servitutis; non enim quia valebant animadversa sunt, sed animadvertendo atque signando factum est ut valerent : et ideo diversis diversæ proveniunt, secundum cogitationes et præsumptiones suas. Illi enim spiritus qui decipere volunt, talia procurant cuique, qualibus eum irretitum per suspensiones et consensiones ejus vident. Sicut enim, verbi gratia, una figura litteræ X quæ decussatim notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito et consensione significandi; et ideo qui utramque linguam novit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc litteram, in qua eam ponit cum homini scribit Latino : et *στα*, uno eodemque sono, apud Græcos litteræ, apud Latinos aliter nomen est : et cum dico, lege, in his duabus syllabis aliud Græcus, aliud Latinus intelligit : sicut ergo hæc omnes significationes, pro sæpe cujusque societatis consensione, animos movent, quia diversa consensio est, diverse movent; nec ideo consenserunt in eas homines, quia jam valebant ad significationem, sed ideo valent quia consenserunt in eas : sic etiam illa signa, quibus perniciose dæmonum societas comparatur, pro cujusque observationibus valent, quod manifestissime ostendit ritus augurum, qui et antequam observent, et posteaquam observata signa tenuerint, id agunt, ne videant volatus, aut audiant voces avium, quia nulla ista signa sunt, nisi consensus observantis accedat.

CAPUT CCLXVII.

49 De scientiâ sententiarum, connexionum, definitionum, divisionum et partitionum; ex eodem libro.

Restant ea quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem animi pertinent, ubi disciplina regnat disputationis et numeri. Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum quæ in litteris sanctis sunt penetranda et dissolvenda plurimum valet : tantum ibi cavenda est libidine rixandi, et puerilis quædam ostentatio decipiendi adversarium. Sunt enim multa quæ appellantur σοφίσματα, falsæ conclusiones rationum, et plerumque ita veras imitantes, ut non solum tardos, sed et ingeniosos etiam, minus diligenter attentos, decipiant. Proposuit enim quidam dicens ei cum quo loquebatur : Quod ego sum tu non es; at ille consensus, verum enim erat ex parte, vel eo ipso quod iste insidiosus, ille simplex erat : tum iste addidit : Ego autem homo sum; hoc quoque cum ab illo accepisset, conclusit dicens : Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum Scriptura, quantum existimo, detestatur illo loco ubi dictum est : Qui sophisticè loquitur, odibilis est. Quamquam etiam sermo non captiosus, sed tamen abundantius quam gravitatem decet verborum ornamenta consecrans, sophisticus dicitur. Sunt etiam vere connexiones ratiocinationis falsas habentes sententias, quæ consequuntur errorem illius cum quo agitur. Quæ tamen ad hoc inferuntur a bono et docto homine, ut in his erubescens ille cujus errorem consequuntur, eundem relinquunt errorem, quia si in eodem manere voluerit, necesse est [ut] etiam illa quæ damnat tenere cogatur. Non enim vera inferrebat Apostolus cum diceret : Neque Christus resurrexit; et illa alia : Inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides vestra : et deinceps alia quæ omnino falsæ sunt, quia et Christus resurrexit, et non erat inanis prædicatio eorum qui hoc annuntiabant, nec fides eorum qui hoc crediderant : sed ista falsæ verissime connectebantur illi sententiæ, qua dicebatur, Non esse resurrectionem mortuorum : istis autem falsis repudiatis, quoniam vera erant si mortui non resurgunt, consequens erit resurrectio mortuorum. Cum ergo sint veræ connexiones, non solum verarum, sed etiam falsarum sententiarum, facile est veritatem connexionum etiam in scholis illis discere, quæ præter Ecclesiam sunt; sententiarum autem veritas in sanctis libris ecclesiasticis investiganda est [investiganda]. Ipsa tamen veritas connexionum non instituta, sed animadversa est ab hominibus et notata, ut eam possint vel discere vel docere : nam est in rerum ratione perpetua et divinitus instituta. Sicut enim qui narrat ordinem temporum, non eum ipse componit, et locorum situs, aut naturas animalium, vel stirpium [serpentium], vel lapidum qui ostendit, non res ostendit ab hominibus institutas : et ille qui demonstrat sidera eorumque motus, non a se vel ab homine aliquo rem institutam demonstrat : sic etiam qui dicit cum falsum est quod consequitur, necesse est ut falsum sit quod præcedit, verissime dicit; neque ipse

facit ut ita sit, sed tantum ita esse demonstrat. Ex hac regula illud est quod de Apostolo commemoravimus : præcedit enim : Non esse resurrectionem mortuorum, quod dicebant illi quorum errorem destruere volebat Apostolus. Porro illam sententiam præcedentem, qua dicebant, non esse resurrectionem mortuorum, necessario sequitur, Neque Christus resurrexit : hoc autem quod sequitur falsum est, Christus enim resurrexit ; falsum est ergo [et] quod præcedit ; præcedit enim [autem], Non esse resurrectionem mortuorum. Est igitur resurrectio mortuorum. Quod totum breviter ita dicitur, Si non est resurrectio mortuorum, neque Christus resurrexit : Christus autem resurrexit, est igitur resurrectio mortuorum. Hoc ergo ut, consequenti ablato, auferatur etiam necessario quod præcedit, non instituerunt homines, sed ostenderunt : et hæc regula pertinet ad veritatem connexionum, non ad veritatem sententiarum. Sed in hoc loco de resurrectione cum ageretur, et regula connexionis vera est, et ipsa in conclusione sententia. In falsis autem sententiis, connexionis veritas est, istomodo : Faciamus aliquem concessisse : Si animal est cochlea, vocem habet : hoc concessio, cum probatum fuerit vocem cochleam non habere, quoniam consequenti ablato, illud quod præcedit auferitur, concluditur : Non esse animal cochleam. Quæ sententia falsa est ; sed ex concessio falso, vera conclusionis connexio. Veritas itaque sententiæ per se ipsam valet : veritas autem connexionis ex eju cum quo agitur opinione vel concessione consistit. Ideo autem, ut supra diximus, inferitur vera connexio quod falsum est, ut eum cujus errorem corrigere volumus, poeniteat concessisse præcedentia, quorum consequentiam videt esse respuendam. Jam hinc intelligere facile est sicut in falsis sententiis veras, sic in veris sententiis falsas conclusiones esse posse. Fac enim aliquem proposuisse : Si justus est ille, bonus est ; et esse concessum ; deinde assumpsisse : Non est autem justus ; quo item concessio, intulisse conclusionem : Non est igitur bonus. Quæ tametsi vera sint omnia, non est tamen vera regula conclusionis : non enim sicut ablato consequenti auferitur necessario quod præcedit, ita etiam ablato præcedenti auferitur necessario quod sequitur ; quia verum est cum dicimus : Si orator est, homo est : ex qua propositione si assumamus : Non est autem orator : non erit consequens, cum intuleris : Non est igitur homo. Quapropter aliud est nosse regulas connexionum, aliud sententiarum veritatem : in illis discitur quid sit consequens, quid non consequens, quid repugnans. Consequens est, Si orator est, homo est : inconsequens, Si homo est, orator est : repugnans : Si homo est, quadrupes est. Hic ergo de ipsa connexione dicatur [judicatur]. In veritate autem sententiarum, ipsæ per se sententiæ, non earum connexio consideranda est : sed veris certisque sententiis cum incertæ veræ connexionis junguntur, etiam ipsæ certæ fiant necessæ est. Quidam autem sic se jactant, cum veritatem connexionum didicerint, quasi sententiarum ipsa sit veritas ; et rursus quidam plerumque retinentes ve-

ram sententiam, male se contemnunt, quia leges conclusionis ignorant : cum melior sit qui novit esse resurrectionem mortuorum, quam ille qui novit consequens esse ut, si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Item scientia definiendi, dividendi atque partiendi, quanquam etiam rebus falsis plerumque adhibeatur, ipsa tamen falsa non est, neque ab hominibus instituta, sed in rerum ratione comperta ; non enim quia et fabulis suis eam poetæ, et opinionibus erroris sui vel falsi philosophi vel etiam hæretici, hoc est falsi Christiani, adhibere consueverunt, propterea falsum est neque in definiendo, neque in dividendo aut partiendo aliquid complectendum esse quod ad rem ipsam non pertinet, aut aliquid quod pertinet, prætereundum. Hoc verum est, etiamsi ea quæ definiuntur aut distribuuntur vera non sint. Nam et ipsum falsum definitur, cum dicimus falsam esse significationem rei, non ita se habentis ut significatur, sive alio aliquo modo ; quæ definitio vera est, quamvis falsum verum esse non possit. Possumus etiam dividere dicentes duo esse genera falsi : unum, eorum quæ omnino esse non possunt ; alterum, eorum quæ non sunt, quamvis esse possint. Nam qui dicit septem et tria undecim esse, id dicit quod omnino esse non potest. Qui autem dicit, calendis, verbi gratia, Januariis pluisse, tametsi factum non sit, id tamen dicit quod fieri potuerit. Definitio ergo et divisio falsorum per test esse verissima, quamvis falsa ipsa utique vera non sint.

CAPUT CCLXVIII.

Ut nec de eloquentia se quispiam jactet quæ non ut intelligamus sed ut intellecta proferamus adhibetur ; ex eodem libro.

Sunt etiam quædam præcepta uberius disputationis, quæ jam eloquentia nominatur, quæ nihilominus vera sunt, quamvis eis possint etiam falsa persuaderi : sed quia et vera esse possunt non est facultas ipsa culpabilis, sed male utentium perversitas. Nam neque hoc ab hominibus institutum est, ut charitatis expressio conciliet auditorem, aut ut facile quod intendit insinuet brevis et aperta narratio, et varietas ejus sine fastidio teneat intentos, et cæteræ hujusmodi observationes, quæ sive in falsis, sive in veris causis veræ sunt : tamen in quantum vel sciri vel credi aliquid faciunt, aut ad expectandum fugiendumve animos movent, et inventæ potius quod ita se habeant quam ut ita se haberent institutæ. Sed hæc pars cum discitur, magis ut proferamus ea quæ intellecta sunt, quam ut intelligamus adhibenda est. Illa vero conclusionum, et definitionum, et distributionum, plurimum intellectorem adjuvat, tantum absit error, quo videntur sibi homines ipsam beatæ vitæ veritatem didicisse, cum ista didicerint. Quanquam plerumque accidat, ut facilius homines res eas assequantur, propter quas assequendas istæ discuntur, quam talium præceptorum nodosissimas et spinosissimas disciplinas. Tanquam si quispiam dare volens præcepta ambulandi, moneat non esse levandum posteriorem pedem, nisi cum posuerit priorem : deinde minutatim,

quemadmodum articulorum et poplitum cardines oporteat movere, describat : vera enim dicit, nec aliter ambulari potest, sed facilius homines hæc faciendo am'ulant, quam animadvertunt cum faciunt, aut intelligunt cum audiunt; qui autem ambulare non possunt, multo minus ea curant, quæ nec experiendo possunt attendere. Ita plerumque citius ingeniosus videt non esse ratam conclusionem, quam præcepta ejus capit : tardus autem non eam videt, sed multo minus quod de illa præcipitur, magisque in his omnibus ipsa spectacula veritatis sæpe delectant, quam ex eis in disputando aut judicando adjuvamus : nisi forte quod exercitiora reddunt ingenia, si etiam maligniora aut inflatiora non reddant, hoc est ut aut decipere verisimili sermone atque interrogationibus ament, aut aliquid magnum quo se bonis atque innocentibus anteponant, se assecutos putant qui ista didicerint.

CAPUT CCLXIX.

Quod numeri disciplina non sit ab hominibus instituta, sed potius indagata et inventa, et ad Dei laudem a quo vera est, referenda sit, ex eodem libro.

Jam vero numeri disciplina, cuilibet tardissimo clarum est, quod non sit ab hominibus instituta, sed potius indagata et inventa. Non enim sicut primam syllabam Italiæ, quam brevem prouuntiaverunt veteres, voluit Virgilius et longa facta est, ita quisquam potest efficere, cum voluerit, ut ter terna aut non sint novem, aut non possint efficere quadratam figuram, aut non ad ternarium numerum tripla sint, ad senarium sexcupla, ad nullum dupla, quia intelligibilis numeri semissem non habent. Sive ergo in seipsis considerentur, sive ad figurarum aut ad sonorum aliarumve motionum leges numeri adhibeantur, incommutabiles regulas habent, neque ullo modo ab hominibus institutas, sed ingeniosorum sagacitate compertas. Quæ tamen omnia quisquis ita dilexerit, ut jactare se inter imperitos velit, et non potius quærere unde sint vera quæ tantummodo vera esse persenserit, et unde quædam non solum vera, sed etiam incommutabilia, quæ incommutabilia esse [non] comprehenderit : ac sic ab specie corporum usque ad humanam mentem perveniens, cum et ipsam mutabilem invenerit, quod nunc docta, nunc indocta sit constituta, tamen inter incommutabilem supra se veritatem et mutabilia infra se, cætera ad unius Dei laudem atque dilectionem cuncta convertere, a quo cuncta esse cognoscit, doctus videri potest, esse autem sapiens, nullo modo. Quamobrem videtur mihi studiosis et ingeniosis adolescentibus, et timentibus Deum, beatamque vitam quærentibus salubriter præcipi, ut nullas doctrinas quæ præter Ecclesiam Christi exercentur, tanquam ad beatam vitam capessendam, secure sequi audeant : sed eas sobrie diligenterque dijudicent, et si quas invenerint ab hominibus institutas varias, propter diversam voluntatem instituentium, et ignotas, propter suspiciones errantium, maxime si habent etiam cum dæmonibus initam societatem, per quarumdam significati- num

quasi quædam pacta atque conventa, repndient penitus et detestentur; alienent etiam studium [a] superfluis et luxuriosis hominum institutis. Illa vero instituta hominum, quæ ad societatem conviventium valent, pro ipsa vitæ hujus necessitate non negligant : in cæteris autem doctrinis quæ apud gentes inveniuntur, præter historiam rerum, vel præteriti temporis vel præsentis, ad sensus corporis pertinentium, quibus etiam utilium artium corporalium experimenta et conjecturæ annumerantur, et præter rationem disputationis et numeri, nihil utile esse arbitror : in quibus omnibus tenendum est, NE QUIA NIMIS, et maxime in his quæ ad corporis sensus pertinentia volvuntur temporibus et continentur locis.

CAPUT CCLXX.

B Quod utiles disciplinas philosophorum hujus æculi, tanquam divitias de Ægypto exiens, Christianus auferre debeat, velut res domini sui in usum.

Philosophi autem qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostræ accommodata dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam, tanquam ab injustis possessoribus, in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non tantam idola habebant et onera gravia, quæ populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto sibi potius tanquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter accommodantibus ea quibus non bene utebantur : sic doctrinæ omnes gentilium, non solum simulata et superstitiosa signenta gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quæ unusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens, debet abominari atque vitare, sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, et quædam morum præcepta quæ utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera **51** inveniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum et argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infusa est eruerunt, et quo perverse atque injuriose ad obsequia dæmonum abutuntur, cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum justum prædicandi Evangelii. Vestem quoque illorum, id est hominum quidem instituta, sed tamen accommodata humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit [licebit] in usum convertenda Christianum. Nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? Nonne aspiciamus quanto auro, et argento, et veste suffarcinatus exierit de Ægypto Cyprianus, doctor suavissimus et martyr beatissimus? Quanto Lactantius? Quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? ut de vivis taceam, quanto innumerabiles Græci? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est, quod eruditus fuerit omni sapientia Ægyptiorum. Quibus omnibus viris superstitiosa gentilium consuetudo, et maxime illis temporibus cum Christi decutiens jugum, Christianos persequeretur, disciplinas quas

utiles habebat nunquam commodaret, si eas in A
 usum colendi unius Dei, quo vanus idolorum cultus
 scinderetur, conversum iri suspicarentur: sed dede-
 runt aurum, et argentum, et vestem suam exeunti
 de Ægypto populo Dei, nescientes quemadmodum
 illa quæ dabant in Christi obsequium redderentur.
 Illud enim in Exodo factum sine dubio figuratum est,
 ut hoc præsignaret quod sine præiudicio alterius, aut
 paris, aut melioris intelligentiæ dixerim. Sed hoc
 modo instructus divinarum Scripturarum studio-
 sus, cum ad eas perscrutandas accedere cœperit,
 illud apostolicum cogitare non cesset: Scientia in-
 flat, charitas ædificat. Ita enim sentiet, quamvis de
 Ægypto dives exeat, tamen nisi Pascha egerit, sal-
 vum se esse non posse. Pascha autem nostrum im-
 molatus est Christus; nihilque magis immolatio B
 Christi nos docet, quam illud quod ipse clamat tan-
 quam ad eos quos in Ægypto sub Pharaone videt
 laborare: Venite ad me, qui laboratis et onerati estis,
 et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super
 vos, et discite a me quoniam mitis sum, et humilis
 corde, et invenietis requiem animabus vestris: jug-
 um enim meum lene [suave] est, et sarcina mea le-
 vis est. Quibus nisi mitibus et humilibus corde,
 quos non inflat scientia sed charitas ædificat? Memi-
 nerint ergo eorum qui Pascha illo tempore per um-
 brarum imaginaria celebrabant, cum signari postes
 sanguine agni juberentur, hyssopo fuisse signatos: herba hæc humilis et mitis est, et nihil fortius et
 penetrabilius ejus radicibus, ut in charitate radicati
 et fundati, possemus comprehendere cum omnibus C
 sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo,
 et profundum, id est crucem Domini. Est etiam in
 hyssopo vis purgatoria, ne, inflante scientia, de di-
 vitibus ab Ægypto ablatis superbe aliquid pulmo tumidus
 anhelet: Asperges me, inquit, hyssopo et mundabor,
 lavabis me, et super nivem dealabor. Auditui meo
 dabis exultationem et lætitiâ. Deinde consequen-
 ter annectit, ut ostendat purgationem a superbia
 significari hyssopo: Exsultabunt ossa humiliata.
 Quanto autem minor est auri, argenti vestisque copia,
 quam de Ægypto secum ille populus abstulit,
 in comparatione divitiarum quas postea Hierosolymæ
 consecutus est, quæ maxime [in] Salomone rege os-
 tenduntur. Tanta sit cuncta scientia, quæ quidem est
 utilis collecta de libris gentium, si divinarum Scrip-
 turarum scientiæ comparetur. Nam quidquid homo
 extra didicerit, si noxium est, ibi damnatur; si utile
 est, ibi invenitur; et cum ibi quisque invenerit omnia
 quæ utiliter alibi didicerit [didicit], multo abundantius
 ibi inveniet ea quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum
 tantummodo Scripturarum mirabili altitudine et
 mirabili humilitate discuntur. Hac igitur instructione
 præditum cum signa incognita lectorem non impedi-
 rint, mitem et humilem corde, subjugatum leniter
 Christo et oneratum sarcina levi, fundatum et radica-
 tum, et ædificatum in charitate, quem scientia inflare
 non possit, accedat ad ambigua signa in Scrij turis
 consideranda et discutienda.

CAPUT CCLXXI.

De signis autem ambiguis et distinctionibus, exempli gratia, ponit qualiter distinguatur: In principio erat Verbum, et illud Apostoli, Quid eligam ignoro; ex libro III de Doctrina Christiana.

Qui eo loco animi est ut per nos instrui valeat, sciat ambiguitatem Scripturæ aut in verbis propriis esse, aut in translatis: quæ genera in secundo libro demonstravimus. Sed cum verba propria faciunt ambiguum scripturam, primo videndum est ne male distinxerimus aut pronuntiaverimus. Cum ergo adhibita intentio incertum esse perviderit quomodo distinguendum aut quomodo pronuntiandum sit, consulat regulam fidei quam de Scripturarum planioribus locis et Ecclesiæ auctoritate percepit: de qua satis egimus, cum de rebus in libro primo loqueremur. Quod si ambæ vel etiam omnes, si plures fuerint partes ambiguitatis, secundum fidem sonuerint, textus ipse sermonis, a præcedentibus et consequentibus partibus quæ ambiguitatem illam in medio posuerunt, restat consulendus ut videamus, cuinam sententiæ, de pluribus quæ se ostendunt, ferat suffragium, eamque sibi contexi patiat. Jam nunc exempla considera. Illa hæretica distinctio: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat, ut alius sit sensus: Verbum hoc erat in principio apud Deum, non vult Deum Verbum confiteri. Sed hæc regula fidei refellendum est, qua nobis de Trinitatis æqualitate præscribitur, ut dicamus, Et Deus erat Verbum; deinde subjungamus: Hoc erat in principio apud Deum. Illa vero distinctionis ambiguitas neutra parte resistit fidei, et ideo textu ipso sermonis dijudicanda est, ubi ait Apostolus: Et quid eligam ignoro, compellor autem ex duobus: concupiscentiam habens dissolvi et esse cum Christo, multo enim magis optimum manere in carne, necessarium propter vos: incertum est enim utrum ex duobus, concupiscentiam habens, an, compellor autem ex duobus, ut illud adjungatur, Concupiscentiam habens dissolvi et esse cum Christo: sed quoniam sequitur, Multo enim magis optimum, apparet eum ejus optimi dicere se habere concupiscentiam, ut cum ex duobus compellatur, alterius tamen habeat concupiscentiam, alterius necessitatem: concupiscentiam scilicet esse cum Christo, necessitatem, manere in carne, Quæ ambiguitas uno consequenti verbo dijudicatur quod positum est, Enim; quam particulam qui abstulerunt interpretes, illa potius sententia ducti sunt, ut non solum compelli ex duobus, sed etiam duorum habere concupiscentiam videretur. Sic ergo distinguendum est: Et quid eligam ignoro, compellor autem ex duobus: quam distinctionem sequitur, concupiscentiam habens dissolvi et esse cum Christo: et tanquam quæreretur quare hujus rei potius habeat concupiscentiam: multo enim magis optimum, inquit. Cur ergo ex duobus compellitur? quia est manendi necessitas quam ita subiecit: Manere in carne necessarium propter vos. Ubi autem neque 52 præscripto fidei, neque ipsius

sermonis textu ambiguitas explicari potest, nihil obest, secundum quamlibet earum quæ ostenduntur sententiam distinguere, veluti est illa ad Corinthios: Illas ergo promissiones habentes, charissimi, mundemus nos ab omni coinquinatione carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei: capite nos: nemini nocuimus. Dubium quippe est, utrum mundemus nos ab omni iniquatione carnis et spiritus, secundum illam sententiam, ut sit sancta et corpore et spiritu; an mundemus nos ab omni coinquinatione carnis, ut alius sit sensus, et spiritus perficientes sanctificationem, in timore Dei capite nos. Tales igitur distinctionum ambiguitates in potestate legentis sunt.

CAPUT CCLXXII.

De ambiguis pronuntiationibus ponit exempli causa quomodo pronuntiandum sit: Quis accusabit adversus electos Dei? ex eodem libro.

Quæcumque autem de ambiguis distinctionibus diximus, eadem observanda sunt et in ambiguis pronuntiationibus: nam et ipsæ, nisi lectoris nimirum vitentur incuria, aut regulis fidei corriguntur, aut præcedentis vel consequentis connexionis sermonis, aut si neutrum horum adhibetur ad correctionem, nihilominus dubiæ remanebunt, ut quolibet modo lector pronuntiaverit, non sit in culpa: nisi enim fides revocet qua credimus Dominum non accusaturum adversus electos suos, et Christum non condemnatorum electos suos, potest illud sic pronuntiari: Quis accusabit adversus electos Dei? ut hanc interrogationem quasi responsio consequatur: Deus qui justificat; et iterum interrogetur: Quis est qui condemnet? et respondeatur: Christus Jesus qui mortuus est. Quod credere quia dementissimum est, ita pronuntiabitur, ut præcedat percunctatio, sequatur interrogatio. Inter percunctationem autem et interrogationem hoc veteres interesse dixerunt, quod ad percunctationem multa responderi possunt, ad interrogationem vero aut non, aut etiam. Pronuntiabitur ergo ita, ut, post percunctationem qua dicimus: Quis accusabit adversus electos Dei? illud quod sequitur sibi interrogantis enuntietur: Deus qui justificat? ut tacite respondeatur, Non: et item percunctemur: Quis est qui condemnat? rursusque interrogemus: Christus Jesus qui mortuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui et interpellat pro nobis? ut ubique tacite respondeatur, Non. At vero illo in loco ubi ait: Quid ergo dicemus? quia agentes quæ non sectabantur justitiam apprehenderint justitiam, nisi post percunctationem qua dictum est: Quid ergo dicemus? responsio subjiciatur: Quia gentes, quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, textus consequens non cohærebit. Qualibet autem voce pronuntietur illud quod Nathanael dixit: A Nazareth potest aliquid boni esse, sive affirmantis, ut illud solum ad interrogationem pertineat, quod ait, A Nazareth? sive totum cum dubitatione interrogantis, non video quomodo discernatur: uterque autem sensus fidem non impedit.

A Est etiam ambiguitas in sono dubio syllabarum, et hæc utique ad pronuntiationem pertinens: nam quod scriptum est, non est absconditum a te os meum, quod fecisti in abscondito, non elucet legenti utrum correpta os littera pronuntiet, an producta. Si enim corripiat, ab eo quod sunt ossa, si autem producat, ab eo quod sunt ora intelligitur numerus singularis. Sed talia linguæ præcedentis inspectione judicantur. Nam in Græco non *στόμα* sed *ὀστέον* positum est. Unde plerumque loquendi consuetudo vulgaris utilior est significandis rebus, quam integritas litterata. Mallem quippe cum barbarismo dici: Non est absconditum a te ossum meum, quam ut ideo esset minus apertum, quia magis Latinum est. Sed aliquando dubius syllabæ sonus, etiam vicino verbo ad eandem sententiam pertinente judicatur; sicut est illud Apostoli: Quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei non possidebunt. Si tantummodo dixisset, quæ prædico vobis, neque subjunxisset, sicut prædixi, non nisi ad codicem præcedentis linguæ recurrendum esset, ut cognosceremus, utrum in eo quod dixit, prædico, producenda an corripienda esset syllaba media: nunc autem manifestum est producendam esse, non enim ait sicut prædicavi, sed, sicut prædixi. Non solum autem istæ, sed etiam illæ ambiguitates quæ non ad distinctionem vel ad pronuntiationem pertinent, similiter considerandæ sunt: qualis illa est ad Thesalonicensis: Propterea consolati sumus fratres in vobis. Dubium [est] enim utrum, o fratres, an, hos fratres. Neutrum autem horum est contra fidem, sed Græca lingua hos casus pares non habet, et ideo illa inspecta renuntatur vocativus, id est, o fratres. Quod si voluisset interpret dicere: Propterea consolationem habuimus, fratres, in vobis, minus servitum esset verbis, sed minus de sententia dubitaretur, aut certe si adderetur, nostri, nemo enim fere ambigeret vocativum casum esse, cum audiret: Propterea consolati sumus fratres nostri in vobis; sed jam hoc periculosius permittitur. Ita factum est in illa ad Corinthios, cum ait Apostolus: Quotidie morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu. Ait enim quidam interpret: Quotidie morior, per vestram juro gloriam; quia in Græco vox jurantis *ἵ* manifesta est, sine ambiguo sono. Rarissime igitur et difficillime inveniri potest ambiguitas in propriis verbis, quantum ad libros divinarum Scripturarum spectat, quam non aut circumstantia ipsa sermonis qua cognoscitur scriptorum intentio, aut interpretum collatio, aut præcedentis linguæ solvat inspectio.

CAPUT CCLXXIII.

De ambiguitatibus verborum translatorum, in quibus cavendum præmonet ne figurata locutio ad litteram accipiat; ex eodem libro.

Sed verborum translatorum ambiguitates, de quibus deinceps loquendum est, non mediocrem curam industriamque desiderant: nam in principio cavendum est ne figuratam locutionem ad litteram acci-

pias, et ad hoc enim pertinet quod ait Apostolus : Littera occidit, spiritus autem vivificat. Cum enim figurate dictum sic accipitur tanquam proprie dictum sit carnaliter sapitur. Neque ulla mors animæ congruentius appellatur, quam cum id etiam quod in ea bestiis antecellit, hoc est intelligentia, carni subijcitur, sequendo litteram. Qui enim sequitur litteram, translata verba sicut propria tenet, neque illud quod proprio verbo significatur, refert ad aliam significationem : sed si sabbatum audierit, verbi gratia, non intelligit nisi unum diem de septem qui continuo volumine repetuntur. Et cum audierit sacrificium, non excedit cogitatione illud quod fieri de victimis procorum terrenisque fructibus solet. Ea demum est miserabilis animæ servitus, signa pro rebus accipere, et supra creaturam corpoream oculum mentis ad hauriendum æternum lumen levare non posse : quæ tamen servitus in Judæo populo longe a cæterarum gentium more distabat, quandoquidem rebus temporalibus ita subjugati erant, ut unus **53** eis in omnibus commendaretur Deus ; et quanquam signa rerum spiritualium pro ipsis rebus observarent, nescientes quo referuntur, id tamen insitum habebant, quod tali servitute uni omnium quem non videbant placerent Deo, quam custodiam, tanquam sub pædago parvulorum fuisse, scribit Apostolus. Et ideo qui talibus signis pertinaciter inhæserunt, contemnentem ista Dominum, cum jam tempus revelationis eorum venisset, ferre non potuerunt ; atque inde calumnias quod sabbato curaret moliti sunt principes eorum, populusque, signis illis tanquam rebus astrictus, non credebatur Deum esse vel a Deo venisse qui eis sicut Judæis observabantur nollet attendere. Sed qui crediderunt, ex quibus facta est prima Ecclesia Hierosolymitana, satis ostenderunt, quanta utilitas fuerit eo modo sub pædago custodiri, ut signa quæ temporaliter imposita erant, servientibus ad unius Dei cultum, qui fecit cælum et terram, opinionem observantium religarent.

CAPUT CCLXXIV.

Hunc modum præfigit inveniendæ locutionis propriæ an figurata sit, ut quidquid in Scripturis sævum aut quasi flagitiosum ex persona Dei vel sanctorum imperitis videtur, sine dubio figuratum intelligatur ; ex eodem libro.

Demonstrandus est igitur prius modus inveniendæ locutionis propriæ an figurata sit : et iste omnino modus est, ut quidquid in sermone divino, neque ad morum honestatem, neque ad fidei veritatem proprie referri potest, figuratum esse cognoscas. Morum honestas, ad diligendum Deum et proximum, fidei veritas ad cognoscendum Deum et proximum pertinet : spes autem sua cuique est in conscientia propria, quemadmodum se sentit ad dilectionem Dei et proximi cognitionemque proficere. De quibus omnibus primo libro dictum est. Sed quoniam proclive est humanum genus non ex momentis ipsius libidinis, sed potius suæ consuetudinis æstimare peccata, fit plerumque, ut quisque hominum ea tantum culpanda arbitretur, quæ suæ religionis et temporis ho-

mines vituperare atque damnare consueverunt ; et ea tantum probanda atque laudanda quæ consuetudo eorum cum quibus vivit admittit : eoque contingit, ut si quid Scriptura vel præceperit quod abhorret a consuetudine audientium, vel quod non abhorret culpaverit, si animum eorum jam verbi junxit auctoritas, figuratam locutionem putent. Non autem præcipit Scriptura nisi charitatem, nec culpatur nisi cupiditatem, et eo modo informat mores hominum. Item si animum præoccupavit alicujus erroris opinio, quidquid aliter asseruerit Scriptura, figuratum homines arbitrantur ; non autem asserit nisi catholicam fidem, rebus præteritis, et futuris, et præsentibus : Præteritorum narratio est, futurorum prænuntiatio, præsentium demonstratio. Sed omnia hæc ad eandem charitatem nutriendam atque roborandam, et cupiditatem vincendam atque exstinguendam valent : charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se proximo propter atque Deum ; cupiditatem autem, motum animi ad fruendum in se et proximo, et quolibet corpore, non propter Deum. Quod [autem] agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum et corpus suum, flagitium vocatur : quod autem agit ut alteri noceat, facinus dicitur, et hæc sunt duo genera omnium peccatorum, sed flagitia priora sunt. Quæ cum exinaniverint animum, et ad quamdam egestatem perduxerint, in facinora transilitur [prosilitur], quo removeantur impedimento flagitiorum, aut adjumenta quærantur. Item quod agit charitas quo sibi prosit, utilitas est, quod autem agit ut prosit proximo, beneficentia nominatur : et hic præcedit utilitas, quia nemo potest ex eo quod non habet prodesse alteri. Quanto autem magis regnum cupiditatis destruitur, tanto charitatis augetur. Quidquid ergo asperum et quasi sævum factu dictuque in sanctis Scripturis legitur ex persona Dei vel sanctorum ejus, ad cupiditatis regnum destruendum valet. Quod si perspicue sonat, non est ad aliud referendum quasi figurate dictum sit, sicut est illud Apostoli : Thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua : his quidem qui secundum sustinentiam boni operis, gloriam, et honorem, et incorruptionem quæerunt, vitam æternam : his autem qui ex contentione sunt, et diffidunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, et indignatio. Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum et Græci. Sed hoc ad eos, cum quibus evertitur ipsa cupiditas qui esse vincere voluerunt. Cum autem in homine cui dominabuntur regna cupiditatis subvertuntur, illa est aperta locutio : Qui autem Jesu Christi sunt, carnem [suam] crucifixerunt cum passionibus [vitiis] et concupiscentiis ; nisi quia et hic quædam verba translata tractantur, sicut est, ira Dei, et, crucifixerunt : sed non tam multa sunt, vel ita posita ut obtegant sensum et allegoriam vel ænigma faciant, quam proprie figuratam locutionem voco. Quod autem Hieremiæ dicitur : Ecce constitui te hodie super gentes et regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes ; non

dubium quin figurata locutio tota sit ad eum finem referenda quem diximus. Quæ autem quasi flagitiosa imperitis videntur, sive tantum dicta, sive etiam facta sunt, vel ex Dei persona, vel ex hominum quorum nobis sanctitas commendatur, tota figurata sunt, quorum ad charitatis partem enucleanda secreta sunt. Quisquis autem rebus prætereuntibus restrictius utitur quam sese habent mores eorum cum quibus vivit, aut temperans aut superstitiosus est. Quisquis vero sic eis utitur, ut metas consuetudinis bonorum inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus non usus rerum, sed libido [ntentis] in culpa est. Neque ullo modo quisquam sobrius crediderit Domini pedes ita unguento pretioso a muliere perfusos, ut luxuriosorum et nequam hominum solent, quorum talia convivia detestamur: odor enim bonus fama bona est, quam quisque bonæ vitæ operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes ejus pretiosissimo odore perfundit. Ita quod in aliis personis plerumque flagitium est, in divina vel prophetica persona, magnæ cujusdam rei signum est. Alia est quippe in perditis moribus, alia in Osæ prophetæ vaticinatione conjunctio meretricis: nec si flagitiose in conviviis temulentorum et lascivorum nudantur corpora, propterea in balneo nudum esse flagitium est.

CAPUT CCLXXV.

De sententia generalis justitiæ: Quod tibi fieri non vis alii ne feceris, quæ ad geminæ dilectionis relata mandatum, omnia flagitia facinoræ depellit.

Varietate innumerabilium consuetudinum commoti, quidam dormientes, ut ita dicam, qui neque alto somno stultitiæ sopiebantur, nec in sapientiæ lucem poterant evigilare, putaverunt nullam esse justitiam per seipsam, sed unicuique genti consuetudinem suam justam videri. [Quæ cum sit diversa omnibus gentibus, debeat autem incommutabilis manere justitia, fieri manifestum nullam usquam esse justitiam]. Non intellexerunt, ne multa commemorem, quod tibi fieri non vis, alii ne feceris, nullo modo posse ulla eorum Gentili diversitate variari. Quæ sententia cum refertur ad dilectionem Dei, omnia flagitia moriuntur; cum ad proximi, **54** omnia facinora. Nemo enim vult corrumpi habitaculum suum, non ergo debet corrumpere habitaculum Dei, seipsam scilicet; et nemo vult sibi a quoquam noceri, nec ipse igitur cuiquam nocerit: sic eversa tyrannide cupiditatis, charitas regnat, justissimis legibus dilectionis Dei, propter Deum, sui et proximi, propter Deum.

CAPUT CCLXXVI.

Item de figuratis locutionibus non intellectis, tandiu versandis, quandiu ad regnum charitatis interpretatio perducatur.

Servabitur ergo in locutionibus figuratis regula hujusmodi, ut tandiu versetur diligenti consideratione quod legitur, donec ad regnum charitatis interpretatio perducatur: si autem hoc jam proprie sonat, nulla putetur figurata locutio. Si præceptiva

locutio est, aut flagitium aut facinus vetare, aut utilitatem aut beneficentiam jubens, non est figurata; si autem flagitium aut facinus videtur jubere, aut utilitatem et beneficentiam vetare, figurata est. Nisi manducaveritis, inquit, carnem Filii hominis, et sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis. Facinus vel flagitium videtur jubere: figura ergo est, præcipiens passionem [passioni] Domini esse communicandum, et suaviter atque utiliter recondendum in memoria quod pro nobis caro ei crucifixa et vulnerata sit. Ait Scriptura: Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hic nullo dubitante beneficentiam præcipit; sed quod sequitur: Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus, malevolentiam facinus putes juberi. Ne igitur dubitaveris figurate dictum, et cum possit dupliciter interpretari, uno modo ad nocendum, altero ad præstandum, ad beneficentiam te potius charitas revocet, ut intelligas carbones ignis esse urentes poenitentiam gemitus, quibus superbia sanatur ejus qui dolet se inimicum fuisse hominis a quo ejus miseriam subvenitur. Item cum ait Dominus: Qui amat animam suam, perdet eam; non utilitatem vetare putandus est, qua debet quisque conservare animam suam, sed figurate dictum, perdet animam, id est perimat atque amittat usum ejus quem nunc habet, perversum scilicet atque præposterum, quo inclinatur temporalibus, ut æterna non quaeratur. Scriptum est: Da misericordiam, et ne suscipias peccatorem; posterior pars hujus sententiæ videtur vetare beneficentiam; ait enim: Ne suscipias peccatorem; intelligas ergo peccatorem figurate positum pro peccato, ut peccatum ejus non suscipias.

CAPUT CCLXXVII.

Quod scire debeamus in observationibus intelligendarum Scripturarum alia communiter præcipi, alia singulis quibusque generibus personarum, ut est illud: Trade filiam, et similia; ex eodem libro.

Sæpe autem accidit ut quisquis in meliore gradu spiritalis vitæ vel est, vel esse se putat, figurate dicta esse arbitretur quæ inferioribus gradibus præcipiuntur, ut, verbi gratia, si cælibem amplexus est vitam, et se castravit propter regnum cælorum, quidquid de uxore diligenda et regenda sancti libri præcipiunt, non proprie, sed translate accipi oportere contendant: et quisquis statuit servare innuptam virginem suam, tanquam figuratam locutionem, sententiam conetur interpretari qua dictum est: Trade filiam, et grande opus perfeceris. Erit igitur etiam hoc in observationibus intelligendarum Scripturarum, ut sciamus alia omnibus communiter præcipi, alia singulis quibusque generibus personarum: ut non solum ad universum statum valetudinis, sed etiam ad suam cujusque membri propriam infirmitatem medicina perveniat. In suo quippe genere curandum est quod ad melius genus non potest erigi.

CAPUT CCLXXVIII.

Quod una eademque res per similitudinem et in bonam partem possit accipi et in malam; ex libro eodem.

Sed quoniam multis modis res similes apparent,

non putemus esse præscriptum ut, quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significaverit, hoc eam semper significare credamus : nam et in vituperatione posuit fermentum Dominus, cum diceret : Caveat a fermento Phariseorum ; et in laude eum dicit : Simile est regnum cælorum mulieri quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinae, donec totum fermentaretur. Hujus igitur varietatis observatio duas habet formas : sic enim aliud atque aliud res quæque significant, ut aut contraria, aut tantummodo diversa significant : contraria scilicet, cum alias in bono, alias in malo res eadem per similitudinem ponitur, sicut hoc est quod de fermento supra diximus. Tale est etiam quod leo significat Christum ubi dicitur : Vicit leo de tribu Juda ; significat diabolum, ubi scriptum est : Adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret. Ita serpens in bono est : Estote astuti ut serpentes ; in malo autem : Serpens Evam seduxit in astutia sua. In bono panis : Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi ; in malo [autem] panis : Panes occultos libenter edite. Sic et alia plurima, et hæc quidem quæ commemoravi minime dubiam significationem gerunt, quia exempli gratia commemorari non nisi manifesta debuerunt. Sunt autem quæ incertum sit in quam partem accipi debeant, sicut : Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto. Incertum est enim utrum iram Dei significet, non usque ad novissimam poenam, id est usque ad fecem, an potius gratiam Scripturarum a Judæis ad gentes transeuntem, quia inclinavit ex hoc in hoc, remanentibus apud Judæos observationibus quas carnaliter sapiunt, quia fex ejus non est exinanita.

CAPUT CCLXXIX.

De rebus quæ non in contraria, sed tantum in diversa significatione ponuntur, ex eodem libro III.

Cum vero res eadem non in contraria, sed tantum in diversa significatione ponitur, illud est in exemplum quod aquam et populum significat, sicut in Apocalypsi legimus, et Spiritum sanctum, unde est illud : Flumina aquæ vivæ fluent de ventre ejus : et si quid aliud atque aliud pro locis in quibus ponitur aqua significare intelligitur : sic et aliæ res, non singulæ, sed unaquæque earum, non solum duo aliqua diversa, sed etiam nonnunquam multa significat, pro loco sententiæ, sicut posita reperitur. Ubi autem apertius ponuntur, ibi discendum est, quomodo locis intelligantur obscuris. Neque enim melius potest intelligi quod dictum est Deo : Apprehende arma et scutum, et exsurge in adjutorium mihi, quam ex loco illo ubi legitur : Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. Nec tamen ita ut jam ubicunque scutum pro aliquo munimento positum legerimus, non accipiamus nisi bonam voluntatem Dei. Dictum est enim, Et scutum fidei, in quo possitis, inquit, omnes sagittas maligni ignitas exstinguere. Nec rursus ideo debemus in armis hujuscemodi spiritualibus scuto tantummodo fidem tribuere, cum alio loco

etiam lorica dicta sit fidei : Induti, inquit, lorice fidei et charitatis. Quando autem ex eisdem Scripturæ verbis, non 55 unum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiam si latet quid senserit ille qui scripsit, nihil periclitandum est, si quodlibet eorum congruere veritati ex aliis locis sanctarum Scripturarum doceri potest. Id tamen eo conante qui divina scrutatur eloquia, ut ad voluntatem perveniatur auctoris per quem Scripturam illam sanctus operatus est Spiritus : sive hoc assequatur, sive aliam sententiam de illis verbis quæ fidei recte non refragatur, exculpat, testimonium habens a quocunque alio loco divinorum eloquiorum. Ille quippe auctor, in eisdem verbis quæ intelligere volumus, et ipsam sententiam forsitan vidit, et certe Dei Spiritus, qui per eum operatus est, et etiam ipsam occursum lectori vel auditori sine dubitatione prævidit, imo ut occurreret, quia et ipsa est veritate subnixta, providit. Nam quid in divinis eloquiis largius et uberius potuit divinitus provideri, quam ut eadem verba pluribus intelligantur modis, quos alia non minus divina contestantia faciant approbari ? Ubi autem talis sensus eruitur cujus incertum certis sanctarum Scripturarum testimoniis non possit aperiri, restat ut ratione reddita manifestius appareat, etiamsi ille cujus verba intelligere quærimus, eum forte non sensit. Sed hæc consuetudo periculosa est ; per Scripturas enim divinas multo tutius ambulatur, quas verbis translatis opacatas cum scrutari volumus, aut hoc inde exeat quod non habeat controversiam, aut si habet, ex eadem Scriptura ubicunque inventis atque adhibitis testibus terminetur.

CAPUT CCLXXX.

De modis locutionum, quorum cognitionem necessarium dicit Scripturarum obscuritatibus dissolvendis, ex eodem libro.

Sciunt autem litterati, modis omnibus locutionis, quos grammatici Græco nomine Τ, ὄρους vocant, auctores nostros usos fuisse multiplicius atque copiosius quam possunt existimare vel credere qui nesciunt eos et in aliis ista didicerunt. Quos tamen tropos qui noverunt, agnoscunt litteris sanctis eorumque scientia ad eas intelligendas aliquantum adjuvantur. Sed hic eos ignavis tradere non decet, ne artem grammaticam docere videamur : extra sane ut discantur admoneri, quamvis jam superius id admonuerim, id est in secundo libro ubi de linguarum necessaria cognitione disserui ; nam litteræ a quibus ipsa grammatica nomen accepit (γράμματα enim Græci litteras vocant) signa utique sunt sonorum, ad articulatam vocem qua loquimur pertinentium. Istorum autem troporum non solum exempla, sicut omnium, sed quorundam etiam nomina in divinis libris leguntur, sicut ἀλληγορία, αἰνigma, παραβολή. Quamvis pene omnes hi tropi qui liberali dicuntur arte cognosci, etiam in eorum reperiantur loquelis qui nullos grammaticos audierunt, et eo quo vulgus utitur sermone contenti sunt. Quis enim non dicit sic floreas ? quorum [qui] tropus μεταφορά vocatur. Quis non dicit piscinam, etiam quæ non habet pisces,

nec facta est propter pisces, et tamen a piscibus nomen accepit? qui tropus κατὰ χρονον, dicitur. Longum est isto modo ceteros persequi, nam usque ad illos pervenit vulgi locutio. Qui propterea mirabiliores sunt, quia contra quam dicitur significant; sicuti est quæ appellatur εὐλογία vel ὑπερπλοία. Sed ironia pronuntiatione indicat quid velit intelligi, ut cum dicimus homini mala facienti: Res bonas facis. Antiphrasis vero [ut] contraria significet, non voce pronuntiantis efficitur, sed aut verba sua habet quorum origo econtrario est, sicut appellatur lucus quod minime luceat, aut consuevit aliquid ita dici, quamvis dicatur etiam non econtrario, velut cum querimus accipere etiam quod ibi non est, et respondetur nobis, abundat; aut adjunctis verbis facimus ut a contrario intelligatur quod loquimur; velut si dicamus: Cave illum quia bonus homo est. Et quis talia non dicit indoctus, nec omnino sciens qui sint vel quid vocentur hi tropi? quorum cognitio propterea Scripturarum ambiguitatibus dissolvendis est necessaria, [quia] cum sensus ad proprietatem verborum si accipiatur absurdus est, querendum est utique, ne forte illo vel illo tropo dictum sit, quod non intelligimus, et sic pleraque inventa sunt quæ latebant.

CAPUT CCLXXXI.

De septem Tyconii regulis, quibus ad intelligendas Scripturas studiosos dici plurimum adjuvari; ex libro III de Doctrina Christiana.

Prima de Domino et ejus corpore est, in qua scientes aliquando capitis et corporis, id est Christi et Ecclesie unam personam nobis intimari (neque enim frustra dictum est fidelibus: Ergo Abrahæ semen estis, cum sit unum semen Abrahæ quod est Christus), non hæsitemus quando a capite ad corpus, vel a corpore transitur ad caput, et tamen non receditur ab una eademque persona. Una enim persona loquitur, dicens: Sicut sponso imposuit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento; et tamen quid horum duorum capiti, quid corpori, id est quid Christo, quid Ecclesie conveniat utique intelligendum est. Secunda est de Domini corpore bipartito, quod quidem non ita debuit appellari; non enim revera Domini corpus est quod cum illo non erit in æternum, sed dicendum fuit de Domini corpore vero atque permixto, aut vero atque simulato, vel quidquid aliud; quia non solum in æternum, verum etiam nunc hypocrita non cum illo esse dicendi sunt, quamvis in ejus esse videantur Ecclesia. Unde poterat ista regula et sic appellari, ut diceretur, de permixta Ecclesia. Quæ regula lectorem vigilantem requirit, quando Scriptura cum ad alios jam loquatur, tanquam ad eos ipsos ad quos loquebatur videtur loqui, vel de ipsis, cum de aliis jam loquatur; tanquam unum sit utroque corpus, propter temporariam commixtionem et communionem sacramentorum. Ad hoc pertinet in Canticis canticorum: Fusca sum et speciosa ut tabernacula Cedar; et, Speciosa sum, inquit, ut pelles Salomonis. Non enim ait, Fusca fui ut tabernacula Cedar, et speciosa sum ut pelles Salomonis; sed utrumque

A se esse dixit, propter temporalem unitatem, intra una retia piscium bonorum et malorum; tabernacula enim Cedar ad Isnaelem pertinent, qui non erit hæres cum filioliberæ. Itaque, cum de bona parte dicat Deus: Ducam cæcos in viam quam non noverunt, et semitas quas non noverunt calcabunt, et faciam illis tenebras ad [in] lucem, et prava in directum; hæc verba, faciam et non derelinquam eos, mox de alia parte quæ male permixta est dicit: Ipse autem conversi sunt retro, quamvis alii jam significantur bis verbis. Sed quoniam nunc in uno sunt, tanquam de ipsis loquitur de quibus loquebatur; non tamen semper in uno erunt: ipse est quippe ille servus commemoratus in Evangelio, cujus Dominus cum venerit dividet eum, et partem ejus cum hypocritis ponet. Tertia regula est de promissis et lege, quæ alio modo dici potest de spiritu et littera, sicut eam nos appellavimus, cum de hac re librum scriberemus. Potest etiam sic dici: De gratia et mandato. Hæc autem magis mihi videtur magna quæstio quam regula, quæ solvendis quæstionibus adhibenda est, quam non intelligentes Pelagianii, vel condiderunt suam hæresim, vel hæserunt [auxerunt]. Laboravit in ea disserenda Tyconius bene, sed non plene. Disputans enim **55** de fide et operibus, opera nobis [dixit] a Deo dari merito fidei, ipsam vero fidem sic esse a nobis, ut nobis non sit a Deo; nec attendit Apostolum dicentem: Pax fratribus, et charitas cum fide a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo: sed non erat expertus hanc hæresim quæ pro [nostro] tempore exorta, multum nos, ut gratiam Dei quæ per Dominum nostrum Jesum Christum est adversus eum defenderemus, exercuit, et secundum id quod ait Apostolus: Oportet hæreses esse, ut probati manifeste fiant in vobis, multo vigilantiores diligentioresque reddidit, ut adverteremus in Scripturis sanctis quod istum Tyconium minus attentum minusque sine hoste sollicitum fugit, etiam ipsam scilicet fidem donum esse illius qui ejus mensuram unicuique partitur. Ex qua sententia quibusdam dictum est: Vobis donatum est pro Christo, non solum ut credatis in eum, verum etiam ut patiamini pro eo. Unde quis dubitet utrumque esse Dei donum, qui fideliter atque intelligenter audit utrumque donatum? Plura sunt et alia testimonia quibus id ostenditur, sed hoc nunc non agimus, alibi autem atque alibi sæpissime ista egimus. Quarta Tyconii regula est de Specie et Genere: sic enim eam vocat, volens intelligi speciem partem, genus autem totum, cujus ea pars est quam nuncupat speciem, sicut unaquæque civitas pars est utique universitatis gentium: hanc ille vocat speciem, genus autem omnes gentes: neque hic ea discernendi subtilitas adhibenda est quæ a dialecticis traditur, qui inter partem et speciem quid intersit acutissime disputant. Eadem ratio est si, non de unaquaque civitate, sed de unaquaque provincia, vel gente, vel regione, tale aliquid in divinis reperiatur eloquiis. Non solum enim, verbi gratia, de Jerusalem vel de aliqua gentium civitate, sive Tyro, sive

Babylonia, sive alia quælibet dicitur aliquid in Scripturis sanctis quod modum ejus excedat, et conveniat potius omnibus gentibus: verum etiam de Judæa, de Ægypto, de Assyria, et quacunquæ alia gente in qua sunt plurimæ civitates, non tamen totus orbis, sed pars ejus est, dicitur quod transeat ejus modum, et congruat potius universo, cujus hæc pars est; vel, sicuti iste appellat, generi cujus hæc species [est]. Unde et in notitiam vulgi verba ista venerunt, ut etiam idiotæ intelligant quid specialiter, quid generaliter in quocunquæ præcepto imperiali sit constitutum. Fit hoc etiam de hominibus, sicut ea quæ de Salomone dicuntur excedunt ejus modum, et potius ad Christum vel Ecclesiam, cujus ille pars est, relata clarescunt. Nec specie semper exceditur: sæpe enim talia dicuntur quæ [vel] ei quoque, vel ei fortasse tantummodo apertissime congruant; sed cum ab specie transitur ad genus, quasi adhuc de specie loquente Scriptura, ibi vigilare debet lectoris intentio, ne quærat in specie quod in genere potest melius et certius invenire. Facile est quippe illud quod ait propheta Ezechiel: Domus Israel habitavit in terra, et polluerunt illam in via sua, et in idolis suis, et peccatis suis: secundum immunditiam menstruatæ facta est via eorum ante faciem meam, et effudi iram meam super eos, et dispersi illos inter nationes, et ventilavi eos in regiones secundum vias eorum, et secundum peccata eorum judicavi eos; facile est (inquam) hoc intelligere de illa domo Israel, de qua dicit Apostolus: Videte Israel secundum carnem; quia hæc omnia carnalis populus Israel et fecit et passus est; alia etiam quæ se jununt eisdem intelliguntur populo convenire: sed cum cœperit dicere: Et sanctificabo nomen meum sanctum illud magnum, quod pollutum est inter nationes, quod polluistis in medio earum, et scient gentes, quoniam ego sum Dominus: jam intentus debet esse qui legit quemadmodum species excedatur, et adjungatur genus; sequitur enim et dicit: Dum sanctificabor in vobis ante oculos eorum, et accipiam vos de gentibus, et congregabo vos ex omnibus terris, et inducam vos in terram vestram, et aspergam vos aqua munda, et mundabimini ab omnibus simulacris vestris, et mundabo vos, et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo in vos, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum dabo in vos, et faciam ut in justitiis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis et faciatis, et habitabitis in terra quam dedi patribus vestris, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum, et mundabo vos ex omnibus immunditiis vestris. Hoc de Novo Testamento esse prophetatum, ad quod pertinet non solum una gens illa in reliquiis suis, de quibus alibi scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, reliquæ salvæ fiant; verum etiam cæteræ gentes quæ promissæ sunt patribus eorum, qui etiam nostri sunt, non ambigit quisquis intuetur, et lavacrum regenerationis hic [hinc] esse promissum, quod nunc videmus omnibus

PATROL. LXII.

A gentibus redditum, et illud quod ait Apostolus, cum Testamenti Novi gratiam commendaret, ut in comparatione Veteris emineret: Epistola nostra vos estis, scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, hinc esse respicit et perspicit ductum [dictum], ubi iste propheta dicit: Dabo vobis cor novum et spiritum novum dabo in vos, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Unde ait Apostolus: Tabulis cordis carnalibus; cor quippe carneum a corde lapideo voluit vita sentiente discerni, et per vitam sentientem significavit intelligentem: sic fit Israel spiritualis, non unius gentis, sed omnium quæ promissæ sunt patribus in eorum semine quod est Christus. Hic ergo Israel spiritualis ab illo Israel carnali qui est unius gentis novitate gratiæ, non nobilitate patriæ, et mente, non gente, distinguitur, sed altitudo prophetica, dum de illo vel ad illum loquitur, latenter transit ad hunc; et cum jam de isto vel ad istum loquatur, adhuc de illo vel ad illum videtur loqui, non intellectum Scripturarum nobis quasi hostiliter invidens, sed exercens medicinaliter [cor] nostrum. Unde et illud quod ait, Et inducam vos in terram vestram, et paulo post, tanquam id ipsum repetens, Et habitabitis, inquit, in terra quam dedi patribus vestris, non carnaliter, sicut carnalis Israel, sed spiritaliter, sicut spiritualis Israel, debemus accipere. Ecclesia quippe sine macula et ruga, ex omnibus gentibus congregata, atque in æternum regnatura cum Christo, ipsa est terra beatorum, terra viventium, ipsa intelligenda est patribus data, quando eis certa et immutabili Dei voluntate promissa est: quoniam ipsa promissionis vel prædestinationis firmitate jam data est, quæ danda suo tempore a patribus credita est, sicut Dei ipsa gratia quæ sanctis datur scribens ad Timotheum Apostolus ait: Non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum et gratiam quæ data est nobis in Christo Jesu, ante sæcula æterna, manifestata autem nunc per adventum Salvatoris nostri. Datam dixit gratiam, quando nec erant adhuc quibus daretur, quoniam in dispositione ac prædestinatione Dei jam factum erat quod suo tempore futurum erat, quod esse dicit manifestatum. Quamvis hæc possint intelligi et de terra futuri sæculi, quando erit cælum novum et terra nova, in qua injusti habitare non poterunt. Et ideo recte dicitur piis quod ipsa sit terra eorum, quæ ulla ex parte non erit impiorum, quia et ipsa similiter data est, quando danda firmata est. Quæntam Tychonius regulam ponit, quam de Temporibus appellat, qua regula plerumque inveniri vel conjici possit latens in Scripturis sanctis quantitas temporum. Duobus autem modis vigere dicit hanc 57 regulam, aut tropo *συμπελοχῆ* aut legitimis numeris: tropo [tropus] synecdoche aut a parte totum aut a toto partem facit intelligi, sicut unus evangelista post dies octo factum dicit quod alius post dies sex, quando in monte, discipulis tantum tribus præsentibus, facies Domini fulsit ut sol, et vestimenta ejus ut nix: utrumque enim ve-

rum esse non posset quod de numero dierum dictum est, nisi ille qui dixit Post dies octo, intelligatur partem novissimam diei ex quo id Christus prædixit futurum, et partem primam diei quo id ostendit impletum, pro totis diebus duobus atque integris posuisse; is vero qui dixit Post dies sex, integros omnes et totos, sed solos medios computasse. Hoc modo locutionis quo significatur a parte totum, etiam illa de resurrectione Christi solvitur quæstio: pars enim novissima diei, quo passus est, nisi pro toto die accipatur, id est adjuncta etiam nocte præterita, et nox in cuius parte ultima resurrexit; nisi totus dies accipatur, adjuncto scilicet die illucescente dominico, non possunt esse tres dies et tres noctes, quibus se in corde terræ prædixit futurum. Legitimos autem numeros dicit quos eminentius divina Scriptura commendat, sicut septenarium vel denarium, vel duode-narium, et quicumque alii sunt, quos legendo studiosi libenter agnoscunt. Plerumque enim numeri hujus modi pro universo tempore ponuntur: sicut, Septies in die laudabo te, nihil est aliud quam, Semper lans ejus in ore meo. Tantumdem valent et cum multiplicantur sive per denarium, sicut septuaginta et septingenti; unde possunt et septuaginta anni Jeremiæ pro universo tempore spiritualiter accipi quo est apud alienos Ecclesia: sive per seipsos, sicut decem per decem centum sunt, et duodecim per duo-decim centum quadraginta quatuor. Quo numero significatur universitas sanctorum in Apocalypsi. Unde apparet non solas temporum quæstiones istis numeris esse solvendas, sed latius patere significationes eorum et in multa prosperere; neque enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora pertinet, sed ad homines. Sextam regulam Tychonius recapitulationem vocat in obscuritate Scripturarum satis vigilanter inventam. Sic enim dicuntur quædam, quasi sequantur in ordine temporis vel rerum continuatione narrentur, cum ad priora quæ prætermissa sunt latenter narratio revocetur, quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur; sicut in Genesi: Et plantavit, inquit, Dominus Deus paradisum in $\gamma\gamma$ [Eden] ad orientem, et posuit ibi hominem quem formavit, et produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum et bonum in escam; ita videtur dictum, tanquam id factum sit, posteaquam factum [Deus] posuit hominem in paradisum; cum breviter utroque commemorato, id est quod plantavit Deus paradisum, et posuit ibi hominem quem formavit, recapitulando redeat, et dicat quod prætermiserat: quomodo scilicet paradisus fuerit plantatus, quia produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum et bonum in escam. Denique secutus adjunxit: Et lignum vitæ in medio paradiso, et lignum sciendi boni et mali; deinde flumen quo paradisus irrigaretur, divisum in quatuor principia fluviorum quatuor; explicatur, quod totum pertinet ad institutionem paradisi. Quod ubi terminavit, repetivit illud quod jam dixerat, et revera hoc sequebatur, atque ait: Et sumpsit Dominus Deus hominem quem finxit, et posuit eum in

A paradiso, etc. Post ista enim facta, ibi est positus homo, sicut nunc ordo ipse demonstrat: non post hominem ibi positum facta sunt ista, sicut superius dictum putari potest, nisi recapitulatio illic vigilanter intelligatur, qua reditur ad ea quæ fuerant prætermissa. Itemque in eodem libro, cum commemorarentur generationes filiorum Noe, dictum est: Hi filii Cham in tribubus suis, secundum linguas, in regionibus suis, et in gentibus suis. Enumeratis quoque filiis Sem, dicitur [sequitur]: Hi filii Sem in tribubus suis, secundum linguas suas, in regionibus suis, et in gentibus suis; et adnectitur de omnibus: Hæ tribus filiorum Noe, secundum generationes eorum, secundum gentes eorum. Ab his dispersæ sunt insulæ gentium super terram post diluvium. Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus; hoc itaque quod adjunctum est: Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus, id est, una lingua omnium, ita dictum videtur tanquam eo jam tempore quo dispersi fuerant super terram, etiam secundum insulas gentium una fuerit omnibus lingua communis; quod proculdubio repugnat superioribus verbis, ubi dictum est: In tribubus suis, secundum linguas suas: neque enim dicerentur habuisse jam linguas suas singula tribus quæ gentes singulas fecerant, quando erat omnibus una communis. Ac per hoc recapitulando adjunctum est: Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus latenter narratione redeunte, ut diceretur quomodo factum sit, ut ex una omnium lingua fuerit divisi per multas, et continuo de illa turris ædificatione narratur, ubi hæc eis judicio divino ingesta est pena superbia, post quod factum dispersi sunt per terram secundum linguas suas. Fit ista recapitulatio etiam obscurius, sicut in Evangelio Dominus dicit: Die quo exiit Loth a Sodomis pluit ignem de caelo, et perdidit omnes, secundum hæc erit dies Filii hominis, quo revelabitur. In illa hora, qui erit in tecto et vasa ejus in domo, non descendat tollere illa, et qui in agro similiter non revertatur retro, meminerit uxoris Loth. Nunquid cum Dominus fuerit revelatus, tunc sunt ista servanda, ne quisquam retro respiciat, id est vitam cui renuntiavit inquirat, et non potius isto tempore, ut cum Dominus fuerit revelatus, retributionem pro eis quæ quisque servavit vel contempsit inveniat? Et tamen quia dictum est, In illa hora, tunc putantur ista servanda, cum fuerit Dominus revelatus, nisi ad intelligendam recapitulationem sensus legentis invigilet, adjuvante alia Scriptura quæ ipsorum apostolorum adhuc tempore clamavit: Filii, novissima hora est. Tempus ergo ipsum quo Evangelium prædicatur, quousque Dominus reveletur, hora est in qua oportet ista servari, quia et ipsa revelatio Domini ad eandem horam pertinet quæ die judicii terminabitur. Septima Tychonii regula est eademque postrema de diabolo et ejus corpore: est enim et ipse caput impiorum, qui sunt ejus quodammodo corpus, ituri cum illo in supplicium ignis æterni; sicut Christus caput [est] Ecclesiæ, quæ est corpus ejus, futurum cum illo in

regno et gloria sempiterna. Sicut ergo in prima regula, quam vocat de Domino et ejus corpore; vigilandum est ut intelligatur, cum de una eademque persona Scriptura loquitur, quid conveniat capiti, quid corpori, sic et in ista novissima aliquando in diabolum dicitur, quod non in ipso, sed potius in ejus corpore possit agnosci; quod habet non solum in eis qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam qui cum ad ipsum pertineant, tamen ad tempus miscentur Ecclesiae, donec unusquisque de hac vita exeat, vel a frumento palea ventilabro ultimo separetur. Quod enim scriptum est apud Isaiam, Quomodo cecidit de caelo Lucifer, mane oriens? etc., quae sub figura regis Babyloniae de eadem persona, vel ad eandem personam dicta sunt, in ipsa contextione sermonis de diabolo utique intelliguntur: et tamen quod ibi dictum est, Contritus est in terra qui mittit ad omnes gentes, non totum ipsi capiti congruit. Nam etsi mittit ad omnes gentes diabolus angelos suos, tamen in terra corpus ejus, non ipse conteritur; nisi quia ipse est in corpore suo, quod contritum sit [ut] pulvis quem projicit ventus a facie terrae. Haec autem omnes regulae, excepta una quae vocatur de Promissis et Lege, aliud ex alio faciunt intelligi, quod est proprium tropicae locutionis, quae latius patet quam ut possit, ut mihi videtur, ab aliquo universa comprehendi. Nam ubicunque velut aliud dicitur ut aliud intelligatur, et si nomen ipsius tropi in loquendi arte non invenitur, tropica locutio est. Quae cum sit ubi fieri solet, sine labora sequitur intellectus; cum vero ubi non solet, laboratur ut intelligatur ab aliis magis, ab aliis minus, sicut magis minusve dona Dei sunt in ingeniis hominum vel adjutoria tribuuntur. Proinde, sicut **58** in verbis propriis, de quibus superius disputavimus, ubi res ut dicuntur intelligendae sunt; sic in translatis quae faciunt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus hucusque quantum visum est satis egimus, non solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in Scripturis sanctis genera locutionum sciant, et quomodo apud eas dici aliquid solet vigilantiter advertant memoriterque retineant; verum etiam quod est praecipuum et maxime necessarium, orent ut intelligant: in eis quippe litteris quarum studiosi sunt legunt quoniam Dominus dat sapientiam, et a facie ejus scientia et intellectus, a quo et ipsum studium, si pietate praeditum est, acciperunt.

CAPUT CCLXXXII.

De eo quod ait Apostolus: Absorpta est mors in victoria; ex lib. Quæst.

Quæri solet quid sit, Tunc flet illud quod scriptum est, Absorpta est mors in victoria, ubi est, mors, contentio tua? ubi est, mors, aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum, virtus autem peccati lex: morte significari arbitror hoc loco carnalem consuetudinem, quae resistit bonae voluntati, delectatione temporalium fruendorum. Non enim diceretur: Ubi

^a De hoc commento vide Cyprianum in libello adversus Judæos, ac castigationes v. c. Desid. Erasmi in utrumque, Augustinum scilicet et Cyprianum;

A est contentio tua? si non restitisset et repugnasset ipsius contentio; etiam illo loco describitur: Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus adversus carnem; hæc enim invicem sibi resistunt, ut non quæ vultis faciatis. Fit ergo per sanctificationem perfectam, ut omnis carnalis appetitus spiritui nostro illuminato et vivificato, id est bonæ voluntati, subjiciatur. Et sicut videmus multis puerilibus delectationibus non carere, quæ nos pueros, si denegarentur, acerrime cruciabant, ita credendum est de omni carnali delectatione futurum esse, cum perfecta sanctitas totum hominem reparaverit. Nunc autem quandiu est in nobis quod resistat bonæ voluntati, auxilio Dei per bonos homines et bonos angelos indigemus; ut donec sanetur vulnus nostrum, non ita molestat, ut perimat etiam bonam voluntatem: hæc autem mortem peccato meruimus, quod peccatum erat omnimodo in libero arbitrio, cum in paradiso nullus dolor denegatae delectationis voluntati bonæ hominis resistebat: sicuti nunc, verbi gratia, si quisquam existat quem nunquam venatio delectavit, omnimodo liber est utrum venari velit an nolit, nec eum cruciat quisquis hoc prohibet; at si ista libertate male usus venatus fuerit contra prohibentis imperium, paulatim subrepens delectatio mortificat animam, ut si se abstinere velit, sine molestia et angore non possit, cum id ante tota sanitate non ageret. Ergo aculeus mortis peccatum est, quia peccato facta est delectatio, quæ jam possit resistere voluntati et cum dolore cohiberi. Quam delectationem quia in defectu est animæ deterioris effectæ, jure mortem vocat [vocamus]. Virtus autem peccati lex est, quia multo sceleratius et flagitiosius quæ lex prohibet committuntur, quam si nulla lege prohiberentur. Tunc itaque absorpta erit mors in victoria, cum per sanctificationem in omni hominis parte, perfecta delectatione spiritualium delectatio carnalis observetur.

CAPUT CCLXXXIII.

De quadraginta sex annis ædificationis templi, ex homilia 10 Evangelii secundum Joannem.

Dixerunt illi Judæi: Quod signum ostendis nobis quia hæc facis? et Dominus: Solvite templum hoc, et tribus diebus excitabo illud. Quod sacramentum Judæi non intelligentes, dixerunt: Quadraginta sex annis ædificatum est templum hoc, et tu dicis, Tribus diebus excitabo illud? Sane non Salomonis fabricam emensa tempora Judæi dixerunt, sed Esdræ, cui ne perficeretur a vicinis gentibus fuerat interdictum. Caro erant, carnalia sapiebant, ille loquebatur spiritaliter. Quis autem posset intelligere de quo templo dicebat: sed non multum quærimus, per evangelistam nobis aperuit, dixit de quo templo diceret: Solvite templum hoc, et tribus diebus excitabo illud. Quadraginta sex annis ædificatum est templum, et triduo suscitabis illud? Dicebat autem, ait evangelista, de templo corporis sui, et manifestum est occisum Dominum post triduum resurrexisse. ^a Quid ergo sibi Roterodami: præterea Cornelium Agrippam de Excellentia sexus feminei.

7uli numerus quadragenarius senarius? Interim ipse Adam quia per totum orbem terrarum est audistis iam hesterno die in quatuor litteris Græcis quatuor verborum Græcorum. Si enim ista verba quatuor scribas subinvicem, id est nomina quatuor partium mundi, orientis, occidentis, aquilonis et meridiant, quod est totus orbis, unde dicit Dominus, a quatuor ventis collecturum se electos suos, cum venerit ad iudicium: si ergo facias ista quatuor nomina Græca ἀνατολή, quod est oriens, δύσις, quod est occidentis, ἄρκτος, quod est septentrio, μεσημέρια, quod est meridies: Ἀνατολή, δύσις, ἄρκτος, μεσημέρια, capita verborum, Adam habent. Quomodo ergo ibi invenimus et quadragenarium senarium numerum? quia caro Christi de Adam erat. Ad litteras numeros computant Græci, quod nos facimus a litteram, illi lingua sua ponunt ἄλφα, et vocatur α unum. Ubi autem in numeris scribunt beta β, quod est b ipsorum, vocatur in numeris duo. Ubi scribunt gamma γ, vocatur in numeris ipsorum tria. Ubi scribunt delta δ, vocatur in numeris ipsorum quatuor: et sic per omnes litteras numeros habent; η quod nos dicimus et isti dicunt μυ μ, quadraginta significat: dicunt enim μυ μ, ρισσαράκοντα. Jam videte istæ litteræ quem numerum habeant, et ibi invenietis quadraginta sex annis ædificatum templum. Habet enim Adam ἄλφα, quod est unum: habet δάλτα, quod sunt quatuor, habes quinque: habet iterum, ἄλφα, quod est unum, habes sex, habet et μύ, quod est quadraginta, habes quadraginta sex. Hæc, fratres mei, etiam ab anterioribus maioribus nostris dicta sunt, et inventus est iste numerus in litteris quadragenarius senarius, et quia Dominus noster Jesus Christus de Adam corpus accepit, non de Adam peccatum traxit, templum corporeum inde sumpsit, non iniquitatem, quæ de templo pellenda est, ipsam autem carnem quam traxit de Adam (Maria enim de Adam, et Domini caro de Maria) Judæi crucifixerunt, et ille resuscitatus erat ipsam carnem in triduo quam illi in cruce erant occisuri. Illi solverunt templum quadraginta sex annis ædificatum, et ille in triduo resuscitavit illud.* Sex, novem, duodecim, decem et octo, hæc in unum sunt quadraginta quinque: adde ergo ipsum unum, sunt quadraginta sex, hæc sexies, sunt ducenta septuaginta sex. Dicitur autem conceptio humana sic procedere et perfici, ut primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem, sequentibus novem diebus, convertatur in sanguinem; deinde duodecim diebus solidetur: reliquis decem et octo, formetur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum; et hinc jam reliquo tempore, usque ad tempus partus, magnitudine augeatur. Quadraginta ergo quinque dies, addito uno, quod significat summam; quia sex, et novem, et duodecim, et decem et octo, in unum coactis, sunt quadraginta duo: addito ergo,

* Hanc de conceptione humana et formatione non esse Augustini declarationem indicat annotatiuncula in margine vetusti exemplaris a librario adjecta; nec Eugypii etiam esse videtur. Sic enim se habet mar-

A ut dictum est, uno, sunt quadraginta sex. Qui cum fuerint multiplicati per ipsum senarium numerum, qui hujus ordinat onis caput tenet, sunt ducenta septuaginta sex, id est novem menses et sex dies, qui computantur ab octavo calend. Apriles, quo die conceptus Dominus creditur, quia eo die etiam passus est, usque ad viii calend. Jan., quo die natus est. Non ergo absurde quadraginta sex annis dicitur fabricatum esse templum, quod corpus ejus significabat, ut quot anni fuerint in fabricatione templi, tot dies fuerint in corporis dominici perfectione. Noc immerito in ædificatione Dominici corporis, in cujus figura templum a Judæis destructum, triduo se resuscitaturum esse dicebat, numerus ipse senarius 59 pro anno positus intelligitur: dixerunt enim, Quadraginta et sex annis ædificatum est templum; et quadragies sexies seni sunt ducenta septuaginta sex; qui numerus dierum complet novem menses, et sex dies, qui tanquam decem menses parientibus feminis imputantur; non quia omnes ad sextum diem post nonum mensum perveniunt, sed quia ipsa perfectio corporis Domini tot diebus ad partum perducta comperitur, sicut a majoribus traditum suscipiens Ecclesiæ custodit auctoritas; octavo enim calend. Aprilis conceptus creditur, quo et passus. Ita momento novo quo sepultus est, ubi nullus erat positus mortuorum, nec ante, nec postea congruit uterus Virginis, quo conceptus est, ubi nullus seminatus est mortalium. Natus autem traditur octavo calend. Jan.; ab illo ergo die usque ad istum computati ducenti septuaginta reperiuntur dies, qui senarium numerum quadragies sexies habent, quo numero annorum templum ædificatum est. Qui eo numero senariorum corpus Domini perfectum est, quod mortis passione destructum triduo suscitavit: dicebat enim hoc de templo corporis sui, sicut evidentissimo et robustissimo Evangelii testimonio declaratur.

CAPUT CCLXXXIV.

De decem virginibus; ex lib. LXXXIV Questionum.

Inter parabolas a Deo dictas, solet quærentes multum exercere ista quæ de decem virginibus posita est: et multi quidem hinc multa senserunt quæ non sunt præter fidem; sed quomodo partibus ejus omnibus conveniat expositio, id elaborandum est. Legi etiam in quadam scriptura, ex earum genere quæ apocryphæ nominantur, quod non sit contra catholicam fidem. Sed huic loco mihi minus congruere visa est, consideranti omnes hujus similitudinis partes: de qua tamen expositione temere nihil audeo judicare, ne forte non ejus inconvenientia mihi angustias fecerit, sed inca tarditas in ea convenientiam non invenit. Quid autem mihi videatur non absurde hoc loco accipi, quantum potero breviter et diligenter exponam. Interrogatus igitur Dominus noster secreto a discipulis, de consummatione sæculi, inter multa

ginalis inscriptio: « Hoc ex libro anonymo c. l. iii Questionum causa loci præsentis cepimus. » Videat lector, quia nobis non vacat, unde jam expiscanda sit.

quæ locutus est, hoc quoque dixit : Tunc simile as-
timabitur regnum cœlorum decem virginibus, etc.
Decem utique [numerus] virginum, quod quinque ad-
mittuntur, quinque excluduntur, bonorum et ma-
lorum discretionem significat. Quapropter si virgini-
tatis nomen honorabile est, cur receptis exclusisque
commune est? Deinde quid sibi vult numerus in utra-
que parte quinarium? Quid autem significat oleum mi-
rum videtur. Item quod sapientes petentibus non
communicant, cum et invidere fas non sit eas quæ
ita perfectæ sunt ut ab sponso recipiantur, quo no-
mine, nullo dubitante, Dominus Jesus Christus signifi-
catur, et misericordes esse oporteat ad præstandum
ex eo quod habent, præscribente illa sententia ejus-
dem Domini dicentis : Omni poscenti tribue. Quid est
autem quod possit dando non sufficere utrisque? Hæc
maxime augent quæstionis difficultatem, quanquam et
cætera diligenter considerata ut omnia in unam ratio-
nem concurrant, nihilque in unam partem dicatur quod
impediat aliam, magna cautio est adhibenda. Viden-
tur itaque mihi quinque virgines significare quinque-
partitam continentiam a carnis illecebris : conti-
nendus est enim animi appetitus a voluptate oculo-
rum, a voluptate aurium, a voluptate olfaciendi, gus-
tandi, tangendi ; sed quia ista continentia partim cor-
am Deo sit, ut illi placeatur in interiore gaudio con-
scientiæ, partim coram hominibus, tantum ut gloria
humana capiatur, quinque dicuntur sapientes et quin-
que stultæ : utraque tamen virgines, quia utraque
continentia est, quamvis diverso fomite gaudeat :
lampades autem sunt, quia manibus gestantur opera
quæ secundum istam continentiam fiunt ; dictum est
autem : Luceant opera vestra coram hominibus. Om-
nes vero acceperunt lampades suas, et venerunt ob-
viam sponso. Intelligendum est ergo Christi nomine
eenseri de quibus agitur. Non enim possunt qui Chri-
stiani non sunt sponso Christo venire obviam : sed
quinque fatuæ, acceptis lampadibus suis, non sumpse-
runt oleum secum. Multi enim, quamvis de Christi
bonitate plurimum sperent, gaudium tamen non ha-
bent, dum continenter [non] vivunt, nisi in laudibus
hominum ; non ergo habent oleum secum ; nam ip-
sam lætitiæ oleo significari arbitror : Propterea
vixit te, inquit, Deus Deus tuus oleo exultationis ;
qui autem non propterea gaudet quia Deo intrinsecus
placet, non habet oleum secum. Prudentes autem ac-
ceperunt oleum secum in vasis, cum lampadibus suis,
id est, lætitiæ bonorum operum in corde atque cons-
cientia perseverant : sic et Apostolus monet : Probat
autem se homo, inquit, et tunc in semetipso habebit
gloriam, et non in altero. Tardante vero sponso, dor-
mierunt omnes : quia ex utroque genere continentium
hominum, sive eorum qui coram Deo exsultant, sive
eorum qui in laudibus hominum acquiescunt, mori-
untur hoc intervallo temporis, donec sub adventu
Domini fiat resurrectio mortuorum. Media autem
nocte, id est nullo sciente aut sperante (quippe cum
ipse dicat Dominus : De die autem illa et hora, nemo
scit : et Apostolus dicit : Dies Domini tanquam fur

A in nocte ita veniet : ex quo significatur penitus latere
cum venit [venerit]), clamor factus est, Ecce spon-
sus venit, surgite obviam ; et in ictu oculi, in novis-
sima tuba, omnes resurgemus : ergo surrexerunt om-
nes illæ virgines, et aptaverunt lampades suas, id est
rationes reddendas operum suorum. Oportet enim
nos exhiberi ante tribunal Christi, ut illic recipiat
unusquisque quod gessit in corpore, sive bonum, sive
malum. Et dixerunt stultæ ad sapientes : Date nobis
de oleo vestro, quia lampades nostræ exstinguuntur :
quorum enim facta aliena laude fulciuntur, eadem
subtracta deficiunt ; et de consuetudine id semper in-
quiri, unde gaudere animus solet. Itaque hominum
qui corda non vident, testimonium volunt habere
apud Deum, qui cordis inspector est. Sed quid res-
ponderunt sapientes? Ne forte non sufficiat nobis et
vobis. Unusquisque enim pro se rationem reddet,
nec alieno testimonio quisquam adjuvatur apud Deum,
cui secreta cordis apparent : et vix sibi quisque suf-
ficit, ut ei testimonium perhibeat conscientia sua.
Quis enim gloriabitur mundum se habere cor? id
[inde] est quod Apostolus dicit : Mibi minimum est
ut a vobis iudicer, aut ab humano die, sed neque me
ipsum iudico : quapropter cum de se quisque aut non
omnino aut vix possit veram ferre sententiam, quomodo
potest de alio iudicare, cum sciat nemo quid agitur
in homine, nisi spiritus hominis? Ite magis ad ven-
dentes et emite vobis : non consilium dedisse pu-
tandæ sunt, sed crimen earum ex obliquo commemo-
rasse. Vendunt enim oleum adulatores qui, sive falsa
sive ignorata laudando, in errorem animas mittunt ; et
eis vana gaudia tanquam fatuis conciliando, aliquam
de his mercedem, sive ciborum, sive pecuniæ, sive
honoris, sive alicujus commodi temporalis accipiunt :
non intelligentibus quod dictum est : Qui vos felices
dicunt, in errorem vos mittunt ; melius est autem ob-
jurgari a ju-cto quam a peccatore laudari. Emen habet,
inquit, me justus in misericordia, et arguet me ; oleum
autem peccatoris non impinguet **60** caput meum.
Ite ergo ad vendentes et emite vobis, id est : Videamus
nunquid vos adjuvant qui vobis laudes vendere
consueverunt, et vos in errorem inducere, ut non
coram Deo, sed ab hominibus gloriam quæreretis.
Euntibus autem illis emere, venit sponus, id est in-
clinantibus se illis in ea quæ foris sunt, et solitis gau-
dere quærentibus, quia gaudia interna non noverant,
venit ille qui iudicat, et quæ paratæ erant, id est
quibus bonum coram Deo testimonium conscientia
perhibebat, intrarunt cum eo in [ad] nuptias, id est
ubi munda anima sempiterna Dei verbo secundanda
copulatur. Clausa est janua, id est receptis illis qui
sunt in angelicam vitam immutati : Omnes enim res-
urgemus, inquit, sed non omnes immutabimur :
clausus est aditus ad regnum cœlorum. Non enim
post iudicium patet precum aut meritorum locus.
Novissime autem veniunt et reliquæ virgines dicen-
tes : Domine, Domine, aperij nobis : non dictum est
quod emerint oleum, et ideo intelligendæ sunt, nulli
jam remanente de alienis laudibus gaudio, in angus-

tiis et magnis afflictionibus redire ad implorationem Dei. Sed magna est ejus severitas post judicium cujus ante judicium ineffabilis misericordia prærogata est : itaque respondens ait : Amen dico vobis quod nescio vos ; ex illa scilicet regula, qua non habet ars Dei, hoc est sapientia Dei, ut intrent in gaudium ejus qui non coram Deo, sed ut placerent hominibus, visi sunt aliquid secundum præcepta ejus operari. Atque ita concludit : Vigilate ergo, quia nescitis diem neque horam : non modo illius ultimi temporis qua venturus est sponsus, sed suæ quisque dormitionis diem et horam nescit. Quisquis autem paratus est usque ad somnum, id est usque ad mortem, quæ omnibus debetur, paratus invenietur etiam cum illa vox media nocte sonaverit, qua omnes evigilaturi sunt. Quod vero sponso dixit obviam venisse virgines, sic intelligendum puto, ut ex ipsis virginibus constet ea quæ dicitur sponsa : tanquam si omnibus Christianis in Ecclesiam concurrentibus, filii ad matrem concurrere dicantur, cum ex ipsis filiis congregatis constet ea quæ dicitur mater. Nunc enim desponsata est Ecclesia, et virgo est ad nuptias perducenda, id est cum se continet a corruptione sæculari : illo autem tempore nubet, quo universa mortalitate prætereunte, immortalis conjunctione fructur : Desponsavi, inquit, vos uni viro, virginem castam exhibere Christo ; Vos, inquit, virginem, a plurali ad singularem concludens. Ideo et virgines dici possunt, et virgo ; cur autem quinque dictæ sint, ut mihi videtur, expositum est. Sed videmus nunc in ænigmate, tunc autem facie ad faciem : et nunc ex parte, tunc autem ex toto. ipsum autem in ænigmate et ex parte nunc in Scripturis aliquid cernere, quod tamen sit secundum catholicam fidem, ex illo pignore contingit quod accepit virgo Ecclesia, humili adventu sponsi sui, quæ illo ultimo adventu, cum veniet in claritate, nuptura est, cum jam facie ad faciem contuebitur. Dedit enim nobis pignus Spiritum, sicut dicit Apostolus, et ideo ista expositio nihil certum intuetur, nisi ut secundum fidem sit, neque aliis præjudicat quæ nihilominus secundum fidem esse potuerint.

CAPUT CCLXXXV.

De Quinquagesima et Quinquagesima ; ex eodem libro.

Omnis sapientia et disciplina [Omnis sapientiæ disciplina] est quæ ad homines erudiendos pertinet, Creatorem creaturamque dignoscere, et illum colere dominantem, istam subjectam lateri. Est autem creator Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia : et ideo Trinitas Pater, et Filius, et Spiritus sanctus est. Creatura vero, partim est invisibilis, sicut animus, partim visibilis, sicut corpus : invisibili ternarius numerus tribuitur. Quare diligere Dominum tripliciter jubemur, ex toto corde, et ex tota anima, ex tota mente : corpori quaternarius [numerus], propter evidentissimam naturam ejus, id est calidam et frigidam, humidam et siccam : universæ ergo creaturæ tribuitur septenarius. Quapropter omnis disciplina dignoscens et discernens Creatorem atque

A creaturam, denario numero insinuatur : quæ disciplina, quandiu corporeis motibus temporaliter significatur, credendo constat, et rerum gestarum venientium atque transeuntium auctoritate, quasi lacte parvulos nutrit, ut idoneos faciat contemplationi, quæ non venit et transit, sed semper manet ; in qua quisque narratis sibi rebus, divinitus temporaliter pro salute hominum gestis sive gerendis, quæ adhuc futura prædicantur, si permanserit in fide, et promissa speraverit, et quæ divina auctoritas præcipit infatigabili charitate implere curaverit, recte ager vitam hujus necessitatis et temporis, quæ numero quadragesimo commendatur. Quoniam denarius numerus, qui totam insinuat disciplinam, quater ductus, id est numero qui corpori tribuitur multiplicatus, B quia per motus corporales administratio geritur, qua dictum est fidem constare, quadragesimum numerum conficit : ita impetrat etiam stabilem et nullius temporis indigentem sapientiam, quæ denario numero commendatur, ut ad quadraginta addatur decem ; quia et partes æquales quadragenarii numeri, simul ductæ, ad quinquaginta perveniunt ; parte autem æquales habet quadragenarius numerus, primo quadraginta in singulis, deinde viginti in binis, deinde decem in quaternis, octo in vicenis, quinque in octonis, quatuor in denis, duas in vicenis. Unum ergo, et duo, et quatuor, et quinque, et octo, et decem, et viginti simul ducta, effiunt quinquaginta. Quapropter sicut quadragenarius numerus, æqualibus suis partibus computatis, parit amplius denarium, et fit quinquagenarius : sic tempus fidei, C rerum pro nostra salute gestarum et gerendarum, cum æquitate vitæ actum, impetrat intellectum stabilis sapientiæ ; ut non solum credendo, sed etiam intelligendo disciplina firmetur. Et ideo ea quæ nunc est Ecclesia, quamvis filii Dei simus, ante tamen quam appareat quid erimus, in laboribus et in afflictionibus agit, et in ea justus ex fide vivit : Nisi enim credideritis, inquit, non intelligetis. Et hoc est tempus quo ingemiscimus et dolemus, expectantes redemptionem corporis nostri, quod Quadragesima celebratur. Scimus autem quia cum apparuit [apparuerit] similes illi erimus, quoniam videbimus eum sicuti est : cum addetur denarius quadragenario, ut non solum credere quæ pertinent ad fidem, sed D etiam perspicuam veritatem intelligere, mereamur ; talis Ecclesia in qua nullus erit mœror, nulla permixtio malorum hominum, nulla iniquitas, sed lætitia, et pax, et gaudium, Quinquagesimæ celebratione præfiguratur : propterea, posteaquam Dominus noster [Jesus Christus] re-urrexit a mortuis, quadraginta diebus peractis cum discipulis suis, eadem ipsa scilicet per hunc numerum insinuata temporali dispensatione quæ ad fidem pertinet, ascendit in cælum et decem aliis diebus peractis, misit Spiritum sanctum, id est ut non ad humana et temporalia, sed ad divina atque æterna contuenda, quodam amoris et charitatis spiramento et incendio, quadragenario denarius adderetur : et ideo jam hoc totum, id est

quinquagenarius dierum numerus, laetitiae celebratione signandus est. Haec autem duo tempora, id est unum laboris et sollicitudinis, alterum securitatis et gaudii, et charitatis, etiam retibus missis in mare, Dominus Pater significat: nam ante passionem de reticulo dicitur misso in mare, quia tantum piscium caeperunt, ut vix ad lites trahendo **¶** perducerent, et ut retia rumpentur. Non enim missa sunt in dexteram partem, habet enim multos malos Ecclesia hujus temporis; neque in sinistram, habet enim etiam bonos; sed passim, ut permixtionem malorum bonorumque significet [significaret]. Quod autem rapta sunt retia charitate violata, multas haereses exiisse [existisse] significat; post resurrectionem vero, cum vellet Ecclesiam futuri temporis praemonstrare, ubi omnes perfecti atque sancti futuri sunt, **B** jussit mitti retia in dextram partem, et capti sunt laeantes pisces centum quinquaginta tres, mirantibus discipulis, quod cum tam magni essent, retia non sunt disrupta. Horum magnitudo magnitudinem [imaginem] sapientiae justitiaeque significat; numerus vero ipsam disciplinam, et temporali dispensatione, et aeterna regeneratione perfectam, quam diximus quinquagenario numero commendari. Quia enim non opus erit tunc corporalibus adjumentis, et animo continebitur fides atque sapientia (quia animo ternarium numerum tributum diximus), quinquaginta ducimus ter, et fiunt centum quinquaginta. Cui numero Trinitas additur, quia omnis ista perfectio in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti consecrata est. Ita fiunt centum quinquaginta tres, qui numerus piscium ad dextram partem captorum invenitur.

CAPUT CCLXXXVI.

De eo quod dicit Apostolus: Invicem onera vestra portate; ex eodem libro.

Quia Veteris Testamenti custodia timorem habebat, non potuit apertius significari Novi Testamenti donum esse charitatem, quam hoc loco ubi Apostolus dicit: Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi; hanc enim legem Christi dicere intelligitur, qua ipse Dominus praecipit ut nos invicem diligamus. Tantum in ea sententia praecipit pondus constituens, ut diceret: In hoc cognoscitur quoniam discipuli mei estis, si vos invicem diligatis. Hujus autem dilectionis officium est invicem onera nostra portare. Sed hoc officium [quod] non est sempiternum, perducet sane ad beatitudinem sempiternam, in qua nulla erunt onera nostra quae invicem portare jubeamur: nunc vero cum in hac vita, id est in hac via sumus, onera nostra [invicem] portemus, ut ad eam vitam quae caret omni onere perveniamus [pervenire possimus]. Sicut enim de cervis nonnulli talium cognitionum studiosi scripserunt: cum fretum ad insulas transeunt pascuarum gratia, sic se ordinant ut onera capitum suorum quae gestant in cornibus superinvicem portent, ita ut posterior super anteriorem cervicem porrecta [projecta], caput collocet; et quia necesse est unum esse qui caeteros praecedens non ante se habeat cui

A caput inclinet, vicibus dicuntur id agere, et lassatus sui capitis onere, ille qui praecedit post omnes redeat, et ei succedat cujus ferebat caput cum ipse praeriret: ita invicem onera sua portantes, fretum transeunt, donec veniant ad terrae stabilitatem. Istam cervorum naturam fortasse intenderat Salomon, cum ait: Cervus amicitiae, et pallus gratiarum tuarum colloquantur tecum. Nihil enim sic probat amicum quemadmodum oneris amici portatio; nec tamen invicem portaremus onera nostra, si unum tempus esset infirmitatis amborum qui onera sua sustinent, aut unum infirmitatis genus, sed diversa tempora et diversa genera infirmitatis faciunt, ut onera nostra invicem portare valeamus: verbi gratia, iram fratris [tui] tunc portabis, cum tu adversus reum non irasceris, ut rursus eo tempore quo te ira praecipit, ille te lenitate et tranquillitate [sua] supportet. Hoc exemplum ad id pertinet, cum diversa sint tempora portantium onera sua, quamvis ipsa diversa non sit infirmitas, in ambobus enim ab invicem ira portatur. Ad diversum autem infirmitatis genus, aliud exemplum videndum est, veluti si quis in se loquacitatem vicerit, et pertinaciam nondum vicerit; alius vero adhuc loquax, sed jam pertinax non sit, debet ille hujus loquacitatem, et iste illius pertinaciam, donec illud in illo, et hoc in isto sanetur charitate portare: par quippe infirmitas in duobus, si uno accidat tempore, tolerare se invicem non valent, cum adversum se intenditur. Nam adversus aliquem tertium, et duo irati sibi conveniunt, et se tolerant, quanquam nec tolerare se invicem [dicendi sunt, sed potius se invicem] consolari: sicut et tristes de re una magis se portant et quasi incumbunt sibi, quam si unus tristis esset et alius gauderet: si autem adversum se tristes sint, prorsus se tolerare non possunt; et ideo in hujusmodi affectionibus suscipienda est aliquantulum ipsa aegritudo de quavis per te [parte] alium liberari, et sic suscipienda ut ad auxilium, non ad aequalitatem miseriae valeat: quemadmodum se inclinat qui manum jacenti porrigit. Non enim se projicit ut ambo jaceant, sed incurvat tantum ut jacentem erigat. Neque ulla res officiosam istum laborem ad portanda onera aliorum facit libenter impendi, nisi cum cogitamus quanti pro nobis pertulerit Dominus: hinc enim admonens ait Apostolus: Hoc sentite in vobis quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Superius autem dixerat, Non quae sua sunt singuli intendentes, sed quae aliorum: huic sententiae contextit quod dictum est, nam ita sequitur: Hoc sentite in vobis quod et in Christo Jesu; ad hoc duntaxat, ut quemadmodum ille in eo quod Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et sine peccato cum esset, peccata nostra suscepit, non attendit sua, sed

nostra : ita et nos libenter ad ejus imitationem invicem onera nostra portemus. Huic cogitationi accedit etiam illa cogitatio, quia ille suscepit hominem, nos autem homines sumus, et considerare debemus, quod ægritudinem sive animi, sive corporis, quam in homine aliquo videmus, etiam nos habere potuimus, aut possumus : hoc ergo exhibeamus ei cujus infirmitatem portare volumus quod ab illo nobis vellemus exhiberi, si forte nos in ea essemus, et ipse non esset. Ad hoc pertinet quod ipse Apostolus ait : Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem ; cogitando scilicet in eo vitio etiam se esse potuisse unde cupiebat alium liberari. Compatiendo enim potius id agebat, non mentiendo, sicut quidam suspicantur, et hi maxime qui mendaciis defendendis quæ negare non possunt, alicujus magni exempli patrocinium requirunt. Deinde etiam illud cogitandum, nullum esse hominem qui non possit habere aliquod bonum quod tu nondum habes, etiamsi lateat in quo sine dubio possit esse superior. Quæ cogitatio ad contemendam et edomandam superbiam valet, ne arbitreris quoniam tua quædam bona eminent et apparent, ideo alterum nulla habere quæ lateant et fortasse majoris ponderis bona, quibus te superat nescientem ; non enim falli nos, aut adulatione potius uti, Apostolus jubet, cum dicit : Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate mentis ; alter alterum existimantes superiorem sibi : non hoc ita debemus existimare, ut non existimemus, sed nos existimare fingamus, sed vere existimemus posse esse aliquid occultum in alio quo nobis superior sit, etiamsi bonum nostrum, quo illo videmur superiores esse, non sit occultum. Istæ cogitationes deprimentes superbiam, et augentes charitatem, **62** faciunt onera fraterna invicem non solum æquo animo, sed etiam libentissime sustineri. Nullo modo autem de quoquam homine incognito ferenda sententia est, et nemo nisi per amicitiam cognoscitur. Et ideo amicorum maxima firmiter sustinemus, quia bona eorum nos delectant et tenent. Nullius itaque repudianda est amicitia, sese ingerentis ad amicitiam copulandam, non ut statim recipiatur, sed ut recipiendus optetur, atque ita tractetur ut recipi possit ; illum enim receptum in amicitiam possumus dicere, cui omnia nostra consilia refundere audeamus : et si quisquam est qui se non audeat ingerere ad amicitiam faciendam, cum aliquo nostro temporali honore aut dignitate revocetur, descendendum est ad eum, et offerendum illi quadam commitate et submissione animi quod [petere] per se ipse non audeat : sane quamvis rarius, tamen aliquoties [aliquando] accidit, ut ejus quem volumus in amicitiam recipere prius nobis innotescant mala quam bona ; quibus offensi et quodammodo percussi, relinquimus eum, et ad honorem ejus, quæ forte occultiora sunt, indagacionem non pervenimus. Admonet itaque Dominus noster Jesus Christus qui nos vult effici imitatores suos, ut ejus infirma toleremus ; ut ad quædam sana in quorum delectatione acquie-

scamus, per charitatis tolerantiam perducamur ; ait enim : Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus. Ideoque si propter Christi charitatem, etiam eum qui omni ex parte fortassis ægrotat, repellere ab animo non debemus, quoniam sanari potest per Verbum Dei, quanto minus eum qui propterea nobis videri potest totus ægrotus, quia quædam ejus saucia in primo ingressu amicitie non potuimus sustinere ; et quod est gravius, cum offensione animi de toto homine amsumus temerariam præjudicii [ferre] sententiam, non timentes quod dictum est : Nolite judicare, ne judicemini ; et, In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis. Sæpe autem illa quæ bona sunt prius apparent, in quibus etiam temerarium benevolentæ judicium cavendum est, ne, cum totum bonum putaveris, ea quæ postea mala apparuerint, securum et imparatum te inveniant et gravius offendant ; ut eum quem temere dilexeras, acerbius oderis, quod nefas est : quia etiamsi nulla ejus bona præcederent, hæc quæ post apparuerant mala prius eminent, toleranda tamen erant, donec omnia cum illo ageres quibus tibi sanari solent ; quanto magis, cum ea bona præcesserunt quæ tanquam pignora nos deus ad posteriora toleranda constringere ? Ipsa est ergo lex Christi ut invicem onera nostra portemus : Christum autem diligendo facile sustinemus infirmitatem alterius, etiam quem nondum propter sua bona diligimus ; cogitamus enim quia ille quem diligimus, Dominus propter eum mortuus est. Quam charitatem nobis apostolus Paulus ingessit, cum diceret : Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est ! ut si illum infirmum propter vitium quo infirmus est minus diligamus, illum in eo consideremus qui mortuus est propter ipsum ; Christum autem non diligere, non infirmitas, sed mors est. Quapropter ingenti cura, et implorata Dei misericordia, cogitandum est ne nos Christum negligamus propter infirmum, cum infirmum debeamus diligere propter Christum.

CAPUT CCLXXXVII.

De Hæresi Pelagiana, ex libro de Hæresibus ad Quodvultideum diaconum.

Pelagianorum est hæresis hoc tempore omnium recentissima, a Pelagio monacho exorta. Quem magistrum Coelestius sic secutus est, ut sectatores eorum Coelestiani etiam nuncupentur. Hi Dei gratiæ, qua prædestinati sumus in adoptionem filiorum per Jesum Christum, in ipsum, et qua erui-mur de potestate tenebrarum, ut in eum credamus, atque in regnum ipsius transferamur, propter quod ait : Nemo venit ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo : et qua diffunditur charitas in cordibus nostris, ut fides per dilectionem operetur : intantum inimici sunt, ut sine hac posse hominem credant facere omnia divina mandata : cum si hoc verum esset, frustra Dominus dixisse videretur : Sine me nihil potestis facere. Denique Pelagius a fratribus increpatus quod nihil tribueret a iutorio gratiæ Dei ad ejus mandata fa-

cienda, correptioni eorum hactenus cessit, ut non eam libero arbitrio præponeret, sed infideli calliditate supponeret, dicens: Ad hoc eam dari hominibus, ut quæ facere per liberum arbitrium jubentur facilius possint implere per gratiam. Dicendo utique, ut facilius possint, voluit credi, etiamsi difficilius, tamen posse homines sine gratia divina facere jussa divina. Illam vero gratiam Dei, sine qua nihil boni possumus facere, non esse dicunt nisi in libero arbitrio, quod nullis suis præcedentibus meritis ab illo accepit nostra natura. Ad hoc tantum ipso adjuvante per suam legem atque doctrinam, ut discamus quæ facere et quæ sperare debeamus; non autem ad hoc ut per donum Spiritus sui [sancti] quæ didicerimus esse facienda, faciamus: ac per hoc divinus nobis dari scientiam constituentur, qua ignorantia pellitur, charitatem autem dari negant, quæ pie vivitur; ut scilicet, cum sit Dei donum scientia quæ sine charitate inflat, non sit Dei donum ipsa charitas, quæ ut scientia non inflat, ædificat. Destruunt etiam orationes quas facit Ecclesia, sive pro infidelibus et doctrinæ Dei resistentibus, ut convertantur ad eum, sive pro fidelibus, ut augeatur in eis fides, et perseverent in ea. Hæc quippe non ab ipso accipere, sed a seipsis homines habere contendunt, gratiam Dei qua liberamur ab impietate, dicentes secundum merita nostra dari. Quod quidem Pelagius in episcopali judicio Palestino damnari metuens, damnare compulsus est; sed in posterioribus suis scriptis hoc invenitur docere. In id etiam progrediuntur ut dicant vitam justorum in hoc sæculo nullum omnino habere peccatum, et ex his Ecclesiam Christi in hac mortalitate perfici, ut sit omnino sine macula et ruga: quasi non sit Christi Ecclesia quæ toto terrarum orbe clamat ad Dominum: Dimitte nobis debita nostra. Parvulos etiam negant secundum Adam carnaliter natos, contagium mortis [anti-quæ] prima natiuitate contrahere. Sic enim eos sine ullo peccati originalis vinculo asserunt nasci, ut prorsus non sit quod eis oporteat secunda natiuitate dimitti; sed eos propterea baptizari ut, regeneratione adoptati, admittantur ad regnum Dei, de bono in melius translati, non ista regeneratione ab aliquo malo obligationis veteris absoluti: nam etiamsi non baptizentur, promittunt eis extra regnum quidem Dei, sed tamen æternam et beatam quamdam vitam suam. Ipsum quoque Adam dicunt, etiamsi non peccasset, fuisse corpore mortuum; neque ita mortuum merito culpæ, sed conditione naturæ. Objiciuntur eis et alia nonnulla, sed ista sunt maxime, ex quibus intelliguntur etiam illa, vel cuncta vel pene cuncta pendere.

CAPUT CCLXXXVIII.

63 *Item de eadem Pelagianorum hæresi, ex sermone Ad populum.*

Ha duo: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, et, Ne nos inferas in tentationem, quando Pelagianis objiciuntur, quid eos putatis respondere? horruui, fratres mei, quando audivi: ego quidem non audivi auribus meis, sed sanctus frater et coepi copus meus Urbanus noster, qui

A hic presbyter fuit, et modo est Sicrensium episcopus, cum remeasset ab urbe Roma, et ibi cum quodam talia sentiente confingeret, vel se confixisse referret, eum argueretur [urgetur] pondere orationis Dominicæ (Urgebat enim eum et dicebat: Si in nostra potestate est non peccare, et in nostra potestate est omnes peccatorum tentationes solis voluntatis nostræ viribus superare, quæ Deo dicimus, Ne nos inferas in tentationem?) quid eum putatis respondiisse? Rogamus, inquit, Deum: Ne nos inferas in tentationem, ne aliquid mali patiamur, quod non habemus in potestate: ne ruam de equo, et ne frangam pedem, ne latro me interficiat, et quid hujusmodi: Hæc enim, inquit, non habeo in potestate: nam vincere tentationes peccatorum meorum, si volo, et possum, nec Dei adjutorio possum. Videtis, fratres, quam maligna hæresis; videtis quemadmodum omnes horretis, cavete ne capiamini; novi enim calliditate et tergiversationes hominum impiorum aversorum a veritate; et quia jam in suas sententias ceciderunt, vinci nolentium, videte, obsecro vos, ecce invenit quod diceret, ideo nos dicere: Ne nos inferas in tentationem, ne aliquid nobis contingat, quod non habemus in potestate, secundum corporis tentationem. Inde ergo dicebat Dominus: Vigilate et orate, ne intretis in tentationem; hoc dicebat: Vigilate et orate, ne pedem frangatis, aut ne caput doleatis, aut ne in damnum incurratis; non hoc dicebat, sed quid dicebat? quod Petro dixit: Rogavi pro te, ne deficiat fides tua; Rogavi, inquit, pro te, dicit Deus homini; dominus, servo; magister, discipulo; medicus, ægroto: rogavi pro te, quid? ne deficiat: Quid? manus tua, pes tuus, oculus tuus, lingua tua, aliqua paralysis, id est dissolutio membrorum? non, sed, ne deficiat fides tua. Secundum istos in potestate habemus, ne deficiat fides nostra. Quare pro nobis rogatur Deus, ut concedat rogare nobis quod isti dicunt, nos non debere a sempiterna majestate, sed habere in potestate. Benedictiones, fratres mei, benedictiones nostras, quas super vos facimus, evacuamus, exinanimus, elidunt. Audistis me, credo, fratres mei, quando dico, conversi ad Dominum benedicamus nomen ejus; det nobis perseverare in mandatis suis, ambulare in via recta eruditionis suæ, placere illi in omni opere bono, et cætera talia. Prorsus, inquit, hoc totum in potestate nostra est constitutum. Ergo nos inaniter talia vobis optamus, defendamus nos et vos, ne et nos sine causa benedicamus, et vos sine causa Amen suscribatis. Fratres mei, Amen vestrum scriptio vestra est, consensus vestra est, adstipulatio vestra est, ne forte aliqui ipsorum et nos condemnet et vos: defendamus nos de apostolo Paulo, videamus si talia optavit plebi suæ. Audite quid dixerit, qualis oramus super vos, audite quid dixerit quodam loco: rem brevem dico, quod dicis, o nove hæretice, quicumque me audis, si præsens es, quid dicis? Quia non peccare in potestate sic habemus, ut hoc sine adjutorio divinæ gratiæ implere possimus; hoc dicis, hoc, inquit, ergo in potestate habemus, non peccare sine adjutorio

Dei? plane, inquit. liberum arbitrium nostrum ad hoc nobis sufficit: quid est ergo quod ait Apostolus, scribens ad Corinthios? Oramus ad Deum ne quid faciatis mali; attendistis, audistis, accepistis, et quia manifestissimum est, sine dubio intellexistis quod oravit Apostolus: Oramus, inquit, ad Deum ne quid sciatis mali; poterat dicere: Monemus vos ne quid faciatis mali, docemus vos ne quid faciatis mali, jubemus vobis, præcipimus vobis; quod quidem si diceret, certum diceret, quia et voluntas nostra agit aliquid, non enim voluntas nostra nihil agit, sola non sufficit; maluit tamen dicere, Oramus, ut ipsam gratiam commendaret, ut intelligerent illi, quando non sufficiunt aliquid mali, non sola sua voluntate se vitare malum, sed adjutorio Dei implere quod jussum est. Ergo, fratres, quando præcipitur, agnoscite voluntatis arbitrium, quando oratur quod præcipitur, agnoscite gratiæ beneficium, utrumque enim in Scripturis habes; et præcipitur, et oratur, quod præcipitur, hoc oratur: videte quid dico; præcipitur ut intelligamus: Nolite esse sicut equus et mulus, non habentes intellectum; audistis quia jussum est, pete ut possis implere quod jussum est. Quomodo, inquis, peto? audi Scripturam quid tibi jussum est: Nolite esse sicut equus et mulus, non habentes intellectum; quia jussum est, agnovisti voluntatem: audi quia oratur, ut agnoscas gratiam: Da mihi intellectum ut discam mandata tua; jussum est ut habeamus sapientiam, quia jussum est lego; ubi legis, inquit? Audite, Qui insipientes estis in populo, et stulti aliquando sapite; jam ille quid dicit? Vides quomodo nobis præcepit Deus ut sapiamus. Ergo sapientia in nostra est potestate? Jam dixi, præceptum audivi, voluntatem cognovi; audi orationem, ut gratiam tu possis agnoscere. De sapientia agitur quæ jussa est nobis: audiamus quid dicat apostolus Jacobus: Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo qui dat omnibus affluenter; jubetur nobis continentia: ubi jubetur? Apostolus ad Timotheum: Contine te ipsum; jussio est, præceptio est, audiendum est, faciendum est, sed nisi Deus adjuvet, remanemus. Conamur quidem facere voluntate, et nititur aliquid voluntas, non presumat potestas, nisi adjuvet infirmitas; certe enim jussum est: Contine te ipsum. Audi alium locum Scripturæ: Et cum scirem, inquit, quia nemo esse potest continens, nisi Deus det; et hoc ipsum erat sapientia scire cujus esset hoc donum; Et quid, inquit, feci? adii Dominum et deprecatus sum. Quid opus est multa percurrere, fratres mei? quidquid nobis jubetur, orandum est ut impleatur: sed non sicut dimittamus nos, et quomodo ægri jaceamus supini, et dicamus: Pluat Deus escas super facies nostras, ut prorsus nos nihil agere velimus; et cum esca compluta fuerit super os nostrum, dicamus, etiam Deus glutiat de nobis: aliquid et nos agere debemus, studere debemus, conari debemus, et in eo gratias agere in quo potuerimus; in eo quod non potuerimus orare. Quando gratias agis, caves ne damneris ingratus: quando autem quod nondum habes petis, caves ne remaneas inanis, quia impeditis; cogitate ergo ista,

fratres mei: quisquis ad vos accesserit, et dixerit vobis: Quid ergo nos facimus, si nihil habemus in potestate nisi Deus det omnia; ergo non nos coronabit Deus, sed se coronabit: Jam videtis quia de illa vena venit; vena est, sed venenum habet: percussa est enim a serpente, sana non est; hoc enim agit hodie Satanas, quomodo per venena hæreticorum ejicit de Ecclesia, sicut tunc per venena serpentis ejecit de paradiso. Illum nemo dicat absolutum esse ab episcopis, absoluta est, sed confessio quasi correctio ipsa est absoluta, quia ea quæ dixi ante episcopos catholica videbantur, quæ autem scripsit in libris sancti episcopi qui absolverunt, nescierunt, et forsitan correctus est. Desperare enim de homine non debemus qui forte fidei catholicæ adungi se maluit, et ad ejus gratiam auxiliumque confugit, forte hoc factum esse; tamen non hæretus est absoluta, sed homo hæresim negans.

CAPUT CCLXXXIX.

Quod mundum Deus propter gratiam servet, propter liberum arbitrium judicet; ex epistola ad Valentinum.

Obsecro itaque vos, fratres, sicut Corinthios obsecravit Apostolus, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut ipsam dicatis omnes, et non sint in vobis schismata. Primo enim Dominus Jesus, sicut scriptum est in Evangelio Joannis apostoli, non venit et judicaret mundum, sed ut salvaret mundus per ipsum; postea vero, sicut scribit apostolus Paulus, judicabit Deus mundum, quando venturus est, sicut tota Ecclesia in Symbolo confitetur: Judicare vivos et mortuos. Si ergo non est Dei gratia, quomodo salvat mundum? et si non est liberum arbitrium, quomodo judicat mundum? Prohibet Apostolus dicens: Nemo gloriatur in homine; et alio loco: Qui gloriatur, inquit, in Domino gloriatur. Illi vero hæretici seipsum a seipsis justos fieri putantes, quasi hoc eis non Deus dederit, sed ipsi sibi, non utique in Domino, sed in semetipsis gloriantur; talibus dicit Apostolus: Quis enim te discernit? quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis quæ facta est ex Adam, non discernit hominem, ut eum faciat vas in honorem, non in contumeliam, nisi Deus: sed quoniam homo carnalis et inaniter inflatus, cum audisset, Quis enim te discernit? posse respondere vel voce, vel cogitatione, et dicere: Discernit me fides mea, discernit me oratio mea, discernit me justitia mea; mox Apostolus occurrit cogitationibus ejus, et dixit: Quid enim habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? si autem gloriantur, quasi non acceperint, qui se a seipsis justificari putant, ac per hoc in semetipsis, non in Domino gloriantur. Dicunt gratiam Dei secundum merita nostra dari, quod omnino falsissimum est: non quia nullum est meritum vel bonum piorum, vel malum impiorum; alioquin quomodo judicabit Deus mundum? sed misericordia et gratia Dei convertit hominem, de qua psalmus dicit: Deus meus, misericordia ejus præveniet me, ut justificetur impius, hoc est, ex impio fiat justus, et ineipiat habere me-

ritum bonum, quod Dominus coronabit quando iudicabitur mundus. Ipsa est enim quæstio de gratia Dei quæ fecit ut homines non intelligentes putarent apostolum Paulum dicere : Faciamus mala, ut veniant bona. Unde apostolus Petrus in secunda epistola sua : Quapropter, inquit, charissimi, hæc expectantes satagite inviolati et immaculati apud Deum [eum] reperiri in pace, et Domini nostri patientiam salutem existimate, sicut dilectissimus frater noster Paulus secundum eam quæ data est ei sapientiam scripsit vobis, ut et in omnibus epistolis, loquens in eis de his in quibus sunt quædam difficulta intellectu, quæ indocti et instabiles homines pervertunt sicut et cæteras Scripturas, ad proprium suum interitum. Cavete ergo quod tantus apostolus tam terribiliter dicit; et ubi sentitis vos non intelligere, interim credite divinis cloquiis, quia et liberum [est] hominis arbitrium, et gratia Dei, sine cuius adiutorio liberum arbitrium nec converti potest ad Deum, nec proficere in Deo: et quod pie creditis, ut etiam sapienter intelligatis orate; et ad hoc ipsum enim, id est ut sapienter intelligamus, est utique liberum arbitrium. Nisi enim libero arbitrio intelligeremus atque saperemus, non nobis præciperetur dicente Scriptura : Intelligite ergo qui insipientes estis in populo, et stulti aliquando sapite. Eo ipso quippe quo præceptum atque imperatum est ut intelligamus atque sapiamus, obediencia nostra requiritur, quæ nulla potest esse sine libero arbitrio; sed si posset hoc ipsum sine adiutorio gratiæ [Dei] fieri per liberum arbitrium, ut intelligeremus atque saperemus, non diceretur Deo : Da mihi intellectum ut discam mandata tua; neque in Evangelio scriptum esset : Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas; nec Jacobus apostolus diceret : Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat; et dabitur ei. Quapropter, dilectissimi, quicumque dicit : Voluntas mea mihi sufficit ad facienda opera bona, declinat in dexteram; sed rursus illi qui putant bonam vitam esse deserendam, quando audiunt sic Dei gratiam prædicari, ut credatur et intelligatur voluntates hominum ipsam ex malis bonas facere, ipsas etiam quas fecerit custodire, et propterea dicunt, Faciamus mala ut veniant bona, in sinistram declinant : ideo vobis dixit : Non declinetis neque in dexteram, neque in sinistram; hoc est, ne sic defendatis liberum arbitrium, ut ei bona opera sine Dei gratia tribuatis : ne sic defendatis gratiam, ut quasi de illa securi mala opera diligatis; quod ipsa gratia Dei avertat a vobis. Talium quippe verba sibi proponens Apostolus ait : Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia [Dei] abundet? atque his verbis hominum errantium, et Dei gratiam non intelligentium, respondit ut debuit dicens : Absit. Si enim mortui sumus peccato, quomodo vivemus in eo? nihil dici potuit brevius et melius; quid enim nobis gratia Dei utilius confert in hoc præsentis sæculo maligno, nisi ut moriamur peccato? Ac per hoc

A ipsi gratiæ invenietur ingratus, qui præter illam vult vivere in peccato per quam morimur peccato.

CAPUT CCXC.

Qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt; ex eodem libro.

Ubi dicitur, noli hoc et noli illud, et ubi ad aliquid faciendum vel non faciendum in divinis monitis opus voluntatis exigitur, satis liberum demonstrat arbitrium. Nemo ergo Deum causetur in corde suo, sed sibi imputet quisque cum peccat; neque cum aliquid secundum Deum operatur, alienet hoc a propria voluntate. Quando enim volens hoc facit, tunc dicendum est, opus bonum, tunc speranda est boni operis merces ab eo de quo dictum est, Qui reddet unicuique secundum opera sua. Qui ergo noverunt divina mandata, aufertur eis excusatio quam solent habere homines de ignorantia; sed nec ipsi sine pœna erunt qui legem Dei nesciunt : qui enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt; qui autem in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur. Quod mihi non videtur Apostolum hæc dixisse, tanquam pejus aliquid significaverit esse passuros qui legem nesciunt in peccatis suis, quam illos qui sciunt : pejus enim videtur esse perire, quam iudicari. Sed cum hoc de gentibus et Judæis loqueretur, quia illi sine lege sunt, isti autem legem acceperunt, quis audeat dicere Judæos qui in lege peccant non esse perituros, cum in Christum non crediderint, quandoquidem de illis dictum est : Per legem iudicabuntur; sine fide enim Christi nemo liberari potest : ac per hoc ita iudicabuntur ut pereant; nam si pejor est conditio nescientium quam scientium legem Dei, quomodo verum erit quod in Evangelio Dominus ait : Servus qui nescit voluntatem Domini sui, et facit digna plagis, vapulabit paucis; servus autem qui scit voluntatem domini sui, et facit digna plagis, vapulabit multa. Ecce ubi ostendit gravius peccare hominem scientem quam nescientem : nec tamen ideo confugiendum est ad ignorantie tenebras, ut in eis quisque requirat excusationem; aliud est enim nescisse, aliud scire noluisse. Voluntas quippe arguitur in eo de quo dicitur : Noluit intelligere ut bene ageret, sed et illa ignorantia, quæ non est eorum qui scire nolunt, sed eorum qui tanquam simpliciter nesciunt, neminem sic excusat ut sempiterno igne non ardeat, si propterea non credidit quia non audivit omnino quid crederet, sed fortasse ut mitius ardeat. Non enim sine causa dictum est : Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt; et illud quod ait Apostolus : Cum venerit in flamma ignis dare vindictam in eos qui ignorant Deum. Verumtamen ut habeamus et ipsam scientiam, ne dicat unusquisque, Nescivi, non audivi, non intellexi, voluntas convenitur humana, ubi dicitur : Nolite esse [feri] sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus; quamvis pejor appareat de quo dictum est : Verbis non emendabitur servus durus; si enim intellexerit, non obaudiet. Quando autem dicit homo,

Non possum facere quod præcitur, quoniam concupiscentia mea vincor, jam quidem de ignorantia non habet excusationem, nec Deum causatur in corde suo, sed malum suum in se cognoscit et dolet. Cui tamen dicit Apostolus : Noli vinci a malo, sed vince in bono malum ; et utique cui dicitur, Noli vinci, arbitrium sine dubio voluntatis ejus convenitur ; velle enim et nolle propriæ voluntatis est. Sed metuen- dum est ne ista omnia divina testimonia, et quæcum- que alia sunt, quæ sine dubitatione sunt plurima, in defensione liberi arbitrii sic intelligantur, ut ad vi- tam piam et bonam conversationem, cui merces æterna debetur, adjutorio et gratiæ Dei locus non relinquatur, et audeat miser homo, quando bene vivit et bene operatur, vel potius bene vivere et bene operari sibi videtur, in seipso, non in Domino gloriari, et spem recte vivendi in seipso ponere, ut sequatur eum maledictum Jeremiæ prophetæ d'centis : Maledictus homo qui spem habet in homine, et firmat carnem brachii sui, et a Domino di-cedit cor ejus. Intelligite, fratres, hoc propheticum testimo- nium : quia enim non dixit propheta, Maledictus homo qui spem habet in seipso, posset alicui videri ideo dictum esse, Maledictus homo qui spem habet in homine, ut nemo spem habeat in altero homine, sed in se : ut ergo ostenderet sic se admonuisse ho- minem, ut nec in seipso haberet spem, propterea cum dixisset, Maledictus homo qui spem habet in homine, mox addidit : Et firmat carnem brachii sui. Brachium pro potentia posuit operandi : in nomine autem carnis intelligenda est humana fragilitas ; ac per hoc firmat carnem brachii sui qui potentiam fra- gilem atque invalidam, id est humanam, sufficere sibi ad bene operandum putat, nec adjutorium spe- rat a Domino. Propter hoc enim subjecit, Et a Do- mino discedit cor ejus : nos ergo ad bene operan- dum spem non habeamus in homine, firmantes car- nem brachii nostri, nec a Domino discedat cor nos- trum, sed ei dicat : Adjutor meus esto, ne derelinquas me ; meminimus eum dicere : Et convertimini, et vivetis ; et cui dicitur : Convertite nos, Deus ; me- minerimus Deum dicere : Projicite a vobis omnes impietates vestras, cum ipse justificet impium ; me- minerimus ipsum dicere : Facite vobis cor novum, et spiritum novum, qui dicit : Dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo vobis. Quomodo ergo quod dicit : Facite vobis, hoc dicit, Dabo vobis ? quare jubet, si ipse daturus est ? quare dat, si homo fac- turus est, nisi quia dat quod jubet cum adjuvat ut faciat cui jubet ? Semper est [in] nobis voluntas li- bera, sed non semper est bona : aut enim a justitia libera est quando servit peccato, et tunc mala est ; aut a peccato libera est quando servit justitiæ, et tunc est bona. Gratia vero Dei semper est bona, et per hanc ut sit homo voluntatis bonæ qui prius fuit voluntatis malæ, per hanc etiam fit ut ipsa bona voluntas, quæ jam esse cepit, augeatur, et tam ma- gna fiat, ut possit implere divina mandata, quæ vol- uerit [quod poterit], cum valde perfecteque volue-

rit. Ad hoc enim valet quod scriptum est : Si volue- ris, conservabis mandata, ut homo qui voluerit et non potuerit, nondum se plene velle cognoscat, et oret ut habeat tantam voluntatem quanta sufficit ad implenda mandata ; sic quippe adjuvatur ut faciat quod jubetur : tunc enim utile est velle cum possu- mus, et tunc utile est posse cum volumus ; nam quid prodest si quod non possumus, volumus, aut quod possumus, nolumus ? Magnum aliquid se scire Pela- giani putant, quando dicunt, Non jubet Deum quod sciret non posse ab homine fieri : quis hoc nesciat ? sed ideo jubet aliqua quæ non possumus, ut noverim- us quid ab illo petere debeamus ; ipsa est enim fi- des quæ orando impetrat. Denique ipse qui dixit, Si volueris, conservabis mandata, in eodem libro Ec- clesiastico aliquanto post dicit : Quis dabit in ore meo custodiam, et super labia mea signaculum as- tutum, ne forte cadam ab ipsis, [et] lingua mea perdat me. Jam certe mandata acceperat : Colhibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Cum ergo verum sit quod dixit : Si volueris, conservabis mandata, quare quærit in ore suo dari custodiam ? similis ei qui dicit in psalmo : Pone, Domine, custo- diam ori meo ; non ei sufficit mandatum Dei et vo- luntas sua, quandoquidem si voluerit conservabit mandata. Quam multa Dei mandata sunt contra se- perbiam, jam novit ea, et si voluerit observabit ea. Quare ergo paulo post dicit : Domine Pater et Deus vitæ meæ, elationem oculorum ne dederis mihi. Jam dixerat ei Lex : Non concupisces ; velit ergo et fa- ciat quod jubetur, quoniam si voluerit conservabit mandata ; quare sequitur et dicit : Concupiscentiam averte a me ; contra luxuriam Deus quam multa mandavit ? faciat ea, quia si voluerit conservabit man- data. Quid est quod clamat ad Deum : Ventris appe- titio et concubitus ne apprehendant me ? Si hæc ei in presenti diceremus, rectissime nobis responderet et diceret : Ex ista oratione mea, qua hæc a Domino peto, intelligite quomodo dixerim, Si volueris con- servabis mandata : certum est enim nos mandata servare si volumus, sed quia præparatur voluntas a Domino, ab illo petendum est ut tantum velimus quantum sufficit ut volendo faciamus. Certum est nos velle cum volumus, sed ille facit ut velimus bo- num, de quo dictum est, ut paulo ante posui, quod præparatur voluntas a Domino, de quo dictum est : A Domino gressus hominis dirigentur, et viam ejus volet ; de quo dictum est : Qui operatur in vobis et velle. Certum est nos facere cum facimus : sed ille facit ut faciamus, præbendo vires efficacissimas vo- luntati, qui dixit : Faciam ut in justificationibus meis ambuletis, et judicia mea observetis et faciatis. Cum dicit, Faciam ut faciatis, quid aliud dicit nisi, Auferam a vobis cor lapideum, unde non faciebatis, et dabo cor carneum, unde faciatis ? et hoc quid est, nisi, Auferam cor durum, unde non faciebatis, et dabo cor obediens, unde faciatis ? Ille facit ut facia- mus, cui dicit homo : Pone, Domine, custodiam ori meo : hoc est enim dicere, Fac ut ponam custodiam ori meo, quod beneficium Dei jam fuerat consecutus

qui dixit : Posui ori meo custodiam. Qui ergo vult facere Dei mandatum, et non potest, jam quidem habet voluntatem bonam, sed adhuc parvam et invalidam; poterit autem, cum magnam habuerit et robustam. Quando enim martyres magna illa mandata fecerunt, magna ut que voluntate, hoc est magna charitate, fecerunt; de qua charitate ipse Dominus ait: Majorem hanc charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis; unde et Apostolus dicit: Qui enim diligit proximum, legem implevit; nam Non adulterabis, Non homicidium facies, Non fuaberis, Non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur: Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum non operatur: **66** plenitudo ergo legis est dilectio; ipsam charitatem apostolus Petrus nondum habuit, quando timore Dominum ter negavit. Timor enim non est in charitate, sicut ait Joannes evangelista in Epistola sua, sed perfecta charitas foras mittit timorem; et tamen, quamvis parva et imperfecta, non deerat quando dicebat Domino: Animam meam pro te ponam: putabat enim se posse quod se velle sentiebat, et quis istam, etsi parvam, dare cœperat charitatem, nisi ille qui præparat voluntatem, et cooperando perficit quod operando incipit, quoniam ipse ut velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens? Propter quod ait Apostolus: Certus sum quoniam qui operatur in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Jesu Christi. Ut ergo velimus, sine nobis operatur; cum autem volumus, et sic volumus ut faciamus, nobiscum cooperatur, tamen sine illo vel operante ut velimus, vel cooperante ut [cum] volumus, ad bona pietatis opera nihil valemus. De operante illo ut velimus dictum est: Deus est enim qui operatur in vobis, et velle; de cooperante illo, cum jam volumus et volendo facimus: Scimus, inquit, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Quid est Omnia, nisi et ipsas terribiles sævasque passiones? sarcina quippe illa, quæ infirmitati gravis est, levis efficitur charitati. Talibus enim Dominus dixit esse suam sarcinam levem, qualis Petrus fuit quando passus est pro Christo, non qualis fuit quando negavit Christum. Istam charitatem, id est divino amore ardentissimam voluntatem, commendans Apostolus dicit: Quis nos separabit a charitate Christi? etc.

CAPUT CCXCI.

Quod cordis induratio præcedentibus malis fiat, ex eodem libro.

Scriptum est in Proverbio [Proverbis] Salomonis: Sicut impetus aquæ, sic cor regis in manu Dei; quocumque voluerit inclinabit illud. Et in psalmo civ dictum est de Ægyptiis quid eis fecerit Deus: Et convertit cor eorum, ut odissent populum ejus, et dolum facerent in servos ejus. In litteris etiam apostolicis videte quæ scripta sunt, ut in Epistola Pauli apostoli ad Romanos: Propterea tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam; item paulo post: Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominia; item paulo post: Sicut non probaverunt

Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant ea quæ non conveniunt. Et ad Thessalonienses in Epistola secunda ait de quibusdam: Pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, ideo mittit illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed conseruerunt iniquitati. Illis et talibus testimoniis divinatorum eloquiorum, quæ omnia commemorare nimis perlongum est, satis quantum existimo manifestatur, operari Deum in cordibus hominum, ad inclinandas eorum voluntates quocumque voluerit, sive ad bona pro sua misericordia, sive ad mala pro meritis eorum, judicio utique suo aliquando aperto, aliquando occulto, semper autem justo. Fixum enim debet esse et immobile in corde vestro, quia non est iniquitas apud Deum; ac per hoc quando legitis in litteris veritatis a Deo seduci homines, aut obtundi, vel obdurari corda eorum, nolite dubitare præcessisse mala merita eorum, ut juste ista paterentur, ne incurritis in illud proverbium Salomonis: Insipientia viri violat vias eius; Deum autem causatur in corde suo. Gratia vero non secundum merita hominum datur, alioquin gratia jam non est gratia, quia ideo gratia vocatur, quia gratis datur. Si autem potens est, sive per angelos bonos, sive per malos, sive quocumque alio modo, operari etiam in cordibus malorum, pro meritis eorum quorum malitiam non ipse fecit, sed aut originaliter tracta est ab Adam, aut crevit per propriam voluntatem; quid mirum est si per Spiritum sanctum operatur in cordibus electorum suorum bona, qui operatus est ut ipsa corda essent ex malis bona: sed suspicentur homines quælibet et merita bona quæ putant præcedere ut justificentur per Dei gratiam, non intelligentes cum hoc dicunt, nihil aliud [dicere] quam negare se gratiam, sed, ut dixi, quod volunt de majoribus suspicentur de parvulis? Certe Pelagiani quid respondeant non inveniunt, quorum nec voluntas ulla est in accipienda gratia, cujus voluntatis meritum præcessisse dicant, et insuper eos etiam cum metu reluctari videmus quando baptizantur et divina sacramenta percipiunt, quod eis ad magnum impietatis peccatum imputaretur, si jam libero arbitrio uterentur. Et tamen hæret etiam in reluctantibus gratia apertissime, nullo bono merito præcedente; alioquin gratia jam non esset gratia, et aliquando filiis infidelium præstatur hæc gratia, cum occulta Dei providentia in manibus piorum quomodocumque perveniunt; aliquando filii fidelium non eam consequuntur, aliquo impedimento existente ne possit periclitantibus subveniri. Fiunt vero ista per occultam Dei providentiam, cujus inscrutabilia sunt judicia, et investigabiles viæ ejus: quod ut Apostolus diceret, quid prælixerit intuemini: agebat enim de Judæis et gentibus, cum scriberet ad Romanos, id est ad gentes, et ait: Sicut enim aliquando vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis [in] illorum incredulitate; ita et hi nunc non crediderunt in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnes in infidelitate,

ut omnium misereatur: et cum attendisset quid dixerit, admirans sententiæ suæ certam quidem veritatem, sed magnam profunditatem, mox exclamavit atque ait: O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Hæc enim judicia inscrutabilia et investigabiles vias perversi homines non cogitantes, et proclives ad reprehendum, non idonei ad intelligendum, putabant et jactitabant apostolos dicere: Faciamus mala, ut veniant bona; quod absit ut apostoli dicerent: sed homines non intelligentes hoc putabant dici, quando audiebant quod dixit Apostolus: Lex autem subintravit, ut abundaret delictum; ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia; sed utique gratia id agit ut jam fiant bona ab eis qui fecerant mala, non ut perseverent in malis, et reddi sibi existiment bona. Non itaque debent dicere, Faciamus mala ut veniant bona: sed, Fecimus mala, et venerunt bona, jam faciamus bona, ut in futuro sæculo recipiamus pro bonis bona, qui in hoc sæculo recipimus pro malis bona. Propter quod scriptum est in psalmo, Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine. Prius itaque non ideo venit Filius hominis in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvet mundus per ipsum: hoc propter misericordiam; postea vero per judicium venturus est judicare vivos et mortuos. Quamvis et in hoc tempore ipsa salvatio non fiat sine judicio, sed occulto; ideo ait: In judicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant et qui vident cæci fiant. Ad occulta ergo Dei judicia revocate, quando videtis in una causa quam certe habent, omnes parvuli hæreditarium malum trahentes ex Adam, huic subveniri ut baptizetur; illi non subveniri, ut in ipsa obligatione moriatur: illum baptizatum relinqui in hac vita, **67** quem præscivit Deus impium futurum, istum vero baptizatum rari ex hac vita, ne malitia mutaret intellectum ejus: et nolite in istis dare injustitiam vel insipientiam Deo, apud quem justitiæ fons est et sapientiæ; sed sicut vos exhortatus sum ab initio sermonis hujus, in quod pervenistis, in eo ambulate: et hoc quoque vobis Deus revelabit, etsi non in hac vita, certe in altera, nihil est enim occultum quod non revelabitur. Quando ergo auditis Dominum dicentem: Ego Dominus seduxi prophetam illum; et quod ait Apostolus: Cujus vult miseretur, et quem vult obdurat; in eo quem seduci permittit vel obdurari, mala ejus merita credite. In eo vero cujus miseretur, gratiam Dei non reddentis mala pro malis, sed bona pro malis fideliter et indubitanter agnoscite. Nec ideo auferatis a Pharaone liberum arbitrium, quia multis locis dicit Deus: Ego induravi Pharaonem, vel, Induravi aut indurabo cor Pharaonis; non enim propterea ipse Pharaon non induravit cor suum: nam et hoc de illo legitur, quando ablata est ab Ægyptiis *Κυρόμυια*, dicente Scriptura: Et ingravit Pharaon cor suum, et in isto tempore, et noluit dimittere populum; ac per hoc et Deus induravit per justum judicium, et ipse Pharaon [per] liberum arbitrium. Certi ergo estote

quia non erit inanis labor vester, si in bono proposito proficientes, perseveretis usque in finem. Deus enim, qui modo illis quos liberat non reddit secundum opera eorum, tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Reddet omnino Deus et mala pro malis, quoniam justus est, et bona pro malis, quoniam bonus est, et bona pro bonis, quoniam bonus et justus est; tantummodo mala pro bonis non reddet, quoniam injustus non est. Reddet ergo mala pro malis, pœnam pro injustitia, et reddet bona pro malis, gratiam pro injustitia; et reddet bona pro bonis, gratiam pro gratia.

CAPUT CCXCII.

Bina quædam dividit, Posse non peccare, et Non posse peccare; similiter et de morte; ex libro de Correctione et Gratia ad Valentinum et monachos.

Quid erit autem liberius libero arbitrio, quando non poterit servire peccato, quæ futura erat et homini, sicut facta est angelis sanctis, merces merit? Nunc autem per peccatum perdit bono merito, in his qui liberantur factum est donum gratiæ, quæ merces meriti futura erat. Quapropter bina ista quid inter se differant diligenter et vigilantèr intuemur: posse non peccare, et non posse peccare; posse non mori, et non posse mori; bonum posse non deserere, bonum non posse deserere. Potuit enim non peccare primus homo, potuit non mori, potuit bonum non deserere. Nunquid dicturi sumus, non potuit peccare qui tale habebat liberum arbitrium? aut, non potuit mori cui dictum est: Si peccaveris, morte morieris? aut, non potuit bonum deserere, cum hoc peccando deseruerit, et ideo mortuus sit? Prima ergo libertas voluntatis erat posse non peccare, novissima erit multo major, non posse peccare. Prima immortalitas erat posse non mori, novissima erit multo major, non posse mori. Prima erat perseverantiæ potestas, bonum posse non deserere, novissima erit perseverantiæ felicitas, bonum non posse deserere. Nunquid quia erunt bona novissima potiora atque meliora, ideo fuerunt illa prima, vel nulla, vel parva? itemque ipsa adjutoria distinguenda sunt: aliud adjutorium sine quo aliquid non fit, et aliud est adjutorium quo aliquid fit. Nam sine alimentis non possumus vivere, nec tamen cum adfuerint alimenta, eis fit ut vivat qui mori voluerit. Ergo adjutorium alimentorum est sine quo non fit non quo fit ut vivamus; at vero beatitudo quam non habet homo, cum data fuerit, continuo fit beatus. Adjutorium est enim non solum sine quo non fit, verum etiam quo fit propter quod datur. Quapropter hoc adjutorium et quo fit est, et sine quo non fit, quia et si data fuerit homini beatitudo, continuo fit beatus; et si data nonquam fuerit, nunquam erit. Alimenta vero non consequenter faciunt ut homo vivat, sed tamen sine illis non potest vivere. Primo itaque homini, qui in eo bono quo factus erat rectus acceperat posse non peccare, posse non mori, posse ipsum bonum non deserere, datum est adjutorium perseverantiæ, non quo fieret ut perseveraret, sed sine quo per liberum arbitrium perseverare non potest [posset]. Nunc vero

sanctis in regnum Dei per gratiam Dei prædestinatis non tale adiutorium perseverantiæ datur, sed tale ut eis perseverantia ipsa donetur; non solum ut sine isto dono perseverantes esse non possint, verum etiam ut per hoc donum non nisi perseverantes sint. Non solum enim dixit: Sine me nihil potestis facere; verum etiam dixit: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos ut eatis et fructum afferatis, et fructus vester maneat: quibus verbis eis non solum iustitiam, verum etiam in illa perseverantiam se dedisse monstravit. Christo enim sic eos ponente ut eant, et fructum afferant, et fructus eorum maneat, quis audeat dicere, Forsitan non manebit? Sinep contentia sunt enim dona et vocatio Dei, sed vocatio eorum qui secundum propositum vocati sunt: pro his igitur interpellante Christo ne deficiat fides eorum, sine dubio non deficiet usque in finem, ac per hoc perseverabit usque in finem, nec eam nisi manentem vitæ hujus invenit finis. Major quippe libertas est necessaria adversus tot et tantas tentationes, que in paradiso non fuerunt, dono perseverantiæ munita atque firmata, ut cum omnibus amoribus, terroribus, erroribus suis vincatur hic mundus, hoc sanctorum martyria docuerunt. Denique ille, et terrente nullo, et insuper contra Dei terrentis imperium, libero usque arbitrio non stetit in tanta felicitate, in tanta non peccandi facilitate; isti autem, non dico terrente mundo, sed sæviante ne starent, pæterunt in fide: cum videret ille bona præsentia quæ fuerat relicturus, isti futura quæ accepturi fuerant, non viderent; unde hoc, nisi donante illo a quo misericordiam consecuti sunt ut fideles essent, a quo acceperunt Spiritum non timoris, quosequentibus cederent, sed virtutis et charitatis et continentia, quo cuncta minantia, cuncta invitantia, cuncta cruciant a superarent. Illi ergo sine peccato illo data est cum qua conditus est voluntas libera, et eam fecit servire peccato; horum vero cum fuisset voluntas serva peccati, liberata est per illum qui dixit: Si vos Filii liberaverit, tunc vere liberi eritis; et accipiunt tantam per istam gratiam libertatem, ut quamvis quando hic vivunt, pugnent contra concupiscentias peccatorum, eisque nonnulla subreant propter quæ dicant quotidie, Dimitte nobis debita nostra, non tamen ultra serviant peccato, quod est ad mortem, de quo dicit Joannes apostolus: Est peccatum ad mortem; non pro illo dico ut roget quis. De quo peccato, quoniam non expressum est, possunt multa et diversa sentiri. Ego autem dico id esse peccatum, fidem, quæ per dilectionem operatur, deserere usque ad mortem: huic peccato ultra non serviunt, non prima conditione sicut illi liberi, sed per secundum Adam Dei gratia liberati, et ista liberatione habentes liberum arbitrium quo servant Deo, non quo captiventur a diabolo. Liberati enim a peccato, servi sunt facti iustitiæ, in qua stabunt usque in finem, donante sibi perseverantiam illo qui eos præscivit et prædestinavit, et secundum propositum vocavit, et justificavit, et glorificavit. Quod autem

A etiam perseverantibus sanctis sic ista dicuntur, quam eos perseverantibus habeatur incertum, **68** non aliter hæc audire debent quibus expedit non altum sapere, sed timere. Quis enim ex multitudine fidelium, quando in hac mortalitate vivitur, in numero prædestinatorum se esse præsumat? Quia id occultari opus est in hoc loco, ubi sic cavenda est elatio, ut etiam per Satanæ angelum, ne extolleretur, tantus colaphizaretur apostolus; hinc apostolis dicebatur: Si maneritis in me, dicente illo qui eos utique sciebat esse mansuros, et per prophetam, Si volueritis et obaudieritis me cum utique sciret ipse in quibus operaretur et velle; et similia multa dicuntur; nam propter hujus utilitatem secreti, ne forte quis extollatur, sed omnes etiam qui bene currunt timeant, dum occultum est qui perveniant; propter hujus ergo utilitatem secreti, credendum est quosdam de filiis perditionis, non accepto dono perseverandi usque in finem, in fide, quæ per dilectionem operatur, incipere vivere, et aliquandiu fideliter ac juste vivere, et postea cadere; neque de hac vita priusquam hoc eis contingat auferri, quorum si nemini contigisset, tandiu haberent homines istam saluberrimum timorem quo vitium elationis opprimitur, donec ad Christi gratiam, qua pie vivitur, pervenirent, deinceps jam securi nunquam se ab illo esse casuros: quæ præsumptio in isto tentationum loco non expedit, ubi tanta est infirmitas, ut superbiam possit generare securitas. Denique etiam hoc erit, sed tunc quod jam est in angelis etiam in hominibus erit, quando superbia ulla esse non poterit.

CAPUT CCXCIII.

Quod nec gratia prohibeat correptionem, nec correptio gratiam; ex eodem libro.

Si enim aliquando timore non corripimus, ne aliquis inde perat, cur non etiam timore corripimus, ne aliquis inde plus pereat? Neque enim dilectionis viscera majora gestamus, quam beatus apostolus qui dicit: Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes; videte ne quis malum pro malo alicui reddat; ubi intelligendum est, tunc potius malum pro malo reddi, si corripiendus non corripitur, sed prava dissimulatione negligitur. Dicit enim, Peccantes coram omnibus corripe, ut cæteri timorem habeant; quod de his peccatis accipiendum est quæ non latent, ne contra Domini sententiam putetur locutus; ille enim dicit: Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum. Verumtamen et ipse severitatem correptionis consequi perducit ut dicat: Si nec Ecclesiam audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus: et quis magis dilexit infirmos quam ille qui pro omnibus est factus infirmus, et pro omnibus ex ipsa est infirmitate crucifixus? Quæ cum ita sint, nec gratia prohibet correptionem, nec correptio negat gratiam: et ideo sic est præcipienda iustitia, ut a Deo gratia, qua id quod præcipitur fiat, fidei oratione poseatur: et hoc utrumque ita faciendum est, ut neque justa correptio negligatur, omnia vero hæc cum

charitate fiant : quoniam charitas nec facit peccatum, et operit multitudinem peccatorum.

CAPUT CCXCIV.

De prædestinatione quæ non possit esse sine præscientia, præscientia vero possit esse sine prædestinatione ; ex libro ad Prosperum.

Prædestinatio est quæ sine præscientia non potest esse, potest autem esse sine prædestinatione præscientia. Prædestinatione quippe Deus ea præscivit quæ fuerat ipse factururus, unde dictum est : Fecit quæ futura sunt. Præscire autem potens est etiam quæ ipse non facit, sicut quæcunque peccata, quia etsi sunt quædam quæ ita peccata sunt ut pœnæ sint etiam peccatorum, unde dictum est : Tradidit illos Deus in reprobam mentem, ut faciant quæ non conveniunt; non ibi peccatum Dei est, sed iudicium. Quocirca prædestinatio Dei quæ in bono est, gratiæ est, ut dixi, preparatio; gratia vero est ipsius prædestinationis effectus. Quando ergo promisit Deus Abraham in semine ejus fidem gentium, dicens : Patrem multarum gentium posui te; unde dicit Apostolus, Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini; non de nostræ voluntatis potestate, sed de sua prædestinatione promisit: promisit enim quod ipse factururus fuerat, non quod homines, quia etsi faciunt homines bona quæ pertinent ad colendum Deum, ipse facit ut illi faciant quæ præcepit, non illi faciunt ut ipse faciat quod promisit; alioquin ut Dei promissa compleantur, non in Dei, sed in hominum est potestate: et quod a Deo promissum est, ab ipsis redditur Abraham. Non autem sic credidit, Abraham, sed credidit dans gloriam Deo, quoniam quæ promisit potens est facere: non ait prædicere, non ait præscire, nam et aliena facta potest prædicere atque præscire, sed ait, Potens est et facere, ac per hoc facta non aliena, sed sua. An forte opera bona gentium Deus promisit Abraham in semine ipsius, ut hoc promitteret quod ipse facit; non autem promisit fidem gentium quam sibi homines faciunt, sed ut promitteret quod ipse facit, illam præscivit homines esse facturos? Non quidem sic Apostolus loquitur: Filios quippe Deus promisit Abraham qui fidei ejus vestigia sectarentur, quod apertissime dicit; sed si opera gentium promisit, non fidem profecto, quoniam non sunt bona opera nisi ex fide, justus enim ex fide vivit, et omne quod non est ex fide peccatum est, et sine fide impossibile est placere Deo, nihilominus ut impleat quod promisit Deus, in hominum potestate est; nisi enim homo faciat quod Deo non donante ad hominem pertinet, non faciet ipse quod donet; hoc est, nisi habeat homo fidem ex semetipso, non implet Deus quod promisit, ut opera justitiæ dentur ex Deo. Ac per hoc ut promissa sua Deus possit implere, non est in Dei, sed in hominis potestate; quod si veritas et pictas nos credere vetat, credamus cum Abraham quoniam quæ promisit potens est facere; promisit autem filius Abraham, quod esse non possunt si non habeant fidem, ergo ipse donat et fidem. Sane cum Apostolus di-

cat, Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio, miror homines infirmitati suæ se male committere, quam firmitati promissionis Dei. Sed incerta est mihi, inquit, de meipso voluntas Dei. Quid ergo? tuane tibi voluntas de teipso certa est, nec times, qui videtur stare timeat [videat] ne cadat? Cum igitur utraque incerta sit, cur non homo firmiori quam infirmiori fidem suam, spem, charitatemque committit? Sed cum dicitur, inquit, Si credideris, salvus eris, unum horum exigitur, alterum offertur: quod exigitur in hominis, quod offertur in Dei est potestate. Cur non utrumque in Dei [est], et quod jubet et quod offert? Rogatur enim ut det quod jubet, et rogant credentes ut sibi augeatur fides: rogant pro non credentibus, ut eis donetur fides; et in suis igitur incrementis et in suis initiis Dei donum est fides. Sic autem dicitur: Si credideris, salvus eris, quemadmodum dicitur: Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis; nam et hic ex duobus unum exigitur, alterum offertur. Si spiritu, inquit, facta carnis mortificaveritis, vivetis: ut ergo spiritu facta carnis mortificemus, exigitur; ut autem vivamus, offertur. Num igitur placet, ut facta carnis mortificare non donum Dei esse dicamus, neque id donum Dei esse fateamur, quoniam exigi audimus a nobis præmio vitæ, si hoc fecerimus, oblato? absit hoc, ut placeat participibus et defensoribus gratiæ: Pelagianorum est error iste damnabilis, quorum mox Apostolus ora obstruxit, adjungens: Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei, ne facta mortificare nos carnis, non per Dei, sed per nostrum spiritum crederemus: de quo Dei Spiritu etiam ibi loquebatur, ubi ait: Omnia autem hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult; inter quæ omnia, sicut scitis, nominavit et fidem. Sicut ergo, quamvis donum Dei sit, facta carnis mortificare, exigitur tamen a nobis proposito præmio vitæ, ita donum Dei est et fides, quamvis et ipsa cum dicitur, Si credideris, salvus eris, proposito præmio salutis exigatur a nobis. Ideo enim hæc et nobis præcipiuntur, et dona Dei esse monstrantur, ut intelligatur quod et nos ea facimus, et Deus facit ut illa faciamus, sicut per Prophetam Ezechielem apertissime dicit: quid enim apertius quam ubi dicit: Ego faciam ut faciatis? locum ipsum Scripturæ attendite, et videbitis illa Deum promittere facturum se, ut faciat quæ jubet ut faciant [ut faciant quæ jubet ut fiant]. Non sane ibi tacet [etiam] merita eorum, sed mala, quibus se ostendit reddere pro malis bona, hoc ipso quo eos facit habere deinceps opera bona, cum ipse facit ut faciant divina mandata. Sed omnis hæc ratio qua defendimus gratiam Dei per Jesum Christum Dominum nostrum vere esse gratiam, id est non secundum merita nostra dari, quamvis evidentissime divinorum eloquiorum testimoniis asseratur, tamen apud eos qui, nisi aliquid sibi assignent quod priores dent, ut retribuatur eis, ab omni studio pietatis reprimi se putant. Laborat aliquando in ætate majo-

rum jam utentium voluntatis arbitrio : sed ubi venit ad parvulos et ad ipsum mediator Dei et hominum, hominem Christum Jesum, omnis defecit præcedentium gratiam Dei, humanorum assertio meritorum; quia nec illi ullis bonis præcedentibus meritis discernuntur a cæteris, ut pertineant ad liberatorem hominum : nec ille ullis humanis præcedentibus meritis, cum et ipse sit homo, liberator factus est hominum. Quis enim audiat, quod dicuntur parvuli pro suis futuris meritis, in ipsa infantili ætate baptizati, exire de hac vita; et ideo alii non baptizati in eadem ætate mori, quia et ipsorum præscita sunt merita futura, sed mala, non eorum vitam bonam vel malam Deo remunerante vel damnanante, sed nullam? Apostolus quidem limitem sinit, quem transgredi non debeat hominis, ut mitius loquar, incauta suspicio : ait enim : Omnes astabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum : Gessit, inquit, non adjunxit, Vel gesturus fuit. Sed unde hoc talibus viris in mentem venerit nescio, ut futura quæ non sunt futura puniantur, aut honorentur merita parvulorum. Cur autem dictum est, secundum ea quæ per corpus gessit hominem judicandum, cum gerantur multa solo animo, non per corpus, nec per ullum corporis membrum, et plerumque tam magna, ut talibus cogitationibus poena justissima debeatur, sicuti est, ut alia taceam, quod dixit insipiens in corde suo, Non est Deus? Quid est ergo secundum ea quæ per corpus gessit, nisi secundum ea quæ gessit eo tempore quo in corpore fuit, ut per corpus intelligamus per corporis tempus? Post corpus autem nemo erit in corpore, nisi resurrectione novissima, non ad ulla merita comparanda, sed ad recipienda pro bonis meritis præmia, pro malis luenda supplicia.

CAPUT CCXCV.

Quod ostium verbi aperitur cum cor audientis aperitur ut credat, ex eodem libro.

Quomodo aperitur ostium verbi, nisi cum sensus aperitur audientis ut credat, et initio fidei facto, ea quæ ad ædificandam salubrem doctrinam prædicantur et disputantur admittat, ne per infidelitatem corde clauso, ea quæ dicuntur improbet ac repellat? Unde et ad Corinthios ait : Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten, ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi; quid hic potest aliud intelligi, nisi prædicato ibi per eum primitus Evangelio credidisse multos, et multos ejusdem fidei adversarios existisse, secundum illud Domini : Nemo venit ad me, nisi cui datum fuerit a Patre meo; et : Vobis datum est nosse mysterium regni cælorum, illis autem non est datum? Ostium ergo apertum est in eis quibus datum est, adversarii autem multi, ex eis quibus non est datum; itemque ad eosdem in secunda Epistola idem Apostolus : Cum venissem, inquit, Troadem, in Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non inve-

ni Titum, fratrem meum; sed vale illis faciens, exivi in Macedoniam. Quibus valefecit, nisi eis qui crediderant, in quorum scilicet cordibus evangelizanti apertum est ostium? Quid autem adjungat attendite: Deo autem, inquit, gratias, qui semper triumphare nos facit in Christo, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt; quibusdam quidem odor mortis in mortem, quibusdam autem odor vitæ in vitam. Ecce unde gratias agit miles acerrimus et defensor invictissimus gratiæ: ecce unde gratias agit, quia Christi bonus odor sunt apostoli Deo, et in his qui salvi fiunt gratia ejus, et in his qui pereunt iudicio ejus. Sed ut minus succenseatur hæc parum intelligentibus, ipse admonet, cum subjungit et dicit : Et ad hæc quis idoneus? Verum redeamus ad ostii apertionem, qua initium fidei audientium significavit Apostolus. Quid est enim orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium verbi, nisi apertissima demonstratio, etiam ipsum initium fidei esse donum Dei? Non enim orando peteretur ab eo, nisi ab ipso tribui crederetur. Hoc donum cælestis gratiæ in illam purpurariam descenderat, cui, sicut Scriptura dicit in Actibus apostolorum, Deus aperuerat sensum ejus, et intundeat in ea quæ a Paulo dicebantur. Sic enim vocabatur ut crederet. Agit quippe Deus quod vult in cordibus hominum, vel adjuvando, vel judicando, ut etiam per eos impleatur, quod manus ejus, et consilia prædestinavit fieri. Frustra itaque etiam illud, quod Regnorum et Paralipomenon scriptura teste probavimus, cum Deus vult fieri, quod non nisi volentibus hominibus oportet fieri, inclinari eorum corda, ut hoc velint, eo scilicet inclinante, qui in nobis mirabili modo et ineffabili operatur et velle, ad causam de qua disserimus, non pertinere diserunt. Quid est aliud nihil dicere, et tamen contradicere? nisi forte existimant ad regna terrena faciendam, Deum inclinare, ad regnum vero cæleste obtinendum, Deum non inclinare, quorum voluerit voluntates? sed ut puto propter regnum cælorum, non propter regnum terrenum, esse dictum : Inclina cor meum in testimonia tua; vel : A Domino gressus hominis diriguntur, et viam ejus volet; vel : Paratur voluntas a Domino; vel : Dabo eis cor aliud, et spiritum novum dabo eis. Audiant etiam illud : Spiritum meum dabo in vobis, et faciam ut in justificationibus meis ambuletis; audiant : A Domino corriguntur gressus viri; audiant : Omnis vir videtur sibi met esse justus, dirigit autem corda 70 Dominus; audiant : Crediderunt quotquot erant præordati in vitam æternam; audiant hæc et alia quæcunque non dixi, quibus ostenditur Deus ad regnum etiam cælorum, et ad vitam æternam parare, et convertere hominum voluntates. Cogitate autem quæ sit ut credamus, ad constituenda regna terrena hominum voluntates operari Deum, et ad capessendum regnum cælorum homines operari voluntates suas.

CAPUT CCXCVI.

Quod gratia præveniat fidem, præstetque perseverantiam; ex libro de Bono perseverantiæ.

Prævenit ergo et fidem gratia: alioquin si fides eam prævenit, proculdubio prævenit et voluntas, quoniam fides sine voluntate non potest esse: si autem gratia prævenit fidem, quoniam prævenit voluntatem, profecto prævenit omnem obedientiam, prævenit etiam charitatem, qua una Deo veraciter et suaviter obeditur. Et hæc omnia gratia in eo cui datur, et cujus hæc omnia prævenit, operatur. Restat in his bonis usque [in finem] perseverantia, quæ frustra quotidie a Domino poscitur, si non eam Dominus per gratiam suam, in illo cujus orationem exaudit, operatur. Videte jam a veritate quam sit alienum negare donum Dei esse perseverantiam usque in finem hujus vite, cum vite huic, quando voluerit, ipse det finem; quem si dat ante imminentem lapsum, facit hominem perseverare usque in finem. Sed mirabilior et fidelibus evidentior largitas bonitatis Dei est, quod etiam parvulis, quibus obedientia non est illius ætatis ut detur, da ut hæc gratia. Ista igitur sua dona, quibuscuque Deus donat, proculdubio se donaturum esse præscivit, et in sua præscientia præparavit. Quos ergo prædestinavit, ipsos et vocavit, vocatione illa quam se sæpe commemorare non piget, de qua dictum est: Sine poenitentia sunt dona et vocatio Dei; namque in sua quæ falli mutarique non potest præscientia, opera sua futura disponere, id omnino nec aliud quicquam est prædestinare.

CAPUT CCXCVII.

Quod parvuli, si peccatum originale non esset, nulli vobis teneantur obnoxii; ex libro contra Julianum tertio.

Frustra itaque putas ideo in parvulis non esse delictum, quia sine voluntate, quæ in eis nulla est, esse non potest; hoc enim recte dicitur propter proprium cujusque peccatum, non propter primi peccati originale contagium. Quod si nullum esset, profecto nulli malo parvuli obstricti, nihil mali vel in corpore, vel in anima sub tanta justi Dei potestate paterentur. Quod tamen et ipsum a mala voluntate priorum hominum sumpsit exordium, ita nisi voluntas mala, non est cujusquam ulla origo peccati. Hæc si sapias, simpliciter et veraciter gratiam Christi erga parvulos confiteberis, nec cogaris res impiissimas atque absurdissimas dicere, aut baptizandos non esse parvulos, quod quidem postea estis forte dicturi, aut tam magnum sacramentum sic in eis esse ludibrium, ut in salvatore baptizentur, sed non salventur; a liberatore, redimantur, sed non liberentur; lavacro regenerationis laventur, sed non abluantur; exorcizentur et exsufflentur, sed a potestate tenebrarum non eruantur: sit eorum pretium sanguis, qui in remissionem fusus est peccatorum, sed nullius peccati remissione purgantur. Hoc totum propterea, quia timetis dicere, non baptizentur, ne non solum facies vestre sputis oblinantur virorum, verum etiam capita sandaliis muliercularum committentur. Nos

A certe causam cur sub diabolo sit qui nascitur, donec renascatur in Christo, pro peccati ex origine dicimus esse contagium; vos autem qui hoc negatis, ea saltem quæ aperta sunt intuemini: cur nonnulli etiam dæmonem patiantur infantes, nisi forte et ipsi, aut esse, aut sub diabolo esse, negabitis; nec vos Evangelium commonebit, ubi forsitan propter vos interrogavit Dominus, quos [quod] sciebat, ut pater pueri responderet, filium suum ab infantia sua dæmonio tam gravi [graviterque] vexari, ut a Christi discipulis non posset expelli. Ecce ego, ut sint parvuli in diaboli potestate, causam nuptias esse non dico, quod me dicere calumniaris: nuptiæ quippe habent ordinem suum, et benedictionem suam, bonumque suum, quod nec subintrante peccato amittere potuerunt; tu autem, quare sit sub diabolo ille saltem iafans, qui manifestissime vexatur a diabolo, ita ut aliquando ipsa vexatione moriatur, responde si potes. Non vis enim quemquam ullam poenam pro alienis subire peccatis, ne hinc fiat credibile etiam contagium peccatorum in nascentes ex genitibus posse transire. Sed videlicet egregius dialecticus, non me patieris elabi, sed presse interrogabis et breviter: In parvulis, actionem ream, an naturam putem; et ad utrumque respondens: Si actione [actionem], inquis, ostende quid fecerint; si natura [naturam], ostende quis eos fecerit. Quasi et actio mala faciat, nisi naturam ream. Actione quippe qui reus est, homo est; homo autem natura est: homines igitur sicut peccati actione majores, ita minores majorum contagione sunt rei: isti ex eo quod faciunt, illi ex quibus originem ducunt. Quocirca in parvulis bonum est, quod homines sunt, quod omnino non essent, nisi eos ille, qui summe bonus est, creavisset. Malum vero si nullum ex origine traherent, nunquam cum vitis vel corporalibus nascerentur. Deus enim qui est animarum, ipse est etiam corporum conditor, qui utique humanæ in ipsa conditione naturæ vitæ non indiget immerite; neque enim de innumerabilibus parvulis, qui et in animo, et in corpore, cum tanta vitiorum varietate nascuntur, hoc dici potest, quod Dominus ait de illo qui cæcus est natus: non propter peccatum ipsius, vel parentum id esse factum, sed ut manifestarentur opera Dei in illo: multi quippe nec sanantur omnino, sed cum eisdem vitis, sive [in] quolibet ætate, sive in ipsa moriuntur infantia; nonnullis etiam parvulis jam renatis, vel permanent cum quibus nati sunt, vel accidunt huiusmodi mala: absit, ut dicamus indigne, sed hinc potius intelligamus eis ad alterum sæculum prodesse, quod renascuntur; hujus autem sæculi dispositionem, propter initium superbiæ hominis, per quod apostatavit a Deo, diversis malis hominum peragi, in iugo gravi, super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulturæ in matrem omnium.

CAPUT CCXCVIII.

Quod cum remedium fateatur Julianus, fateri cogatur et morbum; ex eodem libro.

Diserte sane inter lascivientes et continentes tan-

quam in medio pudicitiam constituis conjugalem, A quæ illos illicita [illicita] commisisse indignatur, hos etiam licita contempsisse miratur, ultimi limitis sortita regionem, ultra se proruentium exsecrata barbariam, supra se micantium venerata frigorem: quæ verecundis manibus, et confavet æstuantes, et laudat tali remedio non egentes. Multum delector eloquentissima veritate; sed obsecro te, nempe sicut dicis, et disertissime ac verissime dicis: propterea continentem laudat pudicitia conjugalis, quod tali remedio non egant, quo seipsam perspicit eguisse, id est, ut secundum Apostolum, qui se non continet, nubat. Cur ergo quando istam concupiscentiam morbum esse dico, tu negas, qui tamen ei necessarium remedium confiteris? Si agnoscis remedium, agnosce morbum; si negas morbum, nega remedium. Rogo, B cede aliquando, etiam per os tuum tibi loquenti veritati, nemo pro te det remedium sanitati.

CAPUT CCXCIX.

De concupiscentia carnis adversus spiritum, et spiritus adversus carnem; ex eodem libro.

71 Recole quid Apostolus scribat ad Galatas, certe homines baptizatos. Dico autem, inquit, spiritu ambulante, et concupiscentias carnis non perfeceritis: non enim alii, Ne feceritis, quia eas non habere non poterant, sed, Ne perfeceritis, id est ne opera earum consensu voluntatis impleatis. Caro enim, inquit, concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: hæc enim invicem adversantur, ut non ea quæ vultis faciatis. Vide: si non hoc est ad Romanos. Non enim quod volo, facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago. Deinde ad Galatas addit et dicit: Quod si spiritu ducimini, non adhuc estis sub lege. Vide si non hoc est ad Romanos: Jam non ego operor illud, et condelector legi Dei, secundum interiorem hominem; et, Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ad obediendum desideriis ejus. Si enim non obediatur concupiscentiis, quas necesse est esse in carne peccati atque in corpore mortis hujus, non perficietur quod perfici vetat Apostolus, dicens: Concupiscentias carnis ne perfeceritis. Ipsa quippe sunt opera de quibus [totum mire] sequitur, et dicit: Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, Immunditia, luxuriæ, idolorum servitus et cætera: si ergo non consentiatur concupiscentiis carnis, quamvis agantur motibus, non tamen perficientur operibus. Proinde cum caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ut non ea quæ volumus faciamus, nec carnis perficiuntur concupiscentiæ, quamvis fiant, nec nostra perficiuntur opera bona, quamvis fiant. Sicut enim tunc perficitur carnis concupiscentia, cum consentit ei spiritus ad opera mala, ut non concupiscat adversus illam, sed cum illa sic, et bona opera nostra tunc perficientur, quando ita spiritui caro consenserit, ut adversus eum etiam ipsa non concupiscat: hoc enim volumus, cum perfectionem justitiæ concupiscimus, hoc intentione non intermissa velle debemus: sed quia id perficere in ista cor-

ruptibili carne non possumus, ideo dixit ad Romanos: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio [hoc intendere concupiscentiis carnis non perficiendis, et bonum perficere non invenio]; vel sicut habent codices Græci: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non; id est, non mihi adjacet perficere bonum: non ait facere, sed perficere bonum. Quia facere bonum, est post concupiscentias non ire; perficere autem bonum, est non concupiscere. Quod ergo est ad Galatas: Concupiscentias carnis ne perfeceritis; hoc a contrario est ad Romanos: Perficere autem bonum non invenio. Quia nec illi perficiuntur in malo, quando eis non accedit nostræ voluntatis assensus, nec nostra voluntas perficitur in bono, quandiu illarum, cui non consentimus, permanet motus. Ipse autem conflictus, in quo etiam baptizati velut in agone decertant cum caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ubi et spiritus facit bonum opus, non consentiendo concupiscentiæ malæ, sed non perficit, quia ipsa mala desideria non assumit, et caro facit malum desiderium, sed nec [ipsa] perficit, quia sibi non consentiente spiritu, et ipsa ad opera damnanda non pervenit: iste ergo conflictus non Judæorum, nec quorumlibet aliorum, sed plane christianorum fidelium et bene vivendo in hoc certamine laborantium, breviter ostenditur, ad Romanos ubi ait: Igitur ipse ego mente servio legi Dei, carne autem legi peccati. Si ergo hæc est conditio in corpore mortis hujus, quæ utique non fuit in paradiso in corpore vitæ illius, proculdubio satis evidenter apparet unde trahant parvuli obligationem peccati, cum carnaliter nascuntur, quæ non solvitur, nisi cum spiritualiter renascuntur. Non enim hanc trahunt ex opere quo humanam Deum naturam fecit, sed ex vulnere quod naturæ humanæ hostis infixit: non hostis secundum Manichæos prosiliens ex natura mali quam non contulit Deus, sed hostis angelus, quondam ex opere Dei bonus, ex opere suo factus malus, qui se primum vulnerando prostravit, ut elisus elideret et per sua assensionem prævaricationis volens infligeret. Unde genus humanum, etiam in his qui viam Dei ambulant, claudicaret.

CAPUT CCC.

Contra objectiones conclusionesque Pelagianas, sub titulis xv, responsa sancti Augustini ex libro ad Paulum et Eutropium episcopos, de Perfectione justitiæ.

Ante omnia, inquit, interrogandus est qui negat hominem sine peccato esse posse, quid sit quodcumque peccatum, quod vitari potest, an quod vitari non potest. Si quod vitari non potest, peccatum non est. Si quod vitari potest, potest homo sine peccato esse, quod vitari potest: nulla enim ratio vel justitia patitur saltem dici peccatum quod vitari nullo modo potest. Respondemus vitari posse peccatum, si natura vitata sanetur gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. In tantum enim sana non est, in quantum id quod faciendum est, aut cæcitate non videt, aut infirmitate non implet, dum caro concupiscit adversus

spiritum, et spiritus adversus carnem, ut ea quæ a vult homo non faciat. Iterum quærendum est, inquit, Peccatum voluntatis an necessitatis est? si necessitatis est, peccatum non est; si voluntatis, vitari potest. Respondemus quod supra: et ut sanemur, invocamus eum cui dicitur in psalmo: De necessitatibus meis educ me. Iterum, inquit, quærendum est quid est peccatum, naturale an accidens. Si naturale, peccatum non est; si autem accidens est, et recedere potest; et quod recedere potest, vitari potest; et quod vitari potest, potest homo sine eo esse quod vitari potest. Respondemus naturale non esse peccatum, sed naturæ præsertim vitiatæ, unde facti sumus natura filii iræ, parum esse ad non peccandum voluntatis arbitrium, nisi adjuta sanetur gratia per Jesum Christum Dominum nostrum. Iterum, ait, quærendum est quid est peccatum, actus an res: si res est, auctorem habeat necesse est. et si auctorem habere dicitur, jam alter præter Deum, rei alicujus auctor, induci videbitur. At si hoc dici impium est, et confiteri necesse est peccatum omne actum esse, non rem; si igitur actus est, imo quia vere actus est, vitari potest. Respondemus peccatum quidem actum dici et esse, non rem; sed etiam in corpore claudicat io eadem ratione actus est, non res, quoniam res, pes ipse, vel corpus, vel homo est, qui pede vitato claudicat; nec tamen vitare potest claudicantem, nisi habuerit sanatum pedem. Quod etiam in interiore homine fieri potest, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Ipsum sane vitium, quo claudicat homo, nec pes est, nec corpus, nec homo, nec ipsa claudicatio, quæ utique non est, quando non ambulat, cum tamen insit vitium quo fit claudicatio quando ambulat. Quærat ergo quod eidem vitio nomen imponat, utrum rem velit dicere, an actum, an rei potius qualitatem malam, qua deformis actus existit. Sic et in homine interiore animus res est, rapina actus est: avaritia vitium est, id est qualitas, secundum quam malus est animus, etiam quando nihil agit unde avaritiæ suæ serviat, etiam quando audit, non concupiscens, seque vituperat, et tamen avarus manet, sed per fidem renovatur, id est sanatur de die in diem, nec tamen nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Iterum, inquit, quærendum est utrumne debeat homo sine peccato esse. Procul dubio debet: si debet, **72** potest; si non potest, ergo nec debet: et si non debet homo esse sine peccato, debet ergo esse cum peccato; etiam peccatum non erit si illud deberi constiterit: aut si hoc etiam dici absurdum est, confiteri necesse est debere hominem sine peccato esse, et constat eum non aliud debere quam potest. Respondetur eadem similitudine qua superius jam respondimus: cum enim videmus claudum qui sanari potest, recte utique dicimus: Debet esse homo iste sine claudicatione; et si debet, potest: nec tamen cum vult continuo potest, sed cum fuerit adhibita curatione sanatus, et medicina adjuverit voluntatem. Hoc fit in interiore homine, quod ad peccatum atinet, tanquam ejus claudicationem per ejus gratiam qui venit non vocare justos, sed pecca-

tores, quia non est opus sanis medicus, sed male habentibus. Iterum, ait, quærendum est utrumne præceptum sit homini sine peccato esse. Aut enim non potest, et præceptum non est; aut quia præceptum est, potest: nam cur præciperetur quod fieri omnino non posset? Respondetur consultissime homini præcipi rectis passibus ambulare, ut cum se non posse perspexerit, medicinam requirat, quæ interioris hominis ad sanandam peccati claudicationem gratia Dei est per Jesum Christum Dominum nostrum. Iterum, ait, quærendum est an velit hominem Deus sine peccato esse. Procul dubio vult, et procul dubio potest: quis enim tam demens est, ut vel dubitet fieri posse quod Deum velle non dubitet? Respondetur, si nollet Deus hominem sine peccato esse, non mitteret Filium suum, qui sanaret homines a peccatis: hoc fit in credentibus et profitentibus [proficientibus], renovatione interioris hominis de die in diem, donec fiat perfecta justitia tanquam sanitas plena. Item, ait, quærendum est quomodo vult Deus hominem esse cum peccato, an sine peccato. Procul dubio non vult esse cum peccato. Quanta hæc impietatis blasphemia sit cogitandum est, ut dicatur hominem posse esse cum peccato, quod Deus non vult; et negitur posse esse sine peccato, quod Deus vult: quasi aliquem ad hoc Deus creaverit, ut posset esse quod nollet, et non posset esse quod velit; et ut contra suam magis, quam ut secundum suam existeret voluntatem. Jam superius responsum est, sed addendum video, quod spe salvi facti sumus, spes autem quæ videtur non est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus: tunc ergo plena [erit] justitia, quando plena sanitas; tunc plena sanitas, quando plena charitas (plenitudo enim legis charitas); tunc autem plena charitas, quando videlicet eum sicuti est. Neque enim erit quod addatur ad dilectionem, cum fides pervenerit ad visionem. Iterum quærendum est, inquit, per quid efficitur homo cum peccato, per naturæ necessitatem, an per arbitrii libertatem. Si per naturæ necessitatem, culpa caret; si per arbitrii libertatem, quærendum est a quo ipsam arbitrii libertatem accepit. Procul dubio a Deo: Deus autem quod dedit, certe bonum est, negari enim non potest. Qua igitur ratione bonum probatur, si magis ad malum quam ad bonum pronum est? magis enim ad malum quam ad bonum pronum est, si homo per illud potest esse cum peccato, et non potest esse sine peccato. Respondetur per arbitrii libertatem factum ut esset homo cum peccato, sed jam pœnalis vitiositas subsequuta, ex libertate fecit necessitatem; unde ad Deum fides clamat: De necessitatibus meis educ me; sub quibus positi, vel non possumus quod volumus intelligere, vel quod intellexerimus volumus nec valeamus implere: nam et ipsa libertas credentibus a Liberatore promittitur: Si vos, inquit, Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis; victa enim judicio [vicio], in quod cecidit voluntate, caruit libertate natura. Hinc alia Scriptura dicit: A quo enim quis devictus est, huic et servus addictus est. Sicut ergo non est opus sanis medicus, sed male habentibus, ita non est opus

liberis liberator, sed servus, ut ei dicat gratulatio libertatis: *Salvam fecisti de necessitatibus animam meam; ipsa enim sanitas est vera libertas quæ non periisset, si bona permansisset voluntas. Quia vero peccavit voluntas, secuta est peccantem peccatum habendi dura necessitas, donec tota sanetur infirmitas, et accipiatur tanta libertas, in qua, sicut necesse est, permanent beate vivendi voluntas; ita ut sit etiam bene vivendi et nunquam peccandi voluntaria felixque necessitas. Proinde, inquit, Deus bonum hominem fecit, et præterquam illum bonum fecit, bonum ei insuper ut faceret imperavit. Quam impium ut confiteamur hominem malum esse, quod nec factus est nec ei præceptum est; et negemus eum bonum posse esse, quod factus est, et quod ei ut faceret imperatum est. Respondemus: Quia ergo non se ipse homo, sed Deus bonum hominem fecit, Deus eum, non se ipse, ut sit bonus refecit, dum volentem, credentem, invocantem, liberat a malo quod sibi ipse fecit; hoc autem fit dum gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum renovatur homo inter et de die in diem, ut ad sempiternam, non pernam, sed vitam resurgat homo exterior in novissimo die. Iterum, ait, querendum est quot modis constet vitare peccatum, duobus, nisi fallor, si aut illa fiant quæ prohibentur, aut illa non fiunt quæ jubentur; tam certe omnia illa quæ prohibita sunt, vitari possunt, quam quæ præcepta sunt perfici: nam frastæ aut proberetur aut juberetur quod vel caveri vel impleri non posset; et quomodo negabimus posse esse hominem sine peccato, cum confiteri necesse sit eum tam omnia illa quæ vitantur posse cavere, quam quæ imperantur efficere? Respondetur multa esse in Scripturis sanctis divina præcepta, quæ omnia commemorare nimis operosum est; sed Dominus qui verbum consumens et brevians fecit super terram, in duobus præceptis dixit Legem Prophetasque pendere, ut intelligeremus, quidquid aliud divinitus præceptum est, in his duobus habere finem, et ad hæc duo esse referendum: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et diliges proximum tuum tanquam te ipsum. In his, inquit, duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ: quidquid ergo Dei lege prohibemur, et quidquid jubemur facere, ad hoc prohibemur et jubemur, ut duo ista compleamus; et forte generalis prohibitio est, Non concupisces; et generalis jussio est, Diligens: unde breviter et apostolus Paulus quodam loco utrumque complexus est; prohibitio est enim: Nolite conformari huic sæculo; jussio autem: Sed reformamini in novitate mentis vestræ: illud pertinet ad Non concupiscere, hoc ad Diligere; illud ad continentiam, hoc ad justitiam; illud ad declinandam a malo, hoc ad faciendum bonum: non concupiscendo enim vetustate exspoliatur, et novitate induimur diligendo. Sed nec quisque esse potest continens, nisi Deus det; et charitas Dei diffunditur in cordibus nostris, non per nos ipsos, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis: hoc autem fit de die in diem in his qui volendo, et credendo, et invocando proficiunt, et præterita obliviscentes, in ea quæ*

A ante sunt extenduntur. Ad hoc enim lex ista præcipit ut cum in his implendis homo defecerit, non se extollat superbia tumidus, sed ad gratiam confugiat fatigatus; ac sic eum lex terrendo, ad Christum diligendum pedagogi perducatur officio. Iterum querendum est, inquit, quomodo non potest homo esse sine peccato, voluntate **73** an natura. Si natura, peccatum non est; si voluntate, perfacile potest voluntas voluntate mutari. Respondemus admonentes esse cogitandum quanta sit ista præsumptio, qua dicitur non solum posse, quod quidem adjuvante Dei gratia negandum non est, sed etiam perfacile posse voluntatem voluntate mutari, cum dicat Apostolus: Caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem; hæc enim [sibi] invicem adversantur, ut non ea quæ vultis faciatis: non enim ait, hæc invicem adversantur, ut quæ potestis facere nolitis, sed, ut non ea quæ vultis faciatis. Cur ergo concupiscentia carnis, quæ utique culpabilis atque vitio a est, nihilque est aliud quam desiderium peccati, quod idem Apostolus præcipit ne regnet in nostro mortali corpore, ubi satis ostendit esse tamen in nostro mortali corpore quod permittendum non sit ut regnet; cur ergo ista concupiscentia non mutata est ea voluntate, quam voluntatem satis evidenter expressit Apostolus, dicens: Ut non ea quæ vultis faciatis, si facile potest voluntas voluntate mutari? nec sane isto modo naturam, sive animæ, sive corporis, quam Deus creavit et quæ tota bona est, accusamus, sed eam dicimus propria voluntate vitiatam sine Dei gratia non posse sanari. Iterum, ait, querendum est, si non potest homo sine peccato esse, cujus culpa est, ipsiusne hominis an cujuslibet alterius. Si ipsius hominis, quomodo culpa hominis est, si hoc non est quod esse non potest? Respondemus, ideo esse hominis culpam quod non est sine peccato, quia sola hominis voluntate factum est ut ad istam necessitatem veniret, quam sola hominis voluntas superare non possit. Iterum, ait, querendum est, si natura hominis bona est (quod nullus negare, nisi Marcion, aut Manichæus aulebit), quomodo igitur boni est, si malo ei non est carere possibile? Omne enim peccatum malum esse, quis dubitet? Respondemus et naturam hominis bonam esse, et eam malo carere posse: nam ideo clamamus, Libera nos a malo, quod non perficitur quamdiu corpus quod corrumpitur aggravat animam: sed hoc agitur gratia per fidem, ut aliquando dicatur: Ubi est, mors, contentio tua? ubi est, mors, aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum, virtus vero peccati Lex: quoniam Lex prohibendo auget peccati cupiditatem, nisi diffundat Spiritus charitatem, quæ plena et perfecta tunc erit, cum videbimus faciem ad faciem. Et hoc, inquit, dicendum est, certe justus Deus, negari enim non potest. Imputat autem Deus homini omne peccatum. Et hoc quoque constendum puto quia neque peccatum est quidquid non imputabitur in peccatum, etsi est aliquod peccatum quod vitari non possit. Quomodo justus Deus dicitur, si imputare cuiquam creditur quod vitari non possit? Re-

spondemus jam olim contra superbos esse clamatum: Beatus cui non imputavit Dominus peccatum. Non enim imputat his qui fideliter ei dicunt: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris: et iuste non imputat, quia iustum est quod ait: In qua mensura mensi fuerit, in eadem remetietur vobis. Peccatum est autem cum vel non est charitas quæ esse debet, vel minor est quam debet, sive hoc vitari voluntate possit, sive non possit; quia si potest, præsens voluntas hoc facit; si autem non potest, præterita voluntas hoc facit; et tamen vitari potest, non quando voluntas superba laudatur, sed quando humilis adjuvatur. Post hæc ille qui ista conscripsit, introducit personam suam quasi cum altero disputantem, et facit se interrogari, et quasi ab interrogante sibi dici: Da mihi hominem sine peccato? et respondet: Do tibi qui esse possit; et rursus ab interrogante dicitur ei: Quis est? et respondet, Ipse tu. Quod si dixeris, inquit, ego esse non possum, respondendum est, cuius culpa est? Quod si dixeris, mea, dicendum est, et quomodo tua est, si ipse non potest? Iterum facit se interrogari, et dici sibi: Tu ipse sine peccato es, qui dicis hominem sine peccato esse posse? et respondet, Quod non sum sine peccato, cuius culpa est? quod si dixerit, inquit, tua est, respondendum est, quomodo mea, si esse non possum? Nos respondemus nullum cum eis de his verbis esse debere conflictum, quia non est ausus dicere esse hominem sine peccato, vel aliquem, vel seipsum, sed tantummodo esse posse respondit; quod neque nos negamus: quando autem possit, et per quem possit, hoc queritur. Si enim modo est, non omni animæ fidei in corpore mortis hujus orandum est et dicendum: Dimitte nobis debita nostra; cum jam in sancto baptismo universa fuerint dimissa præterita. Quisquis autem in membris fidelibus Christi hoc non esse orandum, persuadere conatur, nihil aliud quam seipsum Christianum non esse profitetur. Porro si per seipsum potest homo esse sine peccato, ergo Christus gratis mortuus est; non autem gratis mortuus est Christus: non igitur potest homo esse sine peccato, etiamsi velit, nisi adjuvetur gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Quod ut perficiatur, et nunc in proficientibus agitur, et omni modo implebitur, contentione mortis assumpta, et charitate, quæ credendo et sperando nutritur, videndo et obtinendo perfecta. Deinceps instituit divinis testimoniis agere quod intendit, quod quale sit diligentius advertamus.

CAPUT CCCI.

Ubi possint præcepta perfectione compleri, et quid sit liberare de corpore mortis, vel quod nomine jejunii, elemosynæ et orationis, omnis justitiæ generalitas indicetur; ex libro eodem.

Testimonia, inquit, quibus probatur præceptum esse homini ut absque peccato sit. Ad hoc respondemus: Non utrum præceptum sit queritur (quod valde manifestum est), sed hoc ipsum quod præcep-

atum esse constat, utrum in corpore mortis hujus possit impleri, ubi caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ut non ea quæ volumus faciamus. De quo corpore mortis hujus non omnis liberatur qui finit hanc vitam, sed qui in hæc vita susceperit gratiam, et ne in vanum suscipiat bonis operibus egerit. Aliud est enim exire de hoc corpore (quod omnes homines dies vitæ hujus ultimi cogit), aliud est autem liberari de corpore mortis hujus, quod sola Dei gratia per Jesum Christum Dominum nostrum sanctis et fidelibus ejus imperiit. Post hanc autem vitam merces perficiens redditur, sed eis tantum a quibus in hac vita ejusdem mercedis meritum comparatur. Non enim ad saturitatem justitiæ, cum hinc exierit quisque perveniet, nisi ad eam, cum hinc est, esuriendo et sitiendo cucurrerit: Beati quippe qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Quamvis ergo peregrinantes a Domino, per fidem ambulamus, non per speciem, unde dictum est, Justus ex fide vivit; hæc est nostra in ipsa peregrinatione justitia, ut ad illam perfectionem plenitudinemque justitiæ, ubi in specie decoris ejus jam plena et perfecta charitas erit, nunc ipsius cursus rectitudine et perfectione tendamus, castigando cor, us nostrum et servituti subjiciendo, et elemosynas in dandis beneficiis, et dimittendis quæ in nos sunt commissa peccatis, hilariter et ex corde faciendo, et orationibus indesinenter instando, et hæc faciendo in doctrina sana, qua ædificatur fides recta, spes firma, charitas pura. Hæc est nunc nostra justitia, qua **74** currimus, esurientes et sitientes, ad perfectionem plenitudinemque justitiæ, ut ea postea saturemur. Unde Dominus in Evangelio cum dixisset: Nolite facere justitiam vestram coram hominibus, ut videamini ab eis; ne istum nostrum cursum sine humanæ gloriæ metiremur, non est in expositione justitiæ ipsius exsecutus nisi tria ista, jejunium, elemosynas, orationes: jejunio scilicet, universam corporis castigationem significans; elemosynis, omnem benevolentiam et beneficentiam vel dandi vel ignoscendi; et oratione insinuans omnes regulas sancti desiderii, ut quoniam in castigatione corporis frenatur concupiscentia, quæ non frenari sed omnino esse non debet, nec erit in illa perfectione justitiæ ubi nullum erit omnino peccatum, et sæpe in usu rerum etiam concessarum atque licitarum exerit immoderationem suam: in ipsa vera beneficentia, quæ justus con-ulit proximo, quædam sunt quæ obsunt, cum prodesse putata sint; et aliquando per infirmitatem, vel cum minus sufficeret necessitatibus aliorum, vel parum in eis proficit quod benignitatis ac laboris impenditur, subrepat tardium, quo suscetur hilaritas, in qua datorem diligit Deus: subrepat autem tanto magis quanto minus quisque, et tanto minus quanto magis profecerit.

CAPUT CCCII.

Præceptum de diligendo Deo in illa vita perfecte compleri dicit, et rationem reddit testimoniorum quibus

imperatur homini perfectum esse, vel quando sit Ecclesia gloriosa.

Quotquot ergo perfecti hoc sapiamus, id est quotquot perfecti currimus, hoc sapiamus quod nondum perfecti sumus, ut illie perficiamur quo perfecte adhuc currimus: ut cum venerit quod perfectum est, quod ex parte est destruat; id est, non jam ex parte sit, sed ex toto, quia fidei et spei jam res ipsa, non quæ credatur et speretur, sed quæ videatur teneaturque succedet: charitas autem quæ in his tribus major est non auferatur, sed augeatur et impleatur, contemplata quod credebatur, et quod sperabatur indepti. In qua plenitudine charitatis, præceptum illud implebitur: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua; nam cum est adhuc aliquid carnalis concupiscentiæ, quod vel continendo frenetur, non omnimodo ex tota anima diligitur Deus: non enim caro sine anima concupiscit, quamvis caro concupiscere dicatur, quia carnaliter anima concupiscit. Tunc erit justus sine ullo omnino peccato, quia nulla lex erit in membris ejus repugnans legi mentis ejus; sed prorsus toto corde, tota anima, tota mente diligit Deum, quod est primum summumque præceptum. Cur ergo non præciperetur homini ista perfectio, quamvis eam in hac vita nemo habeat? non enim recte curritur, si quo currendum est nesciatur. Quomodo autem sciretur, si nullis præceptis ostenderetur? Sic ergo curramus, ut comprehendamus: omnes enim qui recte current [currunt], comprehendent; non sicut in agone theatrio omnes quidem currunt, sed unus accipit palmam: curramus credendo, sperando et desiderando; curramus corpus castigando, et elemosynas in bonis dandis malisque ignoscendis hilariter ex corde faciendo, et currentium vires ut adjuventur orando; et sic audiamus præcepta perfectionis, ne currere negligamus ad plenitudinem charitatis. His præmissis, ea testimonia quæ posuit iste cui respondemus tanquam nos ea protulerimus, diligenter audiamus in Deuteronomio: Tu autem perfectus eris coram Domino Deo tuo; item illic: Et non erit inconsummatus in filiis Israel. Item Salvator in Evangelio: Estote perfecti, quia Pater vester qui in cælis est, perfectus est. Item apostolus ad Corinthios secunda: De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote; item ad Colossenses: Corripientes omnem hominem, et docentes in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo. Item ad Ephesios: Ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, ut sit sancta et immaculata. Unde et beatus David dicit: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo? qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam; et alibi: Et ero immaculatus cum eo; et alibi: Beati immaculati in via, qui ambulat in lege Domini. Item apud Solomonem: Diligit Dominus sancta corda; accepti sunt illi autem omnes immaculati. Horum testimoniorum aliqua currentes exhortantur, ut perfecte currant; al qua ip-

A sum finem commemorant quo currendo pertendant: ingredi autem sine macula non absurde etiam ille dicitur, non qui jam perfectus est, sed qui ad ipsam perfectionem irreprehensibiliter currit, carens criminibus damnabilibus, atque ipsa peccata venialia non negligens mundare elemosynis. Ingressum quippe, hoc est iter nostrum quo tendimus ad perfectionem, munda mundat oratio; munda est autem oratio ubi voraciter dicitur: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus; ut dum non reprehenditur quod non imputatur, sine reprehensione, hoc est sine macula, noster ad perfectionem cursus habeatur; in qua perfectione, cum ad eam venerimus [pervenerimus], jam non sit omnino quod ignoscendo mundetur. Sed aliud est esse sine peccato, quod de solo in hac vita Unigenito dictum est, aliud est esse sine querela, quod de multis justis etiam in hac vita dici potuit; quoniam est quidam modus bonæ vitæ de quo, etiam in ista humana conversatione, justa querela esse non possit: quis enim juste queritur de homine qui nemini vult male, et quibus potest fideliter consulit, nec contra cujusquam injurias tenet libidinem vindicandi, ut veraciter dicat: Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et tamen eo ipso quod verum dicit, Dimitte sicut et nos dimittimus, sine peccato se non esse declarat; inde est quod dicit: Nihil iniquum erat in manibus meis, sed oratio mea munda; hinc enim erat munda oratio, quia veniam non injuste petebat qui veraciter dabat. Judicium enim sine misericordia illi qui non fecit misericordiam; superexaltat autem misericordia iudicio: quod si non esset, quæ spes esset, quandoquidem cum Rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Tunc ergo per ejus misericordiam justis pleno perfecteque mundati, fulgebunt in regno Patris sui sicut sol. Tunc plene atque perfecte erit Ecclesia, non habens maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, quia tunc etiam erit vere gloriosa. Cum enim non tantum ait ut exhiberet sibi ecclesiam non habentem maculam aut rugam, sed addidit, gloriosam; satis significavit, quando erit sine macula et ruga aut aliquid hujusmodi, tunc utique quando gloriosa: non enim modo in tantis malis, in tantis scandalis, in tanta permixtione hominum pessimorum, in tantis opprobriis impiorum dicendum est eam esse gloriosam, quia reges ei serviant, ubi est periculosior majorque tentatio; sed tunc potius gloriosa erit, quando fiet quod idem ait Apostolus: Cum Christus a paruerit vita vestra, tunc et vos cum ipso a;parebitis in gloria: cum enim Dominus ipse secundum formam servi, per quam se mediator conjunxit Ecclesiæ, non fuerit glorificatus nisi post resurrectionis gloriam [nisi resurrectionis gloria]; **75** unde dictum est: Spiritus autem non erat datus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus; quomodo dicenda est ante resurrectionem suam Ecclesia ejus esse gloriosa? mundat ergo eam nunc lavacro aquæ, in verbo ablvens peccata præterita, et pellens ab ea dominationem malorum ange-

lorum : deinde perficiens ejus sanitates, facit eam occurrere in illam gloriosam, sine macula et ruga. Quos enim prædestinavit, illos et vocavit, et quos vocavit ipsos et justificavit : quos autem justificavit, illos et glorificabit ; in hoc mysterio dictum arbitror : Ecce ejicio dæmonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia [die] consumor, id est, perficior. Dixit enim hoc ex persona corporis sui, quod est Ecclesia Dei, ponens pro distinctis ordinatisque temporibus quod et in sua resurrectione significavit in triduo. Puto autem interesse inter rectum corde et mundum corde : nam et rectus corde in ea quæ ante sunt extenditur, ea quæ retro sunt obliviscens, ut recto cursu, id est recta fide atque intentione, perveniat ubi habitat mundus corde. Sicut illa singula reddenda sunt singulis, ubi dictum est : Quis ascendit ? montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus ? innocens manibus, et mundus corde ; innocens manibus ascendet, et mundus corde stabit : illud in opere est, illud in fine. Et illic magis intelligendum quod dictum est : Bona est substantia cui non est peccatum in conscientia. Tunc enim erit vere bona substantia, id est veræ divitiæ, cum transierit tota paupertas, id est consumpta fuerit omnis infirmitas. Nunc vero avertat se homo a delicto, cum proficiendo inde discedit, et renovetur de die in diem, et dirigat manus in opera misericordiæ, et ab omni delicto mundet cor suum ; misereatur ut quod restat per veniam dimittatur. Hoc enim salubriter et sine vana inanique jactantia bene intelligitur in eo quod dixit sanctus Joannes : Si cor nostrum nos non reprehendat, fiduciam habemus ad Deum, et quæcumque petierimus accipiemus ab eo. Hoc enim videtur in isto loco admonuisse, ne cor nostrum nos in ipsa oratione et petitione reprehendat ; hoc est, ne forte cum cœperimus dicere, Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus, compungamur non facere quod dicimus, aut etiam non audeamus dicere quod non facimus, et fiduciam petendi amittamus.

CAPUT CCCIII.

De eo quod ait Apostolus : Judicium ex uno in condempna ienem ; ex epistola Responsionis ad consulta Hilarii.

Cum ergo in utroque, id est et in iudicio et in gratia, quod attinet ad unum et multa delicta una eademque sit ratio, dicant isti nobis quare iudicium dixerit ex uno delicto ducere in condemnationem, gratiam vero ex multis delictis in justificationem. Aut acquiescant ideo sic esse dictum, quia in hac causa duo constituuntur homines : Adam, ex quo subsistit generatio carnalis, et Christus, ex quo generatio [regeneratio] spiritalis ; sed quia tantum ille homo, iste autem et Deus et homo : non quomodo illa generatio uno delicto obligat, quod est ex Adam, ita ista regeneratio unum delictum solum solvit, quod est ex Adam. Sed illi quidem generationi sufficit ad condemnationem unius delicti connexio ; quicquid enim postea homines ex malis suis operibus addunt, non pertinet ad illam generationem, sed ad humanam conversationem.

A Huic autem regenerationi non sufficit illud deicuum tantummodo solvere quod ex Adam trahitur, sed quicquid etiam postea ex iniquis operibus humanæ conversationis accessit ; ideo iudicium ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem. Si enim ob unius delictum mors regnavit per unum, a quo delicto parvuli per baptismum expiantur, multo magis qui abundantiam gratiæ et justitiæ accipiunt, in vita regnabunt, per unum Jesum Christum : multo magis utique in vita regnabunt, quia æternæ vitæ regnum erit. Mors autem in eis temporaliter transit, non in æternum regnabit. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem (de qua condemnatione parvuli per sacramentum baptismi liberandi sunt), ita et per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ : et hic omnes dixit et ibi, non quia omnes homines veniunt ad gratiam justificationis Christi, cum tam multi alienati ab illa in æternum moriantur : sed quia omnes qui renascuntur, in justificationem non nisi per Christum renascuntur ; sicut omnes qui nascuntur, in condemnationem non nisi per Adam nascuntur. Nemo quippe [est] in illa generatione præter Adam, nemo in ista regeneratione præter Christum ; ideo omnes et omnes : eosdem autem omnes etiam multos postea dicit, adiungens : Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, sic et per unius hominis obedientiam, justi constituentur multi. Qui multi, nisi quous jam paulo ante omnes dixerat ? Vide quemadmodum **C** commendat unum, et unum, id est Adam et Christum : illum ad condemnationem, hunc ad justificationem ; cum tanto post Adam venerit Christus in carne, ut sciamus antiquos justos, quicumque esse potuerunt, non nisi per eandem fidem liberatos per quam liberamur et nos, fidem scilicet incarnationis Christi, quæ illis prænuntiabatur, sicut et nobis annuntiabatur [facta annuntiat]. Ideo hic Christum hominem dicit, cum ait et Deus, ne quis existimet antiquos justos per Deum tantummodo Christum, id est per Verbum quod erat in principio, non etiam per fidem incarnationis ejus, qua et homo Christus dicitur, potuisse liberari. Sententia quippe ista destrui non potest, de qua et alibi dicit per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum : sicut **D** in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur ; utique resurrectionem dicit justorum, ubi est vita æterna, non resurrectionem iniquorum, ubi mors æterna erit : ideo ait vivificabuntur, quia illi damnabuntur. Hinc et in veteribus sacramentis circumcisio parvulorum octavo die fieri præcepta est, quoniam Christus, in quo fit delicti carnalis expositio (quam significat circumcisio), die dominico resurrexit, qui post septimum sabbati octavus est. Nec ergo fides etiam antiquorum justorum fuit ; unde et Apostolus dicit : Habentes autem eundem spiritum fidei, propter quod scriptum est : Credidi, propter quod locutus sum ; et nos credimus, propter quod et loquimur ; non diceret eundem Spiritum fidei, nisi

dimoniens etiam antiquos justos ipsum habuisse spiritum fidei, hoc est incarnationis Christi. Sed quia illis futura prænuntiabatur quæ jam facta nobis annuntiatur, et tempore Veteris Testamenti velabatur quæ tempore Novi Testamenti revelatur, ideo ejus sacramenta variata sunt, ut alia essent in Vetere Testamento, alia in Novo, cum fides ipsa varia non sit, sed una sit, quia sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur.

CAPUT CCCIV.

Contra id quod dixerunt Pelagiani humanam non posse mutare vel debilitare naturam id quod substantia caret; ex libro de Natura et Gratia.

Primo, inquit, de eo disputandum est quod per peccatum debilitata dicitur et immutata natura. Unde ante omnia querendum puto, inquit, quid sit peccatum, substantia aliqua, an omnino substantia **76** carens nomen, quo non res, non existentia, non corpus aliquod, sed perperam facti actus exprimitur. Deinde adjungit: Credo ita est; et si ita est, inquit, quomodo potuit humanam debilitare vel mutare naturam quod substantia caret? Cernitisne quo tendat et quo manus porrigat hæc disputatio, ut omnino frustra dictum putetur, Vocabis nomen ejus Jeum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Quomodo enim salvum faciet, ubi nulla est ægritudo? peccata quippe ea quibus dicit Evangelium salvum faciendum populum Christi, substantia non sunt, et securum istum vitare non possunt. O frater, bonum est ut memineris te esse Christianum. Credere ista fortasse suffecerit; sed tamen quia disputare vis, nec obest, imo etiam prodest, si firmissima præcedat fides; nec existimemus peccato naturam humanam non posse vitari, sed divinis credentes Scripturis, peccato eam esse vitiatam, quomodo id fieri poterit, inquiramus; quoniam peccatum jam didicimus non esse substantiam, nonne attenditur, ut alia omniam, etiam non manducare non esse substantiam? A substantia qui peccat, quoniam cibus substantia est; sed abstinere a cibo non est substantia, et tamen substantia corporis, si omnino abstinetur a cibo, ita languescit, ita valetudinis inæqualitate corrumpitur, ita exhauritur viribus, ita lassitudine debilitatur et frangitur, ut si aliquo modo perduret in vita, vix possit ad eum cibum revocari unde abstinendo vitata est. Sic non est substantia peccatum, **D** sed substantia est Deus summaque substantia, et solus verus rationalis creaturæ cibus. A quo per inobedientiam recedendo, et per infirmitatem non valendo capere quo debuit et gaudere, audis quemadmodum dicat: Percussus est sicut fenum, et aruit cor meum, quoniam oblitus sum manducare panem meum.

CAPUT CCCV.

De Samuel et Pythonissa, ex libro ad Dulcitium de VIII Questionibus.

Sexta tua propositio est, utrum juxta Historiam [libri R-gum] pythonissa ipsum prophetam Samuellem de inferno evocaverit. Hoc a me beate memorie Simplicianus, Mediolanensis episcopus, aliquando

quæsit. Quid ei responderim subditum lege. Item quæris, inquam, utrum spiritus immundus qui erat in pythonissa potnerit agere ut Samuel a Saule videretur, et loqueretur cum eo. Sed multo majoris miraculi est, quod ipse Satanus princeps immundorum omnium spirituum potuit loqui cum Deo, et petere tentandum Job justissimum virum: qui etiam apostolos tentandos petiit; aut si hoc ideo non habet difficile in quæstionem, quia per quam voluerit creaturam, cui voluerit creaturæ, ubique præsens veritas loquitur: nec propterea magni meriti est cui loquitur Deus; interest enim quid [ipse] loquatur; quia et imperator cum multis innocentibus non loquitur, quibus providentissime consulti ad salutem, et cum multis nocentibus loquitur, quos jubet interfici: si ergo hinc propterea nulla quæstio est, nulla sit quæstio quomodo etiam immundus spiritus cum anima sancti viri loqui poterit: omnibus enim sanctis Deus creator et sanctificator longe utique major est. Quod si hoc movet quod licuerit maligno spiritui excitare animam justæ, et tanquam de abditis mortuorum receptaculis evocare, nonne magis mirandum est quod Satanus ipsum Dominum assumpsit, et constituit super pinnam templi? Quolibet enim modo id fecerit, ille etiam modus quo Samuel factum est ut excitaretur, similiter lateat; nisi forte quis dixerit, faciliorem diabolo fuisse licentiam ad Dominum vivum unde voluit assumendum, et ubi voluit constituendum, quam ad Samuelis defuncti spiritum a suis sodibus excitandum. Quod si illud in Evangelio nos ideo non perturbat, quia Dominus voluit atque permisit nullam diminutionem suæ potestatis et divinitatis id fieri, sicut ab impijs Judæis (quanquam perversis atque immundis, et facta diabolica facientibus) et teneri se, et vinciri, et illudi, et crucifigi, atque interfici passus est; non est absurdum credere ex aliqua dispensatione divinæ voluntatis permissum fuisse ut non invitus, nec dominante atque subjugante magica potentia, sed volens atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ pythonissam illam et Saulem latebat, consentiret spiritus prophete sancti se ostendi aspectui regis, divina eum sententia percussurus. Cur enim anima boni hominis, a malis vivis evocata si venerit, amittere videatur dignitatem suam, cum et vivi Jerusalemque boni; vocati ad malos veniant, et agant cum eis quod officium postulat, æquitatis servato atque inconcusso decore virtutis suæ, et illorum vitis pro rerum præsentium vel usu, vel necessitate tractatis? Quanquam in hoc facto potest esse alius facilior exitus, et expeditior intellectus, ut non vere spiritum Samuelis excitatum a reque sua credamus, sed aliquod phantasma et imaginariam illusionem diaboli machinationibus factam, quam propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines earum rerum omnium nominibus appellari quarum imagines sunt: sicut omnia quæ pinguntur atque finguntur ex aliqua materia metalli aut ligni, aut cujusque rei aptæ ad opera hujusmodi, quæque etiam videntur in somnis. Et omnes fere imagines earum rerum quarum imagines

sunt, appellari in omnibus solent: quis enim est qui hominem pictum dubitet vocare hominem? quandoquidem et singulorum quorumque picturam cum aspiciamus, propria quæque nomina incunctanter adhibemus: velut cum intuentes tabulam aut parietem, dicimus: Ille Cicero est, ille Sallustius est, ille Achilles, ille Hector; hoc flumen Simois, illa Roma; cum aliud nihil sint quam pictæ imagines. Unde Cherubim cum sint cœlestes potestates, ficta tamen ex metallo quod imperavit Deus super arcam Testamenti, magnæ rei significandæ gratia non aliud quam Cherubim in illa quoque figmenta vocitantur. Item quisquis videt somnium, non dicit: Vidi imaginem Augustini, aut Simpliciani; sed, vidi Augustinum, an Simplicianum: cum eo tempore quo tale aliquid vidit, nos ignoraremus; usque adeo manifestum est non ipsos homines sed imagines eorum videri. Et Pharaon spicas se dixit vidisse in somnis et boves, non spicarum aut boum imagines. Si igitur liquido constat nominibus earum rerum quarum imagines sunt easdem imagines appellari, non mirum est quod Scriptura dicit, Samuelem visum, etiamsi forte imago Samuelis apparuit machinamento ejus qui transfiguratur se velut angelum lucis, et ministros suos velut ministros justitiæ. Jam vero si illud movet quomodo et a maligno spiritu Sauli vera prædicta sint, potest et illud mirum videri, quomodo dæmones agnoverint Christum, quem Judæi non agnoscebant. Cum enim vult Deus etiam per infimos inferosque spiritus aliquem vera cognoscere, temporalia duntaxat atque ad istam mortalitatem pertinentia, facile est et non incongruum ut omnipotens **77** et justus, ad eorum poenam quibus ista prædicantur, ut malum quod eis impendit antequam veniat prænoscendo patiantur, occulto apparatu mysteriorum suorum etiam spiritibus aliquid divinationis impertiat, ut quod audiunt ab angelis prænationem hominibus. Tantum autem audiunt, quantum omnium Dominus atque moderator vel jubet vel sinit. Unde etiam spiritus pythonicus in Actibus apostolorum attestatur Paulo apostolo, et evangelista esse conatur: miscent tamen isti fallacias et verum quod posse potuerint, non docendi magis quam decipiendi sine prænantia; et forte hoc est quod cum illa imago Samuelis Sauli prædiceret moriturum, dixit etiam secum futurum, quod utique falsum est. Magno quippe intervallo post mortem separari bonos a malis, in Evangelio legitur; cum Dominus inter superbum illum divitem, cum jam apud inferos tormenta pateretur, et illum qui ad ejus januam ulcerosus jacebat, jam in requie constitutum, magnum chaos interjectum esse testatur. Aut si propterea Samuel Sauli dixit, Mecum eris, ut non ad æquitatem [æqualitatem] felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, quod uterque homo fuerit, et uterque mori potuerit; jamque mortuus mortem vivo prænantiahat; perspicit, quantum opinor, prudentia tua, secundum utrumque intellectum habere

^a Hæc sententia vel ab Eugypio vel ab alio videtur adjecta.

A exitum illam lectionem qui non sit contra selem; nisi forte profundiore et prolixiore [perplexiore] inquisitione, quæ vel virium mearum vel temporis excedit angustias, inveniatur ad liquidum, vel posse, vel non posse animam humanam cum ex hac vita emigraverit, magicis carminibus evocata, vivorum apparere conspectibus, etiam corporis lineamenta grastantem, ut non solum videri valeat, sed et agnosci: et si potest, utrum etiam justi anima, non quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi, occultioribus imperiis [mysteriis] summæ legis obtemperans; ut si fieri non posse claruerit, non uterque sensus in hujus Scripturæ tractatione atque expositione admittatur, sed illo excluso, imaginaria simulatio [-imitudo] Samuelis, diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniam sive illud fieri possit, sive non possit, tamen fallacia Satanæ atque imaginum simulandarum callida operatio decipiendis humanis sensibus multiformis invigilat, pedetentim quidem, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, sed tamen potius existimemus tale aliquid factum [a maligno spiritu] malignæ pythoniæ illius ministerio, quandiu nobis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur. Hæc sunt quæ tunc de pythoniæ et Samuele rescripti ^a, sed quam non frustra dixerim, pedetentim, nos in hac re gesta simulatam imaginem Samuelis maligno pythoniæ ministerio præsentatam, existimare debere (ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus) mea posterior inquisitione declaravit, quando inveni in libro Ecclesiastico, ubi patres laudantur ex ordine, ipsum sic fuisse laudatum, ut prophetasse etiam mortuus diceretur. Sed si et huic libro ex Hebræorum (quia in eorum non est canone) contradicatur, quid de Moyse dicturi sumus, qui certe et in Deuteronomio mortuus, et in Evangelio cum Elia qui mortuus non est legitur apparuisse viventibus?

CAPUT CCCVI.

Quibus sacrificium prosit, aut locus martyrum in quo quispiam sepelitur; ex libro de Cura pro mortuis gerenda ad Paulinum episcopum.

Scriptisti mihi, quærens a me utrum prosit cuique post mortem quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepeliatur. Certe. Nam dicis videri tibi non esse inanes motus animorum religiosorum atque fidelium pro suis ista [ita] curantium: adjungis etiam vacare non posse quod universa pro defunctis Ecclesia supplicare consuevit, ut hinc et illud conjici possit, homini prodesse post mortem si fide suorum humando ejus corpori talis provideatur locus, in quo appareat opitulatio etiam isto modo curata sanctorum. Sed cum hæc ita sint, quomodo huic opinioni contrarium non sit quod ait Apostolus: Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum. Non te satis videre significas. Hæc quippe apostolica sententia, aut mortem admonet fieri quod possit prodesse post mortem; non tunc quando jam recipiendum est quod quisque ges-

serit ante mortem. Verum hæc ita solvitur quæstio, quoniam quodam vitæ genere acquiritur, dum in hoc corpore vivitur, ut aliquid adjuvent ista defunctos. Ac per hoc, secundum ea quæ per corpus gesserunt, eis quæ post corpus religiose pro illis facta fuerint adjuvantur. Sunt enim quos nihil omnino adjuvant ista, sive pro eis fiant quorum tam mala sunt merita, ut nec talibus digni sint adjuvari; sive pro his quorum tam bona, ut talibus non indigeant adjumentis. Genere igitur vitæ quod gessit quisque per corpus, efficitur ut prosint vel non prosint quæcunque pro illo pie fiunt cum reliquerit corpus. Nam meritum per quod ista prosint si nullum comparatum est in hac vita, frustra post hanc quæritur vitam. Ita fit ut neque iuauiter Ecclesia, vel suorum cura pro defunctis quod potuerit religionis impendat; et tamen ferat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum, reddente Deo unicuique secundum opera ejus. Ut enim hoc quod impenditur possit ei prodesse post corpus, in ea vita est acquisitum quam gessit in corpore. Provisus itaque sepeliendis corporibus apud memoriam sanctorum locus bonæ affectionis humanæ est erga funera suorum, quoniam si nonnulla religio est ut sepeliantur, non potest nulla esse quando ubi sepeliantur attenditur. Sed cum talia vivorum solatia requiruntur, quibus eorum pius in suos animus appareat, non video quæ sint adjumenta mortuorum, nisi ad hoc ut dum recolunt ubi sint posita eorum quos dirigunt corpora, eisdem sanctis illos tanquam patronis susceptos apud Dominum adjuvandos orando commendent. Quod quidem facere possent, etiamsi talibus locis eos humare non possent: sed non ob aliud vel memoriæ vel monumenta dicuntur ea quæ insignita sunt sepulcra mortuorum, nisi quia eos qui viventium oculis morte subtrahi sunt, ne oblivione etiam cordibus subtrahantur, in memoriam revocant et admonendo faciunt cogitari. Nam et memoriæ nomen id apertissime ostendit, et monumentum, eo quod moneat mentem, id est admoneat, nuncupatur. Propter quod et Græci *μνημεῖον* vocant quod nos memoriam seu monumentum appellamus, quoniam lingua eorum memoria ipsa qua meminimus *μνήμη* dicitur. Cum itaque recolit animus ubi sepultum sit charissimi corpus, et occurrit locus nomine martyris venerabilis, eidem martyri animam dilectam commendat recordantis et precantis affectus; qui cum defunctis a fidelibus charissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est his qui cum in corpore viverent talia sibi post hanc vitam prodesse meruerunt. Verum etsi aliqua necessitas, vel humari corpora, vel in talibus locis humari nulla data facultate perueniat, non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Christiana et catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus eorum, sub generali commemoratione suscepit Ecclesia; ut quibus ad ista de sunt parentes, aut filii, aut quicumque cognati, vel amici, ab una eis exhibeantur pia matre communi. Si

A autem deessent istæ supplicationes quæ sunt recta fide ac pietate pro mortuis, puto quod nihil prodesset spiritibus eorum quamlibet locis sanctis exanimata corpora ponerentur. Cum ergo fidelis mater fidelis filii defuncti corpus desideravit in basilica martyris poni; si quidem credidit ejus animam meritis martyris adjuvari, hoc quod ita credidit supplicatio quædam fuit, et hæc profuit, si quid profuit; et quod ad idem sepulcrum recurrit animo, et filium precibus magis magisque commendat, adjuvat defuncti spiritum non mortui corporis locus, sed ex locis memoria vivus matris affectus. Simul enim, et quis, et cui commendatus sit [commendandus], non utique infructuose religiosam mentem precantis attingit. Nam et orantes de membris sui corporis faciunt quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum extendunt manus, vel etiam prosternuntur solo, et si quid aliud faciunt visibiliter, quanvis eorum invisibilis voluntas et cordis intentio Deo nota sit, nec ille indigeat his indicis ut animus ei pandatur humanus. Sed hinc magis scipsum excitat homo ad orandum gementumque humiliter atque ferventius; et nescio quomodo cum hi motus corporis fieri nisi motu animi præcedente non possint, eisdem rursus exterioribus visibiliter factis, ille interior invisibilis qui e fecit, augetur. Ac per hoc cordis affectus qui ut ferent ista præcessit, quia facta sunt, crescit. Verumtamen si eo modo quisque teneatur, vel etiam ligetur, ut hæc de suis membris facere nequeat; non ideo non orat interior homo, et ante oculos Dei, in secretissimo cubili, ubi comparitur, sternitur. Ita etiam cum plurimum intersit ubi ponat corpus mortui sui qui pro spiritu ejus Deo supplicat quæ et præcedens affectus locum elegit sanctum; et illic corpore posito recordatus locus sanctus eum qui præcesserat renovat et auget affectum. Tamen etiamsi non possit ubi religiosus animus elegit humare quem diligit, nullo modo debet a supplicationibus necessariis te ejus commendatione cessare. Ubiunque enim jaceat, vel non jaceat defuncti caro, spiritui requies acquirenda est: qui cum inde exiret, secum abstulit sensum, quo interesse possit quomodo quisque sit sive in bonis, sive in malis; nec ab ea carne expectat adjuvari suam vitam, cui præbebat ipse vitam, quam detrahit excedens, et redditurus est rediens: quoniam non caro spiritui, sed spiritus carni etiam ipsius resurrectionis meritum comparat, utrum ad penam an ad gloriam reviviscat.

CAPUT CCCVII.

Quod sæpe in somnis mortui viventibus apparere putantur; ea eodem libro.

Narrantur visa quædam quæ huic disputationi non negligendam videantur inferre quæstionem. Ferunt quippe mortui nonnulli, vel in somnis, vel alio quocunque modo apparuisse viventibus, atque ubi eorum corpora jacerent inluminata nescientibus, locisque monstratis admonuisse ut sibi sepultura quæ deberat præberetur. Hæc si falsa esse responderimus, contra quorum tam scripta fidelium, et contra eorum

sensus qui talia sibi accidisse confirmant, impudenter venire videbimur : sed respondendum est non ideo putandum esse mortuos ista sentire, quia hæc dicere, vel indicare, vel petere videntur in somnis : nam et viventes apparent sæpe viventibus dormientibus, dum se ipsi nesciant apparere, et ab eis hæc quæ somniaverint audiunt dicentibus quod eos in somnis viderint agentes aliquid, vel loquentes. Si ergo ne potest aliquis in somnis videre sibi aliquid quod factum est indicantem, vel etiam quod futurum est prænuntiantem, cum id ego prorsus ignorem, et omnino prorsus non curem, non solum quid ille somniat, sed utrum dormiente me vigilet, an vigilante me dormiat, an uno eodemque tempore vigilemus ambo, sive dormiamus quando ille somnium videt in quo me videt ; quid mirum si nescientes mortui, nec ista sentientes, tamen a viventibus videntur in somnis, et aliquid dicunt quod evigilantes verum esse cognoscant? Angelicis igitur operationibus fieri crediderim, sive permittatur desuper, sive jubetur, ut aliquid dicere de sepeliendis corporibus suis videantur in somnis, cum id penitus nesciant quorum illa sunt corpora. Id autem aliquando utiliter fit, sive ad vivorum quaecumque solatium, ad quos pertinent illi mortui quorum apparent imagines somniantibus, sive ut his admonitionibus generi humano sepulturæ commendetur humanitas, quæ, licet defunctis non optuletur, culpanda tamen irreligiositate negligitur. Aliquando autem fallacibus visis homines in magnos mittuntur errores, quos talia perpeti justum est : velut si quisquam videat in somnis quod Æneas vidisse apud inferos poetica falsitate narratur, et ei conspiciam non sepulti appareat imago, loquaturque talia qualia refertur locutus ille fuisse Palinurus ; et cum evigilaverit, ibi corpus ejus inveniat ubi jacere inhumatum cum somniaret audivit, admonitus et rogatus ut sepeliret inventum. Et quia id verum esse comperit, credat ideo mortuus sepeliri, ut eorum animæ ad loca transeant unde insepultorum animas inferna prohiberi lege somniavit. Nonne ista [ita] credens plurimum a tramite veritatis exorbitat? Sic autem infirmitas humana sese habet, ut cum in somnis quisque viderit mortuum, ipsius animam se videre arbitratur ; cum autem vivum similiter somniaverit, non ejus animam neque corpus, sed hominis similitudinem sibi apparuisse non dubitet, quasi non possint et mortuorum hominum eodem modo nescientium, non animæ, sed similitudines apparere dormientibus. Pro certo cum Mediolani essemus, audivimus quod cum debitum repeteretur a quodam defuncti patris cautione prolata, quod filio nesciente a patre jam fuerat persolutum, contristari homo gravissime cepit, atque mirari quod ei pater moriens non dixerit quid deberet, cum fecisset etiam testamentum : tunc ei [nimis] auxilio apparuit idem pater ejus in somnis, et ubi esset [repositum] recantum quo illa cautio vacuata fuerat, indicavit : quo invento juvenis atque monstrato, non solum falsi debiti calumniam propulsavit, sed etiam **79** paternum recepit chirographum

A quod pater non receperat quando est pecunia persoluta. Illic utique putatur anima hominis curam, gessisse pro filio, et ad eum venisse dormientem, ut docens quod ignorabat magna molestia liberaretur : sed eodem ipso ferme tempore quo id audivimus, id est nobis apud Mediolanum constitutis, Carthaginis rhetor Eulogius, qui meus in eadem arte discipulus fuit, sicut ipse mihi posteaquam in Africam remeavimus, retulit, cum rhetoricos Ciceronis libros discipulis suis traderet, recensens lectionem quam postridie fuerat traditurus, quemdam locum offendit obscurum, quo non intellecto vix potuit dormire sollicitus. Quam nocte somnanti ego illi quod non intelligebat expressui, imo non ego, sed imago mea, nesciente me, et tam longe trans mare aliquid aliud sive agente, sive somniantem, et nihil de illius curis omnino curante. Quomodo fiant ista nescio, sed quomodolibet fiant, cur non eodem modo fieri credimus ut in somnis quisque videat mortuum, quomodo fit ut videat et vivum? ambobus utique nescientibus neque curantibus quis vel ubi, vel quando eorum imagines somniat. Similia sunt autem somniis nonnulla etiam visa vigilantium qui turbatos habent sensus, sicut phrenetici vel quocumque furentes modo : nam et ipsi loquuntur secum quasi vere presentibus loquantur, et tam cum absentibus quam cum presentibus quorum imagines cerunt, sive vivorum, sive mortuorum : sed quemadmodum hi qui vivunt ab eis se videri et cum eis se loqui nesciunt (neque enim revera ipsi adsunt, aut ipsi sermocinantur, sed turbatis sensibus homines talia visa imaginaria patiuntur), eodem modo et hi qui ex hac vita migraverunt, sic affectis hominibus videntur quasi presentes, cum sint absentes, et utrum aliqui eos imaginatiter videant omnino nescientes. Huic rei simile est et illud, cum homines altius quam si dormirent subtrahuntur corporis sensibus, et occupantur talibus visis : et his enim apparent imagines vivorum atque mortuorum, sed cum fuerint sensibus redditi, quoscumque mortuos vidisse se dixerint, vere cum eis fuisse creduntur : nec attendunt qui hæc audiunt, similiter ab eis absentium atque nescientium quorundam etiam imagines visas esse vivorum. Ibi ergo sunt spiritus defunctorum, ubi non vident quæcumque aguntur aut eveniunt in ista vita hominibus : quomodo ergo vident tanulos suos aut corpora sua utrum abjecta jaceant an sepulta? quomodo intersunt miseris vivorum, cum vel sua ipsi mala patientur, si talia merita contraxerunt, vel in pace requiescant, sicut huic Josiæ promissum est, ubi mala ultra nec patiando, nec compatiendo sustineant, liberati ab omnibus malis quæ patiando et compatiendo cum hic viverent sustinebant? Dixerit aliquis : Si nulla est mortuis cura de vivis, quomodo ille dives qui apud inferos torquebatur rogabat Abraham patrem ut mittat Lazarum ad quinque fratres suos, nondum mortuos, et agat cum eis ne veniant et ipsi in eundem tormentorum locum? Sed nunquid quia hoc ille dives dixit, ideo quid fratres agerent vel quid paterentur illo tempore scivit? Ita illi fuit cura de vivis, quamvis quid age-

rent omnino nesciret, quemadmodum nobis est cura de mortuis, quamvis quid agant utique nesciamus: nam si nihil de mortuis curaremus, non utique pro illis Deo supplicaremus.

CAPUT CCCVIII.

Utrum martyres in beneficiis quæ eorum orationibus conferuntur ipsi interesse credendi sunt rebus humanis; ex libro eodem.

Proinde fatendum est nescire quidem mortuos quid hic agatur, sed dum hic agitur: postea vero audire ab eis qui hinc ad eos moriendo pergunt, non quidem omnia, sed quæ sinunt indicare qui sinuntur etiam ista meminisse, et quæ illos quibus hæc indicant oportet audire. Possunt et ab angelis qui rebus quæ aguntur hic præsto sunt audire aliquid mortui, quod unumquemque illorum audire debere iudicat, cui cuncta subjecta sunt. Nisi enim essent angeli qui possint interesse vivorum et mortuorum locis, non dixisset Dominus Jesus: Contigit autem mori inopem illum, et afferri ab angelis in sinum Abrabæ. Nunc ergo hic, nunc ibi esse potuerunt qui hinc illuc quem Deus voluit abstulerunt. Possunt etiam spiritus mortuorum aliqua quæ hic aguntur quæ necessaria sunt eis eos nosse, et quos necessarium est ea nosse [et quæ necessarium non est eos nosse], non solum præsentia vel præterita, verum etiam futura, Spiritu Dei revelante, cognoscere; sicut non omnes homines, sed prophetæ dum hic viverent cognoscebant, nec ipsi omnia, sed quæ illis esse revelanda Dei providentia iudicabat. Mitti quoque ad vivos aliquos ex mortuis, sicut e contrario Paulus ex vivis in paradysum raptus est, divina Scriptura testatur. Hinc et ista solvitur quæstio, quoniam modo martyres ipsis beneficiis quæ dantur orantibus indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agunt vivi. Non enim solis beneficiorum effectibus, verum ipsa etiam hominum aspectibus confessorem apparuisse Felicem, cuius inquietum pie diligens, cum a barbaris Nola oppugnaretur, audivimus non incertis rumoribus, sed testibus certis. Verum ista divinitus exhibentur longe aliter quam sese habet usitatus ordo singulis creaturarum generibus attributus. Non enim quia in vinum aqua cum voluit Dominus repente conversa est, ideo non debemus quid aqua valeat in elementorum ordine proprio, ab istius divini operis raritate, vel potius singularitate discernere: nec quoniam Lazarus resurrexit, ideo mortuus omnis quando vult resurgit, aut eo modo exanimis a vivente quomodo a vigilante dormiens excitatur. Alii [itaque] sunt humanarum limites rerum, alia divinarum signavitutum; alia sunt quæ naturaliter, alia quæ mirabiliter fiunt: quamvis et naturæ Deus adsit ut sit, et miraculis natura non desit. Non igitur ideo putandum est vivorum rebus quoslibet interesse posse defunctos, quoniam quibusdam sanandis vel adjuvandis martyres adsunt; sed ideo potius intelligendum est quod per Divinam potentiam martyres vivorum rebus intersunt, quoniam defuncti per naturam propriam vivorum rebus interesse non possunt. Quanquam ista quæstio vires intelligentiæ meæ viciat [vincat], quemadmodum opitulentur martyres his

quos per eos certum est adjuvari: utrum ipsi per se ipsos adsint uno tempore tam diversis locis et tanta inter se longinquitate discretis, sive ubi sunt eorum memoriæ, sive præter suas memorias ubicunque ad se sentiuntur; an ipsi in loco suis meritis congruo ab omni mortalium conversatione semotis, et tamen generaliter orationibus [orantibus] pro indigentia supplicantium, sicut nos oramus pro mortuis, quibus utique non præsentamur, nec ubi sint vel quid agant scimus, Deus omnipotens qui est ubique præsens, nec concretus nobis, nec remotus a nobis, exaudiens martyrum preces, per angelica ministeria usquequaque diffusa præbeat hominibus ista solatia, quibus in huius vitæ miseria iudicat esse præbenda, et suorum merita martyrum ubi vult, quando vult, quomodo vult, maximeque eorum memorias (quoniam hoc novit expedire nobis ad ædificandam fidem Christi, pro cuius illi confessione sunt passi) mirabili atque ineffabili potestate ac bonitate commendat. Res est hæc altior quam ut a me possit attingi, et abstrusior quam ut a me valeat perscrutari; et ideo quid horum duorum sit, an vero fortassis utrumque sit, ut aliquando ista fiant per ipsam præsentiam martyrum, aliquando per angelos suscipientes personam martyrum, definire non audeo. Mallem a scientibus ista perquirere: neque enim nemo est qui hæc sciat, non qui sibi scire videatur et nesciat. Dona enim Dei sunt his alia et illis alia largientis, secundum Apostolum qui dicit, unicuique dari manifestationem Spiritus ad utilitatem.

CAPUT CCCIX.

Item de oblatione vel eleemosyna pro defunctis; ex eodem libro.

Quæ cum ita sint, non existimemus ad moruos pro quibus curam gerimus pervenire, nisi quod pro eis, sive altaris, sive orationum, sive eleemosynarum sacrificiis solemniter supplicamus: quamvis non pro quibus fiunt omnibus prosint, sed eis tantum quibus dum vivunt comparatur ut prosint. Sed quia non discernimus qui sint, oportet ea pro regeneratis omnibus facere, ut nullus eorum prætermittatur ad quos hæc beneficia possint et de eant pervenire. Melius enim supererunt ista eis quibus nec ob sunt nec prosunt, quam eis dæruunt quibus prosunt. Diligentius tamen facit hæc quisque pro necessariis suis, quo pro illo fiant similiter a suis. Corpori autem humano quidquid impenditur, non est præsidium salutis, sed humanitatis officium, secundum affectum quo nemo unquam carnem suam odio habet. Unde oportet ut quam potest pro carne proximi curam gerat, cum illo inde recesserit qui regebat. Et si hæc faciunt qui carnis resurrectionem non credunt, quanto magis debent facere qui credunt ut corpori mortuo, sed tamen resurrecturo et in æternitate mansuro, impensum ejusmodi officium sit etiam quodammodo ejusdem fidei testimonium? Quod vero quisque apud memorias martyrum sepelitur, hoc tantum mihi videtur prodesse defuncto, ut commendans eum etiam martyrum patrocinio affectus pro illo supplicationis augeatur.

CAPUT CCCX.

De sententia Domini dicentis : Qui viderit mulierem ad concupiscendum, etc.; ex libro 1 de sermone Domini in monte.

Andistis quia dictum est [antiquis] : Non mœchaberis ; ego autem dico vobis quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo. Justitia ergo minor est non mœchari corporum conjunctione, justitia vero major regni Dei, non mœchari in corde. Quisquis autem non mœchetur in corde, multo facilius custodit ut non mœchetur in corpore; illud ergo confirmavit qui hoc præcepit; non enim venit legem solvere sed implere. Sane considerandum est quod non dixit, Omnis qui concupierit mulierem, sed, Qui viderit mulierem ad concupiscendum, id est, hoc sine et hoc animo attenderit, ut eam concupiscat, quod jam non est titillari delectatione carnis, sed plane [plene] consentire libidini, ita ut non refrenetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, satietur; nam tria sunt quibus impletur peccatum, suggestione, delectatione, consensione. Suggestio sive per memoriam fit, sive per corporis sensus, cum aliquid videmus, vel audimus, vel olfacimus, vel gustamus, vel tangimus. Quo si frui delectaverit, delectatio illicita refrenanda est : velut cum jejunamus, et visis cibis palati appetitus assurgit, non fit nisi delectatione, sed huic tamen non consentimus, et eam dominantis rationis jure cohibemus : si autem consensio facta fuerit, plenum peccatum erit, notum [autem] Deo in corde nostro etiam in facto non innotescat hominibus. Ita ergo sunt isti gradus, quasi a serpente suggestio fiat, id est lubrico et volubili, hoc est temporali corporum motu, quia etsi qua talia phantasmata intus versantur in anima, de corpore forissecus tracta sunt; et si quis occultus præter istos quinque sensus motus corporis animam tangit, est etiam ipse temporalis et lubricus, et ideo quanto illabitur occultius, ut cogitationem contingat, tanto convenientius serpenti comparatur. Tria ergo hæc, ut dicere cœperam, similia sunt illi gestæ rei quæ in Genesi scripta est, ut quasi a serpente fiat suggestio et quædam suasio : in appetitu autem carnali tanquam in Eva delectatio, in ratione vero, tanquam in viro consensio. Quibus peractis, tanquam de paradiso, hoc est de beatissima luce justitiæ, in mortem homo expellitur justissime omnino. Non enim cogit qui suadet, et omnes naturæ in ordine suo, gradibus suis pulchræ sunt, sed de superioribus, in quibus rationalis animus ordinatus est, ad inferiora non est declinandum; nec quisquam hoc facere cogitur, et ideo si fecerit, sine justa defensione punitur : non enim hoc committit invitus. Verumtamen delectatio ante consuetudinem vel nulla est, vel tam tenuis, ut prope nulla sit, cui consentire magnum peccatum est, cum est illicita. Cum autem quisque consenserit, committit peccatum in corde; si autem etiam in factum processerit, videtur satiari et extinguere cupiditas; sed postea cum suggestio repetitur, major accenditur de-

A lectatio, quæ tamen adhuc multo minor est quam illa quæ assiduis factis in consuetudinem vertit. Hanc enim vincere difficillimum est, et tamen etiam ipsam consuetudinem si se quisque non deserat, et Christianam malitiam non reformidet, illo duce atque adjutore superabit; ac sic in pristinam pacem atque ordinem et vir Christo, et mulier viro subjicitur. Sicut ergo tribus gradibus ad peccatum pervenitur : suggestione, delectatione, consensione; ita ipsius peccati tres sunt differentis : in corde, in factu, in consuetudine; tanquam tres mortes : una quasi in domo, id est cum in corde consentitur libidini; altera jam prolata quasi extra portam, cum in factum procedit assensio; tertia cum vi consuetudinis malæ, tanquam mole terrena premitur animus, quasi in sepulcro jam putens. Quæ tria genera mortuorum Dominum resuscitasse quisquis Evangelium legit agnoscit. Et fortasse considerat quas differentias habeat etiam ipsa vox resuscitantis; cum alibi dicit : Puella, surge; alibi : Juvenis, tibi dico, surge; alibi : **S** Infremuit spiritu et fleuit; et rursus fremuit, et post deinde voce magna clamavit : Lazare, veni foras. Quapropter nomine mœchantium qui hoc capitulo commemorantur, omnem carnalem et libidiniosam concupiscentiam oportet intelligi. Cum enim tum assidue idololatriam Scriptura fornicationem dicat, Paulus autem apostolus avaritiam idololatriæ nomine appellet, quis dubitat omnem malam concupiscentiam recte fornicationem vocari, quando anima, neglecta superiore lege quæ regitur, inferiorum naturarum turpi voluptate, quasi mercede prostituta, corrumpitur? Et ideo quisquis carnalem delectationem adversus rectam voluntatem suam rebellare sentit per consuetudinem peccatorum, cujus indomita violentia trahitur in captivitatem, reculat, quantum potest, qualem pacem peccando amisit, et exclamet : Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? gratia Dei per Jesum Christum [Dominum nostrum]. Ita enim cum se infelicem exclamat, lugendo implorat consolatoris auxilium, nec parvus est ad beatitudinem accessus cognitio infelicitatis suæ, et ideo : Beati (etiam) lugentes, quoniam ipsi consolabuntur.

CAPUT CCCXI.

De eo quod ait Dominus : Omni petenti date; quomodo non sit contrarium sententiæ dicentis : Ne dederis peccatori.

Omni petenti te, inquit, da, non omnia petenti, ut id des quod donare honeste et juste potes : quid si en in pecuniam petat, qua innocentem conetur occidere? quid si postremo stuprum petat? sed ne multa persequar quæ sunt innumerabilia, id profecto dandum est quod nec tibi, nec alteri noceat, quantum sciri aut credi ab homine potest; et cui juste negaveris quod petit, indicanda est ipsa justitia, ut non eum inanem dimittas : ita omni petenti te dabis, quamvis non semper id quod petit dabis; et aliquando melius aliquid dabis, cum petentem te injusta correxeris. Quod autem ait, Qui voluerit a te mutuari, ut

aversatus fueris, ad animum referendum est. Illi-
rem enim datorem diligit Deus. Mutuatur autem om-
nis qui accipit, etiamsi non ipse soluturus est : cum
enim misericordibus Deus plura restituat, omnis qui
beneficium præstat feneratur.

CAPUT CCCXII.

*Quomodo intelligendum sit : Cavete ne justitiam ves-
tram facitis coram hominibus : vel quæ sit sinistra ;
ex eodem libro.*

Cor's mundatio est tanquam oculus quo videtur
Deus, cujus simplicis habendi tantam curam esse
oportet, quantum ejus rei dignitas flagitat, quæ tali
oculo conspici potest. Huic autem oculo magna ex
parte mundato difficile est non subripere sordes ali-
quas de his rebus quæ ipsas nostras bonas actiones
comitari solent, veluti est laus humana : siquidem non
recte vivere perniciosum est, recte autem vivere, et
nolle laudari, quid est aliud quam inimicum esse re-
bus humanis, quæ utique tanto sunt miseriore,
quanto minus placet recta vita hominum ? Si ergo
inter quos vivis te recte viventem non laudaverint,
illi in errore sunt ; si autem laudaverint, tu in peri-
culo : nisi tam simplex cor habueris et mundum, ut
ea quæ recte facis non propter laudes hominum fa-
cias, magisque illis recta laudantibus gratuleris qui-
bus id quod bonum est placet, quam tibi, quia
recte vivis, etiamsi nemo laudaret ; ipsamque laudem
tuam tunc intelligas utilem esse laudantibus, si non
te ipsum in tua bona vita, sed Deum honorent, cujus
sanctissimum templum est quisquis vivit bene, ut
illud impleatur quod ait David : In Domino lauda-
bitur anima mea, audiant mites et jucundentur [man-
sueti et lætentur]. Pertinet ergo ad oculum mundum
non intueri in recte faciendo laudes hominum, et ad
eas referre quod recte facis, id est propterea recte
facere aliquid ut hominibus placeas ; sic enim etiam
simulare bonum libebit, si non attendentur [attendi-
tur], nisi ut homo laudet, qui quoniam videre cor
non potest, potest etiam falsa laudare : quod qui fa-
ciunt, id est qui bonitatem simulant, duplici corde
sunt. Non ergo habet simplex cor, id est mundum
cor, nisi qui transcendit humanas laudes, et illum
solum intuetur cum recte vivit, et ei placere nititur
qui conscientiæ solus inspector est ; de cujus con-
scientiæ puritate quidquid procedit, tanto est lauda-
bilis, quanto humanas laudes minus desiderat. Ca-
vete ergo, inquit, facere justitiam vestram coram
hominibus, ut videamini ab eis, id est, cavete hoc
animo juste vivere, et ibi constituere bonum vest-
rum, ut vos videant homines ; alioquin mercedem
non habebitis apud Patrem vestrum qui in cælis
est : non si ab hominibus videamini, sed si propterea
juste vivatis ut ab hominibus videamini. Nam ubi
erit quod in principio sermonis hujus dictum est :
Vos estis lumen [lux] mundi ? Non potest civitas
abscondi super montem posita, neque accendunt
lucernam et ponunt eam sub modio, sed super can-
delabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt : sic
luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant

A bona facta vestra ; sed non ibi finem constituit, addi-
dit enim : Et glorificent Patrem vestrum qui in cælis
est. Hic autem quia hoc reprehendit si sibi ipse sit
[si ibi sit] finis recte factorum, id est, si propterea
recte faciamus ut tantum videamur ab hominibus,
posteaquam dixit : Cavete facere justitiam vestram
coram hominibus, ut videamini ab eis, nihil addidit
in quo apparet non hoc eum prohibuisse ut recte
fiat coram hominibus, sed ne ideo recte fiat coram
hominibus ut videamur ab eis, id est, ut hoc intueamur,
et ibi finem nostri propositi collochemus ; nam
et Apostolus dicit : Si adhuc hominibus placerem,
Christi servus non essem ; cum alio loco dicat : Pla-
cete hominibus [omnibus] per omnia, sicut [et] ego
omnibus per omnia placeo, quod qui non intelligunt,
B contrarium putant, cum ille se dixerit non placere
hominibus, quia non ideo recte faciebat ut placeret
hominibus, sed ut Deo, ad cujus amorem corda ho-
minum volebat convertere, eo ipso quo placebat
hominibus : itaque et non se placere hominibus
recte dicebat, quia in eo ipso ut Deo placeret intue-
batur : et placendum esse hominibus recte præcipie-
bat : non ut hoc appeteretur tanquam merces recte
factorum, sed quia Deo placere non posset qui non
se his quos salvos fieri vellet præberet imitandum :
imitari autem illum qui sibi non placuerit, nullo
facto [pacto] quiquam potest. Sicut ergo non absurde
loqueretur qui diceret : In hac opera qua navem quæro,
non navem quæro, sed patriam ; sic Apostolus convenienter
diceret : In hac C opera qua hominibus placeo, non
hominibus, sed Deo placeo, quia non hoc appeto, sed
ad id refero ut me imitentur quos salvos fieri
volo ; sicut dicit de oblatione quæ fit in sanctos,
non quia quæro datum, sed inquiri [requiro] fruc-
tum, id est, quod quæro datum vestrum, non hoc
quæro, sed fructum vestrum : hoc enim indicio appa-
rere poterat quantum profecissent in Deum, cum id li-
benter facerent [offerrent], quod non propter gaudium
de S muneribus, sed propter communionem chari-
tatis ab eo quærebatur. Illi ergo perceperunt mer-
cedem suam, qui non ob aliud eleemosynam faciunt
nisi ut glorificentur ab hominibus : non si glorificen-
tur ab hominibus, sed si ideo faciant ut glorificentur,
sicut superius tractatum est. Laus enim humana
D non appeti a recte faciente, sed sequi debet recte fa-
cientem, ut illis proficiant qui etiam imitari possunt
quod laudant, non ut hinc putet aliquid eis sit pro-
desse quem laudant. Te autem faciente eleemosy-
nam, non sciat [nesciat] sinistra tua quid faciat dex-
tera tua. Nihil consequentius sinistra videtur signifi-
care, quam ipsam delectationem laudis ; dextra au-
tem significat intentionem implendi præcepta divina.
Cum itaque conscientiæ facientis eleemosynam mis-
cet se appetitio laudis humanæ, fit sinistra consci-
operis dextræ. Nesciat ergo sinistra tua quid faciat
dextera tua, id est, non se misceat conscientiæ tuæ
laudis humanæ appetitio, cum eleemosyna faciendâ
divinum præceptum contendis implere. Ut sit eleo-

mosyna tua in abscondito [absconso]. Quid est in abscondito, nisi in ipsa bona conscientia, quæ humanis oculis demonstrari non potest nec verbis aperiri? quandoquidem multi multa mentiuntur. Quapropter, si dextra intrinsecus agit in abscondito, ad sinistram pertinent exteriora omnia quæ sunt visibilia et temporalia. Sit ergo elemosyna tua in ipsa conscientia, ubi multi elemosynam faciunt bona voluntate, etiamsi pecuniam vel si quid est aliud quod inopi largiendum est non habent; multi autem foris faciunt, et intus non faciunt, qui vel ambitione vel alienius temporalis rei gratia, volunt misericordes videri, in quibus sola sinistra operari existimanda est. Item alii quasi medium inter utrosque locum tenent, ut et in actione quæ in Deum est elemosynam faciant, et tamen inerat se huic optimæ voluntati nonnulla etiam laudis vel cuiusque rei fragilis et temporalis cupiditas: sed Dominus noster multo vehementius prohibet solam sinistram in nobis operari, quando etiam misceri eam velit operibus dextræ, ut scilicet non modo sola temporalium rerum cupiditate caveamus elemosynam facere, sed nec ita in hoc opere attendamus Deum, ut sese misceat vel adjungat exteriorum appetitio commodorum. Agitur enim de corde mundando, quod nisi fuerit simplex, mundum non erit: simplex autem quomodo erit, si duobus dominis servit, nec una intentione rerum æternarum purificat: sciam eam sed eam mortali in quo que fragilis in que reum amorem obnubilat? Sit ergo elemosyna tua in abscondito [absconso], et Pater tuus qui videt in abscondito, red et tibi; rectissime omnino et verissime. Si enim præmium ab eo expectas qui conscientie solus inspector est, sufficiat tibi ad promerendum præmium ipsa conscientia.

CAPUT CCCIII.

Cur orandum sit, Deo sciente quid nobis necessarium; ex eodem libro.

Quæri potest sive rebus sive verbis orandum sit? quid opus sit ipsa oratione, si Deus jam novit quid nobis sit necessarium? nisi quia ipsa orationis intentio cor nostrum serenat et purgat, capaciusque efficit ad excipienda divina munera quæ spiritaliter nobis infunduntur. Non enim ambitione precum nos exaudit Deus, qui semper paratus est dare suam lucem nobis non visibilem, sed intelligibilem et spiritalem; sed nos non semper parati sumus accipere, cum declinamur [inclinamur] in alia, et rerum temporalium cupiditate tenebramur. Fit ergo in oratione conversio cordis ad eum qui semper dare paratus est, si nos capiamus quod dederit, et in ipsa conversione purgatio interioris oculi, cum excluduntur ea quæ temporaliter cupiebantur, ut acies simplicis cordis ferre possit simplicem lucem, divinitus sine ullo casu aut immutatione fulgentem; nec solum ferre, sed etiam manere in illa, non tantum sine molestia, sed etiam cum ineffabili gaudio, quod vere ac sinceriter beata vita percipitur [perficitur].

CAPUT CCCXIV.

De differentia tentationis: et quomodo diabolus stete-

rit ante Deum aut petit Job tentandum; ex eodem libro.

Sexta petitio est, Et ne nos inferas in tentationem. Nonnulli eod ces habent, inducas, quod tantumdem valere arbitror; nam ex uno Græco quod dictum est ἐπίπυξ [επιστήγης], Latine utrumque translatum est. Multi autem deprecando ita dicunt: Ne nos peccatis induci in tentationem, exponentes videlicet quomodo dictum sit inducas. Non enim per seipsum inducit Deus, sed induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit, ordine occultissimo ac meritis causis, etiam sæpe manifestis, dignum judicat ille quem deserat et in tentationem induci sinat. Aliud est autem induci in tentationem, aliud tentari: nam sine tentatione probatus esse nullus potest, sive sibi ipsi, sicut scriptum est: Qui non est tentatus qualia scit? sive aliis, sicut Apostolus dicit: Et tentationem vestram in carne mea non sprevisistis. Hinc enim eos firmos esse cognovit, quod eis tribulationibus quæ Apostolo secundum carnem acciderant non sunt a charitate deflexi: nam Deo noti sumus et ante omnes tentationes, qui scit omnia ætequam flant. Quod itaque scriptum est: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligatis eum; illa locutione positum est, ut sciat pro eo quod est, ut scire vos faciat: sicut diem lætum dicimus quod lætus faci, et frigus pigrum quod pigros facit, et innumerabilia hujusmodi, quæ sive in consuetudine loquendi, sive in sermone doctorum, sive in Scripturis sanctis reperiuntur; quod non intelligentes hæretici qui Veteri Testamento adversantur, velut ignorantie vitio notandum putant eum de quo dictum est: Tentat vos Dominus Deus vester, quasi in Evangelio de Domino scriptum non sit: Hoc autem dicebat tentans eum, nam ipse sciebat quid esset factururus; si enim noverat cor ejus quem tentabat, quid est quod voluit videre tentando? sed profecto illud factum est ut ipse sibi notus fieret qui tentabatur, suamque desperationem condemnaret saturatis turbis de pane Domini, qui eas non habere quod ederent existimaverat. Non ergo hic oratur ut non tententur, sed ut non inferantur in tentationem; tanquam si quisquam cui necesse est igne examinari, non oret ut igne non contingatur, sed ut non exuratur. Vasa enim figuli probat fornax, homines vero justos, tentatio tribulationis. D Joseph ergo tentatus est illecebra stupri, sed non est inductus in tentationem; Suzanna tentata est, nec ipsa inducta vel illata in tentationem; multique alii utriusque sexus. Sed Job maxime, cujus admirabilem stabilitatem in Deo Domino suo cum illi hæretici hostes Veteris Testamenti ore sacri ego irridere voluerint, illud præ cæteris ventilant quod Satanæ potuerit eum tentandum: quarunt enim ab imperitis hominibus talia intelligere nequam valentibus, quomodo Satanæ cum Deo loqui potuerit? non intuentes, non enim possunt, cum superstitione et contentione cæcati sunt, Deum non **83** loci spatium mole corporis occupare, et sic alibi esse, alibi non esse, aut certe hic partem ha-

bere aliam et a tibi aliam; sed majestate ubique præsto esse, non per partes divisum, sed ubique perfectum. Quod si carnaliter intuentur quod dictum est: Cælum mihi thronus [sedes] est, et terra scabellum pedum meorum; cui loco et Dominus attestatur dicens: Non juretis, neque per cælum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; quid mirum si in terra diabolus constitutus, ante pedes Dei stetit, et coram illo aliquid locutus est? Nam quando illi valent intelligere nullam esse animam, quamvis perversam, quæ tamen nullo modo ratiocinari potest, in cujus conscientia non loquatur Dominus? Quis enim scripsit in cordibus hominum naturalem legem nisi Deus? de qua lege Apostolus dicit: Cum enim gentes quæ legem non habent naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, contestante conscientia illorum et inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam excusantium, in die qua judicabit Deus occulta hominum. Quapropter si omnis anima rationalis, etiam cupiditate cæcata, tamen cum cogitat et ratiocinatur, quidquid in ea ratiocinatione verum est, non ei tribuendum est, sed ipsi lumini veritatis, a quo vel tenuiter pro sui capacitate illustratur, ut verum aliquid in ratiocinando sentiat; quid mirum si diaboli anima, prava cupiditate perversa, quidquid tamen verum de justo viro cogitavit, cum eum tentare vellet ipsius Dei voce, id est ipsius Veritatis voce, audisse perhibetur? Quidquid autem falsum illi cupiditati tribuitur qua diaboli nomen accepit, quamquam [quamvis] etiam per creaturam corporalem atque visibilem Deus plerumque locutus est, seu bonis, seu malis, tanquam omnium Dominus et rector, et pro cujusque rei meritis ordinator, sicut per angelos qui hominum quoque aspectibus apparuerunt, et per prophetas dicentes, hæc dicit Dominus. Quid ergo mirum si quanquam non in ipsa cogitatione, per aliquam certe creaturam tali operi accommodatam Deus locutus cum diabolo dicitur? Nec dignitatis esse arbitrentur et quasi justitiæ meritum quod cum illo Deus locutus est, quoniam locutus est cum anima angelica, quamquam stulta et cupida, tanquam si loqueretur cum anima humana stulta et cupida; aut ipsi dicant quomodo locutus est Deus cum illo divite cujus cupiditatem stultissimam arguere voluit dicens: Stulte, hac nocte anima tua expostulatur a te, et quæ præparasti cujus erunt? Certe hoc ipse Dominus in Evangelio dicit, cui hæretici isti, velint nolint, colla submitunt. Si autem hoc moventur quod tentandum jus um Satanæ petit a Deo, non ego expono quare sit factum, sed ipsos ego exponere quare sit dictum in Evangelio ab ipso Domino discipulis suis: Ecce Satanæ petiit vexare vos quomodo triticum; et Petro ait: Ego autem postulavi ne deficiat fides tua. Cum autem hoc exponunt mihi, simul illud quod a me quærunter exponunt sibi. Si vero non valuerint hoc exponere, non audeant id quod in Evangelio sine offensione non intelligunt, in aliquo

libro cum temeritate culpare. Fiunt igitur tentationes per Satanam, non potestate ejus, sed permissio homini ad homines, aut pro suis peccatis puniendos, aut pro Dei misericordia probandos et exercendos; et interest plurimum in qualem quisque tentationem incidat. Non enim in talem incidit Judas qui vendidit Dominum, in qualem incidit Petrus cum territus Dominum negavit. Sunt etiam humanæ tentationes, credo cum bono quisque animo, secundam humanam tamen fragilitatem, in aliquo consilio labitur, aut irritatur in fratrem studio corrigendi, paulo tamen amplius quam Christiana tranquillitas postulat; de quibus Apostolus dicit: Tentatio vos non apprehendat nisi humana, cum idem dicat: Fidelis Deus, qui vos non sinat tentari supra quam poteris ferre, sed faciet cum tentatione etiam exitum [proventum], ut possitis tolerare. In qua sententia satis ostendit non id nobis orandum esse ut non tentemur, sed ne in tentationem inducamur; inducimur enim, si tales acciderint quas ferre non possumus: sed cum tentationes periculosæ in quas inferri atque induci perniciosum est, aut prosperis rebus temporalibus aut adversis oriantur, nemo frangitur adversarum molestia qui prosperarum delectatione [dilectione] non capitur.

CAPUT CCCXV.

De septiformi Spiritu septemque beatitudinibus, et septem petitionibus orationis Dominicæ.

Videtur etiam mihi septenarius iste numerus harum petitionum congruere illi septenario numero, ex quo totus iste sermo manavit. Si enim timor Dei est quo beati sunt pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum, petamus ut sanctificetur in hominibus nomen Dei, timore casus permanente in sæculum sæculi. Si pietas est qua beati sunt mites, quia ipsi hæreditate possidebunt terram, petamus ut veniat regnum ejus, sive in nos ipsos, ut mitemur, nec ei resistamus, sive de cælo in terras, in claritate adventus Domini quo nos gaudebimus et laudamur, dicente illo: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. In Domino, inquit propheta, laudabitur anima mea, audiant mites [mansueti] et jœcundentur. Si scientia est qua beati sunt qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur, oremus ut fiat voluntas ejus sicut in cælo et in terra, quia cum corpus tanquam terra, spiritui tanquam cælo, summa et tota pace consenserit, non lugebimus; nam nullus alius hujus temporis luctus est, nisi cum adversum se ista consurgunt, et cogunt nos dicere: Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ; et luctum nostrum lacrymosa voce testari: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Si fortitudo est qua beati sunt qui esuriunt et sitiunt justitiam, quia ipsi saturabuntur, oremus ut panis noster quotidianus detur nobis hodie, quo fulti atque sustentati, ad plenissimam illam saturitatem venire possimus. Si consilium est quo beati sunt misericordes, quoniam ipsorum miserebitur Deus, dimittamus debitoribus nostris, et oremus ut et no-

bis nostra dimittantur. Si intellectus est quo beati sunt mundi corde quoniam ipsi Deum videbunt, oremus non induci in tentationem, ne habeamus duplex cor non appetendo simplex bonum, quo referamus omnia quæ operamur, sed simul temporalia et terrena sectando; tentationes enim de his rebus quæ graves et calamitosæ videntur hominibus, non in nos valent, si non valeant illæ quæ blanditiis earum rerum accidunt quas homines bonas et lætabundas putant. Si sapientia est qua beati sunt pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur, oremus ut liberemur a malo: Ipsa enim liberatio liberos nos faciet, id est filios Dei, ut spiritu adoptionis clamemus, Abba pater.

CAPUT CCCXVI.

84 De jejunio et lavanda facie vel unyendo capite; B ex eodem libro.

Cum autem jejunatis, inquit, nolite fieri sicut hypocritæ tristes, exterminant enim vultum suum, ut videantur hominibus jejunantes. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Vos autem jejunantes, unyite capita vestra, et facies vestras lavate, ne videamini hominibus jejunantes, sed Patri vestro qui est in abscondito, et Pater vester qui videt in abscondito, reddet vobis. Manifestum est his præceptis, omnem nostram rationem [intentionem] in interiora gaudia dirigi, ne foris quærentes mercedem huic sæculo conformemur, et amittamus promissionem tanto solidioris atque firmitioris, quanto interioris beatitudinis qua nos elegit Deus conformes fieri imaginis Filii ejus [sui]. In hoc autem capitulo maxime animadvertendum est, non in solo rerum corporearum nitore atque pompa, sed etiam in ipsis sordibus luctuosus esse posse jactantiam, et eo periculosiorem, quo sub nomine servitutis Dei decipit. Qui ergo immoderato cultu corporis atque vestitus, vel cæterarum rerum nitore præfulget, facile convincitur rebus ipsis pompæ sæculi esse sectator. Nec quemquam fallit dolosa imagine sanctitatis: qui autem in professione Christianitatis inusitato squalore ac sordibus intentos in se hominum oculos facit, cum id voluntate facit, non necessitate patitur, cæteris hujus [ejus] operibus potest conjici, utrum hoc contemptu superflui cultus, an ambitione aliqua faciat; quia et sub ovina pelle cavendos lupos Dominus præcepit: Sed ex fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos. Cum enim comperint aliquibus tentationibus ea ipsa [scilicet] illis subtrahi vel negari quæ isto velamine vel consecuti sunt, vel consequi cupiunt, tunc necesse est ut appareat utrum lupo in ovina pelle sit, an ovis in sua. Non enim propterea ornatu superfluo debet aspectus hominum mulcere Christianus, quia illum parcum habitum ac necessarium etiam simulatores sæpe usurpant, ut incautos decipiant, quia et illæ oves non debent deponere pelles suas, si aliquando eis lupi se contegunt. Quæri ergo solet quid sit quod ait: Vos autem jejunantes, unyite capita vestra, et facies vestras lavate, ne videamini hominibus jejunantes; non enim quispiam recto præceperit, quamvis faciem quotidiana consuetudine lavemus, unctis

etiam capitibus cum jejunamus nos esse debere. Quod si turpissimum omnes farenur, intelligendum est hoc præceptum unyendi caput et faciem lavandi ad interiorem hominem pertinere: unyere ergo caput ad lætitiã pertinet, lavare autem faciem, ad munditiã: et ideo caput unyit qui lætatur interius mente atque ratione. Hoc enim recte accipimus caput quod in anima præeminet, et quo cætera hominis regi et gubernari manifestum est; et hoc facit qui non foris quærit lætitiã, ut de hominum laudibus carnaliter gaudeat. Caro enim, quæ subjecta esse debet, nullo modo est totius naturæ humanæ caput: Nemo quidem unquam carnem suam odio habuit, sicut Apostolus dicit, cum de diligenda uxore præcipit. Sed caput mulieris vir, cui viro caput est Christus. Interius ergo gaudeat in jejunio suo, eo ipso quo sic se jejunando averit a voluptate sæculi, ut sit subditus Christo qui secundum hoc præceptum caput unctum habere desiderat; ita enim et faciem lavabit, id est cor mundabit, quo visurus est Deum non interposito velamine, propter infirmitatem contractam de sordibus, sed firmus et stabilis, quoniam mundus et simplex. Lavamini, inquit, mundi estote; auferte nequitiã ab animis vestris atque a conspectu oculorum meorum. Ab his igitur sordibus facies nostra lavanda est, quibus Dei aspectus offenditur: nos enim revelata facie gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem transformabimur. Sæpe etiam cogitatio necessariarum rerum ad istam vitam pertinentium et sauciat et sordidat interiorem oculum nostrum, et plerumque conduplicat [cor duplicat], ut ea quæ videmur cum hominibus recte facere, non eo corde faciamus quo Dominus præcepit, id est non quia eos diligimus, sed quia commodum ab eis aliquod propter necessitatem præsentis vitæ adipisci volumus. Debemus autem bene facere illis propter salutem ipsorum æternam, non propter temporale commodum nostrum. Inclinet ergo Deus cor nostrum in testimonia sua, et non in enolumentum. Finis enim præcepti est charitas, de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. Qui autem propter suam in hac vita necessitatem fratri consulit, non utique charitati consulit, quia non illi quem debet tanquam seipsum diligere, sed sibi consulit, vel potius nec sibi, quandoquidem hinc sibi facit duplex cor quo impeditur ad videndum Deum, in qua sola visione est beatitudo certa atque perpetua.

CAPUT CCCXVII.

De eo quod ait Dominus: Si ergo lumen quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? ex eodem libro.

Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si ergo oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus nequam est, totum corpus tuum tenebrosus erit. Si ergo lumen quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? Qui locus sic intelligendus est, ut noverimus omnia opera nostra tunc esse munda, et placere in conspectu Dei, si fiant simplici corde, id est intentione superna, sine illo charitatis, quia et plenitudo legis charitas.

Oculum ergo hic accipere debemus ipsam intentionem, qua facimus quicquid facimus, quæ si munda fuerit et recta, et illud aspiciens quod aspiciendum est, omnia opera nostra quæ secundum eam operamur necesse est bona sint; quæ opera omnia totum corpus appellavit, quia et Apostolus membra nostra dicit opera quædam quæ improbat, et mortificanda præcipit, dicens: Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, avaritiam, et cætera talia. Non ergo quid quisque faciat [sed quo animo faciat], considerandum est; hoc est enim lumen in nobis, quia hoc nobis manifestum est bono animo nos facere quod facimus. Omne enim quod manifestatur lumen est; nam et ipsa facta quæ ad hominum societatem a nobis procedunt, incertum habent exitum, et ideo tenebras eas vocavit: non enim novi cum pecuniam porrigo indigentem et petenti, quid inde aut facturus aut passurus sit, et fieri potest ut vel faciat ex ea vel propter eam patiatur aliquid mali, quod ego cum darem non evenire voluerim, neque hoc animo dederim; itaque si bono animo feci quod mihi cum facerem notum erat, et ideo lumen vocatur, illuminatur etiam factum meum qualemcumque exitum habuerit: qui exitus quoniam incertus est, et ignotus est, tenebræ appellatæ sunt. Si autem malo animo feci, etiam ipsum lumen tenebræ sunt, lumen enim dicitur quia novit quisque quo animo faciat. **S**ed etiam cum malo animo facit: sed ipsum lumen tenebræ sunt, quia non in superna dirigitur simplex intentio, sed ad inferiora declinat, et duplici corde quasi umbram facit. Si ergo lumen quod in te est tenebræ sunt, tenebræ quantæ? hoc est, si ipsa cordis intentio qua facis quod facis, quæ tibi nota est, sordidatur appetitu rerum terrenarum et temporalium atque cæcatur, quanto magis ipsum factum, ejus incertus est exitus, sordidum et tenebrosus est? quia etsi bene alicui proveniat quod tu non recta et munda intentione facis, quomodo tu feceris tibi imputatur, non quomodo illi provenit.

CAPUT CCCXVIII.

De sollicitudine crastinæ diei prohibita; ex eodem libro.

Nolite ergo solliciti esse de crastino [Nolite cogitare de crastino]: non enim dicitur crastinus dies, nisi in tempore ubi præterito succedit futurum iterum. Ergo cum aliquid boni operamur, non temporalia, sed æterna cogitemus, tunc erit illud bonum et perfectum opus. Crastinus enim, inquit, dies sollicitus erit sibi ipsi: id est, ut cum oportuerit tibi ipse sumas cibum, vel potum, vel indumentum, cum ipsa scilicet necessitas urgere cœperit. Aderunt enim hæc, quia novit Pater vester quod horum omnium indigemus: Sufficit enim, inquit, diei malitia sua; id est, sufficit quod ista sumere urgebit ipsa necessitas, quam propterea malitiam nominatam arbitror, quia pœnalis est nobis, pertinet enim ad hanc fragilitatem et mortalitatem quam peccando meruimus. Huic ergo pœnæ temporalis necessitatis noli addere

aliquid gravius, ut non solum patiaris harum rerum indigentiam, sed etiam propter hanc expendam nullites Deo. Hoc autem loco vehementer cavendum est ne forte cum viderimus aliquem servum Dei providere ne ista necessaria desint vel sibi, vel eis quorum sibi cura commissa est, judicemus eum contra præceptum Domini facere, et de crastino esse sollicitum; nam et ipse Dominus, cui ministrabant angeli, tamen propter exemplum, ne quis postea scandalum pateretur, cum aliquem servorum ejus animadvertisset ista necessaria procurare, loculos habere dignatus est cum pecunia unde usibus necessariis quicquid opus fuisset præberetur, quorum loculorum custos et fur, sicut scriptum est, Judas fuit qui eum tradidit: sicut et apostolus Paulus potest videri de crastino cogitasse, cum dixit: De collectis autem quæ sunt in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite. Per unam sabbati unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei bene placuerit, ut non, cum venero, tunc collectæ fiant. His et hujusmodi Scripturarum locis satis apparet Dominum nostrum non hoc improbare, si quis humano more ista procuret, sed si quis propter ista Deo militet, ut in operibus suis non regnum Dei, sed istorum acquisitionem intueatur. Ad hanc ergo regulam hoc totum præceptum redigitur [dirigitur], ut etiam in istorum provisione regnum Dei cogitemus, in militia vero regni Dei ista non cogitemus. Ista enim etiamsi aliquando defuerint, quod plerumque propter exercitationem nostram Deus sinit, non solum non debilitant propositum nostrum, sed etiam examinatum probatumque confirmant: Gloriamur enim, inquit, in tribulationibus.

CAPUT CCCXIX.

Quomodo accipiendum sit: Nolite judicare ne judicemini; et de festuca in oculo fratris ac trabe non viso in proprio oculo; ex eodem libro de Sermone Domini in Monte.

Nolite judicare ne judicetur de vobis: in quo enim iudicio judicaveritis, judicabitur de vobis; et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Hoc loco nihil aliud nobis præcipi existimo, nisi ut ea facta quæ dubium est quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur. Quod enim scriptum est, Ex fructibus eorum cognoscetis eos, de manifestis dictum est, quæ non possunt bono animo fieri: sicuti sunt stupra, vel blasphemix, vel furta, vel ebriositas, et si qua talia, de quibus nobis judicare permittitur, dicente Apostolo: Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? nonne de eis qui intus sunt vos judicatis? De genere autem ciborum, quia possunt bono animo et simplici corde sine vitio concupiscentiæ quicumque humani cibi indifferenter sumi, prohibuit idem Apostolus judicari eos qui carnibus vescabantur et vicia bibebant, ab eis qui se ab hujusmodi alimentis temperabant: Qui manducat, inquit, non manducantem non spernat, et qui non manducat, manducantem non judicat; ibi etiam ait: Tu quis es, qui judicas alienum servum? Dominus suo stat, aut cadit.

De talibus enim rebus quæ possunt bono, et simplici, et magno animo fieri, quamvis possint etiam non bono, volebant illi, cum homines essent, in occulta cordis ferre sententiam, de quibus Deus solus iudicat. Ad hoc pertinet etiam illud quod alio loco dicit: Nolite ante tempus quidquam iudicare, quoad usque veniat Dominus, et illuminet [qui et illuminabit] abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique a Deo [Domino]. Sunt ergo quædam facta media, quæ ignoramus quo animo fiant, quia et bono et malo fieri possunt, de quibus temerarium est iudicare, maxime ut condemnemus. Horum autem veniet tempus ut iudicentur, cum Deus [Dominus] illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis. Item alio loco dicit idem Apostolus: Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium, quædam autem et subsequuntur. Manifesta ea dicit, de quibus clarum est quo animo fiant; hæc præcedunt ad iudicium, id est, quia si fuerit ista subsequutum iudicium, non est temerarium. Subsequuntur illa autem quæ occulta sunt, quia nec ipsa latebant tempore suo. Sic et de bonis factis intelligendum est, nam ita [ista] subjungit: Similiter et facta bona manifesta sunt, et quæcumque se aliter habent latere non possunt. De manifestis ergo iudicemus, de occultis vero Deo iudicium relinquamus, quia et ipsa abscondi non possunt, sive mala, sive bona, cum tempus advenerit quo manifestentur. Duo sunt autem in quibus temerarium iudicium cavere debemus, cum incertum est quo animo quidque factum sit [fuerit], vel cum incertum est qualis futurus sit qui nunc vel malus vel bonus apparet. Si ergo quispiam, verbi gratia, conquestus de stomacho, jejunaire noluit, et tu id non credens, edacitatis id vitio tribueris, temere iudicabis. Item si manifestam edacitatem ebriositatemque cognoveris, et ita reprehenderis quasi nunquam ille possit corrigi atque mutari, nihilominus temere iudicabis. Non ergo reprehendamus ea quæ nescimus quo animo fiant, neque ita reprehendamus quæ manifesta sunt, ut desperemus sanitatem, et vitabimus iudicium de quo nunc dicitur: Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis. Potest **86** autem movere quod ait: In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis, et in qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis. Nunquid enim si nos iudicio temerario iudicaverimus, temere etiam de nobis Deus iudicabit? aut nunquid si in mensura iniqua mensi fuerimus, et apud Deum iniqua mensura est unde nobis remetietur? Nam et mensuræ nomine, ipsum iudicium significatum arbitror; nullo modo Deus, vel temere iudicat, vel iniqua mensura cuiquam rependit; sed hoc dictum est, quoniam temeritas qua punis alium, eodem ipsa [est ei qua] te puniat necesse est; nisi forte arbitrandum est quod iniquitas ei noceat aliquid in quem procedit, ei autem nihil a quo procedit. Imo vero sæpe nihil nocet ei qui patitur injuriam, ei autem qui facit necesse est ut noceat. Quid enim nocuit martyribus iniquitas persecutorum? ipsis autem persecutoribus plurimum, quia etsi aliqui eorum correcti sunt, eo tamen tempore quo persequebantur excæcavit illos malitia eorum. Sic et temerarium iudicium plerumque nihil nocet ei de quo temere iudicatur, ei autem qui temere iudicat, ipsa temeritas necesse est ut noceat. Ista regula etiam illud dictum arbitror: Omnis qui percusserit gladio, gladio morietur. Quam multi enim gladio percutiunt, nec tamen [in] gladio moriuntur, sicut nec ipse Petrus? Sed ne istum veniam peccatorum talem pœnam evasisse quis putet, quanquam nihil absurdius quam ut majorem putet gladio pœnam esse potuisse, quæ Petro non accidit, quam crucis quæ accedit: quid tamen de latronibus dicturus est, qui cum Domino crucifixi sunt, quia et ille qui meruit veniam, postquam crucifixus est meruit, et aliter omnino non meruit? an forte omnes quos occiderant crucifixi erant, et propterea hoc etiam ipsi pati meruerunt? ridiculum est hoc putare. Quid ergo aliud dictum est, Omnis enim qui gladio percusserit, gladio morietur, nisi quia ipso peccato anima moritur, quodcumque commiserit? Et quoniam de temerario et iniquo iudicio nos hoc loco Dominus monet, vult enim ut simplici corde, et in unum Deum intento, faciamus quæcumque facimus, et multa incertum est quo corde [animo] fiant, de quibus iudicare temerarium est. Maxime autem hi temere iudicant de incertis, et facile reprehendunt, qui magis amant vituperare et damnare, quam emendare atque corrigere: quod vitium vel superbix est vel invidiæ. [Et] consequenter subiicit, et dicit: Quid autem vides festucam in oculo fratris, trabem autem in tuo oculo non vides? Ut si forte, verbi gratia, ira ille peccavit, tu odio reprehendas. Quantum autem interest inter festucam et trabem, quasi tantum inter iram distet atque odium. Odium est enim ira inveterata, quasi quæ vetustate ipsa tantum robur acceperit, ut merito appelletur trabe. Fieri autem potest ut si irascaris homini, velis eum corrigi: si autem oderis hominem, non putes eum velle corrigere. Quomodo enim dicis fratri tuo: Sine, ejiciam festucam de oculo tuo, et ecce trabe est in oculo tuo? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui: id est, primum expelle odium, et deinde poteris jam eum quem diligis emendare. Et Lene ait, Hypocrita. Accusare enim vitia, officium est bonorum virorum et benivolentium; quod cum mali faciunt, alienas partes agunt, sicut hypocritæ, qui tegunt sub persona quod sunt, et ostentant in persona quod non sunt. Hypocritarum ergo nomine, simulatores acceperis, et est vere multum cavendum et molestum simulatorum genus, qui cum omnium vitiorum accusationes odio et livore suscipiant, etiam consolatores videri se volunt; et ideo pie cauteque vigilandum est, ut cum aliquem reprehendere vel oburgare necessitas coegerit, primo cogitemus utrum tale sit vitium quod nunquam habuimus, vel quo jam caruimus: si nunquam habuimus, cogitemus et nos homines esse, et habere potuisse; si vero habuimus, et non habe-

mus, tangat memoriam communis infirmitas, ut illam reprehensionem aut objurgationem, non odium, sed misericordia præcedat, ut sive ad correctionem ejus, propter quem id facimus, sive ad perversiōnem valuerit (nam incertus est exitus), nos tamen de simplicitate oculi nostri securi simus. Si autem cogitantes nosmetipsos invenerimus in eo esse vitio in quo est ille quem reprehendere parabamus, non reprehendamus neque objurgemus, sed tamen congemiscamus [cavendum], et non illum ad obtemperandum nobis, sed ad pariter conandum invitemus. Nam et illud quod dicit Apostolus: Factus sum Judæis quasi Judæus, ut Judæos lucrifacerem; his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum non sim ipse sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifacerem; his qui sine lege sunt, quasi sine lege, cum sine lege Dei non sim [essem], sed sim in lege Christi, ut lucrifacerem eos qui sine lege sunt; factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem; omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem: non utique simulatione faciebat, quemadmodum quidam intelligere volunt: ut eorum detestanda simulatio tanti exempli auctoritate muniatur; sed hoc faciebat charitate, qua ejus infirmitatem, cui volebat subvenire, tanquam suam cogitabat; hoc enim et præstruit dicendo: Cum enim liber sim, ex omnibus omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem: quod ut intelligas, non simulatione, sed charitate fieri, qua infirmis hominibus, tanquam nos sumus, compatimur; ita enim monet alio loco dicens: Vos in libertatem vocati estis, fratres; tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per charitatem servite invicem; quod fieri non potest, nisi alterius infirmitatem quisque habeat quasi suam, ut eam æquanimitate ferat, donec ab ea liberetur ille, cujus curat salutem. Raro ergo et [in] magna necessitate objurgationes adhibendæ sunt: ita tamen ut etiam in his ipsis, non nobis, sed Deo [Domino] ut serviat in stemus. Ipse est enim finis, ut nihil duplici cordi faciamus, auferentes trabem de oculo nostro invidentiae, vel malitiæ, vel simulationis, ut videamus ejicere festucam de oculo fratris.

CAPUT CCCXX.

Qualiter intelligendum in ipso habitationis plenitudo Divinitatis corporaliter; ex libro de Præsentia Dei.

Habitat itaque omnis in singulis Deus, tanquam in templis suis, et in omnibus simul in unum congregatis, tanquam in templo suo; quod templum quandiu, sicut arca Noe, in hoc sæculo fluctuat, sit quod in psalmo scriptum est: Dominus diluvium inhabitat; quamvis et propter multos in omnibus gentibus populos fidelium, quos aquarum nomine in Apocalypsi significat, possit congruenter intelligi: Dominus diluvium inhabitat. Sequitur autem: Et sedebit Dominus Rex in æternum; utique in ipso templo suo, jam in vita æterna, post fluctuationem hujus sæculi, constituto. Deus igitur qui ubique præsens est, et ubique totus præsens, nec ubique habitans,

sed in templo suo, cui per gratiam benignus est et propitius: capitur autem habitans, ab aliis amplius, ab aliis minus. De ipso vero capite nostro Apostolus ait: Quia in ipso habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter. Non ideo corporaliter, quia corporeus est [sit] Deus; sed aut verbo translato usus est, tanquam in templo manufacto non corporaliter, sed umbraliter habitaverit; **87** id est, præfigurantibus signis (nam illas omnes observationes, umbras futurorum vocat, etiam ipso translato vocabulo; summus enim Deus, sicut scriptum est, non in manufactis templis habitat); aut certe corporaliter dictum est, quia et in Christi corpore quod assumpsit ex Virgine, tanquam in templo habitat Deus. Hinc est enim quod Judæis signum petentibus cum dixisset, **B** Solvite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud, Evangelista quid hoc esset consequenter exponens ait: Hoc autem dicebat de templo corporis sui. Quid ergo est? Hoccine interesse arbitramur inter caput et membra cætera, quod in quolibet quamvis præcipuo membro, velut in aliquo magno propheta aut apostolo, quamvis Divinitas habitet, non tamen sicut in capite quod est Christus, omnis plenitudo Divinitatis? Nam et in nostro corpore inest singulis membris; sed non tantus quantus in capite, ubi prorsus omnis est quinquepartitus: ibi enim et visus est, et auditus, et olfactus, et gustus, et tactus; in cæteris autem solus est tactus. An etiam præter hoc, quod tanquam in templo, in illo corpore habitat, omnis plenitudo Divinitatis, est aliud quod intersit inter illud caput et cujuslibet membri excellentiam? **C** Est plane, quod singulari quadam susceptione hominis illius una facta est persona cum Verbo: de nullo enim sanctorum dici potuit, aut non potest aut poterit: Verbum caro factum est: nullus sanctorum, qualibet præstantia gratiæ, unigeniti nomen accepit, ut quod est ipsum Dei Verbum ante sæcula, hoc simul cum assumpto homine diceretur. Singularis est ergo illa susceptio, nec cum hominibus aliquibus sanctis, quantalibet sapientia et sanctitate præstantibus, ullo modo potest esse communis. Ubi divinæ gratiæ sæcis perspicuum clarumque documentum est: quis enim tam sacrilegus, ut audeat affirmare aliquam posse animam, per meritum liberi arbitrii, ut alter sit Christus efficere? Ut ergo ad personam **D** Verbi unigeniti pertineret, et quo pacto per liberum arbitrium communiter omnibus et naturaliter datum, ut una sola anima meruisset, nisi hoc singularis gratia præstitisset, quam fas est prædicere, de qua nefas est velle judicare. Hæc si pro viribus nostris, quantum Dominus adjuvat, rite tractavimus, quando Deum ubique præsentem, et non spatiis distantibus quasi aliqua mole vel distentione diffusum, sed ubique totum cogitare se extendis, averte mentem ab omnibus imaginibus corporum, quas humana cogitatio volvere consuevit. Non enim sic sapientia, non justitia, non sic denique charitas cogitatur, de qua scriptum est: Deus charitas est. Cum vero ejus habitationem cogitas, unitatem

gita, congregationemque sanctorum, maxime in A
coelis, ubi propterea praecipue dicitur habitare, quia
ibi sit voluntas ejus perfecta eorum in quibus habi-
tat; deinde in terra, ubi aedificans habitat domum
suam, in fine saeculi dedicandam; Christum autem
Dominum nostrum, unigenitum Dei Filium, aequa-
lem Patri, eandemque hominis Filium, quo major
est Pater, ut ubique totum praesentem esse non dubi-
tatis, tanquam Deum et in eodem templo Dei esse,
tanquam inhabitantem Deum, et in loco aliquo caeli,
propter veri corporis modum.

CAPUT CCCXXI.

*De unius uxoris viro episcopo ordinando; ex lib. de
Bono conjugali.*

Quod est cibus ad salutem corporis, hoc est con-
cubitus ad salutem generis, et utrumque non est sine B
delectatione carnali: diversa opera patrum non fa-
ciebat nisi diversitas temporum. Sic autem necesse
erat ut carnaliter coirent, etiam non carnales pro-
phetæ, sicut necesse erat ut carnaliter vescerentur,
etiam non carnales apostoli. Ecclesiae dispensatorem
non licere ordinari, nisi unius uxoris virum, ac-
tius intellexerunt, qui nec eum qui catechumenus
vel paganus habuerit alteram, ordinandum esse cen-
suerunt. De sacramento enim agitur, non de pecca-
to. Nam in baptismo peccata omnia dimittuntur; sed
qui dixit: Si acceperis uxorem, non peccasti, et si
nupserit virgo, non peccat; et, Quod vult faciat; non
peccat, [si] nubit: satis declaravit nuptias nullum
esse peccatum. Propter sacramenti autem sanctitati-
tem, sicut femina etiam, si catechumena fuerit vi-
tiata, non potest post baptismum inter Dei virgines
consecrari; ita non absurde visum est eum qui ex-
cessit uxorum numerum singularem, non peccatum
aliquid commisisse, sed normam quamdam sacra-
menti amisisse, non ad vitae bonae meritum, sed ad
ordinationis ecclesiasticae signaculum necessarium.
Ac per hoc sicut plures antiquorum patrum: uxores
significaverunt futuras nostras ex omnibus gentibus
Ecclesias uni viro subditas Christo, ita noster antistes
unius uxoris vir significat ex omnibus gentibus uni-
tatem, uni viro subditam Christo, quæ tunc perficitur
cum revelaverit occulta tenebrarum, etc. Nunc
autem sunt manifestæ latentes dissensiones, etiam
salva charitate, inter eos qui unum et in uno futuri
sunt: quæ tunc utique nullæ erunt. Itaque sicut duo-
bus dominis pluribusve servire, sic a viro viro in al-
terius transire connubium, nec tunc licuit, nec nunc
licet, nec unquam licebit. Apostatari quippe ab uno
Deo, et ire in alterius adulterinam superstitionem,
semper est malum. Nec causa ergo numerosioris
prolis fecerunt sancti nostri, quod Cato dicitur fe-
cisse Romanus, ut traderet vivus uxorem etiam al-
terius domum filiis impleturam. In nostrarum quippe
nuptiis, plus valet sanctitatis sacramenti quam fe-
cunditas uteri.

CAPUT CCCXXII.

De nocturna illusione; ex eodem libro.

Multa lex ponit in sacramentis et umbris futuro-

rum. Quædam ergo in semine materialis [quasi] in-
formitas, quæ formata corpus hominis redditura est,
in significatione posita est vitæ informis et inerud-
itæ; a qua infirmitate, quoniam oportet hominem
doctrinæ forma et eruditione mundari, in hujus rei
signum illa purificatio præcepta est post seminis
emissionem. Neque enim in somnis peccato sit, et
tamen etiam ibi præcepta est purificatio. Aut si hoc
peccatum quisquam putat, non arbitrans accidere
nisi ex aliquo hujusmodi desiderio, quod procul du-
bio falsum est, numquid et solita mensuum [men-
struum] peccata sunt seminarum? a quibus tamen
eadem legis vetustas præcepit expiari, non nisi
propter ipsam materialem infirmitatem, quæ facto
conceptu, tanquam aedificationem corporis additur; ac
per hoc cum informiter fluit, significari per illam lex
voluit, animum sine disciplinæ forma indecenter flu-
vidum [fluidum] ac dissolutum, quem formari oport-
ere significat, cum talem fluxum corporis jubet pari-
ficari. Postremo numquid et mori peccatum est, aut
mortuum sepelire non etiam bonum opus humanita-
tis est? et tamen purificatio et inde mandata est, quia
et mortuum corpus vita deserente non peccatum est,
sed peccatum significat animæ desertæ a justitia.

CAPUT CCCXXIII.

*De virtute animi vel latente vel manifesta; ex eodem
libro.*

Continentia non corporis, sed animi virtus est. Vir-
tus [Virtutes] autem animi aliquando in opere mani-
festatur [manifestantur], aliquando in habitu la-
te [latet]: sicut martyrii virtus emicuit [emicuit] apparuit-
que tolerando passiones: sed quam multi sunt in
eadem virtute animi, quibus tentatio deest, qua id
quod intus est, in conspectu Dei, etiam in hominum
procedat? Et Timotheo ita relaxata est corpori utili-
tas vinum bibendi, ut maneret in animo habitus con-
tinendi. Ipse est enim habitus quo aliquid agitur cum
opus est; cum autem non agitur, potest agi, sed non
opus est. Num igitur non erat in Christo continentia
virtus a cibo et potu, quanta erat in Joanne Baptista
ut diceretur: Ecce homo vorax et potator vini? num-
quid non talia dicuntur in domesticos ejus patres nos-
tros, ex alio genere utendi terrenis, quantum ad
concupitum pertinet: Ecce homines libidinosi et im-
mundi, amatores seminarum et lasciviarum? Et justi-
ficata est sapientia a filiis suis, qui vident continentia
virtutem in habitu animi semper esse debere, in opere
autem pro rerum ac temporum opportunitate manifesta-
ri. Cum ergo colloquiis malis dicitur continenti et nup-
tias recusanti: Tu ergo melior es quam Abraham? dicat:
Ego quidem non sum melior, sed est melior castitas
cælibum quam castitas nuptiarum: quarum Abraham
unam habebat in usu, ambas in habitu. Caste quippe
conjugaliter vixit; esse autem casto sine conjugio
potuit, sed tunc non oportuit. Ego vero facilius non utor
nuptiis, quibus usus est Abraham, quam sic utor
nuptiis quemadmodum est usus Abraham. Quod enim
ego nunc ago, melius ille egisset, si tunc agendum
esset.

CAPUT CCCXXIV.

Nemo ascendit in cœlum, etc. Et, Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto. Ex libro de Baptismo parvulorum primo.

Nemo, inquit, ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis, qui est in cœlo. Sic, inquit, fiet generatio spiritualis, ut sint cœlestes homines ex terrenis, quod adipisci non poterunt, nisi membra mea efficiantur; ut ipse ascendat qui descendit, quia nemo ascendit, nisi qui descendit. Nisi ergo in unitatem Christi omnes mutandi levandique concurrant, ut Christus, qui descendit, ipse ascendat, non aliud deputans corpus suum, id est Ecclesiam suam, quam seipsum quia de Christo et Ecclesia verius intelligitur: Erunt duo in carne una; de qua re ipse dixit: Igitur jam non duo, sed una caro, ascendere omnino non poterunt: quia nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis, qui est in cœlo. Quamvis enim in terra factus sit Filius hominis, divinitatem suam, qua in cœlo manens descendit, ad terram non indignam censuit nomine Filii hominis, sicut carnem suam dignatus est nomine Filii Dei; ne quasi duo Christi accipiantur, unus Deus et alter homo; sed unus atque idem Deus et homo: Deus, quia, in principio erat Verbum, et Deus erat Verbum; homo, quia, Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Ac per hoc per distantiam divinitatis et infirmitatis Filius Dei manebat in cœlo, Filius hominis ambulabat in terra; per unitatem vero personæ, qua utraque substantia unus Christus, et Filius Dei ambulabat in terra, et idem ipse Filius hominis manebat in cœlo. Fit ergo credibiliorum fides ex incredibilibus creditis: si enim divina substantia longe distantior atque incomparabili diversitate sublimior, potuit propter nos ita suscipere humanam substantiam, ut una persona fieret, ac sic Filius hominis, qui erat in terra per carnis infirmitatem, idem ipse esset in cœlo per participatam carnis divinitatem, quanto credibilis alii homines sancti et fideles ejus sunt cum homine Christo unus Christus, ut omnibus per ejus hanc gratiam societatemque ascenditibus, ipse unus Christus ascendat in cœlum, qui de cœlo descendit. Sic et Apostolus ait: Sicut in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra corporis sunt multa, unum est corpus, ita [et] Christus. Non dixit, Ita et Christi, id est corpus Christi vel membra Christi, sed, Ita et Christus, unum Christum appellans caput et corpus. Magna hæc [et] mira dignatio, quæ quoniam fieri non potest nisi per remissionem peccatorum, sequitur et dicit: Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui crediderit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Quid tunc in deserto factum sit novimus: serpentum morsibus multi moriebantur: tunc populus peccata sua confitens, per Moysen deprecatus est Dominum ut hoc ab eis viris auferret; ac sic Moyses ex præcepto Domini exaltavit in deserto æneum serpentem, admonuitque populum ut illum exaltatum quisquis a serpente morderetur attenderet: hoc facientes con-

A tinuo sanabantur. Quid exaltatus serpens, nisi mors Christi, eo significandi modo, quo per efficientem id quod efficitur significatur? A serpente quippe mors venit, qui peccatum quo morderetur homini persuasit: Dominus autem in carnem suam non peccatum transtulit tanquam venenum serpentis, sed tamen transtulit mortem, ut esset in similitudinem carnis peccati pœna sine culpa: unde in carne peccati, et culpa solveretur et pœna. Sicut ergo tunc qui conspiciebat exaltatum serpentem, et a veneno sanabatur, et a morte liberabatur, sic nunc qui conformatur similitudini mortis Christi, per fidem baptismumque ejus, et a peccato per justificationem, et a morte per resurrectionem liberatur; hoc est enim quod ait: Ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

CAPUT CCCXXV.

Resurrectioni futuræ utrum Lazari aut Christi resurrectio congruat; ex libro Responsionis contra sex quæstiones paganorum.

Ideo non Lazari resurrectio, sed potius Christi congruit promissæ resurrectioni, quia Lazarus ita resurrexit ut iterum morderetur, Christus autem, sicut de illo scriptum est, surgens a mortuis, jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur; quod etiam promissum est resurrectionis [resurrecturis] in fine sæculi, et cum illo regnabit in æternum. Sic autem non pertinet ad resurrectionem differentia nativitatis Christi et nostræ, quod ille sine viri semine, nos autem ex viro et femina creati sumus: sicut non pertinet ad ipsius mortalis [mortis] differentiam: non enim propterea illius non vera mors fuit, quia sine virili semine natus est, sicut nec ipsius primi hominis aliter exorta caro quam nostra: quandoquidem ille sine parentibus de terra creatus est, nos vero ex parentibus, aliquid attulit ad differentiam mortis, ut aliter ille morderetur, aliter nos. Sicut autem ad mortis, sic nec ad resurrectionis differentiam valet diversa nativitas; sed nec hoc ipsum, quod scriptum est de primo homine, similiter infideles [homines] nolunt [volunt] credere: quærant vel animadvertant si vel hoc possunt, quam multorum animalium genera sine parentibus ex terra procreantur, quæ tamen coeundo pariunt etiam ipsa sui similem prolem, nec propter diversitatem nativitatis intersit aliquid ad naturam eorum quæ procreata sunt ex terra, et eorum quæ illis coeuntibus orta sunt. Similiter enim vivunt, similiterque moriuntur, quamvis dissimiliter nati sint. Ita non est absurdum ut similiter resurgant corpora quæ dissimiliter orta sunt. Hujusmodi autem homines non valentes intueri ad quam rem intersit aliquid diversum, et ad quam non intersit, ubi non adverterint aliquam distantiam primordiorum, etiam omnia consequentia distare oportere contendunt. Possunt tales putare oleum ex adipibus non debere natare super aquam, sicut illud quod ex oliva est, quoniam longe est utriusque origo dissimilis, quando illud ex ligno, hoc ex carne profluxerit. Quantum autem attinet ad illam

differentiam quod Christi corpus non dissolutum tabe A
atque putredine, die tertio resurrexit, nostra vero
post longum tempus, ex quadam qua [ex quo] soluta
discesserint confusione, reparabuntur, humanæ fa-
cultati utrumque impossibile est, divinæ autem p-
testati utrumque facillimum. Ut enim radius oculi
nostri non citius pervenit ad propinquiora, tardius
ad longinquiora [ad propinquiora quam ad long-
nquiora], sed utraque intervalla parili celeritate con-
tingunt; ita, cum in ictu oculi, sicut Apostolus dicit, sit
resurrectio mortuorum omnipotentia Dei et ineffabili
nubis, ita tam facile est quæque recentia, quam diu-
turno tempore dilapsa cadavera suscitare. Incredibilia
sunt hæc quibusdam, quia inexperta, cum omnis
natura rerum, tam sit plena miraculis, ut non quasi
facili pervestigatione rationis, sed videndi consuetu- B
dine mira non sint, quæ ob hoc nec consideratione,
nec inquisitione digna videntur. Nam ego, et mecum
quicumque invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt in-
tellecta, conspiciunt [intelligere moluntur], aut non
minus aut amplius admiramur, in uno seminis tam
parvulo grano, omnia quæ laudamus in arbore, tan-
quam licitata latuisse, quam mundi hujus tam ingentem
sinum, quæ de corporibus humanis du'n dilabuntur
absunt, resurrectioni futuræ tota et integra redditu-
rum. Quomodo autem contrarium est et Christum
post resurrectionem cibatum, et in resurrectione quæ
promittitur ciborum indigentiam non futuram, cum
et angelos legamus ejusmodi escas eodemque modo
sumpsisse, non ficto phantasmate, sed manifestissima
veritate; nec tamen necessitate, sed potestate. Aliter C
enim absorbet aquam terra sitiens, aliter solis radius
candens: illa indigentia, iste potentia. Futuræ ergo
resurrectionis corpus imperfectæ felicitatis erit, si
cibus sumere non potuerit; imperfectæ felicitatis, si
cibus egnerit? Sciat sane qui has proposuit quæstio-
nes, Christum post resurrectionem cicatrices, non
vulnera demonstrasse dubitantibus; propter quos
etiam cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed
 sæpius: ne illud non corpus, sed spiritum esse ar-
bitrarentur, et sibi non solide, sed imaginabiliter ap-
pareret. Tunc autem illæ falsæ cicatrices fuissent, si
nulla vulnera præcessissent; et tamen nec ipsæ essent,
si eas esse nohuisset. Voluit autem certæ dispensatio-
nis gratia ut eis, quos ædificabat in fide non ficta,
non aliud pro aliis, sed hoc quod crucifixum viderant
resurrexisse demonstraret. Quid est ergo quod dicitur,
Si propter incredulum fecit, finxit? Quasi vero
quisque [si quis vir] fortis, pro patria dimicans, multa
adversa vulnera exciperet, et peritissimo medico, qui
hæc curare ita valeret, ut cicatrices nullæ apparerent,
ipse potius diceret, sic se velle sanari, ut magis essent
in corpore suo vestigia vulnerum, tanquam tituli glo-
riarum, ideo ille medicus cicatrices fluxisse diceretur,
qui cum per artem efficere potuerit ut non essent, certa
existente causa per artem efficit potius ut essent, quæ
uno solo modo, sicut superius dixi, falsæ convincen-
rentur, si nulla vulnera sanarentur.

CAPUT CCCXXVI.

*Cum spiritus immundus exierit ab homine, etc. Ex li-
bro primo Quæstionum Evangelii.*

Cum spiritus immundus exierit ab homine, et cæ-
tera, significat quosdam ita credituros, ut non possint
ferre labores continentiæ, et ad sæculum redituri sint.
Quod dictum est: Assumit secum alios septem, intel-
ligitur quia cum quis ceciderit de justitia, etiam si-
mulationem habebit. Cupiditas enim carnis expulsa
per pœnitentiam a consuetis operibus, cum non in-
venerit in quibus delectationibus requiescat, avidius
reddit [redit], et rursus hominis mentem occupat, si
compulsa esset, negligentia [si cum expulsa esset,
justitiæ negligentia] subsecuta est, ut non introduce-
retur tanquam habitator mundatæ domui sermo Dei
per sanam doctrinam. Et quoniam non solum habe-
bit illa septem vitia quæ septem virtutibus spirituali-
bus sunt contraria, sed etiam per hypocrisim se ipsas
virtutes habere simulabit, propterea assumptis secum
aliis septem nequioribus, hoc est ipsa septenaria si-
mulatione, reddit illa concupiscentia, ut sint novissima
hominis illius pejora quam erant prima.

CAPUT CCCXXVII.

*De sumptibus ad turrem ædificandam; ex libro II Quæ-
stionum Evangelii, tit. 21.*

Sumptus ad turrem ædificandam, vires ad discipu-
latum Christi obtinendum: et decem millia prælatari
cum rege qui habet viginti millia, simplicitatem Chri-
sti dimicaturi eam duplicitate diaboli, hoc est, cum
dolus et fallaciis ejus in affectu constituit renuntiantis
omnibus quæ sunt ejus. Ita enim tunc claudit [con-
cludit]: Sic ergo omnis ex vobis qui non renun-
ciat omnibus quæ sunt ejus, non potest meus esse disci-
pulus. Inter quæ omnia, etiam ipsa temporalis vita
intelligatur necesse est, quam oportet sic possidere
ad tempus, ut non te impediatur ab æterna, qui eam
fuerit minatus auferre. Sicut autem de turre non per-
fecta per opprobrium deterruit dicentium, Quia hic
homo cœpit ædificare, et non potuit consummare; sic in
rege cum quo dimicandum est, ipsam pacem accusavit
cum ait: Adhuc illo longe agente, legationem mittens
rogat ea quæ pacis sunt; significans etiam minas im-
minentium a diabolo tentationum, non sustinere ho-
mines, qui non renuntiant omnibus quæ possident;
et pacem cum eo facere, consentiendo illi ad committenda
peccata. Turrem quippe ædificare, contra regem illum
dimicare, esse discipulum Christi est; habere autem
sumptus ad perficiendam turrem, et habere fortia
decem millia contra viginti millia regis, renuntiare
est omnibus quæ sunt ejus.

CAPUT CCCXXVIII.

*Qua dispositione [dispensatione] providentiæ Dei Scrip-
turæ Veteris Testamenti ex Hebræo in Græcum elo-
quium translatae sint, ut universis gentibus innotescerent;
ex libro xviii de Civitate Dei.*

Sacras litteras etiam unus Ptolomæorum regum
Ægypti nosse studuit et habere; nam post Alexandri
Macedonis, qui etiam Magnus cognominatus est, mi-
rificentissimam minimeque diuturnam potentiam, quæ

universam Asiam, imo pene totum orbem, 90 partim A vi et armis, partim terrore subegerat, quando inter cætera Orientis etiam Judæam ingressus obtinuit; eo mortuo comites ejus, cum regnum illud amplissimum non pacifice inter se possessuri divisissent, sed potius dissipassent, bellis omnia vastatū, Ptolomæos reges cæpit habere Ægyptus; quorum primus, Lagi filius, multos ex Judæa captivos in Ægyptum transtulit. Huic autem succedens alius Ptolomæus, qui est appellatus Philadelphus, omnes quos ille adduxerat subigatos [subjugatos], liberos redire permisit; insuper et dona regia in templum Dei misit, petivitque ab Eleazaro tunc pontifice dari sibi Scripturas, quas profecto audierat, fama prædicante, divinas, et ideo concupiverat habere in bibliotheca quam nobilissimam fecerat. Has ei cum idem pontifex misisset Hebræas, post etiam ille interpretes postulavit, et dati sunt ei septuaginta duo de singulis duodecim tribubus seni homines, linguæ utriusque doctissimi, Hebrææ scilicet atque Græcæ: quorum interpretatio, ut Septuaginta vocetur, jam obtinuit consuetudo. Traditur sane, tam mirabilem ac stupendum, planeque divinam in eorum verbis fuisse consensum, ut cum ad hoc opus separatim singuli sederent [sederint] (ita enim eorum fidem Ptolomæo placuit explorare), in nullo verbo quod idem significaret et tantumdem valeret, vel in verborum ordine, alter ab altero discreparet; sed tanquam unus esset interpres, ita quod omnes interpretati sunt, unum erat, quoniam revera Spiritus erat unus in omnibus. Et ideo tam mirabile Dei munus acceperant, ut illarum Scripturarum, non tanquam humanarum, sed, sicut erant [tanquam] divinarum, etiam isto modo commendaretur auctoritas, credituris quandoque gentibus profutura, quod jam videmus effectum.

CAPUT CCCXXIX.

De auctoritate Septuaginta interpretum, quæ, salvo honore Hebræi styli, omnibus interpretibus sit præferenda; ex eodem libro.

Nam cum fuerint et alii interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam sacra illa eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus, Theodotus; sicut etiam illa [est] interpretatio, cujus auctor non apparet, et ob hoc sine nomine interpretis, Quinta editio nuncupatur; hanc tamen quæ Septuaginta est, tanquam sola esset, sic recepit Ecclesia, eaque utuntur Græci populi christiani, quorum plerique utrum alia sit aliqua ignorant. Ex hac Septuaginta interpretatione, etiam in Latinam linguam interpretatum [est] quod Ecclesiæ Latinæ tenent. Quamvis non defuerit temporibus nostris noster presbyter Hieronymus, homo doctissimus, et omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas converterit. Sed ejus tam litteratum laborem quamvis Judæi fateantur esse veracem, Septuaginta vero interpretes in multis errasse contendunt, tamen Ecclesia Christi tot hominum auctoritati, ab Eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum opus electorum, neminem judicat præferendum,

quia etsi non in eis unus apparuisset Spiritus, sine dubitatione divinus, sed inter se verba interpretationis suæ Septuaginta docti more hominum contulissent, ut quod placuisset omnibus, hoc maneret, nullus eis unus interpres debuit anteponi; cum vero tantum in eis signum divinitatis apparuit, profecto quisquis alius illarum Scripturarum ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpres est verax, aut congruit illis septuaginta interpretibus, aut si non congruere videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. Spiritus enim qui in prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat [etiam] in septuaginta viris, quando illa interpretati sunt: qui profecto auctoritate divina et aliud dicere potuit, tanquam propheta illi utrumque dixisset, quia utrumque idem Spiritus diceret; et hoc ipsum aliter, ut non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret, et aliud prætermitteret [prætermittere], et aliquid adderet [addere], ut etiam hinc ostenderetur non humanam fuisse in illo opere servitutem, quam verbis debebat interpres, sed divinam potius potestatem, quæ mentem replebat et regebat interpretis. Nonnulli autem codices Græcos interpretationis Septuaginta ex Hebræis codicibus emendandos putarunt: nec tamen ausi sunt detrahere, quod Hebræi non habent [habebant], et Septuaginta posuerunt; sed tantummodo addiderunt quæ in Hebræis inventa, apud Septuaginta non erant, easque signis quibusdam, in stellarum modum factis, ad capita eorumdem versuum notaverunt: quæ signa ἀστειραῖος vocant. Illa vero quæ non habent Hebræi, habent autem Septuaginta, similiter ad capita versuum jacentibus virgulis, sicut scribuntur uncia, signaverunt; et multi codices has notas habentes usquequaque diffusi sunt et Latini. Quæ autem non prætermissa vel addita, sed aliter dicta sunt, sive alium sensum faciant, etiam ipsum non abhorrentem, sive alio modo eundem sensum explicare monstrentur, nisi utrisque codicibus inspectis nequeunt reperiri. Si ergo, ut oportet, nihil aliud intueamur in Scripturis illis, nisi quod per homines dixerit Dei Spiritus, quidquid est in Hebræis codicibus, et non est apud interpretes Septuaginta, noluit ea [hoc] per istos, sed per illos prophetas Dei Spiritus dicere; quidquid vero est apud Septuaginta, in Hebræis autem codicibus non est, per istos ea maluit, quam per illos idem Spiritus dicere, sic ostendens utrosque fuisse prophetas. Isto enim modo alia per Esaiam, alia per Jeremiam, alia per alium aliumque prophetam, vel aliter eadem per hunc ac per illum dixit, ut voluit. Quidquid porro apud utrosque invenitur, per utrosque dicere voluit unus atque idem Spiritus; sed ita ut illi præcederent prophetando, isti sequerentur prophetice interpretando: quia sicut in illis vera et concordantia [concordantia] dicentibus unus pacis Spiritus fuit, sic et in istis non secum conferentibus, et tamen tanquam ore uno cuncta interpretantibus, idem Spiritus unus apparuit.

CAPUT CCCXXX.

Quid intelligendum sit de Ninivitarum excidio, de cuius denuntiationi [cujus denuntiatio in] Heb. eo quadraginta dierum spatio tenditur, in Septuaginta autem tridui brevitatem concluditur, ex eodem libro.

Sed ait aliquis : Quomodo sciam quid Jonas propheta dixerit Ninivitis, utrum, *Triduum*, et *Ninive evertetur*, an, *Quadraginta dies*? Quis enim non videat non potuisse utrumque tunc dici a propheta, qui missus fuerat, terræ comminationem [terrere comminatione] imminentis exitii civitatem? Cui si tertio die fuerat futurus interitus, non utique quadragesimo die; si autem quadragesimo, non utique tertio. Si ergo a me quaeritur quid horum Jonas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo : *Quadraginta dies, et Ninive evertetur* : Septuaginta quippe, longe posterius interpretati, aliud dicere potuerunt, quod tamen ad rem pertineret, et in unum eundemque sensum, quamvis sub altera significatione, concurreret : **¶** admoneretque lectorem, utraque auctoritate non sprete, ab historia sese attollere ad ea requirenda propter quæ significanda historia ipsa conscripta est. Gesta quippe sunt [illa] in Ninive civitate, sed aliquid etiam significaverunt quod modum illius civitatis excedat : sicut gestum est quod ipse propheta in ventre ceti triduo fuit, et tamen alium significavit in profundo inferni triduo futurum, qui Dominus est omnium prophetarum. Quapropter si per illam civitatem recte accipitur Ecclesia gentium propheticæ figurata, eversa scilicet per penitentiam, ut qualis fuerat jam non esset : hoc quoniam per Christum factum est in Ecclesia gentium, cuius illa Ninive figuram gerebat, sive per quadraginta dies, sive per triduum, idem ipse significatus est Christus : per quadraginta scilicet, quia tot dies peregit cum discipulis suis post resurrectionem [suam], et ascendit in cælum; per triduum vero, quia die tertio resurrexit; tanquam lectorem nihil aliud quam historiarum gestarum inherere cupientem, de somno excitaverint Septuaginta interpretes, idemque [iidemque] prophetæ, ad perscrutandam altitudinem prophetiæ, et quodammodo dixerint : In quadraginta diebus ipsum quaere, in quo et triduum poteris invenire. illud in ascensione, hoc in ejus resurrectione reperies. Propter quod utroque numero significari convenientissime potuit, quorum unum per Jonam prophetam, alium per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen unus atque idem Spiritus dixit. Longitudinem fugio, ut non hæc per multa demonstrarem, in quibus ab hebraica veritate Septuaginta interpretes [putantur] discrepare, et bene intellecti inveniuntur esse concordēs. Unde etiam ego pro meo modulo vestigia sequens apostolorum, quia et ipsi ex utrisque, id est et ex Hebræis, et [ex] Septuaginta, testimonia prophetica posuerunt, utraque auctoritate utendum putavi, quoniam utraque una atque divina est.

CAPUT CCCXXXI.

De eo quod ait Apostolus : *Omne peccatum quodcun-*

A *que fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. Ex sermone propter hoc ipsum.*

Quæstio de Epistola Corinthiorum beati Pauli apostoli ubi dicit : *Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat*, nescio si possit ad liquidum dissolvi, quamvis possit, donante Domino, aliquid inde probabiliter dici; ita enim profunda est. Nam cum superius in eadem Epistola Apostolus diceret : *Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt; et paulo post : Nescitis, aut, quoniam corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit! An nescitis quia qui adhæret meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carne una; qui autem adhæret Domino, unus spiritus est; fugite fornicationem. Atque ibi subjunxit : *Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat; an nescitis quia corpus vestrum, templum in vobis Spiritus sancti est, quem habetis a Deo, et non estis vestri? empti enim estis pretio magno. Glorificate et portate Deum in corpore vestro. Cum ergo multa et horrenda in hoc capitulo prius enumerasset hominum peccata, quibus non dabitur regnum Dei, quæ tamen non nisi per corpus perpetrari ab hominibus possunt; quod corpus utique jam fidelium, templum esse dixit Spiritus sancti, quem habemus a Deo; ipsaque membra corporis nostri, membra esse asseverat Christi, de quibus arguendo et quodammodo interrogando, ait : Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? responderetque sibi, Absit! subjungat adhuc et dicat : Nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carne una; qui autem adhæret Domino, unus spiritus est; et concludit : Fugite fornicationem; sequitur tamen ipse et dixit : *Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat; quasi vero illa quæ dinumeravit peccata, dicens : Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt; ista omnia facinora et flagitia, nunquid non nisi per corpus fieri aut exerceri possunt? quis hoc sani capitis homo negaverit? Totum quippe istum locum Apostolus propter ipsum corpus, jam emptum magno pretio, id est, Christi sanguine pretioso, templumque Spiritus sancti factum a Deo, ne talibus flagitiis pollueretur, sed potius inviolatum tanquam Dei habitaculum servaretur, agebat et defendebat. Quare ergo subjungere voluit hoc, unde difficilis quæstio nasceretur, id est, ut diceret : *Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur,****

in corpus suum peccat, cum sive ipsa fornicatio, sive alia hujusmodi, quæ non nisi per corpus sunt peccata turpitudini et fornicationi simillima, non nisi per ipsum corpus gerantur atque exercentur? Quid enim? poteritne esse quispiam, ut cætera memorata superius taceam, fur, vel ebriosus, vel maledicus, vel rapax, extra operationem corporis hujus? quamvis nec ipsa idololatria, neque ipsa avaritia, præter servitium corporis poterit ad usum fructumque suum pervenire. Quid est ergo, Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat? Primum, quia in corpore isto homo constitutus, quidquid solo tantum animo poterit inique concupiscere, dici non potest extra corpus hoc hominem facere, cum constat eum carnali sensu et carnali prudentia hoc agere, isto adhuc circumseptum corpore. Nam et quod in psalmo scriptum est: Dixit impius in corde suo, Non est Deus, idem beatus Apostolus non potuit utique separare a corporali opere, illo loco ubi ait: Omnes astabimus ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum: quia videlicet non nisi in corpore constitutus impius potuit dicere, Non est Deus: ut taceam, quod in alia Epistola ipse Doctor gentium dicit: Manifesta autem sunt opera carnis; et exsequitur: quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, et his similia; quæ prædico vobis sicut prædixi, quia qui talia agunt regnum Dei non possidebunt. Nunquid enim non videtur nobis extra corpus fieri cætera illa quæ ibi interposuit, æmulationes, animositates, dissensiones, invidias, hæreses? et tamen operibus carnis ista tribuit Doctor gentium in fide et veritate. Quid est ergo, Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; et unum tantummodo fornicationis peccatum nominans, ait, Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat? Apparet igitur cuivis tardo et obtunso [obtusio], quam [quæ] sit ista quæstio difficilis; quam Dominus piæ intentioni nostræ, si aliquantulum dignatus fuerit illucescere atque revelare, poterimus aliquid rationabiliter dicere. Videtur enim beatus Apostolus, in quo loquebatur Christus, aut exaggerare voluisse fornicationis malum super cætera omnia peccata, quæ etsi per corpus committantur, non tamen animum humanum concupiscentiæ carnali ita efficiunt obstrictum et obnoxium, quemadmodum in solo opere fornicationis corporalis commiseri facit animum vis ingens libidinis cum ipso corpore, et unum cum ipso quodammodo agglutinari et devinctum esse: in tantum ut nihil aliud ipso momento et experimento hujus tam magni flagitii cogitare homini liceat aut intendere, nisi quod sibi met addicit mentem, quam captivam subdit ipsa submerso, et quodammodo absorptio libidinis et concupiscentia carnalis, ut hoc esse videatur; quod dictum est: Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat, quia tunc sit proprie et

A familiariter servum [servus] corporis cor hominis fornicantis, in tempore maxime ipsius nequissimæ operationis. In tantum ut ipse Apostolus inculcatus volens commendare cavendum hominibus hoc malum, dixerit: Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? et execrans ac detestans responderit, Absit! An nescitis, inquit, quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus est? Erunt enim duo, inquit, in carne una. Nunquid hoc posset dici de aliis atque aliis quibusque facinoribus hominum? Liberum est enim animo humano, in aliis quibusque sceleribus, et unum aliquid eorum operari, et eo ipso tempore alibi cogitatione distendi, quod in fornicationis ipso opere atque tempore non licet animo ad aliud aliquid cogitandum liberum esse: sic enim totus homo absorbetur ab ipso et in ipso corpore, ut jam dici non possit ipse animus suus esse, sed simul totus homo dici possit quod caro sit, et spiritus vadens et non revertens. Sic ergo possumus intelligere quia omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat: ut videatur, ut dixi, Apostolus, in tantum exaggerare voluisse fornicationis malum, ut in comparatione hujus fornicationis, cætera extra corpus habenda esse duxerit quæcumque peccata, solo hoc tantummodo fornicationis malo in corpus proprium peccari dixerit, quia majore libidinis ardore, quo superior nullus est, voluptas ipsius corporis tenet servum efficitque captivum. Hæc dicta sint de speciali fornicatione hujus corporis; verum quia non solum fornicatio in sacris litteris specialiter, sed etiam generaliter arguitur et nominatur, conemur, Deo adjuvante, et hinc aliquid probabiliter dicere. Generalis igitur fornicatio aperte manifestatur in psalmo, ubi dicitur: Quoniam ecce qui longe se faciunt a te, peribunt; perdidisti omnem qui fornicatur abs te. Ubi subsequenter qualiter ista generalis fornicatio evadi et effugi possit, adjunxit [enim] dicens: Mihi autem adhærere Deo bonum est: ut exinde facile advertamus illam esse generalem fornicationem animæ humanæ, qua non adhærens quisque Deo, adhæret mundo. Unde beatus apostolus Joannes dicit: Si quis dilexerit mundum, dilectio Patris non est in illo; et apostolus Jacobus dicit: Adulteri, nescitis quia amicitia hujus mundi inimica est Deo? Breviter ergo definitum est non posse habere dilectionem Dei, qui habuerit dilectionem mundi; et inimicum esse Dei, qui amicus esse voluerit mundi. Ad hoc etiam pertinet quod Dominus in Evangelio dicit: Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut unum patietur, et alterum contemnet; et concludit: Non potestis Deo servire et mammonæ. Ista est ergo generalis, ut dictum est, fornicatio animæ, omnia omnino in se continens, qua non adhæretur Deo, dum adhæretur mundo: ut etiam sic intelligere valeamus, secundum istam generalem fornicationem, quod ait Apostolus: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur,

in corpus proprium peccat. Quia si non fornicetur anima humana, adhærendo Deo, nec adhærendo mundo, quæcumque alia peccata, a concupiscentia carnali prorsus aliena, potuerit pro ipsa fragilitate mortalitatis, vel ignorando, vel negligendo, vel obliviscendo, vel non intelligendo homo incurrere, hoc sit quod dictum est: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; quia nullum hic corporalis vel temporalis concupiscentiæ peccatum poterit reperiri: unde merito extra corpus esse quodlibet tale peccatum dici videtur. Quod si adhærens mundo mundanus homo, longe se facit a Deo, fornicando ab ipso Deo, in corpus proprium peccat, quia corporali concupiscentia, in quæque temporalia et carnalia, carnali sensu et prudentia humanus animus trahitur atque distrahitur, creaturæ serviens potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Sic ergo, quantum mihi videtur, salva fide, intelligi potest, utriusque fornicationis malum, tam specialis quam universalis, in hoc uno capitulo tanti et tam magni Doctoris, ubi ait: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat: ut aut exaggeratio facta sit ab Apostolo hujus specialis fornicationis, qua in corpus proprium peccati recte intelligitur, quia nusquam sic totus homo corporis ipsius voluptati addicitur, et ineffabiliter, vel inevitabiliter, affligitur, ut in comparatione hujus tanti mali cætera peccata extra corpus esse videantur, etiamsi per corpus exercentur. Quemadmodum solius fornicationis vis quædam imperiosæ libidinis, conditioni suæ subdit, propriumque ipsius corporis mancipium pessimum facit, tempore maxime ipsius immundissimæ operationis, ut aliud quid præterquod agit in ipso corpore non sit liberum humanæ menti vel cogitare vel intendere. Si autem etiam generalem significare voluit Apostolus fornicationem, propter quam dixisse videatur: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat, sic accipiendum est et intelligendum, ut quisque dum non adhæret Deo, qui adhæsit mundo, omnia tamen temporalia diligens et concupiscens, merito in corpus proprium peccare dicatur, id est, universæ concupiscentiæ carnali deductus et subditus factus, tanquam totus creaturæ servus ab ipso Creatore alienus, per illam initium omnis peccati superbiam; cujus superbiæ initium est, ut scriptum est, apostatare a Deo. A quo generali fornicationis malo quisque alienus, quodcumque aliud peccatum potuerit, ut homo corruptibilis adhuc et mortalis, incurrere, hoc intelligatur extra corpus esse, id est, extra corporalis et temporalis omnis concupiscentiæ malum, alienum esse extra corpus, ut sæpe dictum est esse. Tantummodo enim carnalis et generalis **93** concupiscentiæ malo, per omnia fornicatur anima a Deo, tanquam corporalibus et temporalibus desideriis et delectationibus illigata et devincta, in corpus proprium peccat, cujus universaliter concupiscentiæ serviens, incurvatur

mundo et alienatur a Deo: quod est, ut dictum est: Initium superbiæ hominis apostatare a Deo; propter quod generalis fornicationis cavendum malum beatus Joannes admonet dicens: Nolite diligere mundum, neque ea quæ sunt in mundo, quoniam quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio vitæ sæculi, quæ non est ex Patre, sed ex mundo; et mundus transiet, et concupiscentia ejus. Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, sicut ille maeret in æternum. Ita ergo dilectio mundi, quæ universalem in se concupiscentiam continet mundi, generalis est fornicatio, qua peccatur in corpus proprium, eo quod omnibus corporalibus et visibilibus, et temporalibus desideriis, et voluptatibus humanis indesinenter servit animus ab ipso Creatore universorum desolatus atque derelictus.

CAPUT CCCXXXII.

De scientia Dei.

Omne præteritum jam non est; omne futurum nondum est; omne igitur et præteritum, et futurum deest. Apud Deum autem nihil deesse [deest], nec præteritum igitur, nec futurum, sed omne præsens est apud Deum.

De trina virtute.

Omne quod est, aliud est quo constat; aliud quo discernitur; aliud quo congruit. Universa igitur creatura si et est quoquo modo et ab eo quod omnino nihil est plurimum distat, et suis partibus sibiimet congruit. Causam quoque ejus trinam esse oportet, qua sit, qua hoc sit, qua sibi amica sit. Creaturæ autem causam, id est auctorem Deum dicimus. Oportet ergo esse trinitatem, qua nihil præstantius, intelligentius et beatius invenire perfecta ratio potest; ideoque etiam cum veritas quæritur, plusquam tria genera quæstionum esse non possunt: utrum omnino sit, utrum hoc an aliud sit, utrum approbandum improbandumve sit.

De Deo et creatura.

Quod incommutabile est æternum est, semper enim ejusdem modi est; quod autem commutabile est temporali obnoxium est, non enim semper ejusdem modi est, et ideo æternum recte non dicitur: quod enim mutatur non manet, quod non manet non est æternum; idque [ideoque] inter immortale et æternum interest, quod omne æternum immortale est, non omne immortale satis subtiliter æternum dicitur: quia etsi semper aliquid vivat, tamen [si] mutabilitatem patitur, non proprie æternum appellatur, quia non semper ejusdem modi est, quamvis immortale, quia semper vivit, recte dici possit: vocatur tamen æternum interdum etiam quod immortale est. Illud vero quod et mutationem patitur, et animæ præsentia, cum anima non sit, vivere dicitur, neque immortale ullo modo, et multo minus æternum intelligi potest: in æterno [æternum, sine in] enim cum proprie dicitur, neque quidquam præteritum quasi transierit, neque quidquam futurum, quasi nondum sit, sed quidquid est, tantummodo est.

De loco Dei; ex libro Quæstionum LXXXVII.

Deus non alicubi est : quod alicubi enim est, continetur loco; quod continetur loco, corpus est; Deus autem non est corpus; non igitur alicubi est : et tamen quia est, et in loco non est, in illo sunt potius omnia quam ipse alicubi, nec tamen ita in illo * [ut ipse alicubi, tamen ita in illo] ut ipse sit locus. Locus enim in spatio est, quod longitudine, latitudine, altitudine corporis occupatur; nec Deus tale aliquid est : et omnia igitur in ipso sunt, et locus non est. Locus tamen Dei abusive dicitur templum Dei, non quod eo contineatur, sed quod ei præsens sit. Id autem nihil melius quam anima munda intelligitur.

CAPUT CCCXXXIII.

De providentia Dei, ex libro Quæstionum LXXXIV.

Fieri potest ut per malum hominem divina providentia et puniat et opituletur : nam Judæorum impietas et Judam supplantavit, et gentibus saluti fuit. Item fieri potest ut divina providentia per hominem bonum et damnet et adjuvet, sicut ait Apostolus : Aliis sumus odor vitæ in vitam, aliis autem odor mortis in mortem. Sed cum omnis tribulatio, aut pœna impiorum sit, aut exercitatio justorum, quia eadem tribulatio et paleam concidit, et frumenta a paleis excutit, unde tribulatio nomen accepit; rursus cum pax et quies a molestiis sæcularibus, et bonos lucretur et corrumpat malos, omnia hæc divina providentia pro meritis moderatur animarum; sed tamen non sibi eligunt boni ministerium tribulationis, nec mali amant pacem : quare ipsi quoque per quos id agitur quod ignorant non justitiæ, quæ refertur ad Deum, sed malevolentia suæ mercedem accipiunt : quemadmodum nec bonis imputatur quod ipsis prolesse volentibus nocetur alicui, sed bono animo benevolentia præmium tribuitur. Ita etiam cætera creatura pro meritis animarum rationalium, vel sentitur vel latet, vel modesta [molesta], vel commoda est. Summo enim Deo cuncta bene administrante que fecit, nihil inordinatum in universo, nihilque injustum est, sive scientibus, sive nescientibus nobis; sed in parte offenditur anima peccatrix : tamen quia pro meritis ibi est ubi esse talem decet, et ea patitur quæ talem pati æquum est, universum regnum Dei nulla sua fœditate deformat. Quamobrem quoniam non omnia novimus quæ de nobis bene agit ordo divinus, in sola bona voluntate secundum legem agimus, in cæteris autem secundum legem agimur, cum lex ipsa incommutabilis maneat, et omnia mutabilia pulcherrima gubernatione moderetur. Gloria igitur in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

94 CAPUT CCCXXXIV.

De eo quod scriptum est : Habitu inventus ut homo, ex eodem libro.

Multis modis habitum dicimus : vel habitum animi, sicuti est cujuscunque disciplina perceptio usu roborata atque firmata; vel habitum corporis secun-

A dum quem dicimus alio esse succulentiorum et validiorum, quæ magis proprie habitudo dici solet; vel habitum eorum quæ membris nostris accommodantur extrinsecus, secundum quem dicimus vestitum, calceatum, armatum, et si quid ejusmodi est. In quibus omnibus generibus, siquidem nomen hoc dictum est ab illo verbo quod est habere, manifestum est in ea re dici habitum, quæ accidit alicui, ita ut eam possit etiam non habere. Nam et doctrina accidit animo, et succus ac robur corporis [corpori], et vestis atque arma, non dubium est quin accedant [accidant] membris nostris; ita ut imperitus posset esse animus, si ei doctrina non accederet [accideret], et exile atque languidum corpus, sine succo viscerum et robore, et nudus sine veste, et inermis sine

B armis, et pede nudo sine calceamentis esse homo potest. Habitus ergo in ea re dicitur quæ nobis ut habeatur accedit [accidit]. Verumtamen hoc interest, quod quædam eorum quæ accidunt nobis, ut habitum faciunt, non mutantur a nobis, sed ipsa nos mutant, in seipsa integra et inconcussa manentia, sicuti sapientia, cum accidit homini, non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit. Quædam vero sic accidunt, ut et mutant et mutantur: sicuti cibus, et ipse amittens speciem suam, in corpus nostrum vertitur, et nos refecti cibo, ab exilitate atque languore in robur atque valentiam commutatur. Tertium [vero] genus est, cum ipsa quæ accidunt mutantur, ut habitum faciunt, et quodammodo formantur ab eis quibus habitum faciunt, sicuti est vestis : nam cum projecta vel reposita est, non habet eam formam quam sumit cum induitur atque induitur membris. Induta ergo accipit formam quam non habebat exuta, cum ipsa membra, et cum induuntur, et cum exuuntur, in suo statu manent.

C Potest esse etiam quartum genus, cum ea quæ accidunt ad faciendum habitum, nec ea mutant quibus accidunt ad faciendum habitum, nec ab eis ipsa mutantur, sicut annulus digito, si non nimis subtiliter attendatur; verumtamen hoc genus, aut nullum est, si diligenter discutias, aut omnino rarissimum. Cum igitur Apostolus de unigenito Dei filio loqueretur, quantum pertinet ad divinitatem ejus, secundum id quod verissimus Deus est, æqualem esse dixit Patri, quod non ei fuit tanquam rapinam, id est, quasi alienum appetere, si semper manens in ea æqualitate, nollet homini [homine] indui, et hominibus ut homo apparere; sed semetipsum exinanivit, non formam suam mutans, sed formam servi accipiens, neque conversus aut transmutatus in hominem, amissa incommutabili stabilitate; sed tanquam verum hominem suscipiendo, ipse susceptor in similitudine [similitudinem] hominum factus, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit, habitu inventus est ut homo, id est, habendo hominem inventus ut homo est; non enim poterat [Deus] inveniri ut homo ab his qui cor immundum habebant, et Verbum apud Patrem

* Uncinis inclusa redundare videntur. Edit.

videre non poterant, nisi hoc suscipiendo quod pos-
sent videre, et per quod ad illud lumen interius du-
cerentur. Iste autem habitus non est ex primo ge-
nere, non enim manens in se natura hominis natu-
ram Dei commutavit. Neque ex secundo: non enim
Immutavit homo Deum, et mutatus ab illo est; ne-
que ex quarto: non enim sic assumptus est homo, ut
neque ipse mutaret Deum, nec ab illo [ipso] mutaretur;
sed potius ex tertio, sic enim assumptus est ut
commutaretur [in melius, et ab eo formaretur] ineffa-
biliter, et excellentius atque conjunctius quam ves-
titus, cum ab homine induitur. Hoc ergo nomine ha-
bitus satis significavit Apostolus quemadmodum dixit:
In similitudine [similitudinem] hominum factus,
quia non transfiguratione in hominem, sed habitu
factus [inveniens] est, cum indutus est homine quem
sibi uniens quodammodo atque conformans, immor-
talitati æternitatisque sociaret. Sed illum habitum
qui est in perceptione sapientiæ et disciplinæ, Græci
ἕξω vocant; hunc autem secundum quem di-
cimus vestitum vel armatum σχῆμα potius appel-
lant; ex quo intelligitur de isto genere habitus locu-
tum Apostolum, quandoquidem in Græcis exempla-
ribus σχῆματι scriptum est, quod nos in Latinis ha-
bita habemus. Quo nomine oportet intelligi, non
mutatum esse verbum susceptione hominis, sicut
nec membra veste induta mutantur, quanquam illa
susceptio ineffabiliter susceptum suscipienti copula-
verit; sed quantum verba humana rebus ineffabili-
bus coaptari possunt, ne mutatus intelligatur Deus,
humanæ fragilitatis assumptor, electum est ut Græ-
ce σχῆμα, et Latine habitus diceretur illa susceptio.

CAPUT CCCXXXV.

De alimentis, ex eodem libro.

Quid est quod accipit eam rem quam commutat,
ut animal cibum? quid est quod accipitur et commu-
tatur, ut idem cibum? quid est quod accipitur et non
commutatur, ut oculis lux, [et] sonus auribus? Sed
hæc per corpus accipit anima. Quid est autem
quod per seipsam accipit et commutat in se ut aliam
animam, quam recipiendo in amicitiam sibi similem
facit? et quid est quod per seipsam accipit, et non
commutat, ut veritatem? Quare cognoscendum est,
et quid sit Petro dictum, Macta et manduca; et quid
in Evangelio, Et vita erat lux hominum.

CAPUT CCCXXXVI.

*De eo quod dictum est: Prænitet me hominem fecisse,
ex eodem libro.*

Divinæ Scripturæ, a terreno et humano sensu ad
divinum et cælestem nos erigentes, usque ad ea
verba descenderunt, quibus inter se stultissimorum
etiam utitur consuetudo. Itaque etiam earum affec-
tionum nomina, quas animus noster patitur, quas
longissime a Deo esse sejunctas, jam qui melius sa-
pit, intelligit, non dubitaverunt illi viri per quos

A locutus est Spiritus sanctus, opportunissime in libris
ponere, ut verbi causa, quoniam difficillimum est ut
homo aliquid vindicet sine ira, vindicta [vindicam]
Dei, quæ omnino siue ista perturbatione sit [sit], iram
tamen vocandam judicaverunt. Item quia conjugii
castitatem zelando viri custodire consueverunt, illam
Dei providentiam, per quam præcipitur atque agitur
ne anima corrumpatur, et deus alios atque alios acuens
quodammodo meretricetur, zelum Dei appellaverunt.
Sic et manum Dei vim operatur, et pedes Dei vim
qua omnia custodienda et gubernanda pertendit; et
aures Dei vel oculos Dei vim qua omnia per-
cipit atque intelligit; et faciem Dei vim qua
se manifestat atque dignoscitur, et cætera.
In hunc modum, propterea scilicet quia n. s.,
B ad quos sermo fit, et manibus solemus operari
95 et pedibus incedere, et quo fert animus perve-
nire, et auribus atque oculis cæterisque sensibus cor-
poris corporalia percipere et facie innoscere; et si
quid aliud ad hanc tanquam regulam pertinet. Hoc
modo igitur quoniam mutare ceptum aliquid, et in
aliud transferre, non ferre [facile] solemus, nisi per-
nitendo, quanquam divina providentia serena mente
intuentibus appareat cuncta certissimo ordine admi-
nistrare [administrari], accommodatissime tamen, ad
humilem humanam intelligentiam, ea quæ incipiunt
esse, neque perseverant quantum perseveratura
sperata sunt, quasi per poenitentiam [Dei] dicuntur
ablata.

CAPUT CCCXXXVII.

*De eo quod scriptum est: Sexaginta sunt reginæ, et
octoginta concubinæ.*

Denarius numerus potest significare universitatis
scientiam, quæ si ad interiora et ad intelligibilia re-
feratur, quæ senario numero significantur [signifi-
catur], sit quasi decies sexies, quod est sexaginta; si
ad terrena et corruptibilia, quæ octogenario numero
significari possunt, sunt decies octies, quod est oc-
toginta. Reginæ ergo sunt animæ, regnantes in in-
telligibilibus et spiritualibus; concubinæ, quæ
mercedem accipiunt terrenorum, de quibus dictum
est: Acceperunt mercedem suam adolescentulæ,
quarum non est numerus, quarum non est determi-
nata scientia, et diversis dogmatibus periclitari
possunt, ut numerus, quod dictum est, significet
certam et indubitatum confirmationem scientiæ.

De temporibus æternis.

Quæri potest quomodo ab apostolo Paulo dictum
sit: Ante tempora æterna. Si enim tempora quo-
modo æterna? nisi forte ante omnia tempora, intelli-
guntur. Quia si dixisset, Ante tempora, neque addi-
disset, æterna, posset accipi ante quædam tempora,
quæ ante se haberent alia tempora; æterna autem
maluit dicere, quam omnino [omnia], fortasse ideo quia
tempus non cæpit ex tempore. An æterna tempora
ævum significavit: inter quod et tempus hoc distat,
quod illud stabile est, tempus autem mutabile?

CAPUT CCCXXXVIII.

De homine facto ad imaginem et similitudinem Dei; ex eodem libro.

Cum interiorum et exteriorum hominem divina Scriptura commemoret, et in tantum eos discernat, ut ab Apostolo dictum sit: *Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem: quæri potest utrum unus horum factus sit ad imaginem et similitudinem Dei; nam illud quærere stultum est, si unus quis horum? Quis enim dubitat eum potius qui renovatur, quam eum qui corrumpitur dicere? utrum autem ambo, magna quæstio est. Nam [si] exterior homo est Adam, et interior Christus, bene ambo intelliguntur. Sed cum Adam sicut a Deo factus est bonus, non manserit, et diligendo carnalia, carnalis effectus sit, non absurde videri potest hoc ipsum ei fuisse carere imagine Dei, et similitudinem amittere, ac per hoc ipse renovatur, et ipse est etiam interior. Quomodo ergo est ipse exterior? an secundum corpus, ut et interior sit secundum animam, et interior sit resurrectio et renovatio, quæ nunc sit secundum mortem prioris vitæ, id est peccati, et secundum regenerationem novæ vitæ, id est, justitiæ; quos item duos homines sic appellat, ut unum veterem quem debemus exuere, alterum novum, et eum induendum commemoret. Quorum rursus illum appellat imaginem terreni hominis, quia secundum peccatum primi hominis geritur, qui est Adam; alterum imaginem cælestis hominis, quia secundum justitiam secundi hominis geritur, qui est Christus. Exterior autem homo, qui nunc corrumpitur, futura resurrectione renovatur [renovabitur], cum istam mortem persolverit, quam naturæ debet lege illa quæ in paradiso per præceptum data est. Quomodo autem non sit incongruum quod dicitur etiam corpus factum ad similitudinem Dei, facile intelligit qui diligenter attendit quod dictum est: *Et fecit Deus omnia bona valde. Nemo enim dubitat, quo [quod] sit ipse primitus bonus; multis enim modis dici possunt res similes Deo: aliæ secundum virtutem et sapientiam factæ, quia in ipso est virtus et sapientia non ficta [facta]; aliæ in quantum solum vivunt, quia ille summe et primitus vivit; aliæ in quantum sunt, quia ille summe ac primitus est. Et ideo quæ tantummodo sunt, nec tamen vivunt aut sapiunt, non perfectæ, sed exiguæ sunt ad similitudinem ejus, quia et ipsa bona sunt in ordine suo, cum sit ille super omnia bonus, a quo bona sunt; omnia vero quæ vivunt et non sapiunt, paulo amplius participant similitudinem. Quod enim vivit, etiam est; non autem quidquid est, etiam vivit. Jam porro quæ sapiunt, ita illi similitudini sunt proxima, ut in creaturis nihil sit propinquius. Quod enim participat sapientiæ, et vivit, et est; quod autem vivit, necesse est ut sit, non necesse est ut sapiat. Quare cum homo possit particeps esse sapientiæ, secundum interiorem hominem, secundum ipsum, ita est ad imaginem [Dei], ut nulla natura interposita fornetur, et ideo nihil Deo conjunctius: et sapit enim, et vivit, et est; qua creatura nihil est melius. Quod**

A si exterior homo, vita illa accipitur qua per corpus sentimus quique notissimis sensibus, quos cum peccatis habemus communes: nam et ipsa molestiis sensibilibusque persecutionibus ingeruntur, corrupti potest: non immerito et iste [ipse] homo particeps dicitur similitudinis Dei, non solum quia vivit, quod etiam in bestiis apparet, sed amplius quod ad mentem convertitur se regentem, quam illustrat sapientia, quod in bestiis non potest, ratione carentibus. Corpus quoque hominis, quia solum inter animalium terrenorum corpora, [non primum] in alvum prostratum est, cum sit visibile, sed ad intuendum cælum erectum, quod est principium visibilium, quanquam non sua, sed animæ præsentia vivere cognoscatur; tamen non modo, quia est, et in quantum est, utique bonum est, sed etiam quia tale est, ut ad contemplandum cælum sit aptius, magis in hoc ad imaginem et similitudinem Dei, quam cætera corpora animalium factum jure videri potest. Tamen quia homo, siue vita non recte appellatur, non corpus solum homo exterior, neque sola vita, quæ in sensu est corporis, sed utrumque simul rectius fortasse intelligitur. Neque inscite distinguitur quod aliud sit imago et similitudo Dei, qui etiam filius dicitur; aliud ad imaginem et similitudinem Dei, sicut hominem factum accipimus. Sunt etiam qui non frustra intelligant duo dicta esse, ad imaginem et similitudinem, cum si una res esset, unum nomen sufficere potuisse asserunt; sed ad imaginem mentem factam volunt, quæ nulla interposita substantia, ab ipsa veritate formatur, qui etiam Spiritus dicitur, non ille Spiritus sanctus qui est **96** ejusdem substantiæ, cujus Pater et Filius, sed spiritus hominis; nam ita discernit hos Apostolus: nam nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis; et nemo scit quid agatur in Deo, nisi Spiritus Dei. Item de spiritu hominis dicit: *Salvum faciet spiritum vestrum, animam et corpus; et iste enim factus est a Deo, sicut cætera creatura. Scriptum est enim in Proverbiis: Hoc modo scito quoniam Dominus corda omnium novit, et qui finxit spiritum omnibus, ipse scit omnia. Ergo iste spiritus ad imaginem Dei nullo dubitante factus accipitur, in quo est intelligentia veritatis; hæret enim veritati, nulla interposita creatura. Cætera hominis ad similitudinem facta videri volunt, quia omnis quidem imago similis est, non autem omne quod simile est, etiam imago proprie, sed forte abusive dici potest. Sed cavendum in talibus ne quid nimis asseverandum putetur: illa re sane salubriter custodita, ne quoniam corpus quodlibet per localia spatia porrectum est, aliquid tale credatur esse substantia Dei: nam res quæ in parte minor est quam in toto, nec dignitati animæ convenit; quanto minus majestati Dei!*

CAPUT CCCXXXIX.

De eo quod ait in Evangelio: Erunt in una domo divisi duo adversus tres, et tres adversus duo. De expositione psalmi XLIV.

Accingere gladium tuum circa femur, potentissime. Gladium tuum, quid nisi verbum tuum? Illo

gladio stravit inimicos; illo gladio divisit filium a A patre, filiam a matre, nurum a socru. Legimus hæc in Evangelio : Non veni pacem mittere, sed gladium ; et, Erunt in una domo quinque adversum duo, et duos adversum tres ; et tres adversum duos erunt divisi, id est, filius adversus patrem suum, filia adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam. Hæc divisio, quo gladio facta est Christus attulit. Et revera, fratres, etiam quotidianis exemplis videmus hæc. Placet juveni alicui servire Deo, displicet patri, divisi sunt adversum se : ille promittit terrenam hæreditatem, ille amat cælestem ; aliud iste pollicetur, aliud ille elegit. Non sibi putet pater factam injuriam, Deus solus illi præfertur ; et tamen litigat cum filio volente servire Deo : sed fortior est ille gladius spiritalis separans, quam copulans natura carnalis. Fit hoc et de filia adversus matrem suam, B multo magis et de nuru adversus socrum suam : nam aliquando in una domo nurus et socrus inveniuntur, hæretice catholica [hæretica et catholica], et ubi fortiter recipitur iste gladius, rebaptizationem non timemus. Potuit dividi filia adversus matrem suam, et non potest nurus adversus socrum suam. Factum est hoc generaliter etiam in genere humano : divisus est filius adversus patrem ; fuimus enim aliquando filii diaboli. Infidelibus dictum est : Vos a patre diabolo estis. Omnis infidelitas nostra, unde, nisi a patre diabolo ? non ille creando, sed nos imitando. Jam modo videtis filium divisum adversum patrem : venit gladius ille, renuntiat diabolo, invenit alium patrem, invenit aliam matrem : ille ad imitationem se præbens generabat in exitium ; parentes duo quos invenimus, in vitam terrenam generant. Divisus est filius adversus patrem, divisa est filia adversus matrem suam : plebs i la quæ de Judæis credidit, divisa est adversus Synagogam ; divisa est et nurus adversus socrum suam : plebs de gentibus veniens, nurus dicitur, quia Christus sponsus, filius Synagogæ. Unde enim natus Filius Dei secundum carnem ? ex illa Synagoga. Ille qui dimisit patrem et matrem, et adhæsit uxori suæ, ut essent duo in carne una : non conjecit a nostra, sed attestante Apostolo et dicente : Sacramentum hoc magnum est ; ego autem dico in Christo et in Ecclesia. Dimisit enim Patrem quodammodo, non omnino dimisit veluti ad separationem, sed ad susceptionem humanæ carnis. Quomodo dimisit ? Quia cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens. Quomodo dimisit et matrem ? gentem Judæorum, Synagogam illam hærentem veteribus sacramentis. Ad ipsam figuram pertinet quod ait : Quæ mihi mater, aut qui fratres ? Ille enim intus docebat, illi foris stabant. Videte si non modo ita sunt Judæi : docet Christus in Ecclesia, illi foris stant. Socrus ergo quid est ? mater sponsi ; mater sponsi Domini Je-u Christi, Synagoga est ; proinde nurus ejus Ecclesia, quæ veniens de gentibus, non consensit in circumcisionem carnalem, divisa est adversus socrum suam.

CAPUT CCCXI.

De magis Pharaonis, et cur quædam miracula fecerunt, sicut Moyses famulus Dei. Ex libro Questionum.

Non oportet moveri cum magicis artibus miracula sunt plerumque similia miraculis quæ sunt per sanctos servos Dei, sicut scriptum est in Exodo quod magi Pharaonis fecerunt nonnulla similiter sicut fecit Moyses. Non ergo oportet hæc mirari quia omnia quæ visibiliter sunt, etiam per inferiores potestates aeris hujus non absurde fieri posse creduntur. Sed hoc interest quod cum sancti talia faciunt in nomine Dei, Deum in omnium rerum de sublimioribus apparatus jubetur inferioris creaturæ. Cum autem mali homines malis artibus operantur similia, in manus suas dantur, cum exaudiuntur a dæmonibus ; digni sunt enim qui tali exauditione decipiantur, ut pœna illis fiat hoc quod videntur impetrare beneficium, cum eis exhibent quasi privatim inferiores potestates quædam miracula, ut eos habeant subjugatos : permissu tamen divinæ providentiæ ut pro meritis animarum sua cuique tribuuntur [tribuuntur]. Omnis anima partim privati cujusdam sui potestatem gerit, partim universitatis legibus, sicut publicis, coercetur et regitur. Quia ergo unaquæque res visibilis in hoc mundo habet potestatem angelicam sibi præpositam, sicut aliquot locis divina Scriptura testatur, de ea re cui præposita est [quasi privato jure agit], aliter tanquam publice agere cogitur. Potentior est enim universitas parte, quoniam et illud quod ibi privatim agit, tantum agere sinitur, quantum lex universitatis sinit. Sed unaquæque anima tanto est pietate purgator, quanto privato suo minus delectata, legem universitatis intuetur, eique devote ac libenter obtemperat ; est enim lex universitatis divina sapientia. Quanto autem amplius privato suo gaudet, et neglecto Deo, qui omnibus animis utiliter ac salubriter præsidet, ipsa sibi vel aliis quibus potuerit vult esse pro Deo, suam potius in se vel in alios quam illius in omnes diligens potestatem, tanto est sordidior, tantoque magis pœnaliter divinis legibus tanquam publicis servire cogitur. Quanto igitur [etiam] anima humana deserto Deo suis honoribus vel potestate fuerit delectata, tanto magis subditur talibus potestatibus, quæ privato suo gaudent, et honorari ab hominibus sicut dii cupiunt : quibus divina lege sæpe conceditur, ut eos quos sibi secundum merita subjugaverint, privato illo jure etiam miraculorum aliquid præstent, in his rebus exhibendorum, quibus sunt infimo, sed tamen ordinatissimo potestatum gradu, præpositæ ; sed ubi divina tanquam publica **97** lex jubet, vincit utique privatam licentiam, quanquam et ipsa privata licentia, nisi universalis divinæ potestatis permissione, nulla esset ; ideoque fit ut sancti Dei servi, quando eos hoc donum habere utile est, secundum publicam et quodammodo imperialem legem, hoc est, summi Dei potestatem, imperent infimis potestatibus, ad quædam visibilia facienda miracula. In illis enim Deus ipse imperat, cujus templum sunt, et quem, cou-

templa sua privata potestate, ardentissime diligunt. In magicis autem impetrationibus, ad illecebram deceptionis, ut sibi subjungent eos quibus talia concedunt, præstant effectum precibus et mysteriis eorum, privato illo jure largientes, quod sibi licet largiri honorantibus se sibi que servantibus, et quædam secum in sacramentis suis pacta servantibus; et quando videntur imperare magi, per sublimiorum nomina inferiores terrent, et nonnulla visibilia, quæ propter infirmitatem carnis magna videntur hominibus non valentibus æterna contueri, quæ per se ipsum præstat dilectoribus suis verus Deus, mirantibus exhibeant [exhibent]. Hæc autem permittit Deus juste omnia moderans, ut pro cupiditatibus et electionibus servitutes eorum libertatesque distribuatur. Et si quando invocatione summi Dei, aliquid pro suis malis cupiditatibus impetrant, unde dicta est [suis] illa non gratia; non enim frustra dicit Apostolus, Tradidit illos Deus in desideria cordis illorum; quorundam enim peccata eorum perpetratorum facilitas, pœna est aliorum præcedentium. Quod autem Dominus dicit, Non potest Satanas Satanam excludere, ne forte quisquam utens nominibus aliquarum infirmarum potestatum, cum dæmonium excluderet, falsam putet esse dictam Domini sententiam, ad hoc intelligat dictum, quia hoc modo Satanas etiam in corpore, aut corpore sensibus [etiamsi corpori aut corporis sensibus] parcat, ideo parcat ut ipsius hominis voluntati per impietatis errorem triumpho majore dominetur. Hoc autem modo non exit Satanas, sed potius in intima ingreditur, ut in eo sic operetur, quemadmodum dicit Apostolus: Secundum principem potestatis aeris hujus, qui nunc operatur in filiis diffidentiae. Non enim sensus corporis eorum turbabat atque torquebat, aut eorum corpora collidebat; sed in eorum voluntate, vel potius cupiditate regnabat. Quod autem dicit pseudo-prophetas multa signa et prodigia facturos, ita ut fallant, si fieri potest, etiam electos, admonet utique [ut] intelligamus quædam miracula etiam sceleratos homines facere, quali [qualibus] sanctificari non possunt; [Bened., qualia sancti facere non possunt] nec tamen ideo potioris loci apud Deum esse arbitrandi sunt. Non enim acceptiores erant Deo quam populus Israel magi Ægyptiorum, quia non poterat ille populus facere quod illi faciebant, quamvis Moyses in virtute Dei majora potuerit. Sed ideo non omnibus sanctis ista tribuuntur, ne perniciosissimo errore decipiantur infirmi, existimantes in talibus factis esse majora dona quam in operibus justitiæ, quibus vita æterna comparatur. Propterea Dominus prohibet hinc gaudere discipulos cum ait: Nollite in hoc gaudere quia spiritus vobis subjecti sunt, sed gaudete quoniam nomina vestra scripta sunt in cœlo. Cum ergo talia faciunt magi, qualia nonnunquam faciunt sancti, talia quidem visibilibus esse apparent, sed et diverso fine et diverso jure fiunt: illi enim faciunt quærentes gloriam suam, illi quærentes gloriam Dei; et illi faciunt per quædam

A potestatibus concessa in ordine suo, quasi privata commercia vel beneficia, illi autem publica administratione, jussu ejus cui cuncta creatura subjecta est. Aliter enim cogitur possessor equum dare militi, aliter eum tradit emptori, vel cuilibet donat aut commodat. Et quemadmodum plerique mali milites, quos imperialis disciplina condemnat, signis imperatoris sui nonnullos possessores terrent, et ab eis aliquid quod publice non jubetur extorquent; ita nonnunquam mali Christiani, vel schismatici, vel hæretici, per nomen Christi, aut verba, aut sacramenta Christiana, exigunt aliquid a potestatibus quibus honore Christi cedere indictum est. Cum autem malis jubentibus voluntate cedunt, ad seducendos homines cedunt, quorum errore lætantur. Quapropter aliter magi faciunt miracula, aliter boni Christiani, aliter mali Christiani; magi per privatos contractus, boni Christiani per publicam justitiam, mali Christiani per signa publicæ justitiæ. Nec mirum est quod hæc signa valent, cum ab eis adhibentur, quando etiam, cum usurpantur ab extraneis, qui omnino suum nomen ad istam militiam non dederunt, propter honorem tamen excellentissimi imperatoris valent. Ex quibus fuit ille de quo discipuli Domino nuntiaverunt quod in nomine ejus ejiceret dæmonia, quamvis cum eis eum non sequeretur. Cum autem non cedunt his signis hujusmodi potestates, Deus ipse prohibet occultis modis, cum id justum atque utile iudicat. Nam nullo modo ulli spiritus audent hæc signa contemnere. Contremiscunt enim hæc ubicunque illa conspexerint, sed nescientibus hominibus, aliud jubetur divinitus, vel ad confundendos malos, cum eos oportet confundi, sicut de Scævæ filijs in Actibus apostolorum legimus, quibus ait immundus spiritus: Jesum scio, et Paulum novi, vos autem qui estis? vel admonendos bonos ut proficiant in fide, atque ista non jactanter, sed utiliter possint, vel ad discernenda dona membrorum Ecclesiæ, sicut Apostolus dicit: Nunquid omnes virtutes? nunquid omnes donum habent curationum? Propter has ergo causas, plerumque, ut dictum est, nescientibus hominibus, jubetur divinitus, id est, ut his signis adhibitis, hujusmodi potestates voluntati hominum non obtemperant; ut autem mali bonis sæpe temporaliter nocent, potestatem in eos accipiunt, ad majorum [majorem] honorum utilitatem, propter exercitationem patientiæ. Itaque anima [Christiana] semper invigilet in tribulationibus suis, sequi voluntatem Domini sui, [ue] ordinationi Dei resistendo acquirat sibi gravius iudicium. Quod enim ipse Dominus agens hominem, Pontio Pilato dixit, hoc et Job diabolo posset dicere: Non haberes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper. Non ergo ejus voluntas cujus malitiæ potestas in bonos datur, sed ejus voluntas a qua hæc potestas datur, debet nobis esse charissima: quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia verum probationem, probatio vero spem; spes autem non confundit, quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis;

CAPUT CCCXLI.

Adversus mathematicos ; ex eodem libro.

Non eos appellarunt mathematicos veteres, qui nunc appellantur, sed illos qui temporum numeros motu cœli ac siderum pervestigarunt; de quibus rectissime dicitur in Scripturis sanctis: Iterum hæc his debet ignosci, si enim tantum scire [poterunt], ut possint æstimare sæculum, quomodo hujus Dominum non facilius invenerunt? Mens enim humana de visibilibus judicans potest agnoscere omnibus visibilibus scipsam esse meliorem. Quæ tamen cum etiam se propter defunctum [defectum] profectumque in sapientia fatetur esse mutabilem, invenis [invenit] supra se esse incommutabilem veritatem; atque ita adhærens post ipsam, sicut dictum est: **98** Adhæsit anima mea post te; beata efficitur, intrinsecus inveniens etiam omnium visibilium creatorem atque Dominum, non quærens extrinsecus visibilia, quamvis cœlestia, quæ aut non inveniuntur, aut cum magno labore frustra inveniuntur, nisi ex eorum quæ foris sunt pulchritudine inveniatur artifex qui intus est, et prius in anima superiores, deinde in corpore inferiores pulchritudines operatur. Adversus eos autem qui nunc appellantur mathematici, volentes actus nostros corporibus cœlestibus subdere, et nos vendere stellis, ipsumque pretium quo vendimur a nobis accipere, nihil brevius et verius dici potest, quam eos non respondere, nisi acceptis constellationibus; in constellationibus autem notari partes, quales trecentas sexaginta dicunt habere signiferum circulum; motum autem cœli per unam horam fieri in quindecim partibus, ut tanta mora quindecim partes oriantur, quantum tenet una hora: quæ partes singulæ sexaginta minutas habere dicuntur; minutas autem minutarum jam in constellationibus, de quibus futura prædicere se dicunt, non inveniunt. Conceptus autem geminorum, quoniam uno concubitu efficitur, testantibus medicis, quorum disciplina multo est certior atque manifestior, tam parvo puncto temporis contingit, ut in duas minutas minutarum non tendatur. Unde ergo in geminis tanta diversitas actionum, et eventuum, et voluntatum, quos necesse est eandem constellationem conceptionalem habere, et amborum unam constellationem dari mathematico, tanquam unius hominis? Si autem ad genitales constellationes tenere voluerint, [ab] ipsis geminis excludantur, qui plerumque ita post invicem funduntur ex utero, ut hoc temporis intervallum rursus ad minutas minutarum revertatur, quas tractandas in constellationibus nunquam accipiunt, nec possunt tractare. Cum autem multa vera eos dixisse prædicatur, ideo sit, quia non tenent homines memoria falsitates erroneeque eorum, sed non intenti nisi in ea quæ illorum responsis provenerint, ea quæ non provenerint obliviscuntur; et ea commemorant quæ non arte illa, quæ nulla est, sed quadam obscura rerum sorte contingunt. Quod si peritiæ illorum volunt tribuere, dicant artificiose divinare etiam mor-

A tuas membranas scriptas quaslibet, de quibus plerumque pro voluntate sors exit; quod si non arte de codicibus exit sæpe versus futura prænuntians, quid mirum si etiam ex animo loquentis, non arte [sed] sorte exit aliqua prædictio futurum [futurorum]?

CAPUT CCCXLII.

De Verbo.

In principio erat Verbum, quod Græce Λόγος dicitur, Latine et Rationem, et Verbum significat: sed hoc loco melius Verbum interpretatur, ut significetur non solum ad Patrem respectus, sed ad illa etiam quæ per Verbum facta sunt, operativa potentia. Ratio autem, etsi nihil per illam fiat, recte ratio dicitur.

B De eo quod scriptum est: *Sine ipso factum est nihil, et de duabus præpositionibus, de et ex. Ex libro de Natura boni.*

In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; id est, non est factum sine ipso aliquid. Neque enim audienda sunt deliramenta hominum qui nihil hoc loco aliquid intelligendum putant, et ad hujusmodi vanitatem propterea putant cogi posse aliquem, quia ipsum nihil in fine sententiæ positum est. Ergo, inquit, factum est, et ideo quia factum est, ipsum nihil aliquid est; sensum enim perdidit studio contradicendi, nec intelligant nihil interesse utrum dicatur, sine illo factum est nihil, an, sine illo nihil factum est: quia et si illo ordine diceretur, sine illo nihil factum est; possent nihilominus dicere ipsum nihil aliquid esse, quia factum est. Quod enim revera est aliquid, quid interest utrum ita dicatur, sine illo facta est domus, an, sine illo domus est facta, dum intelligatur aliquid sine illo factum, quod aliquid domus est? Ita quia dictum est, sine ipso factum est nihil, quoniam nihil utique non est aliquid, quando vere et proprie dicitur, si ve dicatur, sine illo factum est nihil, si ve, sine illo nihil factum est, vel, nihil est factum, nihil interest. Quis autem velit loqui cum hominibus qui hoc ipsum quod dixi, nihil interest, possunt dicere: Ergo interest aliquid, quia ipsum nihil aliquid est? Hi autem qui sanum habent cerebrum, rem manifestissimam vident, hoc idem intelligi, cum dixi, nihil interest, quod intelligeretur si dicerem, interest nihil. At isti, si alicui dicant, quid fecisti? et ille respondeat nihil se fecisse, consequens est ut ei calumnientur, dicentes: Fecisti ergo aliquid, quia nihil fecisti; ipsum enim nihil aliquid est. Habent autem et ipsum Dominum in fine sententiæ ponentem hoc verbum, ubi ait: Et in occulto locutus sum nihil. Ergo legant et taceant. Quia ergo Deus omnia quæ non de se genuit, sed per Verbum suum fecit, non de his rebus quæ jam erant, sed de his quæ omnino non erant, hoc est de nihilo, fecit, ita dicit Apostolus: Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam [ea quæ] sint. Apertius autem in libro Machabæorum scriptum est: Oro te, fili, respice ad

cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt; vide, et A scito quia non erant ex quibus fecit nos Dominus Deus; et illud quod in psalmo scriptum est: Ipse dixit, et facta sunt. Manifestum quod non de se ista genuerit, sed in Verbo atque imperio fecerit. Quod autem non de se, utique de nihilo; non enim erat aliud unde faceret, de quo apertissime Apostolus dicit: Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Ex ipso autem non hoc significat quod de ipso; quod [enim] de ipso est, potest dici ex ipso: non autem omne quod ex ipso est, recte dicitur de ipso. Ex ipso enim cœlum et terra, quia ipse fecit ea; non autem de ipso, quia non de substantia sua. Sicut [si] aliquis homo gignat Mium, et faciat domum, ex ipso filius, ex ipso domus; sed filius de ipso, domus de terra et ligno; sed hoc quia homo est, qui non potest aliquid B etiam de nihilo facere. Deus autem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, non opus habebat aliqua materia, quam ipse non fecerat, adjuvari omnipotentiam suam. Cum autem audimus omnia ex ipso, et per ipsum, et in ipso, omnes utique naturas intelligere debemus, quæ naturaliter sunt; neque enim ex ipso sunt peccata, quæ naturam non servant, sed vitiant: quæ peccata ex voluntate esse peccantium melius modis sancta Scriptura testatur, præcipue illo loco quo dicit Apostolus: Extimas autem hoc, o homo, qui iudicas eos qui talia agunt, et facis ea, quoniam te effugias iudicium Dei? an divitias benignitatis, et patientiæ ejus, et longanimitatis contemnis, ignorans quoniam patientia Dei ad poenitentiam te adducit? Secundum duritiam autem cordis tui et cor impenitentis thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Nec tamen cum in Deo sint universa quæ condidit inquinant eum qui peccant, de cujus sapientia dicitur: Attingit autem omnia propter suam munditiam 99, et nihil inquinatum in eam incurrit. Oportet enim ut sicut Deum incorruptibilem et incommutabilem, ita consequenter etiam inco-

CAPUT CCCXLII.

De corpore Domini post resurrectionem, ex epistola ad Consentium, de eadem re consulentem.

Queris utrum nunc corpus homini ossa et sanguinem habeat, aut reliqua carnis lineamenta. Quid si adderes, utrum etiam vestimenta? nonne augeretur quæstio? Qua causa, nisi qui [quia] ea quæ in usu vitæ hujus nostræ corruptibilia novimus, sine corruptione cogitare vix possumus, cum divinatorum miraculorum, quædam documenta jam data sint, ex quibus liceat conjectare majora? Nam si vestis Israelitarum per tot annos in eremo sine tritura esse potuit, si morticina pellis calceamentorum tandem sine labe duravit, potest ubique Deus quorumlibet corporum, per quantum voluerit tempus, incorruptam protendere qualitatem. Ego proinde Domini corpus ita in cœlo esse credo, ut erat in terra quando ascendit in cœlum. Dixerat autem discipulis, ut in Evangelio legimus, de sua resurrectione dubitantibus, et illud quod vide-

bant non corpus, sed spiritum esse putantibus: Videte manus meas et pedes; palpate, et videte quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere; sicut eorum cum esset in terra contractatus est manibus, sic eorum est cum iret in cœlum deductus aspectibus; ibi vox angelica sonuit: Sic veniet quem admodum videtis euntem in cœlum. Fides adsit, et nulla quæstio remanebit, nisi forte de sanguine requirendum est, quia cum dixisset, Palpate, et videte quia spiritus ossa et carnem non habet, non addidit, sanguinem; non ergo et nos addamus inquirere quod ille non addidit dicere, et de compendio, si placet, finita sit quæstio. Fortassis enim, accepta occasione sanguinis, urgebit nos molestior perscrutator, et dicet: Si sanguis, cur non et pituita, cur non et fel flavum, et fel nigrum, quibus quatuor humoribus naturam carnis temperari etiam medicinæ disciplina testatur? Sed quodlibet quisque addat, corruptionem addere caveat, ne suæ fide [sive] sanitatem castitatemque corrumpat. Ex consuetudine rerum expectarum, inexperta opera divina infirmitas melius humana, et acutule se garrere arbitratur, cum dicit: Si caro est, et sanguis est; si sanguis, et cæteri humores; ergo et corruptio. E. modo diceret: Si flamma est, et ardet; si ardet, et urit; si urit, ergo et virorum trium in fornacem ignis ab impio rege missorum corpora incendit. Ille si autem in tribus viris miraculum factum esse non dubitat quia quia de divinis operibus recte sapit, cur non credatur qui fecit illa corpora, non posse igne corrumpi facisse illud corpus nec posse corrumpi igne, nec fame, nec morbo, nec senio, nec ulla vi alia qua solet humana corpora labefactate corruptio? Quod si quisquam dicit, non carni trium virorum illorum additam contra ignem incorporationem, sed ipsi igni detractam corrumpendi facultatem; quid veremur ne carnem facere nequivit non posse corrumpi, qui fecit ignem non posse corrumpere? Nam si illud non de carnis, sed de ignis mutatione intelligitur, multo est mirabilius: simul enim et hominum corpora non urebat, non [ne] posset nocere; et ligna fornacis urebat, ut posset ardere. Sed qui etiam ista non credunt nimium de divina potestate diffidunt, nec cum eis vel ad eos nunc sermo nobis est. Qui autem ista credunt, ex eis etiam illa, utrumque [utrumque] conjiciant, quæ fideliter D quaerunt. Valet igitur divina potentia, qui fecit ignem non posse corrumpere, de ista visibili atque tractabili natura corporum, quibusdam manentibus, auferre quas voluerit qualitates, ac per hoc valet etiam membra mortalia, formæ lineamentis manentibus, corruptione vero mortalitatis emortua, stabili vigore firmare, ut absit labe, adsit effigies, adsit motus, absit fatigatio; adsit vescendi potestas, absit euriendi necessitas. Constat itaque, neque ullo modo dubitandum est, corpus Christi, quod licet corruptionem putredinis in sepulcro non viderit (unde scriptum est: Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem), tamen lancea peruripi potuit, nunc omnino in corruptione consistere, et quod in contumelia passionis

mortisque seminatum est, nunc esse in gloria vite æternæ; et quod ex infirmitate potuit crucifigi, nunc in virtute regnare; et quod erat corpus animale, quoniam ex Adam sumptum est, non esse spiritale, quoniam spiritui jam inseparabiliter copulatum est.

CAPUT CCCXLIV.

De corpore animali et corpore spiritali, ad eundem Consentium.

Dixit Apostolus: Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Proinde sicut animale corpus non est anima, sed corpus, ita et spiritale corpus non spiritum debemus putare, sed corpus. Quis porro audeat opinari, vel Christi corpus non spiritale resurrexisse, vel si spiritale resurrexit, non jam corpus fuisse, sed spiritum: cum hanc opinionem discipulorum refellat, ubi cum eum videntes existimarent se spiritum videre, ait: Palpate, et videte quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere? Jam igitur illa caro spiritale erat corpus, nec tamen Spiritus erat, sed corpus, nulla ulterius morte ab anima resolvendum atque separandum: sicut corpus animale, quale animatum est Dei flatu, cum factus est homo in animam vivam, etiam ipsum ex animali spiritale, sine mortis interveni u fuerat futurum, nisi transgressio præcepti prius commisso peccato infligeret pœnam, quam Deus servatæ justitiæ daret coronam. Unde Dominus Christus per nos ad nos venit, cum peccatores justus invenit, per stratum quodammodo lamilitatis nostræ, sed non cum morbo iniquitatis nostræ. Nam per animale nobis, hoc est, per mortale corpus apparuit, qui utique, si voluisset, cum corpore immortali primitus advenisset. Sed quia nos humilitate Filii Dei sanari oportebat, usque ad nostram infirmitatem descendit, et fidei nostræ meritum ac præmium virtute suæ resurrectionis ostendit; ideo sequitur Apostolus et dicit: Novissimus Adam in spiritu vivificantem: sive intelligatur primus Adam qui de pulvere ante formatus est, novissimus autem Adam qui de Virgine procreatus est; sive in unoquoque homine utrumque compleatur, ut primus Adam sit homo in corpore mortali, novissimus Adam idem ipse in corpore immortali: tamen inter animam viventem et spiritum vivificantem hoc interesse voluit, ut illic sit corpus animale, hic spiritale: anima quippe in corpore animali vivit quidem, sed non vivificat usque ad auferendam corruptionem. In corpore vero spiritali, quoniam perfecte adhærens Domino unus spiritus est, sic vivificat, ut spiritale corpus efficiat, absumens omnem corruptionem, nullam metuens separationem: Et nos, inquit, commutabimur. Ergo istam commutationem in melius **100** sine dubitatione oportet intelligi, quia omnes et justus et injustus resurrecturi sunt: sed sicut Dominus in Evangelio loquitur, Qui benefecerunt, in resurrectionem vite, qui male egerunt, in resurrectionem judicii: judicium appellans pœnam sempiternam; sicut alio loco: Qui non credit, inquit, jam judicatus est. Proinde illi qui ad judicium resurrecturi sunt, non commutabuntur in illam incor-

ruptelam quæ nec doloris corruptionem pati potest: illa namque fidelium est atque sanctorum; isti vero perpetua corruptione cruciabuntur, quia ignis eorum non exstinguetur, et vermis eorum non morietur. Quid sibi ergo vult ista distinctio: Et mortui resurgent incorrupti, et nos commutabimur, nisi quia omnes incorrupti resurgent, sed ex his justus etiam immutabuntur, in illam incorruptelam cui omnino nulla posset nocere corruptio? ac per hoc qui in eam non commutabuntur, incorrupti quidem resurgent integritate membrorum, sed tamen corrumpendi dolore pœnarum, cum audierint: Ita in ignem æternum qui paratus est diabolo et angelis ejus; a quo auditu malo justus non timebit. De illa vero commutatione justorum, cum dixisset: Nos commutabimur, tanquam quæreremus quomodo istud fiat, vel qualis illa commutatio futura sit, adjungit et dicit: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem. Non, ut opinor, dubitandum est secundum hoc dictum, Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, quia non ibi erit corruptio et mortalitas carnis et sanguinis: secundum has enim qualitates hoc loco carnem et sanguinem nuncupavit: quocirca, ut aliquid exempli gratia ponam, quod interim occurrit, sicut scriptum est, Ne forte tentaverit vos qui tentat, et inanis sit labor noster; atque hic intelligitur diabolus tanquam Deus omnino non tentet. De quo alio loco Scriptura dicit: Ipse autem neminem tentat. Nec contraria est ista sententia ei qua dicitur: Tentat vos Dominus Deus vester. Sed solvitur quæstio, cum vocabulum tentationis diversas intelligentias habeat, eo quod alia sit tentatio deceptionis, alia tentatio probationis: secundum illam non intelligitur qui tentat nisi diabolus; secundum vero hanc tentat Deus. Ita cum dicitur, Caro possidebit regnum Dei, et, Caro non possidebit regnum Dei, etiam hujus nominis intelligentia discernatur, et nulla erit quæstio, quoniam caro, secundum substantiam, secundum quam dictum est, Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere, possidebit regnum; caro autem cum secundum corruptionem intelligitur, non possidebit; hoc enim expositum est, cum diceretur, Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, in eo quod continuo additum est: Neque corruptio incorruptionem possidebit, sicut satis, quantum arbitror, disseruimus.

CAPUT CCCXLV.

Utrum singillatim a Deo creatore corporum lineamenta formentur, et de animæ quæstione; ex eadem epistola, vel ex duabus epistolis ad Optatum.

Quod autem quæris utrum singillatim a creatore Deo corporum lineamenta formentur, non te movebit, si, quantum potest humana mens, potentiam divinæ operationis intelligas. Quomodo enim negare poterimus Deum etiam nunc operari cuncta quæ creantur, cum Dominus dicat: Pater meus usque nunc operatur? Unde illa cessatio septimi diei ab ipsis naturis contendis [condendis] intelligenda est facta, non

ab earum administratione quæ conditæ referuntur. Cum ergo natura rerum a creatore administratur, et per ordines præfinitis locis et temporibus suis cuncta nascuntur, Deus usque nunc operatur. Nam si Deus nunc ista non format, quomodo legitur: Priusquam te formarem in utero novi te? Quomodo etiam accipi potest: Quod si fenum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit? nisi forte credendum est fenum a Deo vestiri, et a Deo corpora non formari? Cum enim dixit, Vestit, non de præerita ordinatione, sed de præsentis operatione satis indicat. Unde est etiam illud Apostoli de seminibus, quod supra commemoravi: Non, inquit, corpus quod futurum est, seminas; sed nudum gramen, ut puta tritici, aut alicujus cæterorum: Deus autem dat illi corpus quomodo voluerit. Non dixit, edidit, aut, disposuit, sed, dat, ut creatorem intelligas efficaciam sapientiæ suæ rebus, quæ quotidie suis temporibus oriuntur, condendis adhibere; de qua sapientia dictum est: Pertendit a fine usque ad finem fortiter; et non dixit, disposuit, sed, disponit omnia suaviter. Multum est enim vel tenuiter sapere, quomodo commutabilia et temporalia non commutabilibus et temporalibus creatoris motibus, sed æterna et stabili virtute condantur. Quæris etiam per me scire mirum Dei status ille in Adam, idem ipse sit anima. Breviter respondeo: Aut ipso anima facta est, sed et si ipse est, factus est. De anima quippe loquitur per Isaiam prophetam Deus, ubi dicit: Omnem statum ego feci; quod sequentia satis indicant, sequitur enim: Propter peccatum modicum quid contristavi illum? id est, ipsam statum, et cætera, quæ nisi de anima humana intelligi nequeunt. In hac enim questione maxime cavendum est ne animæ non a Deo facta natura, sed ipsius Dei substantia, tanquam unigenitus Filius, quod est Verbum ejus, aut aliqua ejus particula esse credatur; tanquam illa natura atque substantia, qua Deus est, commutabilis esse possit, quod esse animam nemo non sentit, qui se habere animam sentit. Nam quod attinet ad ejus originem, qua sit ut sit in corpore, utrum de illo uno sit qui primum creatus est, quando factus est homo in animam vivam, an similiter sicut singulis singulæ, nec tunc sciebam, nec adhuc scio.

Non erubescendum est homini confiteri se nescire quod nescit, ne, dum se scire mentitur, nunquam scire mereatur. Quis autem negat non unius tantum, sed omnis animæ creatorem atque factorem Deum, nisi qui ejus eloquiis apertissime refragatur? Sine ulla quippe ambiguitate **101** per prophetam dicit: Omnem statum ego feci, animas vi licet intelligi volens, quod verba consequentia manifestant: non utique unum quem facto ex terra homini primo inspiravit, sed omnem statum ipse fecit, ipse adhuc facit. Quæritur tamen utrum omnem statum ex uno illo flatu, sicut omne corpus hominis ex illo uno corpore faciat; an vero nova quidem corpora faciat ex uno, animas autem novas ex nihilo. Quis enim congrua suis originibus genera rerum etiam de seminibus facit, nisi

A qui ipsa semina sine seminibus fecit? Sed ubi res naturaliter obscura nostrum modulum vincit, et aperta divina Scriptura non subvenit, temere hinc aliquid definire humana conjectura præsumit; secundum vias autem quas proprias habere incipiunt, novos homines dicimus nasci, sive anima, sive corpore; at vero secundum originale peccatum veteres nascuntur; ideo baptismate renovantur. Aliquid ergo certum de animæ origine nondum in Scripturis canonicis comperi. Nam hi qui novas sine ulla propagine asserunt animas fieri, inter testimonia quibus id nituntur ostendere, ponunt etiam illa duo, quæ paulo ante commemoravi: Qui fingit spiritum hominis in ipso; et: Qui fluxit singillatim corda hominum; de quibus vides quemadmodum possit a resistentibus responderi: B utrum enim cum fingit, ex alio fingat, an ex nihilo, incertum est. Illud tamen inter cætera testimonium videtur esse præcipuum, quod in libro Salomonis Ecclesiaste legitur: Et revertetur pulvis in terram sicut erat, et spiritus revertetur ad Deum, qui dedit eum. Sed facillime respondetur: Corpus in terram, de qua factum est primum hominis corpus, et spiritus ad Deum, a quo facta prima hominis anima. Sicut enim nostrum corpus, inquit, quamvis ex primo illo corpore propagatum sit, eo tamen redit unde ipsum primum corpus effectum est; sic anima nostra, quamvis ex illa anima propagata, non ad nihilum, quia immortalis est, sed ad illum redit a quo ipsa prima anima facta est; ac per hoc illud quod scriptum est de spiritu cujusque hominis quod redeat ad Deum qui dedit eum, non solvit istam obscurissimam questionem, quia sive ex illo uno, sive ex nullo alio, Deus utique dedit eum. Itemque illi qui propaginem animarum inconsiderata temeritate defendunt, inter alia testimonia quæ suæ causæ suffragari arbitrantur, nullum quasi manifestius et expressius pro se possunt putare præferendum, quam id quod in Genesi scriptum est: Omnes autem animæ quæ introierunt cum Jacob in Ægyptum, qui exierunt de femoribus ejus; hoc enim velut evidentissimo testimonio possunt credi animæ in filios ex parentibus propagari, quoniam satis aperte dictum videtur animas etiam de femoribus Jacob, non sola exiisse corpora filiorum; ut eo modo etiam illud intelligi velint a parte totum, quod dixit Adam, cum illi mulier ejus ostenderetur: D Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea: non enim dixit: et anima de anima mea. Sed ita potest fieri ut carne nominata utrumque intelligatur: sicut hic animas nominavit, et tamen etiam corpora in filiis intelligi voluit. Sed hoc testimonium certe quasi tam clarum atque manifestum evadendæ huic questionem non sufficit: nec si ita legeretur genere feminino: quæ exierunt de femoribus ejus, ut animas intelligeremus quæ exierunt; ideo autem non sufficeret, quoniam et animæ nomine corpus solum posse significari modo quodam locutionis ostenditur, quo significatur, per id quod continetur, illud quod continet; sicut ait quidam: Vina coronant, cum coronantur vasa vinaria; vinum enim continetur, vas conti-

net. Sicut ergo appellamus ecclesiam basilicam qua continetur populus, qui vere appellatur Ecclesia, ut nomine Ecclesiae, id est, populi qui continetur, significemus locum qui continet; ita quod animae corporibus continentur, intelligi corpora filiorum per nominatas animas possunt: sic enim melius accipitur etiam illud quod lex inquinari dicit eum qui intraverit super animam mortuam, hoc est super defuncti cadaver; ut nomine animae mortuae mortuum corpus intelligatur, quod animam continebat: quia et absente populo, id est Ecclesia, locus tamen ille nihilominus ecclesia nuncupatur. Hæc responderentur, si, ut dixi, feminino genere positum esset, quæ exierunt de femoribus Jacob, id est, quæ animæ; nunc vero cum masculinum genus sit positum, id est, qui exierunt de femoribus Jacob, quis non ita intelligere malit: omnes animæ eorum qui exierunt ex femoribus ejus, id est, animæ hominum: ut etiam sic possint intelligi secundum corpus tantummodo existas homines de femoribus Patrie, quorum erant illæ animæ per quarum numerum intelliguntur tot homines? Si ergo ita potes animarum asserere sine ulla propagine novitatem, ut ratione justa et a fide catholica non aliena, etiam sic peccato primi hominis ostendantur obnoxie, assero quod sentis, ut potes; si autem non casualiter potes a propagatione facere alienas, nisi et simul facias ab omni peccati vinculo liberas, cohibe te ab hujusmodi disputatione omnimodo: non est enim falsa etiam in parvulorum baptisate remissio peccatorum, nec verbotenus dicitur, sed veraciter agitur. Ut autem et a me tua dilectio de hac questione aliquid audiat definitum, non parvi æstimandum, imo præcipue necessarium atque retinendum, quomolibet se origo habeat animarum, sive ex illa una, sive ex nulla alia propagentur, mediatoris tamen animam nullum ex Adam traxisse peccatum, dubitare fas non est. Si enim nulla propagatur ex altera, ubi omnes tenentur propagata carne peccati, quanto minus credendum est ex propagine peccatricis animam venire non potuisse, cujus care venit ex virgine, non libidine concepta, sed fide ut esset in similitudine carnis peccati, non in carne peccati! Si autem peccato primæ animæ peccatricis ideo ceteræ tenentur obnoxie, qui [quia] ex illa sunt propagatæ, profecto illa quam sibi unigenitus coaptavit, aut peccatum inde non traxit, aut omnino inde non tracta est; neque enim non potuit animam sibi trahere sine peccato, qui solvit nostra peccata; aut qui novam creavit ei carnem quam sine parente fecit ex terra, non potuit novam creare carnem, quam sine viro sumpsit ex femina. Ego enim adhuc, fateor, non inveni quemadmodum anima et peccatum ex Adam trahat; unde dubitare fas non est [quod] et ipsa ex Adam non trahatur; quod mihi diligentius inquirendum, quam inconsultius asserendum est. Quando autem nos aliquæ causæ in aliqua questione non immerito dubitare compellant, non etiam hinc dubitare debemus utrum dubitare debeamus. De dubiis quippe rebus sine dubitatione dubitandum est. Vides quemadmodum Aposto-

A lus de seipso dubitare non dubitet utrum in corpore an extra corpus raptus sit in tertium cælum: Sive hoc, sive illud, nescio, inquit, Deus scit. Cum ergo mihi, quoad nescio, dubitare non liceat utrum anima mea in istam vitam ex propagine an **102** sine propagine venerit, cum eam utrolibet modo a summo et vero Deo factam esse non dubitem? cur mihi non sit fas dicere, scio animam meam ex opere Dei subsistere, et prorsus opus Dei esse, sive ex propagine, sicut corpus, sive extra propagnem sicut illa quæ primo homini data est, nescio, Deus scit? Utrum horum vis ut confirmem: possem, si nossem. Quod si ipse nosti, ea habes me cupidiorum discere quod nescio, quam docere quod scio; si autem nescis sicut ego, ora sicut et ego, ut sive per quemlibet servum suum, sive per se ipsum, magister ille nos doceat qui dixit discipulis suis: Ne velitis dici ab hominibus Rabbi; unus est enim Magister vester, Christus; si tamen scit expedire nobis ut etiam talia noverimus, qui novit non solum quid doceat, verum etiam quid nobis discere expediat. Nam confiteor dilectioni tuæ cupiditatem meam: cupio quidem et hoc scire quod quæris; sed multa magis cuperem scire, si fieri posset, quando presentetur desideratus omnibus gentibus, et quando regnum sanctorum futurum sit, quam unde in hanc terram venire coeperim; et tamen illud, cum ab illo qui scit omnia discipuli sui nostri apostoli quærent, responsum acceperunt: Non est vestrum scire tempora quæ Pater posuit in sua potestate. Quid si et hoc scit, non esse nostrum scire, qui profecto scit quid nobis sit utile scire? Et illud quidem per illum scio, non esse nostri scire tempora quæ Pater posuit in sua potestate. Utrum autem originem animarum, quam nondum scio, utrum [nostram] sit scire, id est, pertineat ad nos id scire, ne hoc quidem scio. Nam si saltem hoc scirem, quod nostrum non sit id scire, non solum affirmare quoad nescio, verum etiam quærere jam desisterem; nunc autem quamvis tam sit obscurum atque profundum, ut plus illis docendi caveam temeritatem, quam discendi habeam cupiditatem, tamen et hoc etiam vellem scire, si possem. Et licet multo amplius sit necessarium, quod ait ille sanctus: Notum mihi fac, Domine, finem meum (Non enim ait, initium meum). Utinam tamen nunc initium, quod ad istam questionem attinet, me leteret! Verum de ipso quoque in illo meo ingratus doctori meo non sum, quod animam humanam spiritum esse, non corpus, cumque rationalem vel intellectualem, scio; nec eam Dei esse naturam, sed potius creaturam aliquatenus mortalem, in quantum in deterius commotari, et a vita Dei, cujus participatione beata sit, alienari potest, et aliquatenus immortalem, quoniam sensum, quo ei post hanc vitam vel bene vel male sit, amittere non potest; scio etiam non eam pro actibus ante carnem gestis includi in carne meruisse, sed nec ideo esse in homine sine sordo peccati, et si unius diei, sicut scriptum est, fuerit vita ejus super terram. Ac

per hoc scio, ex Adam, per seriem generationis, si-
ne peccato neminem nasci; unde et parvulis neces-
sarium est per gratiam regenerationis in Christo
renasci. Hæc tam multa, nec parva de initio vel ori-
gine animarum nostrarum, in quibus plura sunt ad
eam scientiam pertinentia, quæ fide constant, et
didicisse me gratulor, et nosse confirmo. Quapropter
si nescio, in origine animarum, utrum illas Deus homi-
nibus ex propagine faciat, quas tamen fieri non
ambigo, scire quidem et hoc magis eligo, quam ne-
scire, sed quando non possum melius, hinc dubito,
quam velut certum confirmare aliquid audeo, quod
illi res sit forte contrarium, de qua dubitare forte
non debeo. Tu itaque, mi frater bone, quoniam consuli-
me, et vis ut unum horum definiam, utrum
animæ cæteræ ex illo uno homine, sicut cor-
pora per propaginem, an sine propagine, sicut illius
unius, a creatore singulis fiant (ab ipso enim fieri,
sive sic, sive sic, non negamus), patere ut etiam ipse
consuletur quomodo inde anima peccatorum [peccatum]
originaliter trahat, unde originaliter ipsa non trahi-
tur; omnes enim animas ex Adam trahere originale
peccatum similiter non negamus, ne in Pelagianam
hæresim detestabilem detestabiliter irruamus; si hoc
quod ego interrogo nec tu scis, sine me patienter
utrumque nescire, quod tu interrogas, et quod ego.
Si autem jam scis quod interrogo, cum hoc etiam me
docueris, tunc et illud quod vis ut respondeam, nihil
tibi jam metuens respondebo. Peto ergo ne succen-
seas, quia non potui confirmare quod quæris, sed
potui demonstrare quid quæras; quod cum inveneris,
confirmare non dubites quod quærebas. Et hoc
quidem sanctitati tuæ scribendum existimavi, qui
propaginem animarum jam quasi certus improbandam
petas. Carterum si illis qui hanc asserunt re-
scribendum fuisset, fortassis ostenderem quemadmo-
dum id quod se nosse arbitrantur ignorent; et no-
hoc asserere auderent, quanta ratione formidare de-
berent.

CAPUT CCCXLVI.

*Quod baptizati non a morte communi, sed a supplicio
liberentur aeterno, a quo etiam primos homines dicit
per Domini sanguinem liberatos; et cur David, pec-
cato remisso, quæ Deus per prophetam fuerat mina-
tus, implerit; et de mysterio numeri vicinalis [vi-
cennalis], vel de suprascripta antmæ questione. Ex
libro u de Baptismo parvulorum, prope finem.*

Nequaquam igitur, in morte pro justitia subeunda
vel contemnenda, laudaretur præcipua patientia, si
mortis non esset magna multumque dura mole-
tia; cuius timorem qui vincit ex fide, magnam ipsius fi-
dei comparat gloriam, justamque mercedem. Unde
mirandum non est, et mortem corporis non fuisse
eventuram homini, nisi præcessisset peccatum, cu-
jus etiam talis poena consequeretur: et post remis-
sionem peccatorum, eam fidelibus evenire, ut in ejus
timore vincendo exerceatur fortitudo justitiæ. Caro
enim quæ pro mo facta est non erat caro peccati,
in qua voluit homo inter delicias paradisi servare

A Justitiam. Unde statuit Deus ut post ejus peccatum
propagata caro peccati ad recipiendam justitiam la-
boribus et molestiis niteretur. Propter hoc etiam de
paradiso dimissus Adam, contra Eden iterum habitavit, id
est, contra sedem deliciarum, ut significaret quod
[in] laboribus, qui sunt deliciis contrarii, erudienda
esset caro peccati, quæ in deliciis obedientiam non
servavit, antequam esset caro peccati. Sicut er-
go illi primi homines, postea justo vivendo, unde
merito creduntur per Domini sanguinem ab extremo
supplicio liberati, non tamen in illa vita meruerunt
ad paradysum revocari, sic et caro peccati, etiamsi
remissis peccatis homo in ea juste vixerit, non conti-
nuo mereatur eam mortem [non] perpetui, quam traxit
de propagine peccati. Tale aliquid nobis insinua-
tum est de patriarcha David, in libro Regnorum, ad

B quem propheta cum missus esset, eique propter
peccatum quod admiserat, eventura mala ex iracun-
dia Dei comminaretur, confessione peccati veniam
meruit, respondente propheta, quod illud et flagi-
tium facinusque remissum sit, et tamen consecuta
sunt quæ Deus fuerat comminatus; ut sic humili-
retur a filio. Quare et hic non dicitur, Si Deus pro-
pter peccatum illud fuerat comminatus, cur dimisso
peccato, quod erat minatus, implevit? nisi quia re-
ctissime, si [sic] dictum fuerit, respondebitur, rem-
issionem illam peccati factam, ne homo ad perci-
piendam vitam impediretur æternam; subsecutum
vero illius comminationis exemplum [effectum], ut
pietas hominis **103** in illa humilitate exerceatur
atque probaretur. Sic et mortem corporis, et propter
peccatum Deus homini infixit, et post peccatorum
remissionem, propter exercendam justitiam non
ademit. Teneamus ergo indeclinabilem fidei confes-
sionem. Solus unus est qui sine peccato natus est, in
similitudine carnis peccati; sine peccato vixit in
carne, inter aliena peccata; sine peccato mortuus
est, propter nostra peccata. Non declinamus in dex-
tram aut sinistram: in dextram enim declinare, est
se ipsum decipere, dicendo se esse sine peccato;
in sinistram autem, per nescio quam perversam et pra-
vam securitatem, se tanquam impune dare peccatis.
Vias enim quæ a dextris sunt novit Dominus, qui so-
lus sine peccato est, et nostra potest delere peccata;
perversæ autem sunt quæ a sinistris sunt cum pec-
catis. Tales etiam illi viginti annorum adolescentuli
figuram novi populi præmiserunt, qui in ter-
ram promissionis intrarunt; qui nec in dex-
tram, nec in sinistram dicti sunt declinasse.
Non enim et viginti annorum ætas comparanda
est innocentia parvulorum; sed, ni fallor, hic
numerus mysticum aliquid adumbrat et resonat.
Vetus enim Testamentum in quinque Moysi libris
excellit, Novum autem quatuor Evangeliorum aucto-
ritate præfulget. Qui numeri per se multiplicati ad
vicenarium perveniunt: quater enim quini, vel quin-
quies quaterni, viginti sunt. Talis populus, ut præ-
dixi, eruditus in regno cælorum, per duo Testamenta,
Vetus et Novum, non declinans in dextram, superba
presumptione justitiæ, neque in sinistram, secunda

dilectione peccati, in terram illius promissionis intrabit, ubi jam peccata ulterius, nec nobis donanda optemus, nec in nobis punienda timeamus: ab illo redemptore liberati, qui non venundatus sub peccato redemit Israel ab omnibus iniquitatibus ejus, sive propria cujusquam vita commissis, sive originaliter tractis: non enim parum divinarum Scripturarum auctoritati veritatiq̄ cesserunt, qui etsi noluerunt li teris suis aperte exprimere, parvulis remissionem necessariam peccatorum, redemptionem tamen eis opus esse confessi sunt: alio quippe verbo, etiam ipso de Christiana eruditione deprompto, nihil aliud omnino dixerunt. Nec dubitandum est eis qui divina scripta fideliter legunt, fideliter audiunt, fideliter tenent, quod ab illa carne, quæ prius voluntate peccati facta est caro peccati, deinceps per successionem trans-eunte in omnes transcriptione iniquitatis et mortis, caro sit propagata peccati, excepta una similitudine carnis peccati, quæ tamen non esset, nisi esset caro peccati. De anima vero, utrum et ipsa eodem modo propagata, reatu qui ei dimittatur obstricta sit (neque enim possumus dicere solam carnem parvuli, non etiam animam indigere salvatoris et redemptoris auxilio, alienamque esse ab ea gratiarum actione quæ in psalmis est, ubi legimus et dicimus: Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus, qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos, qui redemit de corruptione vitam tuam); an etiam non propagata eo ipso quo carni peccati aggravanda miscetur, jam ipsius peccati remissione et sua redemptione opus habeat, Deo per summam præscientiam judicante, qui parvulorum ab isto reatu non mereantur absolvi, etiam qui nondum nati, nihil alicubi propria sua vita egerunt, vel boni, vel mali; et quomodo Deus, etiamsi non de traduce animas creat, non sit tamen auctor reatus ejusdem, propter quem redemptio sacramenti necessaria est et animæ parvuli: magna quæstio est, aliamque disputationem desiderat, sed tamen, quantum arbitror, moderamine temperatam, ut magis inquisitio cauta laudetur, quam præcipitata reprehendatur assertio. Ubi enim de re obscurissima disputatur, non adjumentibus divinarum auctoritatum certis clarisque documentis, cohibere se debet humana præsumptio, nihil faciens in partem alteram declinando; etsi enim quodlibet horum quemadmodum demonstrari et explicari possit ignorem; illud tamen credo, quod etiam hinc divinatorum eloquiorum clarissima auctoritas esset, si homo id sine dispendio promissæ salutis ignorare non posset.

CAPUT CCCXLVII.

Quæ sint peccata nolentium; ex libro Quæstionum libri Numerorum.

Quod præcipitur quomodo expientur peccata quæ non sponte committuntur, merito quaeritur quæ sint ipsa peccata nolentium: utrum quæ a nescientibus committuntur, an etiam possit recte dici peccatum esse nolentis, quod facere compellitur: nam et hoc

A contra voluntatem facere dici solet; sed utique vult, propter quod facit, tanquam si peiorare [pejorare] nolit, et facit cum vult vivere, si quisquam, nisi fecerit, mortem minetur. Vult ergo facere, quia vult vivere. Et ideo non per seipsum appetendo ut falsum juret, sed ut falsum jurando vivat. Quod si ita est, nescio utrum possint dici ista peccata nolentium, qualia hic dicuntur expianda. Nam si diligenter consideretur, forte ipsum peccare nemo velit; sed propter aliud sit, quod vult qui peccat. Omnes quippe homines, qui scientes faciunt quod non licet, vellent licere: usque adeo ipsum peccare nemo appetit propter hoc ipsum, sed propter illud quod ex eo consequitur. Hæc si ita se habent, non sunt peccata nolentium, nisi nescientium, quæ discernuntur a peccatis volentium.

CAPUT CCCXLVIII.

De eo quod scriptum est, Non morientur patres pro filiis, et de eo quod ait, Reddam peccata patrum in filios; ex libro Quæstionum Deuteronomii.

Non morientur patres pro filiis, et filii non morientur pro patribus, unusquisque [in] suo peccato morietur. Ecce non solum prophete hoc dixerunt, verum etiam lex dicit, sua culpa quemque interimendum, non aut patris sui aut filii sui. Quid est ergo quod alibi dicitur Deus reddens [dicit Deus, Reddam] peccata patrum in filios in tertiam et quartam progeniem? An de filiis nondum natis illud intelligitur propter originale peccatum, quod etiam ex Adam traxit genus humanum? Hic autem de filiis jam natis est facta distinctio, ut unusquisque in suo peccato moriatur. Non enim trahit aliquid extra [ex patre], qui jam natus erat, quando pater ejus peccavit; sed cum et ibi dicit, Illis qui oderunt me, manifestum est etiam illam conditionem posse mutari, si filii parentum suorum facta non fuerint imitati. Nam et illud ex Adam temporaliter redditur, quia omnes propter hoc moriuntur; non autem in æternum eis qui fuerint per gratiam spiritualiter regenerati, in eaque permanerint usque in finem; quauvis et illud merito quaeri possit, si redduntur peccata patrum in filios, his qui oderunt Deum, cur in tertiam et quartam generationem 104 vel prætermissa prima et secunda, vel non etiam in cæteras permanente impietate et imitatione malorum parentum; an per hunc numerum, quoniam septenarius intelligitur, universitatem significare voluit, et ideo non ipsum non potius septenarium posuit, ut diceret in septimam generationem, ac sic omnis intelligeretur, quia causam perfectionis hujus numeri hoc modo potius intimavit. Ideo namque perhibetur perfectus, quia ex his duobus constat: ternario scilicet primo impari toto, et quaternario primo pari toto. Unde esse et illud propheticum existimo, quod assidue repetitur: In tribus et quatuor impietatibus non aversabor: per quod voluit impietates universas potius quam tres vel quatuor intelligi.

CAPUT CCCXLIX.

Quod exemplo Domini temporalis contemnenda sit salus et qui [quæ] filiis Job resurrectio commendatur, vel de sustinentia eiusdem Job, ac fide Domini.

velinque templi non fuisse parietem, ut quidam volunt. Ex libro de Gratia Novi Testamenti.

Mortem intulit homo sibi Filioque hominis; vitam vero attulit homini moriens et resurgens Filius hominis, opprobrium hominum et abjectio plebis usque ad mortem. Hoc enim voluit in conspectu inimicorum pati, quo eum tanquam derelictum putarent, ut gratia commendaretur Testamenti Novi, qua disceremus aliam querere felicitatem, quæ nunc est in fide, postea vero erit in specie. Quamdiu enim sumus in corpore, ait Apostolus, peregrinamur a Domino; per fidem enim ambulamus, non per speciem; et ideo nunc in spe, tunc in re. Denique resurrectionem suam, quam [non] sicut nostram in longum differri oportebat, ut in exemplo carnis ejus disceremus quid in nostra sperare deberemus, noluit alienis demonstrare, sed suis. Alienis dico non natura, sed vitio, quod semper contra naturam est. Mortuus est ergo in conspectu hominum, resurrexit in conspectu filiorum hominum, quia mors ad hominem pertinebat, resurrectio ad Filium hominis. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificabuntur. Ut igitur exemplo suæ carnis exhortaretur fideles suos temporalem pro æterna felicitate contemnere, usque ad mortem pertulit persequentes atque sævientes, et quasi victo et oppresso superbe illudentes. Quod autem carnem suam resuscitavit, et discipulorum aspectibus atque contractibus reddidit, eisque videntibus ascendit in cælum, ipsos ædificavit, et quid expectare, quid prædicare deberent, evidentissima veritate monstravit. Illos autem a quibus tanta mala usque ad mortem pertulerat, quasi de illo superato et extincto gloriantes, in ea opinione dereliquit, ut quisquis eorum salute æterna salvus fieri vellet, hoc de illius mortui resurrectione crederet, quod hi qui viderunt, signis contestantibus prædicaverunt, et pro ex prædicatione similia perpeti non dubitaverunt. Quapropter etiam Jacobus, unus ex apostolis ejus, in Epistola sua, cum exhortaretur fideles qui post passionem et resurrectionem Christi adhuc in ista vita tenebantur, dispensationem Testamenti Veteris Novique distinguens: Sustinentiam, inquit, Job audistis, et finem Domini vidistis; ne ideo patienter sustinerent temporalia mala, ut sibi hoc restitueretur, quod recepisse Job legimus. Nam et ab illo vulnere atque putredine salvus factus, et ei cuncta quæ amiserat dupla sunt restituta. Ubi etiam commendata est resurrectionis fides: nam filii non in duplum, sed totidem redditi, etiam illos quos amiserat resurrecturos significaverunt. Sic ipsi quoque, illis prioribus juncti, a restitutione dupli non invenirentur alieni. Ut ergo non talem remunerationem speraremus, quando mala temporalia pateremur, non ait: Sustinentiam et finem Job audistis; sed ait: Sustinentiam Job audistis, et finem Domini vidistis; tanquam diceret: Mala temporalia sicut Job sustinete; sed pro hac sustinentia, non temporalia [bona] sperate, quæ illi aucta redierunt, sed æterna potius,

quæ in domino præcesserunt. Joli ergo de illis patribus erat qui exclamaverunt, et salvi facti sunt. Cum enim dicit, Ego autem, satis insinuat qua salute illos salvos esse factos velit intelligi, in qua ipse utique derelictus est, non quo illi a salute æterna fuerint alieni, sed in occulto tunc erat, quod in Christo fuerat revelandum. In Vetere quippe Testamento velamen est quod tunc auferetur; cum ad Christum quisque inde transierit, quo crucifixo velamen etiam templi scissum est, ut significaretur quod Apostolus de velamine Veteris Testamenti dixit, quoniam in Christo evacuatur.

CAPUT CCCL.

Quid adamandum sit; ex libro Quæstionum LXXXIV.

Quoniam quidquid non vivit non metuit, neque vita carendum quæquam persuaserit, ut metu etiam carere possimus. Amandum est sine metu vivere, sed rursus, quia vita metu carens, etiam, si intelligentia careat, non est appetenda, amandum est sine metu cum intellectu vivere. Idne solum amandum? an amor quoque ipse amandus est? Ita vero, quando sine hoc illa non amantur; sed si propter alia quæ amanda sunt amor amatur, non recte amari dicitur. Nihil enim est aliud amare, quam propter se ipsam rem aliquid appetere. Num igitur propter se ipsum amor appetendus est, cum, quando desit quod amatur, ea sit indubitata miseria? Deinde, cum amor motus quidam sit, neque ullus sit motus nisi ad aliquid, cum querimus quid amandum sit, quid sit illud ad quod moveri oporteat querimus. Quare, si amandus est amor, non utique omnis amandus est: est enim et turpis, quo animus se ipso inferiora sectatur; quæ magis proprie cupiditas dicitur, omnium videlicet malorum radix; et ideo non amandum est quod manenti et fruenti amori auferri potest. Cujus ergo rei amor amandus est, nisi ejus quæ non potest deesse dum amatur? Id est autem quod nihil est aliud habere, quam sicut noscendum est nosse. Porro aurum et omne corpus non hoc est habere quod nosse. Non itaque amandum est; et quoniam potest aliquid amari, nec haberi, non solum ex his quæ amanda non sunt, ut pulchrum aliquid corpus, sed eorum etiam quæ amanda sunt, ut beata vita; et rursus potest aliquid haberi nec amari, ut compedes, jure queritur utrum possit quisquam id quod habere nihil est nisi nosse, non amare cum habeat, id est, noverit. Sed cum videamus nonnullos non ob aliud, verbi gratia, discere numeros, nisi ut eadem disciplina pecuniosi fiant, aut hominibus placeant, quam cum didicerint, ad eundem finem referant, quem sibi cum discere proposuerant; neque ullam disciplinam aliud sit habere quam nosse; fieri potest ut habeat quisque aliquid, quod habere hoc sit quod nosse; neque ariet tamen, quanquam bonum quod non amatur nemo potest perfecte habere vel nosse. Quis enim potest nosse quantum sit bonum quo non fruitur? Non autem fruitur, si non amat. Nec habet igitur quod amandum est, qui non amat, etiam amare possit 105 qui non

habet. Nemo igitur beatam vitam sicut noscenda est novit, et miser est; quoniam si amanda est sicut est, hoc est eam nosse quod habere. Quæ cum ita sint, quid est aliud beate vivere, nisi æternam aliqui cognoscendo habere? æternum est enim de quo solo recte ficitur, quod amanti auferri non potest, idque ipsum est quod nihil sit aliud habere quam nosse. Omnium enim rerum præstantissimum est quod æternum est; et propterea id habere non possumus, nisi ea re qua præstantiores sumus, id est, mente; quidquid autem mente habetur, noscendo habetur, nullumque bonum perfecte noscitur quod non perfecte amatur; neque ut sola mens potest cognoscere, ita et amare sola potest: namque amor appetitus est quidam, et videmus etiam cæteris animi partibus inesse appetitum, qui si menti rationique consentiat, in tali pace et tranquillitate vacabit mente contemplari quod æternum est. Ergo etiam cæteris suis partibus amare animus debet, hoc tam magnum, quod mente noscendum est. Et quoniam id quod amatur efficiat [afficiat] esse amantem necesse est, sit ut sic amatum, quod æternum est, æternitate animus efficiat [afficiat]: quocirca eadem [ea demum] vita beata que æterna est. Quid vero æternum est, quod æternitate afficiat animus, nisi Deus? Amor autem rerum amandarum, charitas, vel dilectio melius, dicitur: quare omnibus cogitationum viribus considerandum est saluberrimum illud præceptum: Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua et in tota mente tua; et illud quod ait Dominus Jesus: hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.

CAPUT CCCLII.

De nutrienda charitate, ex eodem libro.

Charitatem voco motum animi quo amantur ea que non sunt præ ipso amante contemnenda, id est quod æternum est, et quod amare ipsum æternum potest. Deus igitur et animus, quo amantur, charitas proprie dicitur: purgatissima et consummata, si nihil aliud amatur; hanc et dilectionem dici placet: sed cum Deus magis diligitur quam animus, ita ut malis homo ejus esse quam suus, tunc vero animo summeque consultitur, consequenter et corpori, nobis id non curantibus aliquo appetita sat agente, sed tantum [tamen] prompta et oblata sumentibus. Charitatis autem venenum est, spes adipiscendorum aut retinendorum temporalium; nutrimentum est ejus, imminutio cupiditatis; perfectio, nulla cupiditas. Signum profectus ejus est imminutio timoris; signum perfectionis ejus nullus timor, quia et radix est omnium malorum cupiditas, et consummata dilectio foras mittit timorem. Quisquis igitur eam nutrire vult, instet minuendis cupiditatibus. Est autem cupiditas amor adipiscendi aut obtinendi temporalia; hujus minuendæ initium est Deum timere, qui solus timeri sine amore non potest. Ad sapientiam enim tenditur, et nihil verius eo quod dictum est: Initium sapientiæ timor Domini est. Nemo est quippe qui non magis timorem fugiat quam appetat voluptatem, quandoqui-

dem videmus etiam immanissimas bestias a maximis voluptatibus absterreri dolorum metu, quod cum in earum consuetudinem verterit [venerit], domitæ et mansuetæ vocantur. Quapropter quoniam inest homini ratio, quæ cum servit cupiditati perversione miserabili, ut homines non timeantur, suggerit latere posse commissa, et ad tegenda occulta peccata astutissimas fallacias comparat; eo fit et homines quos nondum delectat pulchritudo virtutis, nisi poenis a peccando deterreantur, quæ verissime per sanctos et divinos viros predicantur (et quod celari hominibus, Deo celari non posse consentiant [constituant]), difficilius dementur quam feræ. Ut autem timeatur Deus, divina providentia regi universa persuadendum est, non tam rationibus (quas qui potest hinc, potest etiam B et pulchritudinem sentire virtutis) quam exemplis, vel recentibus, si qua occurrunt, vel de historie [historia], et maxime quæ ipsa divina providentia procurante, sive in Vetere, sive in Novo Testamento excellentissimam auctoritatem religionis accepit. Simul autem agendum est et de poenis peccatorum, et de præmiis recte factorum. Jam vero cum aliqua non peccandi consuetudo quod onerosum putabatur facile esse persuaserit, incipiat gustari dulcedo pietatis, et commendari pulchritudo virtutis, ut charitatis libertas præ servitute timoris emineat; tunc jam persuadendum est fidelibus, præcedentibus regenerationis sacramentis, quæ necesse est plurimum moveant, quid intersit inter duos homines, veterem et novum, exteriorum et interiorum, terrenum et C cælestem, id est inter eum qui bona carnalia et temporalia, et eum qui spiritalia et æterna sectatur; nonendumque ne peritura beneficia et transeuntia expectentur a Deo, quibus etiam pravi homines abundare possent, sed firma et sempiterna, pro quibus accipiendis, omnia que in hoc mundo bona putantur, et mala penitus contemnenda sunt. His præstantissimum illud et unicum exemplum Domini proponendum est, qui cum se tot miraculis tantam rerum potestatem habere monstraret, et ea spernit que magna bona, et ea sustulit que magna mala imperiti putant; quos mores et disciplinam, ne tanto minus quisquam aggredi audeat, quanto illud magis honorat, et de pollicitationibus atque hortationibus ejus, et de imitantium multitudinis apostolorum, martyrum, sanctorumque innumerabilium, quam non sint illa desperanda ostendendum est. At ubi fuerint carnalium voluptatum illecebræ superatæ, cavendam est ne subrepat atque succedat cupiditas placendi hominibus, aut per aliqua facta mirabilia, aut per difficultem continentiam, sive patientiam, aut per aliquam largitionem, aut nomine scientiæ vel eloquentiæ; in eo genere est et cupiditas honoris. Contra que omnia proferantur ea que scripta sunt de laude charitatis et de inanitate jactantiæ, deesturque quam sit pudendum eis placere velle quos malis imitari: aut enim boni non sunt, et nihil magnum est a malis laudari; aut boni sunt, et eos oportet imitari. Sed qui boni sunt, virtute boni sunt; virtus autem non appe-

rit quod in aliorum hominum potestate est. Qui ergo limitatur bonos nullius hominis appetit laudem; qui malus, non dignus est laude. Si autem placere hominibus ideo vis, ut eis prois ad diligendum Deum, non jam hoc, sed aliud cupis; qui autem placere cupit, necessarium adhuc habet timorem, primum ne occulte peccando inter hypocritas a Domino computetur; deinde, si benefactis placere appetit, et hanc mercedem aucupans, perdat quod daturus est Deus. Sed devicta ista cupiditate, cavenda superbia est, difficile enim est ut dignetur consociari hominibus, qui eis placere jam non desiderat, et plenum se virtutibus putat. Itaque adhuc necessarius est timor, ne illud etiam quod videtur habere, auferatur ab eo, et manibus ac pedibus ligatis mittatur in tenebras exteriores. Quapropter Dei timor non solum inchoat, sed etiam perficit sapientem; is est autem qui summe **108** diligit Deum et proximum tanquam seipsum. Quæ autem in hoc itinere pericula difficultatesque metuendæ sint, et quibus remediis uti oporteat, alia questio est.

CAPUT CCCLII.

Sermo de laude charitatis.

Divinarum Scripturarum multiplicem abundantiam latissimamque doctrinam, sine ullo errore comprehendit, et sine ullo labore custodit, cujus cor plenum est charitate, dicente Apostolo: Plenitudo autem legis [est] charitas; et alio loco: Finis autem præcepti est charitas, de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. Quid [Quis] est autem præcepti finis, nisi præcepti adimpletio, et quid est præcepti adimpletio, nisi legis plenitudo? Quod ergo ibi dixit, Plenitudo legis [est] charitas, hoc etiam hic dixit, Finis præcepti est charitas. Nec dubitari ullo modo potest quod templum Dei sit homo in quo habitat charitas; dicit enim et Joannes: Deus charitas est. Hæc autem dicentes Apostoli, et nobis charitatis excellentiam commendantes, non utique aliud, nisi quod comederant, ractuare potuerunt. Ipse quippe Dominus pascens eos verbo salutis, verbo charitatis, quod est ipse panis vivus qui de cælo descendit: Mandatum, inquit, novum do vobis, ut vos invicem diligatis; et iterum, In hoc scient omnes quia discipuli mei estis, si vos invicem dilexeritis. Ille enim qui venit per crucis irrisionem, carnis perimere corruptionem, et vetustatem vinculi mortis nostræ, suæ **D** mortis novitate dissolvere, mandato novo fecit hominem novum. Res enim vetus erat ut homo moreretur; quod ne semper valeret in homine, res nova facta est, ut Deus moreretur. Sed quia in carne mortuus est, non in divinitate, per sempiternam vitam divinitatis non permisit esse sempiternum interitum carnis. Itaque, sicut dicit Apostolus: Mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Qui ergo contra mortis vetustatem attulit vitæ novitatem, ipse contra vetus peccatum opponit novum mandatum. Quapropter quisquis vetus peccatum vis extinguere, mandato novo extingue cupiditatem, etiam plectere [et amplectere]

A charitatem; sicut enim radix omnium malorum cupiditas, ita radix omnium bonorum charitas. Totam magnitudinem et latitudinem divinarum eloquiorum secunda possidet charitas, quia Deum proximumque diligimus. Docet enim nos cælestis unus Magister, et dicit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et diliges proximum tuum tanquam teipsum: in his duobus præceptis tota lex pendet et prophetæ. Si ergo non varat omnes paginas sanctas perscrutari, omnia involucri sermonum evolvere, omnia Scripturarum secreta penetrare; tene charitatem ubi pendent omnia: ita tenebis quod ibi didicisti; tenebis etiam quod nondum didicisti. Si enim nosti charitatem, aliquid nosti, unde et illud pendet quod forte non nosti; et **B** in eo quod in Scripturis intelligis charitas patet, et in eo quod non intelligis charitas latet. Ille itaque tenet et quod patet et quod latet in divinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus. Quapropter, fratres, sectamini charitatem, dulce ac salubre vinculum mentium, sine qua dives pauper est, et [cum] que pauper dives est. Hæc in adversitatibus tolerat, in prosperitatibus temperat, in duris passionibus fortis, in bonis operibus hilaris, in tentatione tristissima, in hospitalitate latissima, inter veros fratres lætissima, inter falsos patientissima; in Abel per sacrificium grata, in Noë per diluvium secunda, in Abramæ peregrinatione fidelissima, in Moyse inter injurias lenissima, in David tribulationibus mansuetissima; in tribus pueris blandos ignes innocenter spectat, in Machabæis sævos ignes fortiter tolerat; casta in Susanna **C** erga virum; in Anna post virum, in Maria præter virum; libera in Paulo ad arguendum, humilis in Petro ad obediendum, humana in Christianis ad confitendum, divina in Christo ad ignoscendum. Sed quid ego de charitate majus aut uberius possum dicere, quam quas per os Apostoli laudes ejus intonat Dominus, super eminentem viam demonstrantis atque dicentis: Si linguis hominum loquar, et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum ærumentum sonans, et cymbalum tinuiens; et si habuero prophetiam, et sciero omnia sacramenta, et omnem scientiam; et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Charitas magnanima est, benigna est; charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non dehonestatur, non querit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia tolerat, omnia credit, omnia sperat, omnia suffert; charitas nunquam cadit. Quanta est ista? Anima litterarum, prophetiæ virtus, sacramentorum salus, scientiæ solidamentum, fidei fructus, divitiarum pauperum, vita morientium! Quid tam magnanimum quam pro impiis mori? quid tam benignum quam et inimicos diligere? Sola est quam felicitas sua non extollit, quæ non inflatur; sola est quam conscientia mala non pungit, quia non agit perperam. Inter opprobria **D** cura est, inter odia benefica est, inter de-

est, inter insidias innocens, inter iniquitates gemens, in veritate respirans. Quid illa fortius, non ad retribuendas, sed ad non curandas injurias? Quid illa fidelius, non vanitati, sed aeternitati [veritati]? Nam ille tolerat omnia in presenti vita, quia credit omnia de futura vita; et suffert omnia quae hic inmittuntur, quia sperat omnia quae ibi promittuntur; me-

rito nunquam cadit. Ergo sectamini charitatem, et eam sancte cogitantes, afferite fructum justitiae; et quicquid uberius quam ego dicere potui, vos invenietis in ejus laudibus, appareat in vestris moribus. Oportet enim ut scilicet sermo non solum sit gravis, sed etiam brevis.

INDEX

IN VIGILIUM TAPSENSEM.

[In hoc et sequenti indice revocatur lector ad numeros crassiori caractere expressos.]

A

Alexandrina synodus, 83.
Altinensis episcopus Heliodorus, 505.
Ambrosius, 25, 59, 79, 187.
Apollinaris haereticus damnatus, 58.
Aquileiensis episcopus Valerianus, 645.
Arausiacus episcopus Constantius, 480, 501.
Ariminensis pseudosynodus, 85.
Arius, 81, 85. Ejus fides, 80, 132. Ejus error est. Filium a Patre non natura, sed voluntate genitum, 161.
Arianorum errores, 282 et seq.
Arianorum objectionum cum solutionibus, 555.
Arii duo, 118.
Ascendit Christus in caelum non mundum dimittens, 356.
Athanasius, 22, 58, 59. Ejus nomine scripsit Vigilius Tapsensis, 58.
Augustinus, 25, 59, 81.

B

Baptismus in nomine Jesu quomodo validus, 519.
Basilius, 12, 59, 81.
Bononiensis episcopus Eusebius, 502.
Brixianus episcopus Philaster, 503.

C

Calcatur pro contemnitur, 21.
Carnem Christi, non de Virgine, sed de caelo assumptam dicit Eutyches post Valentinum et Marcionem, 25.
Chalcedonensis decreti defensio, 57 et seq.
Christus ex semine David, 24. Servus Dei, 25, 67. Veram carnis naturam assumpsit, 25 et seq., 228. Seipsum appellat et Filium Dei, et Filium hominis, 40. Mediator pro hominibus apud Deum, adeoque verus homo, 70, 71, 72. Exaltatus a Patre: igitur verus homo, 66 et seq. Divinitas ea nem Christi in sepulchro non deseruit, 352. Ejus caro semen fuit, quod mortuum nescem reddidit, 356.
Celestinus papa, 51.
Conspicibilis materia, 260.
Constantia Constantini Magi germana, 81.
Constantini Magni mors, 85.
Constantius imp. Arianus, Catholicorum persecutor, 85, 86.
Contentionis morbo aegrotantes, 2.
Contra diversa generis, 355.
Creatio et sanctificatio est a Spiritu sancto, 505, 506.
Credere in Filium Dei, hoc est in Scripturis videre, audire, odorari, gustare et contrectare illum, 54.

Cyrillus Alexandrinus, 12, 59, 73 et seq.

D

Dei Trinitas et unitas ostenditur, 181 et seq.
Deum apparere et videri sicuti est, quid hoc sit, 55.
Deo non tribuuntur, nec de eo dicuntur omnia secundum substantiam, sive essentiam, 90, 124.
Deus quomodo dici possit mortuus et sepultus, 19, 38.
Dertonensis episcopus Exsuperantius, 502.
Divinitatem passam esse asseruit Eutyches, 17.

E

Echo non est verbum Dei, 266.
Emonensis episcopus Maximus, seu Maximinus, 502.
Esautypus Judaici populi; idem Evangelici prodigi frater senior, 29.
Eusebius Latinus scriptor, 25.
Eutyches duas naturas negat esse in Christo, 5.
Eutychiana haeresis ex Apollinari derivata, in Arianismum ducit, 12, 59.
Evangelus presbyter Arianus, Pater imperii dictus, 85.

F

Filium esse Deo Patri consubstantialem, multis probatur, 359 et seq.
Filius a Patre nec ex voluntate natus est, nec ex necessitate, 275.
Filius de Patre natus est sine loco et tempore, 535.
Filius nec aetate, nec forma, nec potentia est minor Patre, 540.
Filius quomodo a patribus visus sit, 277, 278.

G

Genavensis episcopus Diogenes, 505.
Gratianopolitanus episcopus Dominus, 505.
Gregorius Nazianzenus, 12, 59, 70.

H

Haereses Manichaeorum et Photinianorum oppositae se invicem destruunt, 15.
Haereses Nestorii et Eutychetis in extremis positae, 2, 16, 17, 61.
Haereses Sabellii et Arii contrariae se mutuo, refellunt, 11.
Haeresum pene omnium enumeratio et damnatio, 255 et seq.
Haereticis refellendis sufficit quod haeretici sunt pronuntiat, 5.
Haeretici timendi qui uno tantum verbo catholicam doctrinam indicunt, 507.

Hieronymus, 25.

Hilarius Pictaviensis, 25, 59, 79, 80.
Homines Dei dicuntur filiales a Deo Patre, a Christo Christiani, spirituales (II Cor. xii, 1) a Spiritu sancto, 509.
Humanitatis Christi quae sint propriae, 293, 294.

I

Ignis non est prior splendore et vapore. Sic Deus Pater, 356.
Ingenitum in Deo est unicum, genitum aeternum, 351.

J

Jadertinus episcopus Felix, 505.
Jeremias reconditissimus prophetarum, 205, 232; prudentissimus prophetarum, 109.
Joannes episcopus Constantinopolitanus, 12, 59, 79.

L

Laodicea urbs Syriae, 86.
Laudensis episcopus Bassianus seu Basilius, 502.
Leonis papa epistola ad Flavianum defenditur, 54, 75, 76 et seq.
Libera naturalis virtutis omnipotentia Filius ex Patre genitus est, 165.
Libertatem hic intellige a coactione, non a necessitate. *Ibid.*
Lucifer Calaritanus, 58.
Lugdunensis episcopus Justus, 489, 501.

M

Macedonius haereticus Spiritum sanctum negabat Patri et Filio consubstantialem, 58.
Majestatis, seu divinitatis vox fuit, *Hodie mecum eris in paradiso*, 455.
Manichaeorum haeresis veritatem Dominici corporis negat, 2. Hujus fundamentum similitudo hominis in Christo, 5. Refellitur, 4 et seq.
Manichaeorum stulta divitio, 555.
Maria Virgo Jesseica radice virgo, 25, 26. Terra dans fructum benedictionis, 29.
Maribadus, seu Marivadus diaconus Arianus, 185, 557.
Massiliensis episcopus Proculus, 505.
Mors quid sit, 353, 355.
Mors Christi non numeris initium, sed finis fuit, 355.

N

Natura dum in Christo distinguenda 28 et seq., 185.
Naturam quamlibet, propriam habere personam haeticum est dicere, 60.
Nestorius Eccl. sine Constant. a capitali dissipator et praedator, 1.